

АРХИВ

ЗА

ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА БЕОГРАДСКОГ

УРЕДНИЦИ :

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ и Д-р КОСТА КУМАНУДИ
професори Универзитета

КЊИГА ПРВА ДРУГОГ КОЛА
(ОСАМНАЕСТА)

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧ: АДМИНИСТРАЦИЈА АРХИВА
1, Кнез Михаилова улица 1

ANALI PPD | anali.rs

САДРЖАЈ КЊИГЕ I (XVIII) ДРУГОГ КОЛА (СВЕСКЕ 1—6)
АРХИВА ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

СТРАНА

Грађанско право и грађански судски поступак.

О праву својине у данашњим приликама, од Д-р Драг љуба Аранђеловића	25
О опћем грађанском праву у Босни и Херцеговини, од Д-р Бертолда Ајснера	81
✓ Право на закони део и тестваторово право слободног располагања имањем, од Мих. П. Јовановића	241
Последице недоласка тужениковог на рочиште, од Д-р Драгољуба Аранђеловића	343
Из Кривичног и Грађанског Права Црне Горе, од Александра К. Матановића	351, 434

Кривично право и кривични судски поступак.

Ретроактивност кривичних закона, од Мих. П. Јовановића	1
✓ О веленздаји, од Д-р Живка Топаловића	161
Пројекат Српског Казненог Законика и проблем изједначења југословенског права, од Д-р Мих. П. Чубинског	170
✓ Злочинство као социјална појава, од Д-р Душана М. Суботића	321, 405
Из Кривичног и Грађанског Права Црне Горе, од Александра К. Матановића	351, 434

Државно право.

✓ Ignorantia legis nocet, од Д-р Ђорђа Тасића	121
Енглески федерализам, од Слободана Јовановића	255
✓ О природи интерпретативних закона, од Д-р Ђорђа Тасића	363
Федерализам или Децентрализација, од Богомила Вошњака	401

Административно право.

Положај и улога судије, од Д-р Чед Марковића	199, 267
--	----------

Међународно јавно право.

Дунив према угов рима о миру, од Д-р Милете Новаковића	115, 187
--	----------

Трговачко и менично право.

Менична неспособност сељака, од Д-р Вел. Митровића	423
--	-----

Црквено право.

Безбрачност епископа, од † Д-р Никодима Милаша	39
Автокефалност и принцип јединства цркве, од Д-р Чед. Митровића	260

Правна философија и педагогика.

О Семинарима на Универзитету, од Живојина М. Ђерића	13
Стање специјалних правних наука са гледишта синтетичког обра- зовања њихових појмова, од Д-р Томе Живановића	110

Парламентарна хроника.

Увод, од Слободана Јовановића	51
Изборни Закон за Уставотворну Скупштину, од Слободана Јовановића	208
Привремени Пословник за Уставотворну Скупштину од Слободана Јовановића	446

Међународно-правна хроника.

Анализа система клаузула о држављанству у Уговорима о Миру са Аустријом и са Угарском, од Ивана В. Субботића	275
Како се дошло до статута о лиги народа, који је придодат Вер- саљском Уговору о Миру, од Николе Ст. Христула	291
Пољско поморско законодавство, од Д-р Владислава Намисловског	372

Економско-финансијска хроника.

Финансијска управа у Босни и Херцеговини, од Д-р Душана Шијана	135, 220
Порез на обрт и царинска политика, од Јеленка Петровића	295

Из судске праксе.

IV. Састав судијских колегија ван судија, од Николе М. Трпезића	366, 451
---	----------

Судска хроника.

Право на повећану пензију по чл. 17. б. Зак. о пензионском фонду за удовице и децу умрлих чиновника имају и породице умр- лих учитеља и свештеника, од Мих. Л. Стојадиновића	62
Из досуђене пензије удови може се наплатити женидбени улог, од Драгића Н. Солдатовића	131
Један основ подозрења из § 121 и из § 122 и један из § 123 Крив Посг. чине потпун саставан доказ, од Драг. Н. Солдатовића	134
Неколико питања која се односе на администрацију Духовних Су- дова, од Мих. Л. С.	215

Исказ једног сведока очевидца, који нема све услове из § 229. Кривичног Поступка, садржи основ подозрења из тач. 5. § 121. Кривичног Поступка, од Драг. Н. Сџлдатовића	219
Код хотичног убиства с предумишљајем из § 155 казненог законика нема места примени отежавне околности из тач. 1. § 65. истог законика, од Д. Ј. Антуле	294
О притварању окривљених војних лица за дело првог бегства у редовном стању из става I § 64. војног казненог законика, од Д. Ј. Антуле	375
О двојоком тумачењу одредаба из § 111. војног казненог законика од Д. Ј. Антуле	367

Оцене и прикази.

La réparation intégrale des dommages causés par les faits de guerre par Gaston Jéze, Paris 1905, од Д-р Ђорђа Тасића	142
Алманах удружења правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца Београд 1920, од Д-р Ђорђа Тасића	144
Georg Simmel. — Philosophie des Geldes. III. Aufl., од Ф. Никића	149
Hilferding Rudolf. — Das Finanzkapital, Eine Studie über die jüngste Entwicklung des Kapitalismus II. Aufl., од Федора Никића	150
Jahrbuch des öffentlichen Rechtes der Gegenwart, Band IX, 1920, herausgegeben von Dr. Piloty und Dr. Otto Koellreuter, од Ф. Никића	151
La responsabilité, étude de sociologie, par Paul Fauconnet, од Д-р Ђорђа Тасића	226
Dr. Hans Kelsen. — Socialismus und Staat, Eine Untersuchung der politischen Theorie des Marxismus, од Федора Никића	302
Д-р Леонид Питамиц — Право и Револуција, Љубљана 1920 г., од Илије А Пржића	307, 378
Из литературе о ратним финансијама, од Д-р Милорада Недељковића	457

Некролог.

Ернест Нис, од Д-р Мил. С. Новаковића	152
---	-----

Белешке.

Словенски Правник, од И. А. Пржића	71
Дом за васпитање малолетника	72
Породично право Д-р Л. Марковића, од Д. Ар	153
Рад на пзједначењу закона у Пољској, од Д-р В. Намисловског	155
Нов положај жене у италијанском праву, од Љ. В. Д.	157
Право државе на нужну одбрану. од Љ. В. Д.	157
Правнички факултет у Љубљани, од И. А. П.	158
Крива међународног права, од Љ. В. Д.	229
Шта треба разумети под „руским“ правом, од Љ. В. Д.	229
Поклон књијници Правничког факултета, од И. А. П.	230
Положај судија у Пољској, од Д-р В. Н.	231
Ново капитално дело из Социјалне Етике, од Ф. Н.	232

	СТРАНА
Рад Правничког Факултета у Београду	310
Живојин М. Перић: Задружно Право, од Д.	30
Живојин М. Перић: О Уговору о куповини и продаји, од Д.	311
Миљавоје Ј. Петровић: О децентрализацији управе, од Д.	311
Питање оскудице у становима, од И. А. П.	311
Један помен — J. Grémeau	382
О природи правних феномена	382
Печалбари, нарочито из околине Пирота, од Јеленка Петровића — од А. Ристића	383
Обавезан рад у Бугарској, од И. А. П.	383
Друштвени живот, од И. А. П.	384
Јеленко Петровић: Спољна трговина Краљевине СХС, од И. А. П.	463
Обавеза рада у Немачкој, од Љ. В. Д.	463
Суд ви за младеж у Холандији, од Љ. В. Д.	463
Један технички парламент у Италији, од Љ. В. Д.	463
Др. Ђорђе Тасић — Проблем оправдања државе, од Ф. Н.	464
Нове књиге, стр. 159, 232, 312, 384, 464.	

Службени додатак.

Уредба о уређењу Министарства Правде	73
Распис Министарства Правде Бр. 28116 од 5 августа 1920 г.	232
Пројект закона о уређењу и надлежности судова	313, 385, 465
Мотиви уз пројекат о државном тужиоштву	467
Рад Министарства Правде на изједначењу закона судске струке	472

Одлуке опште седнице Касационог Суда:

1. Дугови из времена окупације исплаћиваће се према тадашњој унутрашњој вредности круне а по курсу, који Држава одреди у времену плаћања	233
2. Уверење о порези породица погинулих, ум лих или у рату несталих војних обвезника што предвиђа тач. в. чл. 15. Закона о потпори војних инвалида која су хитне природе могу гздавати Општински Судови са Одбором	236
3. Управа града Београда, као месна полициска власт за београдску општину, може наредбом прописивати услове настањивања у Београду оних грађана, који не припадају Београдској општини, и може кажњавати за непослушност своје наредбе новчаном казном и затвором	238
4. Пропис чл. 17. б. Закона о пензионом фонду за удовице и децу умрлих чиновника односи се и на породице учитеља и свештеника, и целокупна пензија, а не само повећање, у том случају пада на терет државне касе	396
5. О непротоколисаним фирмама мењачких радњи испитује и утврђује Београдско. Пореско Одељење и сваки случај посебно доставља Београдском Трговачком Суду	398

САРАДНИЦИ „АРХИВА“

- Ајснер Д-р Бертолд 81.
Антула Д. Ј. 294, 375, 376.
Аранђеловић Д-р Драгољуб 25, 153, 310, 311, 343.
Вошњак Богомил 401.
Димитријевић Љубиша В. 157, 220, 463.
Живановић Д-р Тома 110.
Јовановић Мих. П. 1, 241.
Јовановић Слободан 51, 208, 255, 446.
Марковић Д-р Чед. 199, 267.
Матановић Александар К. 351, 414.
Милаш Д-р Никодим 39.
Митровић Д-р Велизар 423.
Митровић Д-р Чедомилъ 260.
Намисловски Д-р Владислав 155, 231, 372.
Недељковић Д-р Милорад 457.
Никић Федор 149, 150, 151, 239, 302, 464.
Новаковић Д-р Милета 115, 152, 187.
Петровић Јеленко 295.
Перић Живојин М 13
Пржић Илја А. 71, 158, 230, 307, 311, 378, 384, 385, 463.
Ристић Андрија 383.
Солдатовић Драгић Н. 131, 134, 217.
Стојадиноввић Мих. Л. 62, 215.
Субботић Иван В. 275.
Суботић Д-р Душан М 321, 405.
Тасић Д-р Ђо. Ђе 121, 142, 144, 266, 363.
Топаловић Д-р Живко 161.
Трпезић Никола М. 366, 451.
Христодуло Никола Ст. 291.
Чубински Д-р Мих. П. 170.
Шијан Д-р Душан 135, 220.
-

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОДИНА X. ДРУГО КОЛО.

25. августа 1920.

КЊИГА I (XVIII) БР. 1.

РЕТРОАКТИВНОСТ КРИВИЧНИХ ЗАКОНА

Од Мих. П. Јовановића, председника Касац. Суда.

Касациони Суд, у својој општој седници, дајући мотиве за једну одлуку, учинио је и једну оваку напомену:

„Чисто **правни** принцип је тај, да кривични закони имају ретроактивно дејство, пошто ту не може бити стечених права каквих има у Грађанскоме Праву. Само из обзира правичности како у другом тако и у нашем Казненом Законнику, прописује се у § 11. да се, ако се кривцу суди за дело које је учињено под законом за њега блажим, на место којег је после дошао други за кривца оштрији закон, има применити казна оног блажег закона.“

Но ма да је овим довољно дано на знање како је ту реч о појму ретроактивности у чисто правном смислу, дакле о самсм правном појму њеном, условљеним оним што, опет у правном смислу, зовемо стеченим правом, при свем том неки од судија нису се могли сложити с тим, него су узели да „*баш на против*“ стоји правни принцип да кривични закони *немају повратне силе*“, према пропису § 2. Крив. Законика и чл. 12. Устава, и да се због те неретроактивности нови оштрији закон не примењује на учиниоца за раније учињено дело, а да је примена новог кривичног закона, као блажег, на учиниоца за дело такође раније учињено заиста повратно дејство тога закона, али само као изузетак од *правног принципа неретроактивности* и кривичних закона.

Ово мишљење о неретроактивности кривичних закона, за своју потврду, може заиста да укаже и на више уџбеника о Кривичноме Праву.

Цело питање, као што се види, окреће се око тога: шта је правило, а шта *изузетак*? Да се одговори правилно, мора се имати пред очима правни појам неретроактивности, како

нам је он дан тамо где му је право место, а то је у Грађанскоме, Приватноме Праву.

Ту, у Приватноме Праву, наћи ћемо такође, поред тврђења једних писаца да је неретроактивност правило, а ретроактивност изузетак, и тврђење других да су оба ова појма само две стране једног истог правила, што значи да обе имају исту основну идеју из које потичу.

Један је од ових других и немачки писац Регенсбергер који (у Холцендорфовој Енциклопедији, чланак: Rückwirkung der Gesetze) сасвим правилно каже: „Недопуштеност ретроактивности проглашавана је често за принцип који собом све обухвата и који не трпи изузетка, час као правна аксиома коју ни позитивно право супротним наређењима законодавца не може да отури од себе (Струве, Ласал), час као захтев који од законодавства мора бити примљен. Ни у једном ни у другом облику то не стоји: у првом, јер је у контрадикцији са положајем што га законодавац има према позитивном праву; а ни у другом, јер нас о противном уверава постојање ретроактивности у законодавствима свих земаља и времена, не изузимајући ни садашњост. Неретроактивност закона свакојако оправдана је, па у позитивном праву и дошла је до примене, *али као правило, не као принцип.*“

Али и то да је ретроактивност правило не принцип, важи само у приватном праву, у колико ту нису у питању одношаји који носе на себи поглавито јавно-правни карактер, где важи друго, супротно правило, где је, дакле ретроактивност правило, опет не принцип.

Правило: закон нема повратне силе — има да значи: судија неће применити нови закон на штету већ стеченог неког субјективног права. Тако ће судија радити баш ако му то у закону и не би било изречно наређено. Наравно да ће судија морати применити нови закон и на штету већ стечених права, ако се то законом наређује. О закону којим се овако дира у већ стечена права субјектова каже се, да је закон с повратном силом. О законодавцу који законом наређује судији таку примену каже се да злоупотребљава своју власт, да чини — злочин. Да би се томе стало на пут, уноси се у Устав пропис којим се законодавство у том погледу ограничава при доношењу закона. Отуд и наш уставни пропис (чл. 36.): „Закон нема повратне силе на штету права стечених ранијим законима“.

Али кад правило : закон нема повратне силе — значи да се нови закон неће применити на већ стечена субјективна права, онда оно у исто време значи још и то : да се нови закон има применити свуда, где тих стечених субјективних права нема. Ту се, дакле, нови закон има применити и, на оне радње или догађаје (стања) који су се пре њега, раније десили; ту нови закон својим дејством одмах обухвата све, без обзира кад се што догодило. А такви су сви закони из области јавнога права. Ту не може бити говора о стеченим правима. Шта више, и тамо где баш постоје стечена субјективна права није никаква реткост да нови закон има, и по правилу треба да има повратне силе, и ако је, дакле, из области приватно-правне, кад носи на себи карактер претежно јавнога интереса. Ту неће помоћи ни позивање на онај уставни пропис, чији значај према томе, не може бити тако апсолутан да искључује свако дирање у стечена права.

Све ово казује да је повратна сила закона тако исто правило, као што је правило и да закон нема повратне силе.

Кад један закон ступи на снагу, правни одношаји, радње, чињенице, стања од правног значаја, исте врсте као и оне што их он нормује, већ постоје и он их затиче као већ признате правним поретком под којим су постале. Субјективна права, отуд проишшла, стечена су права, и као већ нормована не долазе под пропис новог закона. Примена овога закона и на њих била би недопуштено повратно дејство његово. Тако недопуштено дирање у стечена права било би, кад би се новим законом постављале само друге, различне од дотадашњих, погодбе за прибављање таквих истих права, допуштајући, дакле, под тим другим, новим модалитетима и даље постанак и опстанак таквих права, али би се, у исто време, наређивало укидање свих таквих права раније стечених под погодбама ондашњег закона, зато само што она и у томе не одговарају новом закону. У оваком случају правило је да затечена стечена права треба да буду респектована и под новим законом.

Али и ова стечена права субјектова важе као таква, дакле као права у која нови закон не треба да дира, само дотле докле постоји такав закон, који их у *опште* још допушта, који допушта оно што је садржина тога права. Нови закон који би забрањивао даље постојање таквих права, који не би допуштао ту врсту правних одношаја, такав закон, тим самим, брише и

укида саму ту *правну установу*. Услед тога, као год што под њим не може више постати никоје стечено право те врсте, тако исто под тим законом, због тога, не може даље опстати ни оно које је пре тога већ било постало. То, шта више, није потребно ни да се нарочито каже у оваком новом закону. То се већ само по себи разуме. Казаће се само ако се, изузетно, друкче хоће : ако се и у колико се, и поред таког закона, још донекле хоће да трпе раније постала права, која иначе нови закон не допушта. Unger (Sistem, 1, ст. 122 и 127) каже: „Они прописи законски, који се односе на стање лица, прописи којима се нормује правна способност и способност за радњу њихову, не дају тим лицима стечено право, *ius quaesitum*... Према томе, о овој способности лица суди се увек по законима који сад владају. Статусна права стоје и падају, дакле, са законом и потребно је нарочито казати у новом закону, ако се неће да се одмах примени на сва лица.... Ако нови закон иде у категорију оних правних нормама, које теже да какав морални принцип, какву етичку тражбину уздигну на правни значај и ту јој снагу да, то је, и у сумњи, такав закон ретроактиван..... То вреди и за случај, кад нови закон коју, дотле постојалу, *правну установу* сасвим укида или битно мења“.

Закони који овако не допуштају саму ту правну установу једна су врста тако званих апсолутних закона. Они нису апсолутни само у том смислу што не допуштају да се одношаји који су ту у питању могу приватно-правном вољом или споразумом странака и друкче уредити, како то бива код т. з. диспозитивних закона, чија је важност или примена само релативна, јер се примењује само у колико приватно-правном вољом није друкче уређено. Они су апсолутни баш у том смислу што искључују не само тако друкче уређење од дана ступања њихова на снагу, него руше и обарају и све пре тога засноване одношаје те врсте. Тако би било са законом којим се забрањују феудни одношаји. Тако са законом којим би се укидала фидејикомисна установа. Пред њим би пала и сва ранија из феудних одношаја потекла стечена права, као и свака фидејикомисна супституција. Укидању тих стечених права не би могла бити сметња ни онај уставни пропис да: „закон нема повратне силе на штету права стечених ранијим законима“.

Ови апсолутни закони имају, дакле, повратну силу и на штету стечених права под ранијим законом.

Тиме се пак ова врста апсолутних закона разликује од друге врсте апсолутних закона који, не допуштајући само друкче уређење приватно-правном вољом појединаца, допуштају и даље постанак истих права под погодбама новим законом постављеним, па према томе задржавају и раније стечена права под погодбама ондашњег закона постала. Ови, дакле, немају ону повратну силу коју имају они први. Онај уставни пропис мора имати само тај смисао: да се законодавство ограничи да *шим* законима не може дати повратну силу.

Може се питати чиме се објашњава, какав је разлог за повратно дејство апсолутних закона оне прве врсте?

Узрок или разлог зашто ти закони имају повратну силу лежи изван области правне. Ретроактивност њихова долази као једна социјална потреба, као потреба развитка друштвенога. Повратна сила њихова није питање приватно-правно, па ни само политичко или државно-правно, како је код апсолутних закона оне друге врсте, него политичко-социјално. Без ње законодавство, у којем треба да је репрезентована правна свест народна, не би имало никаква утицаја на живе генерације, па ни на многе које за овима долазе. Друштвени развитак био би спутан. То би био живот у гробници. Сви апсолутни закони имају карактер јавнога интереса или јавнога добра, зато не допуштају друкче уређење вољом појединаца, али они с повратном силом претежно су тиме карактерисани.

Фердинанд Ласал, у свом значајном и главном делу Теорија стечених права (ст. 164, II изд. 1888 год.), о томе зашто ови апсолутни закони имају повратну силу, вели: „Разлог је прост. Једини извор права је општа, заједничка свест народна, општи дух. Од Хеглова доба ово се правило теориски тако утврдило, да за то није потребан никакав доказ. А од Савињијева доба тиме су надахнути сви правници практичари, тако да се није бојати ни од њих да ће устати против тога. Савињи је само пропустио да отуд изведе све последице потребне за нашу област (т. ј. за систем стечених права). Сасвим је неминовна логичка последица: да је за појединца немогуће да напусти своје општење с овом једином супстанцом права, да раскине везу са овом, немогуће му је хтети утврдити се и против промена те супстанце. Таква намера појединаца, место да буде посматрана као правна, била би чиста противправност, ништа била би и сам појам права. Јер појам права постоји само у

тој заједнини, у том: да оно што у то време представља чисту садржину опште свести и за појединца мора важити. То је та неминовна последица Савињијева учења: право има свога корена у општој свести народној.“

Заиста, субјективно право, које хоће сад да се стече, за последњу и праву основу својега важења има овај извор из којег потичу сва права те врсте и одакле је дошао и сам закон под којим је такво субјективно право постало као њиме допуштено, а тај је извор општа правна свест народна. Основу његова важења не чини дакле овај закон, јер је и он сâм само израз те опште правне свести. То право постоји и важи, траје, док је у сагласности са оним што је суштина свих права, док је са овом конформно, док је и оно у њој, у заједници са њом. Стећи неко право, па га хтети одржати и онда, кад општа свест гледа на то право као на оно што више није допуштено, значило би позивати се на ту општу, заједничку или укупну свест, као на правни основ по којом је то право стечено, кад је питање о важности, и у исто време не признавати и одбацити ту исту свест кад се тиче престанка и неважности права.

Стекавши једно право, субјект се никако не може отргнути утицају опште правне свести, кад је питање о егзистовању права те врсте у опште. Свако субјективно право стиче се само под погодбом да важи дотле докле и закон који га у опште сматра допуштеним.

Свако стечено право од постанка свога, вели Ф. Ласал, садржи у себи ту прећутну клаузулу: да има да важи само дотле докле га законодавство у *опште* допуштеним сматра. Он из тога изводи закључак да је ретроактивност апсолутних закона само привидна. Хоће да каже да је престанак дотле постојалих стечених права дошао сам по себи, услед наступања те погодбе која их прати од постанка њихове погодбе да ће важити само дотле док су конформни општој правној свести, а изгубити важност чим наступи колизија, чим се са њом судари, кад се дакле, та општа свест декларира у закону који у опште не допушта, забрањује таква права. Примена новог закона и на правне одношаје и чињенице од правнога значаја пре тога постале само је наступање те *унапред предвиђене погодбе* о трајању њихову.

При свем том са правног гледишта мора остати то, да апсолутни закони ове врсте имају повратну силу, јер они према

себи имају већ стечена права која ступањем на снагу такога закона губе своју важност, а у праву се узима да је свака примена новог закона на правне одношаје, стања и чињенице од правног значаја, пре тога закона постале, дирање у стечена права, дакле ретроактивност његова. То је та правно допуштена повратна сила. Ту, дакле, у правном смислу, стоји ретроактивност, јер је ова, правно узета, у придавању другог значаја минулим правним чињеницама, у незадржавању онога им значаја што су га имале под законом, под којим су се догодиле и из којих су постала субјективна права која се за њих везују.

У оном напред наведеном нашем уставном пропису о неретроактивности новог закона на штету права стечених ранијим законима, узет је појам стечених права у ужем смислу, који није правни него чисто политички, у смислу који сасвим одговара схватању Ф. Ласала да стечених права нема према оним апсолутним законима који таква права у опште не допуштају.

А кад је тако са овим апсолутним законима у области приватно-правној, зар може бити друкче са кривичним законима у погледу примене њихове? Зар може бити речи о неретроактивности њиховој као о правилу (да не кажем као о „принципу“), тако да се о кривичним делима пре њих учињеним суди само по закону под којим су постала, и да је примена новог закона, кад је по кривца блажи или повољнији, само изузетак од те неретроактивности њихове? Зар су кривични закони, са својом заповешћу или забраном које их увек прате, мање апсолутни од оних ретроактивних апсолутних закона из области приватнога права?

Ретроактивни апсолутни закони приватно-правне области баш својим дејством на чињенице пре њих постале чине прелаз јавноме праву и баш због тог јавно-правног интереса којим су окарактерисани и имају повратног дејства, па се тако дејство, као правно правило, мора поставити и за кривичне законе, јер ови целом садржином својом припадају јавном унутрашњем праву народном. Ово правило мора важити за кривичне законе тим пре, што чињенице које они затичу као свршене нису могле субјекту своме, учиниоцу кривичнога дела, дати никаквих стечених права. Оно се не да оборити тиме што законодавство из извесних обзира у неком правцу може

одузети кривичном закону утицај на дела раније учињена, јер су то само одступања, изузетци које законодавац чини из других обзира, а не што би ту било неких стечених права због којих примена новог закона не би била допуштена, из обзира који су изван правне области, као из хуманости или правичности. Правна доктрина остаје ипак та, да је код кривичних закона ретроактивност правило а неретроактивност изузетак, онако исто као што може да буде у неком случају и у којем од апсолутних закона приватно-правних да законодавац изузетно не допусти ретроактивност, где би јој иначе могло бити места, па при свем том остаје доктрина: да је ретроактивност апсолутних закона те врсте правило.

Nulla poena (crimen) sine lege односи се на оба ова случаја: како кад је дело учињено под законом који за то дело доноси казну, а суди се под законом који га не сматра за кривично дело, тако и кад је учињено под законом који га не сматра за кривично дело, а потом дође закон који за такво дело казну доноси. У првом случају као потврда правила, у овом другом као потврда одступања.

Dr. A. Peyer (Енцикл. Холцендорфова, III изд. ст. 734) вели:

„Обично се износи правило: да блажи крив. закон повратно дејствује, т. ј. примењује се и на кривична дела учињена пре доласка тога законе, онда кад је важио оштрији закон. Разлог је томе што држава издањем блажега закона исказује своје уверење о неправедности ранијег оштријег кажњења, те по томе да ову не може применити противно том свом уверењу. И то је тачно, али је последица тога да би и оштрији крив. закон, дакле сваки крив. закон морао имати повратну силу. Публикацијом новог закона држава испуњава, према уверењу своме, дужност да врши одмаздену правду, па ако је нови крив. закон оштрији од ранијеге, она је тиме изрекла да је овај био неправедан, јер је и сувише благ. А кривац ранијим законом није стекао никакво право на блажу казну, није тиме закључио никакав уговор да ће крив. дело учинити под погодбом да не буде кажњен оштрије него што то прописује закон који тада постоји. При свем том треба одобрити што влада опште мишљење да оштријим крив. законима треба одрећи повратну силу. Јер у противном случају било би могуће доносити „пригодне законе“ о повишењу казне, који би закони били само прикривено кабинетско суђење.

Таком повратном силом закона влада би неповољне јој, наиме политичке противнике своје, могла утеривати у ред који њој годи“.

Реуг је овим такође јасно казао, да је ова неретроактивност крив. закона изузетак од правила.

Нико не сумња у правило, да су процесни кривично-правни закони ретроактивни. Они се заиста примењују и на сва она дела која су пре њих учињена, па би се у пуној мери имали увек применити и тамо, где су процесне радње као већ у току затечене новим законом. Међутим, ту најчешће бива да се, било уводним законом било прелазним наређењима, прописује да се затечени већ у току процеси само продуже по новом закону, остављајући у снази све дотле извршене процесне радње, а не ретко да се баш и заврше по поступку по којем су започеле. При свем том остаје, као доктрина од свих призната, правило: ретроактивност кривичних процесних закона. Исто мора да важи и за материјално кривично право.

Из досад реченога имамо као правило ово:

1) Неретроактивност свих оних апсолутних закона који из неког јавног интереса постављају нове погодбе за стицања једне врсте субјективних права, али их у опште не бришу, задржавају дакле и даље ту врсту права као приватно-правну установу. Они допуштају опстанак тих права и даље, само траже друге погодбе за њихово прибављање, дакле за ова још нестечена, а не и за већ стечена. Захтев неретроактивности ту је тако јак, да се примена новог закона за већ стечена права сматра као злоупотреба законодавне власти. Апсолутност ових закона у томе је што се, у јавном интересу, хоће да субјективна права која би од тада постајала буду уређена само онако како такав закон наређује, не остављајући вољи појединаца, или споразуму странака, да то могу и како друкче уредити, као што бива под т. з. диспозитивним законом.

Неретроактивност ове врсте апсолутних закона по себи се разуме, тако да за њу и није потребан нарочити законски пропис.

2) Ретроактивност свих оних апсолутних закона којима би се и даље отишло, тако да се, опет у јавном интересу, у опште забрањују или не допуштају субјективна права те врсте. Законодавство може ту, из обзира правичности или неке опортуности, учинити неке концесије титуларима тих под ранијим законом посталих права, али су то само одступања или изузетци од правила ретроактивности.

Ретроактивност ове врсте апсолутних закона по себи се разуме, тако да није ни потребно да буде законом нарочито прописана. Само изузетци или одступања од тога морају се законом нарочито прописати.

3) Ретроактивност свих закона из области јавног унутрашњег права народнога, јер ту не може бити речи ни о каквом стеченом праву субјекта. Таки су сви процесни закони, као и материјално-правни кривични закони и закони државно-правни (административно-правни и уставно-правни). Из обзира правичности или опортуности законодавство може чинити, па и чини, многа и ту одступања, али, при свем том, ретроактивност остаје правило. Такво је, сасвим оправдано, одступање и оно, да се на учиниоца, који се кривично оптужује за дело учињено под ранијим законом, не примени нов закон ако је овај оштрији, за учиниоца неповољнији. Ето, зашто се у закону нарочито каже, да се учинилац неће казнити за дело за које у закону, пре него што је учињено, није речено да ће се и како ће се казнити (§ 2), ако би после и дошао закон који за то дело доноси казну, као и да ће се учинилац за кривично дело, учињено под блажим законом, казнити по том закону (§ 11), и ако би, кад му се суди, био у снази нови оштрији закон. Зато, дакле што је то одступање изузетак од правила ретроактивности крив. закона. Да ово није правило, ти случајеви не би били ни поменути.

У књизи *Die Reform des Reichsstrafgesetzbuchs* (1 ст. 39) под уредништвом *Dr. Aschrotta* и *Dr. Franz v. Liszt-a*, где је, уз сарадњу већег броја чувених немачких правника, критички пропраћен немачки претпројекат Кривичног Законика, вели се:

„Што се тиче примене кривичнога закона, добија све више присталица мишљење да треба *као правило* узети: да се има применити закон нови, који је у снази за време кад се суди. Овоме мишљењу одговара редакција швајцарског пројекта крив. законика чл. 2, као и аустриског пројекта § 79 став 2. Из тога излази да, кад је сумњиво који је закон блажи, претходни или потоњи, *овај* се има применити, а тако исто и да ће се при извршењу казне, коју оба закона означају као врсту казне истим именом, управљати према *новом* закону. Примена закона који је претходио налаже се, дакле, само због тога, што правни поредак неће да се индивидуа види обманута у слободи делања које постоји за време радње..... Али готово

сви новији закони, па и сва три пројекта (немачки, швајцарски, аустриски), хоће не само потпуну некажњивост него и блажу (најблажу — кад је између два закона ту још неки) казну. И то се има сасвим одобрити. И ако учинилац, преступајући закон, махом о величини казне којом му се прети нема одређене представе, ипак могуће је да буде и обрнуто, на име кад преузима радњу за коју налази, са моралног гледишта, да не треба да је одбаца, па је тога ради вољан да прими евентуално и казну којом му се у закону прети, али не и неку знатно тежу казну (нека се има на уму н.пр. случај, кад неко свом пријатељу, да би га сачувао од извршења казне која понижава, помогне да побегне, дакле кад је окривљен што је кривцу помогао да казну избегне; или кад неко учини иступну кривицу, која би се после имала као преступ теже да казни).“

Држећи се тога да је правило ретроактивност кривичних закона, а примена пређашњег закона као блажег једно оправдано одступање од тога правила, исти писац узима да је сасвим правилан и уместан пропис § 80, став 2 аустр. пројекта, по којем: „мере безбедности примениће се и тада, кад су предвиђене само у новом закону.“

Можемо рећи да пропис нашега пројекта § 3, друга половина другог става, који гласи: „Нови закон неће се узимати у обзир, ако је ступио у важност тек пошто је противу судске пресуде употребљена жалба“ није уместан у колико се њиме стаје на пут примени правила ретроактивности кривичних закона и онда кад не би био случај оног оправданог одступања од тога правила. Тим прописом пројекта стаје се на пут примени новог, по кривца повољнијег, закона не само после извршности пресуде, т. ј. после потпуно завршеног кривичног процеса, него и пре тога, чим је изречена пресуда; њиме се хоће да одржи осуда, изречена под ранијим оштријим законом и ако је нов блажи закон стао на снагу пре него што је изречена пресуда извршном постала, дакле пре потпуно завршеног кривичнога процеса.

Неумесност оваког прописа нашега пројекта увиђа се нарочито кад се има на уму захтев, да нови закон, ако је блажи, по кривца повољнији, треба применити шта више и у случају извршности пресуде, све док казна није издржана. *Res judicata* у кривичним делима има сасвим други значај од онога у приватно-правним делима. У делима приватно-правним, она значи стечено субјективно право, у које нови закони не:

смеју дирати, а овде, у кривичним делима, не може бити речи о таком неком праву државе да изврши казну, за коју би се тада, кад се има извршити, законом признавало да је не захтева, шта више да јој је противан онај јавни интерес, који једини и даје држави право на казну.

Наравно да примена новог, по кривца повољнијег закона на извршне но још неизвршене осуде наилази на велике тешкоће. Услед тога ублажавање осуда у оваким случајевима, место да се врши од стране суда, бива путем помиловања, што је свакојако недовољно, јер се махом ограничава само на случајеве који се нарочито истичу оштрином својом. Али тих тешкоћа нема, кад је у питању извршење споредних казна, (као што је казна прогонства и полициског надзора, који се још јављају више као мера безбедности него као казна), или наступање онога што је дотадашњи закон захтевао само као последицу изречене казне (као што је н. пр. губитак грађанске части последица сваке осуде на робију или заточење), а коју би последицу, или ону узредну казну новији закон сматрао за нерационалну и укинуо је. Примена новог закона и ту треба да се собом сама налаже.

Све ово казује да примена новог кривичног закона на дела учињена под пређашњим законом, дакле повратна сила, ретроактивност новог крив. закона, према случају неретроактивности новог закона, није, ни практички узета, толико мањег значаја, да би се имала узети само као неки изузетак или одступање.

На завршетку овога чланка, а у потврду напред изложенога посматрања, наводим овде шта о томе каже Dr. Karl Birkmeyer, минхенски професор права, у својој Енциклопедији права, излажући Кривично право (II издање, 1904 год., ст. 1145). Он вели:

„Владавина кривичног закона за време трајања његова (т. ј. од дана ступања његова на снагу, па до укидања) значи баш то, да се за ово време само он, и никоји други закон, има примењивати, јер само он исказује садашњу вољу државе како да се гледа на кривична дела. При том, било би, по себи узето, све једно кад је учињено дело на које се има применити закон који је сад у снази да ли пре или после његова ступања на снагу. Јер кривац, учинивши кривично дело, није тиме стекао никакво право да буде кажњен баш по

том кривичном закону који је тада у снази. Из тога излази, с правног гледишта, *принцип поврашног дејства кривичног закона* на кривична дела учињена пре његова ступања на снагу, а за која се суди под њим. Само пак из обзира правичности кривац може очекивати да не буде кажњен по којем кривичном закону оштријем него што је био онај под којим је дело учинио. И само обзир ове правичности био је повод да немачки Кривични Законик, у § 2, став 2, принцип ретроактивности прекирши одредбом да се, кад је у међувремену од учињеног дела до пуноважне осуде дошло једно за другим више различних закона, има применити увек најблажи закон.“

Тај обзир правичности проузроковао је и онај у почетку овога чланка поменути пропис § 2 нашег Кривичнога Законика, притврђен још и прописом чл. 12 Устава, супротно правном правилу ретроактивности кривичних закона. Ти су прописи баш зато и били потребни, што су самом правном правилу противни, и без њих би важило и ту оно што је правило: *ретроактивност кривичних закона*.

О СЕМИНАРИМА НА УНИВЕРЗИТЕТУ

— ЊИХОВ ЗНАЧАЈ И ЗАДАТАК¹ —

§. 1.

Наша Школа се није од увек звала Универзитетом. Универзитет постоји код нас тек од Закона од 27. Фебруара 1905 год., којим је, после многих покушаја и труднога посла у том правцу, наш Законодавац најзад успео да наш највиши просветни завод подигне на ступањ Универзитета и да, и у том погледу, Србију уведе у друштво европских држава. Пре реченога Закона наш Универзитет се звао Велика Школа, а још раније он се звао Лицеј. (В. „Устројеније јавног училишног наставленија“ од 23. Септембра 1844 год. по ст. к.). Лицеј је преобраћен у Велику Школу Законом од 24. Септембра 1863. год. Како смо ми, пак, дошли до Велике Школе, кроз које је све фазе пре тога прошла наша највиша просветна настава, ја се

¹ Уводно предавање у Семинару Грађанскога Права на Универзитету одржано почетком Јуна 1919. год.

на томе овде не могу задржавати, пошто то није много у вези са темом о којој желим да Вам данас говорим. Који би, међутим од Вас хтео да се упозна са историјом бивше Велике Школе и са тешкоћама које су се имале савладати, па да се од ње могао створити Универзитет, ја га упућујем на саставе, тако стручно и исцрпно израђене о томе предмету, Г. Др-а Богдана Гавриловића и Г. Симе Лозанића, професора Универзитета, и који су састави изишли и „Споменици о Отварању Универзитета“. (Свечано отварање Универзитета извршено је 2. Октобра 1905. године.)

Нису ни малобројне ни мале разлике између старе Велике Школе и Универзитета. Ја Вам ни о томе не могу опширно говорити, јер ни томе не би било места у нашем семинару. Ја ћу само да, и то у краћем обиму, укажем на једну од најважнијих тачака у којима се Универзитет одваја од Велике Школе, и та тачка се тиче задатка и циља наставе на Универзитету.

Закон од год. 1863. г. којим је установљена Велика Школа, карактерише ову као „научно заведење за вишу и стручну израженост.“ Као што се из ове одредбе види, Великој Школи био је главни задатак да се ученицима да а) стручна и б) виша спрема. На тај начин, Велика Школа одвајала се од средњих школа, специјално од гимназија и реалака, у томе: а) Што су ове последње давале ученицима *општу спрему*, то јест, ученици гимназија и реалака добијали су знања не само из једне врсте или групе наука већ из свију врста и група научних дисциплина, са том само примедбом, да тим средњешколским ученицима нису предаване, а ни данас се не предају, правне и економско-финансиске науке, примедба на којој се не можемо сада задржавати. Можда ће нам се дати доцније прилика да се и тиме позабавимо и да извидимо зашто је, у гимназијама и реалкама, учињена та разлика између правних и економско-финансиских наука с једне и осталих наука с друге страни. б) Затим ученицима гимназија и реалака давала су се и дају само основнија знања из дотичних наука, ни онако мало, разуме, се као у основним школама ни онако много као на Универзитету: давала су им се и дају им се *средња* знања, због чега се гимназије и реалке и зову *средње школе*. Оне се налазе између основне и више наставе, *између* али не на

средини и на равном одстојању, чиме хоћемо да кажемо то да су средње школе много ближе Универзитету него основним школама.

Када се ово двоје што сам казао о образовању у гимназијама и реалкама доведе у везу, онда из тога излази да се знање једног свршеног матуранта из гимназије или реалке карактерише ширином али не дубином: он *има знања из свих наука* — са резервом односно онога што смо казали горе о правним и економско-финансиским наукама — али то знање обухвата само један, основнији, део појединих научних дисциплина. Знање његово је *просечно*, он би могао говорити о свима наукама али само до извесне границе, дубоко, према својој спреми, не би он ту могао ићи. Сравнијући науку са реком, он није, истина, на површини воде а нијени на дну њеном, он је само гњурач који је допро негде око половине дубине реке.

На Великој Школи ученици, који су као гимназисти или реалци били заједно и исто учили, одвајали су се једни од других и, према својим способностима и склоностима, улазили су у поједине факултете и одавали се, на тај начин, само извесној врсти или групи наука, остављајући на страну оне друге науке које су им у средњим школама биле предаване. На Великој Школи, ученици су се, дакле, *специјализирали*: док су им у гимназијама и реалкама наставници дали и саопштили само један део резултата до којих се у дотичној науци било доспело — и то резултате које су гимназисти или реалци били у стању према својој умној одраслости схватити — дотле су им наставници на Великој Школи давали и саопштавали *све* резултате из наука које су се у дотичном факултету предавале, а то је могло бити стога што су ученици Велике Школе били већ способни, по својим годинама и својој развијености, да и најделикатније научне резултате схвате и савладају. Због тога су ученици Велике Школе и тај назив *ученици*, који их је, како су они мислили, мало потцењивао и спуштао у неколико на ранг гимназиста и реалаца, нерадо слушали и употребљавали, замењујући га именом: *студенци*, које је, по њиховом нахођењу, више одговарало просветном рангу Велике Школе.

На тај начин, знање једног ученика Велике Школе, и ако оно није било тако знатно по ширини, било је знатно по дубини, ако ученик Велике Школе није, у другим наукама, отишао даље од свршенога матуранта гимназије или реалке, он је, зато, у својој групи наука отишао врло далеко, сишао је, тако да

кажем *до два* тих наука, он је, другим речима, стекао стручно знање, постао *спручњак*.

За разлику од свршенога матуранта гимназије или реалке, чије је знање, као што смо видели, ишло у ширину а не у дубину, знање свршенога студента Велике Школе ишло је у дубину а не у ширину: први је био шири али зато плићи, а други је био ужи али зато дубљи, или, ако хоћете, први је био плићи али зато шири, други је био дубљи али зато ужи. Према овоме, изгледало је као да су они, *по суми знања*, били једнаки, да је то у крајњем резултату било исто: ту су само множимци били различни али производ је исти био. Ширина матурантовога знања била је, узмимо, 100 његова дубина — управо плиткоћа — н. пр., 5, код ученика Велике Школе, ширина је била, рецимо, 20, али је дубина била, н. пр., 25. Кад извршимо множење, добијамо, у оба случаја, исти производ, т. ј. 500.

У самој ствари није тако. Јер сваки ученик Велике Школе морао је претходно проћи кроз гимназију односно реалку и положити испит зрелости: тек под тим условом, он је могао ступити у Велику Школу. Из овога излази да је сваки свршени ученик Велике Школе имао, поред онога свога стручнога знања, и она општа знања која је стекао био у средњој школи, док један свршени матуранат није, поред општега знања, имао и стручно знање. Дакле, сваки свршени ученик Велике Школе био је, у погледу општих знања, раван свршеном матуранту, али се изнад овога истицао својом вишом и стручном спремом, из наука које је слушао на своме факултету и из њих испит полагао.

Свршени ученици Велике Школе ступали су, по правилу, у државну службу. Они су тога ради и пролазили кроз Велику Школу, тако да је Велика Школа била Школа за образовање кадра из кога ће се узимати државни чиновници. Велика Школа била је школа за *стварање чиновника*. Да приметимо да су се свршени Великошколци посвећивали често и либералним професијама, као јавни правозаступници, инжењери, архитекти. Било је и таквих студената који су, проласком кроз Велику Школу, хтели само стећи знања па су се после одавали приватним пословима, трговини, пољопривреди и т. д.. Али, све ово било је више изузетно, у главном Велика Школа била је највиши просветни завод за лифровање, тако да се

изразим, државних чиновника, и према томе каквој грани се државне службе који студенаат хтео посветити, он је тако и факултет бирао.

Закон о Универзитету (од 1905. год.) вели у чл. 1., ставу 2., овако: „Универзитет је највише самоуправно тело за вишу стручну наставу и за обрађивање наука“. Као што видимо, и Универзитет је, најпре, школа за стварање чиновника: у том погледу, он је исто што и стара Велика Школа односно Велика Школа била је исто што и садашњи Универзитет. Али, где се Универзитет знатно одваја од Велике Школе и изнад ње уздиже, то је у оној одредби члана 1., да је Универзитет и тело „за обрађивање наука“: то је један значај и задатак данашње наше највише просветне установе које није имала пређашња Велика Школа, или, бар, које она није имала у оном обиму и пространству у каквом га данашњи Универзитет има. Ја чиним ову последњу резерву стога што се, наравно, и у старој Великој Школи наука, у извесној мери, обрађивала а нарочито од њене реформе Законом од 22. Октобра 1896. год.. „Тако се, на пример, вели Г. Др. Богдан Гавриловић у већ поменутом његовом саставу оштампаном у „Споменици о Отварању Универзитета“, настава у Великој Школи знатно примакла правој универзитетској настави тиме што су ученици морали радити и у семинарима, заводима и лабораторијама“, али, докле је, код Велике Школе, обрађивање наука било као спореднији циљ њен, а главни циљ је непрестано био и остао стварање чиновничкога кадра, дотле је, код Универзитета, Законодавац ставио на равну ногу оба циља, и стручно образовање и обрађивање наука. Наш Универзитет, са гледишта својих задатака, није ни француски универзитет који је, као наша Велика Школа, у главном школа за чиновнике, нити као немачки универзитет, који је само завод за обрађивање наука. Београдски Универзитет спаја у себи оба та задатка, он има, једновремено, обележје и француских и немачких универзитета, премда се, можемо рећи, ипак, по своме циљу, више приближава француским универзитетима, што ми изводимо из те чињенице да чл. 1. Зак. о Универзитету помиње, најпре, вишу стручну наставу па, затим, обрађивање наука. Као да је и Закон о Универзитету хтео одржати идеју и традицију да је наш највиши просветни завод, у принципу, школа за стварање чиновника.

§. II.

Рад у семинарима, заводима и лабораториумима, који је у Великој Школи био подређенога значаја, заузима, на Универзитету, много истакнутије место. Чл. 33. Зак. о Универзитету говори о томе нарочито и вели: „Вежбања у семинарима и у појединим универзитетским заводима, приступна су само за оне који се у њих приме. Ближе о овоме прописаће се у факултетским уредбама“ (став 2).

Док су у Великој Школи предавања била главна, дотле су на Универзитету главни и семинари — ми се задржавамо на њима само, зато што нас се они овде једино тичу. Разлика која постоји између предавања и семинара, то је разлика између Велике Школе и Универзитета. Велика Школа то су предавања, а Универзитет то су — семинари.

Шта су предавања и у каквом су ту односу студенти према наставнику? У предавањима наставнику је задатак да студентима да знања из науке коју предаје, он им, тога ради, саопштава све резултате који су у његовој науци постигнути, он је посредник између науке и својих ученика, ученици су овде прости реципиенти: они примају саопштења свога наставника, трудећи се да их запамте. *Ту је ученик потпуно у својој улози ученичкој: он учи од свога учитеља.*

Код предавања ученик је потпуно под утицајем свога наставника, он иде за њим, његовим мислима, његовим резоновањем, у опште за његовим излагањем. У осталом, није само ту тако: ми смо у опште под утицајем онога кога слушамо или кога читамо. Говорник и писац увек врше извесну сугестију над слушаоцем односно над читаоцем својим, говорник и писац воде ове, слушалац односно читалац нису према њима, а нарочито док траје говор или читању, интелектуално слободни и независни већ су они ту интелектуално потчињени; једна врста хипнозе. Једном речју, они тада не мисле својом главом већ главом говорника односно писца. Лако је сад схватити да, ма колико да је корисно слушати говорнике од знања или читати ауторе од ерудиције — слушалац односно читалац увећава тада своје сопствено знање — ипак то би могло имати, у извесном погледу, и штетних последица, ако би се неко ограничавао, у своме образовању, само на слушање и читање: то би, на име, рђаво утицало на његову слободу мисли и резоновања, на његово интелектуално *самоопредељивање и интелектуалну*

самосталност, у опште то не би било за препоруку са гледишта развијања *интелектуалне индивидуалности*. Људи који, н. пр., само читају и много читају, ти ће људи, свакако, стећи велико знање, али велико знање не значи још и велику индивидуалност.

Да човек развије своју сопствену моћ размишљања, своју самосталност у идејама и резонувању, укратко своју индивидуалност интелектуалну, он мора сам бити онај који на друге врши мало час речени утицај, ону сугестију и хипнозу о којој је било говора, он сам мора бити говорник односно писац.

И сада долазе *семинари*. У семинару је сасвим други однос између наставника и студента, сасвим други положај и улога овога последњег. Наставник у семинару не држи предавања, његово није ту да студентима саопштава постигнуте научне резултате, како би они стекли потребна им знања. У семинару наставник даје студентима теме (задатке) које студенти не могу да нађу нигде већ расправљене него које имају, на основу знања стеченога на предавањима, сами да реше, у облику *мањих или већих монографија*. Студенат има овде да ради сам, без помоћи наставника, има да мисли својом сопственом главом. При том послу, студенат се ослобађа сугестије наставничке, он је, у своме раду, независан и самосталан, он се ту приближава своме наставнику, када он, наставник, у своме кабинету, за своје ученике или иначе, ради. Није сада тешко појмити колико су семинарска вежбања и радови пробитачни за развиће студентових умних способности и за стварање његове умне индивидуалности. Да одмах додамо, да ће ту студенат једновремено, решавајући дате му теме, прибавити, махом, и нова знања, јер ће он морати, при том послу, прочитати и књиге или студије које дотле читао није. На сваки начин, наставници се труде да студенту даду све што њихове науке садрже, али често, и при најбољој вољи, наставнику то неће бити могућно, већином због недовољнога времена, тако да ће увек бити саветно и корисно да студенат, баш и у колико је реч о стицању самога знања, чита, поред наставникових предавања, и ауторе на које наставници упућују студенте ради допуњавања њиховога знања стеченога на часу.

Дискусија која бива у семинару, приликом читања изражених тема, дискусија у којој, осим наставника, узимају учешћа и остали чланови семинара, представља друго и даље средство

за развијање *интелектуалне самосталности* студенатов. Као разрађивач теме студенат ради независно и слободно у својству *аутора*, као учесник у семинарским дискусијама он то чини у својству *говорника*. Оба пута студенат дела самостално.

У тој својој семинарској самосталности и независности од наставника, студенат може ићи дотле да, евентуално, комбатира и само наставничково мишљење, да му прави опозицију: далеко од тога да, као код предавања, студенат иде за наставником, он се овде труди да, убеђујући наставника у тачност свога сопственога мишљења, њега, наставника, за собом поведе.

У осталом, наставници само могу да желе овакве тежње код својих студената. Таква тежња доказ је *идејне храбрости* студенатов, а ова, пак, долази од јачине његовога уверења да му је, код спорних и дискутованих научних питања, мишљење тачно. Конвикција даје човеку сталности и смелости: ко има конвикције у идејама тај има и сталности и смелости, оскудица у сталности и смелости то је оскудица у уверењима. Конвикција је део нашега духовнога бића, и човек се од својих уверења не одваја као што се не одваја од ма кога дела свога органскога бића.

Наравно, брзо ће се и лако, приликом семинарских радова и дискусија, увидети да ли је ова студенатова тежња да опонира, у семинару, чак и своме наставнику интелектуалнога карактера, то јест да ли студенат има такве тежње само зато што осећа своју интелектуалну снагу. Један студенат који је интелектуална снага брани своје мишљење и према свом сопственом наставнику, просто зато што свака снага, интелектуална као и физичка, има тенденцију да прошири своје дејство и свој утицај и у простору и у времену, па то вреди и за интелектуалну снагу једног студента: ако ова, у тој својој тенденцији, наиђе на интелектуалну снагу учитељеву, онда ће се те две снаге сукобити и једна од њих надвладаће. А то је оно баш чему треба тежити у опште у друштву: т. ј. интелектуалној, *идејној*, а не *физичкој* борби. Јер, ако се напредак људски састоји у победи најтачнијих идеја, онда је нужно да се борба међу људима ограничи једино на идејну борбу и да се води искључиво на терену легалности и моралности: тек онда можемо бити сигурни да је победила тачна идеја, ако је она победила на терену закона и морала.

На тај начин, ми, наставници, не само да немамо ништа

против тога да, у семинарима и у семинарским дискусијама, један студент, ако се за то осећа снажан, критикује и наше мишљење, него, шта више, ми претпостављамо то једном *сталном слагању студената са мишљењем њихових наставника*. Систематско усвајање, у семинарским радовима, мишљења наставника од стране студената не би био знак ни њихове *самосталности у раду ниши њихове интелектуалне храбрости*. Одсуство критицизма или одсуство идејне смелости доводи, у друштву, до тога: да врло лако могу завладати заблуде. Ако бисте Ви, у семинарима, били такви, онда би Ваши наставници мислили да Ви оскудевате у критичком духу, или да се бојите да им се не замерите, ако са њима полемистете, и онда би се могло претпоставити, и на Вашу и на нашу штету, да се Ви устручавате да евентуално критикујете мишљење наставника зато што је то човек пред кога имате да изиђете на испит. Међутим, у том погледу, за студенте не постоји апсолутно никакав ризик, али узмимо — што није, разуме се, у ствари — да баш ту има за њих извесног ризика, какви би они били универзитетски образовани људи, када не би смели да кажу своје уверење зато што би их оно могло изложити неком ризику? То не би био, према ономе што сам горе о томе рекао, знак да ту имамо посла са људима од уверења. Затим, никада наставници нису, нити могу бити, фроасирани, ако се студент, у дискутованим правним случајевима, са њима не би сложио. Ауторитет наставников отуда нема ни најмање да трпи: напротив, тај ауторитет би трпео ако би студентима било забрањено имати, у спорним научним питањима, друго мишљење него њихови наставници. Јер, чиме се стиче интелектуални ауторитет? Он се стиче тиме када је научни радник носилац тачних погледа и идеја, када он не чини *интелектуалне погрешке*, онако исто као што се морални ауторитет стиче, када се не чине *моралне погрешке*. А како ће се знати да ли неки научни радник има тачне погледе и идеје, ако ти погледи и идеје нису изложени слободној дискусији и критици? Када би се забранило да се извесни погледи и идеје дискутују и критикују, опште ћутање које би тада око тих погледа и идеја владало не би било никако знак њихове тачности нити гаранција ауторитета дотичнога научника: то би био *наређени* интелектуални ауторитет, али наредбом се нико не може направити научником. Нема научника по наредби као што нема ни умет-

по наредби. Дакле, наставников ауторитет захтева баш да, у семинарима и осталим универзитетским институтима, студенти имају потпуну слободу интелектуалнога рада, па и према њему, наставнику, јер баш тај факат да наставник не преза од критике својих студената доказ је његове вере у себе и, у исто време, јесте јемство његовога интелектуалнога ауторитета.

У осталом, не треба страховати да студенти ову своју интелектуалну слободу не злоупотребе. Напротив, искуство које имамо из семинара показује да се студенти не решавају тако лако да узму учешћа у семинарским дискусијама, чак и када је само и једино реч о комбатирању мишљења њихових колега. То, већином, долази из студентове бојазни да, у дискусији, неће имати успеха, да не учини какву грешку, да га другови не критикују и његово мишљење не обеснаже, једна, дакле, чиста оскудица интелектуалне храбрости. Међутим, то не треба да буде тако, јер ко год ради — овде: говори и пише — тај може и да погреша. Не греша само онај који не ради. Ако би човек хтео да не греша, он онда не би требало никада и ништа да ради. Он би био тада, истина, без погрешака али и без заслуга. Погрешке су пратиље заслуга, људи од заслуга то су, у исти мах, и људи од погрешака, или, обрнуто, људи од погрешака то су, у исто време, људи од заслуга. Све што је урађено у свету, урадили су они који су грешили. Радити значи грешити, грешити значи радити. Човечанство не крећу беспогрешни људи, њега крећу људи с погрешкама. Ја мислим, наравно, на погрешке које долазе од људскога несавршенства, мислим на *culpa* а не мислим на *dolus*, нити сам на овај могао мислити, јер је *dolus* намерна погрешка, *dolus* је свесна погрешка, *dolus* је грех, *dolus* је зло, а зло је противност раду, јер је рад *стваралачки*, а зло не само не ствара ново већ и оно што постоји *руши*.

И што студенти у семинару пре отпочну да раде, да пишу расправе, да воде дискусије, у толико боље: тиме ће се пре навићи и на опозицију и на критику, пре ће стећи смелости за интелектуалну борбу. То је као код ратовања: ко из младости почне да војује, тај у доцнијим годинама постане прекаљени војник. И студент који из раније почне интелектуално да војује постаће, онда када буде у најбољим годинама, један прекаљени интелектуални борац, да не кажем ветеран.

Семинар је, дакле, не само у писменим темама већ и у

дискусијама. И дискусије су, као што смо већ казали, средство за развијање моћи размишљања. И оне су умна гимнастика, јер као год што физичка гимнастика развија тело тако умна гимнастика развија дух. Сваки долази са интелигенцијом на свет. J. J. Rousseau рекао је да се људи рађају једнаки: да ли се они збиља рађају једнаки у оном смислу у коме је J. J. Rousseau то узео ја у то нећу улазити, али се сигурно рађају мање више (осим случајева органских аномалија) интелектуално једнаки. Неједнакост у том погледу настаје доцније, и један од узрока диференцирања овде је већи или мањи умни рад: овај развија интелигенцију и подиже је на виши степен, ствара таленте и велике умове. Као што видимо, теорија о даровитости није ништа друго до теорија о *вољи за рад*, и ако се може говорити о људима обдареним то је само у том смислу, да су то људи који су дошли на свет са јако развијеном вољом за рад: људи са таквом вољом воде свет и дају му директиву.

Али, студенат се још више развија, када ради писмене теме, а то је зато, као што сам у једној другој прилици казао,¹ што је писац у повољнијим приликама за хладније и дубље размишљање него говорник. И при говору се, наравно, размишља али не тако и толико као при писању, писање је управо моменат када људски ум показује највише своју снагу. Дакле, радите што више *кабинетски*, у библиотекама, код куће: кабинетски рад створиће од Вас интелектуалне индивидуалности.

§. III.

Какав је критериум за оцену успеха студената у семинару? И у овом погледу има разлике између предавања и семинара. Пошто је предавањима, као што смо већ казали, задатак: стицање знања, то се као контрола и мерило студентовога знања узимају *испити*. Свакако, ово средство, испити, није савршено, као што ништа што долази од човека није савршено, јер је и сам човек несавршен, али сигурно је то да, за сада, немамо бољег средства за оцену спреме студенатове од испита, и ако то средство није савршено оно је, у данашње време, бар најмање несавршено. И у ранијим временима школе су се служиле тим средством, откада се зна за школску наставу и људску културу испити су, било у овој било у оној форми, постојали, испити

¹ В. наш састав: *О Правним збиркама*, оштампано из књиге Димитрија Калајџића: „Поуке и обавештења. (Чланци и расправе из судства и администрације)“, Београд, 1912. год., стр. XI.

су и једна од најстаријих и једна од најтрајашнијих људских установа. У историји Човечанства били су велики догађаји, биле су револуције и ратови, који су обарали и најјаче људске друштвене творевине и највеће државе, али нешто што ни они нису били у стању уништити то су били — испити. Осим већ ако их не би једног дана уништила каква општа ђачка револуција!

У семинарима нема испита, због чега држим да ће бити симпатични студентима. По своме задатку, семинар се не би ни слагао са испитом. Са задаћом да, код студента, развије способност за размишљање, резонување, за самосталан рад на науци, семинар се не може, као предавања, послужити истим критериумом: разни циљеви па и разни критериуми. Какав би то испит требао да буде па да нам покаже до кога је степен семинар утицао на извесног студента, у којој мери су се развиле ту његове умне способности, је ли и у колико он постао интелектуална индивидуалност?

Критериум је, у семинару, метод рада, начин разраде и садржина студентових дисертација, јачина аргумената којима је он бранио своје мишљење или своје погледе, било у дисертацији било у полемици са наставником и са другим студентима који су му противречили и критиковали га. Успеси које он покаже у тој борби у семинару, у борби за своје идеје у дотичним научним питањима, репутација коју он, после једне дуге серије семинара, изнесе — то је критериум за оцену семинарске активности студента, то је за сада једини могући семинарски испит.

§. IV.

У избору и давању тема, наставник иде од лакших ка тежим темама, упоредо са семестрима и испитима студената, то јест упоредо са умножавањем њиховога знања. Млађе године добијају простије теме, старије деликатније, а најстарије, то јест докторски аспиранти (докторанди), најкомпликованије. Благодареви свом сталном интелектуалном развићу, студент постаје способан за решавање све тежих и тежих задатака, а са решавањем све тежих и тежих задатака, студентов ум се све више и више развија. У добу спремања докторских испита, студент долази до те интелектуалне моћи да расправља чак и нова научна питања, питања још нерешена, да долази до нових научних резултата, да иде даље од предавања на-

ставникових, у којима се, као што смо казали, дају већ готови научни резултати, студент постаје тако научни радник, способан и спреман да своју науку креће напред, заслужан и достојан да буде, када томе време дође, помоћник а, затим, и заменик наставника, који нема веће амбиције него да, на катедри коју је он заузимао, види једног дана свога ученика, амбиција слична амбицији родитеља који жели да остави потомка у чијој личности ће он и после своје смрти живети.

Живојин М. Перић
проф. права на Универзитету.

О ПРАВУ СВОЈИНЕ У ДАНАШЊИМ ПРИЛИКАМА.¹

Силне промене, које је у животу човечанства изазвао страшни светски рат, није остао без трајнога утицаја и на област приватнога права. Под притиском невоља изазваних ратом и ратних последица у свима државама напуштају се вековима освештани принципи, на којима почива данашње индивидуалистичко друштвено уређење, вређају се установе приватнога права, које су биле темељ друштвене организације. Чисто индивидуалистичко схватање права уклања се испред социјалног схватања, које више наглашује социјални задатак права и дужност индивидуе да своје право све више и више доводи у склад с интересима друштвене целине, у којој индивидуа, као њен део, живи и развија се. Погледајмо на законе и уредбе, којима се регулишу или се имају регулисати односи између радника и послодаваца, закуподаваца и закупаца, о ликвидацији мораторног стања, о плаћању интереса на дужне суме, о извођењу аграрних рефорама, о подизању станова, о реквизирању зграда, па ћемо одмах видети каква је разлика између правнога схватања да је својина неповредна, да се у стечена права не сме дирати, да је при уговорима воља странака закон за њих, који се мора поштовати, и схватања да је ради спаса целине допуштено, у знатном обиму, одступити од ових правних начела теориски неповредних.

¹ Предавање на другом скупу Правничког Удружења у Београду 20. марта 1920 године.

* * *

Овај покрет у приватном праву да се права појединаца имају вршити све више и више и с обзиром на интересе целине, није тако скорашњег датума. Он се данас само потенцира с обзиром на тешке прилике, у којима се данашње друштво услед ратова налази. Али о том покрету постоји већ читава литература, у којој се расправља питање познато под именом „злоупотреба права.“¹

Овом приликом допустите ми да у кратко прикажем мисли једнога францускога правника, који је о њему расправљао. Још 1912 године изашла је једна врло интересантна збирка предавања професора права на универзитету у Бордоу, Duguít-a, у којој је он ова питања третирао, имајући на уму нарочито француско приватно право. Овај аутор у својој књизи, која носи натпис *Les transformations générales du droit privé*, тврди да се још од Наполеоновог грађанског законика, кроз цео XIX век, води борба против старих правних концепција у смислу социјализирања права. Старо је схватање у главном било да је човек по природи слободан, независан, изолован, носилац индивидуалних права, неотуђивих и незастаривих, права названих природних, нераздвојно везаних за њега као човека. На супрот овом схватању стоји оно да је човек социјално биће, које може само у друштву живети, и стога се мора увек у вршењу својих права на друштво обзирати, С обзиром на ова схватања другачија су права и дужности човека у индивидуалистичком, а другачија у социјалистичком систему. Тенденција развића друштвене заједнице креће се стално у правцу трансформације индивидуалистичког система ка социјалистичком не сасвим у смислу како то политичка социјалистичка партија излаже, него у смислу све већег потчињавања индивидуе обзирима друштвене целине. Услед таког схватања наступају промене правних институција у току времена са развићем друштва и променама у њему. Међу осталим променама наш писац нарочито истиче какве је промене претрпела институција *својине* у приватном праву у току XIX столећа до наших дана. У времену кад се и у нашој држави спремају и извршују многобројна ограничења својине у интересу целине, ово ће питање несумњиво интересовати и наше правнике.

¹ О овом питању видети из наше литературе исцрпне студије: Ж. М. Перић, Један поглед на еволуционистичку правну школу, Др. Нинко Перић, Теорија злоупотребе права.

* * *

По доктрини, која је усвојена у грађанским законима, па и у нашем — §§ 211 и 216 — својина се дефинише као право неограничене власти једнога лица над једном ствари, по сили кога сопственик може располагати по својој вољи¹ са ствари, уживати је, не уживати, отуђити, свакога из уживања своје ствари искључити па и уништити.² Као што је суверена власт у држави неограничена (*imperium*), тако је и својина у приватном праву неограничена (*dominium* римскога права). Последица је оваког схватања својине да власник, имајући права на употребу, уживање и располагање својом ствари како он за умесно нађе, такође има права да не употребљава, не ужива, не располаже својом ствари, и према томе да своју земљу не обрађује, да на своме плацу не подиже грађевине, своје куће да не издаје под кирију и да их не оправља, своје капитале ни у шта да не улаже, своју робу да затвори у магацине и да је ником не продаје (§ 22 грађ. зак.).

Право својине је *апсолутно право*. Апсолутно према јавној власти, која може истина стављати власнику извесна ограничења, полицијске природе, али која сме у својину дирати само уз правичну накнаду и у нарочито одређеним случајевима. Оно је апсолутно и у погледу других лица, јер власник има права предузимати на своме добру акте и онда, кад нема од њих никакве користи,¹ и због тога није одговоран, ако то другоме причињава штету. „Који би другоме с тиме што би право своје уживао, само ако границе не прекорачи, штету какву нанео, није дужан одговарати нити му ту накнадити,“ вели се у § 806 нашег грађ. законика. Он је овлашћен искључити свако утицање других лица на своју ствар, и ако отуда ни најмање није у уживању своје ствари ограничен.

¹ Види § 354 аустриског грађ. зак: „Посматрана као право својина је овлашћење: да се суштином и користима неке ствари по својој вољи располаже и сваки други од тога искључи.“ Немачки грађ. зак. од 1896 у § 908 прописује: „Власник једне ствари може, у колико томе не стоје на супрот закон или права трећих лица, располагати са ствари по својој вољи и друге од сваког утицања искључити.“ Швајцарски грађ. зак. од 1907 у чл. 641 наређује: „Власник једне ствари може, у границама правнога поретка, располагати њоме по својој вољи. Он је овлашћен тражити је од сваког ко је задржава и свако неоправдано утицање одбити.“ Француски грађ. зак. садржи у чл. 544 одредбу: „Својина је право уживати и располагати стварима на најпотпунији начин, под претпоставком да та употреба није забрањена законима или уредбама.“

² В. Др. Л. Марковић, Грађанско Право I стр. 323.

¹ В. Др. Л. Марковић, *op. cit.* стр. 322.

— Својина је апсолутна и у *своје шрајању*. На томе се оснива право располагања тестаментом својом имовином — § 476 грађ. зак.

* * *

Професор Duguít тврди да данас ни једна од ових последица права својине, како се оно схвата у индивидуалистичком систему, не постоји или бар да постоји јака тенденција да овакав систем својине ишчезне. Оваке својине нестаје за то, што је њој циљ једино био да штити индивидуалне интересе. Али јуриспруденција и законодавство све више и више напуштају горе изложено схватање права својине, права које је постојало једино у индивидуалном интересу власника. Данас сви увиђамо, вели аутор, да индивидуа није циљ него средство, да је она само точак у компликованој машини социјалног тела, да сваки од нас има само у толико разлога да постоји, у колико врши извесну дужност у друштву. На тај начин индивидуалистички је систем у флагрантној контрадикцији са модерном свешћу. У данашњем друштву, у коме влада јасна и дубока свест о узајамној социјалној зависности, свака је индивидуа обавезна да у друштву испуњава извесну социјалну функцију према месту које заузима. А у чему се састоји овај појам социјалне функције? Она се своди, вели Duguít, на ово: човек нема права, заједница нема их такође. Говорити о правима индивидуе, о правима друштва, рећи да треба помирити права индивидуе са правима заједнице, значи говорити о стварима, које не постоје. Али свака индивидуа има у друштву извесну дужност да испуњава, извесне послове да свршава. Она не може да не извршује ову функцију, јер ће услед тога настати неред, или бар штета по друштво. С друге стране сви акти, које би чинила противно дужности која на њу пада, биће социјално спречавани. Или обратно, сви акти које би чинила да би испунила своју мисију, која је њена по месту које заузима у друштву, биће социјално заштићени и гарантовани. Ималац извесног богатства, тиме самим што га држи, може испунити извесну дужност коју само он може испунити. Само он може умножити опште богатство, употребљујући капитал који држи. Он је дакле *обвезан* социјално да ову дужност испуни, и он ће социјално бити заштићаван само тако ако је и у колико је буде испуњавао. *Својина*, вели професор Duguít, није више субјективно право власника; она је

социјална функција држаоца богатства. Ако он не испуњава ову мисију или је рђаво испуњава, ако он на пр. не обрађује своја поља, запушта своју кућу да пропада, интервенција власти је законита да га нагони да испуњава своју социјалну функцију власника, која се састоји у томе да осигура употребу богатства које држи сходно његовој намени. Позитивно право не штити дакле или не треба да штити више тобожње субјективно право власника, него гарантује слободу имаоца једнога богатства да испуњава социјалну функцију која на њ пада услед тога држања, и на тај начин својина се социјализује.

* * *

Кад се схвати својина као социјална функција, онда се лако даду објаснити све законске и судске одлуке, које стоје у контрадикцији са системом својине као права. Схватању својине као социјалне функције чињени су често прекори. Вели се: „допуштамо чак да се иде систему права, по коме ће својина имати за основу **обавезу** власника да врши извесну функцију. Али дотле се још није дошло, а доказ је што ни једно законодавство још не обвезује власника да обрађује своја поља, да одржава своју кућу, да искоришћује своје капитале, а међу тим логички то би била нужна последица појимања својине као социјалне функције“.

На ту примедбу професор Duguit одговара: Одиста, услед тога што још нема закона, који би обвезивао власника да употребљава и искоришћава своју ствар, не сме се изводити да својина, као социјална функција, није заменила субјективно право својине. Закон није интервенисао, јер се још не осећа потреба за то. У Француској сразмерно врло је мало земаља које власници не обрађују, врло мали број кућа, које се не искоришћују. Али сам тај факат, што се питање поставља, доказ је о трансформацији која се извршила. Пре пола века нико на то не би помислио. Нико у Француској не сумња да би законодавац био у праву да се умеша, кад би дошао тренутак да неупотреба земљишта и зграда узме озбиљне размере. Што се тиче неупотребе покретнога капитала, тезаурације, законодавац врло тешко може њу да погоди; несумњиво је да би требало да је забрани и угуши, кад би то могао. И други један писац, Naugion, у своме делу *Principes de droit public*, кога Duguit наводи за поткрепљење своје тезе, изражава се у овоме смислу: „Без сумње законодавство не обвезује директно влас-

ника да обрађује своја поља, али то је стога што се рачуна са честим променама у власништву. Зна се да ако један не обрађује, други ће обрађивати и да ће интерес врло велике већине бити да обрађује. Али кад би се једнога дана опазило да обрађивање није више довољно обезбеђено, појавила би се, без икакве сумње, правна обавеза власника да испуњава економску функцију под претњом експропријације“. У осталом, вели овај писац, ова обавеза већ постоји за земље у колонијама, које се колонистима дају у својину. За тим, има земаља, у којима се води велика спекулација са куповином великих комплекса земљишта по јевтину цену, и која се више година не обрађују, него се чека да им скочи цена, па се онда продају и на томе се зарађују знатне суме. Кад би се законодавство овде умешало, ова интервенција не би се оспоравала као незаконита. Али овако је поступање далеко од схватања својине као права неприкосновеног, права по коме власник може по својој вољи да располаже својом ствари. Код нас у Србији још пре рата постављало се питање да се власници празних плацева у Београду законодавним путем, у виду великих пореза, нагонѐ на подизање зграда. Овако поступање несумњиво није могло потицати из индивидуалистичког схватања права својине по нашем грађанском законнику, по коме власник може и не уживати своју ствар, већ из схватања да власници земљишта имају обавеза и према целини, које из својине потичу. Данас се још више ово питање о употреби празних плацева код нас поставља, кад се толика оскудица у становима осећа. Смемо ли остати и данас при схватању да власник има права и не употребљавати своје земљиште, не подизати зграде, не издавати своје куће под кирију, кад нам прети опасност да све више света остане без крова, или ћемо усвојити начело, да су власници дужни подизати здраде на празним плацевима, да су дужни старе трошне зграде порушити и подизати нове са више просторија, издавати их под кирију, и на тај начин испуњавати и дужност, коју као држаоци једнога богатства имају према целини? Хоћемо ли на тај начин ублажити тешкоће, које у погледу станова постоје, или ћемо, држећи се строго индивидуалистичког схватања својине, ићи на руку комунистичким теоријама, које воде потпуној депосесији власника? Несумњиво је да би правна свест нашега народа пре изискивала трансформацију права приватне својине у духу данашњих

друштвених потреба него њено укидање и замењивање колективном својином.

* * *

Кад се својина схвати као социјална функција, онда из тога следује по професору Duguit-у ово :

1. Власник је *дужан* и овлашћен да ствар коју држи употребљава на задовољење индивидуалних потреба, а нарочито својих сопствених, да употребљава ствар на развиће своје физичке, интелектуалне и моралне активности.

2. Власник је *дужан* и овлашћен да употребљава ствар за задовољење заједничких потреба, потреба једне националне заједнице.

Усвајајући ово гледиште, вели писац, лако се објашњава теорија и одлуке, које не признају власнику право да предузима на свом добру акте, који му нису ни од какве користи, а другога штете. Ако сам ја властан подићи станове за издавање на моме плацу, баш и кад то причињава штету моме суседу, то је стога што ја тада ствар употребљавам истина у мом интересу, али у исто доба и у интересу целине. Ја испуњавам социјалну дужност, коју ми држање дотичнога терена допушта да испуним, ја осигуравам задовољење социјалних потреба. Али јуриспруденција је сасвим умесно одлучила да нисам овлашћен подизати на моме имању никакве направе, које мени ништа не користе а другога штете.

Кад је својина, по индивидуалистичком схватању, искључиво право на ствар, онда је сопственик овлашћен забранити свако утицање на своју ствар, чак и у случају кад му то не причињава никакву штету, кад га ни у чем не спречава у његовом уживању ствари. И одиста Dernburg, у свом Грађанском Праву III стр. 229, тврди да власник на пр. није дужан трпети сандуче за писма на својој згради, и ако му то никакву штету не причињава! Али у Француској, вели Duguit, законодавство обвезује власника да мора допустити на свом имању намештање телеграфских и телефонских жица, чак и у приватном интересу, без икакве накнаде, сем ако какву штету отуда трпи. Из овог се поступања законодавства види колико, услед ојачане свести о друштвеној солидарности, све више и више освајају терен нова схватања правних институција.

* * *

Из свију ових излагања овога писца, у којима има сасвим тачних опажања, једно излази као несумњиво: да је својина одиста претрпела велике измене у току XIX века до наших дана. Она није више онако апсолутно право располагања сопственика са ствари, како је то некада било, и како би по строго индивидуалистичком схватању требало да буде. Али ми још не видимо из излагања нашега аутора да је својина у данашњем друштву, како нам се она представља у грађанским законцима, ишчезла и да је место *својине* — *права* дошла *својина* — *дужност*. А нарочито писац нам не казује како би се путем закона и учешћем власти могло постићи да својина у сваком случају, постане *дужност* власника да ствар ужива онако како би то професор Duguit желео. Баш и да се својина дефинише од стране законодавца као законом прописана и заштићена дужност власника да своју ствар искоришћује у своје интересу, а с обзиром и на интересе целине, ипак је апсолутно немогуће да власт контролише власника да ли он сваку своју ствар употребљава и ужива у смислу својине социјалне функције. Колики би огроман апарат чиновнички био за то потребан и каквим би непријатностима један власник под таквом контролом био изложен! Прописати пак само да је својина дужност власника у смислу социјалне функције, а не моћи ефикасно извести санкцију оваког законског прописа, значило би донети један пропис, за који законодавац унапред зна да се у пракси не може остварити. Најзад овакав генералан пропис није ни потребан, јер у погледу многих ствари друштву је равнодушно да ли ће и како ће власник уживати своју ствар. Мора се дакле остати при правилу да је својина право потпуне власти над ствари с тим да се, у извесним случајима и под нарочитим погодбама, у интересу целине, она може ограничавати, било забрањујући власнику извесне радње у погледу његове ствари, било наређујући како да је ужива, било допуштајући експропријацију. Јер ако хоћемо да се индивидуална својина као правна институција одржи, а ми сматрамо да је она још потребна друштву, и да не уступи место колективној својини по социјалистичком и комунистичком схватању, мора се индивидуално право својине реформисати у смислу још већег сужавања власникових права у појединим случајевима. Својина над извесним стварима у данашњем друштву може остати везана за поје-

динца као власника само тако, ако се још више у појединим случајима одступи од начела да је она неограничено право власника да располаже са ствари како хоће, да је ужива како хоће, да је не ужива, да сваког другог искључи из уживања своје ствари и да је, евентуално, уништи. Својина не може остати тако апсолутно право, нарочито својина земљишта Индивидуалистичко схватање својине, које је већ у многоме напуштено у току времена, мора још више жртава поднети. Наш законик већ предвиђа могућност законских ограничења својине, али којима се наше законодавство није тако обилно користило, кад у § 211 прописује, да је сопственик властан своја добра по својој вољи уживати, с њима по вољи располагати и свакога отуда искључити, наравно по пропису закона. Не дирајући у принцип да је својина неограничена власт над ствари, јер га не можемо рационално другим заменити ако нећемо колективну својину, морају се установити све многобројнији изузетци од овога принципа за поједине случаје или нарочите прилике, у којима би се једна друштвена заједница налазила. Држава се дакле мора умешати и *пушем закона*, у још већем обиму него што је до сада чинила, наметнути власнику извесне обавезе у интересу целине. Пре свега власнику се не може оставити у сваком случају неограничено право да *не ужива* ствар. С ове тачке гледишта оправдани су на пр. прописи, који у времену опште оскудице у животним потребама власницима ових ствари забрањују гомилање њихово и наређују им продају истих по одређеним ценама. Закон о помоћи невољнима у рату, који о овоме садржи одредбе, потпуно одговара правној свести друштва. У њему је садржано руководно начело, које се има применити, у извесном обиму, и за прилике после рата. У смислу горњих излагања власнику се мора наметнути обавеза, под претњом експропријације, да извесна своја добра, нарочито важна за друштво у извесном времену, искоришћује сходно њиховој намени. Излишно је insistирати на томе, да правна свест не би одобрила на пр. власницима зграда у Београду, да данас не уживају своје зграде, да их држе неупотребљене. У ком обиму, када и којим редом држава при томе треба да поступи, зависиће од околности у датом времену. Ако се, можда, за сада власницима пољских добара, због великог броја имања, која су остала без радних руку, и не може наређивати да сва своја имања обрађују, као што би то у општем

интересу требало да буде, за подизање зграда у вароши већ се осећа потреба, а може се и у дело привести, да се власницима ограничи право својине у томе смислу, што неће моћи не уживати своју ствар, него што ће бити принуђени да зграде морају подизати. Пропис § 216 грађ. зак., да власник *има права* и не употребити и не уживати своју ствар, није више за данашње прилике у овако апсолутном облику, бар што се тиче извесних ствари. Ко је држалац једнога добра мора га уживати и у своје и у друштвеном интересу, кад законодавац, као израз целине, то за умесно нађе. Својина се мора изменити и у томе смислу, што ће се власницима великих комплекса, уз правичну накнаду, одузети законодавним путем извесан део земљишта и уступити потребитим земљорадницима, у колико се то не би могло постићи давањем државних и општинских земљишта. Правна свест већине народа, ако и не одобрава потпуну депосесију власника великих имања, захтева да се у корист целине смање велики поседи, кад је то потребно ради обезбеђења опстанка многобројних сељачких породица, на којима у главном наша државна зграда почива. Социјално-политички разлози захтевају да се смањује број пољопривредних пролетера, који на великим поседима као надничари раде, да се од њих створе самостални власници малих домаћинстава. У једној земљорадничкој земљи као што је наша земљорадничком сталежу мора држава, у интересу свога одржања, обратити највећу пажњу. И зато законодавац мора код нас пре приступити експропријацији великих поседа него оној покретних ствари. *Salus publica suprema lex esto.*

Они исти разлози, који по нашем законодавству правдају експропријацију добара „ако би то опште-народно благо изискивало“, „ако то општи државни напредак захтева“ по речима законодавца, говоре и у корист делимичне експропријације великих поседа. Одобравајући експропријацију великих поседа, путем законодавним и уз правичну накнаду, ми се не слажемо с тим да се овако капитална питања уредбама решавају, па чак и без накнаде. Експропријација великих поседа је уништење права својине великих поседника, и за њу је потребан ауторитет једнога закона, а не наредба управне власти. Али с овом резервом ми сматрамо да се уопште експропријација мора, у данашњем времену, допустити у већем обиму, у интересу целине но што је то по позитивним законима могуће.

О укидању кметства својине на земљишту каква постоје у Босни и Мађедонији не може бити ни говора као о проблему који би се имао дискутовати. И правници и економи слажу се у томе, да таква својина не може више у једној модерној држави остати. Питање је само о томе треба ли овим власницима феудалнога порекла дати накнаду за одузето им право својине. Моје је мишљење да то треба учинити. Држава не може допустити да се читав један ред грађана остави да пропадне. Њима треба омогућити да се оспособе за привређивање у новим приликама, да буду у стању својим радом осигурати своју егзистенцију. Друштвена солидарност, која захтева заштиту радника од експлоатисања, захтева такође да се и ови власници феудалног порекла заштите од пропадања.

И неограничено право власника да *ужива ствар* како он за сходно нађе, мора претрпети измене, бар за извесне категорије ствари. Једно тако ограничење, диктовано социјалним схватањем права својине, већ постоји за Београд у грађевинском закону, по коме власници земљишта, кад хоће зграде да зидају, морају их градити по прописима закона. Својина претрпела је и овде измену диктовану схватањем својине као социјалне функције као што се изражава професор Duguít. Правна свест потпуно одобрава овако поступање, јер оно обвезује власника да своје право врши и с обзиром на опште интересе. У том реду мислим оправдано је и правнички нагонити путем закона власнике страћара, какве се виђају по Београду у најлепшим улицама, да их поруше и подигну на место њих угледне грађевине, или ако то неће, да своја имања уз накнаду уступе општини или држави. Овака ограничења постоје и у другим законодавствима, а сада се намећу и за наше прилике. Ово ограничење власника треба проширити и на још друга места и на друга непокретна добра. Власници земљишта, у крајевима где се земља може обделавати рационалније с обзиром на врсту усева, који могу ту успевати, не могу задржати неограничено право да своја земљишта искоришћују увек како они за сходно нађу. Држава, у интересу целине, па дакле у крајњем реду и у интересу власника, који је њен део, не може допустити да се, због незнања, немара или каприса сопственика, од његовог земљишта извлачи мање користи но што је то могућно. Пред привредним невољама које нам прете, право власника мора бити ограничено. Са истога разлога не може

се власнику у сваком случају оставити ни право да по својој драгој вољи може и уништити сваку своју ствар. Својина је богатство за власника али богатство и за целину. Ко хоће тога богатства да се лиши, слободно му је то учинити на тај начин, што ће га уступити целини, ако она нађе да јој је то потребно. Напослетку интересима друштвене целине и одржању социјалнога мира одговара пропис § 226 немачког грађ. зак., по коме је „вршење права недопуштено, ако оно може имати само тај циљ да другоме штету наноси“. По томе власнику се имају забранити оне радње са његовом ствари, којима је једини циљ да другога штете. Примеру немачкога законодавства треба и друга законодавства да следују.

* * *

Можда ће се рећи да ће овако схватање права својине како из горњих разлагања следује, одвести управо уништењу приватне својине. На ову се примедбу може одговорити да би на против и сувише индивидуалистичко схватање права својине, по коме би власник ствари могао увек са својом ствари радити шта хоће, без обзира на целину, пре одвело, пред све већим нападима на њу, њеној пропасти, него предложене трансформације у интересу њенога одржања. Кад својина није само *право* власника, него и извесна *дужност* његова да ужива ствар у своме интересу али и с обзиром на целину, онда је положај приватне својине као правне институције много јачи. Пре свега, кад и сами власници буду прожети схватањем да је њихова својина и дужност искоришћавања своје ствари не само у сопственом интересу и по сопственом нахођењу, него и с обзиром на целину, онда ће и они са мање егоизма а са више осећаја друштвене солидарности вршити своје право. Васпитно дејство овакога схватања својине несумњиво је. За тим кад свет види на пр. да на једном плацу постоје нездраве страћаре кога богаташа, онда је много теже бранити његово право својине, него кад би на истом земљишту постојали здрави и удобни станови. Трансформација својине у смислу, у коме се она, и ако лагано, врши, пре ће дакле спасти ову правну установу од претварања у колективну, но њено схватање као права на потпуну и неограничену власт индивидуе на ствари, како то прописују многи грађански законици, кроз које провејава римско схватање *dominium*-а, врло мало подесног

за данашње друштво. Јер свест о друштвеној солидарности данас је много јача него што је икада била. Паметније је попуштати пред оправданим захтевима времена, него опирати се и њима, и дочекати насилне промене, које често збришу поред онога што треба мењати и оно што је добро, и што може опстати.

* * *

Да се законодавним путем врше трансформације својине у смислу да она, бар у неколико, постане за извесне ствари и *дужност* власника да своју ствар ужива онако, како законодавац буде наредио, налази оправдања и у томе што законодавства ограничавају у интересу целине и друга правна добра, исто тако важна као својина, те према томе и она може и мора бити ограничена. Тако ми знамо да је слобода уговарања загарантована свима грађанским законцима. Па ипак се данас у индивидуалистичком друштвеном уређењу ни једно законодавство, па и наше, не устручава да ограничи слободу уговарања у погледу трајања раднога времена између послодавца и радника и да у интересу одржања радне снаге радника пропише максимум раднога времена, да забрани рад малолетницима испод извесних година, да забрани рад у недељне дане, у нездравим радионицама. Даље готово сва законодавства ограничавају на пр. индивидуалну слободу својим прописима о обавезној настави, о радничком осигурању у несрећним случајевима, у случају старости. У многим законодавствима одступа се у велико од традиционалнога правила приватнога права да се одговорност за накнаду штете рађа само ако има кривице до учиниоца штете, т. зв. субјективна одговорност, па се прописује у нарочитим случајевима да проузроковач штете, без обзира на кривицу, има штету да накнади, т. зв. објективна одговорност, која се на пр. намеће великим транспортним предузећима железница, аутомобила, фабрикама итд. за штете, које из обављања рада потеку. (В. Др. Д. Аранђеловић, О одговорности за накнаду штете). Све су ове трансформације строго индивидуалистичког система диктоване интересима целине, па се тим разлозима мора данас још више подврћи и право својине, као једно од најважнијих индивидуалних права. Колико пак и сама данашња јуриспруденција у Француској доприноси ограничењу слободе уговарања и трансформацији права, нека послужи овај пример, који наводи про-

фесор Duguít. У члану, 1965 Наполеоновог законика има ова одредба: „Закон не даје тужбу за дуг од коцке или за плаћање опкладе.“ Али ова одредба, вели наш писац, односи се очевидно само на сам дуг од коцке и некада се једнодушно пресуђивало да је зајам, закључен у намери да се добије новац за коцку, потпуно пуноважан. Данас на против стална је судска пракса да је зајам без дејства, кад је учињен у намери да се да и прибави новац ради коцкања. Чак се пресуђује да је ова намера утврђена, кад је зајам учињен у месту где се коцка или на каквом месту у близини а нарочито од стране лица, која професионално узајмљују новац играчима. Друго је питање је ли овакав начин тумачења закона оправдан. (О овоме види Ж. Перић: Један поглед на еволуционистичку правну школу и Предговор Никетићевом Грађанском Законику).

* * *

Да завршимо ова излагања о изменама у појму права својине у данашњем друштву речима једног нашег млађег колеге, Др. Нинка Перића, у његовој интересантној књизи „Теорија злоупотребе права и грађанско законодавство“, који врло лепо вели: „Сва приватна права садрже два елемента, један индивидуалан а други социјалан. С једне је стране инстинктивна тежња човечја да сам, искључиво, и на начин нормалан, присваја спољне ствари и врши своја права тако да из њих извучи максимум добити; а с друге стране вршење тих права ограничава се. С обзиром на друштвени морал и на то што човек живи у једној уређеној социјалној заједници сужавају се тежње ка искључивости и безграничности. И цео је проблем законодавца тај да се нађе пропорција, у којој би се та два елемента комбиновала, да се нађе изврстан компромис између та два интереса“. Да, треба наћи пропорцију између принципа социјалног и индивидуалног, у томе је вештина законодавчева! А то није ствар лака, и не може се добро решити без дубље студије. Међутим како се незгодно решавају овака суптилна питања код нас, најбољи су доказ разне уредбе, које су, у погледу ограничења својине, у последње време код нас доношене. Реквирирати на пр. станове у времену опште оскудице станова, јесте мера која, начелно, потпуно одговара оправданој идеји, да се власник има ограничити, у интересу целине, да не може уживати свој стан како хоће. Али, одредити на пр. власнику за реквирирани стан једну несразмерно малу

цену с обзиром на општу скупоћу која влада, а што тако често у пракси бива, значи извршити једну врсту депосесије власника, која ничим није оправдана, а која ни у колико не одговара социјалној правди, ради које је реквирирање извршено, а на коју имају права и власници станова. Заузети стан онеме који има мање просторија а ослободити онога који има више, значи упропастити једну социјално оправдану меру и изазвати оправдано незадовољство противу данашњег друштвеног уређења и код оних, који треба да му буду стубови. Најзад решавати тако деликатна питања уредбама и правилницима место законом значи отворати пут самовољи која никад не сме бити руководна мисао у управним круговима.

Др. Д. Арањеловић.

БЕЗБРАЧНОСТ ЕПИСКОПА¹

Свето Писмо каже, да епископ треба да је једне жене муж, који својим домом добро управља, који има послушну дјецу са сваким поштењем; јер ако ко не умије својим домом управљати, како ће се моћи старати за цркву Божју?

По томе дакле, епископ треба да је ожењен и да има своју породицу. Треба дакле постављати за епископе мирске свештенике, који имају своју закониту жену и своју породицу, и досљедно томе, не треба постављати за епископе таква лица, која нијесу ожењена и која немају своју породицу; јер таква лица, не умијући управљати својим домом, не могу знати ни како треба управљати и како се старати за цркву Божју.

Ово, што је речено у Св. Писму, почели су били већ у прва времена цркве пренебрегавати и омаловажавати слиједбеници разних гностичких секата, који су саставили били себи свој особити појам о начину угађања Богу и мислили су, да ће се најбоље угодити Богу, ако се живи безбрачно, сматрајући, под упливом источног дуализма и погрјешнога суђења о тјелесном животу, брак за нешто гријешно. Таквим појмом о начину угађања Богу заносили су се главним начином чланови

¹ Овај чланак био је сложен још 1914. год. за 5. и 6. (јуни и јули) свеску XVII књ. „Архива“, која због рата није могла бити објављена.

клира на вишим степенима, и ради тога су напуштале породични живот и одгањали своје законите жене. Томе покрету, који је пријетио да зарази хришћанску цркву, да обеснажи авторитет Св. Писма и да створи у цркви неко неприродно стање, требало је стати на пут те је ради тога објављен био, као непромјенљива законска норма, 5. апостолски канон, који наређује, да епископ, презвитер или дјакон не смије изгонити своју жену, т. ј. не смије самовољно раскидати брачну свезу са својом законитом женом, и ако то учини, треба га одлучити, остане ли у томе упоран и не хтедне ли да живи заједно са својом женом, тада га треба свргнути.

Овај апостолски канон није никада био формално укинут у православној цркви, а није могао ни бити укинут, јер је јуридички израз онога, што је речено у Св. Писму.

Али данас, а и од неколико већ вијекова важи у православној цркви правило, да епископи морају бити безбрачни, и по томе кандидати за епископство не могу бити мирски свештеници, јер имају жену, него само таква лица, која нијесу ожењена.

Ово је правило установио крајем VII вијека трулски, петостети васељенски сабор, и својим 12. каноном наредио, да мора бити свргнут сваки епископ, који, пошто је примио, епископску хиротонију, хоће и даље да живи заједно са својом женом.

Мене су одавна већ многи молили да кажем и да разјасним, како се у православној цркви измијенило оно, што каже Св. Писмо и што наређује онај апостолски канон, и како се могло то да измијени.

Није ни најмање тешко било одговорити на то питање, јер сами текст оног трулског канона то разјашњава. Али, пошто се тиче предмета врло деликатног својства, и тиче се свих данашњих епископа, митрополита и патријараха, и свих оних хиљада архијереја, који су прије били, то због лако појмљивих узрока устезао сам се да говорим у јавности о томе предмету. По свој прилици, ради истих узрока нијесу хтјели досада да изближе дирну ово питање ни озбиљнији православни канонисти.

У посљедње вријеме устезао сам се да о томе пишем и због тога, да не би опет изазвао онакву буру, каква се подигла била, кад сам у јавности казао, шта ја мислим о браку удових свештеника. Та се бура тада завитлала од Дунава и Саве па

све горе до Неве, и опет доле до Мртваг и Мраморнога Мора. Дигоше се на мене и звани и незвани, који ваљда помислише да им је дужност да чувају и бране црквене установе. Осим нападаја личнога својства, на које су дотични мислили да имају право, а што ме је, не могу да тајим, много вријеђало, рекоше ми још, да буним свијет, да рушим устројство православне цркве, да поткопавам црквену дисциплину и друго слично; а све то с тога, што сам по своме знању и убеђењу рекао, да би се при доказаној потреби могао допустити други брак удовим свештеницима.

Видећи толику хајку са свих страна на мене, јер сам се дотакао попова, помислио сам, каква ли се хајка неће подигнути сада, кад се дотакнем владика. Дигнуће се опет и звани и незвани, такмичећи се између себе, ко ће јаче да ме нападне, па ваљда и да ме савлада, да једном престанем покретати оваква питања и ометати угодни мир носилаца више црквене власти. Ово сам помислио био, али у исто вријеме помислио сам и то, да ми је савјест чиста да све оно, што сам досада написао, било је само у искреној намјери да користим православној цркви и њеној науци; а уједно сам осјетио у себи и довољно моралне снаге, да се могу још опријети свакоме у питањима црквенога права. Ово ме је сада осоколило, да не малаксам у свом досадашњем раду и одлучило, да пишем о ономе, што Св. Писмо каже, да епископ треба да је једне жене муж.

Дакле на ствар.

Данас епископ не смије бити ожењен. То наређује поменути канон трулскога сабора. У томе канону читамо, како су сви оци тога сабора констатовали, да у вријеме сабора, дакле у VII вијеку, у разним провинцијама византијске царевине епископи продужавају живјети заједно са својим женама, с којима су се вјенчали били прије своје епископске хиротоније, и да то бива за народ предмет спотицања у добру и саблазни; па пошто су они дужни старати се о спасењу хришћанскога народа и о напредовању његовом у добру, а томе пријечи брачни живот епископа, који саставља љагу на свештеничком чину, коју љагу они морају да отклоне, то и установљују, да у напријед никакав епископ не смије више живјети са својом женом, а који то не послуша, мора бити свргнут. Али знајући да постоји апостолски канон, по коме епископ не смије изгонити.

своју закониту жену, јер иначе мора бити свргнут, и поштујући ту апостолску наредбу, исти оци кажу, да овим својим каноним не намијеравају укидати или измијењивати оно, што је апостолски установљено *οὐκ ἐπ' ἀδειήσει, ἢ ἀνατροπῇ τῶν ἀποστολικῶν κανονοθετημένων*, *non ad ea abotenda aut evertenda quae apostolice constituta sunt*), него само што се старају о спасењу људи и да не буде никакве љаге на свештеничком чину.

Тако говори трулски канон. И то је потпуно јасно, и не треба никаквих других разјашњавања. За наше питање ту је главно, да трулски сабор *не укида* ону апостолску наредбу о брачном животу епископа, него према назорима који су у његово доба владали, наређује, да епископи престану живјети у браку.

Како је постао тај трулски канон, ја сам то опширно изложио у својем тумачењу истога канона; а у тумачењу 48. канона истога сабора казао сам и шта мора бити, по наредби тога канона, са епископовом супругом, кад јој муж прими хиротонију. У старијој једној својој књизи о Достојанствима у православној цркви казао сам и то, како је постало, да се епископи постављају из калуђера, а не из мирских свештеника. Оно што сам ја рекао у тим својим књигама, то је историја.

Па како је могло да буде, да се једна канонска наредба не укида, а уједно да се забрани да се иста наредба извршује? Ово треба сада разјаснити.

У законодавној дјелатности цркве важило је увијек правило црквене *икономије* (*οἰκονομία, οἰκονομίας λόγος, пак' οἰκονομίατ,* домостроительство, высший размъ). Ово правило се огледа у дјелатности светих апостола и особито у дјелатности апостола Павла, кад је издавао разне своје наредбе, како треба да хришћани живе у Божјој Цркви. Оно је важило у црквеном законодавству кроз све вијекове, као што мора да важи свагда. Основа је, а уједно и сврха црквене икономије, да би се најбоље и најпотпуније постигла задаћа цркве у свијету. По томе црквени законодавац дужан је да пази, да ли постојеће црквено-законске наредбе одговарају друштвеним потребама дотичнога времена и да ли су оне корисне друштву хришћанском, или их можда треба измијенити; он мора добро да уочи друштвене прилике времена и друштвене потребе, да их добро проучи и оцијени, а према томе да види и одлучи, да ли треба, или сасвијем да се измијени ова или она од постојећих наредба и замијени другом подесном наредбом, или пак само да се обустави правна моћ

једне постојеће наредбе, и да јој опет ту моћ успостави, кад се измијене те прилике и потребе. Овим су се правилом руководили сви сабори, који су у цркви били, при издавању својих канона, као што би се безусловно морали тиме руководити данас сви сабори, звали се они васељенски, или просто сабори автокефалних цркава. Само се по себи разумије, да правило црквене икономије може бити примijeњено само код канона, који се тичу црквене дисциплине. Јер код канона, који се тичу вјере и хришћанског морала, не може бити никада примijeњено оно правило пошто су такви канони непромјенљиви. Канони црквене дисциплине одређују спољашњи живот вијерних и оно што је нужно, да се уздржи у цркви добар поредак. Ови дисциплинарни канони нијесу непромјенљиви, него се могу мијењати према потребама цркве и према промјенама, које се покажу у друштвеном стању једног историјског периода, и кад виши црквени обзири, высший разумъ, то захтијевају, другим ријечима, кад то захтијева црквена икономија.

Ови виши црквени обзири руководили су и оце трулскога сабора при издавању свих својих канона, који су у великој већини дисциплинарног карактера. У свом другом закону трулски оци наређују, да се морају признавати и поштовати од свих чланова цркве сви канони, које су они у томе канону поређали; али при издавању својих канона, колико они почитују дотадашње каноне, толико исто се руководе и правилом црквене икономије. Правило се ово огледа већ у првом дисциплинарном канону (трећем по реду канона), који говори о браку свештених лица. У вријеме тога сабора било је доста свештеника, који су се били два пута женили, или који су били удовицу узели за жену, или који су се оженили били послје рукоположења, и сви такви свештеници, према односним наређењима, која су тада постојала, нијесу имали право да служе у цркви, ни уопће да припадају клиру, те их је требало све свргнути. Трулски сабор није то учинио, него према правилу црквене икономије одредио је за те свештенике неку епитимију, и допустио им је да остану на својим јерархијским степенима и да могу као и прије служити литургију. Иста икономија види се и у многим другим канонима овога сабора.

Али гдје се најјаче показала та икономија, то је управо у дванаестом канону, који нас сада посебно занима, и који нам

својом стилизацијом даје могућност, да се, као што смо споменули у почетку, лако разјасни питање о безбрачности епископа.

Тај канон, као што смо видјели, обуставио је правну моћ тадашње законске норме да епископи буду *ожењени*, и установио је, да у напријед епископи морају бити *нежењени*. Трулски оци у том канону кажу, да су тако то установили, јер су такве биле тадашње друштвене прилике и владали су такви назови, да је народ сматрао брачни живот епископа за саблазан. Као што се види, мотив чисто црквене икономије. Из овога само собом слиједи, да кад не би више постојале оне тадашње друштвене прилике и кад би се измијенили они тадашњи назови, да је срамота да епископ живи са својом законитом женом и да има своју породицу, тада би, народ сматрао, да је сасвијем природна ствар да и епископ, као и остали свештеници и сви протојереји, живи у браку и има своју породицу, тада би се сама собом успоставила правна моћ оног апостолског канона, која је само обустављена била, а који канон није био никада укинут. Кад је то тако, а друкчије по правном критеријуму не може ни да буде, тада наступа питање: јесу ли данас, у XX вијеку, исте онакве друштвене прилике у православном свијету, какве су биле у VII вијеку, гледају ли данас православни народи на свештенички брак, као што су онда гледали, и би ли данас судили о брачном животу епископа, као што су судили прије дванаест вијекова?

Носиоци више црквене власти, који морају да свагда бдију, да ли је у цркви све онако како треба да буде, дужни су осврнути се на ово питање, те испитати и проучити, какве су данас прилике времена и хришћанскога друштва, какво је данас стање свештенства и како данас мисли о свештенству хришћански народ. На дужност ову императивно позивље цркву опће друштвено стање данашњег доба, кад је све кренуло брзим кораком у напријед, кад је просвјета далеко коракнула и кад се скроз преобразило све оно, што је било у средњим вијековима и што се тада сматрало врхунцем савршенства. Црква мора да се на све то осврне, да све то узме у најозбиљнији обзир, и према томе да учини све што мора како би могла најуспјешније вршити своју божанску задаћу у свијету и бити жива црква. Многе уредбе и наредбе црквене дисциплине, које су постале у средњим вијековима и које су могле бити подесне за друштвене прилике и појмове оних вије-

кова, данас се тек са великом натегом још држе, и само вјештачким средствима могу некако да се доведу у склад са друштвеним приликама и појмовима данашњих времена, и у просвјешћеним хришћанским круговима често се чују приговори, што се неке од таквих уредаба и наредаба још одржавају. А нијесу ријетке ради овога и јавне опаске на неко мртвило у цркви и да се она не стара довољно о својој задаћи у свијету. Између таквих средњовековних уредаба спада и питање о принуђеној безбрачности епископа, која данас постоји.

Ја нијесам позван да казујем сада носиоцима више црквене власти од колике је важности то питање. Али у интересу саме цркве ја сматрам за дужност да о том кажем оно, што знам из науке и из многогодишњег свог искуства, а о чему сам лично увјерен.

Ја знам, да је још од првих времена хришћанства владао у неким сектама изврнути појам о браку уопће, као о гријешном дјелу, које да је сами ђаво измислио, и да брак убија душу човјекову. Из тога појма образовала се теорија тако званог енкратизма, по којој би сваки хришћанин морао се уздржавати од свачега што је тјелесно, а на првome мјесту брака. Противу енкратизма хришћански апологети устајали су свом снагом ума свога. Није могао енкратизам да завлада у хришћанском друштву, јер је рушио закон природе; али према аскетичким појмовима, који су затијем завладали у цркви, језгра тога учења задржала се у строжем или блажем облику кроз све средње вијекове, а у неколико и послје. Ово је било узроком, те се од најстаријих времена почело било сматрати и на брак чланова црквенога клира, као на нешто што је противно духу хришћанске цркве. Слиједбеници енкратизма покушали су били на првом васељенском сабору, да се уведе евештенички целибат. То је тада осујећено било. Али мисао о свештеничком целибату задржала се особито код више јерархије, коју су у великој већини састављали људи безбрачни, који су тек из снисхођења трпјели у клиру свештена лица, која су живјела у браку.

У вријеме трулскога сабора владали су у потенцираној мјери такви назови о тим ожењеним свештеним лицима. Трпјела су се таква лица, али само на нижим степенима клира, и повјеравале су им се само ниже службе у цркви, сматрајући да им се не може повјерити виша служба, јер морају та лица да се брину о својим породицама. Ова виша служба у цркви

служба више црквене управе и судства, придржана је била само нежењеним свештеним лицима, за коју се сматрало, да су само таква лица способна и кадра да је добро врше, јер нијесу оптерећена породичким бригама. Епископи су позвани били да врше ту службу у цркви, и према томе они су морали бити нежењени, како их не би у томе ометало старање о свом дому и о својој дјечи. Као што се види, ово је било сасвијем обратно од онога, што је о томе казао апостол Павао. Али такви су тада владали појмови у византијској царевини, и о тим појмовима трулски сабор према црквеној икономији морао је да води рачуна. Ако се по тим појмовима сматрао за нешто гријешно и брак свјетовњака, ако се на силу тек морао трпјети брак чланова нижега клира, слиједило је само по себи, да се о браку епископа није могло ни помислити. Такав брак, у којем су тада још живјели неки епископи у неким провинцијама царевине, карактерисао се као ствар, која вријеђа вјерске осјећаје народа, саблажњава народ, пријечи му да чини добра дјела и чак му смета вјечном спасењу. Сматрао се тај брак епископа за љагу на свештеном чину. Ту љагу морао је трулски сабор да скине са тога чина и да ослободи народ од саблазни. Сабор је то и учинио, јер је то тако тада захтијевала црквена икономија, и јер се морао бринути, као што је речено у канону, за спасење народа (*τῆς σωτηρίας τῶν λαῶν*, salutis populi).

Али све то што је побудило оце трулскога сабора да издаду онај свој канон, све то данас стоји сасвијем друкчије, или тачније рећи, све то данас више не постоји. А да не постоји, није потреба много се мучити, да се прикупе докази за то, јер то данас сваки види и зна.

О браку нико данас не може ни да помисли, да би то било неко гријешно дјело, него напротив сви сматрају на брак као на закон природе, који је сам Бог установио, и Христос благословио људима на земљи.

На брак и брачни живот свештеника сав свијет данас гледа, као на нешто сасвијем природно и нормално, и што не може друкчије ни да буде. Свештеникова породица служи примјером за народ, како има он да уреди своју породицу, да управља својом кућом, да васпитава своју дјецу. Ја нећу сада да описујем све оно, што сам за двадесет година свога владиковања својим очима видио доброга и узорнога готово у свима

свештеничким породицама, а нећу ни да спомињем, како је свештеникова супруга главни помоћник своје мужу у свему његовом раду и најбољи му друг и савјетник, који га зна утјешити најбоље у тежим часовима његовог јавнога живота, и храбрити га својом бесједом и савјетом на све што је добро и племенито, особито у дјелима милосрђа према сиромасима и народнога образовања. Ово све народ види и зна, па зато и цијени и уважава свештеникову породицу, одобрава свештеников брачни живот, јер је такав живот моралан и чува свештениково име и добар глас његов у друшву. Ово исто, а још можда и више, ја морам казати о протојерејима и о њиховим породицама. Протојереји су данас врло важни чиниоци у животу црквеном, и дјелокруг њихов простире се на све гране тога живота. Особито се ово мора казати за ставрофорне и митрофорне протојереје, чији дјелокруг, поглавито неких, много је шири и важнији од дјелокруга многих архијереја. Ја сам лично познавао неколико оваквих протојереја, руских и српских, који су данас благопокојни, а чији се ботати рад благотворно простирао на пољу богословске науке, народног образовања, хришћанскога култа, јавне добротворности, црквене администрације и уопће у свима гранама црквеног живота, и тај рад њихов богато је допринео напретку цркве и сјају њезином. Доста таквих протојереја, који данас живе, ја лично познајем, и то су све свештенички узорци, које народ дубоко уважава. Ја нећу да имена таквих протојереја, и благопокојних и још живих, сада овдје спомињем, јер су њихова дјела добро позната, и пред очима су савременика. Та зар је брачни живот шта сметао, или смета тим и таквим људима у њиховом благотворном раду за добро и напредак цркве? Нијесу ли они управо из породичног свог мирног живота црпили увијек нову енергију за рад свој? Зар народ све то не види и не зна, и зар може да му и на памет дође, да замијера тим људима, што живе у брачном животу и што имају своје породице?

Осврнимо се на данашњи положај епископа у друштву. Они морају данас сви да су безбрачни, јер тако наређује онај трулски канон, а готово сви су из калуђерства, у којем су прије живјели, везани монашким правилима и по томе би морали бити удаљени од свега што је свјетовно. Међутијем, као епископи, они су ријешени од извршивања оних монашких правила, и њихов спољашњи живот условљен је друштвеним

приликама вијека. Они морају да имају господску кућу, у коју примају највиша лица из свјетовњаштва, морају да у нека времена године приређују гозбе, да бивају у најотмјенијим господским кућама, а често и на јавним забавама, које у својим домовима приређују државни достојанственици, морају да у јавном друштвеном опхођењу стоје по спољашњости својој упоредо са најодличнијим свјетовним лицима. Овако то бива у свима културним државама, јер то захтијевају данашње културне прилике, а то захтијева и њихов положај у државном организму. По томе самоме бива, да се данас спољашњи, исто и кућни живот епископа ни у чему не разликује од таквог живота виших достојанственика у држави, и дакле да је са те стране свјетовни. Кад је такав данас епископов живот, и кад по канонима епископ не смије бити везан никаквим монашким правилима, тада не знам ко би могао још доказивати, да би епископу нешто сметало у његовој служби, кад би он имао своју породицу, или да би епископова супруга била сметњом, да у његовом дому буде добар поредак и да се ту чува кућни морал. За ово у свему важе оне исте рефлексије, које смо споменули за протојереје и за њихове домове и породице. Један од најјачих аргумената што се наводе о потреби безбрачности епископа то је, да служба епископова није ограничена на једно мјесто, него на многа мјеста, и по томе да он не би могао извршивати своју службу, кад би био везан за своју кућу и за своју породицу. Аргумент овај нема никакве канонске основе, као што нема ни практичнога смисла, те се може слободно пријећи преко њега.

Из овога што смо сада рекли јасно се види сва разлика између појмова, који данас владају у хришћанском друштву о браку свештених лица и о друштвеном положају епископа, и оних појмова, који су владали у средњим вијековима, а јасно је, и да не постоје више они разлози, ради којих је трулски сабор издао онај свој канон. Слиједећи старом јуридичком правилу: *Cessante ratione legis, cessat lex ipsa*, мора по себи самом престати и тај трулски канон. Као што су ондашњи појмови у друштву о брачном животу епископа побудили цркву, да им забрани да живе у браку са својим законитим женама, природно је сада, кад су се они појмови измијенили, да црква установи оно, што изискују данашњи појмови. На ово упућује носиоце више црквене власти и поменуто правило

и црквена икономија; а пут јој у томе показује сами онај трулски канон. Није тај канон укинуо (*οὐκ ἐκ' ἀφ' εσθ' αὐτοῦ*) дотадашњу законску наредбу, да епископ има своју закониту жену, него је о томе наредио оно, што су изискивале тадашње друштвене прилике. Када су се те друштвене прилике измијениле, тада се опет само собом успоставља оно стање, какво је било прије издања оног трулског канона, и природно стаје на снагу дотадашња законска наредба, а то је наредба 5. апостолског канона.

Успостава ова тог апостолског канона представља доста важно питање са формалне стране, обзиром на толиковјековну праксу, која је настала услијед оног трулског канона. По тој пракси данас могу бити кандидати за епископство само калуђери, или у ријетким случајевима удови мирски свештеници, дакле само лица, која немају жене, и по томе искључени су од кандидације сви мирски свештеници, који су ожењени. А сада би по наредби поменутог апостолског канона, морали бити искључени сви калуђери, и кандидати за епископство морали би бити само мирски свештеници. Промјена, као што се види, радикална. Да је трулски сабор оним својим каноном укинуо наредбу 5. апостолског канона, а тај је сабор био васељенски, тада би се тичало сада измијене једног канона васељенског сабора, и у таквом случају, ма био тај канон и само дисциплинарног карактера, требао би за ту измјену нови васељенски сабор; или ако би се у једној автокефалној цркви нашло за нужно да се за област те цркве то измијени, требало би и за то саслушати глас осталих автокефалних цркава. Али трулски сабор није укинуо онај апостолски канон, него је само, према приликама и појмовима свога времена, обуставио му правно дјејство, док постоје оне прилике и они појмови. По томе и за измјену, у смислу аброгације, оног трулског канона, сасвијем не треба нови васељенски сабор. Ово је са формалне стране. Али не треба за то такав сабор, ни ради предмета тог канона. Не тиче се тај канон ни вјере ни хришћанског морала, јер би у таквом случају био већ ради самог предмета свог неизмјенљив. Не тиче се он ни основног устројства и управе црквене; а не тиче се ни таквих питања, која би се односила на основне норме црквенога живота и свештеничке дисциплине. Него је тај канон просто опортунистичког карактера, и као такав обавезан само у толико, у колико и докле га може опортунитет да оправдава. Као такав, тај 12. канон трулскога

сабора може бити напуштен, у смислу дерогације, од сваке автокефалне цркве, у којој не постоје они узроци, ради којих је он издан био, и то је у праву да учини синод сваке автокефалне цркве, и да за своју праксу уведе оно, што о предмету одређује позитивна законска норма, а таква позитивна норма јест наредба 5. апостолског канона. Овдје би био онај исти случај, који нам показује наредба 2. канона цариградског сабора у храму св. Софије 879. године. Овај канон наређује, да се никакав епископ не смије посветити калуђерском животу и ако то учини, да га треба за свагда уклонити са епископског достојанства. Међутијем у неким автокефалним црквама наредба тога канона не само што је напуштена била, него се увело чак и то, да ако је један удови свештеник изабран био за епископа, такав свештеник мора прије епископске хиротоније ступити у калуђерски чин, и тек као јеромонах (архимандрит или слично) приказати се за хиротонију. Поменути цариградски сабор називље себе васељенским (*oikouμενική συνόδος, universalis*), као што је по саставу своје и био, па ипак онај канон његов био је без икакве формалности дерогован од дотичних автокефалних цркава, нити се чуо са икакве стране какав приговор тим црквама за ту дерогацију.

Могоа би можда неко опазити, кад би се данас увело да епископи буду ожењени и да имају своју породицу, да би се тијем укидао један стари обичај, који броји неколико вијекова, и да би то могло да неповољно одјекне у православној народу. Опаска на први поглед доста оправдана. Али, кад се ствар добро уочи и кад се види, да тај обичај нема основа ни у св. Писму ни у св. Предању, да он нема апостолске основе, него је напротив у опријецани са изричним апостолским наређењем и да је он потекао из промјенљивих прилика неког извјеснога доба, тада се за такав обичај мора рећи оно, што је у своје вријеме казао свети Кипријан картагенски, говорећи о прекрштавању јеретика: *Consuetudo sine veritate vetustas erroris est*, а то значи, да сваки обичај, који нема у основи својој истину, ма колико он стар био, не може никада важити за истину. Данашњи носиоци више црквене власти знају, или би бар морали знати, да то што је некада рекао свети Кипријан потпуно се прилагођује данашњем обичају да епископи морају бити нежењени, па дужност је њихова да то кажу и повјереном им народу, који ће знати то да уважи. Јер православни свијет

данас сасвијем друкчије мисли о свештенству и његовом животу, но што су о томе мислили прије двадесет вијекова; он гледа на ствари као што јесу, гледа на домаћи живот свештеника са природног гледишта, а зна добро и то, да неке средњевјековне идеје и уредбе о том животу, доста често су на штету угледа свештенства и добром гласу његовом, а по томе су на штету и самој цркви. Данас је вјера у православном народу толико чврста и у његовом срцу тако дубоко усађена, да њу не може усколебати ни промутити ништа, а најмање нека уређења свештеничко-дисциплинске врсте, јер вјерује, да у овоме погледу носиоци више црквене валсти неће установити и одредити нешто, што би могло не бити за добро, напредак и мир у цркви, и према томе он би сматрао и на брачни живот епископа, као на нешто, што данас треба да тако буде.

Да ли ће синод ове или оне автокефалне цркве хтјети да се осврне на данашње друштвене прилике и на данашње потребе црквене, те да проучи онај трулски канон и да види, да ли наредба тога канона одговара данас тим приликама и потребама, и не би ли корисније било за цркву оно, што је казао ап. Павао о браку епископа и што је о томе наредио поменути апостолски канон, чија је правна моћ услјед ванредних прилика односнога времена обустављена била, — то зависи од тога, како и колико чланови тих синода схваћају црквену икономију.

Д-р Н. Милаш.

ПАРЛАМЕНТАРНА ХРОНИКА.

Увод.

Пре него што продужимо ову хронику, прекинуту 1914, морамо се обазрети на основне промене које су се десиле у нашем државном животу за последњих шест година. Краљевина Србија с Уставом од 1903 нестала је, и на њено место створена држава Срба, Хрвата и Словенаца. Та држава има Краља и Парламент, али нема још Устав, бар не коначан. Овај Устав треба да донесе Уставотворна Скупштина, која има тек да се избере.

Питања се постављају: (1) на какав је начин постала наша нова држава; (2) да ли, у недостатку коначног Устава, не

постоји бар један привремен Устав; (3) да ли ће Уставотворна Скупштина бити суверена или не.

Сва су та питања спорна. Ми их морамо пре свега другог расправити, јер од њиховог решења зависи, на који ћемо начин решавати поједина питања текућег парламентарног живота, која су предмет ове хронике.

1. — Са гледишта правног, питање о постанку наше нове државе било би интересантно само у том случају, ако би се дало доказати да је она постала правним начином. Свако овакво доказивање претпоставља да се може изнаћи један правни акт који је постанак наше државе узроковао.

24 децембра 1918 Краљевић је Намесник упутио један проглас на народ, у коме се објављује да су „једнодушном одлуком народа, израженом једнодушним гласом најбољих представника његових, уједињени сви досада раскомадани делови наше Отаџбине у једноставно краљевство, којим је народном вољом позван да влада као Краљ Срба, Хрвата и Словенаца ... Њ. В. Краљ Петар I.“ Овај проглас, за цело, не може се сматрати као акт стварања наше нове државе: он томе стварању није претходио него следовао, и Краљевић Намесник, који је тај проглас издао крајем децембра, почео је још почетком тога месеца дејствовати у име Краља Петра, као „Краља Срба, Хрвата и Словенаца.“

У прогласу се каже да је наше народно уједињење извршено „једнодушном одлуком народа, израженом једнодушним гласом најбољих представника његових.“ По овоме би изгледало, да је уједињењу претходила једна одлука Народног Представништва, али, када се прегледају догађаји који су се десили пре 24 децембра, види се:

1) да није било сазвано никакво Народно Представништво које би било изабрано од Срба, Хрвата и Словенаца уједињених у једно бирачко тело;

2) да Народна Скупштина Краљевине Србије, и ако је постојала, није донела никакву одлуку о уједињењу;

3) да је такву одлуку донело Народно Веће, које је само себе сматрало као позвано да говори у име једне новообразоване државе аустријских Југословена;

4) да је 1 децембра 1918 та одлука саопштена Краљевићу Намеснику, и овај је примио, без формалног споразума са српском Скупштином.

Декембарске изјаве измењане између Народног Већа и Краљевића Намесника без сумње су важан политички акт. Оне су утврдиле, (1) да сви аустријски Југословени, — не само Срби, него такође Хрвати и Словенци, — желе образовати једну државу са Србима из Краљевине, — и (2) да Хрвати и Словенци пристају да се то уједињење изврши под српском династијом Карађорђевића. Али какав значај имају декембарске:

изјаве с правног гледишта? И, пре свега, да ли су оне у опште правни акт?

И Народно Веће и Краљевић Намесник били су признати органи власти: по томе би могло изгледати да су декембарске изјаве правни акт. Али, да би један акт био правни у пуном смислу речи, није довољно да су га учинили органи власти, него је потребно још да су га учинили у границама своје надлежности. Надлежност Народног Већа тешко је одредити; то је била једна револуционарна влада, створена фактичким путем после распада Аустро-угарске монархије; као све револуционарне владе, тако и ова није имала једну законом утврђену надлежност. Са Краљевићем Намесником ствар стоји друкчије. Његова је надлежност сасвим јасно и тачно била утврђена српским Уставом, — и не подлежи никаквој сумњи да је он својим учешћем у декембарским изјавама изишао из круга своје надлежности. Уједињење Срба, Хрвата и Словенаца у једну државу значило је за Србију промену њеног Устава, а за промену Устава тражила се сагласност Краља и Велике Скупштине, што значи да одлуку Народног Већа Краљевић Намесник није могао примити сâм без Велике Скупштине. Народно Веће, у опште, што год је радило, радило је „ван закона“; Краљевић Намесник, специјално у случају декембарских изјава, радио је „против закона“, — према томе, те изјаве, као заједничко дело Већа и Намесника, не могу бити правни акт.

Али, претпоставимо да су декембарске изјаве с формално правног гледишта потпуно исправне, — претпоставимо, на име, да је Народно Веће било надлежно доносити какве је хтело одлуке у име државе аустројских Југословена, — а Краљевић Намесник какве је хтео одлуке у име Краљевине Србије: у том случају декембарске би изјаве без сумње биле један правни акт. Опет зато не би се дало доказати да је стварање државе СХС извршено правним начином.

Доиста, постоје само две могућности. Прва могућност: држава аустројских Југословена донела је преко својих надлежних органа закон о свом сједињењу са Краљевином Србијом; — Краљевина Србија донела је преко својих надлежних органа закон о свом сједињењу са државом аустројских Југословена; — у декембарским изјавама утврђена је подударност та два закона, и на основу те подударности постала држава СХС. Али ова се претпоставка мора оставити на страну из тога разлога, што се подударним законима не може створити ни обична уговорна заједница између држава, а камо ли нова држава. Ниједна се држава не може обвезати властитим законом према другој држави; њен је закон њен једностран акт; она га може без питања других држава укинути, као што га је без њиховог питања могла и донети. Државе се могу једна према другој обвезати само уговором.

Остаје, дакле, да се узме, — и то би сада била друга могућност, — да су држава аустријских Југословена и Краљевина Србија закључиле средством декембарских изјава један уговор, да ће у будуће чинити једну јединствену државу. Али, код ове претпоставке, наилази се одмах на ту тешкоћу, да се путем уговора може створити између држава, у најбољу руку, једна заједница (унија), а не једна јединствена држава. Јединствена држава претпоставља, да су старе државе које су се у њој сјединиле, пропале коначно: њихове одвојене личности стопиле су се у њену личност тако, да се једна од друге не могу више оделити. Код уговорних заједница, државе које су их образовале, трају и даље; њихова заједница није ништа друго него један правни однос; основана на сагласности њихових воља, та заједница може на исти начин бити и раскинута. Ако би се узело да су декембарске изјаве један уговор између државе аустријских Југословена и Краљевине Србије, из тога би произлазило, да су обе те државе задржале и даље своју ранију индивидуалност, и с њоме право да своју заједницу која носи име државе СХС, — под извесним условима откажу. У том случају, наравно, држава СХС не би била оно што сви желимо да она буде, — а то је, јединствена држава.

У кратко, ако се хоће дати декембарским изјавама карактер правног акта, и ако се хоће да је тим актом створена држава СХС, онда се мора претпоставити да декембарске изјаве представљају или подударне законе државе аустријских Југословена и Краљевине Србије или њихов уговор. Ни у једном ни у другом случају не би могла постати држава СХС, која је апсорбовала у себе и државу аустријских Југословена и Краљевину Србију, јер би и у једном и у другом случају те две државе постојале и даље као истина међусобно везане, али опет зато различне целине.

Крајњи закључак до кога се долази, то је да држава СХС уопште није могла постати правним начином. У овом закључку нема ничега чудноватог: држава СХС јесте нова држава, а нова држава уопште не може постати правним начином. Постати правним начином, значи постати *саобразно једном већ постојећем правном поретку*. Како пак једна нова држава може постати саобразно правном поретку држава које су јој претходиле, када њено постајање има за циљ поништење тих старих држава заједно са њиховим посебним правним поретком? Нова држава претпоставља прекид у старом правном поретку; тај прекид не мора бити извршен насилним путем, али и онда када није праћен никаквим насиљем, он остаје, ако не у практичном, а оно у теоријском смислу, једна револуционарна појава. За то се и каже да нове државе постају *фактичким начином* а не правним, и да се њихово крајње оправдање налази у томе што представљају свршени чин.

Ово теоријско схваћање налази потврде и у случају државе

СХС. Та је држава резултат једног историјског процеса који је код Срба, Хрвата и Словенаца, поред све њихове политичке поцепаности, створио јединствену националну свест, која је могла доћи до потпуног израза само у јединственој држави. Та јединствена држава није могла постати, док се, прво, нису поништиле оне посебне политичке организације које су постојале код Срба, Хрвата и Словенаца. Отуда долази, да се стварање државе СХС не да схватити као један правни акт који су Народно Веће у Загребу и Краљевић Намесник Србије извршили сваки у кругу своје надлежности. За такву ствар као што је стварање те државе, нико по ранијим уставним и законским прописима није био надлежан у правом смислу.

2. — И у декембарским изјавама и у намесниковом прогласу каже се да ће Устав за СХС донети нарочита Уставотворна Скупштина. Шта ће се пак радити докле тај Устав не буде донет? Да ли ће дотле важити Устав Краљевине Србије? Јединствена држава СХС није могла постати, док претходно нису пропале све посебне државе које су ушле у њен састав. Дакле, пропала је и Краљевина Србија, а са њоме и њен Устав. То не значи да тај Устав не би могао важити и у држави СХС, али да би могао важити, било би потребно да га држава СХС прими као *свој* Устав. Таква формална рецепција није извршена: у два маха у току 1919, Влада је покушала да ту рецепцију изврши, али је остало само на покушају. 30 јануара 1919 она је намеравала да српски Устав уведе у живот путем уредбе, али је од ове намере одмах одустала. 5 јуна исте године поднела је Народном Представништву законодавни предлог о једном привременом Уставу, који није био ништа друго него стари српски Устав подешен за нашу нову државу. Овај предлог није ни до данас решен. Али, и ако формална рецепција српског Устава није извршена, Влада се ипак, од времена на време, позива у својим указима на поједине чланове српског Устава. Ово позивање није правно безначајно, и ми ћемо доцније утврдити његов значај. Сада имамо да поменемо само толико, да ти владини укази не могу заменити формалну рецепцију српског Устава. Формална рецепција једног закона јесте законодавни акт; њу, дакле, не може извршити Влада сама без Парламента.

У овом тренутку наша држава нема никаквог Устава, ни коначног ни привременог. Неки су правници хтели доказати да она ипак има један привремени Устав, а то су декембарске изјаве. Али, да су те изјаве доиста биле Устав, зар би Влада, одмах после два месеца, осетила потребу да, кратким путем уредбе, васпоставља привремено српски Устав? Њена уредба од 30 јануара 1919 најбоље сведочи да је она сматрала, да и поред декембарских изјава ми немамо Устава. У осталоме, привремени Устав за државу СХС могу издати само органи те државе: то су садашњи Кр. Намесник и садашње Народно Представништво. Декембарске изјаве јесу заједничко дело На-

родног Већа, као представника државе аустријских Југословена, и Краљевића Намесника, као представника Краљевине Србије. Ни један ни други од ова два чиниоца није био орган државе СХС; зато та два чиниоца нису могла прописати Устав те државе.

Али, питање се поставља, како једна држава може постојати без Устава. Устав, то је уређење државе; држава без икаква уређења није могућа. Има правних философа који тврде, да држава уопште није друго него уређење, — скуп правила.

Да ли држава може постојати без Устава, зависи од тога шта се под Уставом разуме. Појам уређења с којим се Устав изједначаје, сувише је неодређен, и треба га прецизирати. Извесно је да држава, као правна личност, не може постојати без органа који ће је представљати. Ако се Устав сведе на појам организације, онда је потпуно тачно, да држава не може постојати без Устава. Али реч „Устав“ може се узети и у другом смислу, — на име, као скуп правила која регулишу радњу државних органа. Та правила држава не мора имати од самог почетка. За њено постојање довољно је да постоје органи који ће у њено име радити. Да ли ће њихова радња бити подведена под правила, није од битне важности. Има држава, — на пр. апсолутне монархије, — у којима радња врховних органа није подведена ни под каква правила. Зато ваља разликовати два појма Устава: Устав као организација, — Устав као правило. Држава не може постојати без организације, али њени органи могу дејствовати без правила. Или, сасвим просто речено, држава може живети у безакоњу, али не и у безвлашћу.

По нашем мишљењу, држава СХС има своје врховне органе у Краљу и у Парламенту, али радња тих органа још није подведена под правила. Она није могла постојати без органа, и зато су њени органи створени истовремено с њоме, — што значи, да су, као и она сама, постали фактичким начином. Ни наш садашњи Краљ ни наш садашњи Парламент нису постали органима државе СХС по неком правном поступку; њих су то што су, начинили сами догађаји. Што се тиче правила која ће регулисати њихову радњу, она нису могла бити прописана пре него су ти органи постали, јер су само они били надлежни за прописивање правила у подручју државе СХС. И, доиста, чим су се наш садашњи Краљ и наш садашњи Парламент јавили као органи државе СХС, они су покушали да пропишу један привремени Устав, који ће њихову радњу регулисати, али тај покушај нису довели до краја. Због тога ми још ни данас немамо Устав, узимајући овај у смислу правила која регулишу радњу државних органа, — али, како ипак зато имамо државну организацију, наша држава постоји и без Устава.

Посматрајући ствари са чисто правног гледишта, могло би се рећи да ово стање у коме се наша држава налази, има

извесне сличности са стањем Енглеске. Енглеска има свога Краља и свој Парламент, као две установе које су се развиле постепено историјским путем, али нема један писани Устав, којим би радња тих органа била регулисана. Ако би се, дакле, поставило код нас питање, како у недостатку Устава ваља уредити односе између Краља и Парламента, одговор би гласио: исто онако као у Енглеској. Ту су се односи између Краља и Парламента регулисали, у пракси, сами од себе, путем прецедената. На тај начин, до некога се Устава ипак дошло, али то није био писани закон, него неписани обичаји.

Ако би се овако схватио наш данашњи уставни положај, онда би се из тог основног схваћања имале извести ове последице:

1. У недостатку писаног Устава, Краљ и Парламент врше неограничену власт, могу донети какав хоће закон, — сасвим као у Енглеској. На пр. по одредбама српског Устава, аграрна реформа не би била могућна. Исто тако не би били могућни ови указни закони, који се накнадно подносе Парламенту на одобрење. Али, све је то могуће у овом новом стању где за Краља и Парламент не постоје никаква уставна ограничења.

2. Ако би се десило да се Краљ и Парламент држе у своје раду прописа српског Устава, то би се са правног гледишта имало тумачити овако. Устав тај за њих не важи, али, како су они у своје раду неограничени, то им ништа не смета да примењују његове прописе кад год им се то учини умесно. Разуме се, они би, на тај начин, стварали прецеденте на основу којих би се поједини чланови српског Устава примењивали и доцније, у свима сличним случајима, — и ако би ово стање потрајало, могли би више или мање сви чланови српског Устава добити снагу прецедента. У том случају, српски Устав, и ако формално непротегнут на државу СХС, важио би у њеном подручју, ако не као формални Устав, а оно као нека врста обичајног права.

3. — Видели смо да Устав за нашу нову државу има да донесе нарочита Уставотворна Скупшина. Какав ће бити правни положај те Скупштине? да ли ће она бити суверена, или не? Пре свега, ваља рећи да сазивање те Скупштине није било неопходно потребно. Држава је СХС створена са својим врховним органима; недостају само још правила која ће регулисати радњу тих органа. Али до тих се правила могло доћи и без уставотворне скупштине. Садашњи врховни органи могли су сами издати нови Устав; тај би Устав истина био дело органа који су постали фактичким путем, али, ако би извесно време потрајао, њему се не би могло ништа приговорити ни са правног гледишта. Код политичких установа време лече све правне недостатке, истина споро, али сигурно.

Али, да би се данашње фактично стање претворило у правно, било би потребно, да они који то стање представљају

хоће такву једну промену. Код државине се, поред фактичке, власти (*corpus*), тражи још и воља (*animus*). Исто тако, и код претварања фактичке владавине у правну, мора поред фактичког вршења власти постојати још и воља да се то фактичко вршење сматра као правно. Сви велики узурпатори у историји изјављивали су на несумњив начин своју вољу, да се њихова владавина сматра као стална и законита.

Оваква воља не да се констатовати код наших данашњих властодржаца. И у декембарским изјавама и у Намесниковом прогласу данашње се стање обележава као привремено, и ставља у изглед једна Уставотворна Скупштина која би једина била позвана дати коначни Устав. И стим у вези, кад год је било говора о издавању једног Устава и пре састанка Уставотворне Скупштине, навек се подвличило да тај Устав има да буде само привремен. Зашто су данашњи властодршци држали да је за издавање Устава потребно сазвати једну Уставотворну Скупштину? Неких правних прописа нема који би то наређивали. Али, ако нема правних прописа, има извесних политичких начела која изискују сазивање Уставотворне Скупштине. То су она стара начела народне суверености, која су, у току светског рата, добила нову важност и јавила се као доктрина народног самоопредељивања. Другим речима, какав ће Устав важити у држави СХС, то има да реши сам народ Срба, Хрвата и Словенаца.

Краљевић Намесник почео је свој проглас речима: „Једнодушном одлуком народа“. У опште, све што су он и данашњи Парламент радили, то је било под претпоставком да њихов рад одговара жељама народним. Али њихов је положај био у толико тежак, што су вољу народну више нагађали, него што су је са сигурношћу знали. Ни Краљевић Намесник ни садашњи Парламент нису изабрани од народа. Овај последњи извучен је из ранијих локалних парламената. Ти ранији парламенти ни по чем нису одговарали новој ситуацији у којој су се нашли. Сви су они бирани још пре рата, и што је главно, бирани од појединих делова наше садашње државе као од засебних политичких целина. За нову ситуацију тражи се сасвим друкчији Парламент, — Парламент биран од целокупног народа наше садашње државе као од *једног јединственог бирачког шела*. Такав Парламент имала би да буде та Уставотворна Скупштина којој су Краљевић Намесник и садашњи Парламент оставили сав посао око издавања Устава. Тај се посао није могао радити по нагађаној и претпостављаној вољи народној, него по народној вољи сигурно утврђеној од овлашћених представника народа.

Има две врсте уставотворне скупштине: Уставотворна Скупштина која се састаје онда кад већ постоји један Устав, који ваља само у нечем променити, — и Уставотворна Скупштина која се састаје онда кад још не постоји никакав Устав,

него тек има да се прави. О првој врсти Уставотворне Скупштине води се спор међу теоретичарима да ли је ограничена, или није тим Уставом који већ постоји. По нашем мишљењу она је тим Уставом ограничена: начело правног континуитета иште да се и саме уставотворне промене врше по напред прописаном начину, а то може бити само тако, ако се Уставотворна Скупштина подвргне уставним ограничењима. Што се тиче оне Уставотворне Скупштине која има да изда Устав једној земљи која га дотле није имала, за њу је јасно да не подлежи никаквим ограничењима.

Према томе, да би се знало да ли је наша Уставотворна Скупштина суверена, треба претходно видети, да ли код нас постоји један Устав који би ограничавао ту Скупштину. Као што смо раније показали, са државом СХС нису створена никаква уставна правила: прописивање тих правила остављено је Уставотворној Скупштини. Али може се рећи, да држава СХС, у недостатку тих правила, има своје органе, има свога Краља и свој Парламент, и да та њена организација има значај основних уставних начела. Устав који би Уставотворна Скупштина требала да изда, морао би се кретати у границама тих начела. На ово има да се одговори, да је данашња организација постала фактичким начином. Њој се, стога, не може признавати никаква правна важност, — најмање пак, већа правна важност него закључцима Уставотворне Скупштине.

Ми признајемо да је, у први мах, тешко увидети да је данашња организација наше државе само фактичка. Ту организацију представљају Краљ и Парламент. Да је данашњи Парламент један самозвани орган, који врши своју власт „без мандата“, то је више или мање јасно свакоме. Али данашњи Краљ није нико други него Краљ Петар, који своју власт изводи из српског Устава. На који се начин тај легални владалац могао претворити у чисто фактичког вршиоца владалачке власти?

Објашњење је просто: држава СХС није могла постати док претходно нису пропале Српска Краљевина и држава аустријских Југословена, које су се у њој сјединиле. Са српском државом пропао је и њен Устав. Правна основа власти Краља Петра тиме је потрвена. У новој држави треба наћи и нову правну основу за његову власт. У Краљевини Србији он је био изабран од Народног Представништва, које је представљало цео народ Краљевине, и његова је власт била установљена Уставом. У држави СХС једна Скупштина која ће представљати цео народ те државе, има тек да се избере, а један Устав који ће установити све власти, има тек да се изда. У правном погледу, садашњи положај Краљев ништа се не разликује од положаја садашњег Парламента. Оба су та чиниоца дошла на власт на исти начин на који, у време револуције, долазе привремене владе.

Ако би се претпоставило да је владалачка власт, још пре састанка Уставотворне Скупштине установљена не само фактички него и правно, онда би изишло да се и пре састанка те Скупштине могао направити један део Устава. Али, ако се тај један део могао направити без Уставотворне Скупштине, онда су се могли направити и сви остали; зашто се, дакле, сазивала Уставотворна Скупштина? Сазвати ту Скупштину само ради једног дела Устава, значи поцепати Устав на двоје: с једне стране, одредбе које се оснивају на одлукама Уставотворне Скупштине, — с друге стране, одредбе које се не оснивају на њеним одлукама. У ове друге дошле би одредбе које проглашавају монархијско начело и династијска права Карађорђевића. Ово стављање монархијског начела и династијских права ван Устава, могућно је, — али где? У оним земљама где династија не изводи своја права из Устава, него из историје, — и где не влада по вољи народној него по милости Божјој. У нашој земљи то за цело није случај. Наша нова држава тако је млада да у њој уопште не може бити говора ни о чијим историјским правима. Ако је династија Карађорђевића могла имати каквих историјских права, то је у Краљевини Србији, али ни ту она се није никада позивала на своја историјска права, — и на пр. 1903, у место да тражи да се изврши њено васпостављење као старе историјске династије, она је пристала доћи на престо по формалном народном избору, као да се њена права оснивају искључиво на народној вољи. И у декембарским изјавама и у прогласу Кр. Намесника народна воља истиче се као основно начело нашег новог државног уређења. Из тог начела изилази неминовно да све власти, па и владаочеву, ваља основати на одлукама Уставотворне Скупштине, јер само ова може важити као неоспорни израз народне воље.¹

Оваква једна суверена скупштина као што би имала да буде Уставотворна Скупштина, не би била нова ствар за нас која смо живели у Српској Краљевини. Српска Велика Скупштина имала би извесне сличности с њоме. По тексту Устава,

¹ Они који тврде да Уставотворна Скупштина наилази на једну границу у монархијском начелу, имају у виду ту могућност, да Уставотворна Скупштина изгласа републику, и онда тврде да то решење не би важило, јер га монарх не би хтео потврдити. Али треба замислити обрнуту могућност, да Влада поднесе Скупштини један предлог Устава, — и да Скупштина одбаци оне чланове који говоре о монархији и о династији. Ко може спречити Скупштину да то не учини? Једина би се предостражавања састојала у томе да се ти чланови и не износе пред Скупштину. Али, онда би се изишло на оно што смо горе поменули, да се оне одредбе Устава које говоре о монархији и династији не оснивају на одлукама Уставотворне Скупштине. Имати у Уставу две врсте одредаба, које црпе своју важност са два разна извора, врло је незгодно са чисто правног гледишта. Правно резонување има за циљ да међу одредбама Устава утврди логичко јединство, а то не може учинити докле их све не сведе на исто изворно начело.

истина, Велика Скупштина није била суверена, али њу је јавно-мњење сматрало за суверену. Ево само неколико назива који су јој давани у новинарским чланцима и посланичким беседама: „прастара установа“, „највернији и најпотпунији израз народне воље“, „последња апелација на глас народа“, „једина усовотворна власт“, „једина скупштина старија од народа“, „власт суверена“, ит.д. Због тога Велика Скупштина, кад год се састала, показивала је тежње да се понаша као неки револуционарни конвент. Сви српски владоци и све српске владе живели су од ње у највећем страху, и сазивали су је само онда када су морали.

Устав од 1869 давао је владоцу једну предохрану противу Велике Скупштине. Та се предохрана састојала у томе, што Велика Скупштина није могла бити сазвана без претходног пристанка владаочевог. Али ту предохрану владалац је изгубио после Устава од 1888, који је допустио обичној Скупштини да и без владаочевог одобрења одлучи сазивање Велике Скупштине. С друге стране, по том истом Уставу, сви чланови Устава без разлике могли су се подврћи промени; према томе, обична је Скупштина могла одлучити сазивање Велике Скупштине ради промене и оних чланова Устава који говоре да је Србија монархија и да у њој влада династија Карађорђевића. Владалац није имао законског начина да се одупре састанку Велике Скупштине и њеном решавању о промени облика владавине и промени династије. Све што је по Уставу могао учинити, то је да одрече санкцију одлукама Велике Скупштине, пошто ове буду већ донете. Још у једној расправи писаној пре двадесет година („Велика Скупштина“ 1900), ми смо изјавили сумњу да би, у пракси, то право одрицања санкције нешто вредило. Сада бисмо имали да додамо, да се под Уставом од 1903 владачево право санкције претворило у просту формалност. Под тим Уставом владалац није ниједном закону одрекао своју санкцију, и питање би се могло поставити, да ли услед неупотребе није изгубио право одрицања санкције, као што се десило енглеском краљу.

Али што ваља нарочито истаћи, то је тај чин да је Устав од 1903 постао на начин који неоспорно утврђује сувереност Уставотворне Скупштине. Устав је тај донело једно Народно Преставништво, које се у пуном смислу речи понашало као суверено тело. Сазвано да решава о престолу, оно је узело у исти мах да решава и о Уставу. Устав од 1901 који је тада важио, био је остављен на страну, и воспостављен Устав од 1888. После тога изабран је Петар Карађорђевић за Краља. У Уставу од 1888 имале су да се учине извесне измене. Народно је Представништво решило да те измене изврши предоласка краљевог у земљу, тако да он има само да се закуне на готов Устав. Један је министар изреком казао, да устав има да важи пре доласка краљевог: намерно, Краљ се искљу-

чивао из уставотворне радње, — и Устав од 1903 постао је без његовог учешћа. Краљ Петар се само заклео на Устав; он га није потврдио. То што се десило у старој Краљевини Србији, могло би се поновити и у новој држави СХС.

Слободан Јовановић.

СУДСКА ХРОНИКА.

Право на повећану пензију, по члану 17 б) зак. о пензионом фонду за удовице и децу умрлих чиновника имају и породице умрлих учитеља и свештеника. Целокупна пензија у томе случају пада на терет државне касе, а не само повећање.

Одлука Опште Седнице Касационог Суда.

Министар Финансија, од 20 јуна 1919. Бр. 1495. упутио је Министру Правде акт ове садржине:

Господине Министре,

Генерална Дирекција Државног Правобраништва представила ми је следеће:

„Разматрајући предмете тражења пензија породица у рату погинулих или од рана и болести добијених у вршењу државне службе умрлих учитеља, приметиле се неједнообразне и разноврсне одлуке појединих првостепених судова о примени закона о пензионом фонду и праву породица учитељских па и свештеничких на повећану пензију по чл. 17. б. као што се то види из следећег:

1. По предмету тражења пензије Максимије удове пок. Љубомира бив. учитеља, Ужички првостеп. суд је пресудио, да породици Љубомировој припада редовна пензија по закону о пензији учитељ. породица и њихове деце, а одбио је од тражења пензије по чл. 17. б. зак. о пенз. фонду са разлога:

Привелегију из чл. 17. б. зак. о пензион. фонду за удовице и децу умрлих чиновника законодавац није унео у закон о пензији учитељских удовица и њихове деце. Сравнивањем ова два закона, ова је привилегија дата искључиво породицама умрлих чиновника, а не и учитеља за које постоји специјални закон за регулисање пензија њиховим породицама и најзад да је законодавац хтео изједначити у погледу одређивања пензије поро-

дице учитеља са породицама осталих чиновника, којима се даје привилегија из чл. 17. б., не би постојала два закона, већ би како питања о пензији чиновничких породица тако и учитељских била регулисана једним законом.

2. По тражењу пензије Ангелине удове пок. Лазара, Крагујевачки првостеп. суд је пресудио: да Ангелина и њен малолетни син Велимир имају права на пензију по чл. 17. б. зак. о пенз. фонду на терет државне касе, заснивајући такву одлуку на овим разлозима:

Како се из поднетог уверења Министарства Просвете види, да је Лазар био резервни капетан, па као такав вршећи војну службу погинуо, а учитељи се уподобљавају као државни чиновници, то се има и учитељима признати бенефиција из чл. 17. б. зак. о пенз. фонду, јер законодавац није имао намеру да чини разлику између улагача чиновничког, учитељског и свештеничког фонда, већ једном речју „чиновничког“ хтео да се ова бенефиција може распрострти на учитеље и свештенике који такође чине улоге, а врше државну службу и имају привилегије као официри и чиновници.

3. Врањски првостепени суд, по тражењу пензије Милеве пок. Милорада бив. учитеља, пресудом својом, коју је одобрио и Апелациони Суд пресудом од 15. септембра 1915. Бр. 928. такође досудио је Милеви и деци јој право на пензију по чл. 17. б. закона о пенз. фонду још и са ових разлога:

Наводи државног правобраниоца о томе, да породици пок. Милорада, као бив. учитеља, не припада привилегија из чл. 17. б. неумесни су једно са напред изложеног, а друго и због тога, што су по члану 7. Устава сви Срби пред законом једнаки, па ако се та привилегија не би признала и породицама умрлих учитеља, очигледно је, да би се тиме породице чиновника привилегисале и заштитио фонд њихових удовица и деце, а да би породице учитеља имале мање права према држави и ако су учитељи погинули и у опште на државном послу помрли као и чиновници указни, којима се та привилегија признаје, а такође било би на штету самог учитељског фонда, да се тај фонд оптерећује пензијом која је проузрокована државним послом-ратом, који је узрок смрти улагача овог фонда. Према томе чл. 17. б. био би противан Уставу, ако би се тумачио на штету учитељ. удовица и њихове деце, а такав закон по чл. 202. изгубио би важност.

4. По тражењу пензије Драге удове пок. Велимира бив. учитеља, Горњо Милановачки суд решењем одлучио је, да Драга има права на пензију у 1631·25 дин. с тим да сума од 1481·25 дин. падне на терет учитељског фонда, а остатак од 150 динара годишње на терет државне благајне из разлога ових :

Поднетим исправама Драга је доказала по чл. 1. 4. и 5. зак. о пензији учитељских удовица и њихове деце своје право на пензију, која јој се према прорачуну Управе Фондова има исплаћивати из учитељског удовичког фонда у 1481·25 дин. годишње. Но пошто је Драга уверењем Х Пук. окр. Команде утврдила и тај факт, да је пок. Велимир умро као војни обавезник у рату, вршећи и војну дужност, доказала је и своје право на повишетак пензије на основу чл. 17. б. зак. о пенз. фонду за удовице и децу умрлих чиновника, која јој се има исплаћивати на терет државне благајне у 150 дин. годишње, те према томе укупна пензија молителке Драге износи 1631·25 дин. годишње.

Апелациони Суд акцептира гледиште оних првостепених судова који налазе, да се чл. 17. б. односи и на пензије учитељ. породица, као што се то види из напред цитиране пресуде Апелац. Суда, преиначавајући у овом смислу пресуде осталих судова, а одељења Касац. суда те пресуде одобравају као пресуде на закону основане, као што се то види из решења III одељења Касац. Суда од 24. маја 1919. Бр. 1127. донето по тражењу пензије Лепосаве удове пок. Животе Лукића бившег учитеља.

Ужички првостеп. суд без обзира на целисходност и правичност стао је на строго законско гледиште, тумачећи и примењујући закон у оном смислу, у коме он гласи, не само са разлога изнетих у цитираној пресуди (ужичког првостеп. суда), него и са ових разлога:

1. Пензије по чл. 17 б. зак. о пенз. фонду су изузетне пензије од оних пензија предвиђених у чл. 16 истог закона; у оба случаја права на ову пензију имају породице оних „улагача“ који су у пензиони фонд чиновника улагали, без обзира на то, да ли су они *de facto* у времену смрти чиновници (*resp.*) односно пензионери, пошто по чл. 7. зак. о пенз. фонду право улагања у овој фонд имају и она лица, која напусте државну службу, па се одаду слободној професији а као бив. чиновници ма и један једини дан, задрже право улагања и у току година у овај фонд улажу на пр. адвокати, приватни чиновници и др.

Према овоме породице дотичних лица не стичу право на ову пензију само зато што су они од којих оне право на ову пензију доводе чиновници, него и зато, што су они „улагачи“ овога фонд; јер док породица једног чиновника, који није улагао пуних 10. година у овај фонд, а није испунио ни услове ни из II одељка чл. 16 зак. о пенз. фонду; или ако је напустио службу, није се користио чл. 7. истог закона и престао улагати у фонд, не би имала права на пензију по чл. 16 овог закона, већ само на повраћај положене суме са 6% интереса, докле би породице једног улагача, који је био државни чиновник, па напустио држ. службу и задржао право улагања у фонд по чл. 7 зак. о пенз. фонду и без обзира на своју доцнију професију улагао 10 година, — имала право на пензију по овоме закону, па и на бенефицију из чл. 17 б. само ако су дотични улагачи на државном послу погинули или умрли, какви случајеви нису искључени данас после последњих ратова.

Ово граматичко тумачење зак. о пенз. фонду искључује породицу и децу умрлих учитеља на повећану пензију по чл. 17. б. зак. о пенз фонду за удовице чиновника и њихове деце и по томе самоме, што они од којих њихове породице своје право на пензију доводе, нису „улагачи“ чиновничког већ учитељског фонда, те се пензија тих породица има регулисати по специјалном закону о пензији учитељских удовица и њихове деце, а према томе и разлози да се „учитељи угодобљавају државним чиновницима“ и да према томе имају права на бенефиције из чл. 17 б немају вредности, кад у чл. 17 б. није речено „породицама оних чиновника“ у коме би случају зар и могло остати резонување суда, већ је у том закону свуда употребљена реч „улагача“ место речи „чиовник“.

2. Закон о пенз: фонду учитељ. удовица и њихове деце датиран је по свом постанку од 20 априла 1885 год. а измене и допуне чл. 17 б. у зак. о пенз. фонду чиновничких породица су по постанку од 27 јануара 1900 год., дакле ове измене и допуне у чл. 17 б. су по свом постанку доцнијег датума, те је и природно и логично да законодавац није ни могао у овом погледу имати на уму и учитеље, за чије је породице већ постојао специјални закон, него је циљао на улагаче чиновничког фонда, јер да је хтео то изједначење учинити, он би такву одлуку унео у специјални закон о пензионом фонду учитељ. породица, или би то изједначење изрично у овом

законском пропису нагласио, као опште начело за све државне чиновнике и службенике.

3. Чл. 17 б. има за циљ не само да сачува чиновнички фонд од ризика како се то обично и редовно тумачи, преносећи исплате тих пензија на терет државне касе, него има за циљ и главна му је тенденција, да породицама оних улагача, који нису улагали пуних 10 година (чл. 16 зак. о пенз. фонду) обезбеди најскромније издржавање, ако умру на државном послу, какву бенефицију није било потребно изузетно ни стварати за породице учитеља, које по чл. 6 зак. о пензији учитељских удовица и њихове деце имају право на пензију и онда, ако умрли учитељ није улагао у учитељски фонд пуних 10 година, јер у том зак. пропису стоји: „ако је умрли улагач мање од 10 година улагао, пензија ће износити 30% последње плате на коју је он улагао“, што у ствари не представља ништа друго до бенефицију из чл. 17 б. за породице улагача чиновничког фонда према чему се да закључити: оно што је за породице умрлих учитеља правило, то је за породице чиновника односно улагача чиновничког фонда изузетак.

4. Упоређењем оба закона у погледу процента и израчунавања пензија удовица долази се до закључка, да су удовице учитеља у много повољнијем положају од удовица чиновничких и под истим условима (иста плата и исти број година службовања) пензија удовице једног учитеља много је већа од пензије једног чиновника и под поставком да се пензији удовице једног чиновника дода и оних пет година из чл. 17 б. зак. о пензионом фонду. Разлози судова, да су по чл. 7. Устава „сви грађани пред законом једнаки“, и да би тумачење чл. 17 б. закона о пенз. фонду на штету учитељских породица било противно чл. 202 устава, по коме закони губе важност, ако су противни уставу, без обзира на то, да ли су судови позвани да цене уставност закона, — немају вредност и не могу опстати једно стога, што су овде у примени два закона заснована на одредбама чл. 188 Устава који важе и који се примењују, а друго и зато, што се тумачећи овако чл. 17 б. како га судови тумаче, долази до неједнакости али на штету чиновничких породица, што се види из цитираног случаја расправљеног пред врањским првостеп. судом, јер док удови Милеви и малолетној јој деци Радмили, Драгољубу и Милосави, као удови учитеља са платом од 2550 динара за 22 год. 2 месеца и 17 дана службовања

припада по закону о пенз. фонду учит. удовица и њихове деце, према прорачуну Управе Фондова на име редовне пензије 1076 52 дин. годишње, а по чл. 17б. зак. о пенз. фонду 1204 динара годишње, дотле би јој да је удова једног узазног чиновника, по зак. о пенз. фонду чиновничких породица под истим условима припало на име редовне пензије по чл. 17. зак. о пенз. фонду:

за 10 година	— — — — —	22%
за 12 година	— — — — —	12%
за 2 месеца и 17 дана	— — — — —	0·2%

$$2550 \times 34·2\% = 870·10.$$

а по чл. 17б. припало би јој $872·10 + 127·50 = 990·60$ динара дакле редовна њена пензија израчуната по закону о пенз. фонду учитељских породица била би за 76·92 дин. већа од изузетне пензије прорачунате по закону о пенз. фонду чиновничких породица с обзиром на чл. 17 б. док би изузетна пензија њена прорачуната по закону о пензији учитељских удовица у вези чл. 17 б. била са 204,40 динара годишње већа од пензије удове једног указног чиновника прорачунате по чл. 17 б. зак. о пенз. фонду.

Према овоме стварно постоји неједнакост у смислу чл. 7. Устава, али та неједнакост није на штету учитељских, него чиновничких породица, која долази отуда што се пензија једних и других прорачунава по два закона у погледу процента апсолутно неједнака.

5. Најзад, при оцени овога питања о праву учитељских породица на бенефицију из чл. 17 б. зак. о пенз. фонду треба имати на уму и одредбе чл. 10. зак. о потпори војних инвалида, по коме се породицама свих погинулих, у рату несталих и од рана или болести на државном послу умрлих обвезника-чиновника па и учитеља на терет државне касе даје право на инвалиду у 480 дин. годишње поред пензије што представља стварну бенефицију изазвану потребом ратова, док бенефиција из чл. 17 б. према природи и времену свога постанка представља привилегију *sui generis* проистичућу из природне службе, коју поједини државни чиновници врше и која их служба излаже евентуалној могућности да погину или умру од болести или рана задобијених при вршењу своје службе и у мирно доба, какав случај у редовним приликама тешко може наступити код учитеља према природи њихове службе.

Са ових разлога ова Дирекција је редовно оспоравала и данас оспорава право учитељ. породицама на бенефицију из чл. 17 б. зак. о пенз. фонду, што је опет донело неједнообразно примењивање овог закон. прописа од стране првостеп. судова, те се јавља потреба, да Касациони Суд у општој седници донесе своју одлуку о примени чл. 17. б. зак. о пенз. фонду с погледом на закон о пенз. фонду учитељ. удовица и њихове деце, а пошто је и са породицама умрлих свештеника исти случај, то с погледом и на закон о фонду за издржавање удовица и деце умрлих свештеника и ђакона у коме би случају имали пре-чишћено питање о томе: имају ли породице у рату погинулих или од рана и болести умрлих учитеља и свештеника право на повећану пензију по чл. 17. б. зак. о пенз. фонду, па ако имају, онда да ли ће целокупна пензија пасти на терет државне касе или само сума повећане пензије на 5 година.

Ова одлука опште седнице Касац. Суда, ма да је пракса одељења Касац. Суда једнообразна и противна гледишту ове дирекције, ипак има свога практичног значаја, једно ради једнообразне примене овог законског прописа и од стране првостеп. судова којима не могу бити познате одлуке Касац. Суда, а друго, што би Државни правобранилац, имајући ослоња у тој обавезној за судове одлучи опште седнице Касационог Суда у подобним случајевима признавао дотичним породицама повећану пензију без парничења, а то би опет допринело брзом решавању ових хитних предмета по закону, те би с једне стране породице наших умрлих ратника, учитеља и свештеника брже дошле до свога права, а с друге стране држава се не би излагала излишном и бесциљном парничењу.

Достављајући Вам предње, част ми је Г. Министре умо-лити Вас, да на основу чл. 16. тач. 2. зак. о Устројству Касац. Суда потражите мишљење опште седнице Касац. Суда о томе: да ли се пропис чл. 17. б. закона о пенз. фонду за удовице и децу умрлих чиновника односи и на породице учитеља и свештеника, и да ли целокупна пензија у том случају има пасти на терет државне касе или само повећана пензија по чл. 17. б. закона о пензионом фонду.

Министар Финансија

ANALI PFB | anali.rs
Dr. Нинчић

Министар Правде, писмом од 26 јуна 1919 год. Бр 9938. обратио се Касац. Суду за одлуку.

Касац. Суд у општој седници 23 августа 1919 г. Бр. 1791 на основу § 16 закона свога Устројства дао је следеће мишљење:

Сва три закона о пензијама: закон о пензији учитељ. удовица и њихове деце од 20 априла 1885 г.; закон о фонду за издржавање удовица и деце умрлих свештеника и ђаконa источно-православне цркве у Краљевини Србији од 11 марта 1891 год. и закон о пенз. фонду за удовице и децу умрлих чиновника с последњим изменама и допунама од 27 јануара 1900 г. регулишу једно исто питање: право издржавања удовица и деце умрлих улагача учитеља, свештеника и чиновника.

У сва три ова закона у главном спроведени су једни исти принципи. Тако: пензија се добија по решењу надлежног првостеп. суда по чл. 13 зак. учитељског, чл. 26 закона свештеничког и чл. 23. зак. чиновничког. Она почиње тећи од дана смрти улагача по чл. 4. зак. учитељског, чл. 13 свештеничког и чл. 16 зак. чиновничког.

Пензија се задобија кад се поднесу у главном једни исти докази предвиђени у чл. 13. зак. учитељ., чл. 26 зак. свештеничког и чл. 24 зак. чиновничког, а губи се под стицајем извесних услова који се у главном истоветно набрајају у чл. 9 зак. учитељског, чл. 36 зак. свештеничког и чл. 19 зак. чиновничког.

Усвојена деца умрлих улагача немају права на пензију по чл. 11 зак. учитељ., чл. 32. зак. свештеничког и чл. 21 зак. чиновничког.

За дуг мужевљи и очев не може се ништа од пензије наплаћивати по чл. 8 зак. учитељ., чл. 31. зак. свештеничког и чл. 18. зак. чиновничког.

Ниједан од ових фондова не може се употребити ни на коју другу цель, осем на ону на коју су законом опредељени по чл. 17 зак. учитељ., чл. 3 зак. свештеничког и чл. 2 зак. чиновничког.

Свима овим пензионим фондовима рукује Управа Фондова под надзором Министра Трговине и Индустије, а рачуне прегледа Главна Контора по чл. 18 зак. учитељског, чл. 2 зак. свештеничког и чл. 3 зак. чиновничког и чл. 15 зак. о Уређењу Главне Контроле и т. д.

Нарочито се велика сличност види између закона о фонду за издржавање удовица и деце умрлих свештеника и ђаконa и закона о пенз. фонду за удовице и децу умрлих чиновника, јер се у чл. 2, 4 и 21 зак. о фонду свешт. позива изриком на

закон о пенз. фонду чиновничком. Шта више, свештеницима, који се налазе у приликама предвиђеним у чл. 21 зак. о њиховом фонду, допуштено је, да улажу и у фонд чиновнички и да могу задобити обе пензије и свештеничку и чиновничку.

Одредба чл. 17 б. зак. о пенз. фонду за удовице и децу умрлих чиновника новијег је датума од 27 јануара 1900 г. По свом значају она је јавног карактера, донесена у општем интересу.

Дајући право на пензију за пет година више него што се је у фонд улагало, па ако и са ових пет година нема пуних десет година, онда се узима као да је улагао свих десет година. — Хтело се с једне стране да ода признање породицама оних улагача који су погинули или били рањени у рату, маневри, потери или на ма каквом другом државном послу, па од тога умрли, јер су извршили једну дужност јавнога карактера, давши свој живот за општи интерес своје државе.

А тиме, што се оваква пензија скида с пензионога фонда и пребацује на општи буџет државне касе, с друге стране, хтело се да се овај фонд обезбеди од ризика, јер се пензија у овом случају не издаје у сразмери улагања, а и што оваки случаји могу бити врло чести, као за време последњих ратова, те је законодавац хтео да не излаже опасности ове фондове створене приватном иницијативом и личним уловима.

Према томе, кад се стеку исти услови код породица учитељских и свештеничких, предвиђени у чл. 17 б. зак. о пенз. фонду за удовице и децу умрлих чиновника, Касациони Суд је мишљења, да овај принцип установљен у општем јавном интересу свих без разлике, треба применити и према породицама учитељ. и свештеничким.

Према свему овоме на постављено питање г. Министра Правде, *Касациони Суд је мишљења: да се пропис чл. 17. б. зак. о пенз. фонду за удовице и децу умрлих чиновника односи и на породице учитеља и свештеника, и да целокупна пензија у шом случају има пасти на терет државне касе, а не само повећање.*

Саопштавајући предњу одлуку Касац. Суда, да изложим и сâм текст помен. члана 17. б. који гласи:

„Породицама оних улагача, који би погинули, или који би били рањени у рату, маневри, потери или ма каквом другом државном послу, па од тога умрли, издаваће се пензија

по одредбама овога закона из овога фонда, а на терет државне благајнице. Оваквим улагачима признаће се поред редовних година улагања још пет година за пензију њихове породице.

„Ако и са ових пет година немадну пуних десет година, узеће се да имају пуних десет година по чл. 16 овога закона.“

[Измене и допуне од 27 јануара 1900 год. Зборник 55, 132.]

Одлуком овом Касац. Суд је само попунио једну законску празнину као правичну и целисходну.

А да је законодавац могао предвидети ове ратове у којима је маса учитеља и свештеника за добро наше отаџбине изгинула, он би несумњиво у спорну законску одредбу уврстио и учитеље и свештенике и ако ови у мирно доба нису изложени опасностима за живот као рецимо официри при маневри и полиц. органи при потери и другом држав. послу, како се Генерална Дирекција Државног Правобраниоштва у разловима горе под 5. брани.

Поводом овог спорног питања а у погледу тумачења закона вредно је прочитати исцрпан чланак: „О улози судске власти по српском законодавству,“ од госп. Живојина М. Перића, као предговор у „Грађанском Законику“ од Гојка Никетића.

Мих. Ј. Стојадиновић.

Б Е Л Е Ш К Е.

Словенски Правник. — Ишла је 1—4 свеска овог одлично уређиваног словеначког правног часописа за 1920. г. (XXXIV год. издажења), под уредништвом г. Д-р Данила Мајарона, у издању друштва „Правник“ у Љубљани. У чланку „К Пишању организације наше државе“ г. Д-р Хенрик Стеска расправља питања о организацији законодавне власти наше државе: парламента и краљевске власти. У погледу унутрашње управе заступа гледиште децентрализације на осам области: 1) Словеначку, 2) Хрватску са Славонијом, Међумурјем и Барањом, 3) Далмацију, 4) Босну и Херцеговину, 5) Српску Војводину (Бачка, Банат и Срем), 6) Поморавску Србију (границе до 1912. год.), 7) Повардарску Србију и 8) Црну Гору са Скадром. За сваку област тражи ширу самоуправу и предвиђа самоуправну земаљску владу. Спољњи послови дипломатског и трговачког значаја, војска и војна морнарица, саобраћајна средства, државне финансије, државна добра, шуме и рудници морају бити строго централизовани. Врховни ступањ државне управе је министарски савет, који мора да има већину у парламенту. За Поморавску Србију и Војводину место земаљске владе могу се образовати засебни одсеци у одговарајућим министарствима. Под земаљском владом, односно министарским одсецима биле би окружне или жупанијске области као средњи ступањ, и среске области као ниже инстанције. Општинама треба дати такође ширу самоуправу. Више чиновнике именује краљ, остале министри, односно шефови земаљских влада. Предвиђа обласне, окружне и среске аутономне

скупштине, од којих има свака свој делокруг рада. Највиша народна воља се исказује у парламенту, у коме су заступљене све области. Судови би се делили за мање важне спорове на среске и окружне, а за важније спорове на окружне и покрајинске (земаљске). *Уставни или управни суд* био би државни савеш, коме придаје дужност сличну дужности српског државног савета. Предвиђа покрајинске судове које назива *сенашима* и који би донекле одговарали касационим судовима. Државни суд би судио министрима оптуженим од половине парламента за злоупотребе учињене у званичној дужности. Главна Рачунска Контрола одговарала би Српској Главној Контроли. То је у главним цртама садржај ове интересантне расправе. Проф. Унив. Г. Д-р Леонида Питамиц излаже: „*Постанак и развој лиге народа у години 1919.*“ У исцрпној расправи изнео је предисторију, дефинитиван пакт о савезу народа, конференције друштва за лигу народа и систематичан преглед најважнијих одлука о Лиги Народа. Проф. Унив. Д-р Ант. Скумовић дао је чланак „*Одношају разлога за позив (призивних разлога) и судских разлога*“, који је изврсна студија из судског поступка. Д-р Франце Горшич штампао је своју расправу о „*Праву будућности*“. Расматрајући у упоређујући Немачко право и Енглеско право, изводи закључак да ће у будућности Енглеско право превладати у свету. Проф. Универз. Д-р Метод Доленц дао је чланак о *Казненом правосуђу на бојном пољу*, по аустријском и угарском законодавству о томе предмету, и пракци за време европског рата. Даље. *Словенски Правник* доноси преглед одлука вишег земаљског суда у Љубљани, и белешке из судске хронике, која је подељена на грађанско и кривично право. У књижевном прегледу дао је Д-р Леонид Питамиц реферат на књигу Д-р. С. Сагадина: Наш садашњи уставни положај. На крају је међу белешкама о кретању правничког живота најважнија о оснивању правног факултета у Љубљани. Као што се из овог кратког прегледа види, часопис се одликује одабраном садржином и може се најтоплије препоручити нашој читалачкој публици.

И А. Пржић.

Дом за васпитање малолетника. — Још пре рата, 2. јануара 1912 год., био је установљен у Београду Дом за васпитање осуђених малолетника (Види Архив књ. XVI св. 4 од 25 нов. 1913). Заузимањем чланова пређашњег Одбора и пријатеља тога Дома савладане су све тешкоће и пре два, три месеца опет је овај завод потпуно обновљен и отпочео свој рад. За обнову Дома Министар Правде је издејствовао ванредни кредит од 100.000 динара. Од те суме за оснивање утрошено је свега 64.000 динара, а остатак је враћен као ванредан приход у државну касу. Београдска Општина је оправила и у неколико преправила своју зграду. Набављено је све што је за завод најпотребније у погледу намештаја, намирница и осталог. По Правилима Министар Правде је поставио за чланове Одбора Дома: г. г. Д-ра Чедомиља Митровића, Д-ра Божицара Марковића, професоре Универзитета, Живојина Лазића, шефа Одељења Јавне Безбедности Министарства Унутрашњих Дела, Васу Лазаревића, начелника округа београдског и Грујицу Аџековића члана Суда и Одбора Општине Београдске. Одбор се конституисао изабравши за председника г. Митровића, а за главног секретара г. Лазаревића. Управник је Дома г. Милорад Никићевић, пређашњи управник. Дом се налази у општинској згради у улици Краљевића Марка Бр. 9 (телефон 751). Примају се у Дом деца, од навршене 12 до ненавршене 16 године, и то првенствено по судској одлуци у смислу § 56 Крив. Зак.; затим деца, која до 16 године бивају полицијски кажњавана и на послетку, она деца, коју због распуштености упуте сами родитељи или стараоци. Због ограниченог простора и нарочитих моралних обавеза према Београдској Општини у прво време Дом прима децу само са београдске територије из прве две групе. Министар Правде и Министар Унутрашњих Дела упутили су већ у томе смислу расписе судовима београдским и полицијским властима у Београду. Завод може примити највише 40 - 50 питомаца. Поред школске наставе у Дому сваки питомац се мора обучавати једном занату. До сада су отворене ове четири занатске радионице: обућарска, кројачка, штампарска и књиговезачка.

ДОДАТАК АРХИВА ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ.

— СЛУЖБЕНА САОПШТЕЊА —

УРЕДБА О УРЕЂЕЊУ МИНИСТАРСТВА ПРАВДЕ

I. Опште одредбе

Чл. 1.

У надлежност Министарства Правде спада уопште врховно управљање свима административним пословима судова, као и врховно управљање свима оним надлештвима и установама, које стоје под Министарством Правде.

У том смислу оно се нарочито стара да судови и државна тужиоштва врше све послове који су им законима стављени у дужност; да закони, по којима судови правду изричу, одговарају времену и потребама народа, и да у опште по законима свога ресора израђује пројекте потребних допуна или измена или целог закона; да прописује правила по којима ће Управе казних завода, саобразно закону, што боље одговарати циљу казних завода, као и да води што је могуће јачи надзор да се та правила врше; да проучава сва економска питања, која се тичу судова и казних завода, и да предузима све што по закону треба у погледу рачунских послова и буџета како Министарства Правде и судова, тако и подручних му надлештава.

Надлежност Министарства Правде обухвата и старање о накнади штете причињене ратом. Но за трговачка и индустријска предузећа поданика непријатељских држава, кад је у питању рад њихов или отпочињање рада и начин вођења послова, доносиће се одлуке у споразуму са Министарством Трговине и Индустрије.

Осим тога, Министарство Правде врши и све оне послове, који би му другим којим законом или уредбом били стављени у дужност, као и оне послове, који одговарају природи поверене му гране државне службе.

Чл. 2.

На челу Министарства Правде стоји Министар, по чијим се упуствима и под чијим се врховним надзором отправљају сви послови Министарства.

Чл. 3.

Министар Правде чувар је Државног Печата. Он га ставља у име Краља, на законе поред потписа свог, а испод речи: „Видео и ставио Државни Печат, чувар Државног Печата, Министар Правде Н. Н.“.

II. Подела Министарства Правде

Чл. 4.

Министарство Правде дели се на ова одељења: 1) одељење административно; 2) одељење за израду законских пројеката; 3) одељење за казнене заводе и рачуноводство; и 4) одељење за накнаду штете учињене ратом.

Свако одељење може се, по потреби, наредбом Министровом делити у одсеке, од којих ће сваки одсек имати свога шефа са потребним особљем.

Чл. 5.

Административно одељење има ове дужности:

1) да прима све што поштом или као телеграм Министру упућено дође и Министру предаје, као и да отвара и одељењима предаје пошту и све акте Министарству упућене;

2) да се стара да у сваком суду буде потребан број судија, секретара и свега нижег особља, као и да свако државно тужиоштво има потребно особље своје, и да се свако упражњено место на време попуњава; у том циљу води књигу о свима личним и службеним односима службеника из ресора Министарства Правде;

3) да води врховни надзор и мотри на све оно што се тиче управе судова, како би у суду сваки поверене му дужности вршио по прописима закона и својој служби био предан, па према неуреднима и неисправнима да предузима све мере које су и како су законом предвиђене, као и да се и иначе стара о добром уређењу судова и даје упуте за правилно вршење судских послова, но ти упуте не смеју ограничавати независност судова у изрицању правде;

4) да даје потребна наређења државним тужиоштвима, којима је Министар Правде најстарија власт, и да врши надзор над радом њихових органа;

5) да води тачан списак свих кандидата за судијска места, као и кандидата за сва остала места у ресору овог Министарства, и врши све радње по судијским и правозаступничким испитима;

6) да се стара за потребна постављења судија од грађана трговачкога, поморскога и рударскога реда;

7) да предузима све радње у погледу јавних правозаступника и бележника (нотара), у колико га закони на то овлашћују;

8) да израђује потребне одлуке о Министровом признању стечених према закону периодских повишица у судијској струци сваком оном, који на то има права, као и о реду унапређења у судијској струци;

9) да издаје уредбе и дословнике о унутрашњем реду и пословима у подручним надлештвима.

У надлежност Административног одељења спадају и сви други послови, који не би били стављени у надлежност других одељења.

Чл. 6.

Административно одељење састоји се из потребног броја начелника, постављених у границама буџета, који ће се старати за отправљање свих наред означених послова, као и других које би им Министар ставио у дужност. Ти ће послови наредбом Министровом између њих бити подељени тако, да сваки од њих има извесан број судских округа, који чине подручја једног или више Апелационих Суда.

Том наредбом Министровом биће између њих подељени и сви они послови, који се не везују за судске округе.

Сваки начелник Административног одељења има потребан број секретара и другог нижег особља.

Чл. 7.

При овом одељењу биће потребан број инспектора, којима је дужност да повремено врше преглед послова у судовима, ради уверавања како се послови отправљају, да у њима не би било застоја и нагомилавања. Они ће, у колико их закон на то овлашћује, чинити и извиђај дисциплинских кривица оних од судског особља, као и у опште службеника из ресора Министарства Правде, које би требало оптужити. Но овим се ништа не дира у право и дужност и старешина надлештава да чине извиђај и у границама законом дане им власти дисциплински казне потчињене им службенике.

Чл. 8.

Одељење за израду законских пројеката, старајући се да закони судске струке одговарају времену и потребама земље, ради ово:

1) Прибира и проучава све одлуке Касационог Суда, којима се у примени правних прописа одступа од дојакошњег њиховог разумевања, било у поједином одељењу његовом било у општој седници;

2) Проучава оне законске одредбе које би се у примени показале као нејасне или ма у чем незгодне, па о том Министру даје мишљење како да се исправе, и у опште даје мишљење по појединим правним питањима;

3) Проучава законе судске струке који постоје или који се доносе у другим напредним земљама и Министру даје своје

мишљење о томе шта би се од тога корисно могло употребити код нас;

4) Води бригу о штампању аутентичних текстова закона како судске струке тако и свих других закона и уредаба земљских (Зборници закона и уредаба);

5) Стара се о излагању једног правног часописа, у којем се објављују сви расписи и наредбе Министарства Правде, као и друга службена саопштења, тако да ће овако објављене расписе судови и друге власти Министарству подручне сматрати као достављене им; уз то доносиће стручно израђене чланке и расправе по свима правним питањима, како приватно-правним тако и јавно-правним;

6) Води судску статистику и уређује библиотеку Министарства и стара се да се она попуњава стручним књигама и часописима, потребним Министарству Правде.

Ово одељење одржаваће што тешњу пословну везу и споразумевање са Министарством Припреме за Уставотворну Скупштину и Изједначење Закона, до свршетка тих питања.

Чл. 9.

Ово одељење има једнога свог начелника, потребан број секретара и другог особља.

Чл. 10.

Уз ово одељење, а ради стручне и хармоничне израде законских пројеката и непрекидног рада на усавршавању и допуњавању постојећег законодавства, постоји Стални Законодавни Савет.

Задатак је Сталног Законодавног Савета: а) израда пројеката заједничког законодавства (закона и уредаба) Краљевства из ресора Министарства Правде, б) израда или преглед пројеката заједничког законодавства из ресора других Министарстава, и в) рад на пројектима измена и допуна постојећег законодавства.

Друга Министарства обавезна су да пројекте, које су сама израдила, упуте на преглед Сталном Законодавном Савету.

Чл. 11.

Чланови Сталног Законодавног Савета су стални, почасни и привремени.

Сталне чланове поставља Министар Правде и они имају почасно звање Советника Министра Правде.

За сталне чланове могу бити постављени професори права на Универзитету, судије, јавни правозаступници и у опште правни стручњаци.

Почасни чланови бирају се од пленарне седнице Сталног Законодавног Савета, на предлог једног одсека, и постављају се решењем Министра Правде са звањем Почасних Советника Министра Правде.

Привремени чланови су стручњаци, правници или не, којима је извештан одсек Сталног Законодавног Савета или пленарна седница овога поверила израду или преглед извесног законског пројекта, или дела истога, или их позвала да узму учешћа у претресу извесног законског пројекта. Они се постављају такође решењем Министра Правде.

Чл. 12.

Сталних чланова може бити најмање 21, а највише 30, почасних највише 21.

Чл. 13.

Прве сталне чланове поставиће Министар Правде сам, док ће се попуњавање Сталног Законодавног Савета новим члановима вршити по претходном избору од стране пленарне Саветске седнице, извршеноме по предлогу једног одсека Сталног Законодавног Савета, коме ће изабрани и припадати.

Чл. 14.

Стални Законодавни Савет дели се у три одсека: а) приватно-правни, б) кривично-правни и в) јавно-правни, састављена од подједнаког броја чланова.

Поделу првих сталних чланова у одсеку извршиће Министар Правде. Почасни чланови ће припадати оном одсеку, на чији су предлог изабрани.

Чл. 15.

Председник Сталног Законодавног Савета и председници одсека бирају се на годину дана од пленарне седнице Савета, односно од седнице одсека.

Чл. 16.

Ради непрекидног старања о томе, које законске пројекте треба радити, односно прегледати, и ради упућивања истих на израду, односно преглед, надлежним одсецима, постоји један ужи одбор Сталног Законодавног Савета, састављен од три члана, по једног из сваког одсека, изабраним међу његовим сталним члановима од Министра Правде. Та три члана ужег одбора су стални хонорарни службеници Министарства Правде: Хонорар овима, као и свима осталим члановима Савета, одређује Министар Правде.

Начелник одељења за израду законских пројеката такође је члан овог ужег одбора. Он се још стара о свему што је Сталном Законодавном Савету и ужем одбору потребно за успешан рад.

Чл. 17.

Министар Правде прописаће правила о пословном реду у Сталном Законодавном Савету.

Чл. 18.

Одељење за казнене заводе и рачуноводство има за задатак:

1) Да води врховни надзор над управама свију казних завода у земљи, како би ови у потпуној мери одговарали циљу свом;

2) Да се стара за подизање зграда потребних за казнене заводе, и то посебно за казне: робије, заточења и затвора, за мушке осуђенике, за женске, за малотетнике, и да ти заводи буду уређени у свем како је науком и искуством осведочено да је најбоље, као и да уз завод има и потребан простор земљишта за обделавање; где пак те зграде већ постоје, има да се стара о потребним оправкама и доправкама као и о намештају како заводских канцеларија тако и осуђеничких просторија;

3) Да настојава да се осуђеници посвећују раду који одговара њиховим способностима и који ће им у животу бити од користи, нарочито да се васпитно утиче на осуђенике, тако како би пут ка моралном поправљању био што поузданији;

4) Да се стара о пуштању на условни отпуст осуђеника, где томе према закону и правилима о томе има места;

5) Да прегледа и, према потреби, у поступак узима све молбе, којима се тражи помиловање по кривичним делима, а кад је случај изречене смртне казне, да, по службеној дужности, израђује реферат о делу и кривизи за коју је казна смрти изречена, и тај реферат, с актима осуде, да преда Министру, који ће са својим мишљењем одлуку о изреченој смртној казни, оснажену Касационим Судом, поднети Краљу на решење: да се смртна казна изврши или не изврши;

6) Да се стара да све судске власти имају подесне зграде, као и да за судске притворенике имају добро затворене просторе, којима би се довољно спречавало бегство притвореника;

7) Да се стара о снабдевању судских власти, казних завода и у опште власти у ресору овог Министарства свим потребама њиховим, као намештајем и канцеларским материјалом, у опште да се бави свим питањима економским, која се тичу тих власти, и да врши потребне набавке;

8) Да, према чиновничком службеном листу, чију је тачност увек одељење дужно проверити, издаје прописна уверења о годинама указне службе;

9) Да врши све рачунске послове Министарства, саставља буџет, тражи и распоређује потребне кредите, према закону о томе.

Чл. 19.

Одељење за казнене заводе и рачуноводство има једног свог начелника и потребан број нижег особља. Осим тога оно има најмање два инспектора, који ће вршити преглед казних завода и уверавати се о целокупном раду и поступању у њима, па за нађене неуредности предузимати потребне мере.

Оно има једног чиновника економа, у рангу шефа одсека, стручног за рачунске ствари Министарства.

Чл. 21.

Одељење за накнаду штете причињене ратом има за задатак да се стара о извођењу питања о накнади штете причињене ратом.

Оно има ове одсеке: а) одсек за примену закона о ратној оштети, и б) одсек за управу непријатељском имовином. Ови одсеци радиће по специјалним законима или уредбама.

Чл. 22.

На челу овог одељења стоји начелник и он има потребан број нижег особља.

III. Особље и плате.

Чл. 23.

Чиновници Министарства Правде могу бити само они, који су свршили правни факултет на којем универзитету или на нашој пређашњој Великој Школи. Од тога се изузимају они чиновници одељења за казнене заводе, који ће се употребити за рачунске ствари, као и у опште они службеници, који се не постављају Краљевим указом, него претписом. Изузимају се, даље, и они чиновници, који се постављају за писаре Министарства Правде и који ће се употребити за обичне канцеларијске послове, као и архивар.

Чл. 24.

Особље Министарства Правде следеће је: начелници, инспектори, секретари, писари, економ, архивар, практиканти и послужитељи.

Годишње су плате:

Начелницима: III. кл. 5000, II. кл. 6062.40 и I. кл. 7072.80 дин.;

Инспекторима: III. кл. 5000, II. кл. 6100 и I. кл. 7200 дин.;

бираним инспекторима ове плате рачунају се по чл. 27. зак. о судијама;

Секретарима IV. кл. 3031.20, III. кл. 3536.20, II. кл. 3788.80 и I. кл. 4041.60 дин.;

Писарима: II. кл. 1768.20 и I. кл. 2020.80 дин.;

Економу: 5000 дин.;

Архивару: 4000 дин.;

Практикантима: 960 до 1500 дин.; и

Послужитељима: 960 до 1500 дин.

Број особља одређује се државним буџетом.

IV. Прелазно наређење.

Чл. 25.

Од дана ступања на снагу ове Уредбе сва архива одељења за накнаду штете ратом причињене, која се налази код Министарства Трговине и Индустрије, предаће се Министарству Правде.

Министарству Правде придаће се и све особље, које је сада запослено у одељењу за накнаду штете ратом причињене Министарства Трговине и Индустрије. Према томе, Министар Правде располагаће у будуће и кредитима по партији Бр. 1778. у колико се односе на позицију 8, и по партијама Бр. 1788 до 1796 предлога буџета за 1919/20 годину.

Чл. 26.

Докле год цело Краљевство не добије један Касациони Суд, два инспектора Министарства Правде морају бити од оних што их, према чл. 27. зак. о судијама, за досадању Краљевину Србију бира Касациони Суд у Београду, а остали постављају се указом на предлог Министра Правде.

Чл. 27.

Ова уредба стаје на снагу од дана обнародовања у Службеним Новинама и тада губе своју снагу све оне одредбе, које су јој противне.

Бр. 16241. 14. децембра 1919. г. у Београду.

УРЕДНИЦИ :

Dr. Чедомир Митровић и **Dr. Коста Кумануди**
Зорина ул. 68. Ресавска ул. 35.

ВЛАСНИК :

Милић Радовановић
професор на Универзитету.

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОДИНА X. ДРУГО КОЛО. 25. септембра 1920. КЊИГА I (XVIII) БР. 2.

О ОПЪЕМ ГРАЂАНСКОМ ПРАВУ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.¹

I. Опће грађанско право није кодификовано у Босни и Херцеговини.

Кад је бивша аустро-угарска монархија окупирала Босну и Херцеговину, приступила је уређењу правосуђа у овим земљама. Заједничко је министарство бивше аустро-угарске монархије као врховна управна власт окупираних земаља одмах својим расписом од 29. децембра 1878., бр. 645/Б. X. (Зборник закона и наредаба за Б. и X. год. 1878.—80., II. свез., стр. 9.) издало судовима упутства као начело за суђење у грађанским стварима. По томе је наиме, што се тиче грађанског права, одређено, да се ваља држати досадашњих закона, колико су они били заиста на снази у овим земљама, а колико таквих не би било или колико се у садашњим приликама не би могли више примењивати или би били непотпуни, да ће судови примењивати аналогно грађанско право, што важи у аустро-угарској монархији.

¹ О радовима, који се односе на опће грађ. право у Босни и Херцеговини, — има их неколико на њемачком а неколико на српском језику, — ваља овђе споменути ове: Eichler, Das Justizwesen Bosniens und der Herzegovina (Беч 1889. год. Ово је дјело најбољи извор за упознавање развитка цијелог права у Босни и Херцеговини за отоманског владања и за вријеме послје окупације све до године издања тог дјела); Посиловић, Das Immobilien — Recht in Bosnien — Herzegovina (Загреб 1894. год., ово је дјело према данашњем правном стању већим дјелом већ застарјело); Фаркаш, Формално и материјално право у оставинским стварима у Босни и Херцеговини, Мјесечник 1910. год., бр. 1.—7., затим двије расправе, што су изишле у „Festschrift zur Jahrhundertfeier des österr. allg. bürgerl. Gb. (Беч 1911. год.), наиме Pilar, Entwicklungsgang der Reception des österr. allg. bürgerl. Gb. in Bosnien u. der Herzegovina“, I. свез. спом. дјела, стр. 703. и слиједеће и Zobkow, „Zur Amvendung des österr. allg. bürgerl. Gb. in Bosnien u. der Herzegovina, у истом свеску тог дјела, стр. 729. и слиједеће напокон Krusczelnielei — Мутапчић, Поступак пред шеријатским судовима у Босни и Херцеговини, Мјесечник 1916. год., бр. 11. и 12., и 1917. год., бр. 1.—3. (§ 35 односи се на наследно право).

Ово је упутство још дан данас главна подлога за суђење у грађанским стварима. Фактично се је на основи овог упутства примјењивало и примјењује се као супсидиарно право искључиво аустријски — опћи грађански законик, јер је он једини кодификовани грађански законик у бившој аустроугарској монархији.

Међутим је грађанским законом (т.ј. закон о земљишним или баштинским књигама) од 13. септембра 1884. (Зборник закона и наредба за Б. и Х. бр. 19. год. 1886.) аустријски опћи грађански закон додуше у уским границама и формално реципиран, јер тај закон одређује у § 11., да ће се, што се тиче стицања, преноса, ограничења и укидања права властништва или других стварних права на непокретности, што су уписане у грађански законик, примјењивати прописи аустријског опћег грађанског законика, колико није у грађанском закону самом што друго одређено.

О неким материјама грађанског права издани су за аустроугарске управе посебни закони. Но и ови су скоро сви са малим измјенама реципирано аустријско право¹.

II. Изузевши материје, што су уређене споменутим посебним законима вриједе према изложеном као правни извори опћег грађанског права у Босни и Херцеговини закони, који су били на снази у Босни и Херцеговини, кад је бивша аустро-угарска монархија окупирала ове земље, а тиме се мисле отомански закони, а супсидиарно грађанско право бивше аустро-угарске монархије, дотично аустријски опћи грађански законик.

¹ Ови су посебни закони, што су издани за аустро-угарске управе. Рударски закон од 14. маја 1881. и рударнички ред од 12. октобра 1881. (Зборник закона и наредба за Босну и Херцеговину бр. 230 и 233. год. 1881.), закон о заштити вјеровника против штетних дјела и о побијању правних дјела, која се тичу иметка дужника, који не може платити од 2. марта 1887. (Гласник закона и наредба за Б. и Х. бр. 22. год. 1887.), закон о жељезничким књигама од 14. септембра 1894. (Гласник закона и наредба за Б. и Х. бр. 21. год. 1894.), закон о каматама од 17. јуна 1907. (Гласник закона и наредба за Б. и Х. бр. 91. год. 1907.) и закон о преинаци тог закона од 18. априла 1912. (Гласник закона и наредба за Б. и Х. бр. 46. год. 1912.), закон о заложницама и о дионим задужницама од 23. јуна 1908. (Гласник закона и наредба за Б. и Х. бр. 93. год. 1908.), закон о форми пошљедне воље припадника свију вјера осим муслиманске од 11. јануара 1912. (Гласник закона и наредба за Б. и Х. бр. 2. год. 1912.) и напосијат наредба бившег заједничког министарства од 8. јануара 1918. одобрена владаревим ријешењем о материјалним условима за проглашавање смрти лица којих је нестало (Гласник закона и наредба за Б. и Х. бр. 4. год. 1918.).

Што се тиче отоманских закона, као правног извора грађ. права у Босни и Херцеговини, биће познато да се у отоманском праву разликује између шеријатског права, које је једино муслиманско право у правом смислу, и државног или свјетског права.

Шери као вјерско право оснива се на Корану, затим на светој традицији и напоскон на ријешењима изданим у духу споменутих двају правних извора т. зв. фетве. Фетве сакупљене су у посебним збиркама, које одговарају збиркама „респонса“ римских јуриста.

Ваља споменути, да за Босну и Херцеговину као некадашњи део отоманског царства долази у обзир као шеријатско право т. зв. ханефитско право т. ј. право засновано на наукама великог имама Абу Ханифе осниватеља по њему назване гране исламске секте „сунита“, јер су муслимани у отоманском царству од вајкада ханефити.

На ханефитском праву оснива се збирка шеријатског права позната под именом „мултека“ (име јој је „мултека“ el ebuhr, што значи „састави мора“), коју је саставио за владања султана Солимана (1520.—1566.) шеих Ибрахим из Алепа (зато зван Ибрахим Халеби). Ова је збирка уживала у отоманском царству највећи углед и вриједила је скоро једнако као и закон.

Ова збирка садржи у 57 књига с једне стране чисто ритуална правила, а с друге стране право у ужем смислу, и то приватно, кривично и процесуално право.

Поједине правне материје обрађене су у овој збирци касуистички.

Уз шеријатско право развило се у отоманском царству посебно државно право т. ј. право кануна, који су се издавали у почетку ферманима а касније у свечаној форми царским ручним писмима т. зв. хаки-шериф.

Поред уређења државног (миријског) властништва били су ти државни закони (кануни) намјењивани нормирању јавног права (финансијског, кривичног и политичко-административног права).

Као што је познато приступила је Турска послѣје кримског рата, т. ј. почетком друге половине прошлог стољећа реформи државне управе. Закони из ове перијоде реформа, који су познати под именом закони тауцимата, сакупљени су

у једној званичној збирци, званој „Destur“.¹ Од државних закона из ове перијоде су од особите важности за познавање права у Босни и Херцеговини закони о земљишном посједу а нарочито опћи закон о земљишном посједу од 7. рамазана 1274. (1857), зв. *sazie-kaupape*, којег су одредбе још данас главни темељ за просуђивање правних односа, што се тиче такозване државне (миријске) земље, затим од 17. мухарема 1284. (1867.) о наслѣдству миријских некретнина, који је издан као измјена и допуна рамазанског закона а вриједи још данас у цијелости. Осим ових ваља још споменути законе о издању тапија (званичних исправа) о некретнинама врсти мирије и мулк, наиме т. з. закон о тапи од 8. демазинл евел 1275. (1859.), и т. зв. закон о емлаку од 28. реџепа 1291 (1876), којим је уређен пренос и залагање непокретности. Но ови су закони међутим изгубили праву снагу за Босну и Херцеговину, откад је издан споменути грунтовнички закон и су уведене грунтовничке (земљишње) књиге. Затим ваља још споменути отоман. експроприациони закон од 4. реџепа 1272 (1855), који вриједи још данас као законски темељ за експроприације, и ако су прописи овог закона надомјештени наредбом о експроприационом поступку од 20. јуна 1880. (Зборник закона и наредаба за Б. и Х., год. 1878.—80., I. свезак, стр. 272. и слиједеће), затим наредба од 14. сефера 1276. (1856.), која је до најновијег доба била једини, законски темељ за просуђивање правних односа између кметова и власника (*aga*), и напoкон шумски закон од 1869. год. у којем нађемо први пут у отом. законодавству појам државног власништва у модерном смислу, т. ј. као државних домена.

Најважнија је кодификација ове перијоде без сумње кодификација опћег грађанског права, т. зв. Меџеле, који су издане и у француском преводу под именом „Code civile ottoman.“

Меџеле се оснивају на шеријатском праву. Но при саставу овог грађанског законика излучене су из правних материја шеријата све оне, које се односе на вјерско-народни живот муслимана у ужем смислу, т. ј. све материје, које се тичу женидбеног, породичног и наслѣдног права, јер обзиром на дубок јаз између исламске и других вјера није било могуће,

¹ Француски превод овог издања отом. закона садржан је у дјелу „Legislation ottomane“ par Aristarhy Bey, Carigrad 1873., наклада Demetrius Nicolaides. Регистар отом. закона и наредаба садржаних у збирци „Destur“ и то оних, који су издани до окупације одштампан је у Eichler, на стр. 358. и слиједећим.

да се припадници других вјера подвргну под једнострана вјерска правила шеријата. За то су у грађански законик „Мецеле“ преузете само оне правне материје шеријата, које уређују стварно, облигаторно и процесуално право.

Самом закону стављена су у „Мецелима“ унапријед 99 правних правила (*regulae juris*, чл. 2.—99. мец.), да се тиме, како је тамо изријеком истакнуто олакша штудиј и упознавање закона и омогући суцу, да нађе норму за ријешење конкретног случаја. Закон сам обрађује споменуте правне материје шеријата у 16 књига. У свакој књизи има пред самим одредбама увод, у којем се тумаче шеријатски правни изрази, који се тичу материје те књиге. Поједине материје обрађене су у форми системачки уређених и апстрактних правила, којим су додани примјери из збирка фетова.

Ове су материје, које су обрађене у „Мецеле“:

1., *Књига* о купипродајном уговору (*bei*, чл. 101.—403. мец.) уређује уопће предају ствари за коју други, обухвата даклем и уговор о промјени. У форми купопродајног уговора углављали су се и заложни уговори о непокретности, и то као купопродаја с правом ствар натраг купити (*bei bil vefa* и *bei bil istighlal*);

2., *Књига* о најмовима (*idžaret*, чл. 404.—611. мец.) уређује најам особа, т. ј. обвезу, какву службу чинили, и најам ствари т. ј. кирију и закуп;

3., *Књига* о јамству (*kefalet*, чл. 612.—673. мец.);

4., *Књига* о упуту — асигнацији (*havale*, чл. 673.—700 мец.);

5., *Књига* о залагању (*rehu* чл. 701.—761 мец.);

6., *Књига* о чуваним стварима (*emanet*, чл. 762.—832 мец.) уређује прије свега правне пошљедице држања туђих ствари а напосе поступање с нађеним стварима, затим уговор о остави и о посуди;

7. *Књига* о даровању (*hibe*, чл. 833.—880 мец.);

8. *Књига* о присвојењу и уништењу, или упропашћењу туђих ствари (*ghasob ve itlag*, чл. 881. до 940. мец.) говори у опће о праву на накнаду учињене штете;

9., *Књига* о ограничењу (*hadžr*), сили (*ikrah*) и о прекупу (*šufaa*), чл. 941.—1044 мец., уређује питања, која се односе на ограничење због малодобности, слабоумности или расипништва, затим о секвестрацији и о присилној продаји мулковних

ствари салветних и инсалветних дужника и о праву прекупа (šufaa), што се тиче некретнина врати мулк;

10. *Књига* о заједници (širket, чл. 1045.—1448 меџ.) уређује питања заједнице власности, диоби, при томе као посебну врст диобе, диобу користи т. зв. мухаја, затим питања из одношаја сусједства, служности, затим под именом „наравска заједница“ право присвојења слободних ствари, водено право и питања о праву лова, напoкон под именом уговорених заједница (širketî akd) права друштвена;

11. *Књига* о пуномоћију (vekijalet, чл. 1449.—1531. меџ.);

12. *Књига* о нагодби (sulh) и о одрекнућу (ibra), чл. 1532 до 1571 меџ.);

13. *Књига* о признању (ikrar, чл. 1572.—1912 меџ.);

14. *Књига* о тужењу (davaa, чл. 1613.—1675. меџ.) садржаје поред процесуалних прописа о парничној способности, о тужби и о побијању тужбе још и прописе материјалног права о застари;

15. *Књига* о доказима (beine) и о припуштењу к присези (tahlif), чл. 1676.—1783. меџ.;

16. *Књига* о суђењу, дотично о осудама каза, чл. (1784.—1851. меџ.) садржи поред прописа о осуди још и прописе о о сцима, (наиме о условима за суца о његовом постављању, о његовим дужностима и о начину вођења парнице) и о обраничком суду.

Толико је ваљало споменути о отоманским законима као првом извору за опће грађ. право у Босни и Херцеговини.

Но уз отоманске законе долази у обзир као домаће право Босне и Херцеговине и обичајно право. Обичајно је право важно као правни извор у области женидбеног, породичног и наслебног права, нарочито што се тиче правних обичаја у тежачким кршћанским породицама. О томе ће се потанко говорити при посматрању правног стања у области женидбеног, породичног и наслебног права (види одјељак VI и VII.).

Што се пак тиче грађанског права бивше аустро-угарске монархије, које ваља према споменутим упуствима примјењивати као супсидиарно право, истакнуто је већ прије, да се је фактично примјењивало и примјењује као супсидиарно право искључиво аустријски опћи грађански законик. Овај се законик примјењује дакле дијелом као формално реципирано а

дијелом као супсидиарно право, гђе нема или се не може примјењивати тако звано домаће право.

Овђе ваља још додати, да је макар до сада било стално становиште судова у Босни и Херцеговини, да се по смислу споменутих упуштава може примјењивати као супсидиарно право само аустријски опћи грађ. зак. а да се не могу никако примјењивати посебни закони, што их има о неким материјама грађ. права уз опћи грађ. зак. Противно овом досадашњем становишту је врховни суд за Босну и Херцеговину у најновије доба у једном случају узео за подлогу свом ријешењу аустријски закон о јамству при жељезничким незгодама од год. 1869., дочим су се у јудикатури до сада просуђивали случајеви при жељезничким незгодама по прописима аустр. опћ. грађ. зак. о накнади учињене штете.

Као што је познато, преиначен је аустријски опћ. грађ. зак. у задње доба трима новелама, које су издане год. 1914., 1915. и 1916.

То је дало повода питању, да ли треба примјењивати у Босни и Херцеговини и ове новеле као супсидиарно право.

Становиште је јудикатуре било у почетку неодлучно.

Сада је опће мишљење у јудикатури, да се аустр. опћ. грађ. зак. може примјењивати у Босни и Херцеговини као супсидиарно право само онако, како је био у времену, кад су издана споменута упутства заједничког министарства бивше аустро-угарске монархије од 29. децембра 1879. о суђењу у грађанским стварима, дакле без споменутих новела. Тако је нарочито ријешено пленарним закључком врховног суда за Босну и Херцеговину од 23. априла 1918., бр. 216. грађ.

III. Сприједа су показани темељи, на којим се оснива опће грађанско право у Босни и Херцеговини. Сада ваља приказати право стање, како се је током времена радило на овим темељима.

Споменута упутства дана судовима при уређењу правосуђа у Босни и Херцеговини одмах иза окупације, да треба наине у првом реду примјењивати законе, који су до сада важили у овим земљама, била су у почетку илузорна за то, што ови закони нису били познати суцима окупационе управе, него је требало, да се истом установе ти закони и преведу из турског оригинала.

То је зајста скоро учињено, колико се тиче отоманских

закона што их било у споменутој званичној збирци, званој „Destur“.

Закони су из „Destura“ скоро сви одмах иза окупације преведени и објелодањени¹ Тако су се суци у Босни и Херцеговини рано упознали с оним дијелом отоманског грађанског права, који се односи на правне односе државних (миријских) земљишта² те су тако могли, што се тиче ове правне мате- нутих упуштава.

Исто тако су скоро иза окупације сакупљени и преведени на немачки језик прописи шеријатског права, што се тиче оних правних материја, које нису ушле у мецеле, наиме женид- беног, породичног и насљедног права. Ти су прописи званично састављени у форми систематичког приручника, који је издан „под именом: Eherecht, Familienrecht und Erbrecht der Mohamedaner nach dem hanefitischen Ritus“ (Беч, 1883.).

Што се пак тиче „Мецеле“, које као што је прије споме- нуто, садржају осим процесуалног још и стварно и облига- торно право, преведене су из овог законика у првим годинама иза окупације само неке одломке. Тако је право Мецела остало суцима у главном непознато. Посљедица је тога била, да се је право Мецела примјењивало само у толико, колико је било суцу из тих превода познато или, колико је у појединим слу- чајевима усљед иницијативе странака у парници дошло суцу до знања, а у осталом се је примјењивао једино аустр. опћ. грађ. законик.³

Год. 1893. послан је додуше судовима превод Мецела на српском језику (овај превод није састављен на основи турског оригинала него на основи француског превода). Но тиме није тај законик објелодањен као закон, који ће у будуће као једини

¹ Закони преведени из Destura објелодањени су заједно са зако- нима и наредбама изданим послје окупације све до конца год. 1880. на њемачком језику у званичној збирци изданој год. 1881. под именом „Sammlung der für Bosnien und die Herzegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen u. Normalweisungen“ Ова збирка има четири свеска, од којих се I. тиче политичке, II. правосудне а III. IV. финансијске управе. Од год: 1881. излазио је зборник закона и наредба редовито, и то на српском и на њемачком језику. Овај је зборник од године 1887. све до преокрета носио име „Гласник зак. и нар.“, сада се опет зове „Зборник“.

² О разлици између миријских (државних) и мулк — некретнина говориће се у IV. одјељку, који се односи на стварно право. рије, одмах примјењивати досадашње законе по начелу споме-

³ Испореди Eichler, стр. 174.

правни извор важити, него је тај превод имао служити суцима једино као информација о праву Меџела.¹

Тако није овај превод донио са собом особите промјене правног стања у области грађанског права.

Остало је надаље препуштено суцу, колико ће узети обзира на тако звано домаће право, наиме да ли и колико га сматра примјењивим према новим приликама.

Обзиром на то и јер су се Меџеле показале непотпуним и према потребама господственог живота и много недостатним и неподобним, посве је разумљиво, да је насупрот томе, што је сада учињено приступачним право Меџела, остало са малим промјенама досадашње правно стање, да се је наиме фактично и надаље промењивало скоро искључиво аустр. опћ. грађ. законик а само изузетно, што се тиче неких посебних одредаба право Меџела.

Кад је још год. 1911. бивша земаљска влада сама издала наредбу, којом позивом на међутим знатно промјењене прилике препоручује судовима. да не примјењују прописе меџела колико се противе модерном схваћању (наредба ближе земаљске владе од 27. октобра 1911., бр. 5527 през.) превладала је код судова тенденција што више ограничити примјену меџела и уопће отоманског права и намјесто тога примјењивати прописе аустр. опћ. грађ. законика.

Након ових опћих примједаба прелазићемо на потанко посматрање данашњег правног стања у појединим областима опћег грађанског права.

IV. У подручју стварног права вриједи још данас у већем опсегу отоманско право.

По ономе је од велике важности разлика између мулк-власништва и ерарије-мирије.

Мулк-власништво, т. ј. потпуно неограничено, власништво признато је по отоманском праву само на покретности а што се тиче непокретности по правилу само на кући, кућишту и башти уз кућу. Сва остала земља сматра се као државно власништво. Ова се земља подаје појединцима, колико је погодна за обрађивање, на уживање (на тесаруф, што значи посјед или државина) а рекабе (т. ј. сва права, која сачињавају битност власништва) остаје држави необрађена земља као

¹ Тако по наредби бивше земаљске владе од 9. августа 1893., број: 71.835/III.

што су шуме пашњаци и слично, или је посвећена опћој употреби дотично као такозвано опћинско добро употреби становитих опћина (метруке) или је као неупотребљена, пуста земља препуштена сваком на обрађивање (менат). Ко преузима такову земљу на обрађивање, добиће га на уживање као *crazie-mirije*.

У ове категорије дијели земљишни посјед прије споменути опћи закон о земљишном посједу (*crarie kapiname*) од 7. рамазана 1274. (1858.)¹

Рамазански закон признаје потпуно власништво само на кућу, дворишту и башћи уз кућу у варошима и у другим завореним мјестима (испореди § 2. замак. зак.)

Crazie-Mirije су по рамаз. зак. државног земљишта, која су подана појединцима на уживање на основи државне исправе о подјеливању земље т. зв. тапије уз платеж наступнине и годишњег данка зв. „десетина.“ Правни однос уживаоца таких земљишта означен је у рамаз. закону као *tessaruf* (посјед. државина). У старим је канунима означен тај однос као ицаре т. ј. закуп. Но по свом *bilstop* може се тај однос сматрати као ограничено власништво слично ономе, што §. 357. аустр. опћ, грађ. зак. назива својину ужитка.²

Надвласништво државе показује се по прописима рамаз. зак. у овоме:

1; да се таква земљишта могу извозно тећи само давањем по држави, т. ј. на основи државне исправе о подијеливању земље (тапије, § 8. рамаз зак.);

2; да је пренос таквих земљишта међу живима везан на дозволу власти, као заступника државе (§§ 36. и слиједеће рамаз. зак.);

3. да таква земљишта у случају смрти посједиоца прелазе само на насљеднике, признате по држави насљедним редом, што је утврђен по држави за таква земљишта, а да у помањкању законских насљедника опет припадају држави, која их може другом подијелити (§§ 54. и слиједеће рамаз. зак.)

4; да држава надзире обрађивање таквих земљишта и да их може натраг узети од данашњег посједиоца, који је пропустио обрађивање кроз три године. (§§ 9, 68 рамаз. зак.)

¹ Проглашен у спом. Зборника зак. и наред. за Б. и Х. исте године 1878-80., II. звез. стр. 275; и слиједеће.

² Истог су мишљења Eichler стр. 39. и Zobkow, стр. 732.

На миријским некретнинама саграђене зграде и засађени насади постају слободно (мулк) властништва посједника земље, ако их саградио, дотично засадио с одобрењем власти, или ако је сама од себе расла стабла упитомио, или ако је засадио лозе или стабла која носе плодове и ако без дозволе власти, али их је држао у мирном посједу кроз три године, т. ј. ако се држава кроз ово вријеме није служила својим правом, да силом одстрани стабла или лозе (§§ 25. слиједеће рамаз. зак.).

Могућност тећи мулковне објекте на миријским земљиштима има за посједника таквих земљишта важне посљедице. Прво може да с мулковним објектима посљедном вољом располагати, дочим миријске непокретности прелазе само на законите насљеднике, како је то већ прије споменуто. Насљедник мулковник објеката добије по закону и земљу, која се налази под мулковним објектима (§ 81. рамаз. зак.) То је важно ако је насљедник у мулкусродник даљег степена но што га призна законски насљедни ред за миријске некретнине, или ако је посљедним наређењем постављен насљедником у мулку лице, које није уопће сродник. Затим имају насљедници мулковних објеката право, да откупе уз пристојбу зв. тапу миријске некретнине, које би требале припасти држави усљед помањкања законских насљедника (§ 59., тачка 7., рамаз. зак.).

То је важно за то, јер је законито насљедство, што се тиче миријских некретнина, стегнуто на сроднике до другог степена, дочим у мулку могу насљедити и најдаљи сродници. Затим има власник мулковних објеката, који се налазе на туђим миријским некретнинама, право прекупа, што се тиче тих миријских некретнина (§ 44. рамаз. зак.). Напокон има власник мулковних објеката на миријским некретнинама још ту повластицу, да је заштићава од губитка земље због необрађивања, док нису пропали на њима налазећи се мулковни објекти (§§ 68, 84. рамаз. зак.).

Рамаз. зак. сматра и као метруке и менат означене категорије земље државном властништвом, али не у модерном смислу т. ј. као државно имање (домену). Истом у шумском закону од год. 1869. сусретемо први пут у отом. законодавству појам државног власништва у правом, модерном смислу.

Овај је закон наике прогласио све шуме државним имањем, што значи велики преокрет према рамаз. зак., јер су

тима велики комплекси излучени из земље категорије „метруке“ и „менат“, т. ј. оних категорија, које су се доста сматрале као опће добро дотично, као добро, које може свако заузети, и проглашеним државним имањем у ужем смислу.

Рамаз. зак. спомиње осим споменутих четири категорија земљишта још једну пету, наиме *vakuf* (тео *kufe*) земљишта. Но *vakuf*-земљишта нису по својој правној нарави посебна категорија земљишта, која се битно разликује од споменутих категорија, него потпадају под категорију мулк или мирије.

Институција Вакуфа, која је у свим земљама, где има муслимана, јако раширена и од велике важности, одговара, и ако не потпуно, нашим закладама (задужбинама).¹

Вакуф (теокufe) зове се оно добро, које је наређењем власника стављено изван опћег промета (*extra commercium*) и задужбином посвећено којој побожној, добротворној или којој другој сврси од опће користи. Институција вакуфа не оснива се на самом Корану него на светој традицији.

Конституисање вакуфа бива писменим актом (*vakufname*) који треба да буде признат од кадије и унешен у вођени по њему списак (регистар). По правилу издаје се оно признање у форми осуде на основи привидног спора између овога, који хоће да оснива вакуф, а да тобоже пориче, и онога, који ће уживати вакуф.

Вакуфи се према њиховом пореклу дијеле у двије категорије, наиме у прави вакуф (*sahihe*) и неправи вакуф (*tahsisat*) према томе, да ли је дотично вакуфско земљиште било прије, него што је посвећено вакуфу, у слободном властништву онога који га је основао, дакле мулк-властништво, или је било државно (миријске) земљиште. У првом случају има вакуф сва права мулк власника а у другом случају ограничена права, која постоје на *crazie-mirije*.

Што се тиче т. зв. правога вакуфа, одучна је за његов облик обзиром на то, што долази од потпуног власништва, воља осниватеља и вјерско право. Пракса а и обичај створили су у многим случајевима такве облике, да се тешко даду свести под једну систему.

¹ О институцији „Вакуфа“ испореди Eichler стр. 67., Посиловић стр. 149. и следеће и од најновијег радова Dumreicher, *die Vakufe oder die Güter der toten Hand des Islam*“ и „*Blätter für vergleichende Rechtswissenschaft*, XII. годиште, стр. 16. и следеће.

Уз вакуф-шери развијали су се вакуфи по обичају, вакуф-ади, код којих је побожна сврха као коначна сврха ступила у позадину, а доходак се од увакуфљеног имања одређивао слично као и код западних фидеикомиса скупу лица, по правилу осниватељу закладе самом и његовим потомцима на доживотно уживање. Тако су настале обитељске закладе, код којих је вакуфу придржано само надвластништво, дочим насљедно уживање припада лицима одређеним у закладници и то по правилу насљедницима осниватеља закладе по законском насљедном реду или по насљедном реду утврђеном у закладници. Код таквих вакуфа добива вакуф путпуно властништво истом онда, кад помру или на други начин одпадну сви они, који имају право на уживање.

Ова се врст вакуфа зове „colâdijet вакуф“. Пренос имања вакуфу (увакуфљење) показује се овде у томе, што треба дати (по правилу мали) данак вакуфу.

По врсти доходака од вакуфских земљишта деле се вакуфи у ове врсти:

- 1) једнокаматни или једноструко-закупни вакуфи (иджаре и вахидел);
- 2) двокаматни или двоструко-закупни вакуфи (иджаретцин);
- 3) вакуфска земљишта уз сталну даћу (муката).

Једнокаматни (једноструко-закупни) вакуфи су они, који се издавају под обичну кирију или обични закуп на одређено време, које не смије да прелази три године.

Двокаматни (двоструко-закупни) вакуфи су они, који су подани под насљедни закуп тако, да се могу преносити међу живим и у случају смрти. За њих се плаћају двије даће на име: а) годишња кирија или закупнина (муеджеле) и б) приступнина при свакој промјени посједовног односа (муаджеле). Код таквих некретнина је вакуф само надваслик а свагдањи уживалац власник ужитка слично као што и код насљедних закупа по прописима §§ 357, 359 аустр. опћ. грађ. права.

Вакуфска земљишта уз сталну даћу (муката) су она, код којих је само земљиште властништво вакуфа, дочим су зграде или насади, који се налазе на том земљишту, слободно (мулк) властништво посједника (држаоца) земље. Зграде се сматрају као главно а земљиште само као припадак тако, да ко стече властништво зграде, дође сам по себи и до права на посјед

земљишта. Само треба сваки посједник (држалац) земљишта да плати годишњи земљишни данак (муката и зенин).

Ваља још истаћи, да споменути рамаз. зак. уређује само правне односе миријских непокретности, дочим непокретности врсти мулк потпадају под прописе Мецела.

Таки су били правни односи, што се тиче земљишног посједа у Босни и Херцеговини, кад је издан споменути грун-товнички закон (закон о земљишним књигама) од год. 1884 (проглашен у Зборнику зак. и нар. за Б. и Х. бр. 19 од 1886.,

Грунтовнички закон од 1884 год. није донео начелне про-мене у овом смеру. Напротив одређује § 1 грунт. зак., да ваља просуђивати по прописима рамаз. зак. правну нарав некретнина) што су уписане у грунтовници, и објеката, што се налазе на њима, као што и правоваљаност правних дела, које се односе на ова земљишта.

По грунт. зак. уписује се и посједник миријских покретнина у грунтовници као власник једнако као што и власник мул-ковних непокретности, не ваља убележити у грунтовници раз-личиту правну нарав појединих некретнина.

Што се пак тиче споменутих некретнина врсти метруке и меват, одређено је грунт. зак. да их ваља уписати као власт-ништво бос.-херц. земаљског ерара.

При томе је пак предвиђено, да ће се земљишта, која су од вајкада одређена за употребу појединих опћина (опћинске шуме, балталик, опћински пашњаци, мера) пренијети увласт-ништво дотичних опћина.

Но грунтовнички је закон доста дубоко дирао у отоманске законе, које је начелно одржао на снази, нарочито већ прије споменутом одредбом § 11, по којој ваља примењивати искључиво прописе аустр. опћег грађ. законика, што се тиче сти-цања, преноса, ограничења и укидања права властништва или других стварних права на непокретности, што су уписане у грунтовници. Тиме је у подручју стварног права у великом опсегу формално реципиран аустр. опћи грађ. зак. Осим тога је грунт. зак. неке одредбе отоманских закона изменио или укинуо.

Тако је укинута једна посебност отом. права, што се тиче форме залагања непокретности, наиме већ прије споменуто залагање у форми купопродаје уз придржај права ствар натраг купити (*firagh bil vefa* и *firagh bil istighlal* код миријских или *bei bil vefa* и *bei bil istighlal* код мулк-непокретности).

Муслиманско право познаје на име само ручни залог; при томе нема заложни веровник право продати zaloжену ствар без приволе дужника. Ово и забрана шеријатског права узимати камате је очито довело до овог начина залагања, по коме је залог постао властништво веровника, ако није дужник намирио дуг у одређеном року.

И ако је новије отом. државно законодавство напустило ово начело и дозволило залагање миријских (таријским законом од џемаси-ул-евел 1275) и мулковних непокретности (емлак законом од 28. реџеб 1291.) одржала се је надаље и ова форма залагања, док је није у Босни укинуо грунт. зак., јер се противи уведеној модерној хипотеци:

Затим је грунт зак. укинуо из француског права преузету одредбу, § 28. рамаз. зак., по којој продавалац или његови насљедници могу натраг тражити продано миријско земљиште од купца или његових насљедника због дужне куповине, јер се таково право противи сигурности табуларног промета.

Напротив је грунт. зак. изријеком одржао на снази права прекупа, које познаје отом. право.

У отом. праву има посебних права прекупа код миријских а посебних код мулковних непокретности.

Што се тиче миријских непокретности признаје рамаз. зак. ова права прекупа:

1. право прекупа сувласника (§ 41. рамаз. зак.);
2. већ прије споменуто право прекупа онога, који има мулковне објекте на миријским некретнинама § 44. рамаз. зак.);
3. право прекупа свакога житеља мјеста, гдје се налази дотично земљиште, који је потребан земље (§ 45. рамаз. зак.).

Овим се законским правом прекупа може овлаштени служити само у случају драговољне продаје. Он може захтијевати, да му купац преда купљену земљу уз накнаду куповине или процјенбене вриједности но само, ако то тражи у руку, који одређује закон.

Што се тиче некретнина врсти мулк признају Меџеле право прекупа зв. шуфаа као сусједско право. Право шуфаа уређено је потанко у 2л. 1004.—1044. меџ.).

Наслови су за ово право прекупа:

1. заједница власности у предмету купопродаје;
2. заједница у праву, које припада предмету купопродаје (на примјер: заједничку право служности);

3. непосредно сусједство предмета купопродаје.

Ови наслови дају право по споменутом реду тако да први услов искључује другог а други трећег.

Услов је за вршење права шуфаа, да је непокретност, на коју се тражи право прекупа, као што и она, на темељу које се тражи, врсти мулк. Власници вакуфских или миријских земљишта не могу вршити ово право, нити се на таква земљишта може вршити ово право. Затим је услов, да је пренос непокретности услиједио уз плату. За то не настаје право шуфаа, ако је мулковно земљиште предано бесплатно т. ј. на основи даровног уговора или слично. Начин, како се тражи право шуфаа, прописан је у Мецелле до скрајне потанкости (испореди чл. 1028.—1035 мец.). Тих прописа се држи јудикатура. Судови одбијају такав захтјев, ако није испуњена ма једна од прописаних формалности¹.

Грунтовнички је закон одредио за тражење свих споменутих права прекупа рок од шест мјесеци рачунајући од дана уписа купца као власника у грунтовници.

Грунт. је закон још повећао број права прекупа признавши право прекупа и власнику миријских некретнина на мулковне објекте, што се налазе на њима а спадају другом власнику (§ 9. грунт. зак.). То је учињено обзиром на споменуто посебност отом. права, по коме су наине зграде саграђене на миријским покретнинама као што насади засађени на таквим некретнинама нарави мулк. Усљед тога може доћи, и то нарочито у случају наслједства, да миријске непокретности и мулковни објекти, што се налазе на њима, припадају различитим власницима.

Будући да је таква диоба власништва једна сметња за промет некретнинама, одредио је грунт. зак. споменуто право прекупа, да тако уз већ по отом. праву признато право прекупа власника мулковних објеката на миријске некретнине, подупире сједињење власништва на непокретности и на њој налазећим се мулковним објектима у једној руци.

Томе има да служи и друга одредба грунт. зак., по којој се некретнине, кад је спојено власништво на земљишту с вла-

¹ Отом. право признало је и кмету право прекупа на обрађени по њему чифлук (тако по закону од 7. мухарема 1293.). Но ово је право прекупа већ изгубило своју практичну вриједност, јер су међутим кметови претходним одредбама, за припрему аграрне реформе од 25. фебруара 1919. проглашени слободним власницима својих бивших кметовских селишта.

снихтвом на мулковним објектима у једној руци, могу преносити или залагати само заједно са мулковним објектима, што се налазе на њима (§ 7. grunt. зак.)

Досљедно свом становишту, да ће се правна нарав некретнина уписаних у фунтовници просудити по отом. законима, по којим се миријска земљишта сматрају државним земљиштима, одржао је grunt. зак. на снази и одредбу рамаз. зак., да треба за отуђивање миријских некретнина одобрење политичке власти као заступника државе (§ 4. grunt. зак.). Обзиром на то одредио је grunt. зак., да ће се уговори о преносу права властништа на некретнинама врсти мирије примати по посебним фунтовним повјеренствима, која су постављена код сваког суда. Примање уговора по повјеренства садржи већ одобрење преноса по држави. Институција фунтовних повјеренства, која и дан данас примају све уговоре, који се односе на непокретности не само врсти мирије него и врсти мулк. показала се је као врло користна за народ.

Потреба одобрења уговора о отуђивању миријских некретнина, и ако се је у пракси сматрала као пука формалност, осјећала се је ипак као отешћавање промета с некретнинама.

За то је законом од 29. децембра 1912., (Гласник закона и наредаба за Б. и Х. бр. 9 од год. 1913), којим су укинута неке одредбе рамаз. зак., укинута и одредба § 36. о потреби одобрења уговора о отуђивању миријских некретнина.

Према изложеном је данашње правно стање, што се тиче непокретности у кратко ово:

Непокретности у Босни и Херцеговини дијеле се по својој правној нарави у мулк и *stazie*-мирије.

На некретнинама врсти мулк постоји потпуно, неограничено властништво а на некретнинама врсти мирије ограничено властништво, и то ограничено према одредбама рамаз. зак. — односно закона изданих као надопуна рамаз. зак., колико су остали на снази.

Фактично састоји се данас ово ограничење само у томе, што је искључено располагање таквим некретнинама посљедњим наређењем за случај смрти, јер миријске некретнине прелазе у случају смрти само на наследнике по законском наследном реду. Сва друга ограничења су отпала.

Располагање међу живим је дакако и данас ограничено и што се тиче миријских и што се тиче мулковних некретнина

споменутим законским правима прекупа, која су одржана на снази.

По закону су нарави — мулк куће са кућиштем и баштом уз кућу у површини од $\frac{1}{2}$ дунума т. ј. 500 м² као што зграде, воћњаци и виногради налазећи се на миријским некретнинама (такозвани мулковни објекти) а оранице, шуме и ливаде су кразие-мирије.

У грунтовници уписује се и посједник миријских некретнина као власник, но ваља убиљежити у посједованом листу правну нарав непокретности као мулк или мирије. За промјену у грунтовници обележене ознаке мирује и мулк треба одобрење власти. И гдје су законски услови за такову промјену, треба за то ријешење власти (у првој молби котарски суд, у другој земаљска влада) по посебном поступку, који уређује наредба од 25. априла 1910., Гласник зак. и наред. за Б. и Х. бр. 60. од год. 1910.

Ако се на миријским земљиштима налазе мулковни објекти, који не спадају власнику непокретности, треба да се то убиљежи, у посједованом листу (§ 6 grunt. зак.). Ова убиљежба има тај успјех, да у случају преноса властништва непокретности не прелазе с непокретношћу као саставни дио и мулковни објекти, који се налазе на њој а припадају другоме власнику.

Код осталих зграда уписује се и име власника зграде у властовници (§ 6. grunt. зак.) те тако могу зграде на туђем земљишту бити одвојено предмет табуларног промета. То не вриједи за друге мулковне објекте (стабла и слично).

Што се тиче вакуфских земљишта, споменуто је, да она не сачињавају посебну категорију него да су по својој правној нарави или мулк или мирије.

У грунтовници уписује се дотични вакуф (заклада) као власник. Но гдје се ради о вакуфским земљиштима, која су дана под наследи закуп (idžaretein) или о оним, за која се само плаћа годишњи данак за употребу земље (муката), уписује се у грунтовници као власник посједник земљишта а уједно се уписује, што се тиче прве врсти вакуфских земљишта, у теретовници својство као idžaretein-вакуф а код вакуфских земљишта код оних уз муката укњижује се муката као реални терет (§ 24. grunt. зак.).

Што се пак тиче споменутих evoladijet-вакуфа одлучна је заклада. Ако је уживалац evladijet-вакуфа, по заклади властан,

да располаже с вакуфским земљиштима по властитом праву, ваља га уписати у грунтовници као власника а данак, који треба давати вакуфу, као реални терет. Осим тога уписује вакуф као власник. Ако је у заклади одређен насљедни ред, по коме ће се вршити право уживања evladijet-вакуфа, треба у грунтовници убележити уз име власника (уживаоца) и тај насљедни ред (§ 24 grunt. зак.) Evladijet-вакуфске некретнине не смију се ни отуђивати ни оптерећивати, осим колико је то допуштено закладницом. И веровници, који имају новчана потраживања против посједника evladijet-вакуфских некретнина не могу водити оврху на ове некретнине. (Испореди о evladijet-вакуфу распис зем. владе од 21 маја 1896 бр. 36.477, збирка судских нормалија бр. 1341, затим распис зем. владе од 24 децембра 1917 бр. 212.454/III и пленарни закључак врховног суда за Босну и Херцеговину од 26 новембра 1913 бр. 2620 грађ.)¹

Што се тиче права, које ваља примењивати на непокретности вреди по споменутом ово:

Што се тиче стицања, преноса, ограничења и укидања права властништва или других стварних права на непокретностима примењују се по споменутој одредби § 11 grunt. зак. искључиво прописи аустр. опћег грађ. законика.

Осим тога примењују се, што се тиче непокретности врсти мирије, прописи споменутог отом. зак. о земљишном посједу колико су још на снази.

Што се тиче мулковних некретнина ваљало би начелно примењивати Мецела, колико не долазе у обзир формално реципирани прописи аустр. опћ. грађ. законика.

Исто тако би ваљало примењивати прописе Мецела на покретности, које се по отом. праву сматрају мулком, као што је већ прије било споменуто.

Но у пракси примењују се фактично од прописа Мецела само споменути прописи, који се тичу права прекупа зв. шуфаа, и прописи о застари (чл. 1660. 1675 мец. — Тужбе гледе непокретности врсти мулк и гледе покретности застарују за 15 година, § 1660 мец., тужбе о самом својству вакуфском једног добра за 36 година, § 1661 мец., а тужбе гледе не-

¹ У горњем приказу односа земљишног посједа у Босни и Херцеговини нисмо се обазрели на посебни однос кметског права, јер тај износ више не постоји, будући да су кметови проглашени слободним власницима својих бивших кметовских селишта.

покретности врсти мирије за 10 година, § 1652 мец. и § 20 рамаз. зак.)

То је опсег, у којем у подручју стварнога права вреди отоманско право а у осталом се у овом подручју примењују супсидиарно дотични прописи аустр. опћ. грађ. законика, у колико нису формално реципирани.

V. У подручју облигационог права примјењује се отоманско право у најмањем опсегу.

Мецеле се држи пракса стално једино што се тиче споменутих прописа о редовитој застари.

Осим тога се јудикатура скоро никако не обазире на прописе Мецела, које су овђе недостатни и већим дијелом не одговарају више данашњим приликама и потребама, него примјењује скоро искључиво односне прописе аустр. опћ. грађ. законика.

Само неки посебни прописи Мецела одржали су се у пракси до новијег доба. Од тих ваља овђе споменути оне, који се тичу правних дјела учињених у смртној болести (*maraz i mef.*). Смртна је болест по прописима Мецела (испореди чл. 1595 мец.) она, с којом је скопчана опасност смрти а болесник није у стању обављати своје послове, те ако болесник од те смрти заиста умре у року од године дана рачунајући од почетка болести.

Правна дјела учињена у смртној болести могу се изузевши неке посебне случајеве побијати од насљедника и од вјеровника, према којим се сматрају неправоваљаним.

Тако је продаја или даровање неке ствари или признање власништва неке ствари другом или признање дуга учињено у смртној болести у корист једног насљедника неваљано, ако на то не приволе остали насљедници, а ако је предаја, даровање и т. д. учињено у корист не насљедника, сматра се то као насијет (*legat*) те је као такво ваљано само у границама, у којима је допуштено располагање имовином наређењем за случај смрти, т. ј. до $\frac{1}{3}$ иметка. Но купац може одржати купопродају, ако накнади вриједност ствари до $\frac{1}{3}$. Вјеровници могу побијати купопродају учињену у смртној болести исто онако као што и насљедници према њима се сматра неваљаним. признање неког учињено у смртној болести, да је наплатио коју тражбину, исто тако се сматра према њима неваљаном. исплата дуга учињена у смртној болести, а дуг, који је ута-

начен за вријеме смртне болести, може доћи до намирења истом, кад буду исплаћени дугови учињени за вријеме здравља (испор. чл. 392—395 о продаји ствари у смртној болести, чл. 877—880. о даровању у смртној болести, чл. 1595—1605 меџ. о признању у смртној болести, затим §§ 567—577 споменуте званичне збирке прописа о женидбеном, породичном и наслеђном праву муслимана по хамфитском обреду од 1883. год.).

Но ови се прописи тумаче у задње доба у јудикатури онако, да се доведу у склад с прописима грађ. права о побијању правних дјела због мана воље.

Тако се вели у решењу врховног суда за Босну и Херцеговину од 10. маја 1918., бр. 246. грађ. (бр. 4. књиге решења врховног суда год. 1918.), да се имаду прописи Меџела о смртној болести примењивати према духу времена а онај захтијева, да се код просуђивања способности за правна дјела нема испитивати само физично него и душевно стања лица, дотично колико тјелесна болест утиче на душевну способност и колико је искључује (слично ријешење врховног суда од 27. новембра 1916., бр. 2065. грађ.).

Споменуто је прије, да се пракса држи Меџела, што се тиче прописа застаре. Но у новије доба не сматра се примјеном рок застаре од 15 година, што га одређују Меџеле, у случајевима, за које аустр. опћ. грађ. зак. одређује краће законе застаре, те се у овим случајевима примењују само прописи аустр. опћ. грађ. зак. Тако је ријешење врховног суда за Босну и Херцеговину од 4. маја 1914., број 3407. грађ. (бр. 19. књиге решења врховног суда год. 1914.) да се код тужаба ради јамства за мане код теретних уговора ваља просуђивати вријеме застаре по прописима § 933. аустр. опћ. грађ. зак. Једнако становиште заузео је врховни суд својим решењем од 11 августа 1915 бр. 2134 грађ. (бр. 8 књиге решења закона од суда год. 1915.) што се тиче примјене § 1489. аустр. опћ. грађ. зак. о времену застаре тужаба ради накнаде учињене штете.

Што се тиче камата одређен је споменутиим законом о каматама од 30. јуна. 1907. (Гласник зак. и наред. за Б. и Х. број 91. година 1907.) рок застаре од 3 године.¹ Овим законом

¹ Овом згодом ваља још споменути, да је законом о каматама одређен каматујак од 6% као законски каматујак а каматујак од 12% као максимум дозвољених камата. Но тај максимум не вриједи за послове између трговаца, затим на послове залагаоница и за мјеничне тражбине.

дотично законом од 1. маја 1912. о измјени и допуни овога закона (Гласник закона и наредаба бр. 46. год. 1912.) реципирани су уједно и прописи §§ 1494.—1497. аустр. опћ. грађ. зак. о заустављању и прекидању застаре.

Тиме је са најмјеродавнијег мјеста, т.ј. законодавца самог дан израз схваћању, да прописи Мецела о прекидању застаре не одговарају данашњим приликама.

Обзиром на то ваљало би онда споменути опћим начелима о примјени отоманског права сматрати ове прописе Мецела непримјењивим и намјесто њих примјењивати споменуте прописе аустр. опћ. грађ. зак.

VI. У подручју женидбеног и породичног права треба разликовати између одношаја муслимана и припадника других вјера.

Гледе муслимана повјерено је суђење у стварима женидбеног и породичног права шеријатским судовима¹ а они примјењују само шеријатско право.²

Гледе немуслимана спада суђење у женидбеним стварима, колико се не тичу имовинских правних посала, духовним судовима појединих вера, (тако одређено у § 1 грађ. парничног поступника за Босну и Херцеговину), а ти примењују дакако право своје цркве. У стварима женидбеног имовинског права и породичног права у опће у погледу немуслимана суде редовити судови. Што се тиче материалног права, по којем судови треба да суде у таквим стварима, наређује наредба од 8 маја 1885, Зборник зак. и наред. за Б. и Х. бр. 34 год. 1885, да се ваља држати одредаба и правила дотичне вере, колико се не ради о питањима имовинско-правне нарави, и да треба ради утврђења тих одредаба у сваком случају ставити упит преко врховног суда надлежној црквеној власти (владики, бискупу, предстојнику јеврејске богоштовне опћине).

¹ Тако наредбом о устројству и делокругу шеријатских судова од 29. августа 1889 Зборник зак и наред. за Б и Х бр 135. од год 1883. која је дјеломице измјењена законом од 27 фебруара 1913, Гласник зак. и наред. за Б. и Х. број 73. од год. 1913. Шеријатски судови дијеле се у котарске шеријатске судове, који су првостепени судови, а у врховни шеријатски суд, који је апелациони суд (друга и задња инстанција.) И једни и други су саставни дио редовитих државних судова и то котарски шеријатски судови саставни дио котарских судова а врховни шеријатски суд врховног суда за Босну и Херцеговину. Но шеријатски судови свршавају своје послове самостално.

² Пропис шеријатског права, што се тиче оних правних материја садржани су у §§ 1.—428. спомените званичне збирке женидбеног породичног и наследног права муслимана по ханефитском обреду од 1883. године.

Тиме се је мислило упутити судове на дотадање партикуларно (обичајно) право немуслиманских вјерских заједница.

За отоманске власти остављено је наиме у вилајету Босни као што у читавом отоманском царству црквеним поглавицама кршћанских вјерских заједница а и шпањолских јевреја као нека привилегија ових вјерских заједница т. зв. милета суђење у женидбеним, породичним и наследним стварима својих једно-вјераца. Тако се за отоманске владе одржаше у споменутим подручјима приватнога права партикуларна права појединих немуслиманских вјерских заједница (право милета).¹

Но показало се је, да не достају врела тога партикуларног права.

Одговори на упите, које се по пропису споменуте наредбе стављаху дјецe зауским старјешинствима, обично не задовољаваху а често се и разилажаху.

Тако, овај начин констатовања материалног права није у пракси донио повољних резултата па с тога се споменута наредба о установљивању материалног права по времену изишла посве из обичаја а судови се помажу примјењујући односне прописе аустр. грађ. зак. као супсидиарно право.

Исто то вриједи за питања имовинско правне нарави у женидбеним и породичним стварима.

Што се напосе тиче доба пунољетства ваља примијетити, да сада вриједи за муслимане и муслане у Босни и Херцеговини као што и у цијелој Краљевини закон о пунољетству од 31. јула 1919. (објелодањен у у Службеним Новинама бр. 89. од 2. септембра 1919.), које одређује доба пунољетства са навршеном 21. годином.

Већ прије је споменуто, да је у области породичног права од важности обичајно право, што се је одржало у кршћанским породицама и у инокосним и у задругама. То је утврђено, кад се, има томе више од десет година, извиђаху прилике тежачке задруге у Босни и Херцеговини.²

¹ Испореди о томе Eichler, стр. 47 и сљедеће.

² Тадашња земаљска влада засновала је наиме, да тежачку задругу утврди законом. За то је по свој Босни и Херцеговини разаслала на судске чиновнике и на друге личности писма са 178 питања извађених из Богичићева „Зборника садашњих правних обичаја у Јужних Словена“, да се тако дотично обичајно право установи прописивањем у времешних искусних људи. На тај је начин у неколико година прикупљен приличан и интересантан материјал, али међутим је напуштена мисао, да се кодификује право тежачке задруге.

И ако се законодавство за аустро-угарске управе није обазрело на тежачко обичајно право, — грунтовнички закон за Босну и Херцеговину зна само за индивидуално властништво, — оно се је ипак све до данас могло у приличној снази одржати. То има захвалити у првом реду кметству, које је најјаче заштитило то обичајно право. А и управне власти, које су имале суђење у односима кметске породице, држале су се тог обичајног права.

Питање тежачког обичајног права а нарочито задружног права задобило је у задње доба особиту важност у вези с проведеном аграрне реформе у Босни и Херцеговини.

Као што је познато, прогласиле су „Претходне Одредбе за припрему аграрне реформе“ од 25. фебруара 1919. кметове у Босни и Херцеговини слободним власницима својих досадашњих кметовских селишта. У вези стиме издана је Уредба о упису власности бивших кметова на бившим кметовским селиштима у Босни и Херцеговини од 21. јула 1919., која одређује, да ваља уписати бивша кметовска селишта у грунтовници (т. ј. у земљишним књигама) у властништво бивше кметовске породице као задруга. Тиме је порушено основно начело грунтовничког закона за Босну и Херцеговину, да се упише у грунтовници само индивидуално власништво, и признато задружно властништво. Затим одређује споменута Уредба, да ће се односи чланова досадашњих кметских породица као нових власника бивших кметовских селишта просудити по обичајном процесу, док се то не уреди законом.

Сада је настало питање, дали су судови или управо власти надлежни за ријешавање спорова, који се тичу међусобних правних односа чланова тих задруга.

Земаљска је влада затражила о томе правно мишљење врховног суда за Босну и Херцеговину а овај се је у свом правном мишљењу од 20. маја 1920., бр 630 През. изјавио, да ваља сматрати до даље законске одредбе управне власти надлежним за ријешавање споменутих спорова, јер су и досад вршиле судбеност, што се тиче спорова чланова кметских породица.

VII. Насљедно је право у Босни и Херцеговини доста замршено.

О праву, које ваља овдје примјењивати одлучује сједне стране нарав насљедне имовине а с друге стране личност

опоручитеља (оставиоца наслѣдства), наиме да ли он муслиман или немуслиман, а код немуслимана, да ли је иностранца или овоземац, а код овоземаца да ли је потомак иностранца или је потомак аустријских или маџарских држављана или прави домаћи (урођеник)

По нарави наслѣдне имовине разликује се између наслѣдне имовине колико се састоји из непокретности кразие мирије и наслѣдне имовине, колико се састоји из мулк-непокретности или покретности, које се исто тако сматрају мулком.

Гледе наслѣдне имовине, колико се састоји из миријских непокретности вриједи још данас искључиво отомански закон о наслѣдству миријских непокретности од 17. мухарема 1284. (проглашен у Зборнику зак. и наред. за Б. и Х. год. 1378—80., II. свез., стр. 332. и следеће), и то за овоземце као и за иностранце, за муслимане као и за немуслимане. Овај закон искључује начелно наређивање посљедне воље те признаје само законито наслеђивање. При томе стеже преко мјере наслѣднике сродника. По овом закону прелазе наиме миријске непокретности на ове наслѣднике: 1., на дјецу, 2., на унучад, 3., на родитеље, 4., на рођену браћу и браћу по оцу, 5., на рођене сестре и сестре по оцу, 6., на браћу по матери, 7., на сестре по матери и 8., на брачног друга.

Споменути наслѣдници добивају наслѣдства по назначеном реду тако да сваки пређашњи степен искључује слиједећег степена. У истом реду (степену) добивају дотични наслѣдници подједнако. Но унуци наслеђују по праву репрезентације дио свога прије умрлог родитеља уз осталу дјецу оставитељеву. Ако су унуци сами добивају наслѣдство на једнаке дијелове. Брачном другу припада уз наслѣднике споменуте под 3. до 7. једна четвртина, али ако има дјеце или унучад не добија он никаквог дијели.

Ако нема споменутих законских наслѣдника, сматрају се миријске некретнине упражњеним (mahllil) и припадају држави. Но при томе придржано је још неким право, да уз такозвано „тапу“ (откупнину) за се траже те непокретности. Тапијско право имају: 1., они који су наслеђили мулковне објекте, који се налазе на миријским непокретнинама (овђе се мисли земља осим оне, која се налази под објектима самим, јер та земља припада по § 81. рамаз. зак. већ по закону наслѣдничкоме, мулковних објеката 16. а.); 2., сувласницима или оним, који су

сувласници у једном праву, које припада остављеним миријским непокретнинама; 3, сваком жителу мјеста гђе се налази земљиште који је потребан земље (испор. § 59., тачка 7.—9. рамаз. зак.) 16 а. Што се тиче одредбе § 81. рамаз. зак. ваља још примијетити ово:

Обзиром на већ прије (у IV. одјељку) споменути пропис § 7. grunt. зак., који забрањује ново стварање раздијељеног власништва, јер одређује, да се непокретности и на њима налазећи се мулковни објекти могу само заједно преносити; кад је власништво на непокретности и на мулковним објектима спојено у једној руци, може се и одредба § 81. рамаз. зак. примјењивати само, гђе је које самостално земљиште посве изграђено зградама или претворено у воћњак или виноград. Осим тога прелазе мулковни објекте у власништво законитих насљедника миријских некретнина, а насљедницима мулковних објеката спада само право на одштету, дотично отпавнину, коју ваља одредити при расправљању насљедства. Тако је изријекотом одређено наредбом земаљске владе од 23. јуна 1895., бр. 78757/III. Испореди још Фаркаш у Мјесечнику 1910, стр. 27.

За насљедства у мулку (т.ј. које се састоји из мулк непокретности или покретности) муслимана примјењује се шеријатско насљедно право.¹

Што се тиче тог насљедног права споменућемо ово:

Насљедни је ред по шеријатском праву врло компликован а значајан потоме, што даје првенство агнатима и одвише стеже насљедно право удовице.

Насљедници у мулку дијеле се по насљедном реду шеријата у двије главне категорије, наиме у: 1) *ashabi ferniz*, т.ј. оне сроднике, који добивају *aliquotni dio (farz)* насљедства ($\frac{2}{3}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{6}$, $\frac{1}{8}$) и 2) у универсалне насљеднике, који добивају цело насљедство, ако су сами, а, ако се нађу са *ashabi — ferniz —* насљедницима, само оно што остаје, пошто се одбије *dio (farz)*, који припада потоњим.

За насљедно право по шеријату вриједе ова главна начела;

1) мушки насљедник добива по правилу двоструко оног, што се даје женском насљеднику истог степена у истој лози;

¹ Тако је изријекотом наређено у споменутој наредби од год. 1883 о устројству и дјелокругу шеријатских судова, којом је судбеност у нуђедним стварима муслимана предано шеријатским судовима. Примјена шеријатског насљедног права зајамчено је муслиманима § 10 устава за Босну и Херцеговину од 1910 год.

2) сродници по оцу и матери имају првенство пред сродницима само по оцу а потоњи првенство пред сродницима само по матери;

3) права наследника престаје његовом смрћу; нема права репрезентације.

По шеријатском праву дозвољено је располагање последним наређивањем за случај смрти, ако има наследника, само до $\frac{1}{3}$ мулк-иметка, дочим $\frac{2}{3}$ мора да остају законитим наследницима. И ова трећина може се без одобрења наследника оставити само не наследнику а наследнику само по одобрењу осталих наследника.

Но ко нема никаквих законитих наследника може последним наређењем располагати целом имовином и тако спречити, да она припада држави.¹

Што се тиче наследства у мулку немуслимана одређују наредбе од 14 априла 1885. (Зборник закона и наредба за Б. и Х. бр. 28 год. 1885) и од 30 маја 1917. (Гласник зак. и наред. за Б. и Х. бр. 45, год. 1917) ово:

1. На наследства урођених (аутох тоних) земаљских припадника ваља примјењивати домаће наследно право, како и колико су га дотле (т. ј. до год. 1885, кад је издана споменута наредба) шеријатски судови по обичају примјењивали, колико бијаху у прилици да расправљају наследства немуслимана. У ту сврху ваља по наредби у поједином случају установити наследно право обичајно у мјесту умрлог и то обичајно за припаднике вјере, којој је умрли припадао. Да се ово обичајно наследно право установи, ваља преслушати интересенте и прибавити мнијење шеријатског суца и духовника дотичне вјере. колико би се ово обичајно наследно право за немуслимане показало непотпуним, примјењивачки прописи наследног права, што важи у аустро-угавској монархији.

2. На наследства иностранаца, колико се она расправљају пред овоземским судовима, затим аустријских држављана као бос.-херц. припадника, који су сами или њихови пређи били припадници стране или аустријске државе, кад је споменута

¹ Потанко о шеријатском наследном праву има у §§ 487—566 споменуте званичне збирке женидбеног породичног и наследног права муслимана по ханифитском обреду од год. 1883, затим Фаркаш у Мјесечнику 1910 год., нарочито стр. 124 и сљедеће. Испореди још Поп-Христић, Турско наследно право по ханефитској школи у Архиву, 1913 г. стр. 16 и сљедеће, стр. 88 и сљедеће.

наредба од год. 1885. била проглашена, ваља примјењивати насљедно правне прописе аустр. опћ. грађ. зак. и новеле уз тај законик.

3. На насљедства угарских држављана или бос.-херц. припадника, који су потомци угарских држављана, ваља примјењивати оно насљедно право, које важи у дотичној власти земаља угарске државе.

Разумије се по себи да сва ова наређења мисле на територије бивше аустријске дотично бивше угарске државе.

Споменута наређења о насљедном праву, што га ваља примјењивати на насљедства урођених (аутохтоних) бос.-херц. припадника, и начин, како се оно утврђује, довели су до тога, да се је у пракси примјењивало на таква насљедства до задњега доба скоро искључиво шеријатско право, јер су шеријатски судови изrekli своје мнијење, да су шеријатски судови вазда примјењивали шеријатско право и на немуслимане а интересенти и духовници нису обично ништа знали о насљедном праву, што је обичајно за припаднике њихове вјере.

У задње је доба ријешо суд за Босну и Херцеговину својим пленарним решењем од 23. априла 1918., бр. 216 грађ., да по смислу споменуте наредбе од год. 1885. није одлучно, да су шеријатски судови за отоманског владања примењивали шеријатско право и на немуслимане, него да ваља установити, да ли су они и у којем су опсегу примењивали насљедно право обичајно код припадника појединих вјера, само тамо гдје би се установило да је шеријатско право у којем мјесту код самих припадника дотичне (немуслиманске) вјере вриједило као њихово обичајно насљедно право, треба да суд на то право, и сада обзира узме; колико се пак не би могло установити обичајно насљедно право дотичне вјере, требаће суд, по смислу наредбе од године 1885. примењивати насљедно-правне прописе, што важе у аустро-угарској монархији, т. ј. како је већ изложено, насљедно право аустр. опћ. грађ. зак. по стању прије новеле уз тај законик.

Посљедица овог пленарног рјешења врховног суда у Сарајеву, које веже све судове, док се не укине другим пленарним рјешењем, биће та, да ће се од сада и на насљедства аутохтоних немуслиманских бос.-херц. припадника примјењивати скоро искључиво насљедно право аустр. опћ. грађ. зак., јер се по садашњем искуству данас не да установити обичајно на-

сљедно право код немуслимана осим код сељачких фамилија. Но то ће свакако боље одговарати правном схваћању немуслиманског дјела народа него досадашње примењивање шеријатског права.

Што се пак тиче наслѣдног права обичајног у тежачким породицама, мора се на жалост признати, да су се наши судови на ове правне обичаје мало обзирали. Криво је томе, што се, као што је већ прије споменуто, законодавство у Босни Херцеговини није освртало на домаће обичајно право. И тако је дошло до тога, да се је и на кршћанске тежачке примјењивало уз споменути отомански закон о наслѣдству миријских некретнина и шеријатско наслѣдно право, дакле наслѣдно, које се не подудара с народним обичајем породичним. Може се надати, да ће споменуто пленарно рјешење врховног суда у Сарајеву и у овом смјеру скренути праксу на боље.

Завршујући приказивање данашњег стања опћег грађ. права у Босни и Херцеговини споменућемо још, да је правосудно одјељење земаљске владе за Босну и Херцеговину већ било приступило кодификовању опћег грађ. права.

Састављени су већ прије двије године законски нацрти о кодификовању наслѣдног и породичног права.

Нацрт закона о наслѣдном праву укида за немуслимане разлику између мулка и мирије одређујући за обе категорије једнако наслѣдно право по узору аустр. опћ. грађ. законика и новеле уз тај законик. За муслимане излучују се наслѣдства у мулку за која ће важити и надаље шеријат, док се за миријске оставштине мјесто отоманског реда наслѣдства одређује и за муслимане исти наслѣдни ред као и за немуслимане. Осим тога предвиђа тај нацрт посебно уређење наслѣдног права за тежачке.

И нацрт је закона о породичном праву састављен у главном по узору аустријског права. Нацрт подвргава муслимане својим прописима само толико, колико није у шеријату о таким питањима што друго одређено.

Д-р Бертолд Ајснер, Сарајево.

СТАЊЕ СПЕЦИЈАЛНИХ ПРАВНИХ НАУКА са гледишта синтетичког образовања њихових појмова.¹

од Dr. Томе Живановића.

I. Пошто свака специјална правна наука и свака наука правних наука треба да буде по својој садржини *систем* одређених појмова, да би се могла појавити као наука, могло би се а priori као само по себи разумљиво сматрати, да постојећа правна књижевност посвећена оним наукама испуњава овај захтев. Она ће га пак испунити не самим тим, што би садржавала у себи *системе* појмова у *опште*, већ само онда, ако су ти системи *синтетичног* карактера, јер само тада може бити речи о *правим* системима појмова. Право систематизирање појмова се састоји на име укоординацији појмова истога појамног степена удруженој са субординацијом координираних појмова нижег појамног степена координираним појмовима вишег појамног степена и најзад координираним појмовима највишег појамног степена, т. ј. *основним* појмовима, одн. *основном* појму дотичне науке. Само тако систематизирање појмова је *синтетично* систематизирање, синтетично образовање система појмова. Оно захтева, као што је већ наговештено, и то, да се излагање сваке науке подели у два дела, *општи*, посвећен систему основних појмова те науке, и *посебни*, посвећен систему њених осталих, првима субординираних појмова, ако наравно она садржи појмове, који се налазе у оваком одношају међусобном.

Кад се међутим промотри поменута књижевност, лако је опазити велико несавршенство у погледу *синтетичког* образовања система појмова како код специјалних правних наука тако и још више код наука правних наука. Ово стање је потребно овде истаћи, да би се видело, на какве тешкоће ће наићи виша правна сичтеза и да би се објаснило, зашто још не постоји *синтетичка* правна филозофија ни као идеја.

1. *Науке правних наука* у ствари још и не постоје. Заиста се у појединим делима покушава да одреди и појам правне науке, којој су она посвећена, али се то чини тек узгред у

¹ Једно од предавања из правне филозофије држаних на париском Правном Факултету 1917-18 школске године под званичним насловом „*Cours de Théorie générale du droit*“.

уводу и нема се свести, да и теорије о самим правним наукама треба да сачињавају самосталне науке.

2. У делима пак посвећеним *специјалним правним наукама* заиста су се често образовали *појмови* њихових правних института. Али ти се појмови по правилу нису образовали горе назначеном појамно *посщееном синшезом*, т. ј. нису се образовали најнижи координирани појмови о дотичним правним институтима, затим координирани виши појмови, којима су први непосредно субординирани, и тако редом до координираних највиших појмова дотичне науке, т. зв. *основних* појмова, чије би излагање сачињавало њен општи део. Системи се у тим делима заснивају напротив просто на самовољно, несинтетично одређиваном карактеру *опишности* веће или мање појединих појмова. Отуда се њихови *опишти* делови не појављују као системи *основних* појмова, већ као системи „*опиштих* појмова или принципа“, т. ј. појмова, који писцу изгледају као *заједнички* разним учењима из посебног дела без обзира на то, да ли се овај или онај од њих појављује као појам, коме су сви одговарајући појмови посебног дела субординирани, т. ј. као *основни* појам. Системи дотичних специјалних правних наука у постојећој књижевности нису дакле *синтетички* системи појмова, нису према томе прави научни системи.

а) Што је речено, важи код специјалних наука посвећених трима гранама *јавног* права особито за *Међународно* Јавно и за *Административно* Право, мало мање за *Државно* или *Уставно* Право. Код специјалних *приватно*-правних наука пак то важи особито за *Трговачко* и *Међународно Приватно* Право, — мало мање за *Грађанско* Право, као што ће се доцније видети.

б) Што се тиче *Кривичног Права*, оно је једина специјална правна наука, у којој се је дошло до једног синтетичног система више или мање савршеног. Било да се сматрају као њени предмети само *кривична дела* и *казне* (традиционална доктрина), било да се сматрају, као што ми то чинимо, као њени самостални предмети, поред кривичних дела и казни, и *кривци* (систем *трихономије*, троедобни), уџбеници и системи посвећени овој науци се деле увек у два дела, један *опишти*, намењен *основним* појмовима ове науке, и један *посебни* намењен појмовима разних кривичних дела и казни, одних разних кривичних дела, криваца и казни.

II. Кад је реч о стању специјалних правних наука и наука моралних наука посматраних са гледишта *синтетичког* образовања система појмова, мора се одвојено говорити о *енглеској* правној књижевности, зато што она стоји са поменутог гледишта много ниже од континенталне књижевности.

Једини правни радови у Енглеској, који се могу сматрати као више или мање равни континенталним са поменутог гледишта, јесу радови из т. зв. „*опште правне Науке*, Јуриспруденције (general Jurisprudence)“ и из *Међународног Јавног Права*. Међу писцима прве врсте радова има их, који су запазили рудиментарно стање енглеских правних наука са систематског гледишта, и који су то одважно констатовали и жигосали. Међу њима су највише оштроумности у овим констатацијама показали нарочито *Markby*, затим *Holland*. Њихове констатације тако јасно оцртавају стање енглеских правних наука, да је довољно њих репродуковати, да би се приказало одсуство не само синтетичног карактера њихових система, већ и научног образовања појмова о правним институтима.

1. Да би ставио до знања гледиште изучавања права, са којег је писао своје дело *Елементи права*,¹ и посебну употребу, којој он хоће да оно служи, *Markby* сматра за потребно да нагласи, „да је до пре мало времена једина студија права позната у Енглеској била припрема за стварну праксу професије, која је била прибављена службом у бироима једног barrister-а или pleader-а“. Да би се стекла професионална вештина, каже, задовољавало се је тиме, да се сазнају правни прописи, знање, „које ће увек бити боље прибављено у barrister-ском бироу, но у кабинету једног професора“. „Универзитети бејаху готово потпуно престали да предају право, и не имађаше нигде у Енглеској каквог факултета или научничког тела, које би се бавило професијом обучавања у праву према једној *систематској методи*. Нити је било лица, која би желела да уче право по овој методи. Судска уметност, умешност у вештини да се редигују судска документа, и умешност у савету датом клијентима, било је све, на што се је мислило, или што се је учило, по једном процесу имитације врло сличном процесу, по коме један шегрт учи занат или један ђак игру.“ И међу правним делима има једва којег писаног по систематском методу.

¹ Elements of law (considered with reference to Principles of General Jurisprudence), Oxford, 1871, 6 изд. 1905.

Оставив на страну два или три изузетка, каже *Markby*, „који обухватају међутим само мало терена“, сва ова дела припадају „периоди студије енглеског права, која се губи сада“ и „прилагођена су само задатку, да потпомажу у прибављању професионалне умешности“. То је био циљ, који су учитељи и ученици до сада имали у виду стално и искључиво.

То није међутим довољно, наглашава *Markby*, не само са научног гледишта, већ ни за прибављање професионалне умешности. „Ја сам од оних, који су уверени, да ће умешност у питању бити бар лакше прибављена, ако не гурнута на вишу тачку од оне постигнуте до сада, на основу једне такве припреме и удубљивања, какве је Универзитет способан да пружи.“ Припрема пак и удубљење, које је један Универзитет било способан било вољан да да, могу бити само припреме и удубљење у праву „посматраном као наука“; или бар, вели наивно, ако то још није могуће, у праву посматраном као „збирка принципа подобних да се систематски уреде, и да почивају не на простом ауторитету, већ на здравој логичкој дедукцији, сва одступања од које у постојећем систему треба да се забележе и објасне.“ Другим речима, вели, право треба да се изучава на Универзитету, „не просто као такво, какво је произишло из социјалних захтева, већ у својим општим односима према разним деловима истог система и према другим системима“. Свако се правно правило треба да постави на своје право место у систему, и треба забележити његове односе према другим деловима система, коме оно припада; постојеће право је дакле само сиров материјал, на коме студент треба да отпочне свој рад. Ово ће, захтевати, вели, упоређење са аналогним установама других земаља у циљу да се види, у којој је мери правило „дедукција из правних принципа, који су опште сматрани као универзални, и у којој мери је оно особено нама самима.“ У овоме циљу извесно познавање Римског Права моћи ће се „бар желети, ако није апсолутно потребно“, „јер су принципи овога права и његови технички изрази имали снажан утицај на наше сопствено право као и на право сваке друге земље“. *Markby* примећује, да су „као нужна последица ових обновљених захтева систематског образовања у праву“ Универзитети у Оксфорду, Кембриџу и Лондону предузели активне кораке да реконституишу студију права као део својих предавања. Али ће требати много времена, вели, док се раз-

бацана енглеска правна правила приберу и дискутују у добром реду у једном систематском делу. Две или три прве генерације оних, који ће се бавити студијама права по новом начину, наћиће несумњиво, да је то „знатна тешкоћа на њиховом путу.“¹

2. У свом делу *Елементи правне науке (јуриспруденције)*² *Holland* наглашава тако исто недостатак „систематске методе“ у изучавањима права У Енглеској³. „Може се тврдити, вели, а да се не учини неправда ни према *Bentham*-у ни према *Austin*-у, да су дела о правном систему објављена од енглеских писаца била до сада *јединствено несистематска*“. Правна номенклатура је мозаик много језика, и само право „такво какво је изложено од *Coke*-а и *Blackstone*-а, изузимајући у колико је било изведено, са много логичке тачности, из теорије о феудалној посесији, је мало нешто више но збирка изолованих правила, привезаних једна за друга, ако у опште, само лаким концем аналогије“. Затим *Holland* примећује, да је у последњим годинама било „знакова промене у умној навици енглеских правника“. „Одвратност ка уопштавајућим погледима и *равнодушност* према *старим начинима мишљења* не могу више бити означене као националне карактеристике“. Он приписује ову промену „делимице ренесансу студије римског права, делом растућем срођавању са континенталним животом и књижевношћу, делимице истраживањима таквим, као што су истраживања *Sir Maine*-а о пореклу правних идеја, али поглавито списима *Bentham*-овим и *Austin*-овим“.

3. Недостатак научне обраде права у Енглеској наглашен је јасно и од једног трећег професора права, *Pollock*-а.⁴ Систематско излагање енглеског права недостаје, вели. Правна књижевност је „страховито неконцизна“ и „уређена делимице на погрешним системима или највећим делом без икаквог система“, тако да она представља „хаос разбацаних појединости“ и да енглеско право „према мишљењу свију, који су о њему избиљно мислили, осећа болну потребу за једним систематским излагачем“.

¹ Introduction IX—XII.

² The elements of Jurisprudence, Oxford 1880 (5. изд. 1890).

³ Предговор V—VIII.

⁴ Pollok Essays in Jurisprudence and Ethics, London 1882. В. 6-9. Исто се тако изражавају поред осталих *Lightwood* The nature of positive Law, London 1883. 1 и сл., *Miller* Lectures on the Philosophie of Law. 1. и сл., *Dacey* Can English Law be taught in the Universities 1883.

ДУНАВ ПРЕМА УГОВОРИМА О МИРУ

Самим тим што је себи ставила у задатак да постави основицу за обнављање нормалних односа наших и наших савезника са непријатељским државама, Конференција Мира се морала бавити и Дунавом који је важна веза између наших и противничких земаља. На конференцији је нарочита комисија проучавала питање Дунава као и других река од међународнога интереса и у свима уговорима о миру нарочити одељци говоре о Дунаву (Уговор с Немачком, члан 331—339 и 346—353, Уговор с Аустријом члан 291—308, Уговор с Бугарском члан 218—235, Уговор са Маџарском члан 274—293).

Основно начело које је проведено кроз све одредбе уговора јесте начело интернационализације, начело слободе пловидбе и подједнаког поступања према поданицима и бродозима свих држава. Решивши у томе смислу главно и основно питање, уговарачи су регулисали затим и неке појединости међународне администрације Дунава и решили како ће се расподелити пловни парк непријатељских држава.

1.

Међународни карактер Дунава и слобода пловидбе на тој реци нису сада утврђени први пут и многе раније конференције су се тим питањем бавиле. То је сасвим разумљиво кад се има на уму да је Дунав најсавршенији пример једне међународне реке, и један од најглавнијих европских водених путева који везује централну Европу са Црним Морем пролазећи кроз осам разних држава. Од онога часа кад је усвојено у начелу да једна река која пролази кроз две или више држава мора бити слободна и да ниједна држава на тој реци не може затворити пролаз преко свога дела реке другима за које је речни ток природан излаз на море, од онога часа су се две реке у Европи својим положајем управо наметале за примену тога начела а те две реке су Рајна и Дунав, а нарочито овај последњи.

Дунав је проглашен за слободну међународну реку још 1856 године на Париском Конгресу који се био састао да ликвидира Кримски Рат, и чланови 15—19 парискога уговора од 1856 су поставили основе слободнога режима на Дунаву. По томе уговору су две комисије требале да се баве Дунавом:

Дунавска Европска Комисија са мандатом привременим (две године) и ограниченим и по месту и по предмету (технички радови на ушћу, надлежност од ушћа до Исакче) — и Дунавска Обалска Комисија која је требала да буде стална са задатком да изради уредбе о пловидби и полицији на основу парискога уговора, да води надзор над администрацијом реке и да врши све потребне техничке радове на реци.

Од 1856. до данас, неколико се пута претресало Дунавско питање на међународним састанцима. Нарочито конференције за Дунав су се састајале 1858, 1866 у Паризу и 1883 у Лондону. А Лондонска конференција од 1871 и Берлински Конгрес (1878), и ако су се састали због других питања, бавили су се и Дунавом.

И резултат свих тих конференција био је сасвим противан ономе чему се тежило у Паризу 1856. Европској Комисији је сваки пут продужаван мандат тако да је у ствари постала једна стална установа у место да траје само две године. Продужена је најпре за 7 (1858 г.), па за 5 (1866), па за 12 (1871), па за 21 годину (1883) и од 1904 се пређутно продужава од три до три године све док се не одлучи њено укидање. Њена је надлежност проширена до Браиле, дате су јој велике повластице, добила је своју заставу, своју полицију, свој буџет, и рад јој је био врло плодан.

Обалска комисија, напротив, место да постане једна стална комисија надлежна за цео Дунав, није се могла одржати дуже од две године. Ја сам пре седам година у „Архиву“ изложио њен рад од 1856—1858 и њен неуспех¹. Та комисија је радила Бечу и саставила је пловидбени акт. Али кад је тај акт поднет у августу 1858 Енглеској, Француској, Турској, Сардинији и Русији као силама потписницима Париског уговора од 1856, оне се нису сложиле са његовом садржином и нашле су да не одговара ни начелима бечког уговора од 1915 о слободним рекама, ни начелима израженим у париском уговору од 1856. Пловидбени акт није стога добио потврду и сама обалска комисија одложена је с тим да се више и не састане. Међународно уређење Дунава није ни изведено и међународна администрација је одржана једино од ушћа до Браиле.

Зашто је то тако било и које тада омео међународно уређење Дунава? Омела га је Аустро-Угарска. Као год што је Русија радила у првој половини XIX века на том да спречи

¹ Новаковић — Србија и Дунавска Обалска Комисија. Београд 1913.

слободни режим на ушћу Дунава из чисто свога интереса, тако се исто Аустрија трудила да онемогући на горњем и средњем Дунаву слободу пловидбе и једнакост бродова свих држава само да би задржала себи и својим бродарским предузећима повлашћени положај. Тој њеној себичној политици није се озбиљно одупрла ниједна Велика Сила и пред таквим стањем ствари се зажмурило и дозволило да париски уговор од 1856 остане непримењен. И то је трајало све до рата 1914 године. А кад је у том рату најзад наступио распад Аустро-Угарске Монархије, Париска Коиференција Мира се нашла 1919 пред једном сасвим новом ситуацијом у којој су савезници могли, без обзира на Аустро-Угарску и Немачку, да пропишу за Дунав као и за Рајну као и за друге реке режим који им је изгледао најумеснији. Они су тако и учинили.

II

Основно начело које су уговори усвојили за Дунав као и за Лабу, Њемен, Одру, јесте начело интернационализације. Дунав се проглашује за међународни од Улма до Ушћа, и међународни карактер ће имати поред Дунава и све његове главне притоке, управо сви пловни делови дунавске мреже који природно служе као приступ к мору областима неколиких држава, и сви побочни канали и рукави дунавски који би били створени било да удвоје или поправе поједине делове дунавске мреже природно пловне, било да споје два дунавска дела природно пловна, (чл. 831 версајског и чл. 291 Сен-Жерменског Уговора.)

Све дунавске притоке, према томе, не постају међународне. Међународне ће бити само оне пловне притоке које служе као саобраћајно средство неколиким државама, помоћу којих покрајине неколико држава допиру до Дунава и Дунавом до мора. Узимајући за пример речну мрежу наше државе, одредба чл. 331 (односно чл. 291) значи да ће Сава и Морава зато што целим својим током пролазе само кроз нашу територију бити наше националне реке на којима ће наша власт имати увек право да забрани саобраћај сваком страном броду и да у опште регулише саобраћај како нађе за добро. Напротив, Тиса се неће моћи сматрати као наш национални водени пут, зато што једним својим пловним делом протиче кроз Угарску пре него што пређе на наше земљиште. Ваља нагласити да

се при оцени питања да ли ће једна река бити међународна или не узима у обзир само пловни део те реке. Кад би на пример Тиса била пловна само на нашој територији, она би се сматрала као наша национална река и ако својим непловним горњим током протиче кроз Угарску. Али пошто је и један њен део кроз угарску плован, мора бити међународна.

У чему ће се састојати тај међународни режим? У томе што ће све државе имати право да се са њиховим бродовима њиховим држављанима, њиховом робом поступа подједнако. Нико не може бити повлашћен на штету другог. Слобода мора бити подједнака за све, и држава кроз чију територију водени пут пролази мора трпети то ограничење своје власти зато што је тај пут потребан за саобраћај не само њен већ и других држава што је тај пут — светски пут. Једна једина неједнакост постоји (чл. 293 Сен-Жерменског Уговора и саобразне одредбе у осталим уговорима) на штету непријатељских држава: бродови немачки, аустријски угарски или бугарски моћи ће вршити каботажу поред наших обала или поред обала друге које савезничке силе само са предходним одобрењем наше државе или те Силе. Другим речима, ми им можемо забранити вршење те каботаже, и једина неповољна последица те забране била би што ни ми онда не бисмо могли вршити каботажу поред обале државе којој смо ми код нас каботажу забранили (чл. 330.)

Али дунавски међународни режим се не састоји само у подједнаком поступању са свима. Поред подједнаког поступања, поред тога што ће сваки без обзира на своје држављанство имати право да плови под истим условима, свакоме се обезбеђује још и то да пловидба неће бити без потребе отежавана. Циљ је не само да сви могу да плове већ и да пловидба буде што лакша, што интензивнија и преноси што јевтинији.

Поједине одредбе уговора о миру прописују какве се таксе могу наплаћивати а какве не могу, и регулишу на који ће се начин обезбедити извођење потребних радова на реци.

Код таксе је принцип да нико не може од бродова на Дунаву наплаћивати таксе које би имале као циљ стварање новог финансијског извора за дотичну државу. Свака такса мора имати оправдања у расходима око побољшања дунавског корита, обале или пловидбе и мора бити сразмерна трошковима које треба да покрије. Члан 294. уговора с Аустријом вели:

„Те таксе ће морати имати искључиво за циљ да покрију на правичан начин расходе око одржавања пловности реке или поправке њене и њених приступа и издатке учињене у интересу пловидбе.“

Члан 294. помиње таксе које ће обалске државе наплаћивити на својим деловима реке од бродова који кроз тај део реке пролазе. Али има и других такса које се од брода не наплаћују за време пловидбе већ у пристаништу а за употребу разних пристанишних инсталација као кејова, магацина, чекрка, дизалица. И те су таксе дозвољене и њих предвиђа члан 296. Само док члан 294. захтева да таксе имају искључиво за циљ правично покриће трошкова, члан 296. се задовољава тиме да пристанишне таксе буду *умерене*. Разуме се да све таксе морају бити подједнаке за све.

У погледу радова, члан 297. Сен-Жерманског уговора предвиђа две могућности: да постоји нарочита организација за извршење радова на одржању и поправци међународног дела дунавске пловне мреже или — да нема такве организације. Ако постоји нарочита организација, њена ће дужност бити да да одржава пловидбу у добром стању. Ако ли пак таква организација не постоји на обалским државама је дужност да предузму све нужне мере да се отклоне сметње или опасности за пловидбу и да се пловидба одржи у добром стању. Чланом 297. државе узимају на себе праву обавезу и ако би која од њих пропустила да се одазове тој својој обавези, или ако би предузела радове који могу нашкодити пловидби место да је олакшају, свака друга обалска држава може се жалити једноме нарочитоме Суду који ће Друштво Народа установити и тај суд ће имати власт да нареди престанак штетних радова, водећи рачуна у својој одлуци о правима на наводњавање, на хидрауличну снагу, на риболов и о осталим националним интересима (члан 298. уговора с Аустријом).

Шта ће бити ако се држава која је штетне радове отпочела не обзире на одлуку суда и продужује те радове? Или, претпостављајући други случај, шта ће бити ако држава и после судске одлуке не предузме потребне радове које је обавезна да врши у недостатку нарочите организацеје? У уговору се о томе ништа не вели. Једина санкција може бити једна од оних којима ће Друштво Народа располагати — под претпоставком да се та међународна организација оствари онакве

каква се предвиђа у уговорима мира и да збиља располаже принудним мерама према појединим државама.

Међународно уређење Дунава биће под влашћу или надзором две међународне комисије.

Уговори о миру обнављају власт Дунавске Европске Комисије која је за време рата била суспендована. Они враћају у живот ту комисију са истим правима и истом власти какве је имала до 1914 године, али привремено мењају њен састав. Члан 301 Сен-Жерменског Уговора¹ вели да ће привремено вели да ће привремено комисију сачињавати само представници Енглеске, Француске, Италије и Румуније. Какав ће дефинитивни састав комисије бити — уговори не веле. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, која је по своје централном положају на Дунаву и по томе што у својим границама има највећи део дунавске пловне мреже најважнија дунавска држава, са пуно основа мора захтевати да буде заступљена у Дунавској Европској Комисији. Неправда би била да се из те комисије искључимо, у толико више што има изгледа да ће у будуће и Грчка бити у њој заступљена и ако није дунавска држава. Грчка ће тражити да има свога делегата зато што грчки бродови чине знатан проценат бродова који саобраћају по Црном Мору и по ушћу Дунавском. А ми? И наши ће бродови саобраћати по Дунавском ушћу, и поред тога разлога има пуно других који налажу присуство и нашег делегата у Дунавској Европској Комисији, и ако је та комисија надлежна само од дунавског ушћа до Браиле. Дуго је питање, да ли је Дунавска Европска Комисија потребна и у будућности, и да ли не би било боље укинути је и поставити за цео Дунав само једну комисију. Али кад већ Дунавске Европска Комисија постоји, наша држава треба да буде у њој заступљена.

Поред Дунавске Европске Комисије уговори о миру установљавају и Дунавску Међународну Комисију (која има да замени Обалску Комисију предвиђену Париским Уговором од 1856) која ће имати управу реке од тачке где престаје надлежност Европске Комисије. У Дунавској Међународној Комисији свака обалска држава, по члану 302 Сен-Жерменског Уговора, имаће једнога делегата (наш је делегат већ одређен); немачке обалске државе ма колико их било имаће свега два делегата, и поред

¹ Овде се свуда наводи Сен-Жерменски Уговор с Аустријом али исте те одредбе о Дунаву налазе се и у другим уговорима мира.

делегата обалских држава имаће и по једног представника свака необалска држава која у будуће буде заступљена у Дунавској Европској Комисији.

То је све што се уговорима налази о будућем режиму Дунава. О дужностима и правима Дунавске Међународне Комисије, о врло многим другим питањима као на пример о управи Бердапа,¹ пилотажи, речној полицији, нема ни речи. Уговори нам дају само неколико основних правила, неколико главних потеза, једну скицу која има да се допуни и прецизира. Коначни и потпуни статут Дунава Конференција Мира није израдила оставивши тај замашни посао једној нарочитој конференцији сила која по члану 304 треба да се састане у року од годину дана по ступању у важност уговора. Та се конференција у Паризу већ састала и свој рад отпочела.

(Свршиће се)

Д-р Милета Новаковић.

IGNORANTIA LEGIS NOCET.

У свима модерним правним системима важи принцип: *ignorantia legis nocet* (незнање закона не помаже, или незнање закона шкоди). Међутим наша морална свест се против тога буну. За њу може одговарати и може бити крив само онај који је знао да је повредио дужност, који је дакле познавао своју дужност. (На пр. Simmel у Einl. in die Moralwissenschaft, 260 и и 261 доказује неправилност горњег става тиме „што о једној дужности у смислу, да је њена повреда кривица, може бити речи само у толико, у колико она дужност постоји свесно психолошки. Ко није свестан никакве дужности, не може је ни као крив повредити“). Ми спонтано реагирамо на горњи принцип као неправичан: Како може одговарати човек који не зна шта је скривио?¹ Ипак и поред тога, што је усађен у људску моралну свест тако дубоко код сваког човека, важи у свима правним системима принцип *ignorantia legis nocet*. Какав је

¹ Члан 305 води само то да мандат који је Аустро-Угарска добила била 1878 да управља Бердапом престаје.

² У крајњи психолошко-социални основ овога принципа овде не можемо улазити. За нас је довољно да је он од оних принципа који су свакој свести сведени, дати интуитивно.

узрок томе? Без сумње он постоји без сумње мора бити врло важан.

По једном схватању (G. Simmel) узрок је у томе, што једно правно правило, један закон у почетку непознат народу, постаје доцније, својом применом познат: применом се распростире познавање закона. Тиме дакле што ће неко бити кажњен и што ће неко изгубити грађански спор, остали ће сазнати да важи једно правно правило. Само функционисање, сам живот права је истовремено објављивање права. — На ово гледиште ставићемо ове напомене: Пре свега, и после тога није сигурно да ће сви људи познати то правно правило. Уколико је казна, коју повлачи за собом повреда једног правила, мања, у толико је мање вероватно да ће се правно правило распрострети. Међутим, људи знају и без тога обично за правна правила чија повреда повлачи за собом већу казну (на пр. за убиство, паљевину, крађу и т. д.). Онда пак где ова идеја може бити више оправдана, где она погађа више истину код правила која повлаче мању казну) ту у ствари људи имају мање прилике да их упознају: Јер са свим је јасно да ситнија кривична дела и ситнији спорови не обраћају пажњу људи. У сваком случају биће људи, који не знају за једно правило, а које ће ипак бити кажњени. Увек ће бити дакле случајева кад се може претпостављати да једно лице не зна за једно правно правило. Ван сваке сумње је пак да први, док остали још нису сазнали, одговарају као криви без обзира на то јесу ли знали или не. Сем тога, остаје неодређено — који су то први? Колико пута треба да се понавља једна казна (тј. примена једне кривично-правне норме), па да се закључи да свет то зна?

Ово гледиште нам открива један факт који распрострањује познавање закона — у томе је његова вредност.

По другом схватању, узрок је у томе, што су правна правила израз правне свести народа, према томе људи, на које се имају применити правна правила, знају их унапред, *знају* их и онда горње правило никако не може бити неправилно. Gierke, Deutsches Privatrecht I, 1895, § 134:

„Његов (овога правила) основ није фикција општег познавања закона, већ мисао, да се у законском празу бележи оно, што живи или што је требало живети у правној свести свакога“. — Овакво схватање или полази од једне претпоставке да постоји једна једноставна свест о праву код свију

људи, да је друштво хомогено по свом саставу, да су следствено и идеје људи, моралне, правне религиозне и друге једне исте код свију. Јер не постоји ли овај факт, онда се не може говорити о томе да право живи у правној свести *свакога*. Дотле претставник његов није могао ићи, јер он додаје; „или што је *требало* живети у правној свести *свакога*“. Шта је тиме учињено? Поставља се изванредан етички захтев на појединца да има једну одређену правну свест. Разумљиво је да се постави захтев да сваки има дужности да позна правно правило, али никако није разумљиво да се постави захтев да сваки има дужности да има одређену правну свест. То је исто толико као захтевати да неко верује у једну научну догму или један научни закон или најзад у један факт. О томе дакле не може бити речи. И кад се већ поставља захтев, онда је логичније поставити такав захтев, да је свако дужан знати једно правно правило. Ако је то потребно ради друштва, ради општег интереса, како се то обично каже, онда је такав захтев, таква дужност сасвим логична и оправдана. У том случају проблем би се поставио на ту основу да се докаже да је то одиста у интересу друштва. — Ако пак том „треба“ има да се да други смисао, он не може бити други него: или тај да се чини једна фикција да људи имају једну одређену свест или можда да је то само израз једне жеље да тако буде.

И по првом и по другом схватању доказује се да у ствари сви појединци познају закон и да је сасвим природно, ако одговарају: за оно, што знају. Према томе у ствари по њима и не важи правило *ignorantia legis nocet*. Она и не објашњавају нити оправдавају ово правило. Као што се у првом случају ставило објашњење на тај начин што се чини фикција да сви знају правна правила, тако исто у другом случају се ставља објашњење на тај начин, што се чини фикција да важи једно правило, које нема у ствари никакве практичне примене.

Много ближе истини је гледиште, по коме је, пошто су правне норме културне норме, довољно да би неко одговарао познавање културне норме. Човек одговара не што познаје одређено *правно* правило, већ што познаје то правило као *културно*, као културну творевину. Довољно је да он зна да је забрањен морално један акт, па да је право да одговара. Довољно је да познаје само своју *обавезу*, без обзира на то да ли је законодавац ту обавезу формулисао и безобзира да ли

је и какву санкцију створио. Ако човек не познаје закон, не значи да не познаје своју обавезу (Mayer, Kultur. Rechtsnormen). §. 75. 76. „Стога је правично, применити став *ignorantia legis posset*, јер ни у колико непознавање закона није једнако са непознавањем обавеза“.

Ако је тешко познати писане законе, и ако има мало људи који их познају, лако је сазнати неписане законе и сви нормални људи у једној датој средини познају културне норме, које најчешће значе моралне норме. Те су норме општије и фундаменталније. Кад се стави питање на ову основу, ставља се без сумње на сигурнију основу. Али поред свега тога оно није одмакло много од претходнога. Као што оно претпоставља хомогеност правне свести, тако ово хомогеност културне свести. Међутим разлика по свести о праву у друштву постоји исто толико колико и по култури. Колико су класе различне по својој свести о праву, о моралу, толико исто и по свом укусу за литературу и по свом начину живота уопште. Шта су управо те културне норме кад се узимају као једнаке са правним по садржини? То могу бити само норме о праву, док још нису узаконене. Ово схватање хоће да каже оно исто, што и претходно. Само док ово разликује сасвим јасно културне од правних, као норме које имају основа у свести од нормама које су постале закони, као норме са организованом санкцијом, оно друго не чини никакву разлику. У погледу садржине пак, обадва схватања не чине никакву разлику међу њима. Норме које почињају у свести, постају законске норме — и по једном и по другом схватању. И због тога друго није отишло даље од првог. Каква разлика постоји између правне свести, правних нормама док су оне још саме у свести, онаква иста разлика постоји између културних и правних нормама. Зар су културне норме норме процесног приватног права? Зар нису у свима областима многе норме тек творевина самог законодавца? Зар нису тек продукт односа социалних сила?

И тако и по овом схватању има пуно нормама за које су људи кажњени, и ако за њих нису знали, остављајући на страну то, што људи не треба да знају како одн. колико ће бити кажњени, што није такође потпуно безначајно. И ово схватање покушава да докаже да људи знају да су учинили једно дело против једне правне норме, али сада на посредан начин: људи их знају у колико су оне културне.

Сва ова гледишта прелазе преко једног основног факта. Оне покушавају да нам докажу да људи у ствари знају правна правила и да се према томе не јавља никаква неправда, ако важи принцип *ignorantia legis nocet*. У ствари сви људи не познају правна правила и то је чак немогуће. Ко данас познаје правна правила? Само стручњаци и то стручњаци за поједине правне гране. И врло често они их тумаче на разне начине. Колико контроверза у тумачењу разних закона! Сем тога, каквих сложених ситуација има често у животу да их је тешко подвести под ма који закон! Треба ли јоште доказивати?

И кад тражимо разлог овога правила, ми га не можемо тражити не обзирући се на овај факт. Ако законодавац ради *разумно*, он ће у овој ситуацији поступити на овај начин. Ми у осталом овде испитујемо то, како правни поредак, узет као факат, у објективном смислу садржи у себи такав принцип.

Можда је потребно да овде учинимо фикцију?

Објашњење да законодавац чини фикцију да људи знају правна правила није никакво објашњење. Фикцијом би се могло, нешто објаснити, ако има за њу извесног разлога. Какав разлог овде постоји да законодавац учини фикцију? Таквог разлога нема за фикцију као такву. Само, ако би морао по сваку цену да одржи горњи етички принцип у апсолутности, а не могао да то учини, прибегава фикцији. И уз то, ако је потребно да се пред ким правда ко је тај међутим? Тога нема. Отуда и кад би постојао први услов фикција не би била потребна. Али ни тај први услов овде не постоји. Наиме није никако безусловно потребно да се право држи горњег принципа — фикција је имала улогу у праву, у колико је служила да се на један посредан начин једна нова правна идеја, нова правна институција унесе у правни систем. То је једно средство да се законодавцу тако рећи доскочи, да се против његове воље отвори пут за еволуцију права. — Понекад пак — онда, кад је немогуће сазнати истину или кад су путеви до ње врло тешки, а међутим општи интерес тиме не би био знатно оштећен, управо где интерес који би се евентуално жртвовао није важнији од општег интереса да се једна правна ситуација изведе што пре на чистину — фикција је такође потребна. — Овде пак немамо ниједан од тих случајева: нити се уводи каква нова правна идеја нити је немогуће сазнати ту истину, нити најзад пак може бити речи о жртвовању посебних интереса општем

у горњем смислу. Јер тамо се може само предпостављати да је право можда погрешило, што се унапред одлучује за једну истину обзирући се само на вероватоост и то на један апстрактан начин — овде пак се зна један факт или може се знати, и то је чак један од фундаменталних факата, преко којих наука о праву не може нипошто прећи. Фикција према томе овде се не може никако применити.

Вратимо се на факта! Вратимо се на правни поредак као факт! ту нам још остаје да нађемо објашњење и ту ћемо га одиста и наћи.

Он као такав садржи у себи извесне основне тежње. Он је поредак т. ј. социалан мир. Његова је улога у томе да буде мир. Он треба с једне стране да на неки начин уравни социалне конфликте. Он треба с друге стране да изражава у себи све основне потребе, све основне вредности друштва. Он чини то на разне начине према једној датој историској средини и једном датом историском моменту, са више или мање успеха. Он може уравнијети социалне конфликте на тај начин, што ће једној социалној, само једној социалној групи дати моћ. Историско искуство нам показује да је то погрешан начин. То је питање питање о односу права и социалних група у шта овде нам није потребно да улазимо. С друге стране он изражава у себи све основне потребе, све основне вредности друштва, такође према историској средини и моменту. Право је принуђено често да прави компромис међу појединим потребама друштва. Те потребе се изражавају у основним принципима једног правног система: на пр. једна етичка потреба добија израза у етичкој идеји, та етичка идеја улази у правни систем и постаје од етичке правна, правни принцип. Право увек не може ићи до краја за етичком потребом: оно се мора обазрети и на друге потребе, на пр. на економске. И многе правне институције се дају тиме лако објаснити. Правично-би било да важи принцип да не може нико, који нема приватне својине на једној ствари, да пренесе својину на истој ствари на друго лице. То је у осталом и логично. Али економски живот захтева да у извесним случајевима се отступи од тога правила, тако да се дешава да треће лице, које би купило ствар од лица коме није припадала продата ствар у својину, постаје власником на штету првобитног власника, који би по горњем принципу правичности требало да остане власником ствари. Право је учинило кон-

цесију економским потребама. Ради тога, да се не би горњим принципом правичности ометала циркулација економских добара, одступа се од њега. Право се прилагођава економским потребама, такве су оне данас у индивидуалистичком, буржоаском устројству, где се све обрће једним невероватним темпом. Али некада право није морало чинити такве концесије, онда кад се живот обртао једним спорим темпом. Право у свима својим областима има институција, које се могу објаснити тиме. У том смислу, правну науку очекују озбиљни и интересантни задаци. У административном праву тражећи основне принципе модерног француског права, проф. Јеџе много пута објашњава једну правну институцију компромисом интереса. Овде, ми стојимо пред таквим случајем.

Етика поставља принцип: нико не може одговарати који не познаје правно правило које је повредио; право поставља *ignorantia legis nocet* (незнање закона шкоди). Очеvidно, постоји извесна супротност. На први поглед изгледа да је та супротност апсолутна. Да ли је то тачно, видећемо мало час. — Право не иде за горњим етичким принципом до краја. Право *није могло* ићи за њим. У томе лежи оправдање права у овоме питању. Оно није могло ићи из овога разлога. Право које би казнило само онога који зна за правно правило, не би могло функционисати. Још мање оно, које би казнило само онога који зна и казну која га чека. Фактички није могуће да знају сви законе. Нема средстава да закон продре у свака заселак и у сваку кућу. Никакво трајање времена употребљеног у циљу упознавања не би било довољно да сваки безусловно зна за један закон. Право може употребити извесна средства (обнародовање) и извесно време да народ упозна закон (постоји обично један рок од обнародовања до ступања у живот, у примену — *vacatio legis*). После тога, оно поступа као да га знају сви. Оно само донекле може задовољити етички принцип, само дотле, докле је то могуће да би право функционисало. Њему није равнодушно да ли људи знају један закон. На против чак по својој суштини оно тежи да буде општа тековина. Један закон је постао законом у правом смислу речи тек онда, када је објављено народу да су позвани чиниоци већ учествовали у његовом стварању, када је саопштен народу. Стварање закона по нашем мишљењу завршава се тек обнародовањем. Закони које нико не зна и које нико не може знати и нису закони у

ствари. То је наравно фактички искључено, пошто, ако ничим другим, бар својом применом бивају познати народу. То је крајњи случај, па и у том крајњем случају он носи карактер јавности, једне опште социјалне ствари. То је могло бити у доба кад у стварању учествује једна група људи (то важи за законе државноправне). Али данас кад масе учествују, до душе, на један посредан начин, у стварању закона, они се морају објављивати. У првом моменту они су општег порекла и у последњем моменту логично је да буду општег порекла. Ако данас масе учествују бирањем представника у парламенту, оне треба и да чују какве законе су им донели њихови претставници. — Независно од тога, данас је свест о томе да може одговарати само онај који зна да је повредио један закон, толико јака због тога, што је развијена индивидуална свест, да се поставља категорички захтев на органе да објављују законе. Независно од природе закона, и од духа данашњег доба, етички захтев који постоји у свести људи довољан је сам за себе. — Али ни једно ни друго законодавац не може потпуно задовољити, и поред своје најбоље воље. Право има да служи животу. Ако не служи животу оно и није право. То је први услов да постоји право. Сваки други према овоме је споредан. Кад има да се бира између њега и осталих, има да се без иједне речи изабере он — ту нема дилеме, ту не може бити колебања. То је услов који важи за сва времена и све социјалне средине, апсолутан услов. Сваки други према овоме је релативан. Било је правних система који су били у супротности са етичким идејама свога времена, па ипак постојали су као правни. Али никад није постојало право, које није функционисало у животу. Такво право, није било право, већ само покушај да буде право, покушај једне групе људи која је на власти да натураи народу један правни принцип.

Ако би право хтело да безусловно постигне циљ да га сви познају, оно чини један донкихотски посао, посао који не може никако и никад постићи. И што је још важније, у колико би више успевало у свом предузећу, у толико би мање вршило своју социјалну функцију. Право има тежњу да буде етичко. Али ту своју тежњу мора довести у склад са оним основним условом, да функционише у друштву. Оно мора да чини компромис између два принципа. И отуда, само до извесног момента тиче га се да ли ће га људи знати, после тог момента поставља

правило *ignorantia legis nocet*. Оно даје могућности да га упознају, после тога њега се не тиче да ли га познају или не познају: оно важи, оно се примењује и на оне који га фактички не знају. (Какве мере и у ком року треба да предузму државни органи — то је питање правне политике, у шта овде не можемо улазити). Правна ситуација у којој се налази држава према појединцима од тога момента може се протумачити тако да држава поставља дужност појединцима да законе упознавају. Ако неко одговара, и ако није знао закон, може се протумачити тиме, што је законодавац поставио једну дужност, и ту дужност појединац није испунио. Та дужност или то правно правило по својој суштини је такво да се може распростраити лакше него икоје друго правно правило. Без тога не би се ни могло говорити о каквој *дужности*: ако би било исто тако мало позната као и остала правна правила узалуд би се она постављала. Као и у сваком другом случају, тако и у овом наређује се нешто што неће доспети до онога који треба да послуша. Сем тога, — што је много важније — то је правно правило такве природе да сваком члану друштва, довољно дозрелом за социалан живот, може бити познато као нешто само по себи разумљиво. То правно правило ниче из саме суштине правног поретка. Као, што се поставља захтев на законодавца да саопштава законе народу, тако исто сваком поједином члану друштва поставља се захтев да познаје законе. И отуда може се примити као са свим логично да под извесним условима и кад су у питању само извесни закони, може оправдати једног појединца то, што није могао знати закон: што је био у таквој ситуацији да ту општу правну дужност није могао упознати.

Несумњиво, у овом случају постоји супротност између етичке и правне норме, али та супротност није апсолутна. Законодавац не само да има циљ и да предузима извесне мере у том циљу, већ он и постиже тај циљ. Али и независно од њега закони се знају. Сад тек пред нама се указују добре стране сваке од претходних теорија. Све су оне у праву само донекле. Прва нам је открила један факт којим се распрострањују у народу правна правила. Тиме, што се примењују, она се и упознавају. Друга нам је открила факт, да право ниче из друштва. Ако не постоји једноставност свести о праву у друштву у целокупности, постоји у извесним деловима (нарочито кривич-

ном), увек без сумње приближно. Ако право није израз свести о праву свију људи, оно је израз свести извесних социалних група. По томе, право је друштву у сваком случају унапред делимично познато, више или мање. Трећа нам је открила факт да правне норме садрже у себи моралне и друге врсте нормама. — У опште постоје одиста пуно правних правила које друштво зна исто толико ваљда колико и државни органи. Сваки професионални круг познаје добро законе који се односе на њега. Сам посао га натера да се упозна са њима. Трговци, нарочито у већим варошима, познају добро трговачко право. Сваки од нас је у извесној социалној ситуацији, са једним одређеним кругом делатности и односа. С тога сваки од нас лако може упознати законе који се односе на њега. Политичке групе пак, које се боре око власти у држави, упознају у својој политичкој борби или у својој парламентарној акцији, уставно право. — Супротност између етике и права овде је у ствари само релативан. Законодавац кроз горње правило хоће да каже: ја хоћу да знате правно правило, али да ли ћете га знати мене се не тиче, кад почне право да функционише. Он посматра ствари у извесним тренуцима на један апстрактан начин.

Из овога излагања могу се извести последице за поједина питања. На пр. у случају кад није јасно у уставу или кад само није то забрањено изрично — треба бити за то да постоји *vacatio legis*. Законодавац има тенденцију да закони буду поднети народу. Ради тога потребно му је да протекне извесно време од обнародовања до ступања у живот. То је *vacatio legis*.

Законодавац треба да се држи тог правила и из политичких разлога. У његовом интересу је да људи знају право. Јер у колико га боље знају, вероватније је да ће му се покоравати, нарочито кад су у питању закони који повлаче казне. Код људи има у осталом једна диспозиција да се покоравају законима, само треба да знају да они постоје. — Свест о противправности се не тражи за постојање умишљаја или нехата. То је правило. Али према горњем излагању могуће је да се појаве изузеци од тога.

Ђ. Тасић.

СУДСКА ХРОНИКА.

Из досуђене пензије удови може се наплатити женидбени улог.

Одлука Опште Седнице Касационог Суда.

Г-ђа Јулија уд. Лазара Богавца из Зајечара представила је Зајечарском Првостепеном Суду, да је њен муж, као активни пешадијски капетан, погинуо у рату 28. октобра 1916 године, па је молила да јој се досуди пензија, подносећи потребне доказе.

Управа Фондова није удови признала пензију из удовичког фонда, јер њен муж пок. Лазар, као улагач, није улагао 10 година, као што предвиђа чл. 10. зак. о пенз. фонду за удовице и децу умр. чиновника, али како је он погинуо у рату, то је Управа изјавила да удови припада 572 дин. годишње на име пензије из касе државне по чл. 17. б. пом. закона.

Управа Фондова у исто време молила је Суд да одобри забрану на $\frac{1}{4}$ удовице пензије ради наплате 2297'10 дин. женидбеног улога са интересом на интерес од 5. септембра 1919. год. колико је још остао дужан њем муж пок. Лазар.

Државни правобранилац признао је удови право на пензију на терет државне касе.

Удова није пристала да плати женидбени улог, јер вели Управа нема права да га наплати из њене пензије по чл. 13 зак. о пензионом фонду.

Зајечарски првостепени суд пресудом својом од 18. марта 1920. год. Бр. 6589, признајући удови право на пензију у 572 дин. годишње на терет државне касе, одбио је Управу Фондова од тражења наплате женидбеног улога из ове пензије са ових разлога :

У чл. 5. зак. о пензионом фонду за удовице и децу умрлих чиновника изречно је предвиђено под тачкама 1, 2, 3, 4, 5 итд. који су приходи што служе за образовање овог фонда.

По чл. 5. г. истог закона женидбени улог увек се плаћа са 6% интереса од дана венчања. Тај улог као и ванредни може се платити у роковима које одреди Управа Фондова.

У чл. 13. истог зак. предвиђено је, који се улози могу наплатити из пензије чиновничке удовице и деце, а то су само улози из тач. 1, 2 и 3. чл. 5. пом. закона, па како женидбени улог није предвиђен у овом члану, то се он не може ни наплатити из пензије удовичке.

Кад се томе дода још и то, да се по чл. 18. зак. о пенз. фонду за дуг мужевљев или очев не може ништа од пензије удовице и сирочади ни за извршне пресуде узети ни под забрану ставити, онда јасно излази, да је тражење Управе Фонда: да се из пензије удове г-ђе Јулије наплати женидбени улог, као лични дуг пок. Богавца, неумесно, те се Управа од овога тражења има и одбити.

Ову је пресуду једногласно одобрио Београдски Апелациони Суд у 1. одељењу 1. маја 1920 год. Бр. 701.

Услед жалбе заступника Управе Фондове, који је био изјавио и незадовољство Апелационом Суду, Касациони Суд поништи ову пресуду Апел. Суда у свом другом одељењу 15. јуна 1920 г. под Бр. 7693. за то, што је нашао да Апелациони Суд није требао одобрити пресуду Зајечарског прв. суда, јер не стоје разлози у истој изнети. Тако:

Женидбени улог као важан приход пензионог фонда за удовице и децу умр. чиновника, улази у саставни део основног улога улагачева и утиче на повећање основног капитала овог пензионог чиновничког фонда (последњи одељак чл. 5. зак. о пенз. фонду за удовице и децу умр. чиновника).

Женидбени улог плаћају чиновнички улагачи кад у брак ступе после извесног броја година свог живота и кад је већа разлика у годинама између њих и лица с којима ступају у брак, као што је то предвиђено у чл. 5. чл. 5. а, чл. 5. б, и чл. 5. в. пом. закона. Женидбени улог дакле постаје узроком како улагача тако и његове жене, јер је он последица закљученог брака између њих.

Овај се улог наплаћује као једна срачуната мера ради одржања и сигурности самог пензионог фонда, јер иначе ако се не би наплаћивао, могли би, врло често, наступити случајеви, да се доцније, после смрти улагачеве, удови исплаћује несразмерно више, него што треба према учињеним улозима, те би се на тај начин фонд штетио и евентуално и у питање доводио.

Удова једног чиновника доводи своје право на пензију на основу ступања у брак са тим чиновником. Према томе, кад удова доводи право на пензију на основу удадбе за тог чиновника, онда је иста удова дужна да сноси и обавезе, које су с тим правом скопчане по општем принципу предвиђеном у § 24. Грађ. Законика, а то је, да плати и женидбени улог у колико за живота њеног мужа није наплаћен.

Из овога излази, да женидбени улог није само лични дуг улагачев, већ и лични дуг његове жене.

А кад то стоји, онда је погрешан навод у пресуди Зајечар. прв. суда, коју је одобрио Апел. Суд, да се тај улог, по чл. 18. зак. о пензионом фонду не може из пензије удове г-ђе Јулије наплаћивати.

Исто тако погрешан је и други разлог из првостепене пресуде: да је у чл. 13. зак. о пенз. фонду предвиђено, који се улози могу наплатити после смрти улагачеве из пензије његове удовице и деце, и да међу осталим улозима, тамо побројаним, женидбени улог није предвиђен, те се он за то, из пензије удове — тужитељице г-ђе Јулије не може наплатити.

Обвеза плаћања женидбеног улога предвиђена је у напред наведеним законским прописима, а чл. 13. поменутог. закона предвиђа да ће се прописати нарочити правилник, како ће се поједини улози, *ради олакшице исилаше наплаћивати*. Тај правилник прописан је 3. децембра 1894 год. У њему су изложена упуства о начину наплате свих улога а женидбеног посебно у чл. 5, 10, 12 и 18. истог правилника.

У чл. 12. овог правилника између осталог стоји: ... „како се по чл. 13. закона неисплаћени ванредни и *женидбени улози*, једномесечна повишица и плата, на случај раније смрти чиновника, имају измирити и *из пензија удовица и деце умрлих чиновника*, те нема опасности, да ће се фонд оштетити...“ А ово јасно показује да чл. 13. закона не искључује наплату женидбенога улога из пензије удовине, као што Апелациони Суд узима, јер је то заједничка обвеза њена и њеног пок мужа према фонду.

Апелациони Суд није усвојио ове примедбе већ је дао противразлоге 23. јуна 1920 г. Бр. 1098 у главном у овоме:

Полагање ванредног женидбеног улога лежи на чиновнику улагачу и он се сматра као његов лични дуг у смислу тач. 4. чл. 5. и чл. 5 а. и чл. 6. зак. о пензионом фонду. Ово се поткрепљује и чл. 13. пом. закона, чија је одредба јасна и из које се види да је она обухватила само тач. 1, 2, 3 и 5. Тач. 4. истог члана ту се не спомиње, што би законодавац сигурно учинио, да је мислио и на ванредне женидбене улоге. На против, он их је изузео и наплату њихову осигурао чл. 5. г. пом закона оставивши самој Управи Фондова да регулише

начин исплате истих, и за то Апелац. Суд сматра да се одредбе чл. 18 реч закона односе и на овај случај.

По чл. 16. истог закона услов је за пензију за удовице и децу умрлих чиновника, ако је улагач редовно улагао најмање 10 година, што значи да је основ за стицање пензије улагање редовног улога. Ванредни улози, као и женидбени, утичу само на повећање фонда и ојачање истог, а нису услов за стицање права на пензију.

Истина Апелациони Суд признаје да се из одредаба Правилника за прибирање прихода чиновничког удовичког фонда од 3 децембра 1894 год. може доиста зткључити, а нарочито из чл. 12. да се женидбени неплаћени улог може наплаћивати и из пензије удовице и сирочади, али правилник је израђен на основу закона. Он је, дакле, једна правна уредба чија садржина има да буде законска допуна и деталисање његових т. ј. законских одредаба. Правилник је међутим проширио законску одредбу, што као правна уредба није могао чинити, те је тиме дошао у противност са законом (чл. 13), који му је извор.

На оваквом гледишту стајао је раније и Касациони Суд, као што се види из његове одлуке од 10 априла 1910 год. Бр. 4505 (Види Архив за правне и друштвене науке — књ. XV, св. 4, стр. 328).

Касациони Суд у својој Општој Седници од 26 јуна 1920 г. под Бр. 8404, једногласно усвојио је примедбе свога II. одељења, а одбацио противразлоге Апелационог Суда. Д. Н. С.

Један основ подозрења из § 121 или § 122 и један из § 123 Крив. Пост. чине потпун саставан доказ.

Одлука Опште Седнице Касационог Суда.

По кривци Новице Ђоковића из Вучковице (окр. крагујевачки), оптуженог за тешку повреду тела, Београдски Апелациони Суд у I свом одељењу нађе, да против оптуженог Новице стоји основ из тач. 5. § 121. Крив. Пост. јер га тужиља за учиниоца означава и основ из тач. 1. § 123. Крив. Пост. што три способна сведока тврде, да је оптужени пред њима признао и хвалио се, да је тужиљу тукао и за то је својом пресудом од 7. јуна 1919. г. Бр. 343 пустио опт. Новицу из недостатка довољних доказа.

Касациони Суд у II одељењу, примедбама од 6. септембра 1919. год. Бр. 2442 поништио је ову пресуду са разлога:

Основи подозрења очевидно садрже у себи више доказа против лица кога терете, него ли околности.

Кад се по § 238 Крив. Пост. саставни доказ добија из једног основа из § 123 и једне околности, онда се у толико пре има узети, да тај доказ постоји кад место те околности стоји основ из § 121 или 122 Крив. Пост. јер тим самим, што је законодавац признао, да у једном ближем основу из § 123 и једној околности из § 238 Крив. Пост. лежи потпун саставни доказ, пређутно је признао, да ће у толико пре бити јачи и убедљивији доказ против онога, кога место околности терети основ подозрења.

Према томе Апелац. је Суд неправилно узео да против опт. Новице нема довољно доказа за кривичну одговорност.

Апелациони Суд 19 септембра 1919 год. под Бр. 715 дао је противразлоге који се у главном свде на то, да законодавац није предвидео случај, као што наводи Касациони Суд. Основи се не могу друкчије комбиновати, него што је закон предвидео, то се нарочито боље види из § 220 и 221 Крив. Поступка.

Општа Седница Касационог Суда 15 октобра 1919 год. под Бр. 3031 усвојила је примедбе свога одељења, а одбацила противразлоге, и може се рећи да је пракса данашњег Касационог Суда стална у овом правцу.

Д. Н. С.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИЈСКА ХРОНИКА.

Финансијска управа у Босни и Херцеговини.

Преглед од ослобођења до данас.

Валови преврата пољуљали су нарочито финансијску управу те јој је неко вријеме пријетила опасност, да ће изгубити равнотежу.

Природно је, да је нагла слобода заталасала широке масе народне реакцијом на полувијековни притисак странаго господарства. Помогнуте од војника, који се вратише с фронта схватише оне слободу на начин сасвим опречан уређеној администрацији. По томе примитивном схватању слободе тра-

жиле су те масе неограничена права отклањајући основне грађанске дужности.

Настаде опћенито пријављивање тражбина у конкурзну масу скрахиране управе, која је прешла у народне руке. Сваки је тражио од нове управе неко признање или наплату материјалне штете па и душевних патњи, што их је претрпио под туђинском владом. Настадоше болна времена извозница на шпирит и духан, али је свакако најжалосније било гледати имућне људе, који нити шта препатише нити јавно добро задужише, а ипак тураху пред своју крвљу других ослобођену — државу своје просјачке руке.

Све је било полетјело за лакхом зарадом и пљачком. Мушко и женско, старо и младо из свију сталежа ухватило се у помамно коло у вихору милијарди австријских круна, у којима је издушила и последња резерва финансијске и економске снаге големе монархије. Дневно скакање цијена свакој роби омогућило је лакху зараду диференција; свако мјесто, гдје се сакупљаху људи, била је берза. Лакха зарада изазвала је лакомислен живот; новац се расипао на начин, што је чинио образ неосјетљивим те стварао и ширио корупцију. Истински продуктивни рад је запео. Све се куповало, све је било на продају за новац без вриједности. Трпио је нарочито чиновник, који није смио учествовати у томе општем пљачкању. Помогано му је већим и већим додатцима, али му ефективно ни до данас није поможено.

Одмах с превратом застала је и добровољна наплата пореза и других јавних даћа, а оврководитељи не смједоше у оружана села, гдје се ракија без пореза пекла. Духан — наш главни монопол, али и најужаснији шверцерски артикал развлачен је по цијелој држави, а и ван ње, а извјесни су кругови дјеловали живо у протумонополном правцу на садиоце духана. Касније је и со због оскудице у читавој држави и због саобраћајних неприлика постала одличан предмет кријумчарења, а нестабилна валута изазвала је свуда ађотажу и свела нови буџет на један доста несигуран нацрт.

Преврат је затекао у земљи много страног чиновништва, које је у неким гранама финансијске управе било у већини. Неки су сами одмах оставили земљу и службу, многи су морали бити одстрањени одн. умировљени, многи врло спремни, искусни и дисциплиновани чиновници (Чеси, Пољаци, Нијемци) повратише се у свој завичај. Остали смо са недовољним персоналом и великим пословним заостатцима нагомиланим још за вријеме рата. Ваљало је напрегнути све силе, радити преко званичних часова и на брзу руку прибирати и вјежбати подмладак. Данас већи дио статуса финансијских чиновника ишчињавају аспиранти и приправници.

Али поред свих тих недаћа — поред силног и великом одговорношћу скопчаног посла са жигосањем, маркирањем,

прештампавањем и измјеном новца можемо да устврдимо, да посао није запео. Заслуга је финансијског чиновништва, да је у тешким временима издржало и својим редуцираним бројем — губећи много времена и у туђим пословима (курири, додијељени и т. д.) омогућило, да финансијска управа стоји данас готово као у предратно вријеме. —

Ма да су на финансије Босне и Херцеговине стављени ванредно велики захтјеви, до сада су ипак одољеле, ма да им главна држ. предузећа: жељезнице и руде нису принијеле никаквих сувишака потрошивши своје приходе у властите цијељи и тражећ поврх тога велике кредите.

Издашци.

Да поменемо неке ванредне издатке: Потребе Народних Вијећа створених за очување мира и реда требало је покривати добровољним приносима народа и појединих опћина. Ипак је земаљска управа била присиљена, да у ту сврху потроши око 1,500.000 К. — из својих средстава.

Ради потребе да се уздржи промет на шумској жељезници Приједор — Книн дала је влада предујам од 2,017.751 К. — од кога је износа повраћено 1,819.651 К. Поврх тога је та жељезница уз гаранцију земаљске владе добила од земаљске банке зајам од 3,000.000 К. — За уздржавање промета на шумској жељезници Завидовићи — Хан Пјесак платили смо од новембра 1918 до новембра 1919. око 190.000 К. —

Чиновницима прогоњеним за вријеме рата исплатила је Народна Влада накнадно плате, што само за учитеље српских конфесионалних школа износи око 312.000 К. —

Због све веће скупоће одобрила је Народна Влада чиновницима, службеницима и пензионерима повишење скупаринских додатака за 100 $\%$ — за децембар 1918 и јануар 1919. што чини око 4 ипо милијона. Пошто није наступило очекивано падање цијена жевотних намирница, дозволио је Министарски Савјет у априлу 1919. ванредне додатке, а од 1. јула 1919. повишени су знатно сви додатци за скупоћу свима намјештеницима као и пензионерима и удовицама. Напокон су од 1. децембра 1919. повишени сви постојећи додатци за 40 — 120 $\%$. —

Сви ти ванредни додаци износе до конца фебрубра 1920. око 60 милијона круна.

Надаље морамо исплаћивати големе суме за издржавање војске, исплату хака и т. д. Тако морадосмо исплатити за хак 12 милијона, а сам овогодишњи откуп духана стајао нас је око 40 милијуна.

Само повишењем наших прихода (нарочито монополских) нашло се покриће за те издатке.

Велике потешкоће у нашим финансијама настале су отуда, што за 1918/19 год. нисмо имали одобрења буџета те смо се

морали држати законитог буџета за год. 1917/18 који није никако одговарао промијењеним приликама те су због поскупљења свију артикала готово све додације морале бити прекорачене.

Због абнормалних економских и несређених валутарних прилика вриједи то исто и за буџет 1919/20. —

Друга врло велика потешкоћа, која је неко вријеме пријетила катастрофом, настала је несташицом готовог новца почетком 1919. Најкритичнија је била у новембру 1919., али се осјећа још и сада у свим гранама нашег привредног живота. Наши новчани заводи обрађали су се непрестано на нас, да им ставимо на располагање готовине, а ми смо били присиљени, да им отказујемо своје улоге, што их они не могоше вратити. Ова несташица уклоњена је донекле новцем, уплаћеним на државне зајмове, мада смо те суме слали у Београд или њима вршили наплате по налогу Министарства Финансија.

Око уписивања тих зајмова имали смо такођер много посла. У Босни и Херцеговини уписано је на 4₀/⁰ државног зајма око 23 милијона круна, док су на 6₀/⁰ држ. бонове уписане незнатне суме, јер у земљи није било уопште много динарских новчаница.

Између многих других ванредних послова свршили смо жигосање и касније маркирање новчаница аустро-угарске банке, те је акције требало хитно провести, као измјену новчаница, што се сада врши.

Као даљи ванредни рад допао је Делегацију од августа 1919. посао експозитуре централе за плаћања у иностранству. Морали смо чешће измјењивати извозничарима страну валуту за наш новац, што је обзиром на новчану кризу било потешкоћама скопчано. Стране смо валуте отпремали у Београд.

Финансијска је управа вршила и последије преврата послове око исплате приноса за издржавање сиромашних породица мобилизованих лица водећи контролу о оправданости тих расхода и извршујући наређење Министарства Финансија од 13. јуна 1919. број 49.068 држ. рачун. настојала је, да се ови расходи сведу на праву мјеру.

Сем рада око исплате приноса за војничке породице, што је по бројном стању исплата још увијек врло опсежан те изискује много радних снага, узимала је Финансијска управа учешћа у расправама вођеним по повјереништву Министарства за социјалну политику у цијељи давања једнократних потпора породицама војника добровољаца или иначе ратом пострадалим војницима односно њиховим насљедницима. Успијех овога рада фин. управа огледа се у размјеру расхода у другом семестру 1919 (5,865.852 К. —) према истом систему 1918 (29,921.438 К. —)

Како имамо велики број пензионера и удовица што живе ван граница наше државе, требало је савладати многе запрјеке, да им се дозначе њихове припадљности. Поштански

саобраћај са иностранством био је дуго времена потпуно прекинут те нам је тек у последње вријеме било могуће, да пензионерима, који живе у иностранству — по многострукој дипломатској интервенцији — дозначимо њихове пензије или преко банака или по поштанској штедионици. Наравски, да је претходно требало исходити одобрење Министарства Финансија за те исплате.

Ваља нам још напоменути послове око земаљских зајмова, који су мировали, јер је забрањена била исплата камата и вучених обавезница до ријешења међународних правних односа на конференцији мира. Једнако је било застало девинкуловање обавезница зем. зајмова што су као војне женитбене кауције винкуловане, јер је већина односних официра стране народности, и јер је забрањено поданицима непријатељских држава издавати девинкуловане обавезнице.

У погледу земаљске штампарије морамо истакнути да смо знатно повишене цијене радних сила и материјала морали као и приватна предузећа пребацити на конзумента. Најнужнији рад у административне цијељи успјео нам је осигурати на тај начин, да смо старије раднике поставили за помоћне чиновнике с правом на пензију и изгледом на аванман. —

Приходи.

I. Непосредни порези.

Поступајући врло обазриво уз моралну помоћ патријотских елемената, а благодарећи нарочито савјесном и истрајном раду извршних пореских власти успјело је финансијској управи, да у току 1919 године постепено подигне пореску наплату на ову висину, што је у Босни и Херцеговини прије рата постојала и служила као примјер високог пореског морала.

Распорезу реалних пореза нису послје преврата стајале веће потешкоће на путу, јер ови порези почивају на утврђеној катастарској подлози а заостатци настали за вријеме рата брзо су посвршавани.

Као принова код реалних непосредних пореза дошло је опорезовање приватних паињака и приватних жељезничких предузећа (непокретности). То је опорезовање још у току и значи прираст државним приходима.

Друкчије је било са распорезом непосредног пореза од привреде, трговине и обрта те са порезом од ратног добитка.

Послије преврата наступило је слободније лично кретање; настао је живљи промет у трговини, која се није ограничила на трговце по позиву, који су у пореској евиденцији, већ је као заразна болест — нарочито трговина са стварима дневне потребе — обузела све слојеве народне.

Непосредни порези и приреси са ратним порезом.

Пропис и наплата.

ПРОПИС ПОРЕЗА И ПРИРЕЗА			ПРОПИС РАТНОГ ПОРЕЗА			НАПЛАТА ПОРЕЗА И ПРИРЕЗА			НАПЛАТА РАТНОГ ПОРЕЗА		
1918	1919	У ГОДИНИ 1919% ₀	1918	1919	У ГОДИНИ 1919% ₀	1918	1919	У ГОДИНИ 1919% ₀	1918	1919	У ГОДИНИ 1919% ₀
у крунама			у крунама			у крунама			у крунама		
Више			Више			Више			Више		
Мање			Мање			Мање			Мање		
34,029.548	46,661.186	37% ₀	—	—	—	—	—	—	—	—	—
у крунама			у крунама			у крунама			у крунама		
За 1914—1017			За 1914—1017			За год. 1914/17			За год. 1914/17		
—			45,190.300			28,090.207			—		
—			100% ₀			48% ₀			25,591.243		
—			100% ₀			—			100% ₀		

С тога је било финансијској управи врло тешко, да створи потпуну евиденцију пореских обавезаника и да прикупи сасвим поуздана дата за распорез, јер су сама пореска врела била скривена (шверц).

Ипак је успјело, да се осигура опорезовање течевине појединица за год. 1919 са вишком према 1918 од 2,000.000 Кр. (без приреза) и да се проведе опорезовање ратног добитка, којег успјех према досада познатим датама премашује првашње очекивање за 200% (45,000.000 : 15,000.000).

Многе против ових двију врсти пореза поднешене жалбе не ће много алтерирати првобитан распорез.

Опорезовање чистог добитка друштава обавезаних на јавно полагање рачуна није се могло за 1918 и 1919 провести у потпуној мјери, јер је великом броју друштава онемогућено одржавање генералних скупштина и предлагање дефинитивних биланса. Али је финансијска управа издала у новије доба инструкцију, да се заостала опорезовања проведу на основу пореских фасија и извадака рачунских закључака уз придржај права евент. накнадног исправка по предложеним дефинитивним пословним билансима (акат број 1860/20).

У погледу реформи непосредног пореза помињемо:

1) Проведено је повишење точарине на вино и пиво почевши од 1920, што ће дати већи чисти порески приход од прилике 500.000 Кр. (акат број 6540/20).

2) Спроведена су Министарству Финансија извјешћа и мишљења о Уредби за распоред пореза од ратног добитка за год. 1918 и 1919 и издана су потребна наређења пореским властима за прикупљање материјала за несметани распоред поменутог пореза у часу, када „Уредба“ ступа на снагу.

3) Покренуто је питање повећања државних прихода те смањења државних расхода новим реформама. Прикупљен материјал се проучава за извјештај Министарству (акат број 3596/19).

У погледу десетинског паушала од год. 1914—1918 одређен је актом од 30/IV 1919. број 2375 отпис паушала у пограничним котаревима за цијело вријеме у коме се због ратних неприлика није могла земља да обрађује.

Односно пореза на жижице по закону од 1. фебруара 1917. (Зборник закона број 24/17 био је овај за 1918/9 прелиминован са 1,200.000 кр. — док је монополски приход од жижица буџетиран за 1919/20 са 4,500.000 кр. —

Да се позиција бар донекле покрије, узимало се осим пореза и земаљски удио на трговачком добитку по 4 хелера на основу једног одобрења бившег бечког министарства. Уједно је уведена централна продаја жижица en gros, тако да смо користећи се компенз. уговорима са Нем. Аустријом посредовали куповање жижица између бечког Waaren-Verkehrsbureau-а и земаљске владе у Сарајеву (Уред за прехрану) препуштајући овоме уреду,

да врши продају жижица по својим установама у покрајини уз обавезу да уплаћује монополску таксу те порез и удио на добитку (свега 6 хел. по кутији) и да поврх тога предаје по строгом обрачуну евент. чисти приход од продаје жижица на рачун буџетне ставке „монопол од продаје жижица“.

Само је на тај начин било могуће, да се на приходну буџетну главу XXII партију 105 прикупи до сада окупло 2,000.000 круна — и да се осигура од прилике још толико до конца буџетне године 1919/20.

Овдје морамо поменути, да се због непрестаног поскупљивања жижица у иностранству у наредној буџетној години неће моћи са једнаким успјехом рачунати.

Напокон примјeћујемо, да је од 1. јануара 1920. повишен прирез трговачко-обртне коморе на течевину са 8% на 10%.

(Свршиће се)

Д-р Душан Шијан.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

La réparation intégrale des dommages causés par les faits de guerre par Gaston Jèze, Paris, 1915.

Из ове расправе професора Јèзе-а, написане јасно, прецизно и сугестивно, издвајамо само битну идеју. Питање о накнади штета проузрокованих фактима рата од великог је практичног и истовремено од великог теориског интереса. Професор Јèзе тражи основ за накнаду штете ове врсте и излаже историју овога питања у теорији и пракси у Француској.

Постоје четири тезе о овоме питању.

По првој не постоји никакво право на накнаду; државне власти *дискреционарно* утврђују случајеве, висину и начин накнаде. По другој право на интегралну накнаду постоји, и оно је по својој природи *права тражбина* према држави са свима последицама које отуда излазе. По трећој постоји право на интегралну накнаду *само за оне штете које су вољно проузроковане* националним или савезничким трупцама. По четвртој ово право постоји, али то право нити је право истинске тражбине нити право на целокупну накнаду, већ је то *право да се учествује у подели алокација* који ће бити изгласани од комора — ово решење је у ствари решење свију закона о помоћи у Француској. Која је од ових теза тачна? Одговор се може дати на основу природе међународне и унутрашње (Француске) рата.

По међународном праву данас је рат веза између државе

и државе. Приватна лица са својим правним добрима остају ван непријатељства. (Овај принцип је потврђен у четвртој конвенцији Хашке конференције 1907). Отуда ако једна од јавних власти војних проузрокује *неизбежну* штету појединцу или једној општини реквизицијом у природи или контрибуцијом у новцу, овај појединац или ова општина треба да добије накнаду штете. По унутрашњем садашњем француском схватању рата власници, воде рат у интересу свију, у националну одбрану. Отуда излази принцип да су и жртве националне, а не индивидуалне. Ако је који више изгубио него остали, треба сви остали да му то надокнаде. По садашњем правном схватању основ одговорности државе је правичност. *Та правичност је принцип једнакости индивидуа у јавним теретима*. Отуда није право да извесни људи поднесу веће жртве него остали. У том положају су људи оштећени ратним догађајима у имању и у личности. Свака специјална штета је неправична. Ова идеја је добила израза у Декларацији прочитаној у обадва Дома 22. децембра 1914.

Професор Језе одбија све примедбе против овога гледишта. (1) Примедбу да је рат израз суверености државе тиме, што сувереност више не значи да држава не одговара и да је ван права. (2) Примедбу да је рат акт владе (*de gouvernement*) тиме, што таква акта више не постоје. (3) Примедбу да држава не одговара за штете које је непријатељ проузроковао тиме, што се овоме противи међународно право схватање о рату. (4) Примедбу, најчешћу и најјачу, да је рат виша сила, да је он као туча, поплава и т. д. и да према томе важи принцип *res perit domino*, да држава дакле не одговара тиме, што ово гледиште не види у чему је проблем. На име, равнодушно је шта је проузроковало штету, већ је важно то је ли правично да држава у смислу функционисања јавне службе одговара. Што се тиче пак чланова грађ. зак. (*Code Civil*), они пре говоре у смислу принципа: да држава одговара него у супротном: да не одговара. — Професор Језе одбија и примедбе које се односе на остварење овога принципа („сентиментални“ и „философски“ разлог).

После тога долази историски преглед законодавства и јуриспруденције у Француској. Еволуција је била у смислу све веће одговорности државе. Последња, садашња фаза се карактерише тиме, што је призната потпуна накнада.

У Француској литератури је овладала у питању одговорности теорија риска. Али она је добила потпуног оправдања са гледишта позитивног права тек у овој форми. Модерна држава одговара, јер у њој важи правни принцип једнакост грађана у јавним теретима. То није принцип само теориски већ то је принцип законодавца.

Идеја једнакости добија код проф. Језе-а смисао једног солидаристичког принципа са примесамa традиционализма.

(Солидаристички принцип је за њега принцип братства француског народа који је „једна душа“ и „једно срце“). На овом питању накнада штета показује се његова наклоност, бар у једном правцу, ка традиционализму. Принцип једнакости, до краја развијен, одвео би даље: За данас у овој држави он је добио ову садржину: солидаристичко-традиционалистичку. Човек би рекао по томе да је модерна држава идеална и као да у њој нема никаквих супротности.

У једној напомени Језе доказује да на истој идеји (једнакости) почива и порезивање. Овај принцип дакле има примене у више праваца. То је принцип који карактерише модерну државу.

Ђ. Т.

Алманах удружења правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд 1920.

Европски рат је изазвао небројено социалних последица за собом. Он је тако рећи социалан рат. Као што је још Steed, пишући о Аустроугарској, 1914 год. предвидео и као што је то сваки дух, упознат дубље са социалним питањима нашега доба предвидео, европски рат је морао имати за собом дубоке социалне преображаје, социалну кризу, чак у извесним земљама револуцију (као у Русији). Он је поставио друштво и државу пред многобројне задатке, наше можда више него остале, пошто нам предстоји да решимо и национални задатак, задатак Југословенства и уређења нове државе. Он је природно изазвао потребу за стварањем нових институција и за трансформацијом старих — многе институције морају добити друкчији смисао него што су га имале. Ово ће признати и они, који стоје на гледишту данашњег друштвеног, на по се економског устројства. Нама се чини да су задаци баш у толико већи и многобројнији, што се стоји на гледишту данашњег система — они га и сувише напињу и сувише растежу да он једва може да их издржи.

Један део од тих задатака добио је израза у рефератима чланова удружења правника, оштампаних у горњој књизи. Далеко од тога да су ушли сви проблеми, али су ушли доста од важних и актуелних. Господа стоје у својим рефератима на гледишту данашњег система, т. ј. под претпоставком да важи такав систем, они решавају поједине проблеме, дакле у границама могућности данашњег економског система. И због тога ваљда, као и за то, што су референти обично практично ориентисани, у овим стварима нећете наћи широких гестова, великих концепција, један моћан замах идеје; нити ћете наћи удубљивање у идеји, који чине основ за решење једног питања — увек примена је важнија од идеје.

Налазимо извесних мана у формалном и педагошком погледу. Потребно је било да су уз расправе дошле и дискусије. Без њих ствар је умртвљена и не излази никако из видика једнога човека у општи видик, у живот, где може само да добије потпуни рељеф и прави смисао. То нарочито важи за правна писања у чијим решењима ми обично изражавамо своје етичке идеје али у којима се рефлектује наш интерес. (Ми претпостављамо да су реферате пратиле дискусије. А ако нису, онда је то било потребно). Још потребније је да се у сâмим рефератима развија дискусија са супротним мишљењима — потпун доказ за једну ствар данас у науци не може се добити, ако се не оборе противдокази; исто тако да се извуку битни принципи који чине њихову основу. Свега тога нема и то је нецелисходност овога Алманаха.

Из ових реферата могу се констатовати две ствари од интереса. Прво, да нам непосредне последице ратне категорици захтевају извесне нове органе, као: нарочита одељења за ратну оштегу при свима првостепеним судовима (реферат Д-р А. Мијовића, Процена штета причињених ратом), окружни инвалидски одбори и један централни, Главни Инвал. Одбор у Београду (реферат Д-р М. Аџимовића, О пројекту закона за решење инвалидског питања), нарочити органи и одбори од претставника администрације, умних националних радника, економских и финансиских стручњака (реферат Д-р Милорада Зебића, Унутрашња колонизација у вези аграрне реформе). Друго, да су продрле извесне нове правне идеје, као: идеја о одговорности државе за вршење јавне службе и идеја о једнакости у жртвама у смислу солидарности, (реферат г. Душана Димитријевића, Право на накнаду штета причињених ратом); идеја о једнакости као принцип прогресивне порезе или као принцип прогресивности у подношењу штета везаних за наше новчано питање (у рефератима Д-р М. Недељковића, Наш валутни проблем и Д-р М. Зебића).

Од економских питања се расправља питање о новцу, чија је важност већ толико позната и чије решење владе г. Давидовића је такође већ познато (реферат Д-р М. Недељковића, Наше валутно питање), и питање о унутрашњој колонизацији у вези са питањем аграрне реформе (горњи реферат Д-р М. Зебића). Г. Недељковић је стао на једно једино могуће гледиште, кад се остаје у границама приватне својине: правична расподела терета око ликвидације круна захтева безусловно конверсионни курс за веће суме и прогресивну порезу на ратну добит. Г. Зебић нам излаже, шта је у погледу колонизације рађено за време А.-Угарске на штету Срба, правила којих се треба држати при колонизацији (најпре треба насељавати богатије крајеве, најпре центар и т. д.); како се то питање решавало у другим земљама у вези са аграрним, као део аграрног у ширем смислу; аграрне односе у нашој земљи — податци, које

он пружа; изненађују непријатно: у Србији 23% сељака немају довољно земљишта и потребна им је врло хитна помоћ, у Хрватској 41% једва излази крај с крајем, у Бачкој на 99 476 самосталних газдинстава 76.591 надничара, у Банату, Тамишкој и Торонталској 15.000 лица имају 1,200.000 ha, у Босни 111.000 кметовска и 92.668 слободна до 2 ha, преко 51% слободних сељака највише 2 ha, $\frac{1}{4}$ пак од 2—5 ha, историју аграрног питања у Србији (важне године 33, 80, 802), задржава се на уредби од 20. фебруара 1914. са изменама и допунама од 9. маја 1915., која се односи на колонизацију и која предвиђа насељавања на слободном државном земљишту, на општинским и сеоским утринама и на пустом земљишту. — Г. Зебић захтева да се Уредба прошири и на друге крајеве са потребним изменама према природи тих крајева а нарочити орган и одбор састављен од претставника организације, умних радника економских и финансијских стручњака који би имао за задатак да примени ову Уредбу. Г. Зебић захтева за решење аграрног питања прогресивну порезу, на поседе земље изнад једне величине и право државе на експроприацију у циљу стварања независних земљорадника. — Решења којима гравитирају и г. Недељковић и г. Зебић јасно показују тенденцију науке да држава постави као задатак да не буде на страну ни једне групе већ изнад свих појединих социалних група али у смислу активног учешћа пошто су јој све подједнако важне, да подиже оне које су слабе. Али док у науци се лако и природно долази до решења, пракса није тако савитљива и еластична — у животу и политици се стављају насупрот интереси појединих група.

Сва остала питања су правна.

Г. Душан Димитријевић расправља о праву на накнаду штета причињених ратом. Основ овога права налази, као и француски писци, у одговорности државе за вршење јавне службе и у принципу једнакости схваћеном у смислу солидарности. Он нарочито полемише са теоријом *res perit domino*, по којој је рат виша сила, *vis major, force-majeur*. Ми жалимо што се референт није задржао дуже на питању основа одговорности и што нам није показао везу између горња два принципа, на која он ставља одговорност.

Г. Казимировић (Црвени проблеми пред новим уставом) је, и ако нагиње модерном духу који је за одвајање државе од цркве, из тога разлога, што највећи део нашег становништва чини сељак, за узајамно помагање државе и цркве, при чему црква у својим унутрашњим питањима остаје слободна — за паритет цркава. Изгледа нам да има једна противречност у његовом реферату. На једном месту каже да је дух времена узрок за раздвајање цркве од државе на западу (стр. 65), на другом да су то државно-политички разлози (стр. 66.). Није искључено да ова два разлога постоје један поред другог, али то треба казати. — Г. Драгутин Димитријевић (О цркви и

држави) заступа исто гледиште о односу државе и цркве. И ако показује довољно ерудиције (он познаје и модерног традиционалисту, националисту М. Бареса, питање није расправљао научно, већ као свештеник, као човек који унапред има наклоност ка религији и цркви, као религиозан фанатик. Тако се може разумети његово тврђење: црква не може пропасти, већ држава (у случају да се црква одвоји). То говори човек који верује. Али и поред тога неразумљиво је да он социјализам и бољшевизам (он их одваја као две потпуно различите ствари) ставља у исти ранг са порнографијом, психопатијом, злочинством и т. д. Г. Димитријевић је дужан да зна да су социјализам и бољшевизам једно гледиште о друштву.

Н. пр. човек га може одбацити као погрешно, али га мора признати као гледиште. А ако то зна, онда се може објаснити само страху коју не сме имати један хришћанин. Његова анализа модерних антирелигиозних појава није довољно социолошки удубљена. Међу његовим разлозима има наивних (н. пр. један је што је црква помогла да се створи Немањина држава. — Није важно шта је било пре толико столећа и није важно, шта је учинила за једну нацију у датом историском моменту, већ то, шта је сада и шта је по својој унутрашњој вредности, каква је то потреба људске душе). — И ако сматрамо религију, религију у опште као највиши плод људске културе, и баш за то, верујемо да је у духу еволуције да се једног дана држава и црква одвоје и да је то чак спас за религију. Питању о односу цркве и државе у Србији треба озбиљно научним методима приступити, треба утврдити каква је религиозна свест у нашег народа, какву вредност има по његово морално држање и т. д., па тек онда може се поуздано извести закључак о томе какав положај треба да има црква у држави.

Г. д-р Душан Суботић говори нам о многим стварима: о уставности уопште, о уставности Србије, Хрватске и Славоније, Босне и Херцеговине, под А.-Угарском, о Крфској Декларацији, Женевском споразуму — по њему они нису предвидели у ствари како ће се организирати нова Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца; износи изјаве политичких странака; конститује покрет за аутономијом у хрватској штампи; износи прокламацију вршиоца дужности краљевске власти од 24 децембра 1918, изјаве Министра Прибићевића; наглашава да ће наша држава бити јака, ако је једноставна; говори о гажењу устава; нарочито се задржава при томе на Привременом Уставу за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца од 30-1-1919, који је опозван; после тога отштампава своје политичке чланке о политици (спољној, привредној; ит.д.) Али за нас би од свега тога било интересантније и важније, да се Г. Суботић задржао више на противустваним актима на обележавању правног стања, у коме се сада налазимо; кад су ушли и политички чланци

и кад међу чланцима који треба да су правни, у ствари има политичких — могао је да развије партију која би била у пуном смислу речи правна.

Г. д-р А. Мијовић износи пројект закона о процени штета причињених ратом. Пројект садржи ово: 1) о штетама које су последица ратних догађаја; 2) питање јурисдикције хоће ли бити надлежни административни органи или судови. Г. Мијовић је за судове (по њиховој независности и стручности), само по њему треба створити одељење за ратну оштету при свима првостепеним судовима и који ће судити у свакој општини; 3) начин поступка пред судовима (правила утврђена за судове добрих људи и т. д.); 4) накнада ће се вршити по уништеној вредности ствари, коју је имала у моменту уништења, цена се утврђује према моменту кад је штета причињена (код непокретности има извесног модеритета, оступања, 5) одредбе опште признате које се и овде примењују (о лажном сведочењу и т. д.)

Д-р М. Аћимовић говори о пројекту закона за решење инвалидског питања: право на инвалиду је право, а не милостиња; финансиски немогуће је давати инвалиду у новцу, а није ни целисходно иначе; поред новца форме су: гратификација (одједанпут се даје и то обично у стварима потребним у ма ком циљу), давање службе, кредита за рад, вештачких телесних делова; инвалидски фонд треба да је са самосталним приходима (као: инвалидски прирез, таксе и т. д.); треба створити нарочите окружне инвалидске одборе и један Централни Главни Инвалидски Одбор у Београду (састав: 2 војна лица, 2 грађанске судије, 2 лекара, 2 привредника),

Г. д-р Стопар је за једноставну државу (О политичкој централизацији и самоуправи). Његов реферат не доказује толико његову тезу, колико садржи просто историско излагање.

Предлог закона о сређивању правних односа поводом ратова од Д. С. Петковића, са рефератима С. М. Шапчанина и Д-р Д. Суботића, посао озбиљан и тежак, садржи: о роковима, отплаћивању потраживања, о опраштању интереса и уговорних казна — г. Петковић и Шапчанин су за праштање интереса у току, док је г. Суботић противан, о закупним односима, о прекомерној искоришћавању, о поништавању (амортизовању) несталих или уништених исправа у рату, о оглашавању несталих у рату за умрле, спечајна поступања јавне продаје ит.д. о обнављању интабулационих судова и власти, исправе издате уз њихово суделовање; расправљање пре окупације започетих расправа код судова и власти, о обвезама у непријатељској монети посталим за време окупације, о тумачењу правних послова, поступак.

Прп крају је изнесена историја удружења правника и његова правила.

**Georg Simmel. — Philosophie des Geldes. III. Auf. München
— Leipzig 1920, Verlag von Dunker u Humblot.**

Филозофски и социјално-психолошки оријентисани социјолог Г. Зимл овим својим делом изазвао је у науци једну сензацију и уздигао себе до те висине, да га данас сматрају најјачим духом Нове Немачке у почетку XX века. Његова филозофија новца има два дела. Први је аналитички, други је синтетички. У првом аналитичком делу: *Wert und Geld, Substanzwert des Geldes, das Geld in den Zweckreihen* објашњује нам Г. Зимл, увете, под којима и из којих се новац развио, историјски развитак, који је новац морао проћи, док није извршио своју спољну и унутарњу трансформацију у погледу вредности и док није од једне обичне супстанције постао једна реална функција економског и социјалног живота. У другом, синтетичком делу, који је много важнији и који ради са више социјолошких факата: *Die individuelle Freiheit, Das Geldäquivalent personaler Werte, Der Stil des Lebens* даје нам Г. Зимл социјално-психолошки експликацију дејства новца на унутарњи део света, на животни осећај индивидуе и на општу културу. Из овог другог, синтетичног дела навешћемо неколико његових рефлексија. За Г. Зимла нема апсолутног тоталитета ствари и идеја и једино што постоји као апсолутно, то је релативност ствари оличена у новцу. Он је запазио једну идејну тенденцију која се провуче од Спиноце па до Хегла, од Хегла по до данас — квалитативно се све више своди на квантитативно. Човек толико вреди колико новца има, више се не пита шта си и какав си, већ се пита шта имаш и колико имаш. Новац је изазво трансформацију у економским појавама и у култури. На место досадање личне, културе која је почивала на етичној и социјалној вредности, добијамо једну чисту материјалну, објективну културу. Сваки јачи осећај живота губи се са изграђивањем објективне културе. Интелект нас води кроз ствари и везује уз ствари, новац све створи мери једном објективном мером и незна за субјективне осећаје живота. Новац измењује културне вредности даје им другу тенденцију. Поред важности у културном животу новац има велику улогу и у појавама социјалног живота. Колективни живот човечанског друштва са појавом новца и новчаног газдинства развио се у индивидуални живот, колективна својина у индивидуалну својину. Новац индивидуализира све и индивидуа се у његовом режиму ослобађа традиција и тираније заједнице. У доба свемоћи новца и индивидуа постаје свемоћна. јер новац по својој економској и социјалној снази у дејству сличан је Богу, констатује Г. Зимл.

„Филозофија новца“ Г. Зимла пуна је социјално-психолошких анализа и социјолошких рефлексија. Нико међу савременим социјалним филозовима Немачке није имао тако оштро око, да запази социјално-психолошке финесе као Г. Зимл,

нико није имао ту филозофску моћ, да се спушта у најдубље и најкомпликованије проблеме социјалне психологије и социјологије као Г. Зимл. Ту је његова јачина и ту је ненадмашљив, прави Rätzelmann социјалног живота. Са смрћу Г. Зимла Немачка наука изгубила једног од најјачих својих духова и великог социјалног психолога.

Ф. Никњ.

Hilferding Rudolf. — Das Finanzkapital, Eine Studie über die jüngste Entwicklung des Kapitalismus II. unveränderte Auflage. Wien 1920, S. X — 510.

Р. Хилфердинг, бечки неомарксиста публикује у другом неизмењеном, издању свога „Das Finanzkapital“—а научна разматрања о економским појавама изјмлађе фазе капиталистичког развитака. Банчин и индустријски капитал самим развојем економских и финансијских операција долазе у све тешње и тешње везе и из тих њихових интимних веза образује се нарочити: *финансиски капитал*. Капитализам са појавама концентрације (монополи, картел и труст), анализа новца и кредита, теорија брзе и акционарских друштава, односи између новчаног и индустријског капитала и кризе финансиског капитала, економска политика финансиског капитала и класе, пролетаријат и империјализам — све су то предмети и проблеми научног разматрања Р. Хилфердинга. Обично се марксизам и социјализам идентификује. Хилфердинг напротив научно одељује марксизам од социјализма. Марксизам је само „теорија закона кретања друштва“, он нас само упознаје са нужношћу развоја, — социјалним каузалитетом, социјализам пак је више покрет, стављање у службу те нужности — социјална телеологија. И марксизам и социјализам имају своју научну основу, и теорија и практика почивају на научним принципима. Ова гигантска борба, која се данас води између капитала и рада, капиталиста и организованог пролетаријата, уздрмала је капиталистички привредни систем. Он је у рапидној дезинтерацији, потресу и непрестаним економским и финансијским кризама. В. Зомбарт је капиталистички привредни систем изучавао више са његове историјско-развојне и економске стране, Ф. Опенхајмер са социјолошке, а Р. Хилфердинг га проучавз са његове финансијске стране. Логичност, јасност, документовање неоспорним фактима, дубоко и стварно познавање марксизма и економско-финансијског развоја, одлике су његовог дела: „Das Finanzkapital“.

Ф. Никњ.

Jahrbuch des öffentlichen Rechtes der Gegenwart, Band IX. 1920, herausgegeben von Dr. R. Piloty und Dr. Otto Koellreuter, Tübingen 1920, s.s. VIII † 332.

Још 1906. год Г. Јелинек и Р. Пилоти покрећу *Jahrbuch d. öffentlichen Rechtes* као саставни део великог *Systematisches Handbuch der Deutschen Rechtswissenschaft*. До светског рата је изашло само осам књига *Jahrbuch*-а, са једним огромним материјалом и многобројним расправама и студијама из Уставног права Немачке Царевине, разних европских и ваневропских држава. Нови немачки Устав од 11 августа 1919 изменио је монархијско-конституционалну државу у демократско-парламентарну републику, *Bundesrat* претворио у *Reichsrat*, принцип државне суверености у принцип народне суверености (*Die Staatsgewalt geht vom Volke aus* 1 чл. Устава). Органске промене у државном животу Немачке, државно-правни положај председника немачке Републике и *Reichsgewalt*-а према појединим државама и њиховим специјалним правима, парламентарни режим и државно-правни положај *Reichsrat*-а и т. д. изазвале су многе стручне коментаре, студије и брошуре од признатих државно-правних писаца и професионалних политичара Немачке. Уставни проблеми и државно-правна организација државе, поред социјалних проблема и економске социјализације, данас највише обузимају духове Немачке. И ако има много коментара и студија из Уставног права Немачке Републике, ипак је требало да се у једној књизи пружи Уставно право Немачке и Немачко-Аустројске Републике од признатих државно-правних писаца. Ова је мисао и потстакла Р. Пилоти и О. Келрајтера, да поново, после ратне паузе, покрену *Jahrbuch des öffentl. Rechtes* и да наставе рад у духу свога програма. Девета књига *Jahrbuch*-а садржи у главном Уставно право Немачке и Немачко-Аустројске Републике: Д-р В. Јелинек. — О Револуцији и Уставу: а.) револуција б.) привремени Устав в.) Вајмарски Устав, са 30 разних законских текстова; Д-р Р. Пилоти. — Баварски Устав од 14 августа 1919; Др. Е. Јакоби, — Измене у Уставу и управи Саске; Др. В. од Блуме, — Виртембершко Уставно законодавство од 1919 године; Др. О. Келрајтер, — Нова државно-правна промена у Баденској; Др. Х. Гмелин, — Развој Устава и законодавства у Хесену од 1913 до 1919; Др. Брикнер, — Мекленбуршко Уставно питање од 1918; Др. Е. Розентал, — Развој уставног права у тириншким државама од новембра 1918 и тежње ка образвању једне тириншке државе; Др. Х. Келзен, — Устав Немачке-Аустројје; Др. Х. Крауз, — Мировни уговор у Версаљу.

Како се девета књига *Jahrbuch*-а највише бави уставним променама Немачке Републике и Немачке-Аустројје и како су органски принципи на којима почива нови Устав и од инте-

реса и за нашу јавност, нарочито после неколико Нацрта Устава од стране наших политичара и државника, то ћемо опширније и детаљније и са критичким рефлексјама приказати у идућим свескама „Архива“.

Ф. Никић.

† ЕРНЕСТ НИС

У недељу 5. септембра је преминуо Ернест Нис у својој 70 години. У њему губи Белгија једнога од својих најугледнијих правника који је био стекао својим радовима светски глас. Рођен у Куртреу 1851. Нис је свршио правни факултет у Гану и одмах је ушао у судску каријеру, у којој је до смрти остао, пошто је од 1918. године до сад био председник Бриселског Апелационог Суда. Дobar познавалац закона, одличан практичар, Нис је, поред судске дужности, увек налазио довољно времена да посвети правној науци, теорији, коју је предавао као професор на Слободном Универзитету у Бриселу. Нарочито је обрађивао Међународно Јавно Право и готово сви његови радови су из те правне гране. Његово *међународно јавно право* у три књиге је једна од најбољих синтеза међународних принципа и обичаја.

Што Ниса јасно обележава и издваја од других писаца у међународно-правној књижевности јесте његова тежња да свако начело објасни или оправда еволуцијом идеја којом се постепено до тога начела дошло. Ниса највише занима историјски развитак међународно-правне теорије, код њега је постала била права страст трагање за рукописима старих писаца од пре неколико векова који су први стварали међународно-правне теорије, разуме се, често врло различне од данашњих. И по своме знању извора међународног права и његове раније књижевности, по својој ерудицији, Нис је несумњиво био први и остао је без замене. Његово дело, *Порекло Међународног Права*, које је изашло 1895 године и на српском језику у преводу Др. М. Р. Веснића, једино је своје врсте. Нис је једини био у стању саставити га.

Од многобројних осталих расправа и чланака које је Нис објављивао, било по часописима (нарочито у Бриселском Међународно-Правном Прегледу), било у засебним књигама, ваља истаћи: *Поморски Раш (1883)*, *Теорија Европске равнотеже (почето 1893)*, *Међународно Право и Франц. Револуција (1891)*, *Политичке теорије и Међународно Право у Француској до 18 века (1891)* и т.д. и т.д. Својим четрдесето-годишњим радом Нис је стекао врло угледно место међу правним писцима, и његова смрт је несумњиво велики губитак за међународно-правну књижевност.

М. С. Н.

Б Е Л Е Ш К Е.

Породично Право. — Друга књига Грађанског Права, од Д-р Лазара Марковића, професора универзитета, стр. 1—274. Београд 1920. Г. Марковић је у овој књиги, као и у првој Општем Делу и Стварном Праву, изложио своја предавања на универзитету о Грађанском Праву. Ова књига садржи Брачно Право (лично и имовинско), Родитељско Право и Старатељско Право. Основица је излагању Грађански Законик Србије. Значај је ове књиге у томе, у првом реду, што је она прво систематско излагање Породичнога Права у нашој правној литератури, јер досада такве књиге нисмо имали. Потребна за њом у толико се више осећала, што је наш Грађански Законик не само пун празнина и у прописима за Породично Право као и у осталим својим деловима, него често и противречан и нејасан, а то је случај и са прописима Црквеног Права, којима се Грађански Законик у овом свом делу има допуњавати. Г. Марковић је успео да нам својим Породичним Правом пружи књигу, коју ће корисно употребити не само слушаоци права, него и практичари правници, који су позвани да Грађански Законик примењују. У упоређењу са првом књигом

Г. Марковићевог Грађанског Права пада у очи да писац у Породичном Праву много мање наводи страну и нашу литературу него што је то чинио у првој књизи.

С обзиром на прописе нашега Грађанскога Законика, који допушта разна тумачења због своје непотпуности и нејасности, врло је тешко сазнати прави смисао закона: Са каким тешкоћама коментатор има да се бори видеће се из ова два три примера.

Писац сматра да право на развод брака услед прељубе супруга престаје, ако се тужба за развод не подигне у законном одређеном року (стр. 86 in fine). Наш грађански законик није тај рок одредио. Г. Марковић узима да „чим супруг буде сазнао за прељубу, дужан је, без оклевања, да тражи развод брака, ако уопште хоће да тражи развод.“ Иначе ће се сматрати да је опростио и да се тиме одрекао права на тражење развода. Али овако решење не уклања тешкоћу у ком року треба да је тужба подигнута, па да се може узети да је то *без оклевања* учињено? Хоће ли се примити тужба, ако је подигнута на два, три месеца после сазнања за прељубу? Без оклевања значи да

тужбу треба поднети чим је тужиоцу могуће то учинити, и према томе имао би суд, у конкретном случају, да одлучи да ли је тужилац могао и раније тужбу поднети, и ако нађе да је могао, да тужбу, као неблаговремену, одбије. Да ли би се у овој тешкоћи могли помоћи тиме, што би узели да супруг, који је за прељубу сазнао, може подићи тужбу за развод у року, за који застарева кривична тужба због браколомства, а то је за три године од дана када је за прељубу сазнао (§§ 74 ал. 5, 196, 199 казн. зак.)?

На исту тешкоћу наилазимо што се рока за подизање тужбе за развод брака тиче и у случају кад је узрок за тражење развода „радење о глави свом супругу“. И овде Г. Марковић узима да се тужба има подићи одмах чим се сазна за поступак другог супруга (стр. 87 *in fine*), као покушај кривичнога дела.

Интересантан је случај кад муж неће да прими жену да заједно са њим станује или са њом тако поступа, да јој је неомогућно са њим заједно становати. Може ли жена тада тражити од мужа издржавање, или јој једино остаје право да тражи развод брака према чл. 118 зак. о цркв. властима? Г. Марковић узима да „кад једна страна неће да испуни обавезу заједничког становања ништа друго не остаје него да се тражи развод брака“ (стр. 110). В. и стр. 113 ал. 2. Да ли овим писац хоће да каже да жена не може у овом случају тражити издржавање од мужа, ако неће да тражи развод. Правилније би било узети да жена може

у оваком случају тражити или развод или издржавање, јер жена може имати оправданог разлога да не тражи развод брака. У осталом овој солуцији, изгледа, да нагиње и писац тврдећи да кад муж пропусти испунити своју обвезу да издржава жену, па она или неко други чини тога ради издатке, да је муж дужан да жени или другом лицу поврати све што је у том циљу издано (стр. 111).

Г. Марковић сматра да деца рођена од супруге по истеку 300 дана од досуђеног одвојеног живота имају се сматрати као небрачна исто онако као и деца рођена од разведене жене по истеку тога рока (стр. 169 *in fine*, 170). Закон пак у § 113 вели да су брачна деца она која се роде за 300 дана после смрти мужевљеве или коначног развода брачне свезе од законе супруге. О одвојеном животу закон не говори. И овде би се могло дискутовати о томе да није законодавац немарно прећутао одвојен живот хотећи да мужа одвојене жене нагони да деци, коју одвојена жена по истеку 300 дана од досуђеног одвојеног живота роди, путем тужбе брачност оспорава? Није искључена могућност да супрузи, и ако је досуђен одвојен живот, ипак полни опште међу собом, и можда је законодавац баш ту могућност и имао на уму, кад није споменуо у § 113 да ће се деца рођена од супруге по истеку 300 дана од досуђеног одвојеног живота сматрати као небрачна. Ипак је решење г. Марковића правилније. Јер ако се узме да се и ова деца имају сматрати као брачна и да се као небрачна

имају огласити тек по тужби мужа, онда би, у огромном броју случајева, мужу било немогућно да утврди њихову небрачност. Јер он би, да би у томе успео морао доказати према § 114 да за време концепције детета није му било могуће имати телеснога сношаја са женом, доказ врло тежак, нарочито ако одвојени супрузи у истом месту живе. И онда би се одвојени муж налазио у тој незгодној ситуацији, да се као његова сматрају деца коју његова супруга као одвојена рађа.

Интересантно је питање кад је муж душевно бољестан, па жена роди дете. Може ли старалац мужевљев оспоравати брачни патернитет. Г. Марковић мисли да не може, пошто је у питању чист лични акт (стр. 171). Међутим како муж није у стању да чини употребу од свога права, и питање брачнога патернитета интересује не само њега него и његове наследнике, то мислим да ово право у овом случају припада и стараоцу и наследницима мужа. Јер, кад то право припада наследницима у случају да је муж умро пре истека рока, у коме је имао право оспоравати брачни патернитет, онда им то право треба признати и кад је муж душевно оболео, јер то је као и да није у животу.

Пада у очи у овој књизи и то што се писац мало обзирао на јуриспруденцију наших судова. Међутим било је интересантних случајева из праксе судова, којима је вредно било позабавити се. Примера ради да наведемо питање: да ли таст може усвојити зета, да ли је брат дужан издржавати сестру.

Д. Ар.

Рад на изједначењу закона у Пољској. - Као год у Краљевству СХС, тако и у Пољској за сада постоје 3 правна подручја: аустројско законодавство обухвата б. Галицију, немачко б. Познањску и руско б. Руску Пољску.

Ово стање на пољу правосуђа штетно за народни и државни живот изискивало је да се што пре изједначи судство у целој Пољској. Ову је задаћу схватила Пољска Конституанта, те је законом од 3 јуна 1919 год. позвала у живот нарочиту институцију т. зв. „Кодификациону комисију“. Карактеристично је за њу да то није надлештво, те стоји у доста далекој вези са владом. Она је пре помоћно тело конституанте или сабора него владе. Министар Правде одржава везу између ње и сабора. Влада има у толико на њу утицаја што све њезине чланове именује Председник Републике на предлог министра правде. Ова се комисија састоји од председника, три подпредседника и 40 чланова.

У њену дужност спада:

- 1) израда законских основа за изједначење судског законодавства у свим земљама Пољске;
- 2) израда појединих законских основа за друге законе у колико то затражи од ње сабор или министар правде.

Законске основе израђене у овој комисији подноси сабору министар правде, коме мора она такође сваке пола године поднети извештај о стању својега рада. Кодификациона комисија има право обраћати се непосредно на сва надлештва за потребне јој информације.

Њена унутрашња организација обухвата два одељења: гра-

ђанско и кривично; свако од њих може се делити још на специјалне секције. Тако, грађанско одељење дели се на секцију за грађанско, за трговачко право и за грађански судски поступак.

Већина чланова ове комисије су професори права, даље налазе се у њој истакнуте судије, адвокати и чиновници.

Одељење за кривично право и секција за грађански поступак израдили су заједнички у задње доба основу за јединствену организацију судова у Пољској. Према овој основи пољски судови су заједнички за кривичне и грађанске ствари. То су:

- 1) срески (котарски) судови
- 2) окружни судови
- 3) апелациони судови
- 4) Врховни Суд.

Осим ових редовних судова предвиђа пројекат изванредне односно помоћне судове, али са надлежношћу само у грађанским стварима; и то су *општински судови* и *изборни судови* за ситне имовинске спорове.

У грађанским парницама предвиђа се *3 инстанције*, док у кривичним предметима само *2 инстанције*.

Према, томе у грађанским спорима долази према вредности спорног предмета као прва инстанција срески суд, онда окружни суд; а као последња инстанција Врховни Суд, или као прва инстанција окружни суд, онда апелациони суд, најзад као трећа и последња инстанција Врховни Суд. Срески судови решавају парнице као инокосни судови, сви остали судови су

колегијални; код окружних и апелационих судова суди се у збору од три, а код Врховног Суда у збору од пет судија. Нестручни елемент, као непосвећен и непоуздан, не долази у обзир код свију ових судова; само је допуштен код решавања трговачких парница. Одбачени су такође предлози у погледу институције мировних судија за мање имовинске ствари у првој инстанцији, и предлози у погледу оснивања посебних сената за рударске предмете код окружних судова.

Извршивање осуда спада у дужност среских судова, којима стоје на расположењу нарочити извршни чиновници зв. „коморници“. Срески судови надлежни су такође за суђење у свима неспорним (ванпарничним) делима, изузев стечајеза, који спадају у делокруг окружних судова

Спорове за надлежност између судова и административних власти решава „Судб. Сто за јавно право“ (trybunał prawa publicznego).

У кривичним предметима, и то, за преступе као прва инстанција су срески судови а друга инстанција окружни судови. Злочине и некоје нарочите преступе решавају у првој инстанцији окружни судови, а у другој и последњој апелациони судови. Код окружних судова суди се у зборовима од три судије без нестручног елемента; ну за политичке кривице и за тешке злочине надлежни су *поротни судови*. Врховни Суд позван је да решава искључиво жалбе за уништај и за одбрану закона. Апелација или жалба

за уништај на решење овог врховног суда није допуштена.

Код окружних судова налазе се судије иследници, и изабрани између најискуснијих судија.

Као врховни јавни тужилац јавља се министар правде, коме су потчињене државне прокураторуре, које се налазе код свију колегијалних судова. Тако изгледају основе организације пољских судова.

Д-р В. Намисловски.

Нов положај жене у италијанском праву. — Недавно су у италијанском праву учињене знатне измене у погледу правне способности жена, чији је положај тиме врло побољшан.

Најважније измене су ове: 1.) Као неудата, жена је у приватном животу и у управљању сопственим имањем равна с човеком. 2.) Као удата, жена има неограничену управу над сопственим, одвојеним имањем. Муж задржава управу над имањем донетим у мираз. Он је старешина породице и жена му мора следовати. 3.) У породичном савету жена је као потомак, тетка (стрина, ујна) или сестра равна потомку човеку, стрицу (ујаку) или брату. 4.) У трговини удатој жени није више потребно никакво одобрење од мужа. 5.) Жена може да буде изборни судија. 6.) Жене могу бити чиновници у свима јавним звањима; искључена су само нека (н. пр. звања која претпостављају вршење политичких права и која се односе на војну одбрану државе). Жене могу бити бележници и адвокати.

(Из Deutsche Juristen Zeitung од 1. августа т. год)

Љ. В. Д.

Право државе на нужну одбрану. — Поводом Каповог државног удара отворила се је у немачком парламенту дебата о могућности кажњавања оних, који су приликом тих догађаја позивали на генерални штрајк, и оних који су, да би поступили по тим прогласима, причинили разна насиља. Дебатовало се о томе, да ли су они делали у нужној одбрани. Да ли се може на та дела применити појам нужне одбране, кад се она догађају „у одбрану отаџбине, владе, устава?“ Постоји ли „право државе на нужну одбрану“?

За позитивно законодавство, праксу и литературу појам „право државе за нужну одбрану“ је нов. Према тексту законских прописа, у којима се говори о нужној одбрани, излази, да право на нужну одбрану има само појединац, физичко лице, а не правна лица. Међутим у Deutsche Juristen Zeitung у броју од 1 јуна т. г. изашао је чланак под насловом Rechtsgedanken über „Staatsnotwehr“, у коме његов аутор, Др. v. Sampe из Münden-a, третирајући питање о праву државе на нужну одбрану, а поводом горе поменуте дебате, допушта исто, и то баш на основу позитивног законодавства.

Право државе на нужну одбрану било би, према v. Sampe-у, „допуштена“ одбрана од противправног напада на државу. Даље развија овако: „Казнени закон говори о нападу на оног који се брани или на кога другог. Закон замишља не нападе управљене непосредно на личност, него нападе на тело, живот, част,

имање. Закон говори потпуно у опште. С тога се сме и мора ићи још даље, изван поменутих правних добара“. Према г. Сампре-у ни једно право није искључено; ма које кад је у питању постоји право на нужну одбрану.

О праву државе на нужну одбрану, вели даље г. Сампре, може се говорити у двојаком смислу. Напад се може замислити или као напад управљен непосредно против државе као такве, или су тим нападом на државу посредно погођена моја лична јавна права. У првом случају би држава била „други“, кога ја браним од напада. Овде право на нужну одбрану мора бити могућно. (Велеиздајом је, на пр., нападнута држава као таква). У томе случају може је сваки бранити, јер постоји право на нужну одбрану. У другом случају сам нападнут ја лично. Сваки напад против државе додирује такође и моја права. Овде је право на нужну одбрану неоспорно.

Према г. Сампре-у, дакле, треба у основи признати мисао о праву државе на нужну одбрану.

Љ. В. Д.

Правнички факултет у Љубљани. — Прошле године (1919) основан је у Љубљани Универзитет; но предавања на *правном* факултету отпочела су тек априла месеца ове године. Летњег семестра било је уписано 238 студената права. Предавали су г.г. редовни професори: Д-р Антон Скумовић: Институције римског права (6 часова недељно), и Грађански судски поступак (6 ч), Д-р Грегор Крек: Опште грађанско право (9 ч),

Д-р Леонид Питамиц: Основна начела уставно-правне науке (4 ч.), и Општа начела управног (административног) права (2 ч.), Д-р Богомил Вошњак: Увод у југословенско јавно право (4 ч.), Д-р Иван Жолгер (налази се на конф. мира у Паризу. Предавања назначиће касније). Ванредни професор Д-р Радо Кушељ: Католичко црквено право (4 ч.) и Нацрт црквено-правне историје (2 ч.), Хонорарни наставници: Д-р Јанко Полец: Историски развој данашњег јавног и приватног права (4 ч.), Д-р Станко Лапајне: Међународно посебно и казнено право с нарочитим обзиром на међупокрајинско право Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (2 ч.), Д-р Милан Шкерљ: Трговачко и менично право (3 ч.) Д-р Богомил Сенковић: Обртно (занатско и индустријско) право (2 ч.) и Д-р Хенрик Стеска: Општинско право (2 ч.)

По уредби Љубљанског Универзитета и техничари слушају државне и правне предмете. Тако су прошлога семестра предавали: Д-р Милан Шкерљ: Основе науке данашњег грађанског права за техничаре (2 ч.), Д-р Едвард Пајнић: Закон и наредбе за геодете (3 ч.) Д-р Мартин Спиндлер: Народну Економију (3 ч.) и Иван Шкарја: Административно Право (2 ч.) Ректор Универзитета овога семестра био Д-р Јосип Племељ, декан правног факултета Д-р Леонид Питамиц, а продекан Д-р Грегор Крек. Предавања на правном факултету отворио је декан Д-р Питамиц са уводним предавањем „Право и револуција“, које је и отштампано. И. А. П.

НОВЕ КЊИГЕ:

Андријевић А., судија Првостепеног Нишког Суда, *Наш Брак и Ресформа Његова*, Велики Бечкерек 1919. Стр. 73, 8^о Цена 3 дин.

Перић М. Живојин, *Религија у српском грађанском закону*, (Поводом оснивања Богословског факултета код нас), Београд 1919. Стр. 26. 8^о цена 1 дин.

Péritch J. *Ein Beispiel bürgerlichen Agrar-Kommunismus. Die serbische Familiengenossensch. oder die Zadruga.* Glarus 1919. Цена (?) Стр. 10. 8^о

— *Staatsidee und Parteiregiment* (Засебан отисак из „Ostschweiz“ за фебруар 1920) St. Galen 1920. Стр. 8. 8^о цена (?)

Перић Живојин М. *О Уговору о куповини и продаји* св. I, Београд 1920 стр. 164, 8^о цена 8.50.

Јовановић Слободан Светозар Марковић — друго допуњено издање, Београд 1920, стр. 220, 8^о цена 9 дин.

Јовановић Слободан Вођи Француске револуције Београд 1920, стр. 352, 8^о цена 15 дин.

Марковић Др. Лазар *Грађанско право II део: Породично право* Београд 1920, стр. 274, 8^о цена 20 дин.

Протић Стојан М. *Нацрт Устава* Београд 1920, стр. 128. цена 9 дин.

Радојчић Сп. *Трговачко право III издање*, Београд 1920, стр. 368, цена 25 дин.

Карајовановић Ђ. *Менично право* Београд 1920, стр. 106, цена 5 дин.

Péritch J. *Le Droit International Privé et la Guerre* (Par rapport à la Serbie) Bayonne, 1920. (Отисак из часописа Nouvelle Revue pratique de Droit international privé, Paris, n-os janvier-fevrier 1920) стр. 7, цена (?)

Алманах удружења правника Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца. Београд 1920; стр. 359, цена 12 дин.

Недељковић Др. Милорад *Увод у политичку економију*. Београд 1920, стр. 128, 8^о цена 4 дин.

Митровић Др. Чед. *Основни метод црквене политике*. Сарајево 1919, стр. 8, цена (?)

Костић Д-р Милан, Алкохол, Криминалитет и право. Београд 1914. Стр. 242. Цена (предратна) 4 дин,

Јовановић П. Михаило, *Право репрезентације у наслеђу*. Београд, 1920. Стр. 52. Цена 4 дин.

Менгер Антон, *Нова Етика*, превод с немачког. Панчево. 1920. Стр. 107. Цена 6 дин.

Г. г. сарадницима, претплатницима и читаоцима „Архива“.

Месечни часопис: „Архив за правне и друштвене науке“, орган Правног Факултета Универзитета Београдског, после шестогодишњег прекида због ратних прилика, отпочео је крајем августа изнова излазити под уредништвом својих ранијих уредника г. г. Д-ра Чед. Митровића и Д-ра Косте Кумануди, редовних професора Универзитета, а у издању београдске издавачке књижарнице Геде Кона.

Садржином првих сто свезака првога кола, предратног издања, обележен је јасно правац и програм овога часописа. За првих девет година „Архив“ је успео да прикупи око 150 сарадника, међу којима су, поред професора Универзитета, и сви остали најистакнутији наши радници на пољу правних и друштвених наука. Задржавајући исти правац и програм „Архив“ као стручан часопис за обраду питања из области правних и друштвених наука, према савременим потребама и новом формирању наше државе прошириће поље свога рада и стараће се да сва савремена питања обрађују најкомпетентнија и стручна лица.

„Архив“ је у исто време узео на се да објављује свг расписе и уредбе Министарства Правде као и остала службена саопштења, која ће му Министарство достављати у смислу одлуке Господина Министра Правде од 3. марта № 8607. Поред стручних чланака правног, економско-финансијског и друштвеног карактера „Архив“ ће имати нарочите рубрике за парламентарну, судску, административну и економско-финансијску хронику по свима питањима, која се у садашњој нашој држави истичу на дневни ред, као и за оцене и приказе стручних радова (издања, часописа, законских пројеката и т. д.)

У Архиву ће бити приказана или бар објављена свака нова књига која буде послата Уредништву на приказ.

На тај начин „Архив“ ће моћи корисно послужити свима стручним лицима и круговима у погледу њиховог теоријског и практичног усавршавања.

Апелујући на досадашње пријатеље „Архива“, његове сараднике, претплатнике и читаоце, молимо их: да и у будуће укажу своју пажњу овом часопису.

УРЕДНИЦИ:

Д-р Чедомиљ Митровић и Д-р Коста Кумануди

Зорина ул. 68. Тел. Бр. 344.

Ресавска ул. 35. Тел. Бр. 1024.

ANALI BEB | власник: anali.rs

Милић Радовановић
професор на Универзитету.

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОДИНА X. ДРУГО КОЛО.

25. октобра 1920.

КЊИГА I (XVIII) БР. 3.

О ВЕЛЕИЗДАЈИ¹

I. — Законским прописима о велеиздаји хтели су се заштитити од против-правних напада основни елементи државе. Наш казнени законик рађен је по примеру пруског законика и у њему се и код дела велеиздаје осећају средњевековни дух и средњевековни појмови о битним елементима државе. По старом схватању основни елемент државе јесте једна династија, која влада над једном територијом и која своју владавину врши по извесним правилима. Ова правила су зато да се утврде форме у којима ће се владалачка власт вршити и ограничења те власти, која се састоје у признању права појединим сталезима или целокупном народу. Та правила о владању записана су у државном уставу. Према таквоме појму битни елементи државе јесу: владар и његова династија, државна територија и државни устав. Желело се и путем строгих прописа казненог законика заштитити ова три основна елемента државе од противправног напада, и они прописи у казненом законнику који говоре о заштити ова три правна добра јесу прописи о кривичном делу велеиздаје.

II. — Ова три битна елемента државе, да би кривично-правно били заштићени, морају носити правни карактер, то јест морају постојати *правно*. Један владар може правним путем седети на престолу и вршити владалачку власт, али се он исто тако може и противправним путем докопати владалачке власти. Напад који би био управљен на једног таквог узурпатора владалачке власти не би био управљен на владоца правног карактера, и, немајући предмет кривичног-дела, не би ни могао имати значење велеиздаје. Један устав може бити донет редовним, правним путем. Али, исто тако један устав може бити

¹ Теориски део једне одбране пред судом.

наметнут, октроисан. Напад, извршен против основних прописа таквог једног наметнутог устава, такође не би могао бити означен као велеиздаја. Исто тако и државна територија, која је предмет противправних напада, мора правно припадати државној целини, то ће рећи, она мора путем домаћег закона и путем међународног признања бити утврђена као област која се налази под искључивом сувереном влашћу једне државе. Само таква област може бити предмет, према коме се да извршити кривично дело велеиздаје.

III. — Али није кажњив апсолутно сваки напад на три основна елемента државна. И ови елементи су, као и свака друга правна установа, променљиви. Само је за њихову промену јасно утврђен правни пут. Династија једна на пр. не мора бити вечита, већ може место једне династије бити доведена друга. Монархија као форма владавине такође није вечита, већ место монархије може доћи република. Али ове се промене могу вршити само редовним путем, путем промене оних уставних чланова који говоре о томе, каква је форма владавине у једној земљи и која династија влада. Основни прописи устава који говоре о грађанским и политичким правима, о власти представничких тела или организацији државне управе и т. д. такође се могу мењати, али ова промена има да се изврши редовним правним путем, путем промене устава. Државна територија може се смањивати, али је за то смањење потребно решење велике народне скупштине. Кривични закон није дакле прогласио вечитост и непроменљивост битних елемената државе, династије, државне територије и устава, већ је хтео да их заштити од напада и промена извршених противправним насилним путем. Отуда је битна карактеристика свих дела велеиздаје да она представљају насилне нападе на битне елементе државе. Употреба насиља улази у битни појам велеиздаје. То је питање рашчишћено и науком и законским прописима о велеиздаји.

IV. — Сасвим правилно професор Лист дефинише велеиздају као напад на правну организацију државе, јер се велеиздајом на противправни начин напада правни поредак у основним његовим елементима. Професор Меркел вели да је велеиздаја радња која је на то управљена да државној вољи изнуди одређене форме егзистенције или делатности, да дакле против воље државне врши насиље и да је повреди у њеном праву

одлучивања и самоопредељења. Професор Биндинг дефинише велеиздају као злочиначки упад у државно право самоопредељења. Летимичан поглед на законске прописе о велеиздаји показује јасно да без употребе насиља не може бити велеиздаје. Наш казнени законик предвиђа велеиздају у §§ 87. и 87a. Тамо се вели да ће се као велеиздаја казнити предузеће коме је циљ да владар буде убијен, затворен, непријатељу предан, за владу онеспособљен. Све ово не може бити извршено без употребе силе. Исто тако казни се као велеиздаја предузеће које иде на то да се закони ред наследства или устав насилно промени или владалац спречи да врши уставну власт. Ту се дакле самим текстом закона истиче насиље као битни елемент кривичног дела. Међутим, у другој тачци § 87a закон вели да је велеиздаја и оно предузеће које иде на то да се област српска или неки део њен споји са страном државом или један део од целине отргне. Овде се нигде не говори о употреби насиља, али се из саме природе овога дела може лако видети да се оно никако другојачије извршити не може већ употребом насиља. Једна се област може отргнути од државне целине једино дизањем револуције у самој земљи и спољним ратним нападом на ту замљу. Само тако се противно вољи једне владе може отргнути испод њене суверене власти један део државне територије. § 61 пруског казног законика, са кога је наш казнени законик преписан, такође није употребио ову реч „насиље“, али коментатори његови изречно наглашују да је реч „насиље“ изостављена само зато, што се при редакцији сматрало да се ово дело само насиљем и може извршити. Приликом нове редакције у § 81 немачког казног законика реч „насиље“ уписата је.

V. — Као што се види, без воље да се промена битних државних елемената врши противправним путем и употребом насиља, не може бити никаквог дела велеиздаје. Ако ја хоћу да промену њихову вршим правним, легалним путем, онда не чиним велеиздају. Ако придобијам присталице, стварам расположење код маса народних да редовним правним путем променим монархијски у републикански облик владавине; ако пледирам за једну династију а за обарање друге династије; ако тражим промену основних уставних одредаба о организацији државе; ако предлажем да се једна област уступи другој некој држави, зато рецимо што она по националном праву

треба тој држави да припада; или ако предлагем да се из извесних економских, социјалних или других каквих разлога једна област државна размени за другу неку област; ако прикупљам и присталице за ове моје предлоге; ако их стављам у политички програм и стварам политичку партију која ће вршити политички притисак ради њихова остварења — све ја то могу, не чинећи ни какво дело велеиздаје. Свако правно утицање на промену основних елемената државних допуштено је. Забрањена је само употреба силе, идеће противправним путем. За похвалу је што су редактори пројекта новог казненог законика за Србију овсхватање јасно нагласили. Они су у § 94 свога пројекта као велеиздају означили покушај да се српска држава или неки њен део против-уставно споји са којом страном државом или да се из целине издвоји. Уставно поступање дакле није кажњиво. На сваки начин да, због тога што се код велеиздаје казнама угрожава не само покушај и свршено дело већ и припремне радње, то, да би била кажњива, велеиздаји није нужно да је сила против основних елемената државе заиста и употребљена. Али је нужно *да је умшљајем виновника употреба силе обухваћена*. Он треба да је хтео да врши промену династије, устава или државне територије насилним путем и да је за извршење те намере чинио припреме.

VI. — Кривични закон као велеиздају казни, као што је речено, не само свршено дело и покушај него још и припремне радње. Али се наш закон нејасно изражава. Он говори да ће се казнити „предузеће“ које иде на то да се насилно промене битни елементи државе. Он исто тако кажњава „дела којима се припрема издајничко предузеће“. Веома је нужно бити начисто с тиме шта се разуме под велеиздајничким „предузећем“ и под „делом којим се припрема такво предузеће“. И у страниој судској пракси и правној књижевности па и код нас, спорно је питање о томе шта се има разумети под предузећем. Једна група писаца и практичара узима да је предузеће исто што и покушајна радња. На томе гледишту стајала је и комисија која је радила пројект новог српског казн. законика. Она се у своје тумачењу ослања на пропис § 87 б казн. законика, у коме се вели: „предузећа означена у предходним § § *сматрају се за свршена*, кад су предузета дела, којима се злочина намера непосредно у извршење привести има“. Првог тумачења, дакле, смисао је тај, да се овим прописом хоће да

каже како су покушај и свршена радња једно исто у погледу на њихову кажњивост. Међутим овим прописом законодавац није хтео да прописује казну, јер да је то хтео, он би, као и код других неких кривичних дела просто казао: да се покушај казни истом казном као и свршено дело. Законодавац је хтео у овоме пропису да да појам предузећа. Изражавање је погрешно у овоме законском пропису. Пропис треба разумети тако да предузећа означена у претходним § § *постоје*, а не *сматрају се за свршена*, кад су предузета дела којим се злочина намера непосредно у извршење привести има.

VII. — Под „делом“ има се разумети радња. Да ли је ова радња покушајна радња? Покушајне радње су у смислу § 41 каз. законика оне радње којима се непосредно започиње само извршење дела. Да је закон овде мислио на покушајне радње, било би речено: да су предузета дела, којима се злочина намера непосредно у *извршење приводи*. Закон је међутим казао „дела којима се злочина радња непосредно у извршење *привести цма*“. Том радњом се, дакле, не започиње извршење кривичнога дела као код покушаја. Она не води директно ка последици, већ је то последња или завршна припремна радња, иза које свака даља припрема престаје а настаје непосредно извођење, наступа непосредна покушајна или извршна радња. Ово је строго тумачење закона, онакво како он гласи. Тумачећи закон тако, мора се закључити да предузеће у смислу закона није покушај, већ завршна припремна радња. Наш пропис о предузећу прост је препис § 62. пруског каз. законика и данашњег § 82. немачког каз. законика. Најправилније тумачење немачког каз. законика дао је професор фон Лист који вели: „предузеће као велеиздаја обухвата ширу област него покушај, обухвата и припремне радње. Али за разлику од осталих припремних радњи обухвата само оне припремне радње које непосредно граниче на покушајне радње. Отуда, противно обичном појму речи предузеће, обичне припремне радње не могу се казнити као предузеће велеиздаје. Злочина намера треба да је прешла преко општих тежњи и да је узела опипљиве форме, тачно одређене појединачне радње“

VIII. — Као предузећа, рекли смо, закон казни *последње завршне припремне радње*. Али припремних радњи може бити један дугачак низ и оне по свом карактеру могу стајати ближе или даље од свршеног дела. Чинећи начелно изузетак да код

дела велеиздаје казни и припремне радње, закон је хтео казнити не само последње завршне припреме већ и удаљеније. Али и он, поред све строгости, увиђа да би било и сувише тешко казнити и удаљеније припремне радње строгим казнама смрти или робије од 15—20 година, као што се казне завршне припремне радње. Отуда је закон у следећим §§ прописао особене казне за извесне удаљеније припремне радње. Тако је он у §§ 88. угрозио казном, од 5—10 година робије договор да се изврши напад на владоаца. Том истом казном у § 89 загрозио је и следеће удаљеније припремне радње: ако се ко у циљу припреме издајничког предузећа са страним владама упусти у преговоре, или је за тај циљ поверену му власт злоупотребио, или људе врбовао или их употреби оружја учио. У § 90 закон казни као удаљену припремну радњу *јаван говор, ако је тај говор држан у циљу позивања да се изврши напад на владоаца*. Говор као припремну радњу за друго дело велеиздаје, закон казнама не загрожава.

IX. — Али строгост казненог законика није ни ту стала. Он хоће да казни сваку, па и најудаљенију припремну радњу за велеиздајничко предузеће. Стога у § 90 у другом ставу прописује се да ће се, поред напред изречно побројаних припремних радњи, за које су прописане засебне казне, казнити и свако друго дело којим се припрема велеиздајничко предузеће. Под „делом“ има се дакле разумети припремна радња, Ово се дело т. ј. ове припремне радње, казне најблажом казном од две до пет година робије. Овде је потребно нагласити: да се другим ставом § 90 предвиђа казна за оне припремне радње, које раније изречно нису предвиђене. Јасно се каже „свако *друго* дело којим се припрема издајничко предузеће“. Реч „друго“ искључује оно прво дело, т. ј. дела побројана у §§ 88, 89, и 90 првога става. По другом ставу § 90 не може се казнити договор за извршење напада на владоаца, нити преговори са страном владом, нити злоупотреба државне власти, нити врбовање људи, нити вежбање оружјем, нити јавно позивање на велеиздају пошто су све те припремне радње по ранијим прописима предвиђене и казне за њих прописане. Говор као припремна радња за велеиздајничко предузеће никако не може бити кажњив по ставу другом § 90 каз. законика већ само по првом ставу његовом.

X. — Припремне радње по природи својој су нешто не-самостално. Оне морају бити увек везане за једну главну радњу која и припремама даје тек њихов прави карактер. Припремне радње су подређене, акцесорне, радње које се увек морају скопчати са главном радњом. Отуда се припреме морају увек односити на једну тачно одређену велеиздајничку намеру. Главно дело, главно велеиздајничко предузеће, мора увек тачно бити одређено, и припреме се морају на њега односити. Никаквих неодређених кажњивих припрема нема. Припреме морају бити везане за једно тачно одређено велеиздајничко предузеће. Куповати оружје и вежбати се у употреби оружја није кажњиво. Али ако се то врши у циљу да се убије владалац или да се насилно нападне на државну територију, онда тек ове припремне радње, куповина и вежбање у оружју, добивају карактер кажњивих припремних радњи. Да би дакле дело припремне радње за велеиздају могло бити кажњиво, умишљај оптуженога мора обухватити прво: свест и вољу да се изврши насилни напад на владатоца, државну територију или устав, и друго: свест о томе да радњом коју предузима оптужени прибавља средства или припрема извршење овога насилнога напада. Само таква и тако умишљена радња јесте дело кажњиво по §§ 87 до 90 каз. законика.

XI. — Главно дело се не дефинише само тиме што му се у општим цртама каже циљ, већ се морају показати средства, пут, за постигнуће тога циља. Узећемо као претпоставку да је у питању намера окривљенога да отргне један део српске државне територије. У том случају морало би се показати да је он или радио на изазивању једне побуне на тој територији, или да је споља организовао један напад којим би се извело ово отцепљење. Да би, узмимо, говор могао бити сматран као припрема за велеиздајничко предузеће, морало би се јасно показати да је окривљени тражио насилно отрзање једне државне области, да је тражио да противуставним путем државна територија буде промењена. Ако битни елемент дела велеиздаје, употреба силе, ради извођења главне радње нигде није утврђен, онда у опште о велеиздаји не може ни бити речи. У горњој претпоставци јавно пледирање зато да се редовним правним путем, путем међународних споразума, државне границе постављају и мењају не може бити велеиздаја. Такво

пледирање је обичан изражај мишљења допуштен и заштићен законом. Но говор по закону као припремна велеиздајничка радња кажњава се само тада, ако се њиме јавно позива на напад на владоаца. Тада се ова припремна радња казни по првом ставу § 90. Никакав други велеиздајнички говор не може постојати, на говор се ни у ком случају не може применити други став овога § из разлога напред поменутих.

XII. — Под државном облашћу има се разумети само она област, која је путем једног унутрашњег закона и путем међународног признања оглашена као државна област. Законом се одређује куда иде државна граница, и суд те границе има да штити без обзира на њихов правац. Кад се законом утврди да је једна област саставни део ове државе, онда суд има да казни свако предузеће које би циљало на одцепљење те области, па макар она била насељена страним народом, макар она лежала у Африци или у Индији. Али, исто тако кад једна област путем закона није означена као наша државна област, суд не може да закључује, нити да зна да је она наша, због тога што је наше војне снаге држе или што је наша влада жели на основу националних аспирација или из каквих других разлога. Суд ништа друго не зна до оно што у закону пише. Комисија која је радила пројект новог каз. законика, сасвим је правилно протумачила шта се разуме под државном облашћу. На страни 304. свога извештаја, који је службено издање Министарства Правде, комисија вели: „треће, велеиздајнички напад састоји се у нападу на државну област. Шта се под државном облашћу разуме види се из самог устава а за нас још и из берлинског уговора којим су утврђене границе српске државе. У тим границама налазећи се простор земљишта представља државну област која је предмет казненоправне заштите“. Тако, Далмација, на пример, нити је путем унутрашњег закона нити путем међународног признања ушла у састав наше територије. Наше војне снаге држе један део Далмације, а други део држе војне снаге Италије. Око државног припадништва ове области води се спор. Тај спор још није решен. За његово решење, искључивши наравно рат, постоје правне форме, које морају бити испуњене.

XIII. — Без међународног признања не може једна област правно припасти држави којој дотле није припадала. Чове-

чанство није скуп наоружаних група које се трајно узајамно туку. Стање мира међу државама то је редовно стање. Човечанство је једна културна заједница везана не само многобројним интересима већ и позитивним законима. У стању мира ја имам права и стојим под заштитом закона не само у границама него и ван граница моје државе. Моја је личност заштићена свуда у културној заједници човечанства. Ја имам права да саобраћам, да тргујем и привређујем, имам права на заштиту моје личности и мојих добара и ван граница моје државе. У стању мира сваки грађанин има два грађанства, једно своје национално и друго међународно. Али, да би било међународнога реда, први задатак међународнога права мора бити да утврђене државне границе буду од свију и свакога поштоване. Отуда утврђивање државне границе није и не може да буде искључиво питање једне државе. Те границе морају бити признате и од осталих држава, да би било мира и реда у свету. Сваким померањем државних граница вређају се многобројни интереси других држава и њихових поданика. Не само да се променама граница мењају односи снага међу државама већ се исто тако сваком променом дира у многобројне приватне и материјалне интересе појединаца. Промена граница чини да се под промењеним околностима врши трговински саобраћај, да се губе многобројна права као што су дугови, привредне концесије и т. д.. С тога што се вређају права трећих лица нужан је увек споразум о заштити тих интереса кад се државне границе померају. Мора бити дакле једнога тела које води рачуна о заштити интереса трећих лица и то тело јесте једна међународна конференција на којој се изглађавају супротности интереса. Због тога је нужно да се путем међународног признања утврђују и границе државне. Пракса и теорија међународног права свуда су истакли принцип да је признање потребно нарочито код новопосталих држава или држава које до сада нису припадале међународној заједници. Није дакле довољно да се једна област има у поседу, државини, она се мора имати у потпуној државној својини и то се изражава актима међународног признања да је извесна област припала под суверену власт једне одређене државе. Област која се држи, а правно није призната, није још у смислу казненог законика наша државна област. До данас државне границе су

одређене берлинским уговором и уговорима о миру са Бугарском и Турском. Нове државне границе после свршених међународних преговора данас се утврђују новим законима који се у парламенту закључују и све дотле док ти закони не буду донесени, суд не зна ни за какве друге границе.

Д-р Живко Топаловић.

ПРОЈЕКАТ СРПСКОГ КАЗНЕНОГ ЗАКОНИКА и проблем изједначења југословенског права.

1

Пројекат српског казненог законика јавља се као један од најновијих продуката законодавног стварања. Ради његове израде била је образована комисија, састављена од професора Београдског Универзитета г. д-ра Божидара Мирковића, представника судске струке г. д-ра Милутина Миљковића и представника Министарства Правде г. д-ра Душана Суботића. Председник комисије био је и радом исте руководио је судија Касационог суда, бивши Министар Правде, данас председник Државног Савета Марко Ђуричић.

Комисија је међу собом поделила израду посла, при чему је израда пројекта општега дела законика била поверена д-ру Божидару Мирковићу.

Комисија је свој рад предузела тако енергичним темпом, да је већ 27. марта 1910. г., т. ј. тачно после две године од почетка свога рада поднела г. Министру Правде свршени пројекат са подробно израђеним мотивима.

Ради претреса овога пројекта и утврђења дефинитивног законског текста била је позвана шира комисија, у коју су ушли сем аутора пројекта и други познати правни специјалисти: г. г. Мих. Јовановић, председник Касационог Суда, Вучко Ђорђевић и Љуб. Симић, судије Касац. Суда и д-р Тома Живановић, проф. Универзитета.

Ради олакшања рада ове комисије прваши текст пројекта и његови мотиви били су оштампани по одлуци Министра Правде г. Косте Тимотијевића, који је имао у виду поред тога, да се у овом делу, које је према његовом правилном опажању

од особите важности, отвори слободан приступ јавној критици свима онима, који се њим у опште интересују, а нарочито правницима. На жалост, ма да је комисија готово била завршила свој задатак и у пројекат (особито у његов посебни део) унела не многобројне, али по који пут битне измене, ипак посао није био доведен потпуном свршетку: радови шире комисије до данас су остали неоштампани, јавна критика се ретко јављала, па пројекат законика већ десет година остаје као пројекат те тако и није постао закон.

Разлози овога познати су свима. Стари писци су говорили: „*Inter arma musae silent*“; али у доба рата ћуте не толико музе: по неопходности се зауставља законодавно стварање и у толико вишем степену, у колико се суровији, тежи и дуготрајнији рат јавља.

Међутим, судбина Србије је последњих година била изложена тешким искушењима: кад је изнела на својим плећима већи део тешкоћа рата са Турцима у саставу балканског савеза, била је одмах увучена у рат с Бугарима, а затим је плануо светски рат, који је повукао собом и бесконачну количину несрећа и страдања и захтевао невероватно напрезање свих националних сила, ради спасења отаџбине и добијања у будућности јој мирне, спокојне и достојне егзистенције.

Појмљиво је, да је овим великим циљевима било принето све на жртву. Чак најнеопходнији рад у свима областима законодавног стварања у неколико се задржао, а у неколико замрло. Замрло је и дело спровођења у живот новог казног законика.

Међутим, ово је дело од особитог значења. Ако се у земљи влада добрим законима, који регулишу кривични поступак, она може, као што показује пример Русије и Аустрије, релативно задовољавајући поставити посао криминалног правосуђа, чак и кад постоји рђаво па и застарело материјално право.

Тако је у Аустрији нови и срећни кривично-процесуални законик дао могућност сношљиво отправљати кривично правосуђе, ма да њен бесконачно застарели казни законик напомиње, као што се то згодно у слици изразио проф. К. Hiller, „рђаво и толико по где-где поправљене рујине некада величанственог здања“. У Русији „Судбени Устави Императора Александра II“, издати у 1864. г., створили су доста дивну организацију устројства судова и кривичног поступка и тиме припомогли у извесном степену подићи правосуђе и придо-

бити у народу веру у судове (чега раније у Русији никад није било), не обзирући се на врло застарело, рђаво и толико у малим преступима поновљено материјално право.

То у Србији није тако.

Њен кривични поступак је још више несавршен и застарео, него што је казнени законик, па због тога не може чак ни делимично надокнадити погрешке овог последњег. Није без разлога Министарство Правде предузело да се што пре изврши преглед целог кривичног поступка.

Па чак ако би овај последњи задатак и био испуњен, положај кривичног правосуђа у земљи при застарелом казненом законнику може бити, као што смо горе навели, у најбољем случају само сношљив, тада кад најважнији интереси захтевају, да би правосуђе било не само *сношљиво*, већ по могућности и *најбоље*.

Кривични закони чувају најдраже, најобимније и најосетљивије интересе како појединих грађана, тако и целе државе. Ако су они више космополитски него, например, закони грађански, онда у исто време имају и ту особину, да се сваки њихов дефекат јавља знатно више осетљивим због грађана и може се рђаво одазивати не само на њихову сигурност, већ и на њихов карактер и њихове појмове.

Професор Претражицки и писац ових редака дали су у руској литератури прилично материјала по томе питању, како се правне уредбе одазивају на владање грађана и како утичу на мотивацију овога владања, и како особито могу играти улогу у томе правцу. Проф. Владимиров чак је написао и целу опширну књигу о теми; „Кривични законодавац као васпитач народа“.

И тешко је, а да се не посумња, да се кривично-материјални закони, који су у снази у Србији, не јављају као застарели и у суштини не задовољавају. Казнени законик важи већ шездесет година. За то време живот и наука коракнули су далеко напред, па услед тога је и настала битна потреба свеопштег прегледа српских кривично-материјалних закона па и израде новог законика.

Као што је правилно забележио у своје време иницијатор стварања новог законика Министар Правде г. М. Трифковић, „развијањем и усавршавањем друштвених односа, напредовањем друштвених и осталих наука и у опште културе... до-

лазило се... до уверења, да одредбе нашег казненог законика... и одредбе о начину извршења казне нису довољне, да својом пуном снагом заштите друштвени поредак од противправних напада покварених, opakих и опште рђавих људи... Осем тога, у науци казненог права... учињен је у последњим деценијама... такав напредак и преокрет у схватању и оцени индивидуалности кривчеве и његове кривичне одговорности, да је врло потребно подврћи научном испитивању и критици одредбе нашег казненог законика, и оценити његову умесност, према резултатима, постигнутим на пољу науке „казненог права“¹.

И заиста се напредак у науци кривичног права почетком 70. год. XIX в. јавља као изузетан и тешко да је било у каквој другој науци толико израђено у правцу прецењивања вредности.

Па и стубови, који су створени у далекој прошлости и стога изгледали као непоколебљиви, задрмали су се; захтевано је, да се наука кривичног права преустроји, па без мало чак и из темеља; био је предложен читав низ сасвим нових устанаова и конструкција, па чак и у сфери најосновнијих кривично-правних појмова; био је поднет кривичном правосуђу и низ нових захтева, који су ишли на то, да одрже по могућности јавну сигурност путем ширег и целисходнијег организовања борбе са злочиним и путем узимања у обзир не толико формалног бића овога или онога злочина, колико мотива са којих су извршени као и појединости кривчеве личности и вишег или мањег степена његовог противдруштвеног (антисоцијалног) расположења.

Поред старе, т. з. „класичне“ школе кривичног права израсле су и нове школе. Прва по времену и најрадикалнија у реформаторству била је италијанска криминално-антрополошка школа, која је нашла приврженика и у другим земљама.

У прво време она се одликовала великом непомирљивошћу; признајући, да се као главни узрок криминалитета јављају дефекти људске природе, антрополози су створили учење о „рођеним злочинцима“ (који чине, по рачунању оснивача школе Ц. Ломброзо, испод 40% свега броја криваца), па су и изнели захтев, да би се напред сва наука кривичног права усредсредила на изучавању личности кривца и његових особина, и са презирањем су се понашали према пређашњем

¹ В. „Пројекат казненог законика“, предговор, с. III—IV.

„схоластичком“ раду, у којем је све било усредсређено у изучавању злочина и казне, као апстрактних правничких појмова.

Представници класичне школе, па исто тако и други научници, са своје стране нису ћутали. Они су бранили старе положаје, бранили су вредност и важност правничког елемента у нашој науци, па су указивали и на *ужурбаност и несмотреност* многих претпоставки антрополошке школе, на једностраност њеног зидања и на изванредну опасност (због укидања гаранција личности, ма и кривчеве), која би се несумњиво појавила при преуређењу и упрошћивању кривичног правосуђа према антрополошким рецептима.

Ни школа криминалиста-социјалиста није се зближила са криминалистима-антрополозима. Већ у првој половини XIX в. јавља се читав ред утописта-социјалиста (Сен-Симон, Фурје, Прудон, Кабе и др.), али су они само делимично додиривали питања, која се тичу области кривичног правосуђа, па су и предлагали, поред критике наших сувремених закона и казних поредака, апстрактне и обично занешењачке рецепте за преуређење кривичног правосуђа, не бринући се за практично стварање ових рецепата, не дајући чак ни јасно и тачно формулисане конкретне предлоге.

Крајем XIX и почетком XX в. видела се друга слика: јавили су се представници научног социјализма. Они су, у лицу Лафарга, Греднауера, а делимично Антона Менгера и др. такође устали против класичне школе као и противу стања у коме се налазило кривично правосуђе; они су противу овога стања изнели читав низ оправданих критичких опажања, па ипак су, и поред свега тога, као и антрополози, показали сувише једностраности и нетрпљивости.

Они су затворили очи према неоспорним податцима кривичне статистике, која посведочава, да су узроци злочина веома сложени, па су и укорењени како у социјалној структури сувремене државе, тако и у човечјој природи, па и у разноврсним аномалијама човечјег организма, а исто тако нису слободни ни од утицаја космичких услова, као клима, температура и т. д.

Они су злочин приписивали социјалним дефектима и условима „буржоаског и капиталистичког“ уређења, па због тога су се без обзира окомили како на застареле и неправедне институције, које су делимично сачуване у кривичним законима (на пример, на остатке кастних привилегија, на неједнак однос

према богаташима и сиромасима, господарима и радницима и т. д.), тако и на оне кривично-правне норме, које се јављају као неопходне код свих социјалних прилика и код сваке државне структуре.

Време и критички научни рад су у многоме умекшали првашњу оштрину научних сукоба и непомирљиве позиције појединих научних школа.

Још увек је доста остало како класичара, који се непрестано држе својих старих позиција, тако и антрополога па и криминалиста-социјалиста, који нису ништа изгубили од своје искључивости и једностраности. Али су, прво, врло многи представници класицизма, чинећи уступке новим школама, признали неопходност изучавања злочина не само као правничког појма, већ и кривца, као и то да се има водити рачуна о податцима, које су давали криминална антропологија и криминална социологија при конструирању засебних учења и при организацији борбе против злочина.

Тако је створен т. зв. нео-класички правац у кривичном праву, који има доста представника у Немачкој, у Француској и у Русији.

Друго, да се у времену борбе антрополога са класичарима зачела па се и утврдила нова социолошка школа кривичног права, која је задобила присталица у свима крајевима света. Зближавајући се са криминалистима — социјалистима у признавању огромне важности социјалних фактора злочина и систематски разрађујући материјал, који се односи на социјалну страну злочина, социолошка школа у исто време пажљиво води рачуна и о свима другим факторима; идући по трагу антрополошке школе, она изучава кривца, као живу личност, па се и стара да одреди његове особине, и да овим путем дође до погодних средстава за успешно вођење борбе против злочина. Такође, она пажљиво посматра правнички елемент у науци кривичног права, и то колико с тога што је неопходан због гаранције личности, толико и с тога, да би кривично правосуђе остало правосуђе и да се не би претворило у борбу са опасним и сумњивим и онда, кад они нису извршили никакав одређени злочин.

У овоме правцу се социолошка школа (исто тако као и истоветна њој т.з. *terzascuola* у Италији) потпуно приближава класичкој па и нео-класичкој школи и заједно са њима чува

идеју строге легалности правосуђа, која је неопходна због учвршћења осећања законитости у народу и поштовања правног поредка. Она само јаче и доследније, него школа нео-класичка, тежи, да ради успеха у борби са злочином искористи и тај не-правнички материјал, који нам дају криминална антропологија и криминална социологија; овај материјал она узима не као туђ, не као другостепени, већ као свој и не мање неопходан материјал правничког елемента. Најзад, и представници криминално-антрополошке школе били су приморани много попустити под ударима разноврсне и који пут изванредно тешке критике. Многи су од њих признали озбиљност социјалних фактора злочина па и сад бране пријоритет биолошких фактора само у погледу на извесну мањину кривица.

Тако, на пример, угледни представник ове школе у Италији Е. Ferri издаје свој најзначајнији рад под насловом „Криминална социологија“; узносећи заслуге антрополошке школе, и у исто време у својим појединим радовима продужавајући нападе на стару школу, Ферри, при свему томе признаје рад класичара на злочину и казни, као апстрактном правничком појму за значајан, вредан и неопходан и томе подобно.¹

На тај начин је ова полустолетна напрегнута борба донела велике и плодотворне резултате: наука кривичног права је јако напредовала и дала много новог материјала, који је због своје вредности озбиљно цењен. Успеси науке су се огледали и на позитивним законодавствима. Подобно томе, као год што је снажан напредак у науци концем XVIII и почетком XIX в. изазвао рушење старог кривичног права, које је било у вези са свим тим, што Французи пуним изразом карактеришу речима „ancien régime“, и што је било скроз напојено суровошћу, кастношћу, неравноправношћу и осталим атрибутима феодалног уређења; као год што се у вези са напред наведеним научним напретком, почетком XIX в. јавља енергично преуређење на новим начелима кривичног законодавства, међу које као најзначајнији и најугледнији долазе баварски законик и code pénal у Француској, — тако исто видимо, да је и најно-

¹ В. преглед нових научних течаја Чубњинскиј „Курс уголовной полемики“, изд. 2., Петроград, 1912. г. и његов рад „Общая характеристика новейшего учения в уголовном праве“, 1898. г. (Српски прев. 1899. г. „Општа карактеристика нових школа у кривичном праву“, Бранич, орг. адвокат. Удруж.). В. такође проф. Б. Марковић „Средства за замену кратковремене казне лишењем слободе“, 1909. г., од I.

вији напредак у науци почетком XX в. имао за последицу велики напредак у законодавству, што се огледа у изради читавог низа пројеката нових казnenих законика, од којих су неки већ као законици ступили и на снагу.

Већ ови законици, који су се појавили крајем XIX в. носе на себи отисак нове модерне науке. Ово се, на пример, може рећи за италијански законик 1890. г. који истина стоји у главном на основи класичне школе, али у себи садржи доста одредаба, заснованих на модерним научним погледима.

Исто се то може рећи и за нови руски казnenи законик од 1903. г., који је само делимично ступио на снагу. Премда је он био донет почетком XX в., ипак је рад на њему трајао тако дуго, — прва редакција била је дата још 1885. г. — да он већ у многим погледу не стоји на висини ни најновије науке ни најновијих законодавних узора.

Исте напомене могу се применити и за пројекат бугарског казnenог законика 1890. г. који је рађен под јаким утицајем пројекта руског казnenог законика, па и за пројекат новог казnenог законика у Француској (који садржава само општи део). Нарочито су интересантни и у реформаторском односу доследнији пројекти и законици XX в.

На прво место мора да се постави норвешки казnenи законик од 1902. г. (који је ступио на снагу 1. јан. 1905. г.) и пројекти швајцарског законика. (Норвешки законик био је разрађен од стране Metz-а и Hagerup-а; швајцарски пројекти се почињу од пројекта 1904. год., који је саставио проф. Stooss, и били су прерађивани неколико пута; последњи пројекат 1918. год. ће бити поднет народном преставништву; основе, које су биле постављене од проф. Stooss-а, у опште остале су непоколебљиве.)

Оба горе поменута продукта законодавног стварања, како норвешки, тако и швајцарски, одликују се простотом, збијеношћу, јасношћу и врло добрим језиком, како у смислу тачности конструкција и развојности правничке мисли, тако и у погледу обазривости и доследности провођења у живот свих најбољих и најновијих научних идеја и института. Они због тога заслужују пуну пажњу па и признање његове високе кривично-правне вредности.

Енергично се ради на обнављању кривичног законодавства и у другим како европским, тако и ван-европским државама.

Тако у Шведској од 1888 г. траје прерађивање закона, који су у дејству, и сад је тамо већ довршен пројекат новог казненог законика, састављен од Пирена у 1916. г. У Данској осим пројекта, израђеног у 1912. г., има и други пројекат, састављен од познатог данског правника Торпа, који је завршен у 1917. г. и већ предат на разматрање нарочитој комисији.

У Мађарској, која има у саврењању са другим државама не толико остарели и по суштини још задовољавајући законик 1880. г., опет зато чине се припреме за израду новог и бољег законика. У 1908. г. у снази су нови казни законици у Јапану и у Сијаму. У 1912. г. исто је учинио Китај, који је много позајмио од новог јапанског законика. У Бразилији је од конца прошлог века редом израђено више пројеката казненог законика; последњи од тих пројеката израдио је Siqueira 1913. г., и т. д.

На завршетку није могуће а да се не спомене напредовање нових законодавних радова у Аустрији и у Немачкој.

У Аустрији се почело прегледање кривичног законика од 60. година прошлог века; од 1867. до 1891. г. јавило се пет пројеката, од којих особито мора бити забележен пројекат Glaser-a 1874. г. Али нарочите прилике политичког живота Аустрије, непрекидна борба међу народностима, које у њој живе, дуготрајни прекиди у раду парламента и честа опструкција у њему, — све ово кочило је законодавни рад, па је особито ово довело и до тога, да и ако су пројекти казненог законика више пута били изношени пред парламенат и расматрани од стране комисија, које су оставиле врло интересантне поправке и стенографске протоколе, ипак ни један од горе поменутих пројеката није постао законом, те су и пројекти, састављени почетком овога века у 1903 и 1912 г., дочекали исту судбину.

При свему томе ови пројекти (особито последњи) неизмерно напредују у саврењању с архајичким аустријским савременим казним закоником. У саврењању са новим кривичним законодавством норвешким и швајцарским они се показују као гломазнији и више сложени, али ипак у многоме они иду у сусрет новим потребама науке и живота и који пут узимају се у обзир са тим поправкама, које су учиниле парламентарне комисије при прегледу предњих пројеката.

Овде је, например, могућно забележити велику примедбу

у мотивима кривичног дела, у особито подробном разрађењу политичких злочина и његове репресије, па такође и у ма каквом, па ма и непотпуном, узимању у обзир битног и сложеног проблема класифицирања криваца, који изазива толико велику пажњу у савременој науци кривичног права.

Што се пак тиче Немачке, која је одмах по својем уједињењу увела на снагу општегермански кривични законик 1870 г., припремљен претходним радом па и пређашњим пројектима законика за северогермански савез, то је она већ почетком XX в. енергично предузела израду новог законика, при чему није иницијатива припадала влади, већ је долазила од стране немачке групе међународног савеза криминалиста, у сусрет којој је у овом послу потпуно пошао савез немачких правника.¹

Криминалисти су без разлике научних школа и праваца у релативно кратком времену спремили ради олакшања законодавног рада два огромна колективна посла, који обухватају кривично законодавство готово читавог света па и упоредно излагање кривичног права Немачке и других страних држава („Strafgesetzbuch der Gegenwart“, В. I-II u. Vergleichende Darstellung des Deutschen und Ausländischen Strafrechts“, В. I-XVI, 1909)

Израда пројекта новог закона почиње 1906 г., кад је била у овом циљу образована владина комисија, која је стално била праћена и која се још прати живим научним критичким радом у правничким часописима, монографијама и специјалним издањима (од којих заслужују особиту пажњу: Aschrofft, u. v. Liszt „Die Reform des Strafgesetzbuchs“, В. I—II, 1910.; Birkmeyer u. Nagler „Kritische Beiträge zur Strafrechtsreform“, Н. I—XVI, 1908.—1914. и у правима рукописа оштампано службено издање „Zusammenstellung der Gutachtlichen Äusserungen über Vorentw.“).

Први пројекат израђен од стране комисије, која је била састављена искључиво од правника практичара, био је свршен и заједно са мотивима публикован у 1909. г., а почетком 1911. г. је била образована нова комисија, у коју су ушли и професори криминалисти, поглавито конзервативног или умереног у новотарству научног правца. Ова комисија је свршила израду пројекта у 1913. г., али је њен рад остао непубликован.

¹ У опште је рад међународног савеза криминалиста, заснованог од стране Листа, Пренса и ван-Гамела не само појачао оживљавање критичке научне мисли и много бржу међународну размену идеја у овој области, већ се јавио и као енергичан пратилац најпрогресивнијих одредаба и институција у законодавствима појединих држава (особито мера за друштвену сигурност и условне осуде).

Најзад, већ у доба рата била је назначена (1918. г.) нова мала владина комисија, којој је био постављен задатак по могућности брже спремити и публиковати због уношења у скупштину дефинитиван текст владиног пројекта.

На тај начин, израда новог казненог законика у Немачкој била је поглавито поверена бирократским силама, јер су од овог рада били уклоњени најјачи представници новог научног правца. Услед тога се пројекат од 1909. г. показао као доста конзервативан у научном смислу, а рад каснијих комисија, који је остао необјављен, како тврди проф. Лист, своди се на малобројне и незнатне измене.¹

То је побудило поборнике нових идеја, професоре Листа, Лилијентала, Кала и Голдшмидта да путем приватне иницијативе саставе свој контра-пројекат кривичног законика, при чему су, задржавајући систем државног пројекта и остајући у његовим границама, унели у њега врло много битних исправака.

Они су спровели у закон шире и детаљније одредбе односно професионалних злочинаца и злочинаца по навизи; они су тачније и опширније разрадили казнене систем, мере безбедности, дисциплинарне казне за затворенике па и одредбе односно повећања и ублажавања казне; они су најзад дали тачније и научније дефиниције читавог реда конструктивних појмова (поврат, умишљај, урачуљивост и мн. др.) и подвргнули су брижљивом прегледу посебни део пројекта, уносећи више одређености, јасности и целисходности у састав засебних злочина и у казнене санкције, које одговарају овим злочинима.

Ако би немачком парламенту био подношен само државни пројекат, немачко казнено право могло би изаћи мање реновирано, него би то испало у противном случају (т. ј. са узимањем у обзир контра-пројекта). Али ипак у границама државног пројекта учињено је упоређујући са правом које је у дејству врло много побољшања и новотарстава.

Прво је упрошћен у неколико казнене систем и у самом закону дати су понеки прописи за уређење казних завода; друго, учињено је нешто у корист увођења мера безбедности, јер је, поред казне, унето и неколико од њих; суду је дато

¹ B. Liszt, Lehrbuch d. Deutsch. Strafrechts, 21. u. 22. Aufl., 1919, s. 73.—76.

право у особитим случајевима да ублажи казну у изванредној мери, а, кад закон прописује новчану казну, — право у ширим границама како смањивања, тако и повећавања ове казне са обзиром на већу или мању имућност криваца.

Даље, пројекат проводи врло рацијонално систем казна и мера чувања и поправке малолетних зликоваца. Не ограђујући се формалном конструкцијом учења о поврату, он овлашћује суд, да повећа казну, кад је то неопходно за одбрану друштва од тих повратника, који се јављају као професионални кривци или кривци по навици; он уводи као нормални судски институт условну осуду, која се раније примењивала као изузетна мера и сем тога само у засебном изузетном начину, и тако исто допушта раније непознату немачкоме кривичном праву одредбу за рехабилитацију осуђеног, која се врши такође преко судских органа. Он, најзад, уводи одредбе, које уређују смањену урачуљивост, када се са гледишта класичне школе појам смањене урачуљивости признавао као формално недопуштена и штетна јерес.

II

Као што се види из досадањег излагања како новије науке тако и нових законодавних радова, српски законодавац имао је пред собом прилазећи изради новог српског казненог законика огроман и врло поучан материјал. На другом месту ћемо изложити најважније одлике пројекта овог законика, а навешћемо и измене које, по нашем мишљењу, треба унети у неке његове одредбе; рећи ћемо сада само то, да су уопште творци пројекта доста добро решили овај тежак и сложен задатак и да су дали, у замену за застарели законик такав пројекат, који, чувајући по могућности везу са прошлошћу па чак и без јаког прекида са системом старог законика, иде на сусрет тековинама савремене науке и савременог законодавства.

Због тога је замена старог законика новим стварно корак унапред у побољшању кривичног правосуђа Србије.

Али са овом ствари је потребно хитати због разлога како општег тако и специалног карактера. Откако је пројекат израђен, протекло је десет година, и није потребно ову застарелост повећавати, јер је то штетно и по судски рад и по народно правно осећање и по предавање и изучавање права. За судски је рад то штетно, прво, за то, што ће бити мање савршеним

и корисним оно правосуђе које се врши по старим нормама, онда кад се у пројекту новог законика налазе нормe, које више одговарају новим захтевима живота и у ствари су много боље; и друго за то, што најбољи судски радници морају да примењују право, које је у снази, са убеђењем, да је њихов рад корисан и праведан, и са вером у закон, да се у даном тренутку остварује могућна правничка истина. А где ће бити то убеђење и та вера, ако судија зна, да се те нормe, које он примењује, јављају у многим односима сувише застареле и незгодне, а да су место њих у циљу побољшања правосуђа израђене друге нове нормe? Нећемо говорити већ о случајевима, када оптужени или његов бранилац могу рећи суду да нови пројекат потпуно друкчије гледа на ову или ону ствар, неголи стари закон, и да готово није згодно човека казнити по одредбама, које су званично при изради пројекта признане као рђаве. Такви случајеви су, разумљиво, врло неповољни, али се не дају избећи, ако се спречи спровођење у живот новог већ готовог и званично оштампаног законодавног материјала.

Штетно је то и по народно правно осећање, које законодавац треба да задовољи и да га ствара на савршенијим обрасцима, а не на већ застарелима па и незгоднима.

Штетно је то, најзад, и по научни рад и предавање права. Кривично-догматички рад, врло важан у погледу систематизације садашњег права и његовог научног обрађивања, природно се задржава и чак губи се, јер је тешко одушевљавати се разрађивањем права, које је унапред осуђено на пропаст, знајући, да ће се рад показати застарелим и изгубити већи део свог значаја, чим већ готови пројекат постане закон. Криминално-политички рад такође постаје тежак, јер научно напредовање треба да не буде изван времена и простора; ово напредовање мора да излази из одређених правних прописа, који важе у дотичној држави у дотично време. Како је тачно забележио још у почетку XIX столећа А. Feuerbach, а још јаче нагласио један од најважнијих представника криминалне политике, v. Liszt, „Криминална политика без тврде уздице позитивног права врло лако се може претворити у површни и апстрактни рационализам, који без крме плива по таласима“.

Али са каквим позитивним правом може рачунати криминална политика у прелазном периоду? Садашњим? Али

оно је осуђено на пропаст, а у осталом није ни интересантно, јер одмах уза њ стоји готови и много савршенији пројекат, који врло брзо може постати као позитивно право. Од пројекта? Али пројекат још није закон; до његова ступања на снагу може проћи из ма каквих разлога доста времена и у том случају у њега могу бити доцније унесене велике и битне измене, и на сваки начин то је још право будућности, а не позитивно право, које има обавезну снагу.

На крају и за правничко предавање је стање ствари, које смо ми горе навели, такође врло штетно. Задатак, који имају Универзитети биће компликован. Развитак правничког мишљења стоји у вези са усвајањем одређених правничких основа, али баш те одређености и нема, када се основи садашњег права више или мање разликују од основа већ готовог пројекта.

Још је сложенија ствар са припремањем правника за њихов будући рад. Ако организујемо ово припремање на подлози садашњег права, то одмах по замени овог права новим наше припремање ће се показати као непотпуно и то ће бити у толико вишем степену, у колико су веће стварне измене, које је донело собом ново право. Ако би се задржали на пројекту новог законика, правосуђе ће вршити правници, који не познају садашње законодавство своје земље, што није, разуме се, могућно.

За то се мора унети у предавање паралелизам и спроводити га систематски, али то врло много компликује рад ученика и прави мање јасним и разговетним њихове представе односно државних прописа, који регулишу сувремени правни живот.

Изложени разлози заједничког карактера, како видимо, заповедно износе неопходност, да се што брже донесе и ступи у живот тај нови казнени законик, који већ десет година постоји као пројекат.

Али осим тога имају се и разлози специјалног карактера.

Када је комисија радила пројекат казненог законика, она га је спремила само за Србију. Сад имамо велику Југославију, која је ујединила Србију, Хрватску, Словеначку и друге крајеве. У великом делу уједињених земаља важи (са ма каквим додатцима и изменама) стари аустријски казнени законик; Црна Гора има свој нови засебни законик, и тако на земљишту Југославије постоје сад три кривична законика (не узим

мајући у обзир земље, где се примењују мађарски и турски закони).

Изједначење материјалног кривичног права намеће се због тога као неоступно и неопходно; ова неопходност постоји већ независно од форме државног уређења, кад је признат принцип државног јединства, јер је потпуно неприродно, да се на земљишту једне исте државе у појединим крајевима сматра као злочин оно што се у другим рачуна као дозвољено, или у појединим крајевима једно дело повлачи за собом велику казну а у другим — малу или готово никакву.

Кад не би било новог пројекта српског казненог законика, разуме се, изједначење би наилазило на тешкоће: мучно да би била корисна замена застарелог аустриског кривичног права у Хрватској и Словеначкој исто тако застарелим и у многим односима несавршеним правом Србије; чак незгодно би било заменити истим правом нови кривични законик Црне Горе.

Али сад ових тешкоћа нема: већ спремљени пројекат српског законика, и поред свих његових недостака, неоспорно, стоји изнад свих других садашњих казних законика у Краљевини С. Х. С., због чега би његово ступање на снагу имало за резултат не само боље кривично правосуђе на целокупном земљишту државе, већ и задовољавање највећих државних потреба, које смо горе споменули.

Али увођење у живот новог модерног законика у замену за застарело право не може се остварити одмах: за такву битну реформу потребни су претходни радови, и неопходан је претрес читавог материјала, јер је пројекат израђен само за Србију, где се рачунало у главном са правним институцијама и заводима Србије. Пројекат се мора сад подесити потребама целе Југославије. Због тога, и нарочито због жеље да се што пре дође до законодавног изједначења у Краљевству С. Х. С. јавља се мисао, да се за неко време задовољи прелазном реформом, која би се састојала у проширивању данашњег српског казненог законика, на целу државу наравно са неопходним изменама.

Али би то, према нашем мишљењу, имало великих незгода.

Ако би се прерађујући садашњи законик, задовољили недовољним исправкама, то би будуће кривично правосуђе ипак задржало доста дефеката садашњег права и не би се показало на потребној и жељеној висини. Ако би пак при

преради биле исправљене све погрешке садашњег законика и на тај начин он одговарао захтевима савремене науке и савременог законодавства то би значило по други пут радити исти посао, који је био свршен израдом пројекта српског кривичног законика, и такав би рад, несумњиво тражио много више времена, него ли што ће требати за брзи претрес већ готовог пројекта и за његово ступање на снагу.

Додајмо, даље, да се у другим државама које имају боље и много савршеније законе, него кривични законик Србије, журно израђују пројекти нових казних законика и, као што смо видели, припрема се њихово увођење у живот. Али није познат пример, да би се која држава, имајући пројекат, који одговара савременим потребама, бавила исправкама старог закона. Нешто подобно (али само подобно, и не истоветно) учинила је 1903 г. Русија, кад је само делимично увела свој нови законик, задржавајући за већину злочина примену својег старог законика са неким изузетним исправкама; ипак је ово искуство учинило у пракси много збрке и изазвало је заједнички протест представника науке, те стога може да послужи само као жалосни и негативни пример.

Не треба, даље, заборавити, да је српски пројекат био оштампан и постао познат ширим круговима, његов пак општи део био је чак преведен на немачки језик и оштампан у иностранству. Ако би изједначење кривичног законодавства Југославије било извршено проширењем поправљеног српског казненог законика на целу државу, појмљиво је да би то изазвало у иностранству оправдано изненађење, а тешко је да би и у Хрватској, Словеначкој, Црној Гори и другим покрајинама ова идеја била симпатично примљена чак кад би српски законик био делимично и поправљен.

Још једно. Ако би се остварила привремена реформа са местимичним поправкама српског казненог законика то би се кроз неколико година јавила апсолутна неопходност за коренитом реформом за доношењем новог модерног казненог законика. На тај начин показало би се, да тек што је извршена промена правних институција у свима земљама, у којима српски казнени законик није био досада у снази, а већ брзо затим јавља се потреба за реформисањем, према томе за новом променом права. Појмљиво је, колико би подобне измене биле

корисне и за сталност правних појмова и осећаја код народа, и за судски рад, и за правосуђе у опште.

Најзад, истичу се и практички приговори против увођења пројекта: обично се указује, да провођење у живот новог законика са новим казним системом тражи огромних трошкова и јавља се као немогућно, догод нису саграђени нови казни заводи.

Али, ако се узму у обзир овакви приговори, свака озбиљна реформа кривичног правосуђа постаје немогућна и мора се одложити на дуго година, као што је био случај у Русији, где је, због сличних приговора задржато спровођење у живот новог кривичног законика на штету правосуђа. Много је боље о томе водити рачуна у специјалним одредбама приликом увођења у живот новог законика: тамо се могу регулисати узјамни односи старих и нових врста казни и показати судијама, како се мора да врши замена таквих врста лишења слободе, за које још нису готови казни заводи. Па, осим тога, у последњим деценијама казни системи, који постоје у појединим земљама, у толико су се приближили (заједно са кретањем интернационализацији у кривичном праву), да, например, прилагођавање казних завода у Хрватској и Словенској, који су уређени на основу аустријског казног законодавства, ка систему, који се заводи новим српским пројектом, не прави никакве особите тешкоће нити тражи ма каквих битних и компликованих измена.

Напослетку не треба заборавити, да осим застарелог материјалног кривичног права у Србији постоји још старије па и врло рђаво кривично процесуално право. У колико ће брже бити свршен рад на новом казном законик у Југославије, у толико ће то више морати утицати на брзо спровођење реформе процесуалног права. Савршенство и јединство судских установа и процесуалног кривичног права потребније је са државног гледишта за успех правосуђа него савршенство и јединство материјалног права.

С тога је потпуно појмљива, и мора бити поздрављена одлука министарства правде, да се радови на изједначењу како материјалног тако и процесуалног кривичног права Југославије сврше што хитније. Али, при брзом раду комисија, посао изједначења и усавршавања савременог кривично-правног стања тражиће још доста времена, јер и при најбољој вољи владе

и парламента за овај посао неопходан је и рад још неколиких инстанција (Државног Савета, парламентске комисије и парламентског пленума). И зато је хитност неопходна јер како је тачно рекао руски император Петар Велики, „одугвлачење је слично смрти.“ Али ипак није могућно само због хитности жртвовати суштину посла; изједначење кривичног правосуђа у уједињеној краљевини С. Х. С. мора бити свршено не само по могућности хитно већ и на најбољи и најпотпунији начин.

У области кривично-материјалног права, као што смо горе навели, то је врло битни и врло благодарни задатак, који треба да се сврши.

20. августа 1920. г д.

Д-р Мях. П. Чубинскиј.

ДУНАВ ПРЕМА УГОВОРИМА О МИРУ

III

У самом почетку овог чланка сам поменуо да уговори о миру предвиђају и како ће се на речним мрежама Лабe, Одре, Њемена и Дунава расподелити пловни парк непријатељских држава. То питање нема везе са организацијом будућег режима Дунава и подели је једини циљ да садашње оправдане потребе савезничких држава задовољи и да им омогући искоришћење речне мреже. О томе садрже члан, 300 уговора с Аустријом и чл. 284 уговора с Угарском исте одредбе као и чл. 339 уговора с Немачком, али са извесним допунама којих нема у уговору с Немачком.

Према тим одредбама, целокупни непријатељски парк који се затекао протоколисан у непријатељским пристаништима на дан примирја употребиће се најпре за реституције, затим за накнаде штета и најзад за задовољење савезничких оправданих потреба.

Пре свега се имају извршити реституције, повраћаји оних савезничких лађа које је непријатељ у току рата отео а које се налазе још у непријатељским рукама онакве какве су. За те реституције уговори остављају рок од два месеца од дана њиховог ступања у важност (§ 6 додатка члану 244 уговора с Немачком).

Пошто се реституције изврше мора се приступити замени оних савезничких пловних објеката који су у рату пропали услед непријатељске војне акције. Сваки савезник ће добити као накнаду за своју пропалу тонажу исти број тона из непријатељског пловног парка и исти тип бродова. Ради тих накнада издвојиће се из речног парка сваке непријатељске државе пети део (20%). Да ли ће то бити довољно да се све накнади? Не зна се, али уговори о миру истичу тих 20% као највећи проценат који се може одвојити за накнаде.

Кад се и та операција буде извела, онда по чл. 300 Уговора с Аустријом и члановима који му одговарају у другим уговорима, има да се констатује колико је пловних објеката остало од оних који су протоколисани у непријатељским пристаништима и да се и од њих један део раздели, а поред тога и потребни материјал, међу савезничке државе према њиховим оправданим потребама.

Реституције и накнаде врши Репарациона Комисија с тим да изборни судија одреди услове под којима ће се вршити уступање објеката одређених за накнаде. Поделу међу савезнике бродова који остану протоколисани пошто се изврше накнаде вршиће сам изборни судија.

Који је тај изборни судија, и какав је тај изборни суд? То је нарочити суд предвиђен чланом 339 Уговора с Немачком и паралелним одредбама осталих уговора, суд који ће расправљати искључиво питања о речним бродовима. Уговори предвиђају једнога или више судија и остављају Сједињеним Америчким Државама да оне одреде личности. И ако нису ратификовале уговоре, Сједињене Државе су се примиле ове дужности и назначиле су, месеца маја 1920 године, једнога судију изабравши за тај положај г. Хајнса, директора једног америчког железничког друштва. Хајнс ужива у својој земљи велики углед као добар администратор и за време мобилизације америчке, америчка влада је њему била поверила управу свих железница. Он је једини одређен као судија, али ће у послу имати неколико помагача, међу којима је означен званично као његов помоћник пуковник Крац, инжињер по струци, специјалиста за грађење канала речних, један од твораца панамског канала у Америци.

Према уговорима судија има да прикупи све могуће податке на основу којих ће моћи да оцени што тачније колико

је свакој савезничкој држави неопходно потребно пловнога парка. Уговори му постављају као нарочиту основицу за тај рачун промет за последњих пет година које су рату претходиле. Али судија треба да води рачуна и о другим чињеницама нарочито онде где су сасвим нове државе и ново стање као на пример на Дунаву, и где нова груписања покрајина стварају и нову економску оријентацију услед које промет може на неким деловима реке бити несразмерно већи, а негде напротив мањи него што је био пре рата. Кад буде стекао своје уверење о оправданим потребама свакога савезника, судија ће од непријатељског пловног парка доделити свакоме онолико колико буде било могуће. По уговору је само дужан да од непријатеља узме за ту сврху најсавременије и потпуно исправне бродове.

Треба одмах напоменути да тај акт одузимања једнога дела непријатељског пловног парка није конфискација и да се за вредност свакога објекта мора дати противвредност у новцу. Ако је брод приватна својина, а то је најчешћи случај, сопственик коме је брод одузет добиће накнаду која му припада од своје државе. У сваком случају за противвредност брода признаће се непријатељска држава у рачуну репарација, другим речима одбиће се од суме коју непријатељска држава има да даје на име накнада сума за коју су бродови процењени. Једина је неповољна околност за непријатељске државе односно поданике у томе што ће им се рачунати не садашња вредност брода већ само капитал који је стварно био у брод уложен.

За нашу државу је ова одредба уговора о миру од највећег значаја. Кад се узме у обзир да смо пре рата имали једно једино веће бродарско предузеће, Српско Бродарско Друштво, које се с муком одржавало у борби са старијим и куд и како моћнијим страним предузећима, да наши нови држављани из Славоније, Војводине, Босне нису имали у својој сопствености ни толико пловног парка колико ми — докле је највећи део дунавских пловних објеката био у рукама бечких и пештанских капиталиста — види се да би ми, који сада имамо највећу речну мрежу од свих дунавских држава, апсолутно били немоћни услед оскудице у својим сопственим лађама да сами ту мрежу искористимо, тако да би страна друштва готово искључиво обављала саобраћај и у нашим границама и сву корист од тог саобраћаја себи присвајала. Ми не бисмо имали довољни парк ни за онај део дунавске мреже који је национална наша вода,

а камо ли за сам Дунав и притоке које су проглашене међународним. Наш промет на води, наш увоз и извоз зависили би од странаца који би своје преимућство у бродовима искористићавали свакако на нашу штету. Од те велике опасности нас спасава чл. 300 Уговора с Аустријом и чланови других уговора који су му по садржини једнаки.

Сама подела бродова по чл. 300 је један чисто механички посао: Кад судија утврди с једне стране колики су оправдани захтеви сваке државе и колики је збир тих захтева, а с друге стране колико тонаже стварно постоји на расположењу за задовољење тих захтева, он има само да израчуна у колико се захтеви држава могу задовољити. Тонажа која се може одузети од непријатеља несумњиво је много мања од оне коју ће заинтересоване државе захтевати. Претпоставимо да тонаже за поделу има само 40% од захтеване тонаже: судија ће онда свакој држави дати само 40% или две петине од онога што је захтевала за себе. Цела та операција ће се извести готово аутоматски и без великих тешкоћа. Али у чему је улога судије тешка, и у чему он има да покаже највећу непристрасност и проицљивост, то је у оцени истинитости чињеница којима поједине државе поткрепљују своје захтеве. Судија мора да сузбије покушаје појединих држава да своје потребе преувеличају само да би им се у ствари више доделило. То је свакако најтежи и најзаплетенији део његове функције.

Полозна тачка за судијин рад морају бити исцрпни извештаји које ће му све заинтересоване државе поднети и у којима ће помоћу статистичких података утврдити величину својих потреба. И наша држава му мора поднети такав извештај и баш у томе је она у много тежем положају него остале, зато што су многе архиве Краљевине Србије пропале а са њима и многи статистички податци из предратног доба. Ми смо у немогућности дати тачну статистику пловидбеног промета за последњих пет предратних година, онако како то захтева члан 339. И не само то, већ и кад бисмо пружили судији потпун извештај о предратном промету, тај промет не би могао бити мерило за наше данашње потребе.

Прилике су сасвим измењене. Наше нове области у дунавској водопањи добивају сасвим другу оријентацију тиме што им је центар постао Београд на место Пеште или Беча. Улазећи у састав једне нове државе оне ступају и у нову

економску целину и важност појединих њихових саобраћајних путева се мења. Ако узмемо као пример железнице, пруга Инђија—Загреб, која је под Аустро-Угарском била споредна и која је грађена као другокласна, постала је једна од главних артерија наше државе. Исти је случај и са воденим путевима и на нашем делу дунавске речне мреже промет ће бити куд и камо интензивнији него што је био док су ти крајеви потпадали под Аустро-Угарску. Наше железнице су не само у рђавом стању, већ су и недовољне за данашње потребе, а уз то су и рђаво оријентисане и без везе (као један пример довољно је поменути да се из Земуна у Панчево железницом мора ићи преко Суботице); железнице могу примити само један део нашега увоза и извоза и док се год њихова мрежа не оснажи, не умножи и не поправи, главно преносно средство биће бродови, а главни пут Дунав са својим притокама. Речни промет не само дакле да ће се сам собом повећати према предатном, већ ће још више порастати и зато што за дуже време мора на себе примити и један знатан део промета који би нормално ишао гвозденим путем. Све то скупа чини да је за наш економски развитак од судбоносне важности да ли ћемо на Дунаву имати довољан број бродова и шлепова.

Ако хоће да правично оцени наше садашње стварне потребе, судија мора тражити потребна дата не у предатном промету већ у статистици последњих месеци и мора узети у обзир и стање наших жељезница. Само ће на тај начин доћи до тачне оцене наших данашњих оправданих потреба.

IV

Одредбе које се односе на поделу непријатељског пловног парка нису сасвим исте у свима уговорима. Управо све одредбе које се налазе у чл. 339 уговора с Немачком ушле су и у уговор с Аустријом и с Угарском, али у овим уговорима има и нове три алинеје којих у уговору с Немачком нема. Те допуне, унете у уговоре с Аустријом и с Угарском, односе се само на спорне бродове на Дунаву.

У тим допунама, уговори с Аустријом и с Угарском регулишу на који ће се начин осигурати експлоатација оних лађа, око чијег држављанства или својине постоји спор између држава. Оне одређују нарочиту комисију, у којој ће бити заступљене Сједињене Америчке Државе, Енглеска, Француска

и Италија, и тој комисији стављају у дужност да води надзор над лађама чија је својина спорна. Комисија може привремено експлоатисати те лађе или сама непосредно (чистим приходом од експлоатације располагаће Репарациона Комисија), или ће их предати једној локалној организацији да их ова експлоатише под њеним надзором.

У сваком случају та експлоатација има само привремен карактер и постојаће све док се о спорним објектима не донесе коначна одлука: коме ће припасти.

А коначну одлуку има да донесе изборни судија, и у томе је најважнија допуна која чини разлику између уговора с Немачком с једне и уговора с Аустријом и с Угарском с друге стране. По алинеји 4 члана 300 Уговора с Аустријом: У колико се тиче Дунава, изнеће се на пресуђење изборном судији и сва питања која се односе на сталну поделу бродова, око чије би својине или држављанства поникао спор између држава.

Која су то питања и који су то спорни бродови?

Аустрија и Угарска су стале на гледиште да се четврта алинеја члана 300 односи нарочито на бродове које је српска војска 1918 године запленила. Оне споре наш ратни плен и траже да заплењене објекте вратимо пређашњим власницима докле ми напротив сматрамо да је плен прешао у наше власништво. Тај спор између нас и Аустрије и Угарске, ове две државе желе да расправи изборни судија и тврде да се алинејом 4 члана 300 баш тај спор ставља у судијину надлежност.

Ми међутим можемо са пуно основа тврдити да аустријско односно угарско гледиште није тачно, и да изборни судија ни у ком случају не може бити надлежан да решава о нашем ратном плену.

Ако се обазремо на досадашњу праксу, видимо да ни у чему државе нису биле толико саревњиве на своју независност као у питањима ратнога плена. Кад је друга Хашка Конференција 1907 године с муком успела да изради један уговор о оснивању нарочитог међународног суда за ратни плен на мору, суда који би у одређеним случајевима био као неки апелациони суд над националним судовима за ратни плен — тај уговор је истина потписан, али никад није ратификован само зато што државе нису хтеле пристати да, ма и по некипут, један међународни суд цени и обара пресуде њихових националних судова за плен. Акт заплене сматра се

као један суверени акт војске у којој је оличена држава. Нарочито у случају као овај садашњи, не зна се да је икад једна држава пристала да се плен који је учинила на бојном пољу доводи у питање, да један изборни судија извиђа да ли је њена војска правилно поступила и да тај судија евентуално одлучује и да се заплењени објекти врате побеђеноме. Да је на то наша држава овога пута пристала, то би био први случај своје врсте, без примера у прошлости. То би био одиста један велики изузетак. А може ли се тако нешто изузетно, абнормално, извести као закључак, на основу доста натегнутих дедукција, из једне нејасне одредбе уговора о миру, и није ли потребно за такав беспримеран случај да текст уговора буде изричан и категоричан? Да наша држава сноси такво ограничење суверености какво би за њу било суђење поступака њене војске на једном међународном суду потребан је њен изрични претходни пристанак, а тога пристанка у 4 алинеји члана 300 нема.

Па и кад се не би тицало једнога питања које као питање плена задире у државну сувереност, кад би се тицало предмета које државе без устезања и често поверавају изборном суду, потребно би било, да у уговору то питање буде изрично наглашено и тачно одређено.

Свако изборно суђење се оснива на *компромису*, то јест на једном нарочитом уговору у коме парничне стране назначују суд, предмет спора, границе судске власти, поступак и обавезују се да ће пресуду извршити. У изборном суђењу питање бродова компромис је члан 300 уговора с Аустријом. У сваком компромису, па дакле и у овом, државе одступају од свога сувереног права по коме нико над њима не може бити судија и *изузетно* унапред пристају да треће лице пресуди њихов спор. Изборно суђење је дакле *изузетак* и компромис као сваки изузетак се мора тумачити лимитативно. А је ли лимитативно тумачење кад се из члана 300 изводи да је судија надлежан и за ратни плен и ако о плену ни једне речи у целом уговору о миру нема? Свакако није.

У осталом кад је случај као овде да се парничари не слажу односно граница надлежности судије, сам судија је дужан да оцени шта према компромису спада у његову надлежност а шта не. Његова тачна и правилна оцена питања надлежности јесте од пресудна значаја пошто државе, и ако

су се обвезале да ће пресуду извршити, могу бити разрешене те обавезе ако је судија у пресуди прекорачио своју надлежност, ако је судио *ultra petita*.

V

Аустрија и Угарска стоје на гледишту да пловни објекти које је наша војска запленила не могу бити ратни плен зато што су приватна својина. Оне тврде да ми те објекте бесправно држимо и захтевају да их вратимо њиховим пређашњим сопственицима.

То тврђење је апсолутно нетачно и да би се видела сва његова неоснованост потребно је изложити саме чињенице.

Бродови и шлепови који нам се споре заплешени су последњих дана октобра и првих дана новембра 1918; заплениле су их наше војне јединице у своме наступању преко некадашњих северних граница Краљевине Србије; заплениле су их као један део непријатељске коморе. Ти пловни објекти су ишли за непријатељем који је одступао и кад су нам пали у руке, констатовали смо да су били натоварени муницијом, храном, разним потребама за војску и упљачканим стварима из Србије. Природа самога товара, посада која је била на бродовима, потврдили су нашу претпоставку да је то комора непријатељске војске и наш је акт доцније оснажио као правилан и сам командант савезничке источне војске, француски генерал Франше д'Епре једном својом одлуком.

Пређашњи власници заплешених бродова су протестовали против заплене, тврдећи да ти бродови и шлепови, у тренутку кад смо их запленили, нису престали бити приватна својина друштава којима су пре рата одиста припадали — а приватни бродови на реци не могу бити плен.

Истина је да по члану 53 Хашке Конвенције о законима и обичајима рата на суву једна војска не може задржати као плен превозна средства која је узела од непријатељских приватних власника. Али је истина и то да бродови које смо ми запленили нису више имали у тренутку заплене карактер приватне својине.

Треба пре свега имати на уму да су аустро-угарска бродарска друштва била у тешкој вези са државом него што је обично случај код приватних друштава. Аустријско дунавско

бродарско друштво је уживало од државе сталну субвенцију а у угарском бродарском друштву је држава била најглавнији акционар имајући 51% акција. Истина, државно учешће у друштвеном капиталу и државна повластица у време мира нису саме, собом довољно убедљив доказ у прилог наше тезе. Али су друштва, осим тога, према држави била у врло јаким обавезама и те су обавезе биле нарочито велике у рату. Основ им је био у закону од 26 децембра 1912 и у уговорима закљученим између државе и друштва. Те су обавезе у толикој мери потчињавале друштва држави да се друштва нису могла више сматрати као чисто приватна предузећа.

По члану 12 закона од 1912, власници пловних и ваздухопловних објеката обавезни су дати своје објекте држави на употребу кад год она то захте. Држава може одмах тражити и *коначно* уступање тих објеката.

Ослањајући се на тај члан 12, војна аустро-угарска администрација је стекла неограничено право располагања приватним бродовима у рату.

Да би се што боље послужила у рату приватним преносним средствима, аустро-угарска држава је била створила једну нарочиту установу која се звала: царска и краљевска централна управа преноса (K. u. k. Centraltransportleitung) и под том су установом стајале и железнице и бродови и сва друга преносна средства потребна војсци. Централна се управа делила на неколико одељења и за бродарство је постојало нарочито одељење: Schiff-Fahrtsgruppe. У последњем рату, 1916 године, то одељење је имало под собом пет секција (у Бечу, Пешти, Оршави, Рушчуку и Браили) а под секцијама је било 45 подсекција. У служби војне управе бродарства је било 129 официра, 18 лекара, 1847 војника, 3774 ратна заробљеника, 17 војно-административних, 113 грађанских чиновника и 5155 службеника. Под војном управом је пловило 211 пароброда и 1217 шлепова (укупно 97000 коњских снага и 773.000 тоне). Помоћу тог импозантног пловног парка преношене су трупе, муниција, храна за армије Поћорека и Макензена. Само за две и по године (1914—16) пренето је 74210 рањених и болесних војника. А од децембра 1916 до децембра 1917 је превезено за војску 30 милиона метарценти хране. Војно бродарство је аустро-угарској војсци чинило, као што се види, неоцењене услуге, било му је десна рука.

Што треба нарочито истаћи јесте сама организација војног бродарства: та организација је била потпуно војничка.

У свакој држави се у рату приватна преносна предузећа стављају у службу војсци, али приватна железничка или бродарска друштва се потчињавају држави само у толико, што подлеже војном *надзору* и што су дужна испунити сваки захтев војних власти; она иначе задржавају управу и администрацију својих преносних средстава. Код аустро-угарских бродова је био сасвим други случај: бродарска друштва су задржала управу и експлоатацију само оних пловних објеката, које војна власт није била узела на употребу и којима се војска никад није служила, а то је био мали део, који је једва стизао, за приватни саобраћај у позадини. Већи део пловног парка је био одузет приватним друштвима и она нису над њим више имала апсолутно никакве власти. Централна Управа је сама руководила војним бродарством, сама вршила његову експлоатацију без икаквог учешћа друштава. Доста велики број персонала остао је био на бродовима, али је тај персонал био мобилисан, није више био персонал друштва већ војне управе, примајући наређења само од ње. Војна Управа га је могла сменити, не питајући Друштво. Посада на бродовима сматрала се као саставни део војске, била је наоружана и — што је врло карактеристично — појединим службеницима на бродовима давата су одликовања која се у рату, по аустро-угарским законима, дају само *борцима*.

Је ли код оваквог стања ствари могло бити речи о каквом приватном предузећу? И нису ли бродови на овај начин потчињени војној управи били саставни део војне коморе апсолутно исто онако као и кола, теретни аутомобили?

Треба споменути, међутим, још једну врло важну околност. Бродове који су јој били потребни Војна Управа је узимала од приватних лица или друштава *под кирију*; за сваки пловни објекат је углављена била кирија на дан и та кирија је некипут достигала доста високу цифру. Али је код те кирије то било необично што је приватни власник коме је брод узет морао пристати да брод може прећи у државну својину онога дана кад би услед дужега трајања рата кирија достигла суму за коју је процењена вредност брода: тог дана је аутоматски, без икаквог споразумевања са сопствеником, брод прелазио у др-

жавну својину (Примера има зато доста: бродови *Давор*, *Федор*, *Марица*, *Марко*, *Сокол* и т. д.).

И онда се морамо питати да ли је тај уговор који носи име *кирије* одиста *кирија*? Код *кирије*, сопственик уступа по извесну цену само употребу своје ствари, задржавајући своје право својине, и ма колико дуго трајао закуп, право својине не долази у питање. Сопственик ствари дате под *кирију* задржава право да располаже својном, а код закупа аустро-угарских приватних бродова видимо на против да приватни сопственик који је дао свој брод под *кирију* нема више права да располаже својном брода. Да ли ће брод остати својина његова или не, не зависи више од њега, власника брода, већ од закупца! Је ли то онда уговор о *кирији* или је *условна продаја*? И могу ли се ти бродови упркос тога сматрати као приватна својина?

Питање које се овде излаже није још решено и немогуће је сада објавити све његове елементе. Али и ово што је напред речено држим да је довољно да свакога убеди да су бродови који су били под аустро-угарском војном управом могли бити ратни плен зато што су били изгубили сваки приватни карактер. Несумњиво је да наша војска није повредила члан 53 Хашке Конвенције, да је била у праву кад је бродове запленила и да јој сваки објективни судија мора то право признати.

VI

За нашу државу је будуће уређење Дунава од највећег значаја зато што ће Дунав са притокама увек остати један од њених главних саобраћајних путова чију важност ни најсавршенија железничка мрежа неће збрисати. Уговори о миру, међутим, као што је напред речено, поставили су само главну основу тог уређења, а нарочитој међународној конференцији су оставили да утврди појединости будућег дунавског статута. Та конференција заседава у Паризу и по ономе што се зна у јавности у своме раду наилази на велике тешкоће. Несугласице међу делегатима се појављују готово — код сваког питања, што на сваки начин не може убрзати конференцијин рад. Ако конференција буде боље среће него њене претходнице које су се Дунавом бавиле и ако свој задатак успешно сврши, биће потребно да се у нарочитој чланку њени резултати изложе и претресу. За сад се мора учинити само ова примедба: Истина је да се на једној међународној реци признаје подједнака

слобода пловидбе свима без обзира чији су држављани, али ће се у ствари том слободом готово увек користити поглавито прибрежне државе ако су само предузимљиве и сложне. Самим својим положајем те су државе природно повлашћене у утакмици са другим државама, чије су територије далеко од реке. Да се прибрежне државе ако не искључиво а оно поглавито користе једном реком, и ако је та река за све а не само за њих слободна, зависи од самих прибрежних држава.

На Дунаву међутим једна Велика Сила која је врло удаљена од те реке труди се да потисне прибрежне државе: готово од самог дана примирја, та Велика Сила је предузела живу акцију да постане господар дунавског саобраћаја. Њен капитал је већ откупио све акције Јужног Немачког Бродарског Друштва и знатан део акција аустријских и угарских друштава, а покушавао је да исто уради и код нас и у Румунији. Свему томе је циљ да се учешћем у управама свих бродарских друштава на Дунаву створи монопол дунавског саобраћаја у рукама припадника једне Велике Силе.

То није више никаква тајна. У интересу је међутим свих прибрежних држава да се тај монопол не оствари. Прибрежне државе треба да сматрају Дунав као своје заједничко добро, на коме ће остати господари оне а не странци. Господарење Аустро-Угарске на Дунаву пре рата је тешко било сузбити зато што је Аустро-Угарска била дунавска држава. Али господарење једне стране силе може се онемогућити ако само код дунавских држава буде било довољно предузимљивости и слоге. Ако се домаћа друштва без страног капитала довољно развију тако да подмире потребе саобраћаја, ако дунавске државе буду сложне на питању одбране њихових заједничких интереса, страна друштва, ма колики био њихов капитал, тешко ће се борити против домаћих. Надам се да ће дунавске државе увидети важност овога питања од кога зависи да ли ће бити господари у својој кући или не. А желети је да прибрежне државе већ на конференцији која се држи у Паризу сузбију мешање Великих Сила које на жалост не могу ниједну прилику да пропусте а да не намећу своје туторство.

ПОЛОЖАЈ И УЛОГА СУДИЈЕ.¹

Јавно предавање, одржано у Правничком Удружењу,
у Београду 4. јануара, 1920. године.

На живот у друштву, човека је принудила борба за опстанак. Она му је, за његово опхођење према осталим члановима, наметнула извесна неопходна правила, којих се већина мора придржавати, да би друштво постојало. Та правила јесу прво право, први закони; нужда први законодавац. Она и данас, и поред свих друштвених осећаја, држи друштво, које је у толико стабилније, у колико су његови чланови, бар у већини и способнији да свестраније појме, у властитом интересу, тај закон нужности.

Подела рада у друштву условљена је самом природом, на првом месту самим саставом друштва из људи, жена, деце, старца, снажних, слабих. Подела рада је и један од нужних услова опстанка друштва, и први услов прогреса, цивилизације

¹ О положају и улози судије нема ништа што би било сасвим ново, до сада нечувено и непознато. И ја не излазим пред вас са уображењем да изнесем тако што.

Подсећајући, у најкраћим потезима, само на извесне просте мисли, које се вековима понављају, и додирујући, узгред, само нека питања, о којима се може, на дугачко и на широко, дискутовати, завршавам констатацијом положаја и улоге судије, како су, по мом мишљењу, одређени данашњим општим поимањем и нашим законима. Па, и ако је ограничено на констатацију онога чега су свесни и судије и друштво, предавање није бесцелно.

Придев *свесан* подлежи поређењу, те, и ако смо свесни положаја и улоге судије, не значи да их не можемо бити још и свеснији. А то „још и свеснији“ може бацити јачу светлост на питања која се тичу положаја и улоге судије, а која су општим током прогреса и страховитим ратним ударима избачена на дневни ред, и на пољу духовног као и на пољу материјалног живота друштва и народа.

Сем тога, ово предавање треба да има општи значај сваког јавног предавања: да се изнетим или покренутим питањима заинтересује јавно мишљење, у колко му и за њих остаје времена и воље у данима општег поремећаја.....

У току предавања биће речи о Уставу. Сматрам за потребно да се унапред оградим од извесних примедба, које би се евентуално могле појавити у дискусији. У колико се позивам на Устав и у колико о њему говорим чиним то са претпоставком да *он постоји у целости и обавезно за све*. Не упуштам се, дакле, у оцену историјских догађаја, који су отпочели оног тренутка, кад је оружана моћ Србије са политичким представником исте напустила и последњу стопу српске земље у 1915. год., а који, и ако најзад срећно завршени, још нису добили своју крајњу и трајну форму. Ти историјски догађаји, непредвиђени у време доношења Устава, били су јачи од оквира. Говорити о њима, значило би ставити се на терен фактичких а не чисто правних питања, а ја желим да са овим предавањем у Правничком Удружењу останем на пољу права, где је лакше доћи до сагласности.

Пролазећи кроз многобројне мене, и власт је, једно од првих и битних обележја друштва, благодарећи еволуцији, кад што прекиданој и убрзаваној револуцијом, стигла до поделе: на законодавну, извршну и судску, како је и код нас (чл. 33, 38. и 39. Устава). —

Најстарија до сада позната историја државе јесте историја Мисира. Почиње, у колико се зна, на пет до шест хиљада година пре хришћанске ере. Један од њених најстаријих писаних споменика је *Књига Мртвих*, скуп молитава за одбрану душе на оном свету, *пред судом*, који чини Озирис, *бог Истине и Правде*, са још четрдесет два божанства, *заседавајући у дворани Истине и Правде*.

За људе који не верују у причу неког израиљског свештеника о постању света, човек је створио бога по свом а не бог човека по свом облику, и, по томе, *Књига Мртвих* за нас је слика не оног света него тадашњег друштвеног живота, у колико се овај одигравао и изражавао пред судом. Озирис на небу био је, дакле, господар правде као што су фараони били на земљи, само, разуме се, много савршенији од смртних краљева. Људи су правду истицали нада све остало. „Од свих који су икад владали Мисиром, предање највише хвали Микериноса, с тога што је, поред осталих добара чињених народу, правичније делио правду него икоји други краљ.“¹

И Јеванђеље, и Коран, препоручују правду на овом свету и обећавају је на оном свету, тешећи и плашећи страшним судом.

Тешко је, ако не и немогуће, знати, да ли је мисао на правду на оном свету поникла у уцељеној души жедних правде на овом свету, или се она појавила код вештих управљача, да би њоме, ради лакшег управљања, загасили жеђ за правдом на овоме свету, како је то, говорећи о постању бога, рекао један од грчких мислилаца. Али је неоспорно, да код свих народа који су веровали и који верују у загробни живот постоји, изражена у вери, као првој манифестацији човечијег испитивачког духа, тежња, као идеал, за вишом, савременијом правдом од људске: апсолутном наградом за праведне и казном за неправедне, за правдом коју дели свемоћан, свезнајући, неумитни судија.

Тиме је речено: и какав треба да буде идеално зами-

¹ G. Maspero: Histoire ancienne des peuples de l' Orient. Paris 1912. Стр. 74.

шљен судија на земљи, и како је велики његов значај, који се у толико више истиче, у колико се људи мање заварavaju и теше правдом на оном свету.

Изреком : *Бог на небу, суд на земљи*, народ је дао своју оцену о значају суда, издигнувши га тако нада све власти. Овој изреци потпуно одговара мишљење Р. Поенкареа: да је судска власт највиша (*la plus redoutable puissance*) коју човек може вршити у име народа.¹

Да су тога били свесни и наши највиши друштвени редови у средњем веку, као и да су се трудили да омогуће што боље правосуђе, доказ нам је Законик Цара Душана:

„Кад би се догодило да ја цар напишем неке писмо или наредбу по љутњи или по љубави и милости спрам некога, па би се та наредба или писмо налазили у супротности са Закоником и не би били ни по правди ни по прописима законским, судије се на то писмо или наредбу неће обзирати него ће судити и вршити онако како је право“ (чл. 171.), и „Всаке судије да суде по Законнику, право, како пише у Законнику, а да не суде по страху царства ми“ (чл. 172.).

Код овог другог члана Стојан Новаковић дао је ово објашњење : „У први мах, 1349. год., није се хтело дати судовима начелно право да могу потирати царска писма, осим једино у црквеним споровима око земље. Види се да се касније, за љубав сигурности и независности судске, приступило и томе кораку и да се пошло јасним правцем потпунога одвојења судства од управних власти“. —

И ако је турском најездом и петвековним робовањем прекинуто наше изворно писано право, које је могло, у време појаве Душановог Законика, служити за углед тадашњим напреднијим европским законодавцима, свест о правди и високој улози судије живила је у народној души: у његовој песми и причи, у његовој религији.

За народну свест о праву и правди, о дужности, о судији, како је изражена у песми *Урош и Мрњачевићи*, слободно се може рећи да се издиже изнад свих законика и свих правних дела, да је ненадмашна. Са њом у руци, кад смо је достојни, у питању поимања и вршења правде можемо поносно стати у први ред културних народа, чији природни ток напредовања

¹ У предговору делу: *L'art de juger*.

није прекидан ни приближно мрачним и дуготрајним туђинским господарством.

Таквој правди, у осталом, учили су и уче:

Стари завет: И рече судијама: гледајте шта ћете радити, јер нећете судити за човека него за Господа, који је с вама кад судите; не гледајте ко је на суду, саслушајте малога и великога, не бојте се никога, јер је суд Божији; чините суд и правду;

Јеванђеље: Не гледајте ко је ко кад судите, него праведан суд судите;

Коран: Бог вам заповеда да правично судите вама подобнима; кад изричете пресуду, изреците је правично, па макар то било и спрам сродника;

Народно веровање учи: да се правда на земљи врши и онда кад то људи не виде, не чују, не знају, кад у опште сумњају да је и има на земљи; оно учи да се правда врши по вољи Провиђења, неког вишег закона, који би скептици назвали, можда, законом друштвене равнотеже. Толико је појам правде нераздвојан од друштва, да се ово без ње не може ни да замисли;

Правда држи земљу и градове!

Тако, народна прича: *Не узимај зло јер ће ти се враћати* казује, како је Свети Сава, преобучен у калуђера, учинио да вршење правде на земљи види „један човек, који је био побожан, па већ и остарио и свашта се у животу нагледао, само никад није видео правде.“ Та правда у причи јесте враћање зла злим, она иста коју исказују: Мојсијево: зуб за зуб; изрека: учини добро не кај се, учини зло надај се; па, чак и највиша књига љубави и праштања, Јеванђеље са својим: каквом мером мерите, онаквом ће вам се и вратити; ко убија мачем, од мача ће и погинути; и синтезом свега, истовремено идеалног и крајње реалног учења: не чините другима што нисте ради да вама други чине.

То су прости, народни, стварни правни принципи, производ дугог и мучног али освештаног искуства, који сами собом још нису довољно моћни да обуздају самовољу, али који на уста пророка Исаија узвикују:

Тешко онима који постављају неправедне законе и који пишу неправде!

И наш гуслар знао је да има судија који нису као што

је Краљевић Марко у улози судије. Казујући шта се таквима дешава на оном свету, он тиме каже и шта би требало да их снађе на земљи (*Види Огњена Марија у паклу*).

Код тако животворног подстрека у староставним књигама и учитељима оличеним у Јевросими мајки, Светом Сави, протопоп Недељку, у народним песмама и причама, тој непрекидној бујици узвишене народне свести о правди и судији, ни шумадијском законодавцу, и ако дојучерашњем робу, није било ни страно ни одвећ тешко да убрзо за својом, надчовечним напорима и патњама повраћеном слободом, пригрли дух времена, и да, на место петвековног: „кадија те тужи, кадија ти суди“, и ћифтинског: „какво печење такво и решење“, уведе судску независност и сталност.

Потреба, право и дужност, државе да казни и да расправља законом регулисане односе међу грађанима (становницима) чини један део целокупне државне власти, судску власт, коју врше судови, изричући правду (чл. 39 и 146 Устава).

Судови су независни.

У изрицању правде они не стоје ни под каквом влашћу по суде и решавају само по закону.

Никаква државна власт, ни законодавна, ни управна, не може вршити судске послове, нити судови могу вршити законодавну или управну власт (чл. 146 Устава).

Судије су у својим звањима сталне.

Судија не може бити лишен својега звања, нити ма под којим изговором уклоњен са дужности против своје воље, без пресуде редовних судова или дисциплинарне пресуде Касационог Суда

Судија не може бити тужен за свој судски рад без одобрења Касационог Суда.

Судија може бити премештен само новим постављењем по својем писменом пристанку.

Судија не може бити стављен у пензију против своје воље, осим кад наврши 60 година живота, или 40 година државне службе, или кад телесно или душевно тако ослаби да не може дужност да врши. Али са последњег случаја не може се судија ставити у пензију без решења Касационог Суда (чл. 157 Устава).

Независност судска постојала је, посредно, и пре Устава, у моралној јачини судије и у његовом страху од одговорности.

По § 109. казн. зак., од 1860. год., који и данас важи, судија који по части суђења, по препоруци чијој, па ма и веће своје власти, противно закону реши и пресуди какво дело, да се казни заточењем од две до пет година.

Сталност је дошла као штит независности, као сигурна материјална подлога за карактер и моралну јачину. Пред очима судије не лебде §§ 76., 70 и 20 зак. о чин. грађ. реда.

Тиме је признато и делом констатовано: да је независности нужна потпора. У колико је ова јача, у толико је независност безбеднија, ефикаснија.

У том погледу може се још понешто урадити. И законодавац је учинио један покушај.

По чл. 26. зак. о судијама: „Председник и судије првостепених судова не могу се кандидовати у округу или вароши своје службе за посланике за народну ни окружну скупштину нити за чланове среских скупштина. Они не могу у окрузима ни у варошима своје службе истицати кандидатске листе, бити на њима представници нити председавати политичким зборовима“.

Остављајући, на овом месту, на страну питање целисходности, и разлоге који се могу изнети за и против ове мере, може се рећи да и она иде у прилог независности, кад се само ова има на уму. Не знам да ли је законодавац био мишљења по речима Г. Р. Поенкареа у већ поменутом предговору, да је политика нашла хиљаду средстава да се увуче у дом правде, тако да је ова изгубила моћ и храброст да јој се одупире, али је извесно: да правда још једнако има да води упорну борбу, да би се, у колико је то човечно могуће, ослободила политичких утицаја, који се датирају од времена када је сва власт била сконцентрисана у рукама једног лица или једне класе, и који ће, можда још дуго, бити последица тешкоће да се на делу изведе идеално замишљена апсолутна подела једне недељиве и неограничене, суверене власти.

Изгледа ми само да је законодавац, доносећи ово ограничење политичког права судије, повредио Устав, и ја то узгред истичем, у интересу поштовања Устава од свих фактора.

По тач. 4 чл. 98 Устава, задржавају своје чиновничке полошаје заједно са посланичким мандатом председници и чланови виших и првостепених судова.

Пошто Устав, задржавајући право измене уставних одредаба Великој Народној Скупштини (чл. 200 Устава), није пред-

видео никакво изузетно ограничење за избор судија за народне посланике, констатована повреда је очигледна.

Осигурање материјалног стања судије намеће се само собом, као стварни услов судске независности, која би и поред свега осталог, и поред најбоље воље од стране судије, често била само гола форма.

И међу богатим људима има несавесних; и међу сиромашним крајње честитих. Али, човек у својој молитви не цвили узалуд: И не воведи нас во искушење! Овоме ће пре одолети сит но гладан. Невоља је гора од стида, дуг је зао друг, — изреке су које се од памтивека знављају. Код једног од старих народа лаж је сматрана као највећи злочин. Одмах за њом долазио је дуг. Мислило се да мора и да лаже онај који дугује.

Материјално обезбеђен чиновник учињен је независним, у колико је то у опште могуће, од својих суграђана, а тиме је од њега одстрањено искушење мита, јер поклон заслепљује очи мудрима и изврће очи праведнима (Пета Књига Мојсијева 16 19), и мекша и саме богове (Овид).

Као државни чиновник, судија врши своју функцију за плату, и упућен је, као и већина осталих чиновника, за свој и своје породице опстанак на приход од личног рада. А лични рад ограничен му је не само општом одредбом § 26 зак. о чин грађ. реда, него и специјално чл. 158 Устава, по коме: Судија не може примити вршење какве друге државне службе, изузев хонорарну професуру на правном факултету. Он не може ни привремено бити упућен на другу плаћену или бесплатну дужност. Ово наређење још је проширено чл. 26. зак. о судијама: Судија не може бити члан управног или надзорног одбора никаквог акционарског друштва сем чиновничког.

Признавајући да су и све остале потребне функције државне власти, као у осталом, и сваки други частан посао, деликатне, ја нарочито истичем ову деликатност положаја: да судија на земљи буде оно што је бог на небу, а да му плата преко минимума за опстанак не пружа нешто и за удобност човека просечних потреба свога времена!

Законодавац би био недоследан, и штетно недоследан, кад за ограничења, у интересу независности судске, не би дао и материјални еквивалент, у интересу исте те само стварне независности.

Од судије треба да се тражи да мисли, да свестрано процењује и расуђује, а не да послове избацује брзином неке машине. Не колико, него како! И не све на суд, него само чисто судски посао, да суди а не да администрира. Моћ расуђивања је у зависности од напора и од квалитета посла. И Бог налаже, вели Корац, само дужности сразмерне могућности свакога.

Тако осигуран, судија треба да са своје стране да максимум преданог и савесног вршења службе, и да својом моралном снагом одбија и све остале многоврсне утицаје, који на њега делују као и на сваког другог човека а који се никаквим законима не могу одстранити. И не желим да улазим у моралисање, и оно је непотребно нашим судијама. Хоћу само, као у колегијалном разговору, да скренем пажњу на држање судије према јавном мишљењу.

„Раније, говорио је, почетком прошлог столећа, Ченинг, велики амерички учитељ, мишљење је било постојаније него данас, било је мало или није било ни мало узрока који би дошли да поремете опште идеје. Друштво је било скоро непокретно. Векови су протicali, и само су се незнатне промене опажале у навикама и начину мишљења. Али је наш век револуционаран век. Друштво, покидавши своје старе везе, ударано је на немирном океану, узбурканом олујом. Мишљење не представља више онај солидни правац, који је некада замењивао појединачно расуђивање и индивидуалну активност. Нема истине коју данас софизам не напада, ни лажи која не би могла постати парола једне странке. Да мишљење може вршити велики и користан утицај, неоспорно је; али то треба да је просвећено мишљење, које апелује на разум и на савест индивидуе, а не на страст, интерес, страх; мишљење које не прогони никога ко другојачије мисли... Чини ми се, и то је важна опаска, да јавно мишљење не може учинити толико за врлину колико за порок. Битност (есенција) врлине је да прелази преко јавног мишљења“.

У колико штампа, као најистакнутији израз јавног мишљења, заузима све јачи утицај у друштву, са неоспорном тенденцијом да, похвалом, покудом, или чак и застрашавањем, тирански све потчини себи, у толико судија према њој мора бити обазривији, отпорнији, неосетљивији, имајући у виду да је она, таква каква је, у много случајева инспирисана не ду-

боким и стручним проучавањем факата и правних односа, него рачуном или тренутном распиреношћу политичких страсти. Као што би са индигнацијом одбио сваки покушај озго, судија је дужан да се оглуши и о сваки покушај утицаја од стране јавног мишљења, било да му ово кличе: Осана! или да га поздравља са: Распни га, распни! —

Независност судска, заштићена сталношћу и осталим, дата је судији не њега ради него правде ради. Ваљало је заштитити и правду од тако заштићеног судије, ако би он, као слаб човек, злим удесом пао да независност злоупотреби. А историја показује да је било несавесних судија. То сведоче судије из наведене песме „Огњена Марија у паклу“ цитати из Старог Завета, Јеванђеља и Корана. Херодот прича, да је персијски краљ Камбис наредио да се један судија, по имену Сизамн, који је за новац изрекао једну неправедну пресуду, убије, да му се кожа одере, од ње направи опута, и овом оплете столица на којој је судија. седео у суду, па је на место убијеног судије поставио његовог (судијиног) сина, и овоме заповедио да се сећа на каквој столици седи кад суди. У Хамурабиевом законнику, који је најстарији од до сада познатих законика (издат око 2250 године пре наше ере), само се на једном месту говори о судији, у чл. 5. Ако би се доказало да судија учини неважећом своју написмено стављену пресуду, да се, поред новчане казне, јавно отера са судске столице и да се више не врати да седи са судијом у процесу. Лако је замислити да су за остале, веће, преступе судије морале бити много теже казне, кад је нпр. лекару, који оперишући нанесе тешку рану оперисаном или му уништи око, било заgroжено сечењем руку. По нашем законнику, судија је кривично одговоран: за примање мита (§§ 105. 106. и 107.); за против-законно решење или пресуђење, учињено по чијој препоруци, па ма и веће своје власти (§ 109); за прављење лажних исправа (§ 110); ако ма под каквим видом, па макар и што је закон нејасан, или што о случају правила нема, ни на опомену своје претпостављене власти, неће, кад је дужан, да суди страни која то захтева (§ 120.); ако би у вршењу дужности присвајао себи законодавну власт (§ 121.); ако при испитивању или ислеђењу казнимих дела принудителна средства употреби те да натера обвиненога на признање или на одају (§ 124.); ако се при саслушању, ислеђивању или решавању кривичних дела, гра-

ђанских или трговачких предмета *намерно* учини повиним какве неправде, било на ползу или штету које стране (§ 127.); и за сва друга кривична дела, која би судија, као државни чиновник, могао учинити у вршењу своје службе. Сем одредаба казненог законика, над судијиним радом лебде, опомињући га на дужност, још и зак. о чин. грађ. реда, закон о судијама, (а да и не водимо рачуна о претњи закона о изборима, закона о таксама... који судију деградирају на ниво каквог нижег административног чиновника!).

Д-р Чед. Марковић.

ПАРЛАМЕНТАРНА ХРОНИКА¹

Изборни закон за Уставотворну Скупштину.

3 септембра ове године проглашен је „закон о избору народних посланика за Уставотворну Скупштину Срба, Хрвата и Словенаца“ који је решило привремено Народно Представништво, а потврдио Краљевић Намесник. Закон тај израђен је у главном на основу старог српског изборног закона; управо, то је стари српски закон прилагођен новим околностима које су настале услед стварања државе СХС. Читаоцима овог часописа стари српски закон довољно је познат, — и ми ћемо се задржати само на изменама, па и то само на најважнијима, које су у њему учињене.

1. — Члан 1 одређује надлежност Уставотворне Скупштине коју би по закону од 3 септембра ваљало изабрати. Њена би надлежност била двојака: с једне стране, она би имала да донесе Устав; с друге, да донесе „оне законе који стоје у непосредној и тесној вези с уставом, као и законе финансијске природе који не трпе одлагања“. Те две надлежности УС не би могла вршити једновремено, него једну за другом. У истом члану 1 каже се: „проглашењем Устава престаје уставотворни и настаје законодавни рад Уставотворне Скупштине.“

У погледу своје законодавне надлежности УС подвргнута је следећим ограничењима:

¹ Скраћења. — УС = Уставотворна Скупштина; ИЗ = изборни закон од 3 септембра.

1) Она не би могла решавати никоје друге законе осим оних који би стајали у непосредној вези с Уставом, или који би били финансијске природе, а не би трпели одлагања.

2) Време трајања њеног законодавног рада не би могло бити дуже од две године.

Законодавац је сматрао да законодавна надлежност Уставотворне Скупштине представља нешто изузетно, и зато ју је хтео ограничити и по материји и по времену трајања.

Ми бисмо на ово имали да приметимо следеће:

(1) Према наведеном члану 1, законодавна надлежност Уставотворне Скупштине може трајати најдуже две године. То је прилично дуг период времена; међутим, за сав тај период постојала би једна скупштина која не би имала пуну законодавну надлежност, него би могла доносити само једну одређену врсту закона. Овако сужавање *законодавне* надлежности једног тела које је пре тога вршило једну много вишу, *уставотворну* надлежност, не изгледа особито логично. Поред логичких незгода, ово сужавање надлежности може имати и практичних. Претпоставимо само, да у току те две године искрсне неодољива потреба за једним законом који не би стајао у непосредној вези с Уставом нити би био финансијске природе. Према члану 1, УС не би била надлежна за решавање тога закона, — и он би се морао оставити да чека све докле не буде дошла једна друга скупштина, којој би законодавна власт припадала без икаквих ограничења. У кратко, по члану 1, за читаве две године после доношења Устава, законодавна ће власт бити у главноме обустављена, јер за све то време постојаће само једно тело са по све суженом законодавном надлежношћу.

(2) Претпоставимо да тим Уставом који донесе УС, буде усвојен дводомни систем. По чл. 1 тај се систем не би могао завести одмах, него тек после две године: за то време од две године, законодавну би власт вршила само УС, и ако би та власт, по Уставу, имала да буде подељена између два дома. Ми нећемо рећи, да би било велике практичне штете од тога, што се дводомни систем не би применио одмах, него тек после две године. Ми само желимо да утврдимо, да садашње привремено Народно Представништво, изборним законом од 3. септембра, који има снагу обичног закона, није могло унапред решити да извесне одредбе новог Устава, неће бити примењене одмах него тек после две године. Овакво решење могла је донети само УС, јер се

тима у ствари, обуставља примена извесних чланова будућег Устава.

II. — Последњи став члана 1 гласи: „Указ о распуштању Уставотворне Скупштине мора садржавати у себи и наредбу за нове изборе...“ Овим заобилазним начином хтела се изразити мисао, да УС може бити распуштена. Питање се поставља, да ли та Скупштина може бити распуштена пре доношења Устава, или тек после тог акта. Да може бити распуштена после доношења Устава, изгледа нам ствар јасна. После доношења Устава, УС претвара се у законодавно тело, и следствено, може бити распуштена као свака обична скупштина. Али, може ли она бити распуштена и пре доношења Устава? Ми држимо да не може. Све докле не донесе Устав, УС дејствује као уставотворна власт а не као законодавна. Уставотворна власт не може ни у ком случају бити ограничена обичним законом, пошто у јерархији власти стоји изнад законодавне власти, која доноси обичне законе. ИЗ, који предвиђа распуштање Уставотворне Скупштине, није ништа друго него један обичан закон; зато се он не може применити за оно време докле би ова вршила уставотворну власт; у противном случају изашло би да би УС, могла у погледу свога трајања, бити ограничена једним обичним законом. Питање о распуштању Уставотворне Скупштине јесте врло тешко питање, које се не може овде узгред расправљати; све што се може утврдити, то је да то питање премаша надлежност обичне законодавне власти.

III. — Стари српски Устав предвиђао је две врсте изборних тела: с једне стране окрузи, — с друге извршан број вароши које су бирале за себе посланике. Вароши су се издвајале из округа због тога, да варошко становништво не би било надгласано од сеоског становништва, које је од њега многобројније. По изборном закону од 3. септембра, све су вароши, изузимајући три најважније: Београд, Загреб и Љубљана, — састављене са селима у иста изборна тела; оне немају више могућности да се бране од бројне надмоћности села, — и за то се може десити да УС буде под већим утицајем сеоског становништва, него и једна српска скупштина за последњих педесет година.

IV. — Члан 14 предвиђа две врсте посланика: посланици обични, који испуњују опште законске услове, и посланици квалификовани, који испуњују нарочите услове више школске

спреме. Те две врсте посланика предвиђао је и стари српски Устав, али докле је тај Устав био утврдио за све округе исти број квалификованих посланика, ИЗ хтео је да број квалификованих посланика расте заједно с укупним бројем посланика сваког изборног округа: већи изборни окрузи бирали би и већи број квалификованих посланика. Пошта је рекао у првом ставу члана 14, да у сваком изборном округу, малом као и великом, мора бити изабран најмање један квалификовани посланик, законодавац каже даље, да ће се у окрузима „који бирају више од четири посланика с општим погодбама, имати и да избере онолико квалификованих посланика, колико се пута број четири садржи у броју посланика с општим погодбама.“ Колико, пак, обичних посланика бира један округ, то је једно x . Законодавац је требао да каже колико од укупног броја посланика једног округа долази на обичне, а колико на квалификоване посланике. У место тога он је одредио само бројни однос између непознатог броја обичних посланика и непознатог броја квалификованих. Да би се под таквим околностима израчунао број обичних и квалификованих посланика, мора се поставити једначина. Да не би замарали читаоце математичким операцијама, рећи ћемо само толико, да укупан број посланика једног изборног округа ваља помножити са четири, а поделити са пет: онда ће се добити број обичних посланика: Овај број одбијен од укупног броја посланика даје број квалификованих посланика. На пр. у једном изборном округу који бира 20 посланика, број обичних посланика износи $16 \left(\frac{4 \times 20}{5} \right)$ а број квалификованих 4 ($20 - 16 = 4$, — или: $16 : 4 = 4$). Незгодно је само то, што ће се при овом делењу често добити разломци. На пр. у једном изборном округу који бира 9 посланика трабало би, по горњој формули изабрати $7\frac{1}{5}$ обичних посланика, а $1\frac{4}{5}$ квалификованих посланика. Шта да се ради у овом случају? ИЗ не каже ништа. Математичка би правда изискивала да се већи од два разломка претвори у јединицу: на тај начин на седам обичних посланика дошла би два квалификована. Али то не би одговарало строгом тумачењу законског текста, који каже да ће квалификованих посланика у једном изборном округу бити онолико колико се пута број 4 буде садржавао у броју обичних посланика. Број 4 међутим, не садржи се у броју 7 два пута, — следствено, квалификованих посланика не би могло бити два, него само један, Државни Одбор, који је имао да

изврши распоред обичних посланика и квалификованих, дао је сваком изборном округу онолико квалификованих посланика колико се пута број 4 садржавао, не у броју обичних посланика, него у укупном броју посланика дотичног изборног округа. Број квалификованих посланика који је Државни Одбор утврдио, слаже се у главноме са бројем који се одбија по оној формули, коју смо ми горе дали. Разлике ипак има на два три места: Загребачкој жупанији Државни је Одбор дао 4 квалификована посланика а 13 обичних, док је по нашем рачуну требало дати 3 квалификована, а 14 обичних. Исто тако области окружних судова Марибор и Цеље Државни је Одбор дао 5 квалификованих посланика а 16 обичних, док је по нашем рачуну требало дати 4 квалификована а 17 обичних. Начин израчунавања квалификованих посланика усвојен од Државног Одбора, без сумње је простији него онај који смо ми усвојили, али он има противу себе то, да се, али баш никако, не слаже са законским текстом. Број квалификованих посланика, Државни је Одбор изналазио делећи бројем 4 укупан број посланика једног изборног округа. Међутим, члан 14 ИЗ изречно каже, да бројем 4 ваља делити *број посланика са одштим погодбама*. Ови пак чине само један део, истина већи, од укупног броја посланика једног изборног округа.

V. — Изборни резултат утврђује се по начелима сразмерног представништва. Донтов систем, који важи као најсавршенији облик сразмерног представништва, није усвојен, а није усвојен ни систем српског Устава од 1903, него је ускрснут систем српског Устава од 1888. По Уставу од 1903, гласови оних листа које нису имале количник, придавали су се листи са највећим бројем гласова: то није био чист „пропорц“, — него пропорц помешан са повлашћивањем већине. По Уставу од 1888, листе које нису имале количник узимане су такође у рачун, али само у оном случају када се сва посланичка места нису могла разделити по количнику, него су се нека од њих морала разделјивати по остатку. Систем од 1888 без сумње је праведнији него систем од 1903, али са гледишта математичке тачности, и он изостаје иза Донтовог система, — и зато је било боље усвојити Донтов систем.

VI. — Члан 80 ИЗ каже: „Ако се нађе разлика између броја гласача по гласачким списковима и броја куглица по записницима, узеће се број гласача према списковима и према

њима ће се пребројати целокупан број гласача“. Другим речима, узмеће се да је укупно гласало онолико бирача колико показује гласачки списак, а не колико показује укупан број куглица; по томе броју имаће, дакле, да се израчуна количник. Али шта да се ради са гласовима који су пали на поједине листе? Како ће се они израчунавати? Гласачки списак даје само укупан број гласача; колико је за коју листу гласало, то се може знати само по куглицама које се нађу у њеној кутији. Међутим, све су куглице оглашене за сумњиве, јер се њихов укупни број не слаже с укупним бројем гласова по гласачком списку. На пр. у једном округу листа *A* добије 1200 куглица, листа *B* 1250, а листа *C* 1550, што чини свега 4000 гласача по куглицама. С друге стране, у гласачком списку забележено је да је гласало свега 3800 гласова. По ИЗ овај други број ваља сматрати као тачан, — што значи, да 200 куглица ваља одбацити као сумњиве. Како да се изврши то одбацавање? Те се куглице не могу одбити све од једне кутије, јер се не зна да ли се све налазе у истој кутији, нити која је та кутија. Ако их пак треба одбити од свих кутија редом, питање се поставља да ли треба одбити од сваке кутије целокупан број сумњивих куглица, или само један њихов део. Ако се усвоји ово друго решење, питање се даље поставља, да ли треба одузети од сваке кутије један исти број, или, на против, један број сразмерап њеном броју куглица. Сви се ти системи даду бранити. Наш законодавац не каже, који је он усвојио. Ово његово ћутање довешће у највећу забуну главне бирачке одборе, — и ови ће без сумње тумачити чл. 80 сваки на свој начин.

VII. — По члану 9 ИЗ бирачко право имају сви пунолетни држављани мушког пола, без обзира на то, да ли и колики порез плаћају. Тиме је укинут бирачки порез од 15 динара, који је постојао по српском Уставу, — и УС биће изабрана општим правом гласа. Али, ако је бирачки порез укинут, на његово је место уведен бирачки домицил, који раније није постојао; по члану 20, у бирачки се списак уписују само она лица која су најмање шест месеца настањена у својој општини. Ова се одредба није налазила у српском изборном закону. Услед те одредбе оне сиромашне класе које немају сталног места пребивања, и налазе се у вечитом покрету, биће лишене бирачког права, и ако је опште право гласа проглашено.

VIII. — Члан 15 ИЗ поставио је у начелу, да се чинов-

ници могу кандидовати за посланике, али да не могу задржати свој чиновнички положај заједно са посланичким мандатом. Ово начело трпи два изузетка: (1) полицијски чиновници и судије не могу се кандидовати за посланике: први нигде, — други, у месту или округу своје службе; (2) министри и професори права могу спојити чиновничку службу са посланичким мандатом.

Од свих чланова изборног закона, члан 15 изазвао је највећу дискусију, и то због те своје одредбе по којој је само министрима и професорима права допуштено спајање чиновничке службе и посланичког мандата. По старом српском Уставу, исто тако, било је забрањено спајање службе и мандата, али у исто време био је предвиђен много већи број чиновничких категорија којима је то спајање изузетно било допуштено. Захваљујући тим изузетним прописима, више или мање сви виши чиновници могли су ући у Скупштину. Члан 15 који је у један пут затворио Скупштину скоро свима чиновницима, био је с тога велико изненађење за чиновничку интелегенцију у Србији, — и она је противу њега живо протестовала. Из њених редова чули су се гласови да је чланом 15 повређено начело народне суверености: треба народу оставити да бира кога хоће за посланика; пасивно изборно право мора бити исто тако неограничено као и активно, У прилог ове тврдње наводио се пример нових републиканских устава у Немачкој, који допуштају спајање чиновничке службе и посланичког мандата.

По нашем мишљењу, спајање чиновничке службе и посланичког мандата неможе се у начелу допустити. Практички је немогуће вршити једновремено и чиновничку службу и посланички мандат, и чиновници-посланици принуђени су да сасвим занемаре своју чиновничку службу. Што је главно, Скупштина није само законодавно тело, него још надзорна власт над владом и бирократијом. Из тога разлога већ, ваљало би искључити бирократски елемент из Скупштине. Бирократији, која управља земљом, не сме се допустити да у Скупштини, преко чиновника-посланика сама своју управу контролише. Позивање на уставе немачких република није особито срећно. Не треба заборавити, да су ту одредбу о спајању чиновничке службе са посланичким мандатом немачки републикански уставипреписали из оних монархијских устава који су им претходили. Не-

мачке монархије пре рата биле су у највећој мери бирократске државе, и зато се у њима чак и парламент хтео посредством чиновника-посланика бирократисати. У Енглеској и Француској, на против, чиновници су у начелу искључени из парламента и цео се парламентарни режим замишља као контрола лаичког елемента над бирократијом. Ако је у немачким државама бирократија, као главни чинилац у држави, тежила да изиђе из свога природног круга рада, и да пробије чак и у парламент, дотле су се у Француској и Енглеској виделе сасвим супротне тежње. Ту је парламент тежио да што више политичара увуче у администрацију, и да земаљској управи да више дилетантски него бирократски карактер. Ми не одобравамо ове претераности енглеско-француског система, али налазимо да је, у начелу, тај систем боље решио питање о односу чиновништва и парламента, него немачки систем.

Слободан Јовановић.

СУДСКА ХРОНИКА.

Неколико питања, која се односе на администрацију Духовних Суда.

О. О. С. Касационог Суда.

Министар Правде актом од 14 јуна 1919. Бр. 6291. а по захтеву Министра Вера Бр. 1229 тражио је, да Касациони Суд на основу тач. 2 чл. 16. зак. о свом устројству да мишљење о томе:

1. Како ће се поступати у случајима брачних спорова, о којима не постоје никаква акта у судској архиви, али су парничари сачували пресуде које су епархијски духовни судови по тим споровима донели, кад те пресуде нису постале извршне, пошто Велики Духовни Суд, као највиша судска власт, није могао услед насталих догађаја донети своју коначну одлуку, коју заинтересоване стране траже да им се изда;

2. Како ће се расправити питање о већ плаћеној такси за вођење спора; и

3. Како ће се узимати важност раније извршеном мирењу код парохиског свештеника и окружног протојереја, — а која су се питања по представци духовног суда епархије београдске

Министру Вера, — појавила као спорна услед тога што су архиве појединих духовних судова или сасвим или од чести уништене.

Поводом овог тражења, Касациони Суд у општој седници од 23 августа 1919 Бр. 1790. проучио је ово питање и нашао:

По тач. 2 чл. 16 свога устројства, Касац. Суд је овлашћен, да на захтев Министра Правде даје своје мишљење о појединим законским прописима. Међутим, питања која су напред изнета и о којима се тражи мишљење Касац. Суда, не тичу се у самој ствари разумевања каквога закон. прописа већ се више односе на администрацију духовних судова за проналазак несталих и уништених аката; а за ово питање духовни судови требало би да имају у виду досадашњу праксу, јер се и до сада дешавало да се који предмет затури или и нарочито уништи — прикрије, па су ипак судови саслушањем заинтересованих страна и према већ издатим одлукама по појединим предметима прикупљали доказни материјал на основу кога би се могла продужити или обновити судска радња за решење спорнога питања. А ово би духовни судови могли учинити у толико лакше у случајима где су парничари сачували пресуде епархијских духовних судова, јер би се баш на основу тих пресуда могао накнадно прикупљати доказни материјал, на основу кога су те пресуде изречене, а у колико исти има и треба да буде предметом оцене Великога Духовнога Суда, који по чл. 220 зак. о цркв. властима суди брачне парнице у последњем степену било по службеној дужности било по изјављеном незадовољству којег од парничних страна — чл. 219 зак. о цркв. властима. При овоме не треба изгубити из вида да су према §§ 93 и 94 грађ. зак. узроци са којих се брак уништава или разводи махом такве природе, да се докази о постојању истих, употребљени у дотичној пресуди, увек лако и накнадно могу прибавити.

Но, Велики Духовни Суд, који по овлашћењу чл. 220 зак. о цркв. властима, и сâм има права наређивати дослеђење, ако нађе да је извићање непотпуно, може наређивати и накнадно прибављање већ употребљених доказа, ако би у ком случају нашао да има да провери коју већ утврђену констатацију у пресуди епархијског Духовног Суда, па ће у том случају упућивати епархијске Духовне Судове шта и како имају да раде.

Односно питања већ плаћене таксе за вођење брачног

спора, Касациони Суд налази, да се спор има продужити и окончати, кад је такса раније плаћена, јер нема ослонаца у закону за другачије поступање и наплату таксе по други пут.

Што се тиче трећег питања, питања ранијег извршеног мирења пред парохијским свештеником и окружним протојерејом, Касациони Суд налази, да је то ствар суђења Духовних Судова, али је ипак мишљења, да се ова мирења имају примити, јер су по чл. 202 и 203 зак. о цркв. властима у случају развода брака иста установљена у циљу измирења супружника. Па кад су ова мирења раније извршена и парничари се нису измирили већ и сада остају при тражењу развода брака, онда их не треба поново враћати свештенику и окр. протојереју, тим пре, што по чл. 212 зак. о цркв. властима и сами духовни судови имају дужност покушати мирење завађених страна.

Саопштио Мих. Л. С.

Исказ једног сведока очевидца, који нема све услове из § 229 Крив. Пост. садржи основ подозрења из тач. 5. § 121 Крив. пост.

Одлука Опште Седнице Касационог Суда

По кривици Милутина Живковића и осталих из Удовице, оптужених за убиство Драгутина Урошевића, онд. Смедеревски првостеп. Суд нађе против опт. Милутина основ подозрења из тач. 5. § 121. Крив. Пост. у исказу сведока очевидца Милорада Урошевића, рођеног брата убијеног Драгутина, а сина приватног тужиоца Михајла Урошевића, и у вези са још два основна подозрења из тач. 1. и 7. § 121. Крив. Пост. узме да против Милутина постоји потпун саставни доказ и осуди га на казну.

Ову пресуду одобри Београдски Апелациони Суд, али је Касациони Суд у свом III. одељењу, поред осталог, поништи и са ових разлога:

Кад је Апелациони Суд одобравајући пресуду Првостепеног Суда узео да против опт. Милутина, у казивању сведока Милорада Урошевића, постоји основ подозрења из тач. 5. § 121. Крив. Пост. онда је с обзиром на § 239. Крив. Пост. требао изближе дати разлога, по чему то налази, јер очевидца Милорада овим делом није повређен, да би се његово казивање могло ценити као казивање оног према коме је дело учињено,

по тач. 5. § 121. Крив. Пост. А ако би се његов исказ узео као исказ сведока онда према убијеном стоји у односу рођеног брата, а према тужиоцу у односу рођеног сина — тач. 2. § 43. Крив. Пост., те је потребно оценити, да ли је његово казивање такво, да се о њему не може сумњати, као што то маркиком захтева § 339 у вези с § 229. Крив. Пост.

Ово је потребно учинити и по § 5 и 51. Крив. Пост. јер у сваком ислеђењу треба пронаћи материјалну истину, како невини не би били гоњени, а криви не би заслужену казну избегли.

Најзад треба узети у вид и то, да је Суд против опт. Миљутина утврдио три основа подозрења, а по последњем ставу § 239. Крив. Пост. основи подозрења могу се узети за доказане казивањем једног сведока очевидца, само онда ако их има више, него што их закон тражи по § § 237 и 238. Крив. Пост., а то овде није случај.

Београдски Апелациони Суд у свом 1. одељењу не усвоји ове примедбе, већ да поред осталог следеће противразлоге:

У § 121. тач. 5. Крив. Пост. поред исказа приватног тужиоца означава се као доказно средство и исказ сведока, који би посведочио, да се оптужени по стасу, оделу, оружју или другим особеним знацима појављује онакав како сведок тврди, да је извршилац изгледао у времену извршења кривичног дела. Па као што исказ повређеног служи као доказно средство по овом законском пропису, и ако је повређени заинтересован, јер су повређени непосредно његови интереси, исто тако и исказ сведока не губи вредност доказног средства по тач. 5. § 121. Кр. Пост. и ако је сведок у сродству означеном у § 43. Крив. Пост. са повређеним. Не може се рећи, да је сведок више заинтересован од повређеног, да би због веће заинтересованости исказ сведока изгубио вредност доказног средства по наведеном § 121. тач. 5. Крив. Пост., јер се кривичним делом вређају непосредни интереси повређеног, а посредно интереси сведока, ако је исти у сродству означеном у § 43. Крив. Пост. са повређеним, као што је овде случај, где је сведок рођен брат погинулог.

Кад би сведок испуњавао све услове, који се траже по § 229. Крив. Пост. онда би исказ сведока био према тач. 2. § 123. Крив. Пост. непотпун доказ о кривници оптуженога;

дакле имао би већу доказну вредност, него што би имао као основ подозрења.

А кад би се стало на гледиште, да сведок поред осталих услова из § 229. Крив. Пост., мора испуњавати и тај услов, да није у сродству означеном у § 43. Крив. Пост. са повређеним, да би његова сведоцба могла послужити као доказ из тач. 5. § 121. Крив. Пост., онда би се дошло до тога, да би се сведоцба таквог сведока могла употребити у исто време и као доказно средство по тач. 2. § 123. и као доказно средство из тач. 5. § 121. Крив. Пост. пошто би услови, који се траже, да би сведоцба сведока могла бити употребљена као доказно средство по тач. 2. § 123. и по тач. 5. § 121. били у том случају исти. Међутим између сведоцаба оваквих сведока у погледу доказне вредности њихових исказа, очевидно има разлике, као што је напред речено.

Ако се пак не би могла примити ова солуција, већ би се узело, да се исказ сведока који испуњава све услове из § 220. Крив. Пост. има једино сматрати као доказно средство из тач. 2. § 123. Крив. Пост., онда тач. 5. § 121. кад је у питању исказ сведока не би имао примене.

Ни § 239. Крив. Пост. на који се позива Касациони Суд у својим разловима, по мишљењу Апелационог Суда не може имати тај значај: да сведоцба сведока Милорада Урошевића, који оптуженог Милутина означава за извршиоца дела по овом оптужењу, не може послужити као доказно средство из тач. 5. § 121. само зато што је он брат погинулог Драгутина, због тога, што исказ сведока Милорада ничим није обеснажен, нити у сумњу доведен, већ је на против, целокупним ислеђењем поткрепљен. Иначе, § 239. Крив. Пост. треба дати тај значај: да основи подозрења у §§ 121. до 123. Крив. Пост. као и околности наведене у § 238. Крив. Пост. не смеју бити другим доказним средствима обеснажене или у сумњу доведене, јер законодавцу није био циљ, да § 239. Крив. Пост. негира оно, што је речено у ранијем пропису тач. 5. § 121. кад је и исказ сведока узео као доказно средство, што би се морало тако узети, кад би се дошло до закључка, да примени тач. 5. § 121. Крив. Пост. у овом случају нема места само из разлога, што је сведок Милорад рођени брат погинулом Драгутину и ако сведоцба сведока Милорада ничим другим није обеснажена,

нити у сумњу доведена, већ се, напротив поткрепљује целокупним ислеђењем.

Општа Седница Касационог Суда 3. априла 1920. год. под Бр. 3390. већином гласова (десет против пет) усвојила је ове против-разлоге а одбацила пом. примедбе свога трећег одељења.

Као што је познато, има три врсте сведока: способних сумњивих и неспособних.

Сведок Милорад, по овом оптужењу, као брат убијеног, долази у категорију сумњивих сведока, јер је он иначе у свему способан, само се претпоставља да ће по својој сродничком односу, према убијеном, бити више мање интересован, и да због тога неће праву истину показати, већ ће је у нечему изопачити.

По теорији, а и по нашем закону, исказ сумњивог сведока равна се исказу приватног тужиоца.

Ако се исказ оваквог сумњивог сведока, а тако исто и приватног тужиоца, не подудара са целокупним ислеђењем, већ на против њему се противи, и ово га потиже, онда он неће ништа вредети; а ако се слаже са ислеђењем и њиме се поткрепљује, онда ће вредети онако како је закон предвидео.

Према томе ми налазимо да је принцип изнет у против-разлозима Београдског Апелационог Суда и утврђен у Општој Седници на закону основан. У осталом, Касациони Суд после ове одлуке више пута чинио је примедбе у овом смислу, који је његова Општа Седница дала, те се може узети да је оваква примена постала стална.

с.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИЈСКА ХРОНИКА

Финансијска управа у Босни и Херцеговини.

Преглед од ослобођења до данас

(Свршетак)

2. Индиректни порези, царина, монополи и таксе.

Од 10 октобра 1918. знатно је био повишен порез на ракију. Пошто народ нарочито ради тога, што се у Србији тај порез није наплаћивао, није хтео да признаје иза преврата тај порез те стао отимати државне казане, Народна је Влада

тај порез опет снизила (Јануар 1919.) са ваљаношћу од 10. октобра 1918. год.

Стога је ваљало све пријаве за ракију, што је у томе времену испечена (у времену најинтензивније кампање) преиспитати и сгранкама повратити порез. Комина из које је произведена ракија без пореза, пописана је у цијелој земљи и накнадно прописан порез, што га је ријетко ко хтио драговољно да плати.

У октобру 1919. наредило је министарство, да се ракијски казани, што су 1915. били реквирирани, врате пријашњим сопственицима односно, ако се они не јаве, јавно продаду. Та ће акција бити скоро довршена.

Почетком 1919. повјерена је Делегација Министра Финансија подјела шпирита, што ју је прије имао уред за прехрану. Тај је посао био у толико тежи, што се затекло много нереализованих дозвола шпирита. Од 1. новембра 1919. прогласило је Министарство трговину шпирита слободном.

На предлог Делегације повишен је порез на шпирит од 30 на 40 кр. — по литри алкохола, и на воћну ракију од 16 К. 50 х. на 20 К. — и то у цијелом Краљевству осим Србије и Црне Горе.

Услед општег кријумчарења, у коме су на жалост учествовале извесне категорије држ. намјештеника и војска, повећао се и реферат за доходарствене прекршаје.

У априлу 1919. аболиране су казне у свима доход. прекршајима против установа закона о порезу на ракију, што су почињени до преврата, а касније и у прекршајима почињеним од преврата до 1. октобра 1919.

У погледу царине преотело је у пролећу 1919. маха кријумчарење робе из Италије, чему се предусрело на тај начин, да је у читавој земљи прегледана роба те је — ако није било доказа, да је царина плаћена, накнадно оцарињена.

Од 10. јуна 1919. уведена је општа царинска тарифа и царински закон Краљевине Србије у цијелом Краљевству Срба Хрвата и Словенаца.

Скоро иза тога стигла је обавијест од Министарства, да је америкашки адмирал у Сплету наредио, да се минимална аустријска тарифа мора и даље примјењивати, па је наређено Делегацији, да за сву робу, што стиже преко Далмације у

Босну и Херцеговину наплати диференцију између австријске и опште царинске тарифе Краљевине Србије.

То је одмах одређено па се још и сада та диференција наплаћује. Наравно, да та — како трговачки свијет мисли — двострука царина наилази на опште негодовање и првих мјесеци није готово ниједна странка без приговора ту диференцију платила.

У новембру 1919. уведена је извозна царина, која се код Делегације израчунава, а наплаћује код земаљске благајнице

Напомињем, да је шљива прошле године са свим издала шећер се није производио, а готово ни минерално уље, због чега је трошарина заостала у год. 1919.

Односно монопола (духан и со) била је главна потешкоћа у томе, да се омогући довољна продукција и проведе праведна раздиоба међу пучанством.

У вријеме преврата била је продукција соли довољна, да покрије потребу саме Босне и Херцеговине. Због оскудице соли у другим покрајинама настало је у пограничним крајевима кријумчарење и лихвари су зарађивали 1000% на соли. Наравска пошљедица била је — оскудица соли у нас. То кријумчарење и лихварење било је тешко спријечити. Земаљска се је влада одмах иза преврата (новембар 1918) обратила Министарству Финансија с понудом, да ће за народ пограничних крајева Србије давати потребну со, ако Министарство створи предуслове за праведно распачавање. Не добивши одговора (тада власти у Србији нису биле још стабилране) ставила се влада у споразум са појединим мјесним, среским и окружним одборима у Србији те са владама Народних Вијећа у другим покрајинама, па је у кратко вријеме организовала раздиобу соли на све покрајине. Дакако, да се морало откидати од уста пучанству Босне и Херцеговине. Била је то апсолутна нужда, јер остале покрајине нису имале одакле да набаве соли и биле би упућене једино на наше зеленаше да им није наша управа прискочила у помоћ.

Од преврата до 30 априла 1919. издано је осталим покрајинама око 500 вагона соли — преко 1/3 укупне продукције (око 1.400 вагона што је било једва довољно за нашу нормалну потребу). Поред свега напрезања од стране управе није се могла производња повисити: због штрајкова угљарских радника није солара добивала ни половину потребног угља

(потреба 24 вагона, а примање 8—10 вагона дневно). Због догађаја од 1 маја 1919 прилике су се још погоршале.

Производња је спала на 100 вагона мјесечно (испод половине потребе Б. и Х.). То је трајало до половине јула, када је опет започела нормална производња. Ипак је управа схваћајући своју дужност према држави као цјелини — издавала и у то вријеме знатне количине соли. У мају издано је (од априлске производње) око 100 вагона, у јуну око 40, а у јулу око 80 вагона. У свему је од преврата до краја 1919 издано око 1.200 вагона. Сада се издаје редовно око 100 вагона мјесечно, док Босна и Херцеговина троше 250 до 300 вагона. Потреба у осталим покрајинама није више толика, јер је дозвољен увоз соли из иностранства.

Продаја соли уређена је sukcesивно према развоју прилика и моментаним потребама. Постепено су искључени од продаје на велико странци и други ненародни људи, за тим они, којима се могла доказати какова некоректност, а постављани су људи пострадали ратом. У последње вријеме предају се велепродаје котарским припомоћним закладама, које као државни заводи пружају потпуну гаранцију за коректно вршење посла.

Проведена је и стална контрола велепродаја по финансијској стражи. Мале продаје укинута су у свима мјестима, гдје постоји већа могућност кријумчарења (н. пр. мјеста удаљена од постаја финансијске страже), а раздиоба је у таким местима предана општинским одборима. Непоуздани елементи искључени су потпуно од сваке сарадње у распачавању соли. Потрошак соли је тачно рацијонисан те је за свако подручје одређен сталан мјесечни континент појединих врста соли.

Има још једна велика тешкоћа, што смета правилно снабдевање пучанства сољу, — то је оскудица вагона. Ту оскудицу нарочито осећају крајеви, камо се со преко Брода провози. Губи се много времена дисписивањем са железничким дирекцијама у Загребу и Сарајеву. Када прва отвори промет на својим пругама друга нема вагона, а када ова даде довољно вагона, прва обуставља промет. Стога су се морале предузимати посебне мјере, да се поменути крајеви очувају од оскудице соли: чим је за неколико дана омогућен превоз, бацају се у те крајеве веће количине соли као резерва за случај поновне обуставе промета, а осим тога је за окружје Бања

Луку и Бихаћ дозвољен увоз соли из иностранства (75 вагона из Њем. Аустрије).

Са још већим потешкоћама морала се борити управа, да успостави опет монопол духана.

Откуп духана проведен је 1918. у метежу првих дана иза преврата. Жетва је била процењена на 28.000 q, док је откупљено само 17.000 q. Ни апели на народ ни пријетње (због немоћи финансијске страже) не помогоше, па ни сам новац. Јер ма да су откупне цијене повишене више него на троструки износ, ипак су сациоци духана (јер је у „шверцу“ била виша цијена) распродали око 11.000 q. што масама а. у. солдатеске што домаћим „трговцима“. Трговина шкијом ванредно је организована, заступани су сви слојеви народа, а нарочито се истакле они, који су према финансијској стражи у најповољнијем положају: поштари, жељезничари и војници. Наш предлог да се ради сузбијања контрабанда измијене неки интернационални поштански прописи није до сада ријешен, те су финансијски органи присиљени, да више пута на своју руку поступају. Било је случајева, да су у 2—3 дана само у Б. Броду заплијенили у поштанским пакетима до 30 q духана.

Од жетве 1918 (око 17.000 q) могло се изградити фабриката (одбивци 15% кала код ферментације и 5% код фабрикации) око 14.000 q фабриката. То би било довољно, да се подмири 350—400.000 пушача по садањем систему рацијонисања (10 грама на дан), али је већ почетком 1919. издано 600.000 пушачких легитимација. Стога је наређена ревизија тих легитимација и поштрени су прописи о издавању духана као и контрола продаје. Мучан је носео, свршен у борби са великим запријекама са стране лихвара, кријумчара и других швекуланата, али са потпуним успјехом; број пушача је редукван на нормално стање и тиме омогућено редовно снабдевање пушача. Контрола је наравски и сада врло тешка, јер у осталим покрајинама нема довољно духана, па шверцу рентира ма колики био ризик. Ријешење монополеске управе, да се ослободи пренос фабриката из Босне и Херцеговине у остале покрајине, повучено је на нашу преставку.

Чим нам је успјело задовољити конзументе, настале су неприлике у погледу квалитета. Управа монопола поново је повисила цијене фабрикатима, па сваки тражи јефтине врсте. Једно је повишење цијена дошло у врло незгодно ври-

јеме: Пред сам откуп 1919. Ефекат је био: повишење цијена ешкији и рентабилитет шверца, а заустављена прођа финијих фабриката.

Упоредо са организацијом продаје духана уређивало се и питање издавања трафика. Постављено је начело, да се имају искључити сви странци и протународни људи, а с друге стране и сви они, који могу живети без трафике.

И С К А З

ПРИМИТАКА У ДОЉЕ НАВЕДЕНИМ РАЧУНСКИМ ГРАНАМА

Тек. став	РАЧУНСКА ГРАНА	ГОДИНЕ 1918.		ГОДИНЕ 1919.		ОПАСКА
		к	х	к	х	
1.	Духан	79,118.829	26	99,833.195	87	
2.	Со	6,678.415	20	11,923.939	95	
3.	Трошарина	44,463.805	04	32,967.176	54	
4.	Царина	472.617	12	13,053.357	70	
		130,733.666	62	157,781.670	06	

Извозна царина износи од 26. новембра 1919. до 28. фебруара 1920. око три милијуна Круна.

Провођење ове акције било је скопчано са невјероватним потешкоћама. Нико није хтио да напусти трафике: газде су се позивале на страдање за рата и на разне препоруке, за мање трговце заузимала се комора, трафичком питању подавало се велико политичко значење, одузимање трафике тумачило се често као прогањање односне конфесије или народности, интервенисало се код централне владе, одржавале се скупштине интересаната, ударало се у пријетње и т. д. Акција је ипак проведена према поменутом принципу конзеквентно, а да се уклони свака сумња о партајичности надлежних власти, дана је самоме пучанству могућност сарадње, јер се је питање тра-

фика претресало и пред опћинским вијећима, а гђе нема ових пред посебним комисијама састављеним на широкој подлози.

Управа је била највише изложена нападајима ради монопола. Али она може оправдааним поносом констатовати, да јој је крај свих потешкоћа успјело од једног хаотичног стања створити поредак, да бољег нема ни у једној другој провинцији. А то је постигла са половином онога персонала, који је у нормално вријеме био потпуно заузет својим редовним послом. Са стране пучанства није било при томе никакве помоћи: они који нису сами били кријумчари или лихвари или су се држали са свим пасивно или су малтретирали власти анонимним денунцијама и апстрактним тужбама, задавајући властима силан посао око извиђаја и истрага, што се готово редовно свршавале негативним резултатом. —

Наредбом Делегације од 16. априла 1919. број 66.380 укинут је споразум у погледу пристојби између дијелова аустроугарске монархије.

До јединственог законодавства плаћају се таксе само једном и то према закону, што вриједи у односној покрајини.

Напокон је услед „Предходних Одредба за припрему аграрне реформе“, по којима су кметови постали власници земљишта настала промјена у толико, што се од 27. фебруара 1919. не може због помањкања објекта прописати преносна пристојба од непокретности под кметоправом, док ће се баштинске пристојбе наплатити од оштете, што ће се бившим земљовласницима дозначити

Д-р Душан Шијан.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

La responsabilité, étude de sociologie, par Paul Fauconnet, Paris, Librairie Félix Alcan. (Bibliothèque de philosophie contemporaine, travaux de l'année sociologique publiés sous la direction de M. É. Durkheim).

Природно је да ће Позитивизам¹ и у овом питању стојати у опозицији према рационализму и априоризму. Пре свега по својој методи: он неће правну одговорност дедуцирати из једног рационалног принципа већ ће испитати индуктивним методом историски дате правне принципе. За тим, по својим наклонистима да при социолошком објашњавању нађених принципа

¹ Горња библиотека је библиотека позитивистичке филозоф. школе.

наглашава прационално, нарочито у форми социалне организације, социалних потреба, социалних услова, он једва даје удела рационалним принципима у овоме питању. Ово се јасно види у овој књизи. Ми се задржавамо на одељку ове књиге који дискутује ово питање. Ми извлачимо типична места.

„Кривично дело је један од могућих односа са светом моралних вредности, општеће недопуштено које се убраја међу забрањеним стварима; учинити једно кривично дело, са ове тачке гледишта, значи учествовати у овом општењу. Тачно је рећи да је кривац *одговоран за своје дело*, да је одговоран, *јер је проузроковао*; али исто тако је тачно рећи да је *његово дело шакво да он одговара* т. ј. да улази у општеће забрањено са забрањеним стварима. Одговорност, ми смо покушали да то докажемо, не ствара се у одговорном лицу, самим његовим делом: она долази с поља; на исти начин долази с поља једном људском покрету карактер кривичног дела. Карактер који кривично дело преноси на одговорно лице у неку руку је само продужење онога који га ствара. Из постојања колективних осећања која управљају актима излази могућност овако сложене ствари која се зове морална акција“ (р. 276.) — „Испитивати ко је проузроковач једнога резултата или једног производа, то значи испитивати ко је одговоран, ко заслужује казну, награду или бар плату“ (р. 277.) — „Има између ове идеје (људске каузалности) и обележја научне каузалности прави антагонизам. Најпре, наука познаје само секундарне узроке; сваки узрок, за себе, је исто тако дејство и објашњење помоћу узрока је регресија која нема схватљив завршетак; с друге стране, узрок, за науку, је феномен као дејство, пошто закони узрочности изражавају само нужне односе феномена. На против лице схваћено као узрок је прва ствар; акт, говораше Аристотело, има почетак у себи; и с друге стране два израза су овде хетерогена, међу њима има не однос феномена према феномену који изражава закон, већ однос производа према произвођачу, радника према делу“ (р. 278.)

Позитивизам дакле одбацује проблем о слободној вољи као основ за решење проблема одговорности. Одговара се у опште и одговара се онако како то захтевају потребе друштва. Никако се не поставља питање је ли човек који одговара имао слободну вољу или не. И исто тако не поставља се питање је ли човек узрок или не. Све то може имати само секундарног значаја.

У овом питању са Позитивизмом додирује се Кантизам. По Кантизму воља није слободна. Све науке, па и психологија, стоје на гледишту каузалности, дакле детерминизма. Ипак човек одговара, и ако детерминисан. Разлог лежи у томе, што су то два различита гледишта: теориско и практично. Са теориског гледишта човек је детерминисан. Али са практичног потребно је да човек одговара. Теориско гледиште констатује факта,

дакле на основу принципа узрочности. Практично пак садржи извесне постулате, извесне захтеве на људску вољу: ако их човек не испуни, одговара. По Кантизму ова два гледишта се у крајњој линији разликују као свет стварности и свет вредности. Ова два света су по њему сасвим одвојена један од другог, без икакве међусобне везе. Свет вредности има свој основ ван искуства, он има основа сам у себи. Према томе, у колико и Позитивизам не поставља одговорност на питање о слободи вољи, у толико се додирује са Кантизмом. Али у колико Позитивизам налази психолошко-социалне основе за одговорност, у толико се разликују. (У оваквој форми Кантизам се јавља код *Windelband-a, Ueber Willensfreiheit.*)

У једној нарочитој форми Кантизам се појављује у теорији Келзена о правној вољи. По Келзену правна воља је са свим различито, из основа друго од психолошке воље. Правна воља је тачка урачунавања: она унутрашња тачка у правном субјекту, управо језгро правног субјекта. Правни субјект је пак без икакве садржине: сваки или све што има права и дужности без обзира шта је у ствари чини правни субјект. Правни субјект и правна воља су једно исто: све чему се уписују права и дужности чини правни субјект и истовремено правну вољу. За правно гледиште није ништа више потребно. Шта је тај правни субјект и правна воља као стварност, права се не тиче. Њега се дакле не тиче ни питање о слободној вољи. Та још мање га се може тицати кад је то у ствари један метафизички проблем! — Ово гледиште је један облик Кантизма јер оно разликује правну вољу од психолошке као две различите области: теориску и практичку, свет стварности и свет вредности.

У ово врло тешко питање које не може потпуно да исцрпе ни сама правна наука ни сама психологија ни сама социологија већ филозофија, овде не можемо улазити. Констатоваћемо само то да се при решавању његовом морају разликовати гледишта теориско и практично — кад се у томе слажу две филозофије какве су Позитивизам и Кантизам, то је знак већ да се крећемо око дефинитивног резултата. У том смислу су са свим у праву схватања која заступају гледиште, не развијајући га нарочито, да се правне науке као практичне не тиче питање о слободној вољи (Код нас заступа такво мишљење проф. Д-р. Тома Живановић). Али какав је ближи однос међу теориским и практичним гледиштем, то је врло спорно питање.

Ђ. Т.

Б Е Л Е Ш К Е.

Криза Међународног Права. — У Deutsche Juristen Zeitung (свеска за октобар) изишао је чланак под насловом „Krisis des Völkerrechts“ у коме Dr. Niemeyer професор из Kiel-a, износи доказе да, и поред тога што је за време целог светског рата, па и на крају овога, самим Версајским Миром, Међународно Право гажено, оно ипак није уништено, како је већина научника мислила, него у ствари постоји само криза.

На првом месту ту је општи покрет за Друштвом Народа, као један важан чинилац за поновне чврсте међународно-правне односе

Затим, односи међу државама, који су безусловно потребни по живот њихов. Они се оличавају у међународним унијама, нарочито у Светском Поштанском Савезу и осталим саобраћајним унијама (телеграфи, железнице). Светски поштански конгрес (1 октобра тек. год.) даје доказа, да Версајски Мир није могао угушити мисао међународне саобраћајне и културне заједнице.

Такође у целој свету заједничка невоља у привреди, у праву, у култури садржи јемство за развијање нових међународних односа.

С друге стране, пак, ту су тежње великих друштава, која су до светског рата деценијама била посвећена нези Међународног Права, као „Institut de droit international“ и „International Law Association“. Ово друго друштво је већ имало делимичну конференцију у Портсмуту (у мају т. г.). Идућа конференција је зака-

зана за август 1921 год. у Хагу. Такође ће се идуће године сазвати и конференција друштва Institut de droit international. Значајно је, да пројектоване конференције имају у своме програму рада у првом реду поморско ратно право, као што је и на одржаној конференцији у Портсмуту било већ говора о истоме.

На завршетку чланка проф. Niemeyer говори о принципима, који ће у будуће владати Међународним Правом.

Према њему у будуће с једне стране Међународно Право биће више политичко, с друге стране ће политика појединих држава бити више међународно-правна.

Практична и теоријска обрада Међународног Права мора у будуће бити у смислу међународно-правне политике. Тада ће на место дипломатске дневне политике и једне свету туђе науке Међународног Права ступити методи међународно-правне политике и политичке науке Међународног права, које ће обухватати све односе међународног живота, рачунајући ту и привреду, и психологију и етику народа.

Љ. В. Д.

Шта треба данас разумети под „руским“ правом? -- У једном случају где је један немачки суд, према прописима Међународног Приватног Права, требало да примени руско право, тражио је од правничког савета источно-европског института (Juristische Beratungsstelle des Osteurop.-Instituts) декрете бољшевичке

влада, базирајући се на томе, да је данас у Русији важеће оно приватно право, које је постављено у тим декретима, и да се, према томе, оно има примењивати и у међународно-правним односима.

Међутим, поменути Институт је одговорио, да се пред немачким судовима не може примењивати као руско право приватно право што се садржи у декретима бољшевичке владе, него раније право, које је важило за време царске Русије

То тврђење овако је образложено: Међународно Приватно Право узима у обзир само право једне признате државе и једне признате владе. Ово друго није случај са московском владом: Брест-Литовски Мир је поништен чл. 116 Версајског Мира.

Право данашње московске владе допире само дотле, докле и њена фактичка власт. Границе, пак, њене власти колебају се од дана до дана; час се шире над новим пределима час се сужавају. С тога и друштвени поредак и правне форме његове, које се базирају на том праву, добијају час ужу час ширу примену. Противно обичној судбини приватног права, које остаје непромењено и поред државно -- и међународно-правних промена, у овом случају, при сваком сусрету приватног права са бољшевичком влашћу, овога нестаје и на његово место долази комунистички правни поредак. Али, изван сфере бољшевичке власти важи и даље старо руско право, као што се исто одмах појављује и тамо, где је власт Москве престала. Услед тога колебања право московске владе не може се сматрати као једно стално право, што је потребно за његову примену у међународним приватно-правним односима. Право московске владе разликује се од осталих правних система, као државина од својине и

има правне важности само онамо, где достиже власт бољшевичке владе. Оно у најбољем случају може бити сматрано као партикуларно право, које важи само у једној одређеној области.

У овом случају, вели најзад поменути Институт, мора се применити § 30 Уводног Закона у Немачки Грађ. Зак., који прописује, да се пред немачким судовима не може применити један стран закон, кад би та примена била противна обичајима који владају или циљу ког немачког закона. У овом случају примена бољшевичког закона била би противна целокупном немачком правном поретку, те се тим пре има поступити по поменутом пропису.

Љ. В. Д.

Поклон Књижници Правничког Факултета. — Г. д-р Миленко Р. Веснић, председник Мин. Савета, поклонио је књижници Правничког Факултета у Београду целу брижљиво и дуго времена прибрану своју збирку (преко 2000 свезака) разних стручних књига и часописа. Међу часописима нарочито вреди споменути комплете „Отаџбине“, „Дела“, „Правника“ „Archives de l' antropologie criminelle“ и др. Од књига има велика број скупочених и ретких дела, нарочито из области кривичног, и међународног права. На многим књигама се налазе својеручне посвете њихових писаца, често светских стручњака, као дар г. д-р Веснићу. Ова збирка представља врло велику вредност, јер има велики број ретких књига, које се у данашње време не би могле нигде набавити.

Књижница Правничког Факултета, која је у последње време добила лепе стручне збирке књига поч. д-р Л. Пачуа, Г. Гершића, Душана Вујића и Јеврема Грујића, сада је попунила још

једну празнину. Г. Веснић је овим поклоном задужио трајном захвалношћу све правнике.

И. А. П.

Положај судија у Пољској. — „*Justitia fundamentum regnorum*“. Ово начело, које мора до крајности да буде спроведено у свакој држави, сусрета у данашње доба велике теškoће. Узрок томе поглавито лежи у економским приликама, које владају у целој Европи. Узалудно је тражити поштење, савесност рада и неприкосновеност судија, који једва могу да живе од своје плате. Као и сви грешни људи, оптерећени разним материјалним бригама, тако и они могу лако да буду заведени и могу и без своје властите воље, да доведу у опасност горе наведено начело, те тиме да распламте неповерење према државној власти и незадовољство према данашњем режиму. Као прво средство и првопомоћ да се томе злу стане на пут било би то, да се одмах побољша њихово материјално стање, те да бар са ове стране буду заштићени од сваког завођења и искушења, да се њихова добра економска егзистенција узвиси изнад других државних чиновника, те да се на тај начин повећа част и поштовање према њима, као према привилегисаном staleжу, коме је задатак да брани ред, поредак и друштвени морал народа.

То су били разлози, који су руководили пољској Влади и Конституанту да донесе закон за материјално снабдевање пољских судија. Овај је закон донесен заједно са другим законима, који су поправили економско стање: 1.) уопште државним чиновницима, 2.) железничким службеницима, 3.) органима државне полиције, 4.) професорском особљу универзитета и других виших школа,

5.) учитељском особљу средњих школа, 6.) учитељском особљу основних школа и 7.) учитељском особљу стручних школа.

Из свију ових категорија држа их чиновника, с обзиром на материјалну награду, на првом месту долази staleж судија.

О висини плата и других додатака одлучује положај и делокруг, који поједини судија заузима у правосудју, а затим број година службе. Осим тога због изванредних економских прилика уведен је општи додатак на скупоћу, чију висину одређује породично стање дотичног судије и место у коме служи.

За све судије без разлике одређена је једна иста систематска плата од 2400 пољских марака месечно. Ова се плата повећава именовањем на виши положај, као и аутоматски, услед година проведених у служби. Висина додатка на службу износи месечно 300 пољских марака, за сваке три године службе.

Према важности положаја који заузимају, све су судије подељене у четири групе:

I. група обухвата: мировне судије, судије иследнике, реске судије и заменике државног тужиоца код окружних судова.

II. група обухвата: председнике судова, државне тужиоце у окружним судовима, и заменике државног тужиоца код апелација

III. група обухвата: председнике судије, државне тужиоце у апелационим судовима и заменике државних тужиоца код врховног суда.

IV. група обухвата: прве председнике, председнике и судије врховног суда, прве државне тужиоце и остале државне тужиоце у врховном суду.

Сваки судија, који врши дужност начелника или председника кога суда, добија осим тога и додатак за упра-

ву, који према степену суда износи 10% до 30% од целе плате заједно са додатком на скупоћу.

Као илустрација материјалног стања пољских судија нека послуже ови примери.

Судија I. групе добија месечно, без додатка на скупоћу, у првој години службе 2400 пољских марака и после 10 година 3300 пољских марака

Судија II. групе добија месечно 3600—4800 пољских марака.

Судија III. групе добија месечно 5100—6300 пољских марака.

Судија IV. групе добија месечно 6600—7500 пољских марака.

Када се узме у обзир да пољска марка сачињава валутну јединицу, онда је очевидно, да је Пољска уредила економско стање свог судијског staleжа, онако како је то најбоље могла.

Др. В. Н.

Ново капитално дело из Социјалне Етике. — У Америци се много више него у Европи негује социјална етика и Социјално-етичким проблемима се поклања много већа пажња него што им ми Европљани обично придајемо. Ова наклоност ка студји и његовању социјалне етике да се лако схватити кад се узме, да је Америка земља најразноврснијих кооперација, асоцијација, синдиката и трустова и да је у њој најразви-

јенији тај кооперативни економски и друштвени живог. Правило је, да се са појавом потиштених и немоћних у односу према богатима и моћнима развијају упоредно и принципи социјалне етике. Суштина демократије имплицира у себи и социјалну етику, социјална етика не може да се развија независно од демократије, нити пак демократија може да постоји без социјалне етике. „Крајња дужност демократије будућности — вели John M. Mecklin — неће бити у томе, да се вечни принципи правде поставе у зборник закона, нити да појача принудну силу извршне власти и контролу полиције..... Демократија будућности мора да представља нешто више него једну збирку закона, више него један социјалан и политички програм, она мора бити један принцип верности, узајамне оданости (loyalty) стр. 435-437.

Проблем социјалне етичке свести у демократији, њихов узајамни однос њихова улога у данашњој дегенерацији социјалне моралне свести са много окретности и социјологизма расправља John M. Mecklin у своме делу *An Introduction to Social Ethics: The Social Conscience in a Democracy*, (New-York 1920, p. p. IX — 770). И ова је књига један доказ јачине и надмоћности социјалног американизма.

Ф. Н.

НОВЕ КЊИГЕ:

Dr. R. A. Reiss, професор Универзитета у Лозани „Прилог за реорганизацију полиције“. Београд. Издавачка књижарница Геце Кона. 1920. Стр. 122. Цена 6 дин. — Ми за сада бележимо само појаву ове корисне књиге, а у једном од идућих бројева постараћемо се да је опширније прикажемо.

G. Diouritch. — A survey of the development of the serbian (southern slav) nation. An economic and statistical study. London. 1920. Стр. 50. Цена 2'60 шилини а.

Ајснер Dr. Бертолд. — О опћем грађанском праву у Босни и Херцеговини. Прештампано из „Архива за правне и друштвене науке“. Београд, 1920. Стр. 31. Цена (?)

ДОДАТАК АРХИВА ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ.

— СЛУЖБЕНА САОПШТЕЊА —

КРАЉЕВИНА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

МИНИСТАРСТВО ПРАВДЕ

Бр. 28116

5. августа 1920.

Београд.

РАСПИС

**свима судовима и осталим надлештвима, која су у подручју
Министарства Правде**

Под уредништвом г. г. Д-р Чеде Митровића и Д-р Косте Кумануди, професора правног факултета на Београдском Универзитету, отпочиње од 25. августа т. г. поново да излази, као месечни орган правничког факултета „Архив за правне и друштвене науке.“

Како ће овај часопис, поред стручно израђених чланака и расправа по свима правним питањима, објављивати и све расписе, наредбе и друга службена саопштења Мин. Правде, Министарство Вам од своје стране овај часопис топло препоручује у уверењу, да ће се свако надлештво на исти претплатити и у будуће га имати у својој библиотеци.

ОДЛУКЕ ОПШТЕ СЕДНИЦЕ КАСАЦИОНОГ СУДА

1. Дугови из времена окупације исплаћиваће се према тадашњој унутрашњој вредности круне а по курсу, који Држава одреди у времену плаћања.

По представци Управе града Београда Господину Министру Правде од 22 новембра 1919 г. Бр. 1267 Господин Министар Правде актом својим од 29 децембра 1918 г. Бр. 67 тражио је, да Касациони Суд донесе начелну одлуку о томе: „да ли ће се сада и у будуће закупне цене кирија плаћати по уговореној цени као до сада у крунама или у динарима, т. ј. да ли ће се суме круна заменити одговарајућом сумом динара или ће се уговорена цена у крунама исплаћивати у динарима, рачунајући

динаре по курсу, према чему би се све закупне цене у крунама просто свеле на половину приликом исплате у динарима.“

Одазивајући се овом тражењу Господина Министра Правде, Касациони Суд је у својој општој седници на дан 10 јануара т. г. проучио ово питање и као своје мишљење по томе даје ово што следује:

На плаћање од дуга кирије и закупа (§ 678 грађ. зак.), као и у опште на плаћање новчаних дугова када је питање о вредности новца, имају се применити законски прописи који о томе важе за плаћање дуга од зајма.

Код зајма је битно да се узајмљена ствар врати „у истом роду и вредности“ (§ 593 грађ. зак.) т. ј. исте врсте и исте добротe или каквоће. Кад је предмет зајма новац (а зајам обично и јесте у новцу § 594), при враћању плаћа се опет у новцу који је у течају, кованом или папирном, тако да буде враћена иста вредност.

Треба разликовати вредност минималну или само спољашњу која се назначује на самом новцу, кованом или папирном, од унутрашње или праве, стварне вредности новца, која код кована новца одговара вредности метала из којег се он састоји, саставу његову и начину кова, а код папирнога новца могућности да се овај разликује, да се за њ добије металан новац, због чега је прописано колику подлогу металног новца мора имати у саобраћај пуштена количина папирнога новца.

При враћању зајма хоће се да се врати ствар исте каквоће, код новчаног зајма исте вредности, дакле оне вредности какве је био, кад је узет. Хоће се унутрашња вредност новца који је узет.

Неоспорим је и са свих страна признат факт да је Аустро-Угарска од 1914 године, у току рата преко овлашћења за то од аустро-угарске банке, у саобраћај пуштала банкноте (папирне круне) без оне потребне подлоге која би имала да буде гаранција за исплату њихову металним новцем, па је, као окупациона власт, такве банкноте унела и у Србију, дајући им принудан курс према динару далеко изнад њихове праве вредности.

Тај је курс по престалој окупацији, наравно, без важности за наш саобраћај, за који од тада има да важи курс који се овом туђинском новцу одређује нашом државном влашћу према вредности и поверењу што га он стварно још може

имати у саобраћају. На ове банкноте, које је окупациона власт као свој новац оставила код нас, има се гледати онако исто као што би се гледало и на неисправан металан новац, н. пр. на златник од 20 динара, који би она пустила у наш саобраћај, дајући му ову само номиналну вредност, а без оне вредности, коју он треба да има у себи самом по саставу и кову.

Поверилац који је раније дао новац боље вредности, као год што није дужан примити новац који је већ изишао из течаја, тако исто није дужан примити ни доцније овако погоршани новац без доплате по курсу у време плаћања. Папирни новац, који се продужава издавати без потребне подлоге, бива тиме све мање вредности, и клони се тиме да изгуби и сву своју вредност, да из течаја испадне. Али ни дужник који је примио новац мање унутрашње вредности, није дужан платити исту суму у доцније поправљеној вредности тога новца.

Исплата дуга има се подесити тако, да одговара унутрашњој вредности новца који се имао у виду кад је дуг постао. Велико падање курса крунинога, далеко од тога да буде само обична више или мање случајна колебљивост курса, казује већ само собом да је и за колико је промењена унутрашња вредност новца, па се према томе има и регулисати коликом се сумом којега новца у течају исплаћује унутрашња вредност суме новца из времена задужења а по курсу који у време плаћања важи као државом признат и одређен.

Може се рећи да је цело ово питање, што се тиче његове правне или законске стране, чисто и да тешкоће, ако их у том има, могу бити још само у констатацији курса, односно унутрашње вредности банкнота, у време кад је зајам у тој врсти новца дат. Пошто су за време окупације скоро сва плаћања уговорена у крунама, задатак је финансиске власти да израдом једне таблице изнесе како се од почетка окупације и у ком периоду њеном кретао тај курс крунама, тамо где он није могао бити наметан окупационом влашћу и где је могао одговарати унутрашњој вредности круне као банкноте.

Ако би се овим начином утврдило, да је на пример у другој половини 1916 год. стварна вредност круне била 0.50 дин. (100 кр. = 50 дин.), онда би, пошто је садашњи курс једне круне утврђен и државном влашћу признат у 0.40 дин. (100 круна = 40 динара а 100 динара = 250 круна), дужник, плаћајући сада зајам примљен онда у 200 круна, одужио би се

повериоцу плаћањем 250 круна или 100 динара, и поверилац би имао права не примити исплату са 200 круна. Слично томе има се поступити и са плаћањем кирије или закупне цене, уговорене у крунама за време окупације.

Према овоме, Касациони Суд, на основу т. 2 § 16 закона о своме устројству, налази:

Да се сваки за време окупације у крунама учињени дуг у земљи исплаћује према унутрашњој вредности круне тога времена, а по курсу који је државом одређен сада у време плаћања, било опет у крунама или динарима, па ће тако бити и са закупом или киријом, где је плаћање уговорено у крунама.

Из опште седнице Касационога Суда од 10 јан. 1919 г. Број 47.

2. Уверења о порези породица погинулих, умрлих или у рату несталих војних обвезника што предвиђа тач. в. чл. 15, Закона о потпори војних инвалида која су хитне природе могу издати Општински Судови са Одбором.

Господин Министар Прааде актом својим од 15. фебруара 1919 год. бр. 825. представио је Касационом Суду да му је битољски првостепени суд, актом од 21. децембра 1918. год. бр. 17837. доставио да се по предметима тражења инвалидске потпоре породица погинулих, умрлих, или у рату несталих обавезника појављују велике тешкоће приликом доношења решења о инвалидској потпори, јер је у већини случајева немогућно доћи до уверења о порезу, које се тражи по тач. в. чл. 15. зак. о потпори војних инвалида пошто су стари спискови о разрезу пореза уништени, а нови разрез још није извршен, па како је по закону ово ствар хитне природе то да породице ратника не би трпеле чекајући нов разрез пореза, тражио је да Касациони Суд донесе своју одлуку по овој ствари како ће се привремено прибављати поменута уверења о количини непосредне порезе.

По овоме тражењу Касациони Суд је на основи тач. 2. § 16. зак. о свом устројству, у општој својој седници, проучи овај предмет и нашао:

Да за решење овога питања треба узети у обзир друге финансијске законе, по којима се, за извесне правне радње, исто тако траже уверења о количини непосредног пореза, па,

за садашње прилике начин прибављања писменог уверења примити и при расправи питања о потпори породица војних инвалида. Такав је на пр. закон о таксама, по чијем су чл. 15 тач. в. одељку шестом, општински судови надлежни да издају уверења о сиротном стању оних лица, која не плаћају више од 5 динара непосредног пореза годишње. Истина, да општински судови ова уверења издају на основи пореских књига, било да непосредно сами врше наплату непосредног пореза или не, чл. 5. тач. 22. Правилника за извршење зак. о таксама али су они у исто време тачком 16. чл. 5 истог правилника овлашћени да приликом издавања уверења од дотичног лица или законитог представника узму претходно изјаву: има ли и где ма какве имовине или прихода, без обзира на то да ли се на ово имање задужује порезом или не. Општински је суд дакле, на овај начин, а у неколико и по личном сазнању у могућности да сазна и контролише колико дотична породица умрлог, погинулог или у рату несталог војног обавезника, плаћа годишње непосредног пореза. Ово тим пре, што су по тач. 4. чл. 97. зак. о општинама, општински судови дужни кад власт захтева уверења о имовном стању појединих лица, издавати у договору са одбором, а по последњем одељку чл. 15. зак. о потпори војних инвалида, све потребне податке, па дакле и уверења о порезу, прибављају надлежне пуковске окружне команде по званичној дужности; те и у томе има гаранције да ће општински суд и одбор, приликом издавања ових уверење, моћи одговорити захтеву који се тражи прописом тач. в. чл. 15. закона о потпори војних инвалида, нарочито још и зато, што су по одељку осмом тач. 16. чл. 5. закона о таксама општински органи одговорни по казненом законнику за издавање лажне исправе ако би уверење о сиротном стању са знањем издали лицу, које на то нема права према суми непосредног пореза, који годишње плаћа према својој имовини.

На основу свега изложенога, Касациони Суд је мишљења: *да се при решавању питања о потпори породица погинулих, умрлих или у рату несталих војних обавезника, док се не изврши нов разрез пореза и где нема ранијих пореских књига за доказивање каличине непосредног пореза, који дотична породица годишње плаћа, — могу примати уверења надлежних општинских судова, који би ова уверења издавали у договору са одбором те да у том смислу треба општинским судовима*

издати нарочито упуштво, са назначењем да је издавање оваквих уверења по закону хитне природе и ослобођено плаћања сваке таксе.

**Из опште седнице Касационог Суда 19. фебруара 1919. год.
Бр. 97 у Београду.**

3. Управа града Београда, као месна полицијска власт за београдску општину, може наредбом прописивати услове настањивања у Београду оних грађана, који не припадају београдској општини, и може кажњавати за непослушност своје наредбе новчаном казном и затвором.

Господин Министар Правде, актом од 26 јуна Бр. 10096, изложио је Касационом Суду представку Министарства Унутрашњих дела и Управе вароши Београда о томе, како је по ослобођењу Београда од непријатеља Управа вар. Београда затекла овакво стање:

1. Да је за време окупације Београд порушен за једну трећину и да су смештајне прилике у Београду несношљиве;

2. Да су се у Београд за време окупације стекли разни елементи, који су пре окупације били ван Београда и у бившој Аустро-Угарској;

3. По ослобођењу, да су се у њега почели враћати избеглице и војни обавезници — стални становници Београда, који се нису имали где сместити или су смештени тако да је то било убиствено по њихово здравље;

4. Да је у Београду маса страних поданика, која ту не може остати ради њене безбедности.

Даље, да је услед тога Управа вар. Београда издала, на основу § 326 Крив. Зак. наредбу о расељавању оних, који су у Београд дошли после 1915 год. и забрану даљег насељавања у Београду без одобрење Управе вар. Београда, под претњом казне да ће ко противно тој наредби поступи, бити кажњен са 1—20 дана затвора или новчано 10—150 дин. и стражарно бити враћен у место одакле је дошао, а страни поданици да ће бити упућени у место која им одреди Управа вар. Београда. Та је наредба вели се, и извршивана, али у једном случају, кад је изречена казна за ову непослушност, првостеп. суд за вар. Београд поништио је ту пресуду, налазећи да непоступање по тој наредби од стране осуђеног није кривично дело, јер је чл.

15. и 16. зак. о општинама прописано којим се начином постаје члан једне општине и одређен поступак за промену једног места у друго, те због тога наредба нема законске основе своје.

На захтев Министарства Унутрашњих Дела, Министар Правде тражи да му Касациони Суд по тач. 2. чл. 16. зак. о Устројству Касационог Суда даде своје мишљење о томе:

Да ли је ово право за спречавање насељавања из случаја изнетих у горе назначеној наредби искључиво право општ. суда и одбора, или су ови случајеви због којих је донета наредба непредвиђена законом, те је полициска власт била надлежна да доноси наредбе из § 326. крив. зак.

Касациони Суд у својој општој седници проучио је ово питање па је нашао:

Како полициска власт својом наредбом, тако и првостепени суд у разлозима о поништају осуде за непоступање по тој наредби, мешају овде ствари које треба држати одвојено: припадање грађанима једној општини и његово становање у општини.

Ово двоје треба посматрати свако засебно, јер грађанин може припадати једној општини, а становати у другој којој не припада, и у томе је слобода кретање грађана у погледу њихова настањивања. Само припадање грађана једној општини урађено је законом, на име чл. 15. и 16. зак. о општинама, те се оно не може чинити зависним од одобрења или неодобрења месне полициске власти, било да ову врши општински суд или државно полициска власт по чл. 95. зак. о општинама. Напротив становање српског грађанина у једној општини није законом уређено и према томе може, из разлога које Управа вароши Београда износи, бити уређено у Београду наредбом полициске власти (коју у београд. општини по последњем ставу чл. 95. врши Управа вар. Београда). Али том наредбом не може се: 1), спречити настањивање у Београду оних грађана који припадају београдској општини као њени чланови или житељи, баш ако ови пређе и нису становали у Београду, јер сваки грађанин има права да станује у општини којој припада; 2), не може се српски грађанин, већ настањен у Београду, прогонити одавде, баш и ако не би припадао београдској општини као њен члан, јер је слобода кретања грађана у погледу настањености гарантована српским грађанима чл. 14. Држав. Устава. Та наредба не може садржавати претњу прогонства у оваквим случајевима ни по самом пропису § 326. каз. зак., јер овим

законским прописом овлашћена је месна полициска власт, а то је у Београду Управа вар. Београда као полиција јавне безбедности, да у такој наредби може прописати само казну новчану или казну затвора, а не и казну прогонства за непостапање по наредби.

Остаје да се казна прогонства може изрећи у оним случајевима у којима би она била прописана само законом, а не и ако би погрешно, била прописана наредбом по § 326. каз. зак.

По себи се разуме да се ова забрана прогонства не распростире и на оне који нису српски грађани, јер је у чл. 14. Устава реч само о српском грађанину, а у §§ 37. и 320. каз. зак. речено је, да се само странац може протерати и из Србије и за свагда.

Према овоме мишљење је Касационог Суда: *да месна полиц. власт, а то је за београдску општину Управа града Београда, може наредбом прописивати како има да буде настањивање у Београду оних српских грађана који не припадају београдској општини па за непостапање по шоме прописати и казну новчану или затвора, али не и да шакав грађанин буде „стражарно враћен у место одакле је дошао“, тј. да буде прогнан.*

Из опште седнице Касац. Суда од 26. јуна 1919. год. Бр. 1751. у Београду.

Од Уредништва

Приликом штампања ове свеске „Архива“ поткрале су се случајно крупније штампарске грешке. На стр. 176. у напомени, при крају уместо: „Курс уголовној полемици“ треба да стоји „Курс уголовној *полицији*“. Сем тога, у недостатку руских слова и друге руске речи нетачно су штампане.

Чланак г. Др. Марковића „Положај и улога судије“ није довршен, а при штампању на страни 208. ове свеске омашком при крају текста није означено да ће се чланак свршити у наредној свесци.

Моле се г. г. читаоци да ову исправку приме к знању.

УРЕДНИЦИ:

Д-р Чедомиљ Митровић и Д-р Коста Кумануди

Зорина ул. 68. Тел. Бр. 344.

Ресавска ул. 35. Тел. Бр. 1024

ANALI PER | anali.rs

ВЛАСНИК:

Милић Радовановић

професор на Универзитету.

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ЧИНА X. ДРУГО КОЛО. 25. новембра 1920. КЊИГА I (XVIII) БР. 4.

ПРАВО НА ЗАКОНИ ДЕО и тестваторово право слободног располагања имањем

Закон даје право тестватору да слободно располаже својим имањем на случај смрти — § 476 Грађ. Зак. Ипак, како законодавства других држава, тако и наше није могло прећи преко тога, да тестватор може неразумно употребити ту слободу, шта више злоупотребити је, на штету својих најближих сродника, па овима, или коме од њих, подлежући каквом утицају са стране или у опште каквој слабости својој, не оставити ништа, или скоро ништа, а без икаква оправдана основа за њихово искључење или недостојност. Чиста је злоупотреба тога права, кад тестватор тим својим најближим сродницима претпостави и за свога наследника узме које озлоглашено лице, вређајући тиме и част своје породице за коју је везан.

Зато данашњи Законници, дајући тестватору право да слободно располаже својим имањем, не пропуштају да поставе извесна ограничења у односу на најближе сроднике, и дају овима, на случај тестаментног наслеђивања, и против воље тестваторове право бар на један део онога што би наследили да тестамента нема.

Ово право тих интестатских наследника на тај један део онога што би они као таки, дакле као интестатски наследници, добили, наш Законик зове: право на *закони део*, и онда за онога који такав део добије кажемо да је: наследник по законом делу. Речи „закони део“ нису нимало подесне за разликовање од дела законскога или бестестаментног наслеђивања. Аустриски и немачки Законници имају за наш закони део и за наследника по законом делу речи: *Pflichtteil* и *Noterbe* (према римском називу *heres necessarius*). У Хрватској су за то уобичајени изрази: *нужни део* и *нужни* (по нужди) наследник. Фран-

цузи то обележавају речима: *portion réservée*, према којем делу за све остало имање кажу: *portion disponible*, а наследника по законом делу зову: *héritier réservataire*.

Али баш због тога што су речи: закони део и: наследник по законом делу, које имају да значе наслеђе против воље тестаторове, неподесне да већ собом саме укажу на разлику од наследнога дела по законском или интестатском наслеђу, као од наслеђивања које није противно ни вољи тестаторовој, баш због тога се налаже више дужности и пажње да се не губи из вида и да се има на уму разлика која ту постоји.

Субјекти права на закони део, по данашњим Законцима, обично су само потомци и претци тестаторови, не и побочни сродници.

Наш Законик има ово ограничење тестаторовог права слободног располагања у § 477 и ту поставља ово правило:

„Само закони део на случај смрти мора остати закономј деци к'ко мушкој, ако их има, тако и женској, ако мушке нема, невредим, који се састоји у половини дела онога, који би им по закону припао, кад завештаочева расположења не би било“.

По нашем праву, дакле, субјекти права на закони део само су деца тестаторова, а јуриспруденција је код нас така, да се под децом разумеју само непосредни, првога степена потомци: синови и кћери, не и унучај. Сваком детету, које би било интестатски наследник, Закон резервише, за случај тестаментног наслеђивања, да добије половину онога дела који би добило да је интестатско наслеђивање. Како пак при интестатском наслеђивању мушка деца, по нашем праву, имају приоритет над женском, то Закон и овде право на закони део женској деци даје тек ако мушке нема.

Изван граница тога права на закони део деце, тестатор способно располаже својим имањем. Ако нема деце, може завештати све своје имање коме хоће. Ако има, установа законога дела има за последицу: да, пошто једну половину имања закон резервише за децу, тестатор може слободно располагати другом половином свога имања.

Али је узимано да тестатор и са половином коју је закон тако резервисао деци може слободно располагати у толико што би је поделио на ту децу по свом нахођењу. Рекло се: па тестатор и тада оставља деци, и ником другом, ту поло-

вину имања како закон хоће; сви *укупно* синови, односно кћери, добили су половину имања његова као закони део, а закон и не каже да баш *свако* то дете мора имати раван део у тој половини!

Отуд и оно што се, бар раније, могло често чути: Отац (или мати) не може само баш ништа да не остави којем свом детету (сину одн. кћери), кад их је више, али, ако му остави ма штогод, „колико за један дукат“, од једне половине свога имања, може сву ту половину, као и сву другу половину, оставити осталој деци.

Мислим да се неће прегонити, ако се каже, да би овако разумевање § 477 могло поднети само тада, ако би сва вештина разумевања законâ била у вештини доскочити им, изиграти их.

Жалити је заиста што и по која судска одлука може да покаже овако криво разумевање поменутог законског прописа. Тако, из саопштења једног конкретног случаја у *Гласу Права* за 1903 год. (ст. 1118) видимо, да је и Апелациони Суд у случају тамо приказаном узео, да тестватор има права да једном своме сину окрњи закони део на корист друга му три сина. Дакле, да једном сину може оставити тек штогод, нешто тек „форме ради“, а осталој тројци све.

Овако криво схватање закона показује се још и као недостатак осећања за оно што и сам живот износи као неправду, коју зацело не може штети ни закон.

Значење § 477 несумњиво је то: да се детету, при тестватентном наслеђивању, обезбеди да добије половину онога што би добило при интестватском наслеђивању. Сасвим је природно узети да, кад тестватор има више деце, *свакоме* од њих мора остати половина тога што би наследило то дете да нема тестватента, што опет значи да, укупно узевши, свој деци мушкој (одн. женској) остаје половина имања посмртнога, а другом половином да тестватор слободно располаже, да је може оставити коме хоће, па и деци својој, и како хоће. Разлог који стоји за то, да тестватор не учини детету своме неправду, не давши му ни колико износи закони део, у корист кога удаљенијег сродника или несродника, мора стојати и кад је реч о неправди коју би, што се тога дела тиче, тестватор томе детету учинио у корист другог таког детета свога.

У § 765 Аустр. Грађ. Зак., по којем је узет овај наш § 477, изреком се каже: „Закон одређује сваком детету у име законога дела половину од онога што би му припало без тестаментa“.

Као да је мање јасно друго једно питање, које при овом наслеђивању по законом делу бива у случају кад тестатор има и мушке и женске деце, па се, поред синова, и кћери јављају као наследнице по тестаменту. Ту сад тестатор може, по праву које му даје § 478, изравнати женску децу са мушком у наслеђу имања које по смрти својој оставља. Тако, ко има, на пример, једног сина и пет кћери, може све шесторо деце укупно и подједнако именовати за своје наследнике. Син и свака кћи, примивши се наслеђа, добиће свако по $\frac{1}{6}$ посмртнога имања. И син се мора тиме задовољити, ма да иначе има права на половину тога имања, као закони му део, јер по реду законскога наслеђа у нашем Законику, који даје мушкој деци првенство у наслеђу, син би искључио из наслеђа кћери, своје сестре. Не може се према сестрама позивати у овом случају на своје право да му се не крњи закони део, па тражити половину посмртнога имања.

Питање постаје спорно тек онда, кад тестатор, ослонивши се на то да је половина посмртнога имања закони део мушке деце, у оваком случају узме, да може изједначити женску децу с мушком у *штој половини*, па сву другу половину остави такође кћерима, равномерно или у неједнаким деловима. У наведеном примеру син би добио сад само $\frac{1}{12}$ од посмртнога имања, а кћери свака такође по $\frac{1}{12}$ и, поред тога, све-укупно и сву другу половину посмртнога имања. Под претпоставком равномерне поделе ове друге половине кћерима, свака од њих добила би више него што би било потребно у циљу изједначења женске деце с мушком.

Питање се још више компликује, кад тестатор ту другу половину, из наслеђа које половине искључује своју мушку децу, остави не само кћерима, поред изједначења ових у *законome делу* мушке деце (место изједначења у *законском наслеђу* мушке деце), него још и ком трећем. Ту сад настаје случај, да се закони део мушке деце, половина њиховог законског наслеђа, крњи не само у корист женске деце, и то преко потребе за њихово изједначење с мушком децом у законском наслеђу ове, него баш и у корист неког трећег.

Андра Ђорђевић (Наследно Право, Бранич, 1904. год. ст. 394. и 395) налази, да тестватер, ако има и мушке и женске деце, може половину, која би припала мушкој деци *као закони им део*, равномерно поделити на сву децу, и мушку и женску, па додаје: „а пошто са другом половином имања свога може родитељ слободно располагати, дакле завештати је коме хоће, то он може, и поред изравнања мушке деце и женске у **законскоме наслеђу у ужем смислу**, само женској деци завештати и сву другу половину имања“. Он сматра да је погрешно мишљење оних наших правника, који узимају да „§ 478 допушта родитељу да у наслеђу изравна мушку децу са женском и да услед тога може окрњити закони део мушке деце у корист женске само тада, ако им завешта све своје имање“. Погрешност мишљења тих правника он заснива на тексту § 479, тврдећи да је наслеђивање по законеме делу такође законско наслеђивање, само у ужем смислу, и онда да родитељ може женску децу с мушком изравнати у тој једној половини, а из учешћа у другој половини сасвим искључити мушку децу.

О §§ 478, 479 ми ћемо говорити мало доцније, а пре тога да видимо како стоји с тим, да је наслеђе по законом делу исто што и законско наслеђе, само у „ужем смислу“, чиме се очевидно хтело рећи да се наслеђе по законом делу од законског наслеђа разликује само квотом и ничим другим.

Наравно да право на закони део потиче из права на законско наслеђе, да субјект права на закони део може бити само онај који би био и законски наследник, али то не значи да је наследник по законеме делу исто што и законски наследник. Они се разликују и по последицама које отуд настају. И баш због тога кажемо, да је *на место* законског наслеђа дошло наслеђе по законом делу, као наслеђе друге врсте. Ово је, дакле, *замена* онога. Законско наслеђе ту је замењено наслеђем по законеме делу.

У истини, дакле, ствар стоји тако: неко се јавља као наследник по законом делу баш зато што сад није законски, интестатски наследник, није оно што би иначе био, дакле нешто је друго.

Стајући тако на место законског наслеђа, наслеђе по законом делу није оно што и законско наслеђе не само по делу који се добије него ни по ономе што би била

воља тeстaтoрoвa. Излoжићeмo сe, вeли Dernburg (Erbrecht, ст. 299), пoгрeшнoм рaзумeвaњу, aкo кaжeмo „дa јe oнo сaмo нaрoчитo зaштитиeнo и нaрoчитo изрaжeнo прaвo зaкoнскoг нaслeђa, дa јe oнo тy сaмo кaкo зaштитa зaкoнскoг нaслeднoг прaвa“, a тo јe, кaкo Ђoрђeвић кaжe, „дa јe oнo зaкoнскo нaслeђe у ужeм смислу“. Dernburg дaљe кaжe: „Субјeкти прaвa нa зaкoни дeо, прeмa oвoмe, нeмaју прaвa, пo нeмaчкoм Грaђ. Зaкoнику, нужнoг зaкoнскoг нaслeђa нa јeдaн дeо пoсмртнoг имaњa, кaкo јe тo у фрaнцускoм прaву. Истo тaкo нeмaју прaвa ни дa судским путeм oбaрaју пoслeдњу вoљу defunctus-ову, кoјoм би из нaслeђa били искључeни. O пoврeди прaвa нa зaкoни дeо oд стрaнe defunctus-a, o кoјoј јe билo рeчи у римскoм и пaндeктнoм прaву, нe мoжe бити гoвoрa пo нeмaчкoм Зaкoнику. Прaвo нa зaкoни дeо нeмa сe прeмa defunctus-у; oнo пoтичe из зaкoнa прeмa defunctus-oвим нaслeдницимa, у трeнуткy кaд и прaвo oвих нa нaслeђe, у трeнуткy смрти defunctus-oвe“.

Аустрискe прaвници субјeктoвo прaвo нa зaкoни дeо тaкoђe узимaју кaкo њeгoвy трaжбичу oд тeстaмeнтних нaслeдникa, кaкo oблигaциoнo прaвo дa му oви исплaтe из пoсмртнoг имaњa, у чистoм изнoсу, врeднoст пoлoвинe oнoгa штo би нaслeдиo интeстaтски нaслeдник. Тeстaтoр мoжe субјeкту прaвa нa зaкoни дeо oстaвити бaш и извeстaн дeо oд цeлoкупнoг свoг имaњa, oнaкo кaкo кaд сe именујe зa прaвoг нaслeдникa, пa ипaк, aкo тaј дeо, oслoбoђeн oд свих тeрeтa, нe прeдстaвљa врeднoст зaкoнoгa дeлa, субјeкт тoгa прaвa нијe нaслeдник у прaвoм смислу и нaслeдници су дужни дaти дoпуну из пoсмртнoг имaњa. Прeмa oвoмe, Pfaff-Krainz (System, II, ст. 722—724) кaжe: „Прaвo субјeктa нa зaкoни дeо имa кaрaктeр *трaжбeнoгa прaвa* њeгoвoгa нa исплaту пoмeнутe врeднoсти пo прoцeни и сaстoји сe у пoлoвини врeднoсти зaкoнскoгa нaслeднoгa дeлa... Прaвo нa зaкoни дeо у прaвoм смислу, т. ј. прaвo нaслeдникa пo зaкoнoм дeлу, нeoзнaчeнoгa нa схoдaн нaчин тeстaмeнтoм зa нaслeдникa, нијe никaквo прaвo нaслeђa, нaслeдник с ускрaћeним зaкoним дeлoм нијe, дaклe, прaви, нијe у истини нaслeдник, нeгo јe пoвeрилaц прeмa пoсмртнoм имaњу“ (т. ј. прeмa тeстaмeнтним нaслeдницимa кoји су из тoгa имaњa дужни измирити гa). Нијe нaслeдник, вeли дaљe, „јeр нeмa прaвa нa срaзмeрнo учeшћe у свим пoјeдиним пoкрeтним и нeпoкрeтним ствaримa штo припaдaју пoсмртнoм имaњу, нeгo

има само право на вредност свога дела, прорачунату по судској процени. На њега, дакле, не прелази скуп свих defunctus-ових имовинских права, па онда ни скуп свих од тога нераздвојних дугова или обавеза“. Најпосле, додаје: „Овом се не противи то што се зове он нужним *наследником*, као ни околност што се нужни (закони) део у § § 727, 729, 762, 764 и др. означава као *наследни* део. Израз наследник ту је дошао по римском називу (*heres necessarius*), а израз наслеђе, како казују § § 757 и 758, има више значења“.

Како је по нашем праву?

Ђођевић на истом месту (ст. 386) каже: Наш законик није се јасно изразио, да ли право на закони део сматра као тражбено право или као право наслеђа на тај део посмртнога имања. Али то нису тако баш изречно и нарочито казали ни Законници аустриски и немачки, па то ништа не смета да се узме да је право на закони део тражбено право. Је ли право на закони део тражбено право или је право наслеђа има да се изведе из природе тога права која му је законом дана по последицама за њега скопчаним. То је, дакле, ствар више саме доктрине. Шта више, како сад наведосмо, закон може за субјекта права на закони део употребљавати израз наследник и о ономе што он добија говорити као о наслеђу, па ипак да је то тражбено право, а не право наслеђа. Ђорђевић узима да је право на закони део, по нашем Законнику, право наслеђа а не тражбено право. Разлог му је за ово тај: што је у прошлости код нас превлађивала колективна породична својина, тако да је тестватор на случај смрти могао располагати само оним што је сам стекао, а не и што му је од предака остало или што је наслеђем прибавио. Али овај исторископравни разлог, ма колико иначе важан, овде је сасвим недовољан. Породична својина и недавање права тестватору да њоме располаже постојали су не само код нашег народа, уопште словенских, као и романских народа, него тако исто и код германског народа, коме је тестаменат, шта више, био непозната установа. Ипак видимо да оба Законика, немачки и аустриски, износе право на закони део као тражбено право.

Него нама за овај мах и није главно то да ли је право на закони део тражбено или наследно право. Главно нам је сада само то да ли је право на закони део, баш ако се хоће да је право наслеђа, то што и законско наслеђе у правном

смислу? Реч је, дакле, о законском или интестатском наслеђу у правном смислу, јер у обичном смислу законско је свако наслеђе, пошто ниједно не сме бити противно закону, мора му бити саобразно, законом допуштено, мора бити „по закону“.

И по нашем Законнику, законско наслеђе не може бити ништа друго него само то: да наследник добије све оно што закон претпоставља *и као вољу* лица које се наслеђује, а то је, по нашем праву, да синови добију подједнако свеколико посмртно имење, као и кћери кад синова нема. Ту наследници не наслеђују против воље *defunctus*-ове, и ако наслеђују без тестаментa. А наслеђе по законом делу није тако законско наслеђе не само по квоти коју наследник добија него ни по вољи *defunctus*-овој: закони је део само *део* онога што би наследник добио као законско наслеђе, *portio portionis ab intestate debitaе*, како су римски правници говорили, па и то *ипротив воље defunctus*-ове. Природа наслеђа по законме делу супротна је природи законског наслеђа. Прво је баш против воље *defunctus*-а, друго је и по његовој вољи. Из разлике у тој природи им потичу и разлике у последицама за њих скопчаним, како ћемо то сад видети.

Наш Законик истина не даје права наследницима да субјекту права на закони део исплаћују тај део по процени, те овај може, према томе, захтевати да му се половина од онога што би наследио као законски наследник даде у натури, деобом онако како ову и наследници између себе врше, али он ипак нема права тражити да се тестаменту, у којем није за наследника именован, одузме његова снага, него може само тражити од наследника у тестаменту именованих, који се наслеђа примају да му редукацијом својих наследних делова измире оно што му као закони део припада. Последица је тога, да се из посмртног имања пре свега узме у рачун део који је потребан еквиваленат за дугове што их је тeстатор после себе оставио и које ће тестаментни наследници измирити, па ће потом ти наследници из осталог имања субјекту права на закони део дати оно што му као таком припада, чисто од сваког терета, а то је половину од онога што би он одатле добио да тестаментa нема. Наследник по законме делу очевидно, дакле, не стоји у оном односу према повериоцима тeстаторовим, у којем односу стоје тестаментни наследници, који и њега измирују у законме делу, и у каквом би односу и он стајао да је у истини законски наследник.

На тај начин, дакле, наследник по законом делу није онај за кога се каже да је универзални сукцесор, није прави наследник.

Даље, ако тестатор наследнику своје остави, као легат, какву одређену ствар, онда, по § 470, овај „преко свог наследног дела добија и назначену ствар“. То ће исто бити и са поклоном на случај смрти по § 568. Наследник ће, дакле, добити такав легат и поред тога свој део наслеђа. Са субјектом права на закони део не стоји тако. Наследнику по законом делу такав легат или поклон на случај смрти урачунаће се у закони му део.

Још једну разлику у последицама да наведем. Наша јуриспруденција у наслеђу по законом делу не признаје репрезентацију која постоји код законског наслеђа, па ипак хоће да је наслеђе по законом делу једне природе са овим. А не само данашње немачко него и аустриско право даје места т. з. репрезентацији и код наслеђивања по законске делу, па ипак, и сасвим основано, право на закони део не сматрају за право наслеђа.

Наш је Законик израђен по аустриском Законнику, и као што по овоме тестатор може закони део онеме коме припада оставити не само у виду легата него и у виду наследног дела, тако исто и по нашем Законнику то може бити. Али ако субјект права на закони део тиме не би добио потпуно тај део, има права тражити од наследника из посмртног имања допуну редукцијом њихових наследних делова. То право на редукцију наследних делова има наравно и онда, кад би га тестатор ћутке прешао, не поменуо га никако,¹ или изрекао да му ништа не оставља, а без законског узрока за искључење из наслеђа.

Према овоме, не може се говорити о праву на закони део ни као о неком законском наслеђу у ужем смислу. Ако се о њему говори као о наслеђу, какав је случај не само са нашим него и аустриским, па и немачким Закоником, онда се ту наслеђе узима у другом смислу, као наслеђе своје, нарочите врсте, које стаје на место законског наслеђа, зато баш

¹ Наравно, ако би се утврдило да је тестатор прешао ћутке и не поменуо сродника који има права на закони део само из узрока што за њега није знао да постоји, да је жив, или што не би знао да ће му се дете родити као посмрче, онда се ствар мења: оваки законски наследник неће остати субјект права на закони део него ће добити свој део законског наслеђа. То неће бити наследник против воље, него наследник баш и по вољи тестаторовој, јер да није било незнања или заблуде, та његова воља била би изјављена.

што до овога није дошло, што ово није могло наступити, те је дошло нешто друго, дакле *што није законско наслеђе*, дошло је наслеђивање по законом делу. И онда имамо две по природи својој различите врсте наслеђивања: бестестаментно или законско, као и тестаментно, с једне, и по закону делу, са друге стране. Оно прво није у противности с вољом defunctus-a; ово друго противно је вољи његовој.¹

Ово разликовање права на закони део од права законскога наслеђа потребно је нарочито по питању које нас овде занима и које напред истакосмо. А разлика се доста јасно може да види и из самог текста § 477, којим је, уз законско наслеђивање, *а на место овога*, установљено наслеђивање по закону делу, као наслеђе против воље тестаторове.

У § 478 казано је, даље, такође довољно јасно, да, и ако при интестатском или законском наслеђивању закон искључује из наслеђа женску децу defunctus-ову, ипак да је defunctus (овде отац или мати) властан у наследству **ТОМЕ**, у којем „мушкој деци првенство даје над женском“, т. ј. у наследству које би мушкој деци припало да тестаментна нема, дакле у *наследству свеколиког посмршнога имања* (а не половине од тога) изравнати женску децу с мушком, без обзира на закони део о којем је реч у § 477. Не мисли се ту на изравнање женске деце с мушком у законом делу мушке деце, па онда да се друга половина остави ком било, него се мисли на изравнање у законском наслеђу, у свем посмртном имању.

Према овоме, у напред наведеном примеру, defunctus који после себе остави сина и пет кћери могао је сваком том детету оставити по $\frac{1}{6}$ од свега свог имања, или сину $\frac{1}{6}$ а кћерима укупно $\frac{5}{6}$, тако да, ако би којој кћери оставио мање од $\frac{1}{6}$, другој за толико више остави. Али сину не би могао оставити мање од $\frac{1}{6}$. При неједнакој подели кћерима оних $\frac{5}{6}$, као и при остављању кћерима мање од $\frac{5}{6}$ и за толико више сину (коме се може оставити и све посмртно имање, јер је једини законски наследник), имали бисмо оне посебне или на-

¹ Оно тврђење Ђођевићево, на поменутом месту, да је наслеђе по закону делу „законско наслеђе у *ужем смислу*“, значило би, бар за данашње време још, једну чудну теорију, наиме теорију: да је наслеђе по закону делу, баш зато што је противно вољи тестаторовој, дакле баш зато што је овом принудно наметнуто, право законско наслеђе, а оно што су сви од увек сматрали и звали, па и данас зову законским наслеђем, да то није, него да је неко законско наслеђе у ширем смислу само, дакле да није право законско наслеђе.

рочите делове женској деци, на које се мисли у § 478 кад се каже: „женску децу или изравнати с мушком, или им особити део оставити“. Ту кад на наслеђе долазе, поред мушке, и женска деца тестаторова, онај део, који представља квоту равномерности, постаје сад закони део мушког детета према тестаторовој женској деци, која би у наслеђу учествовала по тестаменту.

Може когод још питати: па шта је сад са правом тестатора да, кад има деце, с половином имања може слободно располагати?

Одговор на то био би овај.

1) Право тестатора да с половином имања слободно располаже кад има деце, које долази као последица дужности наложене му §-ом 477 — то право стоји само према деци као законским наследницима, која би, као така, имала права на наслеђе свега посмртнога имања. Тестатор, који поред половине имања које остаје мушкој деци, остави и женској деци половину имања, тиме већ чини употребу од свог права слободног располагања половином имања, учинио је што је хтео са оним што је дао кћерима, а што није хтео дати синовима, који би, као интестатски наследници, и то добили искључујући, по реду законског наслеђа код нас, из наслеђа кћери тестаторове.

2) У напред наведеном примеру једнога сина и пет кћери тестатору његово право слободног располагања половином имања не само није одузето него, напротив, проширено му је, повећано. Место једне половине или $\frac{3}{6}$ имања тестаторова да остане сину, као његов закони део кад би санаследници били друга лица; а не кћери тестаторове, тај син сад добија само $\frac{1}{6}$, а са $\frac{5}{6}$ свога имања тестатор је слободно располагао, остављајући тих $\frac{5}{6}$ кћерима и распоређујући их овима по својој вољи. Та његова већа правна моћ, изузетно од оне у § 477, дана му је прописом § 478 с обзиром на то што су ту, уз синове, кћери као тестаментне наследнице, дакле први потомци тестаторови као и синови му. А ово шире право располагања, наравно, долази до примене само кад је случај да је ових кћери као санаследница мушке деце на броју више него синова. Јер при једнаком броју мушке и женске деце синови ће, и при изравнању женске деце с мушком у наслеђу, добити увек половину имања тестаторова, пошто изузетно

проширење права тестатора на слободно располагање имањем и преко половине иде само до мере изједначења женске деце с мушком у наслеђу.

Пропис § 478 никако не даје права тестатору да, на штету мушке деце, изравнава женску децу с мушком у оном што би био закони део мушке деце, т. ј. само у једној половини имања, па онда да, после тако донекле већ учињене употребе од слободног располагања у једној половини имања, слободно располаже и целом другом половином. То би, у наведеном примеру једнога сина и пет кћери, било да он располаже слободно не са половином него са $\frac{11}{12}$ својега имања. Тај законски пропис оставља тестатору право да женску децу изравни с мушком у наследству које мушка деца имају по праву свога приоритета над женском децом као интестатски наследници, а то је у наследству *свега* имања.

Тако исто противно закону би било, кад би тестатор, који има пет синова и једну кћер, равномерно им поделио једну половину имања, дакле сваком од њих оставио по $\frac{1}{12}$, од свега посмртног имања, па онда сву другу половину завештао својој јединој кћери. То би, наравно, далеко премашило изравнање женске деце с мушком у законском наслеђу ове, на које се мисли у § 478. Кћи би добила $\frac{7}{12}$, а сваки син само по $\frac{1}{12}$, међутим изравнање се постиже само тако, ако би сваки син и она кћи добили по $\frac{2}{12}$ или $\frac{1}{6}$ од свега имања. Али из овога не треба извести тај погрешан закључак као да тестатор, пошто остави синовима једну половину имања, другу половину може оставити ком хоће, ма и несроднику, само не кћери својој. Може он ту другу половину оставити и кћери, али тада то чини по праву слободног располагања другом половином које му право даје § 477, а не по § 478 ради изравнања женске деце с мушком, и у том случају кћи нема никаква дела у оној првој половини као законом делу синова. Што кћи у том случају добија више него што износи део сваког појединог сина, то не мења ствар, кад је закони део мушке деце по § 477 остао неокрњен.

Сад долази онај напред поменути § 479 на којем се хоће да заснује оно друго, противно схватање. Тај пропис гласи:

„И тако закони део нарушио би се онда, кад би завешталац половину законога наследства на корист другога кога, а не женске деце окрњио“.

Из тога се извело, а на томе поглавито и заснива Ђорђевић своје тврђење, као да се оно изједначење женске деце с мушком, о којем је реч у § 478, односи само на једну половину имања, а сва друга да и после тога остаје слободна. Међутим, очевидно је, да је § 479 имао да буде само једна потврда и закључак онога што се већ налази у § 478, да се ту имало начином позитивним исказати оно што је, само на негативан начин, већ исказано у § 478. То се види и из самих оних почетних речи: *И тако...* У § 478 речено је да, кад се тиче изједначења женске деце с мушком у законском наслеђу ове, „нарушење законага дела у том случају места имати не може“, а прописом § 479 хоће да се каже: *И тако, закони део биће окрњен, ако завешталац мушкој деци остави мање него што је потребно дати женској деци за изравнање с мушком у законском наслеђу мушке деце, као и онда, кад мушкој деци остави мање од половине тога законскога наслеђа у корист ког другог.* Тај пропис § 479 не може се никако узети противно ономе што се налази у § 478, којег је он само про-
дужење.

Оно друго, противно схватање, по којем тестватор може женској деци оставити укупно и знатно више преко потребе за изједначење њихово с мушком децом (у наведеном примеру сину $\frac{1}{12}$, а кћерима $\frac{11}{12}$), у основи својој, не би се много разликовало од онога у почетку овога чланка показаног погрешног схватања као да тестватор може наследство међу својом децом распоредити тако, да једном сину остави извесну маленкост, а другом све имање своје, или, ако има само кћери, да тако поступи и према кћерима.

То друго, противно схватање било би, с једне стране, нарочито фаворизовање женске деце на рачун мушке, а така тенденција најмање се може приписати нашем Грађ. Законнику. С друге стране било би чита неправда не само према мушкој него и према женској деци, јер, допуштајући изједначење женске деце с мушком само у делу законског наслеђа мушке деце и дајући, поред тога, право да слободно располаже целом другом половином имања, даје се тиме тестватору право да сву ту половину завешта и неком трећем који може и не бити никакав сродник. Пок. Ђорђевић, заснивајући све на, као што сад изложих, несагласно § 478 редигованом § 479, тако и каже. Он на наведеном месту свога Наследног Права тврди: да

тестатор, изједначивши женску децу с мушком у наслеђу једне половине имања, другу половину целу може оставити и неком трећем, дакле ни синовима ни кћерима.

Питаће се, као што сам још у почетку рекао, баш нарочито и компликује у таком случају: кад тестатор, поред мушке и женске деце своје, узме за наследника и кога другог.

Тако, тестатор, који има једног сина и пет кћери остави сину $\frac{1}{12}$, кћерима $\frac{5}{12}$ свога имања и неком Радоју све остало, $\frac{6}{12}$, дакле целу другу половину. Син тражи редукцију делова тестаментног наслеђа, јер је њему окрњен закони део, остављено му је, као једином законском наследнику и сину тестаторову, мање од половине имања на корист другог, а не на корист кћери тестаторових. Тражи да му се да још $\frac{5}{12}$ из посмртног имања, као допуна законога дела. Кћери наводе, да је воља тестаторова била изједначити их са сином његовим у наслеђу, па траже, да оно што би накнадно имао добити тај син као допуна законога дела оне са овим равномерно деле.

По схватању Ђорђевића, редукцији тестаментног наслеђа ради допуњавања законога дела овде не би могло бити места: тестатор је поступио у свем по закону, изравнао је женску децу с мушком у једној половини имања, а другу је могао оставити ком је хтео.

По другом, моме схватању, тестатор је поступио противно закону: изједначивши кћери са сином у законом делу овога а не у његовом законском наслеђу, и оставивши Радоју другу половину имања, сину је окрњио закони део на корист овога Радоја, не на корист женске деце и у циљу њихова изједначења са сином. Закон допушта крњење законог дела мушке деце само у корист женске деце, и то највише до мере потребне за њихово изједначење у наслеђу. Зато је Радоје дужан својим наследним делом допунити синовљи закони део, т. ј. из половине или $\frac{6}{12}$ посмртнога имања њему завештенога дати $\frac{5}{12}$, а само остатак, $\frac{1}{12}$ посмртнога имања задржати као наследник. Кћери, пошто нису законске него тестаментне наследнице, добиле су део који им је тестаментом одређен и немају шта више тражити.

То бива и тада, кад тестатор, који има сина и пет кћери, остави сину $\frac{1}{12}$ имања, а кћерима све остало. По нахођењу пак. Ђорђевића, то би имало остати тако: тестатор је, по њему, поступио како га закон овлашћује, у једној половини имања

свога, као синовљевом закономе делу или, како он каже, „законском наслеђу у ужем смислу“ изравнио је женску децу са мушком, овде јединим сином својим; другу половину могао је оставити коме је хтео, па ју је и оставио кћерима. По другом, моме схватању, тестватор не може смањити закони део мушке деце више него што је потребно за изједначење женске деце с мушком у законском наслеђу, према чему син у овом случају има права најмање на $\frac{2}{12}$ или $\frac{1}{6}$ од свега посмртнога имања, и зато му се има, на захтев његов, за толико додати од тестаментом даних делова кћери тестваторових.

Мих. П. Јовановић

ЕНГЛЕСКИ ФЕДЕРАЛИЗАМ

Као све енглеске теорије, тако и ова о федерализму изведена је из енглеске праксе. Они нарочити односи који постоје између Енглеске и њених колонија с једне стране, — између колонија и њихових провинција с друге, — били су полазна тачка за енглеску теорију федерализма.

1.

Енглеска није уредила све своје колоније на исти начин. Разликују се у главном три уређења.

1) Колонијом влада чиновништво постављено од лондонске владе. То чиновништво није ограничено никаквим парламентом који би био изабран од становништва саме колоније. Ова врста колонијалне владе могла би се назвати чисто бирократска.

2) Колонијом влада енглеско чиновништво, али уз садејство једног домаћег парламента. Надлежност парламента ограничена је на законодавство; управа је у рукама енглеског чиновништва, које не зависи од колонијалног парламента него од лондонске владе. Ова врста колонијалне владе могла би се назвати уставно-бирократска.

3) Колонијом влада домаћи парламент преко министара који су узети из његове средине, и одговарају пред њиме за свој рад. Енглеско је чиновништво ишчезло сасвим. Остао је само један гувернер, који, као надзорна власт, чува интересе

Енглеске. Ова врста колонијалне владе могла би се назвати уставно-парламентарна.

Од све три врсте колонијалних влада најинтересантнија је ова последња. Те колоније с парламентарном владом организоване су, у ствари, као државе. Да би биле потпуне државе њима недостаје само сувереност. Оне нису суверене, јер признају, као старију власт, енглеског краља и енглески парламент.

II.

Од колонија са парламентарном владом најважније су Канада, Аустралија, Јужна Африка. У све три колоније виде се исти органи: један гувернер кога је поставила лондонска влада, један парламент састављен од два дома, и једна влада узета из већине доњег дома. То је обичан механизам парламентарне морархије. Необичан је само положај гувернеров. Он одговара само у неколико положају монарховом у парламентарној монархији. У тој монархији правило је, да монарх не одлучује ништа сам, него по предлогу одговорних министара. Гувернер, напротив, у неким случајевима одлучује сам. Његова је улога двојака: с једне стране, он је врховни шеф колонијалне владе; с друге стране, он је енглески надзорни орган над колонијалном владом. Ако би увек радио сам, без обзира на своје парламентарне министре, самосталност колонијалне владе дошла би под питање. Ако би увек морао поступити онако, како му саветују његови парламентарни министри, дошао би под питање енглески надзор над колонијом. Због тога је постављено ово правило (које, наравно, трпи изузетке): као енглески надзорни орган, гувернер ради независно од својих министара, по свом личном нахођењу или по упутствима лондонске владе. Као шеф колонијалне владе, он је дужан радити по савету својих министара узетих из парламентарне већине.

III.

И Канада и Аустралија и Јужна Африка састављене су из делова који се у Канади и Јужној Африци називају провинцијама, а у Аустралији државицама. У свима тим колонијама постоје две власти: централна и локална. Обе су организоване на исти начин. Као што свака од те три колоније има свога гувернера, своју владу, свој парламент, тако исто свака њена

провинција, одн. државица, има свог гувернера, своју владу, свој парламент. Свака провинција изгледа смањена слика оне колоније којој припада. Да ли се према томе може рећи за Канаду, Аустралију и Јужну Африку, да су оне уређене федералистички?

Енглези сматрају да су Канада и Аустралија уређене федералистички, али не и Јужна Африка. На основу чега чине ову разлику? На први поглед, Јужна Африка, која се дели на провинције које имају своје парламенте под именом провинцијских већа, изгледа исто тако сложена организација као Канада и Аустралија. Када се загледа мало ближе, види се ово:

(1) У Канади и Аустралији извршена је деоба законодавне власти, по материји, између колониалног парламента и провинцијских. Зна се о којима предметима може доносити законе колониални парламент, а о којима опет провинцијски. И ако је провинцијска власт потчињена колониалној, ипак о оним предметима који су стављени у законодавну надлежност провинција, колонија не може издавати законе који би били старији од провинцијских закона. У Јужној Африци, оваква деоба законодавне власти између колониалног парламента и провинцијских није извршена. Побројани су, истина, извесни предмети о којима провинцијски парламенти могу издавати законе, али о тим истим предметима, ако за потребно нађе, може издавати законе и колониални парламент, — и ти колониални закони увек су старији од провинцијских. Зато се провинцијски закони и не називају законима него „уредбама“, — и изречно је речено у Уставу, да те уредбе могу бити примењене само у толико, у колико не би противуречиле коме колониалном закону. Провинцијски парламенти у Јужној Африци немају једну своју законодавну сферу у коју се колониални парламент не би смео мешати.

(2) У Канади и Аустралији, провинције имају исто тако парламентарну владу као и сама колонија. На челу провинције стоји један гувернер, који своје ministre мора узимати из парламентарне већине. У Јужној Африци, колониална је влада уређена по начелима парламентаризма, али не и провинцијска. Парламентаризам, онако како се развио у Енглеској, претпоставља три ствари: (а) Влада се узима из парламентарне већине — што значи, да ће, у нормалним случајевима, бити хомогена страначка. (в) Парламент може у свако доба изјавити непо-

верење влади. (с) Влада може у свако доба распустити парламент. — У јужно-афричким провинцијама, ниједна од ових претпоставака није остварена: (а) Владу чине један администратор и један извршни одбор. Администратора поставља колониални гувернер и колониална влада; извршни одбор бира провинцијски парламент, али по начелима сразмерног представништва, што значи да он никада није хомогена страначка влада, и с тога носи више административни него политички карактер. (в) Парламент не може оборити извршни одбор: овај се бира на целу скупштинску периоду. (с) Извршни одбор не може распустити парламент. Зато што провинцијски парламенти Јужне Африке немају ни у области законодавства ни у питањима владе права правог парламента, они се и не зову „парламенти“ него „провинцијска већа“.

Са гледишта државноправне теорије могло би бити спора око тога, да ли је Јужна Африка уређена федералистички или не. У њеном уређењу има једна неоспорно федералистичка црта, — на име, четири петине од укупног броја чланова сената бирају провинцијски парламенти (којима се додају посланици оне провинције у којој се избор врши). Овакво учешће локалних парламената у избору чланова горњег дома, виђа се само у савезним државама. Енглези не воде о овој околности много рачуна; за њих је важније то, да јужно-афричке провинције немају парламентарну владу, — и на основу тога закључују да Јужна Африка није уређена федералистички.

IV

Ово енглеско схваћање јужно-афричког уређења врло је карактеристично: Оно нам открива, шта по енглеским појмовима значи федерализам.

Не треба никада сметнути с ума, када је реч о Енглеској, да је она пре свега и више свега земља парламентаризма, и да су све њене установе имале да се саобразе начелима парламентаризма. Енглези нису никада имали оно што се на континенту зове „државна идеја“; њих је руководила друга једна идеја, — идеја политичке слободе; држава за њих није била ништа друго него заједница слободних грађана, који сами собом управљају. Врхунац самоуправе који један народ може постићи, био је за Енглезе представљен у парламентаризму. И пар-

ламентаризам је, тако рећи, уткан у њихову целокупну државну организацију.

Према томе, када је у историји Енглеске дошао један тренутак када је однос између Енглеске и извесних њених колонија ваљало уредити на федералистичкој основи, Енглеска је нашла да тим колонијама мора дати исте такве парламентарне установе какве је и сама имала, јер су за њу те установе биле битно обележје политичке самосталности. Веза између ње и тих колонија којима је даровала засебне парламенте, имала се одржавати на тај начин, што су колониални парламенти признавали над собом врховни ауторитет парламента у Лондону. Исто тако, када се у оквиру једне колоније са засебним парламентом, хтело увести федералистичко уређење, — нашло се да оно неминовно повлачи за собом стварање засебних провинцијских парламената, који ће бити подређени колониалном парламенту, као што је овај подређен парламенту у Лондону. На тај начин, дошло се до једне врсте троспратног парламентаризма: на врху је био парламент за целу Британску Царевину; под њиме су се налазили парламенти појединих колонија, а под сваким од ових парламената парламенти појединих провинција. Што је који парламент био нижег ступња, он је имао све ужу териториалну надлежност, — и кретао се у све ужој законодавној сфери, јер је имао над собом све већи број старијих законодавних тела чијим одлукама није смео противуречити. Али сваки парламент, био он империални, колониални, провинцијски, представљао је исти механизам; разлика је била само у размерама у којима је био начињен. Ако је за Немачку Царевину од 1871 речено да је била савез владалаца, за енглеске федерације могло би се рећи да представљају савезе парламената.

Енглески појам федерализма тесно је, према томе, везан с појмом парламентаризма. Тамо где се једна заједница са парламентарним установама састоји из мањих заједница које такође имају парламентарне установе, ту постоји федерализам. Тамо пак где те мање заједнице немају парламентарне установе, федерализам не постоји. Са свим је могуће, да те мање заједнице имају своје локалне скупштине а да опет зато немају парламентарне установе. По енглеским појмовима није свака скупштина парламент. Парламент је само она скупштина која има право издавања закона, ма и о ограниченом броју предмета, и према којој стоји једна одговорна влада. Ако скуп-

штина може издавати само уредбе а не законе, и ако према њој не стоји једна одговорна влада, него једно тело административног карактера, као што је на пр. случај у јужно-афричким провинцијама, та скупштина није парламент. На тај начин добија се сигуран знак за разликовање оних провинција које су чланови једне федерације, и оних провинција које су само самоуправна тела. Ове последње имају своје локалне скупштине; оне друге имају своје *парламенше*.

Слободан Јовановић

АВТОКЕФАЛНОСТ И ПРИНЦИП ЈЕДИНСТВА ЦРКВЕ

Систем автокефалних цркава (*ἐκκλησίαι αυτοκέφαλοι*), у виду независних, самосталних и самоуправних јединица са сабором обласних епископа (под председништвом првога међу њима) на челу, јесте један од најстаријих система, који је постојао у Православној Цркви непрекидно. Автокефалност је једини начин управљања црквом, који спасава како од монархијског деспотизма, тако и од анархичне разједињености. Између екстрема, с једне стране, римокатоличке цркве, чија је девиза изражена у папском наређењу: „Покоравajte се мојим декретима“ и, с друге стране, безграничне слободе, како у учењу о вери, у вршењу свештенорадњи, тако-и у облицима црквене управе, чиме се одликује протестантизам, православље је заузело златну средину, коју изражава његова позната девиза: „*Возљубим друг друга, да јединомислијем исповјем...*“

Римска је црква јединству целине жртвовала слободу обласних цркава, а протестантска је црква пала у другу крајност жртвовавши слободу обласних цркава јединство целине. Докле у римокатоличкој цркви влада воља једнога, воља римскога епископа — папе, дотле код протестаната, колико је год верских заједница, толико је и разних верских учења и врсти црквених управа. Код њих нема ни истоветног заједничког учења о вери, ни једноликог уређења црквено-управне власти, нити је свуда једно исто богослужење.

Православна Црква, међутим, усвојивши систем автокефалних цркава на подлози *саборског* принципа, са једним истим основним уређењем црквено-управне власти, истим култом, и једном истом дисциплином, сачувала је подједнако како једин-

ство целине, тако исто и слободу појединих националних цркава. Сви њени чланови су браћа по вери и једнаки су по религиозно-моралним правима и дужностима, без обзира на њихову народност и место где се кад ко од њих нађе међу православнима. Представници појединих автокефалних цркава одржавају међу собом сталну преписку и сви скупа односе се према Патријарху Цариградском, као првом међу њима. Његов је морални утицај увек признават кад год би се којој од млађих сестара — автокефалних цркава, показало што потребно у питањима вере и цркве.

У исто доба пак свака автокефална, национална црква живи својим оделитим животом, развија се слободно и потпуно је независна и самостална, придржавајући се само општег учења о вери и основних начела црквеног уређења. Свака има свога представника, првог епископа, као првога међу равница, са титулом: патријарха, митрополита, архиепископа, егзарха или примаса, који са сабором свих епископа своје области управља повереном му црквеном облашћу независно од друге које црквене власти. Руководећи се општим учењем и основним начелима уређења, свака независна и самоуправна црква подешава свој домаћи црквени живот према приликама дотичне нације и државе, тако да, развијајући се у слободи своје врсте, добија тип *националне* цркве. Отуда се на први поглед опажа нека разлика међу њима, која је у ствари привидна. Нису, на пример, сви православни свештеници различних автокефалних цркава једне исте стручне спреме; не врши се свуда унутрашња мисија с подједнаком ревношћу; опажа се извесна разлика у кроју, облику и боји одела и у другим спољашњим знацима свештенства, у вршењу обреда и богослужења, у црквеној архитектури и т. д. Ова незнатна разноликост не потиче толико од природе политичког положаја, што га заузима црква у дотичној држави, колико од самих особина, навика и обичаја националних, као и од економских, социјалних, климатских, географских и других прилика дотичне области. У својој независности и слободи свака се црква стара да тако рећи улови навике, назоре и потребе свога народа, те да их у неку руку похришћани и искористи ради општега добра и крајњег циља цркве. Ово национално обележје, дакле, ни најмање не ремети, не уздрмава, већ, на против, још чвршће утврђује истинитост једног истог

православног учења код разних народа подвојених језиком, обичајима, менталитетом и разним политичким приликама.

Али, док се понека автокефална црква развија при повољним за њу условима, у пуној слободи, налазећи се у држави, која је признала православну веру за државну веру, дотле бивало их је и таквих, има их па могу још и друге бити, које су само толериране и подлеже утицају јаче повлашћених других верских заједница, или могу заједно с њима бити оцепљене од државе и као такве бити принуђене да се боре за свој опстанак. У том случају овакво јединство, као што се данас одржава, јединство само тако рећи духовно или морално, било би недовољно и претила би опасност за опстанак једној по једној автокефалној цркви, а то би служило на штету саме целине и крајњег њеног циља.

Сем тога, стари канони, што су издати још у току првих осам векова, нису исцрпili сав живот, нити задовољавају све потребе цркве свих времена и прилика. У саборском периоду није се ни могло предвидети ни обухватити до детаља све што време и друштвени живот собом носи. Поједине цркве, свака за се и све скупа, у току историјског живота, наилазиле су и стално наилазе на такве односе, који нису предвиђени канонама, а ни једна од њих не може нити сме да те односе сама регулише из разлога што су све автокефалне цркве дужне поштовати старе каноне као основни извор црквеног права за свагда. Друштвени живот, међутим, не може се зауставити нити се може силом укалупљавати, већ се може само регулисавати. Отуда се дешава, да пракса појединих автокефалних цркава не одговара потпуно и увек теориском учењу о обавезној сили старих канона. У пракси се, на против, види, да се замашан део правила старе цркве не примењује никако или бар не примењује се потпуно. У свима автокефалним црквама постоји много прописа црквене и световне власти домаћег порекла, који замењују стара правила. Понегда бива да се домаћи прописи не само не подударају са старим нормама, него шта више знатно одступају од њих.

У осталом, стара црквена правила треба разумети као обавезна не у смислу трајне њихове непроменљивости за сва времена. Такве су природе само оне саборске одредбе, које се тичу догмата вере. Тај смисао је јасно изражен у самим саборским правилима. „Вера свих оних људи, који се прославише

у Божјој цркви — гласи 1. правило Трулског Сабора — мора важити као чврста и мора остати непоколебљивом до краја векова“. А што се тиче саборских правила дисциплинске природе, вели се: „И нико не сме горепоменута правила мењати (тачније речено преправљати — *παρὰδοξάσσειν*) или укидати (*ἀδοξάσειν*), или осим изложених правила примати друга, која су под лажним насловима измишљена од неких што су истином хтели да тргују“ (Трул. 2.). Овим правилом Трулски Сабор оспорава и забрањује дакле само самовољу појединаца или појединих црквених органа, којом би се изопачавала или одбацивала правила, а не искључује се ни најмање могућност правилне радње црквене власти у циљу усавршавања норми црквеног живота или подешавања према новим потребама времена, прилика и места. Међу канонима ове врсте ваља такође правити разлику по њиховој сили и важности. Нису сва правила о црквеној организацији и дисциплини од исте вредности. Има правила од споредне и од битне вредности за уређење црквеног живота. Прва се лако распознају и могу се изменити; она обично носе на себи отисак историјских прилика живота, а за она друга, што су у тесној вези с догматичким учењем о цркви и о њеном пуномоћију, захтева се много више обазривости и нарочити метод за испитивање на који начин и у колико она могу бити измењена. То се може чинити само ако би такве измене изискивале савремене потребе и прилике ради опште користи целе цркве. Реч је, дакле, не о новим догматима вере, нити о оним канонима што почивају на догматичком учењу, већ о канонима, које може тумачити, мењати, допуњавати или укидати само цела црква, а што би захтевао њен општи интерес ради крајњег њеног циља т. ј. ради истинског похришћавања сваког појединца и свих људи целога света.

У старије доба воља целе цркве била је изражавана преко васељенских сабора. На заједничким скуповима епископа свих појединих самоуправних црквених области доношени су прописи обавезни за целу цркву. Ти прописи данас служе као основно црквено законодавство сваке автокефалне цркве, од кога не сме одступити ни једна од њих под обавезом свечане заклетве својих епископа. Према томе, једини правилан пут за оцењивање овог питања био би сазив новог васељенског сабора, да он, као једино компетентан, донесе одлуке од општега значаја за целу православну цркву. У томе смислу и циљу

чињени су предлози и покушаји више пута до сада да се сазове васељенски сабор. Али, под разним изговорима, а понајвише под изговором политичких сметњи и незгода, у томе се није могло никада успети и васељенски сабор за Православну Цркву од краја осмога века (787.) ево ни до данас није никако могао бити сазват. Преко 11 векова, дакле, развијао се, друштвени живот, а глас највише законодавне власти црквене, власти *васељенског* ауторитета није се могао чути у свој својој пуноћи. У важнијим питањима поједине цркве су се истина међусобно саветовале, договарале, прибављале су мишљења путем преписке, одржавале су вежу и јединство тако рећи ћутке, нечујно.

Данас су прилике готово у целом свету у свему знатно измењене.

Светски рат је био најбољи пробни камен за одмеравање вредности, моћи и значаја етичких сила: вере, морала и права у друштвеном животу код разних зараћених народа. После овог горког искуства, стеченог у великом и најкрвавијем светском рату, са свима његовим разорним последицама, све државе и народи у најширим масама теже да се једном за свагда обезбеди трајан мир међу њима. Након 19 векова друштвени живот у своме напредовању чини ево озбиљан покушај Светским Миром и Лигом Народа, да у међународне односе унесе љубав као виши идеал Христовог учења. Имајући пак у виду, да су овај рат водили у главном народи са хришћанском цивилизацијом, ова општа тежња најширих маса за трајним миром може се разумети у исто доба као производ и плод хришћанске свести после најтежих искушења и страдања. А то је доказ, да се овај заједнички идеал може постићи само тесном сарадњом оба чиниоца, и црква и држава.

У томе послу потребна је несумњиво живља сарадња и Православне Цркве као целине. Држећи се увек строго у своме раду *саборског* принципа, који потпуно одговара духу најмодернијег социјалног и правног уређења савремених држава, Православна Црква треба да узме најактивније учешће у овоме послу и да примером својим предњачи осталима. Цео њен апарат, са свима својим великим деловима, у виду автокефалних цркава, као и са својим малим делићима, у виду ма и најмањих својих службеника, мора функционисати правилно, стално, потпуно и с пуном ревношћу. Мора се јаче но до сада осетити

јединство целе Православне Цркве, јединство њенога циља правилна подела рада свих њених делова и органа у духу основних начела, с обзиром на савремене потребе и општи развитак друштвеног живота — јединство, које би притом било прожето међусобном љубављу и тежњом за опште добро. Цео њен рад мора бити извођен смишљено, по утврђеном плану, мора бити тако организован да буде: непрекидан, потпун, ревносан и хармоничан.

Тога ради стална и тешња веза свих автокефалних цркава међу собом представљаће истинску моћ православља и служиће најјачим отпором свима тешкоћама, ма од које стране оне долазиле.

Са тих разлога све автокефалне цркве, са матером — Цариградском црквом на челу, што пре треба да установе *сталне и тешње* међусобне везе ради неодложног и брзог решавања свих чисто црквених питања од општега интереса у циљу успешнијег рада целе Православне Цркве. То би се могло постићи врло лако и врло брзо, без повреде црквених традиција, без повреде основног саборског начела црквеног уређења, а при том у духу и идеји црквених канона: *периодичним саборима свих представника автокефалних цркава*.

Ако је тешко, па можда и немогућно, сазивати и скупити све православне епископе целог света, чији број сада износи око 300, није ни најмање тешко од времена на време имати на окупу 10—15 црквених представника, колико кад буде било автокефалних цркава. Зна се позитивно, да се ни једна држава не противи међународним заједницама и скуповима њихових представника у циљу општега добра човечанства. За доказ томе служе нам небројене: индустријске, уметничке и научне међународне заједнице. А, сем тога, познато је и то, да су готово све државе својим уставима загарантовале својим грађанима између осталог и принцип „слободе савести“. Па зар су индустријске, уметничке и научне тежње, што се изводе на тако честим и разноврсним конгресима удаљење од политичких интереса појединих држава, но што су чисто религиозни предмети о којима би решавали представници автокефалних цркава на својим скуповима. У толико пре и више кад се уз то има у виду културно-етичка акција Цркве Православне, оне цркве која је у току готово две хиљаде година учврстила свој корен код најразноврснијих нација при најразличнијим односима

државне власти према њој, и која је целим својим животом и радом до сада показала да не жели ништа друго, већ само да култивише душу људску на подлози религиозно-моралног хришћанског учења. Таква једна установа, у интересу човечанства, не сме остати без свога највишег форума. Периодични скупови представника свих автокефалних цркава представљају и право и дужност Православне Цркве. Притом ваља напоменути, да „бројност чланова сабора не одлучује о васељенском значају једнога сабора нити под речју *васељенски* треба разумети као да на таквом сабору морају присуствовати сви епископи целога света“. (Милаш, Црквено Право, § 79. стр. 308.). Таквих сабора управо није никада ни било. Неки обласни сабори по саставу своје били су шта више многобројнији од понеких васељенских сабора. Тако, на пример, на другом васељенском сабору било је 150, на петом — 165, док међутим на картагенским обласним саборима бивало је до 300 епископа. Главно је, не да су на окупу сви епископи целога света, него да одлуке дотичнога сабора буду донете у духу канона и да буду затим усвојене од свих цркава.

Па кад је утврђена потреба, да највиша законодавна власт Православне Цркве мора бити у сталноме раду, а притом облик те власти мора бити саборски, без обзира на бројно стање присутних представника свих цркава, онда се у духу канона, дакле, могу држати периодични сабори представника (а не свих епископа) свих автокефалних цркава. Сваки шеф или опуномоћени представник дотичне автокефалне цркве руководио би се добивеним пуномоћијем свога обласног сабора, а сви представници автокефалних цркава скупа, на састанцима општег пленарног сабора целе Православне Цркве, доносили би одлуке у духу канона о свима питањима, која би се тицала целе цркве. Тако донете одлуке саопштавале би се затим преко шефова и њихових обласних сабора клиру и народу појединих автокефалних цркава и изражавале би на тај начин највишу вољу уредбодавне власти целе Православне Цркве. Тим начином чуо би се увек кад затреба, и на време, ауторитетни глас целе цркве, осетила би се свуда и у сваком послу њена директива у свима правцима тројаког пуномоћија црквене власти, уздигла би се вредност и појачао значај Православне Цркве у свету и она би тако организованом сталном акцијом лакше и поузданије постигла свој крајњи циљ.

Уједињена Православна Црква на тај начин могла би имати и сталну своју заједничку канцеларију. Свака автокефална црква могла би изаслати своје нарочите чиновнике, који би као стални органи савезне цркве у међувремену од једног до другог састанка пленарног сабора самих шефова прибирали градиво и припремали потребне податке у смислу донетих одлука пленарног сабора самих шефова. Тако би сва питања долазила пред пленарни сабор увек зрела за дефинитивно решавање.

Трошкове за ту заједничку канцеларију савезне православне цркве носиле би солидарно све автокефалне цркве.

Овако уједињена Савезна Православна Црква била би у могућности да ступа у преговоре са другим — неправославним — црквама у циљу заједничког рада на похришћававању нехришћанских елемената. Другим речима, организовала би се спољашња мисија хришћанских цркава, што би, мало по мало, у току времена несумњиво повело заснивању *савеза цркава* разних хришћанских конфесија. Тиме би се у исто доба све већма утирао пут к тешњем зближавању, који би временом, надати се, довео до остварења опште жељеног циља: да Спаситељево обећање о једном стаду и једном Пастиру буде испуњено. (Јов. X, 16.)

Чед. Митровић

ПОЛОЖАЈ И УЛОГА СУДИЈЕ

Јавно предавање, одржано у Правничком Удружењу,
у Београду 4. јануара, 1920. године

(Свршетак)

За злочине и преступе учињене у званичној дужности, и за накнаду штете која би се учинила кривицом судије у званичној дужности, судија подлежи суђењу редовних судова (чл. 34. зак. о судијама), кад Касациони Суд, по тужби против судије, која се подноси Министру Правде или Касацији, реши да има места тужби.

По дисциплинским кривицама судије (чл. 42 зак. о судијама), казне изриче Касациони Суд, у чију надлежност спада и решавање, да ли ће се огласити за упражњено место судије за повреду § § 16., 17. и 18. зак. о чин. грађ. реда, као и оцена питања, да ли ће остати или не у служби судија који је за неполитичке али неморалне или из користољубља зло-

чине и преступе, учињене изван своје дужности, пресудом редовних судова ослобођен од казне због недовољних доказа.

За дисциплинске кривице, Касациони Суд суди по убеђењу и познавању ствари, без обзира на доказе у Казн. суд. пост. и његова је пресуда извршна. Исто је тако умесан и врло значајан и други део чл. 49. зак. о судијама, по коме ће „за дела из §§ 105., 106. и 107. (мито) судити судијама редовни државни судови без поротника, по убеђењу и познавању ствари“. —

Кад се још има на уму да је поротни суд надлежан за суђење по делима из §§ 109. и 127. казн. зак., тешко је замислити: да би се још неким законским прописом могли боље обезбедити, од судије, изрицање правде и с њим интерес свих који долазе пред Суд. Кад се од претходне одлуке Касационог Суда и поротне (поротске) одлуке редовног суда не може замислити одлука неког другог тела, која би била донета са више разумевања а мање заинтересованости, онда се мора огласити за неумесан приговор, који би се можда, могао истаћи изреком: „Врана врани очи не вади.“ —

Пошто судија суди и решава по закону, он мора, пре свега, знати: *Шта је закон.*

По чл. 116. Устава, у коме се говори о обнародовању закона, излази да су закон она правила или наређења која су назвата законом и обнародована онако како је у том члану речено.

Питање је: да ли суд све оно што се тако објави као закон има, без икакве оцене, да прими, као закон, и да по њему суди и решава, или има, претходно, да оцени уставност закона, другим речима: да извиди, да ли је то, што је у акту обнародовања названо законом у истини закон у духу Устава.

У чланку: *Суд има да цени уставност закона*, објављеном у *Архиву* (свеска за децембар 1907 год.), изложио сам разлоге са којих сматрам да суд има да цени уставност закона, и формално, т. ј. да ли је испуњена форма наређена Уставом за акт обнародовања, и материално, т. ј. да ли је садржина таквог закона у сагласности са Уставом.

Свој закључак засновао сам: 1. на факту да измена уставних одредаба спада, по чл. 200. Устава, у надлежност Велике Народне Скупштине, и 2. на мишљењу, да противуставно донет закон није закон у духу Устава.

Г. Живојин М. Перић, у свом предговору Грађанском Законику, чије је издање приредио г. Гојко Никетић, изнео је примедбе против мог закључка. Та излагања Г. Перића нису ме могла уверити да сам на погрешном путу. Остао сам, и после њих, при свом изнетом мишљењу, које заступам и сада.

Није овде место да одговарам на све приговоре Г. Перића. Поменућу главне, и покушаћу, у кратко, да их искористим за своју тезу, јер се, ако сам добро разумео Г. Перића, не разликујемо тако дубоко као што то на први поглед изгледа.

Г. Перић ми је учинио један уступак. Он признаје да суд донекле има да цени формалну уставност закона, и да, у питању ове оцене, „мишљење г. Марковића не може се већ више побијати са толико сигурности као када се то мишљење тиче власти суда да цени материалну уставност закона“.

Чинећи своје резерве у погледу мишљења других, да судска власт мора, у сваком случају, применити све оно што је у *Српским Новинама*, сагласно чл. 116 и 117 Устава, обнародовано као закон, Г. Перић вели: „...ако не би у акту публикације закона стајало да је на закон пристала и Народна Скупштина, не бисмо могли рећи да тада имамо обнародовање закона: пошто се оно што се публикује представља само као воља једног законодавног чиниоца, Владоца, то бисмо ту имали обнародовање норма које је издао сам Владалац, а такве норме нису закон, због чега и то обнародовање није обнародовање закона“.

У прилог мишљењу да суд мора примити све оно што је као закон у званичном органу државном обнародовано, у прилог мишљењу које не акцептира, Г. Перић наводи и забрану § 242 грађ. суд. пост., по којој се неће моћи доказивати сведоцима против или изван садржине јавне исправе. Али ова забрана није апсолутног карактера чак ни за сам грађански процес, јер ако би се, наређује § 174. грађ. суд. пост., при извињању обелоданило какво кривично дело, онда ће се од даљег извињања и суђења парнице престати и отпочети криминално извињање против кривца. У овом, криминалном, процесу не вреди пропис § 242. грађ. суд. пост., јер се у њему тражи материјална а не формална истина (§ 5. каз. суд. пост.). У толико је мање оправдано позивање на § 242. грађ. суд. пост. на пољу државног права, те овај прилог није могао ништа допринети мишљењу: да суд мора приме-

нити све оно што је као закон у званичном органу државном публиковано.

С тога сам мишљења, да ће Г. Перић моћи да учини и један корак даље и да се сложи са мном: да формално не би имали закон ни онда ако би у акту обнародовања било речено да је на закон пристала Народна Скупштина, и ако, рецимо, Народна Скупштина није стварно ни постојала. Такво тврђење у акту обнародовања била би ноторна неистина, акт обнародовања био би ноторно лажан садржином, те и по томе не би био закон у духу Устава. Ма како да изгледа апсурдан овакав акт обнародовања закона, као што би, у осталом, тешко било замислити и да се код Устава, докле важи, обнародује закон а да се исказе да је на њега пристала Народна Скупштина, пример је, чини ми се, довољно фрапантан као логички доказ: да суд има да цени не само да ли је у акту обнародовања речено све оно што се у чл. 116. Устава тражи, него и да ли постоји то што је речено. Нити има форме без садржине, нити садржине без форме. Признајем, да би оцена питања, да ли је Скупштина са своје стране у свему сарађивала по осталим прописима о раду њеном, одвела далеко, и, према томе, била неумесна, али напомињем: да Скупштина без кворума није Скупштина.

У својим примедбама против мишљења да суд има да цени и материјалну уставност закона, Г. Перић је нарочито истакао суверенитет законодавца, који би се крњио ако би суд имао ту власт. Ја мислим да обична Народна Скупштина, као законодавни фактор, и није суверена у пуном и правом смислу те речи, и то са разлога:

1.) што су *границе њеног рада обележене Уставом*, што је, дакле, *њена власт ограничена*, и

2.) што је *целокупна државна власт* (дакле, пуни државни суверенитет) *подељена* (на законодавну, судску и извршну), те оно што представља део не може истовремено представљати и целину.

Дакле над Обичном Народном Скупштином стоји Устав са императивом, *за све*, да не буде вређан. Обична Народна Скупштина му је потчињена, а кад пређе границе потчињености, њен је акт не уставан, не праван, не суверен, него самовоља, која правно стање претвара у фактичко, а ово разређава од обавеза позитивног права.

Исто ме тако у моме резонувању не разуверава ни разговор Г. Перића, да је повреда Устава од стране Обичне Народне Скупштине без санкције, јер су у том погледу, без санкције и одлуке суда (мислим на Касациони Суд као представника судске власти), што и Г. Перић констатује.

Говорећи о надлежности Касационог Суда, Г. Перић вели „...На тај начин и у том облику судска власт, представљена Касационим Судом, може, као што видимо, да се уздигне, фактички ако не правно, изнад власти законодавне, т.ј. изнад власти суверене. Ово значи да је, код закона из области судске надлежности, законодавац само теориски суверен, стварно суверен је ту Касациони Суд“.

Трегирајући истакнуто питање, ја сам имао у виду стварност, како је надазим у нашем Уставу. Кад бих се ставио у ред теоретичара, био бих уз све оне који мисле да уставне норме не треба да подлеже честим променама, које би могле наступити не само са сваким новим избором, а они су код нас до рата били чести, него и сваким моментним груписањем политичких праваца заступљених у Обичној Народној Скупштини. Устав, до своје промене, уставним или револуционарним путем, треба да буде над свима и подједнако обавезан за све, за посланике као и за најскромније грађане, јер је то једини сигуран пут да се из теорије пређе у праксу, од речи о уставности на дело. Дакле, ни теоријски не би био за суверенитет Обичне Народне Скупштине у односу на Устав. Друго је питање, теоријски, на који би се начин Обичној Народној Скупштини онемогућило вређање Устава, и да ли би се за повреду могла створити и каква санкција. — Ако би Обична Народна Скупштина код нас доносила законе противне Уставу, била би илузорна подела на Уставотворну и Обичну. Тада, кад те поделе не би било, бирачи би знали, да својим гласањем посланицима дају неограничено пуномоћије, и посланици би тада такође знали, или сетили се, да је глас народа — глас сина Божјега. И тада се не би могло дуго остати под сумњом, да ли је неко политичко стање уставно или револуционарно...

Законодавна, судска и извршна власт, по нашем Уставу су не субординиране него координиране, и само у толико се може говорити о њиховом суверенитету,

Факт, да су министри, као представници извршне власти, одговорни Парламенту, парламентарни је рад и, истовремено, деманти поделе власти на законодавну и извршну.

Да по нашем Уставу, таквом какав је, судска власт има да цени и материјалну уставност закона, појмиће се лако ако се има на уму: да је и Устав закон, и то прави, основни, из кога и на основу кога потичу и црпе своју моћ сви остали, ранији и доцнији закони. И кад се деси да који од закона, донетих пре или после Устава, дође у сукоб с Уставом, суд има да, *самом нужношћу примене законâ*, оцени: да ли важи Устав или тај други закон. Требало би, да не кажем морао би да има само један одговор: *не важи оно што је у супрошности са уставним нормама*, било да је дерогирано чл. 201. или да је забрањено чл. 200. Устава.

У даљем свом излагању, које нема везе са покренутим питањем Г. Перић нише: Општи интерес захтева да се Устав скрупулозно и од самог законодавца респектује. „Изнад тога општег интереса нема другог општег интереса. *Уставност*, па затим *законитост*, то су једновремено и највиши земаљски интереси и први принцип по коме се управници једне државе имају да управљају. Шта је општи интерес, у чему се он састоји, о томе се може дискутовати само дотле, док је реч о доношењу Устава или закона, који, разуме се, морају имати за базу тај интерес а не приватни, али, чим се Устав или закон донесе, тада више не може бити под питањем, најглавнији, општи интерес: први, најлавнији, интерес је тада у томе да се, као што мало час рекосмо, Устав и закон безусловно примене. Преко принципа легалности нема, у држави, никаквог другог принципа. Управо тај принцип и даје једној земљи, једном друштву, карактер државе“.

Ако у овом лепом резонувању Г. Перића на место речи уставност ставимо реч устав, и место речи законитност ставимо закон, добијамо: *Устав, па за тим закон*. И ако Г. Перић признаје да и за судску власт вреди све што је овде цитирано, Устав, па за тим закон, онда мислим да се потпуно слажемо, јер сам ја у свом поменутом чланку излагао, и донекле овде поновио: да за суд Устав стоји изнад или пре закона, и да, према томе, суд има да цени уставност закона.

Тек том својом надлежношћу суд постаје права власт, и као таква, он је брана Устава, брана о коју у редовним приликама имају да се разбијају таласи свакодневних политичких страсти. Тврдећи то, ја сам свестан да сила Бога не моли и да нужда закон мења. Овима, сили и нужди, брану има да

постави васпитање народа у маси и све дубље, гбре и доле, продирање уверења: Свака сила привремена а невоља редом иде, и коме право у топузу лежи траговиму нечовештвом смрде.

Да би судио по закону, судија мора не само знати шта су закони, него их мора и добро познавати. Познавање закона један је од битних услова за судско звање, како по чл. 156 Устава, којим се тражи да је кандидат свршио правни факултет, тако и по чл. 1 зак. о судијама, који још тражи државни судијски испит.

Судови изричу правду (чл. 146 и 151 Устава).

Како по чл. 38 Устава судови суде и решавају по закону, *ова правда је законска*.

Онако како је принцип ове правде положен у нашем законодавству, и ако је још једнако тачно мишљење Римљана: да је највиши закон често највећа неправда, она се приближује оној потпунијој, свестранијој, узвишенијој правди, која, као идеја и поред све сурове борбе човека против човека, у народу живи и безписаног и против писаног закона, која обара једне, да би се што више унела у друге, нове законе.

Водећи рачуна о разлици која постоји између грађанског и казног законика, и правилима о тумачењу истих, како су изложена у § 8 и, 10 првог и § 2 другог законика, истичем два капитална прописа, један из четрдесетих а други из шесетих година прошлог столећа: § 2 грађ. зак. и § 5 казн. суд. пост.

Док се у првом вели да су у грађанском законнику „прописани закони грађански као постојана правила *ради правде и правце* која се од свакога Србина према брату Србину у узајамним правима и дужностима изискује“, у другом се наређује да су сва надлежательства и поједини званичници, који се казнићелим исљењем занимају, дужни старати се, *да невини не буду гоњени, а повини да не избегну заслужену казну*, и да они при исљењу казнимих дела по званичној дужности морају мотрити како на околности које казну отежавају, тако и на оне које казну олакшавају, умањују или сасвим искључују.

Не упуштајући се овде у теоријско, философско етичко, разматрање појмова права, правде и правце, а негубећи из вида поротно суђење: *по познавању ствари и по убеђењу*, — констатујем само: да законодавац признаје да има правде и правце и изван закона, као што је то учинио и Душанов Законик у чл. 171., и као што то чини и сам уставотворац,

који суђење назива *изрицање правде*. А ова констатација показује, да наш судија има сигуран, и то баш законски ослонац, да, не постајући ни аутомат и не закорачавајући у законсдавну власт, најлибералније, најправичније, примени закон и онда кад се пред његове осећаје човечности и правичности истави осећај дужности са својим: Закон је строг, али је закон!

Судија треба да буде повезаних очију као што представљају Божињу Правду, али треба да има стотине умних очију да проникне: Шта је Правда.

Као резиме свега изложеног, може се рећи, да је положај судије, као државног чиновника, одређен двојако, народним поимањем и законом: Бог на небу суд на земљи, с'једне, и независност са сталношћу и одговорношћу, с'друге стране.

Улога судије може схватити вишестрано:

Судећи по закону, судија је чувар закона, па и Устава, у колико примена закона спада у надлежност суда;

Примењујући закон, мртво слово на хартији, судија га оживотворава, дајући му, на тај начин, отисак свога духовног живота;

Заснивајући своју праксу на правним принципима и правном схватању народа, у колико оно није обухваћено законима и у колико то суд може да чини а да не повреди закон, судија ствара, даје снагу живом неписменом праву, крчећи му пут за нове законе;

Применом закона, кад је она диктована и извођена вољом да се у сваком случају што пре и што јевтиније реализује баш оно што је право, судија утиче васпитно на грађане: учвршћујући и порађајући код њих веру у моћ закона, права, правде, правичности...

Овом својом васпитном улогом судија доприноси, у знатној мери, да друштвени прогрес, условљен многостраном сарадњом осталих фактора, буде поузданији и са мање поремећаја на путу ка великој својој мети: уздизању права над силом.

Д-р Чед. Марковаћ.

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Анализа система клаузула о држављанству у Уговорима о Миру са Аустријом и са Угарском.

I

Ликвидација бивше Аустро-Угарске Монархије извршена је у међународном праву Уговорима о Миру закљученим у Сен-Жермену, између Сила Савезничких и Удружених и Аустрије, и у Тријанону, између истих Сила и Угарске.

Оба ова Уговора садрже детаљне одредбе о питању држављанства држављана бивше Аустро-Угарске. И ако најважнији ова два Уговора нису једини правни извори, који садрже одредбе о овоме важном питању. Тако звани „Уговори о Заштити Мањина“, закључени између Главних Сила Савезничких и Удружених и Пољске (28. јуна 1919.), Чехо-Словачке (10. септембра 1919.), Румуније (10. септембра 1919.) и Краљевине Срба-Хрвата-Словенаца (10. септембра 1919. односно 12. децембра 1919.),¹ затим специјални Уговори закључени између држава, којима су припале територије бивше Аустро-Угарске монархије, (н. пр. Чешко-Аустријски Уговор од 7. јуна 1920.)² такође се баве овим питањем. Поједине државе — уговорнице донеле су и нарочите законе (н. пр. Чехо-Словачка: уставни закон о држављанству од 9. априла 1920. године) или уредбе (н. пр. Аустрија: уредбу о опцији од 20. августа 1920.) којима у потпуности или делимично регулишу питања о држављанству изазвана ликвидацијом Аустро-Угарске Монархије.³ Међутим сви су ови извори од мање важног значаја, они су у главном само примена, допуна или разрада оних одредаба, које су изнешене у поменутом два Уговора о Миру. С правом се дакле може рећи, да текстови Сен-Жерменског и Тријанонског Уговора сачињавају основу на којој се има решити питање држављанства држављана некадашње Аустро-Угарске Монархије.

Ми ћемо се с тога, а још више због оскудице простора, ограничити у нашем излагању на текстове поменутом два Уговора. Циљ овога састава је, дакле, да изложи систем одредаба о држављанству у Сен-Жерманском и Тријанонском Уговору. Наше ће излагање бити чисто правно-аналитичко, оставићемо на страну свако политичко или критично разматрање. Овај састав има да изложи *како* је регулисано питање држављанства држављана бивше Аустро-Угарске Монархије неупуштајући се у објашњења *зашто* је тако регулисано ни *да ли је добро* да је тако регулисано.

¹ Види ванредни број Службених Новина од 19. јуна 1920.

² Наша Држава није закључила такве специјалне уговоре.

³ Таквих закона или уредаба код нас још нема, но спрема се Уредба.

II

Проблем, који је стајао пред редакторима Уговора о Миру, био је овај:

Постојала је Аустро-Угарска. Она се распала и место, које је она запремала, заузеле су делом суседне већ постојеће државе, делом новостворене државе, делом остатци некадашње Аустријске Царевине (данашња Аустријска Република) и некадашње Угарске (данашња Угарска). Које држављанство треба дати држављанима бивше Аустро-Угарске Монархије? Хоће ли они и надаље остати аустријски односно угарски држављани? Ако не, на основу ког ће се принципа они распоредити по држављанству између заинтересованих држава?

Не треба нарочито доказивати практичну бесмисленост решења предњег питања, које би се састојало у томе, да се свима држављанима бивше Аустро-Угарске Монархије остави њихово дотадашње држављанство не водећи рачуна о територијалним променама, које су наступиле. Будући да је основна идеја оба Уговора да су наследници међународно-правног субјекта бивше Аустро-Угарске данашња Република Аустрија (за аустријску половину бивше двојне монархије) и данашња Угарска (за њену угарску половину), по овом решењу би сви држављани бивше Аустријске Царевине постали држављани данашње Аустријске Републике, а сви бивши поданици Круне Светог Стефана били би држављани данашње Угарске. Државе, којима су припале територије бивше Аустро-Угарске, присајединиле би крајеве насељене страним држављанима. Земља, тле, ушло би у састав тих држава, становници остали би изван њега.

Ако практички безмислено питање је да ли је овако решење и правно немогуће.

По нашем мишљењу треба повући разлику између држава, чија се територија састоји искључиво из бивше аустро-угарске територије — као Чешка, и држава, чија територија није искључиво састављена из бивше Аустро-Угарске територије као н.пр. наша Држава или Пољска. Очевидно је да је за оне прве овакво решење не само практички бесмислено већ и правно немогуће, пошто би значило постојање државе без народа. За друге пак државе, у које спада и наша Краљевина, ми смо мишљења, да није постојала никаква *правна* немогућност да редактори Уговора усвоје горње решење, — и према томе, ако га нису усвојили, они су морали имати нарочите практичне разлоге.¹

Делом због правне нужде а делом из политичких разлога Високе Стране Уговорнице стале су у питању држављанства

¹ До противног закључка се долази ако се сматра да сваки прелаз територије из суверености једне државе у сувереност друге повлачи за собом промену народности становника те територије. На оваквом гледишту стоје А. Weiss, Ж. Перић, L. Oppenheim.

на гледиште да држављанима бивше Аустро-Угарске не треба, свима без разлике, оставити њихово аустријско или угарско држављанство и створиле су Уговорима о Миру један систем по коме ће се извршити распоред држављана бивше Аустро-Угарске по држављанским скупинама заинтересованих држава. Овај од Високих Страна Уговорница усвојени систем није прост, он је комплексан и то комплексан у три смисла:

1. — комплексан по своме извору, јер не изири из једног већ из два Уговора;

2. — комплексан по својој унутрашњој структури, јер представља комбинацију разних начела;

3. — комплексан по начину, на који поступа са разним државама, јер их дели у три категорије према средствима, која им даје да ускрате њихово држављанство држављанима бивше Аустро-Угарске.

У факту да се одрдебе о питању држављанства држављана бивше Аустро-Угарске налазе у двама разним Уговорима нема ничег чудноватог. Разлози су томе један правни и један политички. Аустро-Угарска Монархија није била једноставна држава већ реална унија Аустријске Царевине и земаља Круне Светог Стефана. Аустро-Угарска представљала је политички једну целину, с правног гледишта то су биле две самосталне државе — свака са својим Уставом; заједничка им је била једино владаочева личност и личности извесних чиновника. Када је услед пада Хабсбуршке династије и услед револуције прекинута ова заједница, независност угарског дела од аустријског потпуно се обелоданила. С тога су и савезници, који су стајали на гледишту да треба преговарати засебно са сваком од противничких држава, закључили засебан мир са Аустријом а засебан са Угарском. Због унутрашњих нереда у Угарској мир је с њоме закључен тек девет месеца после мира са Аустријом.

Услед тога што постоје два Уговора, намеће се питање, у којој ће се мери који уговор применити, а нарочито у којој ће се мери применити одредбе о држављанству. Ово питање добија нарочити значај из два следећа разлога:

Прво, што моменат ступања у важност оба ова Уговора није исти. Такође се не поклапају моменат, од кога почиње тећи рок за вршење опција предвиђених Сен-Жерменским Уговором, са моментом, од кога почиње тећи рок за вршење опција на основу Тријанонског Уговора.

Друго, што у Аустро-Угарској (подразумевајући ту и Босну и Херцеговину) није било једно једино држављанство, већ је постојало: „аустријско држављанство“, за лица завичајна у земљама заступљеним у бечком Царевинском Већу, регулисано првим трима члановима аустријског уставног закона од 21. децембра 1867.;

„угарско држављанство“, за лица завичајна у Угарској и Хрватској, регулисано угарским законом од 20. децембра 1879.;

„босанска припадност“, за Босанце и Херцеговце, регулисано штатутом за Босну и Херцеговину од 17. фебруара 1910. (§§ 3.—5.).

Природно би било да су Високе Стране Уговорнице ставиле одредбе о држављанству аустријских држављана у Сен-Жерменски Уговор, а одредбе о држављанству угарских у Тријанонски Уговор. За босанске припаднике, који су по своме правном положају на неки начин били у исто доба држављани и аустријски и угарски (услед специјалног положаја Босне и Херцеговине према Аустро-Угарској), требало је унети идентичне одредбе у оба Уговора. Овакав систем био би најлогичнији. Међутим тако није поступљено, бар не у свему.

Између одредаба о држављанству у Сен-Жерменском Уговору и одредаба о држављанству у Тријанонском Уговору успостављена је веза, тако да се извесне одредбе (чл. 72.—74. о стицању италијанског држављанства) из Сен-Жерменског Уговора односе и на држављане бивше Транс-Литаније,¹ а извесне одредбе (чл. 64. о праву опције Маџара за Угарску) из Тријанонског Уговора односе и на држављане бивше Цис-Литаније.²

Како Угарска није потписница Сен-Жерменског Уговора, а Аустрија опет није потписница Тријанонског, веза између ова два Уговора је постигнута на тај начин, што су се у чл. 81. Сен-Жерменског Уговора обавезале све Силе потписнице тога Уговора (дакле и Аустрија) да признаду одредбе о држављанству које се налазе у Уговору о Миру са Угарском; с друге стране, ту исту обавезу узеле су на се и Силе потписнице Тријанонског Уговора (дакле и Угарска), у чл. 65. тога Уговора, у погледу одредаба о држављанству Сен-Жерменског Уговора.

Што се тиче босанско-херцеговачких припадника, то није изречно предвиђено, под који Уговор они потпадају у погледу одредаба о држављанству, те се ово питање има решити на основу општих принципа, на којима почивају Сен-Жерменски и Тријанонски Уговори. Три су правне могућности:

1.) У погледу примене одредаба о држављанству Уговора о Миру треба ставити босанско-херцеговачке припаднике на равну ногу са држављанима Цис-Литаније.

2.) У погледу примене одредаба о држављанству Уговора о Миру треба ставити ова лица на равну ногу са држављанима Транс-Литаније.

¹ „Транс-Литанија“ = земље с оне стране реке Лајте. Тим се називом називају Земље Круне Краља Стефана т. ј. Угарска половина бивше двојне Монархије.

² „Цис-Литанија“ = земље с ове стране реке Лајте. Обухвата земље некад заступљене у Царевинском Већу у Бечу т. ј. аустријску половину бивше двојне Монархије.

3.) Будући да су босанско-херцеговачки припадници у неку руку у исто доба држављани и аустријски и угарски, они кумулирају у себи положај цис-литанских и транс-литанских држављана, с тога би на њих требало примењивати симулантану одредбе о држављанству, под које подпадају цис-литански држављани, и оне, под које потпадају транс-литански држављани.

Немајући могућности да у овом кратком чланку образложимо наше гледиште о овом питању ми се морамо задовољити са изјавом, да сматрамо трећу хипотезу као ону која највише одговара општим принципима Сен-Жерменског и Тријанонског Уговора и положају Босне и Херцеговине у тим Уговорима (види нарочито чл. 208, 263, 381. Сен-Жерменског Уговора и одговарајуће чланове 191, 246, 364. Тријанонског Уговора). Ово решење свакако је практички најнеподесније,¹ али наш циљ није овде да проналазимо решење, које је највише подесно, већ решење, које је највише правно.

III

Одредбе о држављанству сконцентрисане су како у Сен-Жерменском тако и у Тријанонском Уговору у по један нарочити Одељак, који носи натпис „Клаузуле о Држављанству.“ То је:

у Сен-Жерменском Уговору VI. Одељак Трећег Дела (чл. 70.—82.),

у Тријанонском Уговору VII. Одељак Трећег Дела (чл. 61.—66.).

Изван ових Одељака налазе се у сваком Уговору још по два члана са одредбама о држављанству; то су чл. 64. и 65. у Сен-Жерменском Уговору и чл. 56. и 57. у Тријанонском Уговору.

Изузев што ја реч „Аустрија“ замењена речју „Угарска“ и изузев три дерогације — нарочите одредбе о Италији предвиђене само у Сен-Жерменском уговору (чл. 71. — 75. тог Уговора), специјално право опције становника позваних да гласају у једном плебисциту предвиђено само у Сен-Жерменском Уговору (чл. 79. тог Уговора) и право опција Маџара за Угарску предвиђено само у Тријанонском Уговору (чл. 64. тог Уговора), текст одредаба о држављанству је исти у Сен-Жерменском и у Тријанонском Уговору, ма да распоред текста у чланове није подједнако изведен у оба Уговора.

IV

Остављајући на страну питање из кога Уговора која одредба извире и кога датума ступа на снагу, размотримо који су то принципи, по којима је склопљен систем Сен-Жерменског и Тријанонског Уговора, ова два Уговора - близанца, о

¹ Саветодавни Одбор Одељења за Извршење Међународних Уговора при Председништву Министарског Савета Краљевине Срба-Хрвата-Словенаца усвојио је хипотезу изложену под 1). То ће гледиште бити спроведено и у Уредби о опцији која се израђује у том Одељењу.

раздео би држављана бивше Аустро-Угарске међу заинтересоване државе, јер као што смо горе поменули, редактори Уговора нису усвојили један једини принцип. Њихов систем представља комбинацију неколико начела. Та су начела:

1 — начело општинске свезе — завичајности, завичајног права. Ово начело узето само за себе значи, да се држављанство једног лица одређује према томе којој је држави припала општина, у којој дотично лице ужива завичајно право.¹

2 — начело места рођења (*ius soli*): лице у питању постаје држављанин оне државе, којој је припала територија на којој је рођено;

3 — начело народности: лице у питању постаје држављанин своје народносне државе;

4 — начело само-опредељења, које значи, да је лицу у питању слободно одлучити чији држављанин жели бити;

5 — начело да се једно лице борило за једну државу, ово начело узето само за себе и изведено до крајњих граница значило би, да лице у питању постаје држављанин оне државе, у чијој се војсци борило. Ово начело је једна варијанта предходног, јер види у факту да се једно лице бори за једну државу вољу тога лица да се сматра њеним држављанином.

6 — начело да су се претци једног лица борили за једну државу. На први поглед слично предходном, но разликује се, што не захтева од лица у питању да се оно борило у војсци једне државе, већ се задовољава тиме да су му се претци борили и што не почива на идеји само-опредељења.

7 — Начело државног самовлашћа, које у својим крајњим консеквенцама, значи да свака држава има дискрецијонарну моћ да сматра за свог држављанина кога год хоће. Ово је начело супротно начелу самоопредељења.

У систему Уговора једино се начело општинске свезе (завичајности) појављује у чистом стању т. ј. примењено само за се али и ту самс у погледу неких држава (Аустрије, Пољске,

¹ У бившој Аустро-Угарској сваки њен држављанин, како аустријски тако и угарски, имао је завичајно право у једној општини. Ово му је завичајно право припадало по рођењу од оца завичајног у истој општини, а без обзира где се родио и где борави. Удага жена има завичајно право у завичајној општини свога мужа. Свака општина води спискове лица, која у њој имају завичајно право. Војне власти израђивале су своје регрутне листе према тим списковима. Завичајно право аустријских држављана регулисано је аустријским законима од 5-XII-1863. и 5-XII-1896. Завичајно право угарских држављана регулисано је за завичајнике у Угарској угарским законом од 1885. год. 22. закон. члан, а за завичајнике у Хрватској и Славонији хрватским законом од 30. априла 1880. У Босни и Херцеговини није било једног закона, који би обухватио цело питање завичајног права, већ је постојало вазда одредаба расејаних по разним законима и допуњујући се у велико обичајним правом.

Румуније, Угарске, а не у погледу Италије, Државе Срба-Хрвата-Словенаца и Чехо-Словачке). Остала начела су или комбинована (те тиме окрњена) са предходним или комбинована једно с другим или везане за какав услов или рок.

Није без интереса приметити да није нигде примењено начело сталног боравишта нити пак начело потомства (*ius sanguinis*).

V

Систем, који су усвојили редактори Уговора комбинујући ова разна начела, изгледа овако:

За основно начело, за базу, на којој почива цео систем, узето је начело општинске свезе (завичајности). Ово је начело и у тексту Уговора стављено на чело Одељка „Клаузуле о држављанству“. Члан 70. Сен-Жерменског Уговора гласи:

„Свако лице које има завичајно право (*pertinenza*) на једној територији, која је раније била саставни део некадашње Аустро-Угарске Монархије, добиће пуноправно и са искључењем ауструјског држављанства држављанство оне државе која врши суверенство на реченој територији.“ Члан 61. Тријанонског Уговора има исту редакцију, само што је став „са искључењем аустријског држављанства“, замењен ставом „са искључењем угарског држављанства,“ што одговара намени тога Уговора.¹

Према томе држављани бивше Аустро-Угарске постају држављани оне државе којој је припала општина, у којој су уживали завичајно право. — То је принцип.

Међутим Уговори предвиђају неколико изузетака. Ти се изузетци појављују једни као привилегије дате некојим државама (Италији, Краљевини Срба—Хрвата—Словенаца и Чехо-Словачкој) други као опште дерогације од основног начела. И једни и други састоје се у примени и других начела сем начела општинске свезе.

Заинтересоване државе могу се поделити у три категорије према томе у којој се мери на њих примењује горње основно начело.

У прву категорију улазе: Аустрија, Угарска, Румунија и Пољска; њима није дата никаква нарочита концесија.

У другу категорију улазе: Краљевина Срба—Хрвата—

¹ Овај исти принцип садржи и чл. 64. Сен-Жерменског Уговора и чл. 56. Тријанонског Уговора који гласе: „Аустрија“ (у Тријанонском Уговору: „Угарска“) „признаје као аустријске“ (у Тријанонском Уговору: „Угарске“) „припаднике пуноправно и без икакве формалности, сва лица која имају завичајно право на аустријској“ (у Тријанонском Уговору: „Угарској“) „територији на дан ступања у важност овог Уговора а која нису припадници једне друге државе.“

Словенаца и Чехо-Словачка. Чланови 76. и 77. Сен-Жерменског Уговора и чл. 62. Тријанонског Уговора предвиђају, у којој се мери у погледу тих двеју држава може одступити од основних начела. Текст је исти у оба Уговора и он гласи: „Без обзира на наређење чл 70.“ — (у Тријанонском Уговору: „чл. 61.“), — лица која су добила завичајно право после првог јануара 1910. на једној територији пренесеној на државу Срба—Хрвата—Словенаца или на државу Чехо-Словачку на основу овога Уговора, добиће српско-хрватско-словеначко или чехо-словачко држављанство само под погодбом да за то имају одобрење Државе Срба—Хрвата—Словенаца или државе Чехо-Словачке, према даном случају“.

„Ако то одобрење није тражено или је одбивено, заинтересовани добиће пуноправно држављанство оне државе која врши суверенство на територији, на којој су пређе имали завичајно право“.

Овај текст је и сувише јасан да би га требало коментарисати, он даје Држави Срба-Хрвата-Словенаца и Држави Чехо-Словачкој дискрецијонарну власт да не приме за своје држављане лица, која би то постала према општем правилу, на случај да су та лица стекла завичајно право после 1. јануара 1910. на територијама што су ушле у састав тих држава.

У трећу категорију улази Италија, најпривилегованија од свих држава. Без обзира на прописе члана 70. Сен-Жерменског и чл. 61. Тријанонског Уговора постају пуноправно италијански држављани само лица, која испуњавају све следеће услове (чл. 71 и 73 Сен-Жерменског Уговора): која имају завичајно право на територијама пренесеним на Италију — која су ту рођена — која су стекла ту завичајно право пре 24. маја 1915. године — која су то завичајно право стекла не због свог службеног положаја. Само лица, која испуњавају ова четири услова постају пуноправна (т.ј. без икаквих формалности, самим ступањем у важност Уговора) италијански држављани.

Остала лица, која имају завичајно право на територијама пренесеним на Италију, а која не испуњавају друга три услова, стичу италијанско држављанство само ако га затраже у року од годину дана од ступања у важност Сен-Жерменског Уговора и ако им Италија молбу усвоји. Ако га не затраже или ако им молба буде одбивена, ова ће лица добити пуноправно држављанство оне државе, која врши суверенство на територији, на којој су имала завичајно право пре него што су га стекла на територији пренесеној на Италију (чл. 71. и 74. Сен-Жер. Уг.)

Даљи изузетак од основног начела учињен у погледу Италије је тај, што је читавој серији лица, која би по основном начелу имала бити држављани једне друге државе (јер имају завичајно право на територијама бивше Аустро-Угарске, које нису пренесене на Италију), дато право да путем одобрене

молбе — поднете у року од годину дана од ступања у важност Сен-Жер. Уговора — стекну италијанско држављанство (чл. 72 Сен-Жер. Уг.), то су:

- 1) — Лица, која су пређе имала завичајно право на територијама пренесеним на Италију;¹
- 2) — Лица, чији је отац или, ако је отац непознат, мати имала завичајно право на територијама пренесеним на Италију;
- 3) — Лица, која су служила у овом рату у италијанској војсци;
- 4) — Лица, чији су претци служили у овом рату у италијанској војсци.

Ако ова лица не поднесу молбу или им иста буде одбивена, она потпадају под основно начело.

Поред ових изузетака од основних начела, који представљају привилегије дате извесним државама, постоје — као што рекосмо — и изузетци, који се примењују насупрам свих држава и који извиру из принципа самоопредељења или из принципа националитета. Постоје таква три изузетка, сва три у облику права опције.²

а) Опција на основу старијег завичајног права предвиђена у првом ставу члана 78. Сен-Жер. Уг. и у првом ставу чл. 63. Тријанон. Уг. Текст ова два члана је исти, он гласи: „*Лица старија од 18 година, која губе своје аустријско*“ (у Тријан. Уг.: „угарско“) „*држављанство а пуноправно добијају једно ново држављанство на основу члана 70*“ (у Тријанонском Уговору „на основу члана 61.“) „*имаће могућности, за време од године дана, рачунајући од ступања у важност овога Уговора, да оптирају за држављанство ове државе, у којој су имала своје завичајно право пре него што су добила своје завичајно право на пренесеној територији*“.

Напомињемо да опција у корист Италије на основу некадашњег завичајног права није подвргнута овом тексту већ чл. 72 Сен-Жер. Уг. о коме је горе било речи.

Што се тиче оптантовог правног положаја до тренутка опције, он је тачно одређен текстом горњег члана: оптант је држављанин оне државе, на чијој територији има завичајно право. Опција је за њега само једно правно средство да се

¹ Овим је у исто доба учињен у корист Италије и изузетак од права опције на основу некадашњег завичајног права, будући да је овде потребно одобрење Италије за стицање њеног држављанства.

² Плебисцит из члана 49. Сен-Жер. Уг. остављамо изван оквира наше студије, пошто је плебисцит једно средство не да се одреди чије ће држављани бити извесна лица, већ коме ће извесна територија припасти. Установа плебисцита је у првом реду једна територијална клаузула, а одређивање држављанства становника плебисцитне територије је једна секундарна појава.

отресе тог држављанства. Да ли пак опција која је једном изражена дејствује ретроактивно или не, то Уговори не казују.

Вредно је указати на то да се овом опцијом не могу користити лица, која имају сада завичајно право у садашњој Аустрији и у садашњој Угарској, јер она не „губе своје аустријско“ (у Тријанонском Уговору „угарско“) „држављанство“ и не „добиају пуноправно једно ново држављанство на основу члана 70.“ (у Тријанонском Уговору „члана 61.“), она остају што су била и пре ступања на снагу ових Уговора т. ј. аустријски (односно угарски) држављани.

В) Опција на основу националитета, предвиђена првом реченицом члана 70. Сен-Жерменског и првом реченицом чл. 64. Тријанонског Уговора. Текстови ова два члана су у главном исти, једино што Тријанонски Уговор признаје и опцију Мађара за угарско држављанство, што Сен-Жермански Уговор не чини. Текст гласи: „Лица, која имају завичајно право на једној територији, која је била саставни део Аустро-Угарске Монархије, а која се ту разликују од већине становништва по раси и по језику, моћи ће у року од шест месеца од ступања у важност овог Уговора да опширају за Аустрију“ (у Тријанонском Уговору додато још: „Угарску“) „Италију, Пољску, Румунију, Државу Срба-Хрвата-Словенаца и Државу Чехо-Словачку, према томе да ли је већина становништва састављена из лица која говоре исти језик и исте су расе као и ша.“

Овом опцијом иде се на то да се омогоћи држављанима бивше Аустро-Угарске Монархије да постану држављани своје националне државе.

Као обележје националитета узети су раса и језик. Начин којим ће се ип сопсрето доказати да је једно лице заиста те и те расе и тог и тог језика Уговори не предвиђају и, ако се не закључе накнадно нарочити споразуми између заинтересованих држава, биће ствар сваке државе да то сама за се одреди.

Могућности предвиђене горњим текстом нису неограничене, тако н. пр. један држављанин бивше Аустријске Царевине, који је по раси и језику — дакле по националитету — Мало-Рус (Украјинац) или Француз неће моћи оптирати за Украјину или за Француску. Народности, којима је признато право опције, су лимитативно набројане; то су:

Немци,	који могу оптирати за	Немачку
Мађари,	” ” ”	Угарску;
Италијани	” ” ”	Италију;
Пољаци	” ” ”	Пољску
Румуни,	” ” ”	Румунију;
Срби-Хрвати-Словенци	” ” ”	Државу С. Х. С.
Чеси и Словаци,	” ” ”	Чехо-Словачку.

Осталим народностима није призната опција.

Потребно је осврнути се на положај Мађара. Сен-Жерменски Уговор им не даје право опције, Тријанонски им га даје. Значи ли то да то право имају само Мађари некадашњи држављани Земаља Круне Светог Стефана, а да га Мађари некадашњи држављани бивше Аустријске Царевине немају? In concreto значи ли то да би један Мађар, који има завичајно право у Загребу или у Темишвару, могао оптирати за угарско држављанство, а да то не би могао чинити један Мађар, који има завичајно право у Љубљани или у Бечу?

Да би се на ово питање одговорило потребно је испитати тачне обиме примена члана 80. Сен-Жерменског и члана 64. Тријанонског Уговора.

Пада одмах у очи стилизација поменута два члана. Чланови не говоре о лицима која имају завичајно право на територијама бивше Цис-Литаније, односно на територијама Транс-Литаније, већ се изражавају у једној много општој формули: „*Лица, која имају завичајно право на једној шериторији, што је била саставни део Аустро-Угарске Монархије.*“ Ова формула употребљена је како у члану 80. Сен-Жерменског тако и у члану 64. Тријанонског Уговора.

Долазе у обзир следећи начини да се протумаче обими примене поменута два члана:

1-ви начин :

Сматрати да се члан 80. Сен-Жерменског Уговора односи само на територије бивше Цис-Литаније, а члан 64. Тријанонског Уговора на територије бивше Транс-Литаније. — То би имало за последицу:

(1) Да лица мађарског националитета, која имају завичајно право на некадашњим цис-литанским територијама, не могу оптирати на основу националитета, она постају дефинитивно држављани оне државе којој је допала територија, на којој имају завичајно право;

(2) Да у некадашњим транс-литанским крајевима право опције припада поред осталих лица и лицима мађарског националитета;

(3) Да рок опције за лица завичајна у Цис-Литанији почиње тећи од 16. јула 1920. а за лица завичајна у бившој Транс-Литанији од дана, када буду отпочели тећи рокови из Тријанонског Уговора.

2-ги начин :

Сматрати да чл. 80. Сен-Жерменског и чл. 64. Тријанонског Уговора важе на свима територијама бивше Аустро-Угарске Монархије. — То би имало за последицу:

(1) Да како у земљама некадашње Цис-Литаније тако и у земљама некадашње Транс-Литаније све предвиђене народности, дакле и Мађари, имају право опције;

(2) Да све предвиђене народности сем Мађара имају дупло право опције — једно на основу Сен-Жерменског друго на основу Тријанонског Уговора, а да Мађари имају само једно право и то на основу Тријанонског Уговора;

(3) Да постоје два рока за опцију: један који почиње 16. јула 1920. — за све предвиђене народности сем за Мађаре, други — који почиње од дана када буду почели тећи рокови из Тријанонског Уговора — за ове исте народности и за Мађаре.

3-ћи начин:

Сматрати да се чл. 80. Сен-Жерменског Уговора односи на некадашње цис-литанске крајеве а чл. 64. Тријанонског Уговора на некадашње транс-литанске крајеве но тако, да се његове одредбе у колико се тичу Мађара протежу и на бившу Цис-Литанију. — Ово би имало за последицу:

(1) Да лица свих предвиђених народности, дакле и Мађари, на свима деловима бивше Аустро-Угарске Монархије могу опирати.

(2) Да рок за опцију лица предвиђених народности сем Мађара, која су завичајна у некадашњој Цис-Литанији почиње тећи 16. јула 1920;

(3) Да рок за опцију лица свих предвиђених народности, дакле и за Мађаре, који имају завичајно право у Транс-Литанији, и рок за опцију Мађара, који имају завичајно право у Цис-Литанији, почиње тећи од дана када буду почели тећи рокови из Тријанонског Уговора.

Од ова три начина ми сматрамо да треба усвојити последњи, јер нити је могла бити намера Високих Сила Уговорница да лише цис-литанске Мађаре права опције, нити пак да не-Мађарима даду два рока за опцију. Ако право опција Мађара за Угарску није унето у Сен-Жерменски Уговор, то је или једна случајна омашка или последица тога што се у тренутку, када је тај Уговор потписиван, Угарска налазила са савезницима још у ратном стању.

Факат пак да се одредба из Тријанонског Уговора о опцији Мађара протеже и на бившу Цис-Литанију даје се објаснити везом, која постоји између Тријанонског и Сен-Жерменског Уговора, а коју смо већ раније објаснили.

Докле Уговори одређују изречно правни положај оптаната на основу старијег завичајног права сматрајући их до тренутка опције као држављане оне државе, у којој имају сада завичајно право (чл. 73. Сен-Жерменског и чл. 63. Тријанонског Уговора), дотле пролазе ћутке преко питања, чији су држављани до тренутка опције лица, којима прапада право опције на основу националитета.

За одређивање њиховог држављанства могу три државе доћи у обзир: држава чији су некада били држављани, држава у којој имају завичајно право, њихова национална држава. Узмимо један конкретан пример: претпоставимо једно лице,

које има завичајно право у Љубљани, а које је по националиту Пољак.

Могло би се рећи: до тренутка опције или — у недостатку опције — до истека рока за опцију ово је лице остало аустројски држављанин опцијом односно истеком рока за опцију стећи ће ново држављанство;

Могло би се рећи: до опције односно до истека рока ово лице је држављанин Краљевине Срба-Хрвата-Словенаца, ако не оптира оно остаје држављанин, те државе, ако оптира, оно стиче пољско држављанство;

Могло би се рећи: докле не пропусти рок за опцију или док не оптира, ово је лице пољски држављанин, ако оптира, оно остаје пољски држављанин, ако не оптира, оно постаје држављанин Краљевине Срба-Хрвата-Словенаца;

Даље би се још могло рећи: лице у питању није у реченом међувремену ничији држављанин;

И најзад би се могло рећи: држављанство овог лица је неизвесно, непознато, оно постоји, но ми га не знамо, дознаћемо га тек у тренутку опције или у тренутку истека опционог рока.

Не постоји никакав разлог да се у науци предпостави једна од ових могућности другој. Другим речима: ми не сматрамо да треба у недостатку изричне воље Високих Страна Уговорница применити једну од горњих хипотеза као правило, које се примењује увек када Високе Стране Уговорнице нису противно одлучиле. Ми сматрамо, да се из самог факта постојање права опције за извесна лица не да извести закључак у погледу њиховог садашњег држављанства. Ово се, према нама, може учинити тек када се узму у обзир још и други елементи као на пр.: принцип на коме се опција оснива (у нашем случају националитет), систем клаузула о држављанству у дотичном Уговору, пресумптивна воља Високих Страна Уговорница изведена из њиховог политичког интереса и т. д. и т. д..

Узимајући у обзир све могуће разлоге — разлоге које нам недостатак простора не дозвољава да овде изложимо — ми смо мишљења, да су лица, којима Уговори дају право опције на основу принципа националитета, у међувремену од ступања на снагу поменутих Уговора па до тренутка опције држављани оне државе, на чијој територији имају завичајно право. Ми сматрамо, да Уговори дају прећутно овим лицима у поменутом међувремену исти правни положај, који дају изрично у истом међувремену оптантима са правом опције на основу старијег завичајног права. Ово гледиште усвојила је и Чехо-Словачка Република, док је Краљевина Срба-Хрвата-Словенаца изгледа стала на супротнo гледиште¹.

¹ Ова лица имала су право гласа при изборима за чехо-словачку Уставотворну Скупштину, док им чл. 5. нашег изборног закона то право не даје. Осим тога и из многих других околности да се закључити да их наша држава не сматра за своје држављане н. пр. у погледу издавања пасоша, у погледу војне обавезе, у погледу девиза и т. д. — ма да у свима крајевима наше државе нису власти сасвим једнообразно поступале.

Одвојено од питања о правном положају оптаната до тренутка опције ма да увек са њиме у вези је питање о томе, да ли опција има или нема повратну силу. Ми мислимо да опцији о којој је овде реч треба придати повратно дејство тако да производи своје дејство не од тренутка када је извршена, већ од тренутка ступања у важност Уговора о Миру, на основу кога је вршена.

б) Опција становника плебисцитне територије предвиђена у првој реченици чл. 79. Сен-Жерменског Уговора. Овај текст гласи: *„Становници, који су позвани да гласају у једном плебисциту предвиђеном овим Уговором, имаће могућност, за време од шест месеца после коначног доделења области, у којој је био плебисцит, да опширају за држављанство оне државе којој та област није додељена“*.¹

Сен-Жерменски Уговор предвиђа плебисцит само у једној јединој територији: у Целовачкој Области. (чл. 49. и 50. Сен-Жерменског Уговора). Ту област Уговор дели у две зоне: у „*прву зону*“, која лежи јужно, и у „*другу зону*“, која лежи северно. У првој зони плебисцит се има извршити за три месеца од ступања у важност Сен-Жерменског Уговора; у другој зони се има извршити три недеље после плебисцита у првој и то само ако плебисцит у првој не буде био у корист Аустрије. Како је плебисцит, који је извршен 10. октобра тек. године у првој зони, испао у корист Аустрије, то није ни дошло до плебисцита у другој зони.

Поставља се сада питање да ли право опције из чл. 79. припада само становницима прве зоне или становницима прве и друге зоне. Ми мислимо да право опције припада становницима и прве и друге зоне и то из разлога што, према нама — као што ћемо то доцније објаснити, — у чл. 79. није реч о једном новом праву опције, које би припадало становницима плебисцитне области, већ је само реч о регулисању рокова за опције предвиђене другим члановима, а када ту опцију врше лица завичајна у плебисцитној области.

Ако би се пак усвојило гледиште супротно нашем у т. ј. да чл. 79. даје једно специјално право опције становницима плебисцитне територије, онда би требало закључити да — с обзиром на исход плебисцита — то право припада само становницима прве зоне и то из ових разлога: (1) прво, што опција припада само *„становницима, који су позвани да гласају“*; због исхода плебисцита у првој зони становници друге зоне у опште нису стекли право гласа; (2) друго, што се опција на основу чл. 79. Сен-Жер. Уг. појављује као корекција,

¹ Француски је текст: „Les habitants appelés à voter dans un plébiscite auront la faculté, pendant une période de six mois après l'attribution définitive de la région où le plébiscite a eu lieu, d'opter pour la nationalité de l'Etat auquel cette région n'est pas attribuée“.

као корелатив плебисцита и као таква се може применити само у колико је било плебисцита.

То је што се тиче територијалне примене чл. 79.-ог. Што се тиче пак персоналне примене т. ј. што се тиче питања на која се лица тај члан примењује, ствар стоји овако:

Према тексту право опције припада „*становницима позваним да гласају*“. Члан 50. Сен-Жер. Уговора одређује, која су то лица, што имају права гласа при плебисциту: — то је свако лице мушко или женско које испуњава следеће услове:

„а) да има пуних 20 година на дан 1. јануара 1919;

б) да се 1. јануара 1919. његово обично место становања налази у зони подвргнутој плебисцишту;

в) да је рођен у реченој зони или да има, из времена пре 1-ог јануара 1912. обично место становања или завичајно право“.

Ако би се чл. 79. текстуално интерпретисао, онда би једно лице, које има завичајно право од рођења на пр. у Пешти, које је угарски поданик а по националитету Румун или Пољак, могло оптирати за држављанство наше Државе ако је навршило пре 1-ог јануара 1919 двадесету годину и ако је имало од 1-ог јануара 1912 до 1-ог јануара 1919. обично место становања у плебисцитној територији (односно у њезиној првој зони). Ово би значило раскрстити са принципима, на којима почива систем Уговора, а ми мислимо, да то није могла бити намера Високих Страна Уговорница. Ми мислимо да чл. 79 треба друкчије схватити: ми га сматрамо као један изузетак од чланова 78 и 80, изузетак који се односи на почетак рока за опцију и његову дужину. Док у обичним случајевима рок опције почиње тећи „од ступања у важност овог Уговора“, дотле — када су у питању становници плебисцитне територије, који оптирају за држављанство државе којој област није додељена — рок почиње тећи од „*коначног додељења области у којој је био плебисцист*“ — Ово се даје тиме објаснити, што тек од тог тренутка постаје извесно којој је држави плебисцитна област припала и чији су држављани постала лица, која имају завичајно право на тој области. Будући да узрок померању у назад почетка рокова за опцију лежи у померању у назад тренутка, када је стечена извесност коме ће плебисцитна област припасти, то се ово померање почетка рокова односи како на лица из прве тако и на она из друге зоне корушке плебисцитне територије. Овако стоји са почетком рокова.

С обзиром пак на дужину рокова, чл. 79. не мења шестомесечни рок предвиђен у чл. 80 за опцију на основу националитета, али скраћује на шест месеци рок од годину дана предвиђен у чл. 78 за опцију на основу старијег завичајног права. Овоме се не може наћи никакав правни разлог, разлог је вероватно утилитаран.

Какав је правни положај лица завичајних на плебисцитној области до коначног доделења те области? — Правни положај тих лица обележен је тиме, што су она завичајна на аустријској територији, јер по нама — а то изводимо из целокупне стилизације чл. 50. Сен-Жер. Уг. — корушка је плебисцитна област у међувремену од ступања на снагу Сен-Жер. Уг. до коначног доделења те територије аустријска територија.

У погледу самог вршења права опција предвиђених Сен-Жерменским и Тријанонским Уговором исти Уговори одређују, да самостално право опције припада лицима, која су навршила 18-ту годину. Опција мужа протеже се и на његову закониту жену; опција родитеља протеже се на његову децу испод 18 година (чл. 78, 79. и 80. Сен-Жер. Уг. и чл. 63. и 64. Тријан. Уг.)

Даље одређују Уговори (чл. 78, 79. и 80, Сен-Жер. Уг. и чл. 63. и 64. Тријан. Уг.) да „лица, која су употребила предвиђено право опције, дужна су да у току дванаест наредних месеци пренесу свој домицил у државу у чију су корист опширала. — Она ће бити слободна да сачувају непокретна добра, која им припадају на територији друге државе, у којој су имала свој домицил¹ пре своје опције. — Она могу са собом понети своја покретна добра сваке врсте. У том погледу ни при улазу ни при излазу неће им бити намењена никаква дажбина ниши такса.“

Којим органима треба опцију изјавити, Уговори не предвиђају. Према томе ово питање имају заинтересоване државе решити накнадним споразумом или — у недостатку таквог споразума — свака за се самостално. Но одредила она ове органе или оне, свака држава мора водити рачуна, да „ничим не спречава вршење права опције“ (чл. 81. Сен-Жер. Уг. и чл. 75. Тријан. Уг.)

Да би се избегао „Heimatlosaat“ Уговори (чл. 65. Сен-Жер. Уг. и чл. 57. Тријан. Угов.) одређују да Аустрија — односно Угарска — имају признати за своје држављане свако лице, које се родило на њиховој територији а које се по своме рођењу не може позвати на какво друго држављанство.²

Овако изгледа систем клаузула о држављанству у Уговорима о Миру са Аустријом и са Угарском.

Иван В. Субботић.

¹ Изгледа да је у тексту погрешно стављено „домицил“ место „завичајно право“.

² Слична одредба унесена је и за остале државе у т.з. Уговоре о Заштити Мађина за лица рођена на територијама тих држава.

Како се дошло до статута о лиги народа, који је придодат Версаљском уговору о миру?

Победом републиканске странке у сједињеним северноамеричким државама и избором за председника сенатора Хардинга, амерички се народ поред осталог изјаснио и противу лиге народа, како је иста замишљана по статуту, који је придодат Версаљском уговору о миру.

На овом ћемо месту укратко изнети фазе, кроз које је пролазила сама идеја о лиги народа и како се дошло до тога статута.

Идеја о лиги народа са гледишта међународно правног развитка није нова. Она се датира из ранијих столећа, када су се из средњовековних образовале нове, модерне државе. Још тада су правнички и философски мислиоци заступали мишљење, да се савезом самосталних држава образује заједница народа.

Године 1713, приликом закључења утрехтског мира, којим се окончао рат око наследног реда шпанског, држало се, да се *принципом равношеже*, на коме је био постављен међународни ред, нашла погодна солуција проблема о савезу народа. Али том принципу равнотеже оскудевало је свако организаторско обезбеђење и он је престављао једну врло опасну основу за одношаје међу државама. Као и раније, пре његовог увођења у живот, играла су у међународној политици главну улогу два фактора: прво, *безгранична национална сувереност*, која не познаје и не зна за међународну солидарност, и друго, *безобзирна сила*, која се оличава у безумном војничком наоружању, а која *негира право*. И тако тај принцип не донесе жељене плодове и наде, које су на њ полагане, и које останаху не испуњене.

На бечком конгресу, после велике револуције и Наполеонових ратова, би закључена „Света Алијанција“, којој је био циљ, да основе *хришћанског морала* примени на државни живот. Диригована од пентархије великих сила, и она остане без жељених резултата и ускоро се показа, да и она води једној реакционарној политици, која угрожава слободу.

Тако и овај покушај о заједници народа, која би се оснивала на хришћанском моралу пропаде, и њена дубока мисао вегетираше и на даље међу мислиоцима и државницима.

Након једног столећа на позорницу ступа сазрео и ојачан *принцип националности*, који међу државама проузрокова огромну кризу. Државе стајаху једна према другој у назапамћеној мржњи и непријатељству, и борба око материјалне власти не имајаше граница. Неслућени напредак технике проузрокова ратна наоружања грдних обима, и далековиди државници и мислиоци увиђаху, да ће последице будућег рата по своме трајању и обиму бити катастрофалне. Та се опасност морала отклонити. Први покушај у томе правцу би учињен од стране

Русије, која 1898. год. сазва прву конференцију мира, и ми већ у лето 1899. године видимо на конференцији у Хагу сакупљене европске и неке америчке и азијске државе.

У томе времену је постојала тежња, да се за државе поставе *стварне обавезе*, како би се оне у решавању међусобних спорова и несугласица потчиниле правноме поретку. Али се у томе мало успело. Све одредбе донесене у томе правцу носе на се карактер *препурука и моралних* основа у опште.

Па и на другој хашкој конференцији у место да се *изборно правосуђе* огласи за *облигашорно*, задовољило се само тиме, што је принцип обавезног правосуђа само *спомену*т.

Мислило се, да ће се на трећој хашкој конференцији постићи оно, што се на ранијим није постигло, и да ће се доћи до жељеног резултата.

Период хашких конференција могао би се у кратко окарактерисати као период борбе за *обавезну* примену међународног поступка. Сви су напори били управљени на то, да се из једног стања *моралних* обавеза, пређе у стање *правних* обавеза — *juris vinculum* — које би давале веће и сигурније гаранције за мирно решавање спорова међу државама.

У томе наступи последњи светски рат, који не само да прекиде овај започети рад, но промени и сам карактер тежње за даље развиће међународно-правног поступка.

Одмах у самом почетку рата увидело се, да овај жељени „*juris vinculum*“ не пружа ону гаранцију, која је неопходно потребна, да би се државе покорице међународном праву. Немачка прогласи, да су међународни уговори парчад хартије, који се ни у колико не морају поштовавати, ако то државни интереси изискују. Тиме се јасно показа, да *правне* обавезе саме за се не пружају готово никакву сигурност за међународно-правне одношаје. Требало је створити *гаранције*, да ће државе једном већ примљене обавезе стварно и испунити и њих се придржавати; требало је створити међународно-правне *санкције*, којима би се *принудно* извршење обавеза државних извело и осигурало. Тиме би се из стадијума простог „*juris vinculum*“—а имало прећи у стадијум *санкција*, потребних за *принудну екзекуцију* у случају не поштовања примљених обавеза.

Иницијатива за ово припада америчкој „League to enforce peace“, која је још 1915 године у четири принципа поставила оно, што данашња лига народа тежи да оствари. Она је била предложила, да се образовање лиге народа постави на следећим принципима: Поднашање *свију правних* спорова, који се појаве међу члановима лиге, једноме *суду*; поднашање *свију других* спорова једноме *савешу* за измирење; примена *економских и војничких принудних* средстава противу чланова,

који не послуживши се овим поступком, прете ратом и непријатељствима, и држање периодичних конференција ради даљег развијања међународног права.

Овај кратак програм Суде одмах усвојен не само од државника у Америци, већ и у Европи, и сир Едвард Греј још октобра 1916 год. изјави, да овај предлог прима као свој.

И ако је овај предлог остављао ратовима отворена врата, ипак је њиме учињен један корак у напред тиме, што су се сви спорови морали подврћи једноме међународно-правноме поступку. На тај начин и ако самоодбрана од стране држава није била са свим *отклоњена* она се *одгађала* самим поступком, јер се добијало у времену. Обавеза пак за извршење решења важила је само за оне спорове, који би били решавани од стране једног *изборног суда*. У осталим пак случајевима стојало је државама на вољу, или да приме решење, или да га одбаце, пошто је за њих само обавезно било, да спор поднесу на решење одређеним инстанцијама а после тога њима је остајало слободно, да се ради решења и оружја лате.

Како је Вилсон у току минулог рата у својим тачкама о циљу рата условио и оснивање лиге народа, то су се по жељи Клемансоа савезничка удружења за лигу народа сложила на париској конференцији на један заједнички кратак пројекат од седам тачака, који је 1 фебруара 1919 год. био предат председнику конференције мира с тиме, да се унесе у уговор о миру. Али како то није одговарало жељама председника Вилсона, који намераваше да по повратку са свога фебруарског пута у Америку, донесе један детаљно израђени статут о лиги народа, који би у потпуној редакцији био унет у уговор о миру, то се у фебруару журно приступи редиговању истог. Али томе статуту не буде узет за основицу пројекат израђен од стране познатих зналаца и експерата међународног права, већ један пројекат енглеског генерала Смутс-а.

Жеља Вилсонова, да се статут Лиге Народа унесе у сам уговор о миру, како би се што боље осигурао његов пријем, и журба у редиговању истог по енглеско-саксонској методи, донеле су огромних тешкоћа конференцији мира. У томе раду појавила се мешавина међу преговарањима о самоме миру и саветовањима о стварању Лиге Народа, која је створила највеће зло како у решавању проблема мира, тако и саме Лиге Народа. Да је у место овога на брзу руку под утицајем енглеско-американског израђеног пројекта Смутсовог, унет у уговор о миру онај пројекат од седам тачака, донет по жељи Клемансоа, био би осигуран не само уговор о миру, но и сама Лига Народа, чији би се статут доцније на једном општем конгресу могао изградити. Овако не само што до данас амерички сенат није примио версаљски уговор о миру, које и само стварање Лиге Народа доведено у питање и наилази на огромне тешкоће.

У место да је париски статут о Лиге Народа створен на једном општем конгресу по основима демократским и правној једнакости, он је редигован у једноме маломе кругу државника, који никако нису могли бити и експерти у овоме питању. Отуда и његове празнине и рђаве последице, које се не показују једино у несавршености његовој, већ и ван њега. Услед те несавршености почеле су се тражити гаранције ван истога, и тако се понова појавила мисао о алијанцијама и стратегиским осигурањима, које доводе будући мир у опасност. Да је примљен предлог Леона Буржоа, који је тражио, да се о самоме статуту Лиге Народа решава тек по закључењу мира на једном општем конгресу, не би до овога дошло. Овако су створене велике тешкоће, те постоји оправдана бојазан, да се понова не вратимо у једно ново доба алијанција и политике силе, а куда то води, показао нам је минули светски рат.

Новембра 1920.
Београд.

Никола Ст. Христуло

СУДСКА ХРОНИКА

Код хотичног убиства с предумишљајем из § 155. казненог законика нема места примени отежавне околности из тач. 1. § 65. истог законика.

Војни државни тужилац Савског Дивизијског Војног Суда, оптужујући суду редова Н. Н. за дело хотичног убиства с предумишљајем из § 155. казненог законика, тражио је, између осталог, да суд при одмеравању казне оптуженом за ово дело узме у обзир и отежавну околност из т. 1. § 65. казненог законика, што се оптужени, по своме признању, зрелије размишљао и спремао на извршење овог дела.

Савски Дивизијски Војни Суд пресуђујући поменути кривицу редова Н. Н. нашао је, да се оптуженом не може ставити на терет отежавна околност из т. 1. § 65. казненог законика, како је то државни тужилац тужбом и на претресу тражио, са разлога: што је таква радња оптуженог — зрелије размишљање и спремање на дело — ушла у саму квалификацију дела убиства с предумишљајем, јер је предумишљај, поред осталог, и одлуци претходеће размишљање о врсти и средствима (начину) извршења дела, те се онај, који је убиство с предумишљајем извршио, као нарочита врста кривца сматра и према § 155. казненог законика строжије казни, но за обична дела убиства.

По моме мишљењу, ово гледиште на које је стао Савски Дивизијски Војни Суд, потпуно је умесно, оправдано и на закону основано.

Због тежње модерних законодавстава да се укине смртна казна или бар да се сведе на најмањи број, у примени казњених законика, па и нашег узето је, да се убиство без предумишљаја сматра као нормална форма хотичног убиства, према чему се свако хотично убиство, где није нарочито утврђен предумишљај, узима за убиство без предумишљаја. Предумишљај, дакле, мора нарочито да се утврди, да би могло бити хотичног убиства с предумишљајем, а он је утврђен, кад се докаже, да се ко хладно, мирно и слободно решио да убиство изврши, па га у таквом стању и учини.

Убиство с предумишљајем је, како је то јасно изражено у одлуци Касационог Суда Бр. 3280 од 28. авг. 1874. год., дакле онда, кад је исто извршено *по хладном рачуну*, са жељом и *по напред смишљеном плану*, да се некоме живот одузме.

Тај хладан рачун и у напред смишљени план изискују *зрелије размисљање и спремање за извршење дела*, а кад то стоји, не може се кривцу то узети као отежавна околност из т. 1. § 65. казненог законика, која би, према I. ставу истог §-а требала *злочин убиства да учини већим*, јер су те чињенице ушле већ у саму квалификацију дела хотичног убиства с предумишљајем, за које је, као за нарочиту и, поред дела из § 159. казненог законика, најтежу врсту убистава, у закону предвиђена најстрожија казна — смрт.

Д. Ј. Антула.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИЈСКА ХРОНИКА

Порез на обрт и царинска политика

Порез на пословни обрт, својим предвиђеним начином наплате у вези са вођењем пословних књига нарочито, изазвао је био велико незадовољство код пословнога света. На конференцији ради већања о примени тога пореза представници пословнога света изнели су предлог да се дотични закон измени тако да се тај порез наплаћује код царинарница по вредности робе. Министар Финансије, који је ту конференцију и сазвао био, из овога предлога узео је само мисао да се речени порез наплаћује и код царинарница. У измени овога пореза (у изменама финансијског закона спроведеним по овлашћењу Парламента уредбеним указом), он је раздељен управо на два пореза: на порез спољњег промета и порез унутарњег промета.

Први, царински порез на обрт, састоји се управо из допунских царина. Оне су за увоз велике колико и царине по царинској тарифи, а за извоз упола колико ове. На луксузну увозну робу предвиђа се и додатак 10% од вредности робе. Једино тај додатак ако заслужује име обртнога пореза. Њиме као да се обнавља стари царински порез на обрт, који је, 1906, укинут, из разлога што се показао непрактичан, стога поглавито што је изазивао да се поднесе и неистинити рачуни. Због овога се и мисли да речени додатак спроведе управо као додатак царинама.

Царинском порезу на обрт циљ је да се и царински приходи повећају ради изравнања буџетскога дефицита. Је ли он био неопходан. Не. Завођење тога новог пореза није било потребно. Царински приходи могли су бити повећани и без новог пореза. За то је било погодног и потпуно законитог средства при руци: одредба о уплати царине.

По чл. 2 Закона Опште Царинске Тарифе, царина, остале таксе по томе закону, и други данци који се на царинарницама наплаћују, плаћају се у злату, или у сребру уз доплату ажије, коју одређује Министар Финансија. На основу те одредбе Министар Финансија одређивао је ажију на злато. По обновљењу земље, зато што је наша валута била опала у вредности, а ради олакшања снабдевања земље из иностранства, ажија је одређивана много ниже од ажије на тржишту. Последњи распис из месеца априла ове године прописује да се за 100 златних динара плаћа 200 динара у сребру.

Да ли има разлога олакшавати тако увоз и даље? Одговор на то питање зависи од ова друга два питања: Прво од тога да ли је земља већ подмирена у најпречим потребама? Друго од тога дали државне потребе допуштају и даље повлашћивање увоза, и у колико? Може се рећи да је наша земља, у главном, сада снабдевена довољно потребним увозом, сем у техничком материјалу и неким намирницама (шећеру итд.). Скупоћа увозне робе долази више од слабе вредности наше валуте, од недовољног извоза, од рђавог а скупог саобраћаја, и од многих мана наше економне, финансијске и чиновничке политике. То је више бројна скупоћа слабе папирне валуте. А на последње питање сваки мора одговорити да наше државне финансије апсолутно не допуштају повлашћивање увоза с помоћу мање ажије. Једино технички предмети потребни за обнову земље могу од тога чинити изузетак и сем тога неке намирнице ванредне скупоће, све дотле док и наша земља не би довољно производила, или им висока цена на светском тржишту не би довољно опала.

Отуда следује закључак да треба престати са повлашћивањем увоза у виду смањене ажије. Само за ону најпотребнију робу треба прописавати нижу ажију. Међутим, нека од те

робе, као машине, мотори, итд., ослобођена је царина, и за њу отпада и питање ажије. Ажију, дакле, треба степеновати до њене висине на тржишту с обзиром на то у колико је роба мање потребна за увоз. Мислимо да увозну робу треба поделити у три категорије: I. прекопотребну робу (техничке предмете и сировину за народну индустрију), која би плаћала 20% од ажије на берзи; II. обичну робу, која би плаћала 70%; и III. луксузну робу и трошаринске предмете, која би плаћала пуну ажију.

Трошарински предмети требало је да буду увршћени делом у прву делом у другу категорију. Они су морали бити увршћени у трећу категорију, и то да се на њих наплаћује ажија само на царину. Јер је у најновије измене финансијскога закона односно трошарине ушла одредба да трошарински предмети за 100 златних динара на име трошарине плаћају 200 динара у сребру. Поборници те одредбе (из нових области!) хтели су да се онемогући повећање ажије, наводећи за то разлог да се иначе руши калкулација робе и онда трговци штете. Икономска и финансијска неувиђавност: икономска, јер кад трговац прода робу, а наша валута опадне, он је ипак изгубио; финансијска, јер се у исто време допустило да се заведе нов порез, који се доцније може и повећати. На утврђење трошарине у сребру могло се пристати само за наплату трошарине у земљи; за увозну робу, нипошто. Утврдити царинске дажбине у сребру, значи у ствари смањити их кад нам валута опадне у вредности. Хоће ли иностранство, у накнаду за то, да смањи своје царине на наш извоз?!

Законска измена пореза на обрт изриче слободан увоз луксузне робе. Само та роба има плаћати још 10% од вредности више царине. Међутим, према одлуци министарског комитета Генерална Дирекција Царина има да пропише правилник за наплату таксе за луксузну робу. Како је ова такса у реченом додатку од 10% већ установљена, вероватно је да она у царинском правилнику има да претрпи какву измену: свакојако у томе смислу, како се са том таксом и мислило, да се она наплаћује према царини. Док се царински правилник са новим списком луксузне робе не буде издао, луксузна роба увозиће се по изузетку као и до сада, т. ј. само роба поручена пре 28. марта и роба потребна за домаћу радиност.

Забрана увоза луксузне робе заведена у интересу поправке наше валуте и биланса плаћања, није дала добре резултате. Луксузна роба је кријумчарена, царински приход од ње је изгубљен, свет је на њу издао толико најмање као и да је била слободна за увоз, а ипак се њоме наједноставније снабдео; њени кријумчари (најразноврсних занимања) зарадили су много док су прави и честити трговци остали без припадне добити од трговине са том робом. Појединачне дозволе за увоз луксузне

робе нису трговину са том робом извеле из неизвесности нити ублажили њену скупоћу. Неизвесност и променљивост конјунктуре за трговину са луксузном робом изискивала је урачунавање великих ризико-премија у продајне цене те робе. Очевидно је да је режим забране и ограничења увоза луксузне робе био од велике штете. И отуда је за похвалу што је увоз луксузне робе неограничено изречен. Треба само учинити да он што пре отпочне. А не треба се бојати да он неће бити обилан због високе царине са пуном ажијом. Наш помодни свет не пита за цене. Кријумчарена луксузна роба, и поред скупоће много веће него што ће бити скупоћа оцарињене луксузне робе, одлично се продавала.

Али, ако се обртни порез на увоз могао заменити повећавајући царинску ажију, да ли се може то учинити и код извозних царина? Да. Извозне царине које данас постоје, установљене су у сребру, али то је противно закону. У смислу чл. 1 и 23. О. Ц. Т. и извозне царине треба да се плаћају а злату. Пре данашњих извозних царина, пре рата, извозну царина, на онај мали број предмета, увек је у злату прорачунавана.

Ми смо дакле мишљења да данашње извозне царине треба заменити са царинама у злату. Њих пак треба тако ниско предвидети да не буду веће од данашњих у сребру. И ове данашње су високе, али их такве финансијска нужда привремено оправдава. Пољопривредна производња, ратом поремећена, обнавља се и јача у другим земљама, наша је још много мања но што може бити, наш је трговински биланс неповољан, те с тога за народну летину треба извозне царине знатно смањити а неке од њих и укинути. Мора се дати подстака пољопривредној производњи да би она дала већи извоз. Још сада то ваља узети у обзир и ажију на извозне царине, кад би се оне установиле у злату, увек утврђивати ниже од стварне ажије. Ажија на извоз била би једнака за све предмете.

Кад извозне царине не би било стварно увећане, да ли би сам увоз са повећањем ажије могао дати предвиђени приход од царинског обртног пореза? Да, могао би. Од пореза на пословни обрт предвиђено је 400 милиона укупно. Није предвиђено колико ће која врста тога пореза дати прихода. Но очекује се да ће царине дати око 300 милиона, већ увезена роба која се накнадно има порезати, око 70 милиона, а унутрашњи промет 30—50 милиона. Ваљда ће правилници за наплату реченога пореза циљати у томе смислу. Доста неправично пореско предвиђање кад се од царина предвиђа око 360 милиона, а од унутарњег промета само 30—50 милиона. Срећа је што царински приходи расту, јер су они дали:

за јуни	31,570.967 дин.
јули	31,331.534 „

за август	39,002 031	„
септембар	око 45,000.000	„
октобар	око 65,000.000	„

Први 5 месеци ове буџетске године даће дакле око 212 милиона динара царинскога прихода.

Настала је сезона извоза, и он расте. Само контингентирана пшеница од 15.000 вагона даће 75,000.000 динара прихода. Наша земља има сада разноврснији извоз и расподељенији по сезонама. Од 465 милиона динара колико наш извоз по статистици износи у I полгођу ове године тачно половина пада на дрво и његове производе. Отуда ми закључујемо да ће осталих 7 месеци ове буџетске године (до 1 јуна 1921) моћи дати просечно по 45 милиона, што би укупно изнело 315 милиона. На повећање прихода утицаће и слободан увоз луксузних предмета. Тако би ова буџетска година дала око 527 милиона динара на име царинских прихода. Буџетом је међутим предвиђено од царинских прихода: од царине 402,350.000, од ажије 50,000.000 (сума ушла у добит на новцу од 90 милиона), свега 452,350.000. Према овоме, царински приходи у овој буџетској години дали би око 75 милиона вишка, а не мањка како се мислило.

И приходи од царинске ажије расту. Од ње је били прихода: јула, 8,710.322, августа 11,906.373, септембра око 13.000.000. Са слободним увозом луксузне робе и повећањем ажије приход од ње би порастао. Данас царинска ажија износи 100%, док је на тржишту преку 500% (наполеондор се продаје ових дана преко 120 динара). Подигавши ажију на луксузну робу до висине ажије на берзи, та би роба плаћала за 100 златних динара не 209 као данас него 600 динара у сребру на име царине. Увећана ажија по нашем предлогу изнела би просечно 317%. Она би у ствари била већа, јер ће увоз преко потребне робе (са ажијом 100%) бити мањи од увоза обичне робе (са ажијом 3500%). Наша ће се валута вероватно поправити, али до 1. јуна наредне године не толико колико бисмо ми желели, У колико би нам се валута поправљала у толико би се ажија на ове друге две категорије робе подизала. С обзиром на све то, можемо узети да би повећана средња ажија до 1. јуна била 300%.

Са толиком ажијом приход од ажије изнео би месеца септембра не 13 него 39 милиона, дакле више 26 милиона. Због увећане ажије увоз се не би био умањео, јер би свота царинских дажбина према вредности робе била опет мала. Речени вишак од 26 милиона за осталих 7 месеци изнео би 182 милиона. Са тим вишком од увећане царинске ажије приход од царинских дажбина у овој буџетској години изнео би 709 милиона. Овој своти треба, даље, додати оних 70 милиона колико се очекује да ће дати порезивање већ увезене робе, и

онда се добија свота од 779 милиона. Толико би свега било прихода од увоза и извоза у овој буџетској години. То не би било велико пореско оптерећење. Увоз у истој години изнеће у вредности око 4 милијарде, а извоз око 2 милијарде динара. Рачунајући на увоз 15%, а на извоз 10% царине од вредности робе, увоз би имао дати 600 милиона, а извоз 200 милиона царине. То би свега чинило 800 милиона, док ми предвиђамо свега 779 милиона. Извоз за прошлих 5 месеци дао око 85 милиона. Не повећавајући извозне царине како ми замишљамо, осталих 7 месеци дали би извесно још 115 милиона динара.

Изнађеном износу прихода од 779 милиона треба, најзад, додати и 40 милиона колико се очекује од пореза на унутарњи промет. Тако се добија износ од 819 милиона, колико би се могло добити од царинских прихода и унутарњег промета без царинског пореза на обрт. Према томе износу стоји износ од 752,350.000, колико се сада буџетом предвиђа укупно од царина и пореза на пословни обрт. Наш прерачун имао би дакле мањка од нешто више од 30 милиона. Али ми налазимо да ће принос од пореза на унутарњи промет бити много већи од 40 милиона. Тај ће порез дати најмање још речени мањак од 30 милиона. Принос од тога пореза зависиће од начина његова извођења. Тако општи порез није требало ни заводити ако он не би могао дати до 100 милиона.

Да су се на време предузеле мере за повећање царинских прихода, да се забрана увоза луксузне робе дигла чим се видело да она не даје очекиване резултате и да се царинска ажија повећала, саме царинске дажбине дале би ону своту од 852 милиона колико се буџетом иште од царина и обртног пореза. Ове ломљаве око установљења овога пореза не би било, а Министар Финансија имао би времена да тај порез заведе од нове године у бољем облику са свим оним што је потребно за његово извођење.

Да ли би се наш прорачун могао остварити? Пре свега, да потсетимо да смо ми замишљали да се царински порез на обрт замени повећањем царинске ажије почев од 1. новембра. У колико би се то доцније извршило, у толико би порез већ увезене робе накнадно изгубљени приход на царинарницима. А остварење нашега прорачуна зависило би у опште од ових претпоставака: — да се царински приходи крећу како смо навели; да буде довољно угља да би саобраћај са иностранством текао правилно; да се држава поступно сређује. Ми сматрамо да ће се све ове претпоставке показати као основане. Ако се још царинска служба буде мало боље организовала, нарочито царинска стража, што се све даје лако постићи, онда можемо рећи да би се наш прорачун ван сваке сумње остварио.

Од замене обртног пореза приходом од повећавања ажије имале би се ове користи: — 1. Место уредбено-пореске

произвољности имала би се пореска законитост. 2. Било би мање једнога порескога облика. Кад принос од старог пореза може бити исти, не треба заводити још један порез, ако се овим не би ништа добијало у правичнијем порезивању. Царински порез на обрт овоме пореском начелу ни мало не доприноси, и на против. Свет мисли да је он незаконит и неправичан. 3. Царински порез на обрт као нов порески облик усложио би, отежао и повећао царински рад и врх тога пореметио царинско књиговодство. Било би двострукога прорачуна дажбина и ажија; царинске књиге и обрасци немају ступце и рубрике за тај порез. Увећање посла изазвало би увећање ссобља. 4. Онај додатак пореза од 10% по вредности луксузне робе изазвао би поднашање лажних рачуна. Због овога је царински порез на обрт, 1906, поглавито и био укинут. 5. Што Министар Финансија у царинској ажији има у руци изванредно еластично средство за остварење ових важних сврха: а) да одређујући висину ажији до њене тржишне висине, по потреби трговинске и финансијске политике, отежава или олакшава увоз и извоз; б) да повећа царинске приходе, а да за то не даје повода за оправдано незадовољство; в) да утиче на поправку наше валуте. Тиме што би Министар Финансија царинску ажију на луксузну робу подигао до берзанског износа ажије на злато, он би учинио да се царина на ту робу плаћа и у злату. Због ниско одређене ажије сада нико не плаћа царину у злату. Кад би се још царинска ажија одређивала према понуди злата, дакле за неколико степени више од средње берзанске цене злату, онда би се царина на луксузну робу сва уплаћивала у злату. Потреба и тражња злата за плаћањем у земљи зауставила би кријумчарење злата ван земље. Држава примљено злато не би издавала него би предавала Народној Банци за подлогу њених новчанаца. Тражња злата ради плаћања царине ако би злато поскупило за 1 степен, сразмерно увећање златне подлоге Народне Банке од царинских прихода подигло би изесно нашу валуту за 2 степена. Довољно би било да само 1 милион злата уђе тако у Народу Банку, па да се наша валута само услед тога дигне за 20%. Сакривено и плашљиво дотле, злато би од тада слободније почело ступати у промет. У колико би се наша валута поправљала, подизала би се и на осталу робу. Онда би смо ми, употребљавајући тако царинску ажију, уз сходне мере, разуме се, за сређивање наше државе, унапређење привреде и ослођење трговине од спутавања, пошли заиста путем ка сређењу наших поремећених финансија.

Међутим, ствар је сада тешко поправити: измене финансијског закона са порезом на пословни обрт већ су ступиле на снагу. Али, кад прођу избори за Уставотворну Скупштину, кад се речени порез почне примењивати у свој целини и оштрини, и кад истом стишана граја и незадовољство због увађања тога пореза поново букне, онда ће се и ово питање

свом важношћу истаћи на дневни ред. Тада ће бити и парламентарне могућности да се закон на пословни обрт измени и царински порез на обрт замени руковањем и повећањем ажије у смислу царских прописа. Како било, ми мислимо да смо показали да је учињена грешка што је порез на пословни обрт онако и у оном смеру склопљен и донет. И без царинског пореза на обрт царински приходи могли су бити повећани по потреби, просто законитим повећањем царинске ажије.

Јеленко Петровић

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Dr. Hans Kelsen.¹ — *Sozialismus und Staat, Eine Untersuchung der politischen Theorie des Marxismus.*

Leipzig 1920, S. IV — 129.

I.

После Лабанда и Г. Јелинека Х. Келзен, проф. државног права на бечком универзитету је без сумње један од најјачих чисто правних духова и теоретичара правне догматике. Својим

¹ У Немачкој правној науци Х. Келзен представља једну величину. Његова научна дела изазвала су у почетку једну велику научну сензацију и огромну дискусију у стручним правним часописима. Као homo novus међу државно-правним корифејима био је оштро нападан и критикован од својих старијих научника другова. Њему припада велика заслуга у правној науци, што је једном за свагда пресекао ону створену конфузију између права и социјологије и оделно чисто право од чисте социјологије. Правни формализам Х. Келзен је довео до крајњих граница и показао њихову крајњу конзеквенцију, једину могућу. Његова најважнија дела су: Hauptprobleme der Staatslehre, Tübingen 1911, стр. XXVII — 709 (Опширну и стварну критику написали су проф. Laun у Zeitschrift-у für das Privat und öffentliches Recht der Gegenwart, В. XXXIX; Hft стр. 312 — 335; Fr. Caro у Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung etc. В. XXIV, 1912 стр. 1928—1943; Dr. В. Vošnjak у Vedei, 1911—1912; Grenzen zwischen juristischen und soziologischen Methode. 1911, Поводом студије Н Kantorowitza „Soziologie und Rechtswissenschaft“. (Кратки приказ је написао W. Köhler у Schmollers Jahrbuch-у 1912 В. XXIV, (стр. 935—937); Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts. Beitrag zu einer reinen Rechtslehre. Tübingen 1920 (Опширан и зналачки приказ и критику код нас о томе написао је г. Слободан Јовановић у „Друштвеном Животу“ књ. II.); Vom Wesen u. Wert der Demokratie, 1920; Die Verfassung Deutsch — Österreichs, 1920; За једно релативно кратко време Х. Келзен је у науци дао много и створио своју школу међу млађим правничким генерацијама, међу које спада и декан љубљанског Универзитета г. Л. Питамиц (у духу Х. Келзена написао је и његово „Pravo in Revolucija“, Ljubljana, 1920). Осим тога Х. Келзен је један од оснивача бечког „Zeitschrift für öffentliches Recht и сарадник многих стручних правних часописа.

Како се у нашим правничким круговима о Х. Келзену мало зна, то сам држао да би било добро, да у најкраће набројимо његова научна дела и да тако прикажемо нашој правничкој публици овог новог правног научног великана.

Ф. Н.

научним радовима — Ханс Келзен је строго оделио правну догматику од социјологије права и повукао одсечну разлику између Sein-a и Sollen-a у праву, његове форме и садржине. Као конзеквентни дуалист који савршено методски одељује социјолошко од нормативног, он елиминира из јуристичког начина посматрања психолошке моменте као вољу, узрок, сврху и интерес а зато, што ови психолошки momenti разјашњавају Sein, садржину права а не Sollen, форму права. Правника догматичара се не тиче како је правна норма постала, које је фазе у своме развиту прошла, који су узроци проузроковали постанак и т. д., јер то је посао социјолога права, правника се тиче само правна норма као таква. Кад се ставимо на принцип, да је воља у јуристичком смислу: везивање једног спољнег предмета или једног субјекта са правном нормом, управо Zurechnungspunkt и кад јуристичка радња не познаје сврху као нешто главно, већ само однос предмета према правној норми, онда и каузалитет и телеологија не спадају у област правне догматике. Другим речима, све што је чисто социјално и психолошко, све се елиминира из догматике права и предаје социјологији права, да она све принципе развија.

Право је воља државе и држава као правна личност (јер има јединство воље) субјекат је и права и дужности. Свака правна норма одређује са дужношћу државе и дужности осталих субјеката права. Али како између државе и осталих субјеката права и дужности нема разлике, што значи да су правно једнаки и зато се приватно право утапа у јавно право с тим, да постоји само јавно право. Право је воља државе и држава као субјекат права и дужности својим поданицима не може никад и ни у којем случају да учини неправо из тих разлога, што се у државним радњама манифестира Sollen које је идентично са Wollen, да је државна воља њихова воља, државна дужност њихова дужност. (Staatswollen ist, sein Sollen, Seine Pflicht ist seine Wille).

II.

У данашњој дезинтеграцији друштва и друштвених функција појављују се најжешће критике од стране социјалистичких (ортодоксних марксиста као и десничара) професионалних политичара и државноправних теоретичара о концепцији буржоаске државе и њезине правне, социјалне и економске структуре. Ханс Келзен као државно-правни теоретичар и правни филозоф није могао да у овој научној борби и критици државно-правних принципа остане пасиван већ покушава да научно постави проблем „бића и вредности демократије“ у совјетском систему, да одреди однос у коме стоји данашња државна организација и социјалистичке доктрине (К. Marx, F. Engels, Kautsky, Lenin etc.) и да одговори на фундаментални проблем целокупне ове научне борбе: да ли је држава једно просто

средство за економску и социјалну експлоатацију једне класе од друге и диктатуру једне класе над другом класом.

Држава је по Х. Келзену организована власт (Herrschaftsverband), један присилни поредак (Zwangsordnung) спојен са правним поретком. Држава је само једна специфична форма друштвеног живота и као таква она може да мења садржину и да постане једно средство друштвене технике са којим се остварују најразличитије сврхе друштва и државе. Истина, да држава може да буде средство у сврху економског и социјалног искоришћавања једне класе од друге, али треба констатовати да то економско и социјално искоришћавање не сачињава биће и саму сврху државе. Зашто? Зато што државна организација као Zwangsordnung спојен са правним поретком не може да дозволи економску и социјалну експлоатацију једне класе од друге него шта више спречава ту експлоатацију. Да држава може да се развије у средство експлоатације једне класе пример нам је и капиталистички поредак савременог друштва стављен на базу либералистичких концепција: слободе и конкуренције, који води једном правном и социјалном анархизму. И наравно онда, да у таквом капиталистичком поретку са минимумом правног поретка, владајућа класа је у могућности да сматра државу као једну повољну функцију за социјално, правно и економско искоришћавање радничке класе. У противном случају, када се смањи акција либералистичких концепција у државном и друштвеном животу и кад се појача организација државне власти и правни поредак, класна противност је све мања а са тиме економско, правно и социјално искоришћавање радничке класе постаје све мање и мање. Право и правни поредак је воља државе и покушај да се на демократској основи организује јуристичка „воља народа“ у ствари је једна обична фикција, пошто је „воља народа“ у својој крајњој конзеквенцији воља државе. Оно што је воља државе у исти мах је и воља народа, правни поредак је и воља државе и воља народа и откуд онда та чињеница и констатација, да је право и правни поредак нешто *класно* и као такво служи искључиво интересу једне класе, кад је оно дело целине народне?

Организирана класа државе на правном поретку воље народа не може да буде средство експлоатације једне класе над радничком класом и распојасани либерализам у организацији државног правног поретка губи своју деструктивну снагу, анархистичку снагу, свдећи његову акцију систематски на најмању меру. Држава не може да се измири са владом класа и класном државом (Klassenstaat), јер је држава у основи противна влади класа било господарских било касније потлачених. Рационално организована власт државе на принципима правног поретка и демократије као „форме политичког релативизма насупрот политичком апсолутизму“ бољшевизма не

даје ни социјалне, ни правне ни економске могућности, да се створе класне подвојености и да се на основу тих класних супротности образује класна свест. И зато што држава не допушта развој и егзистенцију класне супротности, говорити и доказивати, да са јачањем радничке класе буржоаска држава мора да изумре (Absterben) и да је најзад коначно нестане (Ausschalten) и да ће са диктатуром радничке класе да се сазда „die Staatsfreie Kommunistische Gesellschaft“, изгледа Х. Келзену ненаучно и супротно и саме појму државе. Држава није класна и према томе она не може класно изумирати, нити је може једна класа уништити.

Совјетска Република са непосредном демократијом не представља истинску демократију, она значи прво — примитивност, јер не признаје стручну поделу рада у државној и друштвеној организацији; друго — политички апсолутизам јер је „догматска апсолутност политичког идеала једног одређеног погледа на друштво, који је типичност сваког аристократског и аутократског режима, то је пре свега идеологија теократије“. Лењинова Совјетска Република са диктатуром руске радничке класе „политичке“ функције буржоаске државе претвара у административно-техничке, пословну и стручну бирократију (Berufsbeamtentum) старог режима потпуно одстрањује и према принципима непосредне демократије целокупну државну управу врше радници и сељаци као споредну службу (Nebenamt). Сваки грађанин је уједно и чиновник и совјетска државна управа се тако спушта у најпотпунији примитивизам. Совјетски систем не имплицира демократију: политичку релативност и правну опшност и једнакост чланова заједнице у учествовању око образовања воље заједнице него представља аристократско-аутократски политички и правни режим; организирана држава није класна и не допушта у себи класну супротност — то су основне идеје и проблеми Келзенова „Sozialismus und Staat“.

-III.

У својим строго научним радовима Х. Келзен испољава једну јаку правну логичку конструктивност и огромну дијалектику правне догматике. Као првокласни логички конструктор правне догматике све дотле док се креће у границама правне формалистике Х. Келзен је ненадмашив у аргументацији правних логичких финеса и у везивању логичких факата, али чим се спусти у област социјологије права и државе престаје убедљивост и социјилошка конструктивност. Ону логику коју ми примењујемо у правној догматици хоће да је примени и у социјологији права па да на тим основима постави научне проблеме социјологије права и државе. Социјологија права и државе има свој нарочит метод рада, који се разликује од метода правне догматике и резултати који се добију у једној области не могу

се тим истим методом добити у другој области, зато што логика у праву не значи још исту логику у социјологији.

Према томе правни појмови који су логички тачни, могу бити социјолошки савремено нетачни и погрешни. Људи који стално и интезивно раде са правним логичким операцијама и апстракцијама, не могу се — психолошки је сасвим разумљиво — у оним моментима, када се развијањем проблема спуштају у социјологију права, тако лако опростити свих тих апстракција и они и неосетно унашају правне апстракције у социјолошке конструкције. И место социјологије права и државе добијамо метафизику права и државе и Х. Келзен, јасно се види, да не може да се довољно еманципује од логичких правних конструкција у домену социјологије права и да у својим научним разлагањима о организацији државе, њезиног постојања и престајања, унаша врло мало социјолошких факата и социјолошке позитивности. Социјологија права и држава има посла са друштвом и државом као једним социјалним организмом који се развија по својим специјалним законима а не са каквим апстрактним појмовима и логичким категоријама. Неумитна је судбина свих правних догматичара када сиђу са пиједестала правне формалистике у област правне социјологије, да постану све друго, само не социјолози правници. Та судба није, изгледа нам, мимоишла ни Х. Келзена, који је у правној догматици у немачкој науци један од најјачих умова, док у правној социјологији „метафизички“ социјолог и опет логички конструктор.

Тврдити, да држава није класна и да је изнад класа, није ништа ново у државно-правној теорији, то је тврдио и Платон а нарочито је ту мисао развио немачки филозоф Хегел. За Хегла држава није изражај *воље свију* (универзалне) него *воље опште* (генералне). Хегл у свој држави гледа једну вишу категорију која се издиже изнад интереса појединаца и друштва. И тим својим уздизањем изнад интереса појединца и друштва, држава постаје бескласна и највиша објективација објективног духа, који се манифестира само у социјалној заједници. Својом државно-правном и социјолошком тезом: бескласност државе, Х. Келзен је потврдио тезу Платона и Хегла која је са пуно страсти критикована од либералних социјалиста (Fr. Oppenheimer „Der Staat“, 1907; A. Loria „Le basi economiche della costituzione sociale“) и марксиста (Marx Engels, Lenin „Држава и Резолуција“).

Научни радови Х. Келзена из чисто правне догматике имају већу научну вредност од његових радова из области социјологије права и социјологије државе. Његов „Sozialismus und Staat“ истина има доста врло духовитих и логички добро конструисаних погледа, али врло мало социјолошке позитивности у оним питањима, која су данас у науци још спорна и на дневном реду научне дискусије.

Федор Никшић

Д-р Леонид Питамиц: *Право и Револуција*. Љубљана 1920. г.

Као пета свеска „збирке политичких, економских и социјалних списа“ изашло је уводно предавање г. д-р Леонида Питамица, које је уједно и прво предавање држано на Правничком Факултету Љубљанског Универзитета.

Г. д-р Питамиц најпре излаже међусобне односе права и револуције. Логички изгледа да су позитивно право и револуција појмови, који се међусобно искључују. Не можемо замислити револуцију под видом позитивног права, нити право под видом револуције. Право је збир правила, која су на нарочити начин загарантована, и која називамо правни поредак, док револуција иде баш на то да се тај правни поредак укине. Револуција је у ствари одрицање оног правног поретка, против кога је уперена. Али она не одриче сваки правни поредак, јер је њен циљ да на место старог створи нов правни поредак. Према томе, контрадикторан појам праву као таквом није револуција, већ анархија. Анархија потпуно одриче право, она хоће да оствари друштво, које би живело без правних правила, т. ј. без правила која су у вези са принудним извршењем. Не улазећи у критику анархизма, г. д-р Питамиц констатује да је појам *државе*, шта више чак и *друштва*, немогућан без правила. Та правила не морају бити писана, чак ни усмена, али особе, које подразумевамо под „друштвом“, морају имати свест да живе под неком нормом. Друштво и човек морају да живе у ограниченој слободи. Како се одређују те границе то је проблем логике, морала и државе.

Ово нам је било потребно да бисмо знали против каквог је система правила уперена револуција. Револуција, у суштини несхватљива од оног правног система против кога је уперена, могућно да је по другом систему правична или чак потребна. Н.пр. рушење аустријског правног система било је правично по принципу самоопредељења народа. Стога, да бисмо схватили сваку револуцију, морамо је посматрати са гледишта оних норми, по којима је она оправдана. Чак и под најрадикалним анархизмом морамо теоретски претпоставити као постојећу норму, којом се оправдава револуција: правило, живети без правила.

Битно је у појму револуције то, што оправдаје преврата или преуређења друштвеног поретка, лежи у другом систему, а не у оном против кога је револуција управљена; док ако оправдање лежи у самом том систему, то већ није револуција него еволуција.

Револуција, која је наперена против позитивног права не може бити правни појам. Покушано је да се револуција уврсти у правне појмове. У том случају она би могла да произлази из природног права, а ни у ком случају из позитивног права. Сјејес је на пр. тврдио да народ увек има право на револуцију. Занимљиво је, да је он захтевао за народ оно исто право,

које је, сто година раније, тражено за апсолутног монарха, а то је *Solutio legibus*, независност од закона. Закони су једини елеменат, по којима се правник може управљати. Али ми можемо револуцију схватити и под другим, неправничким видом. Скоро је банално тврђење да је револуција против државног правног система у развоју човечанства, под видом етичких идеја, потребна у извесно време. Правни поредак или је од самог почетка неправичан, или то постане, јер се не прилагођава нормалном току развоја, тако да је некада друштвени покрет, који раскида старе окове, потпуно на своме месту. Истина такав покрет има често штетне последице. У колико је компликованије друштво, у колико је развијенија индустрија, трговина и општа култура, у толико је потребнији правни поредак, јер сви продукти високог културног развоја успевају тамо где влада правна сигурност. Услед тога социални реформатори и државници, који су сами проузроковали и извршивали револуције, тражили су средства да се и поред револуције не поруши потпуно правни поредак.

Формално је правни поредак потпуно уништен кад нестане његов темељ, а то је устав. Његовим престанком укидају се сви закони, одлуке и остало што је постало на основу њега. Тиме би наступило потпуно расуло друштва. Нестало би свјетине, дугова, државни органи не би били више органи, лична безбедност не би била заштићена, настао би *bellum omnium contra omnes*. То би тако трајало до васпостављања новог правног поретка.

С тога је у Француској постављена теорија, да у пркос томе што је нао устав, сви постојећи закони задржавају своју моћ и у будуће, у колико нису изречно или *implicite* оповргнути. Даље: у уставу има две врсте одредаба. Једне спадају материјално (то је облик владавине и начин владе), а друге одредбе (нпр. о административном или казненом праву) су само формално уставне, те су према томе у складу и са новим, револуционарним режимом. Ове друге одредбе остају и даље у снази. Само оне губе моћ уставних одреда и постају законске одредбе, које се могу променити на исти начин на који и други закони. Револуција их је дакле „деконституционализовала.“

По г. др. Питамицу та теорија, ма да је по готову усвојена у пракси, не може издржати строгу логичку критику. Он опомиње да је појам „Устава“ у материјалном смислу врло магловит. Н. пр. да ли спада међу облике државе и владавине и самоуправа, судство, изборни систем?

Даље Француска теорија одређује да у пркос промене државно-правног облика остају у снази и погодбе које је држава закључила са другим државама пре револуције, што важи и за државне дугове и друге државне обавезе.

Ма да су се ова начела показала практичним, по мишљењу г. др. Питамица њихова правна конструкција је погрешна, јер

по њима држава после револуционарне промене остаје иста. Још Аристотел је тврдио, да држава престаје бити иста кад се, услед револуције, промени њен владавински систем, чак и кад би задржала своје пређашње име.

Затим г. др. Питамиц разматра стање створено у Словеначкој после револуције од 1918. год., кад су се Словенци присајединили Србима и Хрватима, и налази да је оправдано глетиште заузела Народна влада у Љубљани, кад је 14. новембра 1918. год. прогласила који ће закони остати у снази у новом стању. У Словеначкој и данас формално важе аустриски закони. Али аустриско надлежно тело за промену тих закона, т. ј. аустриски државни сабор и царева санкција укинута су, међутим није решено, ко сме мењати те законе И сад се јавља питање у колико ти закони важе. Да ли они имају исту правну силу као и закони које прима народно представништво и потврђује регент, или имају правну силу обичних наредаба. У овом другом случају јавља се питање: каквих наредаба? да ли министарских, које министар може укинута, или таквих, које може укинута друга каква власт, н. пр. земаљска влада? Узмимо да аустриски закони имају исту снагу као закони Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, (што није нигде речено), и по томе се могу узети као ови и мењати и укидати. То законодавство је означено у регентовом манифесту од 24. децембра 1918. год., тако, да је Народно Представништво „привремени, али пун израз једног законодавног чиниоца у нашем Краљевству“ (Службене Новине бр. 2. од 28. јануара 1919. г.). По томе би Народно Представништво било опуномоћено да мења аустриске законе за све крајеве краљевине. Али, тиме би се ништио указ Министарског Савета од 25. фебруара 1919. год., којим се законска снага IX и X главе српског казненог законика проширује на цело краљевство Срба, Хрвата и Словенаца. За важење тога закона може се рећи да је правни извор за компетенцију Народног Представништва горе споменути манифест, издан од регента и премапотписан од министарског савета; а овај други указ је издан у име истог регента и исте владе. Значи, да су суделовали исти чиниоци. Према томе би се указ према манифесту могао сматрати као неки *lex specialis* према *legi generali*. Али сви ти аргументи рго и *contra* морају бити у правном смислу слаби и недовољни због нејасних компетенција, и због тога што није одређена размера међу старим аустриским законима и законима и осталим наредбама наше државе. Не знамо какву правну силу имају код нас аустриски закони, и услед тога не знамо, ко их сме мењати. Таквих случајева у пракси је безброј.

(Свршиће се)

Б Е Л Е Ш К Е

Рад Правничког Факултета у Београду. — Предавања на Правничком Факултету нису могла отпочети пре 1. децембра због оправке универзитетске зграде. У току октобра и новембра држати су завршни и годишњи испити. Овога јесењег испитног рока свршили су права и добијли дипломе 40 кандидата. За зимски течај 1920/21 год., који ће трајати непрекидно до краја фебруара, уписало се нових слушалаца 555. Укупан број свих слушалаца — правника износи око 2400 (од њих има 300 женскиња).

Поред 9 редовних и 5 ванредних професора у зимском семестру предаваће још и шест хонорарних наставника, и то г.г. Спасоје Радојичић државни саветник Трговачко и Стечајно право; Михајло Чубински Криминалну П литику; Евгеније Спекторски Историју Друштвених Теорија од XVI столећа; Константин Смирнов Пандекта Римскога Права; Тодор Тарановски Увод у Историју Словенских права и Александар Соловјов Историју извора Словенских Права. Поред редовних предавања држаће се и специјални течајеви за докторат, а уз то готово сваки од наставника имаће свој семинар и практична вежбања са слушаоцима.

Живојин М. Перић, Задружно право по грађанском законик краљевине Србије, књига IV О постанку и престанку задруге, Београд 1920. стр. 1—4.5.

Феноменална вредноћа Г. Перића, којој наши правници имају да захвале за толики број исцрпних студија

у правној области, огледа се и у овом најновијем делу аутора. У њему су, с обзиром на наш грађански законик, изложена и протумачена опширно с а питања која се тичу постанка и престанка задруге. Писао у толико тежи, што је сам законодавац у овој материји и сувише кратак а често и нејасан тако да је потребна сва ерудиција једнога оштроумнога правника да схвати и изложи скривену мисао законодавчеву или да је изведе из правила, о чијим конвенквенцијама није ни сам законодавац имао јасну представу. Можда ће се коме читаоцу учинити да у овоме делу писац, третирајући задружно право, чини често дуге екскурсије у правне материје, које не стоје у тако тесној вези са главним предметом дела. Али треба имати на уму да ово дело садржи предавања пишчева на правном факултету те је онда разумљиво и оправдано што се писац труди да своје слушаоце као почетнике у праву упозна са свима — ма и споредним питањима, који стоје у вези са предметом расправе. У осталом сувишна концизност у излагању није за нашу расу. Она воли опширна излагања и о томе и писци и предавачи морају водити рачуна.

Г. Перић је исцрпно изложио у овом делу не само сву нашу домаћу литературу о Задружном праву него и могобројне случајеве из судске праксе. Књига ова биће сигуран вођа у питањима задружнога права не само слушаоцима права, него и старијим правницима, који би желели да се са њима упознају. Д.

Живојин М. Перић, О уговору о куповини и продаји, свеска II Београд 1920. стр. 1—148. И овај рад г. Перића садржи његова предавања на правном факултету о овом тако важном уговору свакодневнога живота. У овој, другој, свесци говор је о обавезама купчевим и о престанку уговора У трећој, завршној, свесци биће изложено, вели писац, престанак уговора о куповини и продаји у случају продаје и куповине на откуп, за тим престанак у случају права прекупа. И ово се дело г. Перићево одликује исцрпношћу и свестраним расправљањем свих могућих комбинација.

Д.

Миливоје Ј. Петровић, О децентрализацији управе, Београд, 1920, стр. 1—71. У овој књизи писац се бави једним од најактуелнијих питања, као што се види из самога наслова књиге. Сваки ко се интересује уређењем наше државе треба да прочита ове редове, написане од човека који врло добро, као дугогодишњи полицијски чиновник, познаје и из праксе функционисање државне управе. У првом делу разлаже се развитак поделе управних послова у двама земљама, Енглеској и Француској као најкарактеристичнијим за државну управу. За овим писац прелази на то како би требало уредити државну управу у нашој држави. Он је противник аутономних покрајина и брани своју тезу аргументима, које треба узети у обзир и о њима размишљати баш и кад се човек не слаже са централизмом, који писац предлаже. Писац мисли да је за нашу државу најбоље завести децентрализацију управе само у општини, срезу и округу. У циљу што бољег извођења ове децентрализације, он излаже како је изведено уређење округа у Француској и Србији, и како се треба

користити стеченим искуством у овом погледу.

Општи је утисак ове расправе да она долази у ред озбиљних радова и да ће заузети угледно место у броју оних дела, која су посвећена овом по будућност наше државе тако важном питању.

Д.

Питање оскудице у становима. — У јуну ове године састао се у Лондону конгрес представника међусавезничких и неутралних држава, на коме је учествовало преко 600 делегата из Европе, Северне и Јужне Америке и Азије, за решавање питања о становима. Оскудица у становима, као последица рата, постала је питање међународног значаја. Скоро све државе покушале су да реше то питање државном потпором за подизање станова, при чему би приватна иницијатива била узета у обзир тек у другом реду. Само у Америци, по извештају њиховог делегата, јавно мњење је против сваког мешања државе у овој области. Насупрот томе енглески министар народног здравља саопштио је успешан рад енглеске владе у борби са оскудицом станова. У Лондону је министар за пропаганду одобрио државни зајам у циљу подизања 30.000 кућа, и на лицитацији је било преко 100.000 понуда за њихово грађење.

Француска влада законом од октобра 1919. ставила је на расположење за смањење оскудице станова 500.000.000 франака. Осим тога велика индустријска предузећа су образовала нарочиту земаљску кредитну банку за потпомагање зидања зграда. Ова банка ствара потребна средства издавањем облигација и ставља на расположење својим члановима свој капитал. За давање зајма члановима постоји трострука гаранција: 1) друштвени капитал земаљске кредитне

банке чији су чланови и они, 2) вредност назиданих кућа, и 3) трговачка част и имовина индустриског предузећа које узима зајам.

Немачка (која није могла учествовати на конгресу) ставила је на расположење 1919. г. кредит од 850 милиона марака а 1910. г. од 500 милиона марака за еузбијање оскудице у становима. Држава кредитира сва лица која подижу зграде, сумом у износу једне трећине вредности зграде која се подиже. На тај начин у 1919. год. је почело да се подиже око 84.770 станова, а у 1920 (без Пруске, за коју немамо до сад података) око 3.280 станова. Од тога је до сада свршено (изуев Пруске) око 28.100 станова.

Код нас је словеначка земаљска влада предузела кораке да примора богата предузећа и приватна лица, која не станују у сопственим становима, на зидање нових кућа. Установљено је државно одељење за станове, са подручним месним одељењима. То одељење издало је наредбу да таква лица или предузећа у одре-

ђеном року морају испразнити све просторије погодне за становање, које држе у најму. То важи: 1) за лица чије имање премаша 1,000.000 круна; 2) за чиновнике приватних иностраних и земаљских новчаних предузећа, осигуравајућих друштава, и у опште већих економских предузећа, без обзира на њихово имовинско стање; 3) за инострана осигуравајућа друштва, новчана предузећа и у опште већа економска и финансијска предузећа. Послодавци не смеју отпустити под 2 означена лица из службе због тога што су од одбора за станове исељени из стана, нити их смеју заменити другим лицима, већ морају да називају станове за своје чиновнике и службенике. Том се наредбом наређује свима лицима или предузећима, који су решењем одбора за станове исељени из стана који су држали под најмом, да у извесном року морају озидати сопствене станове, при чему ће им држава пружити извесне олакшице.

И. А. П.

НОВЕ КЊИГЕ

Живојин М. Перић, *Грађански судски поступак*. I део: О суђењу I. св. (О Устројству Судова и о њиховој надлежности). Београд 1920. год. стр. 250 цена 15 дин.

Живојин М. Перић, *Задружно право по грађанском законик у Краљевине Србије*. IV. О постанку и престанку задруге. Београд 1920. год. стр. 432 цена 20 дин.

Живојин М. Перић, *О Уговору о продаји и кузовини*. II. стр. 160 цена 8-50 дин.

Закон о таксама, објашњен његовим правилником и т. д.. Средио Б. Робичек. Предговор написао Д-р. М. Нинчић, Београд 1921 стр. 544 цена 30 дин.

Едвард Паљи, *Комунизам*. Превео М. Томандл. Панчево 1921 год. стр. 144 цена 8 динара.

ДОДАТАК АРХИВА
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ.

— СЛУЖБЕНА САОПШТЕЊА —

ПРОЈЕКТ ЗАКОНА
О УРЕЂЕЊУ И НАДЛЕЖНОСТИ СУДОВА

Министар Правде Г. Марко Трифковић одредио је нарочите комисије да израде пројекте Законика, који долазе у ресор Министарства Правде, а који би важили за целу нашу Краљевину. Комисија је сматрала да у првом реду треба донети пројекат о уређењу судова и њиховој надлежности, чему се има приступити одмах по доношењу Устава и на тај начин постићи једноставна организација судова у Краљевини. Израђени пројекат, који овде саопштавамо, и на коме су радили г. г. Ж. М. Перић и Д-р Д. Аранђеловић, професори Универзитета, и Мих. Тадић, председник првост. суда за град Београд, предат је Г. Министру Правде ради достављања осталим члановима законодавне комисије. Он садржи односно надлежности само правила о надлежности судова за вршење грађанскога правосуђа. Односно надлежности за кривично правосуђе члан комисије Г. Д-р Тома Живановић, професор Универзитета, израдио је правила, која се на то односе, и кад се постигне сагласност између чланова комисије у овом питању, ми ћемо и њих публиковати на овом месту.

Уређење судова

I. Општа правила

Члан 1. За вршење правосуђа у Краљевини С. Х. С., у колико за то нарочитим законима нису друге власти одређене, постоје ови судови: Општински, срески, окружни, трговачки, Апелациони Судови и један Касациони Суд за целу земљу. По рангу долазе судови овако: Касациони Суд Апелациони Судови, окружни и трговачки судови, срески, општински судови.

Чл. 2. О правилном раду свију судова земаљских по одредбама закона, као и о попуњавању упражњених судијских места и осталих судских чиновника, стара се по прописима закона Министарство Правде.

Чл. 3. Састав општинских судова одређује закон о општинама а осталих судова овај закон.

Чл. 4. Сви су судови дужни указивати један другом помоћ у судским пословима кад један суд то од другога затражи. Срески судови дужни су старати се о правилном судском раду општинских судова и у том смислу давати им потребна упуства. Тога ради старешина среског суда или судија кога он одреди дужан је сваке године бар једанпут лично обићи општинске судове свога среза и њихов рад прегледати. Окружни судови стараће се о правилном раду среских судова и тога ради председник суда или њиме одређени судија дужан је сваке године обићи све среске судове у своје подручју, прегледати њихов рад и о томе известити Министра Правде чинећи му евентуално потребне предлоге.

Чл. 5. Сваки суд дужан је у почетку године најдаље до 31. Јануара поднети суду непосредно вишега степена свога подручја извештај о свима пословима суда у току прошле године, а такође и Министру Правде. Виши судови спровешће те извештаје, задржавши један примерак за себе, непосредно вишем суду. У извештају треба напоменути шта би све требало предузети ради поправке евентуалних недостатака за вршење правосуђа.

Члан 6. Сваки суд мора имати свој печат, деловодни протокол и регистар, у који ће се уводити сви предмети, који пред суд долазе, а о чему ће се старати судски архивар. Форму печата, деловодног протокола и регистра и начин рада прописаше Министар Правде, а исто тако и формуларе за судске одлуке. Код судова који воде баштинске или грунтовне односно интабулационе књиге, постојаће и нарочити чиновник за вођење ових књига. Форму ових књига и начин рада прописаше Министар Правде.

Чл. 7. Министар Правде прописаше правила, како ће се пренети послови из надлежности једнога суда по досадашњим законским прописима у надлежност судова по овом закону.

II. Општински судови

Чл. 8. За сваку општину постоји један општински суд, за вршење грађанскога и кривичнога правосуђа. Министар Правде прописује у договору са Министром Унутрашњих Дела упуства ради отправљања ових послова у општинским судо-

вима. За неправилан рад у вршењу судских послова, старешина срескога суда може казнити одговорне председнике и чланове општинскога суда новчаном казном до 500 динара, у колико дело не би повлачило већу казну, на шта се осуђено лице може жалити окружном суду у року од 15 дана од саопштене му осуде. Одлука окружног суда извршена је.

III. Срески (градски) судови

Чл. 9. У сваком срезу и доле означеним градовима постоји срески (градски) суд са седиштем у среком месту (граду). Он је надлежан за дотични срез (град). Назив му је по срезу (граду) за који постоји (сврљишки срески суд, београдски градски суд).

Чл. 10. У сваком среском суду мора бити најмање две среске судије, од којих је старији по рангу старешина срескога суда. Он има у погледу рада у суду и судског особља права и дужности председника окружног суда. Кад је он спречен у вршењу дужности замењује га најстарији судија.

Чл. 11. У среском суду суди један судија а тако исто и остале послове, који долазе у надлежност среског суда врши један судија самостално.

Чл. 12. Старешина срескога суда у почетку године одређује писменом наредбом које ће послове који судија радити водећи при томе рачуна, да све судије буду равномерно посолм. оптерећени. Само кад оправдани разлози захтевају, може старешина и у току године мењати утврђени распоред судија за вршење послова. Он одређује како ће судије дежурати за време ферија. Ако има осем њега само још један судија, онда ће се дежурство међу њима поделити.

Чл. 13. Старешина срескога суда одређује посао судском особљу и стара се да се послови у суду уредно отправљају.

Чл. 14. У сваком среском суду биће најмање један архивар, један интабулациони протоколиста односно грунтовничар потребан број писара, практиканата и служитеља.

Чл. 15. Архивари, грунтовничари односно интабулациони протоколисти и писари указни су чиновници. У погледу њихових квалификација, права и дужности, вреде прописи закона о чиновницима. Плата им је...

Чл. 16. Практиканти су неуказни државни чиновници, код којих се при постављању гледа на писменост и добро владање. Плата им је...

Њих поставља и отпушта старешина среског суда.

Чл. 17. Служитеље поставља и отпушта старешина среског суда. Они врше послове, које им старешина суда одреди. Плата им је...

IV Окружни судови

Чл. 18. Окружни судови постоје у овим местима:...

Они се називају по местима, где им је седиште (јагодински окружни суд). У ред окружних судова долази и суд за варош Београд који се назива београдски варошки суд, а такође и судови за варош Загреб, Љубљану и Сарајево.

Чл. 19. Помесна надлежност окружних судова одређује се овако: 1. Алексиначки окружни суд надлежан је за срезове: 2. Београдски окр. суд надлежан је за срезове: 3. Београдски варошки суд надлежан је за варош Београд.

Чл. 20. У сваком окр. суду мора бити председник суда и најмање две судије, најмање један секретар, један архивар и потребан број писара, практиканата и служитеља. По потреби окр. суд може имати више одељења; у једном одељењу председава председник а у другом најстарије судије.

Чл. 21. Доношење одлука окр. суда бива у пуноважној седници суда, а ова се састоји из дредседника или председавајућег судије и две судије са деловођом; који води записник и израђује решене предмете. Деловођу одређује председник суда. За време ферија судске одлуке у окружном суду доноси један судија.

Чл. 22. Наредбе за припреме решавања кога предмета и достављање судских одлука, издаје председник, председавајући судија или онај чиновник кога они одреде.

Чл. 23. Ако би један судија био спречен у суђењу а не би било другог судије у суду, који би га могао заступати, онда спреченог судију може по наредби председника заменити секретар суда или писар, ако је свршени правник и има 25 год. живота.

Чл. 24. Председник суда одређује у почетку године писменом наредбом у коме ће одељењу који судија судити. Само кад оправдани разлози захтевају може председник суда мењати

утврђени распоред судија за време послова. Ово право има председник и онда кад услед премештаја или новог постављења судија наступи промена судија у суду. Он одређује и које ће послове судске који судија ван одељења радити, пазећи при томе да све судије буду равномерно послом оптерећени. Он одређује који ће судија и ниже особље за време судских фе-рија отпраљвати послове у суду.

Чл. 25. Послове одељењима и појединим судијама упућује председник суда. Он одређује где ће који од осталог судског особља радити.

Чл. 26. Председник је старешина суда и као такав стара се, да се послови у суду уредно отпраљвају. Он води надзор над радом судског персонала, и подноси кондуит листу особља Министру Правде. Он води администрацију и преписку са другим судовима и властима.

Чл. 27. Кад је председник спречен у вршењу дужности, замењује га најстарији судија.

Чл. 28. Председник односно председавајући судија руководи суђењем и одржава ред за време суђења. Он оглашава да седница почиње или престаје. Он даје и одузима реч странкама, сведоцима и вештацима, предлаже питања на која се има одговарати или која се имају објаснити. Судије ако имају што приметити или питати обраћају се председнику који ће или сам нужна питања чинити или допустити судији, да он питања постави.

Председник по претходном споразуму са судијама закључује извиђање. Он предлаже судијама питања која се имају решити и сваки је судија дужан дати свој глас по ономе о чему се пита. Одлуке суда исказује председник јавно.

Чл. 29. Одлуке судске потписује председник (председавајући судија) и судије које су у доношењу одлуке учествовале са деловођом. Одвојено мишљење потписује судија који се одваја. Одлуке које се странкама достављају, потписује само председник (председ. судија) и деловођа. Административну преписку потписује председник.

Чл. 30. Председник (председ. судија) заузима у седници прво место, с десне стране од њега долази старији судија а с леве млађи.

Чл. 31. Окружни суд решава по већини гласова. Прво гласа најмлађи судија, затим други судија и најзад председник.

Чл. 32. Судија који се одвојио у претходном питању, дужан је дати свој глас и у главном питању.

Чл. 33. За секретара окр. суда може бити постављен онај свршени правник, који је провео најмање две године као судски писар или четири године као указни чиновник у другој струци и који испуњава и остале услове, који се по закону о чиновницима траже за држав. чиновнике. Секретар се поставља Краљевим Указом на предлог Министра Правде. Првенство за постављање имају они, који су положили судијски испит. Плата је секретара...

Чл. 34. Секретар је старешина канцеларијског персонала. Он му раздељује посао на рад по упуству председника суда. Он води надзор над њиховим радом и сваку неуредност доставља председнику суда.

Чл. 35. Писари и архивари окр. суда указни су чиновници. За писаре и архиваре траже се квалификације за државног чиновника у опште. За писаре ће се првенствено постављати свршени правници и судски практиканти, а за архиваре првенствено судски практиканти. Старији судски практиканти имају првенство над млађим практикантима при једнаким способностима.

Чл. 36. Плата судских писара и архивара одређује се овако:

Чл. 37. Писари врше судске послове које им одреди председник суда, судије или секретар по упуству председника. Архивар се стара о судској архиви.

Чл. 38. Практиканти су неуказни државни службеници код којих се при постављању гледа на писменост и добро владање. Њих поставља и отпушта председник окр. суда. Плата им је...

Чл. 39. Служитељи окр. суда државни су службеници, које поставља и отпушта председник окр. суда. Они раде послове, које им председник одреди. Плата им је...

V Трговачки судови

Чл. 40. Трговачки судови су у рангу окружних судова и постоје у овим местима: Они се називају по месту где им је седиште (Београдски трговачки суд).

Чл. 41. Помесна надлежност трговачких судова одређује се овако: 1. Београдски трговачки суд надлежан је за варош Београд.

Чл. 42. У сваком трговачком суду мора бити председник суда, најмање две судије као државни чиновници, један секретар, један архивар, и потребан број писара, практиканата и служитеља.

Чл. 43. Трговачки суд може имати и више одељења. У једном одељењу председава председник у другом најстарији судија а у осталим старије судије по рангу.

Чл. 44. Поред председника и судије државног чиновника у доношењу одлука трг. суда учествују и судије из трговачког реда. Трговачке Коморе места у којима је седиште трговач. суда изабраће сваке године у другој половини децембра 6 судија из реда трговачког и 6 заменика, које сматра као достојне представнике трговачког реда и способне да буду судије. Министар Правде дужан је овај избор примити и предложити их Краљу да их у звању судија утврди.

Чл. 45. Судије трговци постављају се за годину дана. При ступању на дужност полажу заклетву на савесно вршење судијске дужности.

Чл. 46. Доношење одлука трговач. суда бива у пуноважној седници суда, која се састоји из председника односно председавајућег судије једног судије држав. чиновника и тројице изабраних судија трговаца са деловођом.

Чл. 47. Од 6 изабраних судија трговаца врше судијску дужност по тројица наизменце свакога месеца. Заменици изабраних судија суде само у недостатку или препреци редовних судија. Председник ће назити да заменици редом врше судијску дужност. Ред овај одржава председник.

Чл. 48. Ко од изабраних судија и њихових заменика не би по позиву председника у одређене дане уредно на дужност дошао или кад би нарочито од председника позван био, па овом позиву не би одмах следовао, биће први и други пут опоменут од председника, а после новчано кажњен до 200— динара у корист инвалидског фонда. Против осуде може се кажњени жалити Апелационом Суду у року од 15 дана од дана саопштене му пресуде.

Чл. 49. У колико у овом закону за трговачке судове није другачије одређено за њих вреди оно што је прописано за окружне судове.

VI. Апелациони Судови

Чл. 50. Апелациони Судови постоје у овим местима : и називају се по местима где им је седиште (Београдски Апелациони Суд).

Чл. 51. Помесна надлежност Апелационих Судова одређује се овако : 1. Београдски Апелациони Суд надлежан је за округе : Београдски..

Чл. 52. У сваком Апелационом Суду мора бити председник Апелац. Суда, председник одељења и најмање осам судија. Ако Апелац. Суд има више од два одељења, онда ће свако одељење поред председника имати још и четири судије.

Чл. 53. Кад има више одељења Апелационог Суда, онда у првом одељењу председава председник Апелац. Суда, у другом најстарији председник одељења и тако редом по рангу старији председници одељења.

Чл. 54. Сваки Апелациони Суд имаће потребан број секретара, архивара, писара, практиканата и служитеља.

Чл. 55. Доношење одлука Апелационог Суда бива у пуноважној седници, а ова се састоји из председника односно председника одељења, четири судије и деловође. За време судских ферија доношење одлука Апелационог Суда бава у седници, која се састоји из тројице судија са деловођом. Ако је један судија у одељењу спречен да учествује у суђењу, а не би било другог судије у суду, који би га могао заступити, онда ће га заменити по наредби председника секретар. А ако би у једном одељењу две судије недостајало, да се ни са једним секретаром не би добио законни број за суђење, онда ће председник наредити, и то само за кратко време, да најмлађи судија из једног одељења суди у другом одељењу.

(Наставиће се)

УРЕДНИЦИ :

Д-р Чедомиљ Митровић и Д-р Коста Кумануди

Зорина ул. 68. Тел. Бр. 344.

Ресавска ул. 35. Тел. Бр. 1024

ВЛАСНИК :

Милић Радовановић
професор на Универзитету.

Штампарија „Мироточива“, Вука Караџића ул. бр.26. — Београд.

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОДИНА X. ДРУГО КОЛО. 25. децембра 1920. КЊИГА I (XVIII) БР. 5.

ЗЛОЧИНСТВО КАО СОЦИЈАЛНА ПОЈАВА

— Критичка студија —

1. Опште напомене. Светски рат започет 1914. г. прекинуо је многи умни започети рад. Ново стање створено миром захтева концентрацију заосталих радних снага способних још за научан рад, како би се перушено што пре подигло и створила нова зграда за нов живот. Умна делатност људска има страховито широко поље за рад, да је сарадња свих научних јединака неопходно потребна ради општег добра човечанства. Милиони људи и милијарде новца имале су да се упропасте, да би се дошло до мира међу народима и до уверења, да је Хришћанство и после 2.000 година остало међу европским народима, који су изазвали европски рат, семе без довољног плода. Нови умни рад треба да стварно уведе дух хришћанске једнакости, љубави и братства међу европске и ваневропске народе. Тај дух мора бити основица сваког научног рада, као што је он основица целокупног друштвеног живота. Дух рата, који уништава све, да створи нешто ново, не може имати други циљ, него да просвети човечанство, доведе га до сазнања оне истине, од које човечанство вечно бежи, и ако му је очигледна, од истине братске љубави међу народима, од истине да људи не треба да се узајамно кољу већ помажу и подижу.

Ратом поремећени **ДУХ ПРАВИЧНОСТИ** мора се понова увести у народе, као и вера у сигурност користи његове примене и остварења. Подивљале људске нарави морају се што пре довести у равнотежу са хришћанским моралом, који омогућава људску заједницу и културни живот у њој. Али као што је у време мира, пре рата, поред све просвећености људске и организације државне власти било људи, који се нису покоравали законима,

и долазили у сукоб с властима и тиме изазивали примену казне против себе, тако ће услед људске несавршености и после рата, у новом миру, бити људи, који ће доћи у сукоб са законима и властима. Ми се, дакле налазимо у истом стању у коме и пре, у коме видимо потребу примене казнене власти према учиниоцима кривичних дела.

Како смо ми пре рата стајали у свима културним државама пред питањем реформе казног законодавства, то се ми враћамо на тачку, где смо се пре тога налазили, стојимо пред истим питањем, чија је тежина још важнија, да би се створило и одржало једно нормално стање у државама ради заједничког живота.

Изједначење казног законодавства специјално за нашу уједињену Краљевину (Срба, Хрвата и Словенаца) јесте једно од првих питања, коме треба приступити. Да би се томе приступило потребно је још сад отпочети научну дискусију о питањима код којих смо стали још пре рата.

2. *Саоп о основима казног права.* Та се питања своде на спор о основима казног права, који од дужег времена постоји у науци казног права и филозофији и који је изазвао велико интересовање не само код стручњака, већ и у ширим друштвеним слојевима, специјално у Немачкој, где је пре рата у том погледу научни покрет био најјачи, јер најбоље организован. Та је организација нашла свога израза у научним радовима представника и присталица научног покрета обележеног под именом тзв. социолошке школе казног права, која се јавља као супротност тзв. класичној школи, као представнику идеја остварених у позитивним законодавствима, која имају за циљ остварење правичности средством казне, и у најновијим радовима представника класичне школе, који су извели контра научни покрет у борби против претераног реформног духа социолошке школе.

Ради утврђења правога односа између ова два правца, корисно је истаћи у најкраћим потезима разлике, које их карактеришу и одвајају.

Класична школа садржи управо науку позитивног законодавства и оснива се на историјском развоју казног права. Име јој је дао талијански правник Ferré, хотећи тиме да је представи као застарелу, која више не припада садашњости. Међутим присталице овога правца примајући овај назив као

супротност позитивној школи, одбијају га одлучно, ако би се тиме хтело, да каже, да је с њом као таквом свршено, јер су они мишљења, да је наука, коју та школа исповеда не само наука прошлости и садашњости, већ и наука будућности. Док на против

Позитивна школа представља само једну времену струју, једну фазу у историји казненог права, која ће се пребродити, чим се очигледно упознаду њене заблуде. Представници ове школе, вешти и узбудљиви агитатори, слични социјалним демократима, с којима у осталом имају тешње начелне везе, дали су овоме покрету јачи импулс него што је у интересу саме науке било корисно. Сматрајући класичну школу за сахрањену, они су своју назвали модерном, хотећи тиме да се представе као да се налазе у духу времена.

Стварна супротност ова два правца најјаснија је у разноликости схватања циљева казне: нова наука сматра за циљ казне заштиту друштва (*Schutz der Gesellschaft* — отуда и *Schutzstrafe* или *Schutzzweckstrafe*), док класична — у ствари позитивна — која постоји — влада — сматра за циљ казне одмазду у служби правичности (*Vergeltung im Dienste der Gerechtigkeit*, отуда *Vergeltungsstrafe* или *Gerechtigkeitsstrafe*).

У вези с тим долази, да нова наука сматра злочинца и његово кривично дело као социјалну — друштвену опасност, према чему се и казна има сматрати као реакција против таквог антисоцијалног понашања. Напротив стара наука посматра кривично дело као напад на правни поредак, који је остварен у извесној радњи за коју је њен учинилац одговоран, због чега се и казна има управити против такве радње односно њеног извршиоца као одговорног.

Таква схватања одводе закључку, да прва школа посматра казнено право са социолошког, а друга са правног гледишта; социолози хоће да поставе казнено право на другу основу отварајући му т.зв. нове хоризонте, док правници старе школе стоје на познатом гледишту, да се остане при садашњим, позитивним, владајућим основама казненог права: правичности и одмазди.

3. *Циљеви садашњости*. Изложено стање ствари показује нам одмах пред како великим задатком стоји законодавац садашњости, и колико је тај задатак тежак одговорности, кад се у тој борби разних мишљења има да досу закони од судбо-

носне вредности за културни развитак једног народа. Преко тих мишљења не може се овлаш прећи, без њихове оцене, јер модерна криминологија износи пред законодавца такве проблеме, чије се решење мора одлучити било у једном било у другом правцу; законодавац не сме бити при том неодлучан, јер би га његова неодлучност у практичном извођењу закона одвела неповољним резултатима. С тога је претходна научна расправа спорних питања неопходно потребна и корисна, пошто се њом расветљавају све нејасности и супротности. Тешкоће су при тој расправи за законодавца у толико веће, што су научници и ту подељени у мишљењима, јер једни тврде, да се законодавац у напред мора одлучити, коју ће теорију да узме за основицу свога закона, да мора бити начисто с тим, какве циљеве хоће казном да постигне: одмазду или поправку, застрашење или безбедност, док други тврде да је један споразум — компромис — и ту могућ, да је за законодавца и његове одредбе спор теорија и однос детерминизма према индетерминизму без значаја; да се до доброг закона може доћи само ако се законске одредбе донесу с обзиром на потребе живота, без обзира на научне теорије.

О самој потреби реформе казног права не постоји више спор у науци. Велико питање реформе своди се пак на то: како и шта да се реформише. Ко тражи реформу стоји у улози критичара, који налазе ману ономе што постоји, и казују шта треба да дође на место тога што није добро. При томе је стара школа у преимућству; она има на својој страни позитивно законодавство и органе за његово извршење; она се налази у улози одбране против напада критичара, који хоће целокупну зграду позитивног Казног Законодавства да оборе. Бранилац се с правом пита при одбрани зграде, шта ће на њено место да дође кад сна буде порушена. То је његово право, све докле док је у стању да одржи свој положај.

Нова школа у својој критици позитивног казног права у опште иде сувише далеко кад тврди, да је оно пред банкротством или чак да је банкротирало с обзиром на мане казне, њене циљеве, извршење и резултате које је произвела. Јер тај факат просто није истинит по томе, што Казнени Законици свих држава, такви какви су, са свима својим манам, па чак и војни казнени законици — у миру и рату испуњавају свој главни задатак, одржање правног поретка. Јавна сигурност у

свима државама целог света стоји на једном таквом високом ступњу, да се не може говорити, да је казна свуда промашила свој циљ само на том опште познатом факту што се професионална злочинства и злочинства у поврату умножила и повећала, чему треба тражити друге узроке, а не неваљаност самог казненог система.

4. *Критика старе школе.* Ипак је потребно изнети мишљење нове школе у томе правцу, какву управо ману она налази казни старе школе, коју она у опште осуђује, као штетну с обзиром на резултате који производи. Она вели; да је судија у немогућности да одреди величину кривице¹ и да при томе нема објективног мерила за одмазду, и да се према томе не може да утврди један правичан однос између кривице [колико је учинилац кривичног дела (радне или нерадне) кри-] и одмазде изражене у казни због тога дела против њеног учиниоца.

Међутим оба ова приговора не могу издржати научну критику, јер сам историјски развитак казненог права код свих народа говори против тога тврђења, пошто је казнено право одмазде постојало од памтивека код свих народа, и у свима је временима ипак било могуће наћи објективно мерило за одмазду и пронаћи једно правично изједначње између казне и кривице, чиме је доказано да је казна правичне одмазде свој задатак историјски испунила и да га и сада испуњава у пуној мери.

Ови се приговори с правом могу управљати самој новој — социолошкој — школи. Јер ако ми нисмо у стању, да одмеримо величину кривице, с тога што не можемо да познамо унутрашњост човечију, како ћемо онда бити у могућности да утврдимо величину антисоцијалне воље (*antisoziale Gesinnung*)? Исто тако, ако не постоји опште објективно мерило за извршење одмазде, зар се то исто не би могло рећи за мерило при тзв казни заштите (*Schutz-strafe*) социолошке школе?

Ови се приговори могу истаћи у опште против сваке казне, због чега би се у принципу требало одрећи њене про-

¹ Под „кривцом“ ми не разумемо „кривично дело“ који се појмови у судским пресудама често идентификују. „Кривци“ (*Schuld*) је претпоставка „кривичне одговорности“, с којим се она такође погрешно често идентификује. Она значи: да се некоме нешто може у грех приписати. Ми смо противни изразу „виносни“, као старословенском, и нашем праку не познатом и не домаћеном изразу, и ако га г. г. професори универзитета употребљавају. Израз је у нашем народу такође потпуно непознат.

мене и постојања казненог права, пошто један апсолутно тачан однос између кривице (или тзв. антисоцијалне воље) и мере нужне реакције (казне, Vergeltungsstrafe или Schutzstrafe) не може да се утврди.

То је опште познати факат, који нас ипак не спречава нити може да спречи да о људима и њиховим радњама судимо и по потреби их осудимо. Тога се права не одричу ни социолози, јер они себе сматрају за способне да цене социјалну опасност злочинца, дакле његову вољу и могућност одн, способност за могућу поправку.

Самим тим фактом социолошка школа признаје класичној право да цени величину кривице и одмери величину казне, пошто је ова оцена само један део оне опште оцене људских радња у којој се обухвата специјална оцена антисоцијалне воље. У осталом ово је право историјским развојом толико јасно утврђено, да се разумно не може ни од кога оспоравати.

У вези с том оценом стоји и одмеравање казне. Правичност судских пресуда није апсолутна, то нико разложен не тврди, она је релативна и отуда су могуће њене разноликости. То долази услед индивидуалности оних који извршују правосуђе. При том је извршењу стало до приближне оцене и релативно правичне казне. Једна се пресуда не може сматрати, да је неправична због тога што је блажија или строжија, ако она стварно одговара пракси дотичнога суда, при чему је наравно са свим природно, да пракса једног суда (вишег или нижег) може бити различита од праксе другог суда. Виши судови — у колико суде — служе при том као подесан регулатор за изједначење схватања тежине кривице и величине казне. Апсолутности нема. То исто важи и за нову школу, јер ни она не притежава апсолутно мерило за оцену интензитета антисоцијалне воље за њену реакцију, јер су све комисије, које се имају овластити за ту оцену састављене из људи са индивидуалним особинама које дају само приближну оцену. Не постоји стварна могућност, да се људи поделе у две групе: са апсолутном тачношћу оцене и оне са релативном. Све је у животу релативно: што важи за правичност казне одмазде, исто важи и за заштитну казну са циљем корисности, која тек почива на релативној оцени факата.

С обзиром на ту релативност траже социолози увођење неодређених казних осуда при задржавању одређених ка-

знених закона. Они и сами увиђају да је задржање тачно одређених казвених одредаба неопходна потреба за правну сигурност, али не увиђају да је и извршење тачно одређених судских пресуда — осуда — исто тако неопходна потреба за правну сигурност, и да неодређене осуде, чије извршење подлежи једној чудној релативности факата, представљају још већу опасност за криминалитет него све мане при извршењу казне садашњег казненог права.

5. Појам одмазде. Ради тачног утврђења односа у схватању једне школе према другој потребно је утврдити појам одмазде (*Vergeltung*). Он има своја нарочита обележја. Пре свега мора да постоји извесна људска радња, која представља извесно зло и да се може уписати у грех ономе који ју је учинио, дакле да је неко за њу крив т. р. кривична радња или боље кривично дело, где „дело“ обухвата и радњу и нерадњу, била она хотична или нехотична. Такво кривично дело мора имати за последицу као реакцију друго зло. Представа о одмазди везана је за један такав однос, при коме једно зло као основ повлачи друго зло као последицу. Ово ново зло мора имати ту особину, да буде примењено на лице, које је узрок првог зла. Ово су три претпоставке за појам одмазде, за чију је суштину осим тога још потребно, да се ново зло јавља као еквивалент првог, јер ново зло несме бити освета и т. п. Одмазда је повраћај једног раније претрпљеног зла, она је накнада за то зло, она је праведно наносење, причињење другог зла, нараћно у другој форми него што је прво зло. Потреба за одмаздом постоји не као нешто субјективно, индивидуално, као остатак дивљачких старих времена, јер она није освета већ има свој дубок корен у културном бићу људске природе, а отуда долази, да је психолошки моменат, који захтева изглачање једног зла другим, тако очигледан и општи сваком мишљењу и осећању.

Тај факат, да се у нашој свести ново зло има сматрати за праведно, чини, да појам одмазде стоји у тесној вези са правичношћу. Чим се каже одмазда, онда се само по себи разуме да је она правична. Одмазда има да буде таква, какву захтева правичност. Из тога излази, да одмазда није прост факат, који се догађа, већ је она последица једног захтева, према чему се у томе види један нормативни принцип. При томе је нарочито стало до тога, да се врста и величина казне

прилагоди тежини и значају онога зла, које је постало. Из тога излази, да просте мере сигурности, као судски или полицијски притвор нису казне, јер не представљају одмазду. Оне нису накнада за учињено зло, већ самостално, ново зло, које ништа не изједначаје; оне служе другом циљу: остварењу и примени праве казне. Оне нису репресија, већ превенција, која је срачуната на будућност.

Отуда долази логичан закључак, да социолошка казна не представља одмазду, већ једну меру сигурности, срачунату с обзиром на будућу опасност од учиниоца кривичног дела, докле казна одмазде гледа на учињено кривично дело, ово поправља и изједначаје новим злом у казни, коју она за правичну сматра.

Казна одмазде се одмерава према особености и тежини кривичног дела, она има своју излазну тачку у њему. Она мора бити објективно правична према томе делу, а не само са субјективног гледишта оцениоцевог. Суштина принципа одмазде састоји се при том изједначењу зла у томе, да се у казни одмери управо онолико зла, колико је у злочинству зла учињено. Садржина казне одмазде објашњава се њеним циљем, наиме, тај циљ дејствује на садржину казне. Отуда свака казна није одмазда, већ само она казна која представља одмазду. Историјски развој казне нас о томе уверава да ка на мора имати карактер одмазде. О форми ове одмазде мишљења су се мењала, али основна мисао о одмазди у служби правичности која и једначаје зло остала је у сва времена иста.

6. *Појам казне као заштите.* Ако посматрамо казну са гледишта социолошке школе видимо да она не представља никакву одмазду за учињено кривично дело, она се не обзире на прошлост већ на будућност. Јер принципијелно ова школа допушта примену казне и ако није учињено никакво кривично дело у смислу казног законика. Али из криминално-политичких разлога она захтева постојање таквих дела. Према томе казна заштите (*Schutzstrafe* позитивне школе) није одмазда. Даље видимо, да таква казна не мора бити зло за онога према коме се примењује, јер ако се тој казни прида циљ поправке, онда се она у најблажијој форми примењена не мора јавити као зло, већ на против као благодет. Наполетку при одмеравању величине казне социолошка школа се не обзире на то да казна буде у односу према особености и тежини учиње-

нога зла, не служи циљу и једначења дела, већ напротив на учињено зло надовезује друго зло — казну — у циљу да се спрече нова злочинства, чега је природна последица произвољност казне.

Међу тим сама социолошка школа хоће да њена казна заштите (Schutzstrafe) ипак представља одмазду (Vergeltung). Сачим пак тим фактом, што ова школа задржава казну у казненом праву, она признаје, да та казна има циљ одмазде. Јер у противном казна би се имала сасвим избацити и на њено место ставити друге мере сигурности, које немају за циљ одмазду.

Кад се пак одмазда постави за главни циљ казног законика, онда постаје истовремено могућ споразум између присталица класичне и позитивне — нове — социолошке школе, јер онда казна у сваком случају служи циљу одмазде, а присталице новог правца могу да се задовоље, да се тој казни одмазде придруже и други циљеви, на име циљ заштите, који обухвата и поправку, застрашење и безопасност.

Одмазда је суштина казне, она је основица целокупног правног поретка и друштвеног живота. Овај тражи и у обичним односима морала одмазду *in bonam partem* и наређује је у правним односима *in malam partem* као реакцију ради правичности, која „држи земљу и градове“.

7. *Субјектни на опасност кривчева.* У својој борби против криминалитета нова је школа измислила нови појам, за утврђење критеријума криминалитета, којима у казненом праву има да се замени застарели појам кривице. Творац овога појма је талијански писац Garofalo, коме је пришао такође талијански криминалиста Ferri и немачки писци Aschaffenburg и v. Liszt и ову идеју даље развили.

По том појму предмет социјалне реакције јесте субјективна опасност кривчева, његова *антисоцијална*, праву непријатељски управљена, *воља*, његова злочиначка моћ или кратко: антисоцијалност индивидуе.

За практично извођење ове мисли социјалне опасности било би потребно утврђење нарочитог злочиначког типа, јер би се само тако добила објективна дијагноза за криминалитет. Међу тим се у томе није успело, и ако је Lombroso покушао створити такав тип. Под тим типом (рођеног злочинца) разуме се такво лице, код кога се налазе аномалије атавистичке,

дегенеративне или патолошке врсте у већој мери него код осталих лица исте друштвене класе. Тај вишак је узрок т.зв. личне предиспозиције за вршење кривичних дела.

Проф. *v. Liszt*, као представник нове школе вели на једном месту овако: „Ми хоћемо, да се кривац казни због његове злочиначке воље изражене у злочинству према јачини саме те воље“.

Ова се реченица има узети као меродавна за оцену природе казне по схватању нове школе. Она нам јасно казује, да је казна по томе казна противправне воље (тзв. *Gesinnungs-strafe*.)

Ако изближе посматрамо природу таквог схватања у супротности са садашњом казном одмазде, ми видимо, да је то схватање социолошке школе у том правцу различито с обзиром на саму радњу, с обзиром на кривицу за ту радњу и с обзиром на саму казну.

Пошто је казна нове школе казна воље, то није потребно да је учињено неко кривично дело, па да се примени казна, она би се смела да примени увек чим се утврди постојање противправне тзв. антисоцијалне воље. Социолошка школа међутим остаје ипак при захтеву постојања извршења извесног кривичног дела, сматрајући при том то дело као симптом антисоцијалне воље, јер се тек таквим делом испољава антисоцијална воља („изражена у злочинству“).

v. Liszt вели: „морам признати, да би можда по нашем схватању било консеквентно, да водимо рачун само о вољи а да не чекамо извршење дела.... али казна значи једно тако дубоко задирање у личну слободу појединца, да је ми не можемо изрицати ако не постоји извесност, већ само сумња, ако не постоји дело, већ само злочиначка воља..... У правној држави оправдана је казна само онда, кад је учинилац своју против-правну вољу испољио у напред тачно законом описаној форми.“

Овоме се схватању мора одмах истаћи приговор, да злочинство није једини знак по коме се утврђује против-правна воља, јер се она и из других околности може довољно јасно познати напр. непотребно је, да опште познати анархиста баца бомбу и убије људе и тек тада буде затворен и кажњен, кад је његова антисоцијална воља иначе позната. Научна критика је против *v. Liszt*-овог схватања.

Merkel вели: „Казнено право нове школе само себи противуречи кад опасне непријатеље постојећег поретка оставља све дотле без казне док се докази за њихову опасност не утврде у форми извесног злочинства садашњег закона, пошто су ова обележја створена са становишта казне одмаде, и не стоје ни у каквој логичној вези са казним правом нових хоризоната.“

Rohland вели: „Према томе није тачно кад *v. Liszt* сматра кривично дело за извесност, а пре тога узима само сумњу противправне воље. Као што пре дела може постојати извесност, тако и само дело по себи не даје извесност. Тек околности самог дела дају нам доказ о томе.“ То су оне околности, што су ван дела, којима се утврђује кривична одговорност за кривично дело. Јер сваки злочинац не испољава истовремено извршењем дела своју антисоцијалну вољу; пример оца који убија заводника воје кћери, па ипак постоји кривично дело и кривица, која повлачи казну.

8. *Кривична дела и без антисоцијалне воље.* Кривично дело не мора бити последица антисоцијалне воље, већ се може догодити и без ње; из чега излази да се захтев постојања кривичног дела не може поставити као каква заповест правне сигурности. Међутим по мишљењу социолога кривично дело треба да да гаранцију за то, да се казном има да уништи стварно постојећа антисоцијална воља. Пошто пак само дело по себи не даје доказа о антисоцијалној вољи, то и захтев постојања таквог дела не даје такву гаранцију. Остаје дакле могуће, да се и воља, која није антисоцијална, казни.

Исто је тако мало разумљив захтев *v. Liszt*-ов, да се та антисоцијална воља има да покаже у тачно унапред описаном делу, јер је овај захтев разумљив за стару школу, која је и поставила правило: да све радње морају тачно у закону бити предвиђене, ако подлеже казни, ради правне сигурности. Преносење овог правила у ново казнено право могуће је само по аналогији, јер потреба правне сигурности води и у новом праву превагу, да закон тачно у напред утврди ону противправну вољу, која се као антисоцијална има да казни.

Према томе јасно је, да социолози нису били у стању, да утврде потребу постојања извесног дела као знака — доказа постојања антисоцијалне воље.

Социолошка школа у опште није правилно схватила правни значај „дела“ (радње или нерадње) у казном праву. Његов

је значај већи него да служи само као доказ антисоцијалне воље. Основ по коме се за примену казне захтева постојање дела, дубљи је но што га замишља нова школа. Он лежи у природи самога права, као поретка спољног света, а не унутрашњег. Тек кад мисао, као нешто унутрашње, постане дело, и пређе у спољни свет, она онда постаје од значаја за казнено право. Мисли су некажњиве. Отуда је постојање дела претпоставка казног права.

Тиме, што се кривично дело јавља као напад на правно заштићена добра, оно добија самостални значај, и постојање овог објективног обележја је исто толико потребно колико и субјективног. Кривично се дело дакле не кажњава што оно има значај симптома за антисоцијалну вољу, него што има свој самостални, објективни значај за спољни правни свет. Што важи за дела морала, политике и науке, то важи и за радње рђаве — зле из казног права; оне имају свој објективни самостални значај.

9. *Објективни значај кривичног дела.* Логична последица овог погрешног социолошког схватања била би, да оно у опште овом објективном моменту постојана дела не даје онај значај који му припада, те и не води рачун о свима оним фактима, који као објективна обележја, немају ничега заједничког са антисоцијалном вољом. Међутим социјолошка школа ипак остаје при гледишту старе школе, да се покушај блаже казни но свршено дело, да се довођење и опасност блаже казни но сама повреда, да се величина казне одмерава према важности и вредности повређенога добра дакле према објективној страни кривичног дела. Социолошка школа нема одлучности, да са својим захтевима конзервентно изађе, јер је уверена, да би се правни осећај сваког народа бунио, да се покушај убиства казни као и само убиство и томе подобне радње. У осталом она није у стању да своје гледиште изведе до краја, јер наилази на несавладљиве тешкоће, које су у вези са напуштањем гледишта садашњег казног права, што изазива сукоб са општим правним схватањем кога се сукоба боји и сама позитивна школа и с тога тежи лажним компромисима, чији је најозбиљнији представник проф. v Liszt.

Као што је питање о постојању кривичног дела без значаја за социолошку школу тако је без значаја и питање о кривици за учињено кривично дело, јер је за казну меродавна

антисоцијална воља. За нову школу не постоји појам правичности, чим се напусти појам кривице, јер са напуштањем овог појма пада целокупно садашње правосуђе. Морална одговорност учиниочева не постоји више, јер на њено место ступа социјална одговорност, чији се појам и суштина састоји у томе да сваки човек има да одговара за последице своје радње самим тим што је он њен извршилац. Тако писци новог правца замењују појам кривице појмом каузалитета. Међу тим то одводи нежељеном закључку, да се и душевно оболела лица морају казнити, пошто су и они учиниоци својих радња. Има писаца новог правца који и пристају на такву кажњивост.

10. Појам социјалне опасности. Има писаца новог правца, који појам кривице и појам антисоцијалне воље замењују појмом социјалне опасности: имају да се пронађу личности које су криминално опасне и казне. (Kurella). Ово је гледиште приближније Ломбровом и било би правилније но претходно, јер се антисоцијална воља може једино тако уништити, ако се опасни елементи пронађу и казне. Али се и овде одмах показује, да се појам кривице и опасности не поклапају јер кривица може бити већа а опасност мања и обрнуто, и што и овде постоји опасност, да се душевно болесни казне.

Оба ова правца посматрана у целиви одводе нас закључењу, да је оснивање одговорности без кривице ма то било по основу каузалитета или опасности, погрешно, јер ствара и кривичну одговорност за душевно болесне, што је противно општем правном схватању. Свако схватање кривице, које не води рачун о повреди извесне дужности, на име да је неко морално крив за оно што је учињено, т. ј. да то није смео да учини, па је учинио, оснивало се то схватање на каузалитету или социјалној опасности, противно је суштини појма кривице и одводи нежељеним резултатима у погледу кажњавања по досадашњим схватањима.

У погледу овога питања о кривици по схватању нове школе најинтересантније је изложити схватање проф. v. Liszt — као представника њеног и најпозванијег писца новог правца у Немачкој.

v. Liszt разликује кривицу (Schuld) у формалном и материјалном смислу: формално, „кривица је одговорност учиниочева за противправно извршену радњу“; материјално „кривица је антисоцијална воља која се појављује из дела (антисоцијалног понашања)“.

Ово је Листово схватање у супротности са схватањем класичне школе, која двоји кривицу (Schuld) од кривичне одговорности (Verantwortlichkeit) и прву сматра као претпоставку друге (Voraussetzung).

Против изједначења ова два појма говори сам живот — правна пракса — јер ми увек пре него што кажемо, да је неко за нешто одговоран, утврђујемо да је он за то крив, што нам јасно показује, да је кривица претпоставка одговорности. А осем тога има случајева, где постоји кривица без одговорности: привилегије пославичке неодговорности за кривице учињене у говору у парламенту, чиме се до очигледности доводи погрешност схватања о изједначењу ова два појма.

Исто је тако погрешно г. Liszt-ово схватање о изједначењу појма кривице са антисоцијалном вољом, јер се у том случају тим појмом обухватају и душевно болесна лица, где у ствари постоји антисоцијална воља без кривице, као што опет с друге стране може постојати кривица и без антисоцијалне воље (ко у нужди учини кривичао дело, узме лебац да не умре од глади). Дакле антисоцијална воља не може се принципијелно изједначити са кривицом, јер воља сама по себи, није кривица у правном смислу. Кривица је у праву повреда правне дужности а ова се вређа тек остварењем воље. Као што најлепша воља не значи испуњење дужности, тако и најружнија воља није повреда, ако није остварена: докле не пређе у противправну вољу. Отуда из антисоцијалне воље може да постане кривица; али она сама по себи није још кривица, тек дакле кад се оствари. Отуда се дакле ова два појма кривице и антисоцијалне воље имају одвојено да посматрају.

v. Liszt је дошао до овог погрешног појма о кривици услед тога што је он хтео да створи компромис између старе и нове школе: да задржи појам кривице, али да му да други садржај, онај који хоће нова школа.

Нећемо наводити места из Liszt-ових расправа, којима се ово стање ствари утврђује. У том погледу треба видети његов Lehrbuch, стр. 154, 157 и Aufsätze, II стр. 189., где он употребљава појам кривице у смислу старе школе, и где потпуно напушта појам кривице и казне сасвим у крајњим закључцима нове школе. При конструкцији новог права v. Liszt је често у супротности са самим собом што су многи писци у критици истакли и констатовали на штету нове школе.

II. *Пишоње о кривичној урачунљивости.* У вези са питањем о кривици (Schuld) позитивна се школа разликује од класичне и у схватању питања урачунљивости (Zurechnungs — fähigkeit).

v. Liszt је поставио у том погледу три дефиниције, које материјално одређују појам урачунљивости:

а). Урачунљивост је способност за социјално понашање, т.ј. за понашање, које одговара захтевима заједничког живљења људи у држави. То је тзв. способност социјалног прилагођавања. Овој дефиницији служи као објашњење друга дефиниција по којој урачунљивост претпоставља, да душа учиниочева располаже извесним богатством представа потребних за социјалну пуну вредност, да веза представе бива нормалним начином и нормалном брзином, да осећајна јачина представа и с тим у вези мотивна снага општих, правних, моралних, религиозних и др. норми одговара просечној мери, да правац и јачина импулса воље не показује битно ништа абнормно;

б). Урачунљивост је нормално одлучивање мотивима... Ко на мотиве нормално реагира урачунљив је... Урачунљивост постоји при постојању могућности одлучивања мотивима...

в). Урачунљивост је способност за примљивост (пријем) мотива, који се желе казном (њеном претњом или њеним извршењем) да постигну.

Ако испитамо значај посебице сваке од ових дефиниција долазимо до закључка, да ни једна од њих не одговара фактичном стању ствари.

Тако дефиниција под а) има ту ману, што појам урачунљивости схвата једнострано, једино са гледишта социјалног понашања, док је тај појам општи психолошки појам, јер обухвата све правце људског делања. Сем тога такав појам одводи нежељеном резултату, да се непоправљиви злочинци и злочинци из навике огласе за неурачунљиве и некажњиве, пошто су они изгубили способност социјалног прилагођавања. Напослетку такав појам чини немогућним утврђење границе између урачунљивости и неурачунљивости, јер је повлачи сувише уско или на једној или сувише широко на другој страни. Јер док је могућна способност социјалног прилагођавања код извесног душевно болесног а искључена код каквог пустињака непријатеља човечанства, докле је у првом искључена урачунљивост а у другом несумњива, док би по другом појму урачунљивости основаном на социјалном прилагођавању имао да буде обрнути

закључак. До таквог закључења дошао је v. Liszt по томе што је изједначио појам урачунљивости са појмом социјалне ваљаности ма да се они не поклапају, што доказује случај душевно болесних, где постоји донекле њихова социјална ваљаност т. ј. да нису опасни по друштво и да се њему могу прилагодити па ипак нису урачунљиви, ако учине какво кривично дело.

Напред поменути додатком уз дефиницију под а) v. Liszt је покушао, да је донекле за практичног судију објасни. Али то објашњење даје пракси још веће тешкоће. Саставни делови његови су тако растегнути и сумњивог значаја, да се не могу научно примити као подесни саставни делови једне научне дефиниције. Ближе испитивање нам даје следећи резултат.

Тако с обзиром на елеменат „да душа учиниочева располаже извесним богатством представа“ не може се утврдити колико то богатство треба да буде, не зна му се ни максимум ни минимум, па се према томе не може ни утврдити да ли раскош или оскудица у том богатству повлаче неурачунљивост.

С обзиром на елеменат „да веза представа бива нормалним начином и нормалном брзином“ настају такође тешкоће за судију да утврди нормални начин и нормалну брзину што је код разних људи и разних класа све разно. И овде као и горе настаје немогућност да се каже: да ли убрзање или успорење начена и брзине повлачи урачунљивост или њено искључење

Не стоји ствар боље ни са елементом „да осећајна јачина представа . . . одговара просечној мери“, јер је такође немогуће утврдити ту просечну меру.

Напоследку тако стоје ствари и са последњим елементом, „да правац и јачина импулса воље не показује битно ништа абнормално“, јер је немогуће тврдити да ће појачани импулс искључити урачунљивост и обрнуто.

Дефиниција под б) такође није добра. Као простија и мања она свакојачко има преимућство према оној под а) и с тога је и сам v. Liszt као меродавну у својим списима поглавито и употребљава. У суштини својој v. Liszt сматра их обе као једно исто изражено у двема формама, разним изразима, јер по његовом мишљењу обе дефиниције воде истом резултату, јер ко се нормално детерминира има истовремено и социјалну способност прилагођавања. Међутим ствар ипак не стоји тако, јер неко се може ненормално детерминирати (какав меланхо-

личар) па ипак његово понашање да не одговара захтевима друштвеног живота, и обрнуто: неко се може формално детерминирати (као пустињак непријатељ друштва) и немати способност друштвеног прилагођавања. Отуда би у пракси настале тешкоће за судију, коју од ових двеју дефиниција да примени: јер по једној учинилац кривичног дела нема социјалну способност прилагођавања, а по другој се формално одлучује, те истовремено може бити неурачунљив и урачунљив, према примени једне или друге дефиниције.

Ова дефиниција, ма да је најближа схватању обичног живота, има поглавито ту ману, што се урачунљивост јавља као објект, на који разне представе дејствују у правцу извесне одлуке, докле он сам (човек) нема самосталног одлучивања или давања правца својим одлукама. У овој пасивној форми схватања урачунљивости лежи управо непознавање самог њеног бића. У самој ствари појам урачунљивости садржи у себи извесну активност т. ј. способност човека не да се одлучује како представе дају правац одлуци, под њиховим утицајем, без свога садејства, већ да се сам одлучује, слободно, ценећи њихов значај и обим и дајући им правац који он хоће. Духовно здравом човеку ми приписујемо ову способност самоодлучивања у свима правцима остварења његове воље.

На послетку ни трећа дефиниција под в.) не одговара захтевима схватања старе школе. По тој дефиницији урачунљивост се јавља као способност оценити дејство казне на себи (тзв. *Straffähigkeit*). v. List не сматра ову дефиницију као самосталну, већ као једну врсту дефиниције урачунљивости као нормалног одлучивања (тзв. *Determinierbarkeit*). Међугим та се дефиниција ипак има сматрати као самостална, јер се при њеној примени не долази до истих резултата, до којих се долази применом дефиниције под б). Јер је могућно да душевно болесно лице буде осетљиво при примени казне, т. ј. способно да осети последице казне, а да се при том оно нормално не одлучује, као и обрнуто да лице које се нормално одлучује, није способно да осети последице казне т. ј. прима казну без бојазни и дејства на идеје које има у глави на пр. гоњени хришћани на које није утицала примена ни најстрожијих казна. Према томе душевно болесно лице имало би да се казни, а отпадници од вере да се ослободе казне.

При примени ове дефиниције под в). наилази се на тешкоћу још и у томе, што се способност за осетљивост казне са сигурношћу може утврдити тек онда када је казна потпуно примењена, а све-дотле постоји само претпоставка за такву способност. Огуда следује, да се казна мора изрицати већ при самом постојању те претпоставке, што се противи основном садашњем правном схватању. Према томе схватању могло би се за сваког човека рећи да је његова урачунљивост сумњива све дотле докле не изврши какво кривично дело, а да у том моменту постоји већ његова способност за осетљивост казне. Ово већ по томе, што претња казном (тзв. *Strafdrohung*) није имала дејство да уздржи од извршења дела, те је потребна примена казне (тзв. *Strafvollzug*) да констатује потребну способност за осетљивост казне (тзв. *Empfänglichkeit*).

Ово нас посматрање v. Liszt-овог схватања одводи закључку, да његове три дефиниције урачунљивости нису три просте форме изражавања једне исте мисли, већ су то три самосталне дефиниције, које одводе у примени разним резултатима. И ако стоје дакле у супротности оне у науци његовој представљају јединство. Критика је устала против таквог схватања и ово јединство признала у толико, што све три дефиниције имају то заједничко, да не схватају суштину појма урачунљивости нити однос њен према неурачунљивости.

Резултати до којих води v. Liszt-ова наука о урачунљивости показују нам лажну тачку поласка и она лежи у томе, што појам урачунљивости у примени на казнено право није доведен у везу са појмом кривице и схваћен као способност за кривицу (тзв. *Schuldfähigkeit*). А стварање појма урачунљивости без појма кривице не може имати успеха, јер оно не схваћа основни значај момента кривице у остварењу против-правне воље извесног лица у казненом праву.

12. *Деоба криваца у групе.* У погледу схватања казне социолошка школа сматра казну као меру, која се изриче ради заштите друштва. Она посматра казну са гледишта заштите друштва, а не са гледишта одмазде за учињено кривично дело. Она је данас социјална казна заштите (тзв. *Schutzstrafe* немачког права). Овај циљ заштите постиже казна застрашењем, поправком и онеспособљењем за чињење кривичних дела.

И за ово схватање меродавно нам је излагање v. Liszt-ово. Он дели све кривице на три групе: случајне злочинце, злочинце из навике поправљиве и злочинце из навике непоправљиве,

којима одговарају три разне казне: застрашења, поправке и онеспособљења, од којих се казна застрашења примењује према случајним злочинцима, казна поправке према поправљивим злочинцима из навике и казна онеспособљења (чињења бештетним — *Unschädlichmachen* —) према непоправљивим злочинцима из навике.

Ова тројна деоба циља казне нема свога оправдања са гледишта саме позитивне школе, која ју је истакла, нити опет за тројну деобу криваца постоји практична потреба.

Јер, ако се као циљ казне постави поправка (*Besserung*), онда се не увиђа разлог зашто да се поправља само злочинац из навике, а да се не поправља и случајни злочинац, јер је баш овај показао, да његово понашање не одговара захтевима социјалног живота у заједници, те му је поправка антисоцијалне воље потребна. Ако се пак поред поправке постави и циљ застрашења (*Abschreckung*) и овај се сматра за довољан код случајног злочинца, није јасно зашто сам тај циљ није довољан и код поправљивог злочинца из навике, чим постоји извесност, да се он прилагодио социјалним захтевима друштва т. ј. чим је се он застрашењем од казне уздржао од даљег вршења кривичних дела. Друштву тада не прети од њега више никаква опасност.

Циљ застрашења, посматран са гледишта социолошке школе, имао би у толико пре да се сматра за довољан за поправљивог злочинца из навике, пошто и казна поправке у основу има исти циљ као и казна застрашења: да се људске радње саобразе закону: пристојно понашање. Поправка коју *v. Liszt* тражи није морална поправка, већ социјална, грађанско правна, које изразе он употребљава, док је класична школа навикла да манипулише са појмом моралне поправке, који постоји као споредан циљ казне у њеном појму одмазде и правичности. Социјална поправка, о којој *v. Liszt* говори, није дакле поправка која почива на унутрашњем преображају кривца, већ се тиче само спољњег понашања његовог. Социјално је поправљен онај, ко више не чини кривична дела, без обзира на унутрашње мотиве, који га у томе руководе.

Из тога излази, да казна застрашења и казна поправке не представљају две различите казне, пошто обе имају исти циљ: спољно понашање, које не долази у сукоб са законом. Оне се само разликују у средствима примене: код прве се

постиже циљ уношењем егоистичних мотива, а не друге алтруистичних. Међутим казна поправке, како је замишља класична школа има сасвим други циљ: унутрашњи преображај воље кривчеве, морални преображај.

Како се пак социолошка школа задовољава циљем заштите друштва, то њој није ни стало до овог моралног преображаја; њој је довољно да се кривац прилагодио друштвеној средини да не чини кривична дела. По томе излази логичан закључак: да су њене казне застрашење и поправка, обе казне прилагођавања (тзв. Anpassungsstrafe).

Отуда нема практичне потребе, са гледишта социолошке школе, за деобу злочинаца: у случајне и злочинце из навике способне за поправку, јер и за једне и за друге постоји потреба прилагођавања и способност код обе групе за то прилагођавање.

Тиме се целокупна теорија v. Liszt-ова своди на казнену теорију прилагођавања, који циљ лежи ван области Казненог права. Јер се принцип прилагођавања не сме поставити као принцип Казненог права, пошто је то принцип социолошког научног схватања природних наука.

13. *Циљ онеспособљења.* Што се тиче трећег циља социолошке казне: тзв. онеспособљења кривчевог за даље чинијење кривичних дела, ваља нам приметити, да та мера као казна прелази допуштене границе ограничења људске слободе. Њена примена одводи доживотном лишењу слободе често пута не само опасних непоправљивих криваца него и таквих криваца непоправљивих, чија опасност није таква да изазива потребу примене једне тако строге казне. Познато је, да постоји читава група крадљиваца и варалица, који по издржаној казни често постају повратници, и несумњиво заслужују поновну примену, пооштрење казне, али се правни осећај противи да се због таквих ситних правних повреда такви кривци доживотно лише слободе, да би се њихов поновни криминалитет спречио. Примена овога принципа показује немоћ државне власти у борби против криминалитета. Истовремено он нам показује, да у ствари не представља никакав казнену циљ, већ више једну меру сигурности: елиминисање штетних елемената из друштва једном превентивном мером сигурности, која нема ничег заједничког са идејама казненог права. Та мера дакле не стоји у сразмери са узроком, који ју је изазвао, јер је лечење опасније

него сама болест (како је лепо рекао један немачки писац: *die Kur ist bedenklicher als die Krankheit*).

v. Litz означава казну као „вештачко прилагођавање“ (*Künstliche Anpassung*) злочинца друштву средством поправке или застрашења или као „вештачку селекцију“ (*Künstliche Selection*) социјално покварених лица. Међутим овакво је сватање потпуно погрешно у погледу вештачке селекције, јер се у том случају не може говорити о неком прилагођавању кривца друштву, које је прилагођавање суштина казне заштите друштва — социолошке казне. Казна селекције противна је у суштини својој циљу казне социолошке школе.

Овој казни селекције v. Litz-а одводи његово погрешно схватање, да је поправка кривца искључена после навршене 21 године, и онда му не остаје ништа друго него ради заштите друштва вршити општу селекцију. Он вели: да је поправка кривца у смислу грађанске поправке т. ј. прилагођавања захтевима заједничког друштвеног живљења искључена, ако је он навршио 21 годину. У таквом случају остаје нам да застрашењем дејствујемо на егоистичне мотиве кривчеве да се уздржи од новог извршења кривичних дела. Где те могућности нема — остаје нам једино тзв. селекција.

Као резултат v. Litz-овог схватања имамо ово стање: према малолетницима до 21 г. примењује се казна поправке, свеједно: да ли је он стучајни или злочинац из навике; за злочинце после 21 године примењује се казна застрашења, свеједно: да ли је он случајни или злочинац из навике; за оне злочинце, према којима се казна застрашња покаже без дејства долази казна онеспособљења — безопасности — селекције, искључења из друштва. Из овога се види, да деоба кривца у класе ни за самог v. Litz-а није до краја меродавна, већ 21 година, чиме се у циљ казне унео један нов елемент, који деобу кривца у 3 групе и деобу циља казне у 3 групе чини илузорном.

Ако се казно право схвати као право заштите, како то хоће социолошка школа, онда се при остварењу његових задатака има поћи једино од потребе заштите, која је претпоставка за врсту и величину мере — казне — које се према кривцима имају предузети. Све друго је при том од споредног значаја и вредности.

Последица таквог захватања јесте, да је кажњивост увек искључена чим не постоји потреба кажњења. У таквим случајев-

вима казна се не примењује било због спољних или унутрашњих узрока: прво имамо кад наступе такве околности, на основу којих се да закључити, да кривац неће чинити више кривична дела, јер је на пр. отпао мотив који га је одвео извршењу првог дела, случај убиства ванбрачног детета, ако се мати његова после тога уда, услед чега нема потребе ни за поправку ни застрашење, где је дакле казна са гледишта потребе заштите друштва безциљна и др. томе слични примери; друго имамо кад потреба заштите сама собом престане, у случају истинито утврђеног покајања, које искључује сваку бојазан од поновног чињења кривичних дела те нема потребе за застрашење, а још мање за социјалну поправку, пошто је код кривца већ морална поправка његовим истинитим покајањем и понашањем постигнута, услед чега је свака казна — заштите — бесциљна. Што пак класична школа кажњава и у таквим случајима, она има свој основ у самом кривичном делу, које је довољан основ за казну, дотле позитивна школа и без тога основа — и без основа потребе какве заштите ипак кажњава.

Још једна нежељена последица таквог схватањм лежи у томе што казнено право заштите одводи кажњењу свих припремних радња за извршење кривичних дела, пошто се у њима испољава антисоцијална воља, па чак и таквих далеких радња које се у смислу садашњег казног права не могу означити ни као припрема, ако се по њима као сигурним околностима да закључити опасност за будуће извршење кривичних дела: куповина оружја, кретање у рђавом друштву.

Напоследку такво право одводи кажњењу душевно болесних лица, ма да социолошка школа — већи део писаца — одустаје од тога захтева.

Одмеравање казне такође је произвољно — одводи чак неодређеној осуди — као и сама потреба заштите, јер се према њој одређује. Социјална опасност има да замени садашње мерило кривице и тежину кривичног дела, што одводи нежељеним резултатима: строжем кажњењу блажих кривица и обрнуто, према јачој или мањој антисоцијалној вољи или социјалној опасности, чиме се садање схватање казног права у погледу одмеравања казне на етичкој основици потпуно уништава на супрот општем правном схватању, које разуме значај тога моралног елемента и хоће да га задржи.

(Свршиће се)

Д-р Д. М. Суботић.

ПОСЛЕДИЦЕ НЕДОЛАСКА ТУЖЕНИКОВОГ НА РОЧИШТЕ

1. Од имаоца једнога права зависи хоће ли употребити или не употребити своје право (§ 22 грађ. зак.). И за то онда од њега зависи и то хоће ли се ради заштите свога повређенога права суду за заштиту обратити. Према томе ствар је тужитеља хоће ли се подизањем тужбе отпочети грађанска парница (§ 3 грађ. суд. пост., у коме се вели: „где нема тужитеља не може бити ни суђења.“) Али питање се поставља: може ли бити суђења услед неактивности туженика, кад он неће на тужбу да одговори, кад неће на одређено за суђење рочиште да дође?

У римском т. зв. формуларном поступку недолазак туженога пред судску власт (т. зв. поступак *in iure* пред претором)¹ кажњаван је као непослушност и тужени тиме принуђаван да пред власт дође, а недолазак пред судију — грађанина, кога је претор орређивао да парницу пресуди (*iudex*, поступак *in iudicio*) имао је ту последицу да се суђење изводило са самим тужиоцем, који је могао уверити судију о своме праву и на тај начин доћи до повољне за себе одлуке. У старом немачком и старијем канонском праву тужени је принуђаван казнама, екскомуникацијом, одузимањем имовине да се упусти у парницу.² Доцније се установила фикција да се сматра као да је изостали туженик дошао на суђење, да није истина никакве приговоре на тужбу чинио, али да је тужбено потраживање и тужбена факта *оспорио*. На тај начин могао је тужилац доћи до пресуде у своју корист, ако би пред судом доказао чињенице, на којима своје право оснива (принцип негативне литисконтестације). Овакав је систем несумњиво био бољи, али је, по мишљењу извесних писаца,³ оптерећавао тужиоца једном излишном дужношћу доказивања, пошто туженик, који је уредно позван и могао доћи на суђење, не би изостао кад би био уверен да тужилац нема права. Отуда је под утицајем саксонског права

¹ Пред којим се имало утврдити има ли места заснивању спора и о којим чињеницама тужилачке и тужене стране има *iudex* — грађанин судија — по налогу претора парницу да пресуди.

² И по старом српском праву употребљаване су против туженога, који није хтео доћи по позиву на суђење, принудне мере да на рочиште дође (Види Ст. Новаковић, Удава или апшење за дуг, Бранич 1892. стр. 14).

³ В. Pollak, System des oesterr. Zivilprocessrechts I стр. 464.

усвојено у немачком¹, а у неколико и у аустријском грађ. суд. поступку², да се сматра да изостали туженик *признаје* тужбене наводе (принцип афирмативне литисконстесације) те их тужилац не мора доказивати.

2. Какве су последице недоласка тужениковог на рочиште по нашем законикy? Ми апстрахујемо случај да је тужени у смислу § § 130 и 131 грађ. суд. пост. тражио и добио одлагање рочишта, и задржавамо се на томе да се одређено рочиште, на које је тужилац дошао, има одржати. Хоће ли се у овом случају чињенице, на којима тужилац своје право оснива, сматрати као доказане самим недоласком туженика или ће их тужилац морати доказати? Мислимо да овде треба прво направити ову разлику: је ли туженик одговорио на тужбу и у одговору оспорио наводе тужиоца или није.

а). *Туженик је одговорио на тужбу.* У свом одговору на тужбу туженик може или порећи да стоје наводи тужиочевих или навести који приговор противу тужбених навода. У оба ова случаја постоји оспоравање навода тужиочевих, којима је циљ да туженик буде осуђен да задовољи захтев тужиочев, и због тога тужилац мора доказати своје наводе с обзиром на § 178. грађ. суд. пост., по коме „парничар треба да докаже збића, на којима оснива своје право“. Недоласком туженога на рочиште тужилац се не ослобођава дужности, да доказивањем убеди суд у истинитост својих тврђења, али положај тужиочев у толико је повољнији, што туженик губи она права, о којима је реч у § 140, на име: што туженик не може бирати вештаке и против оних, које је противна страна изабрала, изузећа чинити, те ће тужилац моћи изабрати два вештака (ал. 5 § 248), што не може чинити изузећа противу форме и уредности

¹ Немачког грађ. суд. пост. § 331 гласи: „Ако тужилац предложи да се против туженога, који није дошао на рочиште за усмену расправу, изрече пресуда изостанка, онда ће се фактички усмени наводи тужиоца сматрати као признати. У колико они оправдавају тужбено захтевање пресудиће се по њему. У колико то није случај, тужба ће се одбити.“

² Аустријског грађ. суд. пост. § 396 прописује: „Ако тужилац или туженик изостану са првога рочишта, онда ће се фактичко тврђење, што га у погледу предмета правнога спора изнесе странка, која је дошла, држати за истинито у колико не буде оповргнуто доказима, који су пред судом, те ће се на тој основи по предлогу странке која је дошла и тужбеном захтеву одлучити пресудом због изостанка.“ И у угарском грађ. суд. поступку од 1911 године налази се наређење: „Ако туженик не дође на рочиште за парничење, онда ће он, по предлогу тужиоца, бити пресудом осуђен сходно захтеву тужбе.“

исправе, коју је тужилац поднео, те ће се исправа, ма да не одговара свима законским прописима, ипак сматрати као уредна¹, што не може чинити изузеће противу поузданости тужиоцевих сведока, што не може доказивати да је тевтер неуредан, те ће се тужилац на њега моћи позивати баш и да је у ствари неуредан, што ће се узети да је главну заклетву повратио тужиоцу. Ако је туженик у одговору на тужбу поднео доказе за одбачај или одлагање парнице (§§ 107 и сл.), онда је суд дужан, и ако туженик није дошао на рочиште, да те доказе оцени и онда одлуку донесе. Пошто је тужилац присутан на рочишту, то он може тужениковим наводима чинити приговоре, дакле оспоравати њихову истинитост, и онда они, као оспорени, неће се при решавању по § 178 сматрати за истините, него њихову истинитост треба доказати. У колико се у одговору на тужбу туженик за доказ својих навода, којима поткрепљује своје приговоре, позвао на сведоке (§ 107) суд ће их, ако судошли саслушати, (§ 171) и исказ њихов оцени слободно (§ 213). Због недошавших сведока рочиште би се имало одложити и друго ради њиховог саслушања одредити (§§ 173, 239). И поднесене исправе од стране туженика за доказ својих навода, суд ће оцени, при чему може ово наступити: да тужилац поднесену приватну исправу одрекне, и онда туженикова чињеница, за чији је доказ исправа поднесена, остаје недоказана, пошто је по § 189 подносилац дужан доказати њену истинитост. Како он није дошао на рочиште, суд, због одрицања исправе, неће застајати са извиђањем парнице, него ће сматрати да чињеница није доказана, и пресудити парницу без обзира на њу. Само ако би се приликом оцењивања исправе

¹ Овај законски пропис није довољно јасан. Тиме што туженик није дошао на рочиште, он губи право „чинити изузеће противу форме и уредности исправе.“ Значи ли то да ће суд свако писмено, које тужилац поднесе, сматрати као исправу са оном доказном снагом, коју исправе имају, за то што је туженик недоласком на рочиште изгубио право да чини изузеће противу форме и уредности исправе? Очеvidно је да то законодавац није мислио. Ако на поднесеном писмену нема на пр потписа издатеља, или оно потиче од ненадлежне власти, онда нема ни исправе. Писмено дакле мора испуњавати *бишне* захтеге, који се за важност исправе трже, па да се оно може примити као доказно средство. То што се у § 139 вели да недошавши парничар губи право чинити изузеће противу форме и уредности исправе, може значити само то, да ће суд, услед недоласка парничара на рочиште, сматрати као пуноважно доказно средство и ону исправу, која би имала мањих недостатака, а који би јој одузели доказну снагу, да је противник учинио приговор на њу. На пр. облигација коју би дужник само потписао, узела би се као потпун доказ противу њега, кад он не би дошао на рочиште и тиме изгубио право да чини приговор против њене уредности (§ 192).

појавило које казнимо дело парничара, а од ислеђења овога дела и пресуде зависило би решење грађанског питања, суд ће од даљег извиђања и суђења парнице престати и отпочети криминално извиђање против кривца (§ 174). За случај да је туженик за доказ својих навода у одговору на тужбу поднео јавну исправу, њу ће суд у смислу § 188 узети као потпун доказ. Ако тужилац пориче њену истинитост, онда се појављује кривично дело, и тада према § 174 треба застати са грађанском парницом, док се кривично питање не расправи. Ако би туженик поднетим доказима у одговору на тужбу довео своје наводе до велике вероватноће, суд му може досудити допуњавну заклетву (§ 291). Главну заклетву, коју би туженик у одговору понудио тужиоцу за доказ својих приговора, дужан је тужилац да прими или да поврати или да у смислу § 287 противно наводу туженога докаже.

Из свега овога излагања излази да по нашем законнику тужилац мора доказати чињенице, које је навео ради оправдања тужбенога потраживања, и ако туженик није дошао на рочиште, само ако их је овај у одговору на тужбу оспорио.

б) *Туженик, који није дошао на рочиште, није на тужбу одговорио.* По § 106 тужени је дужан у течају одређеног му рока на тужбу потпуно одговорити и све оно навести што му за одбрану служи. Али закон не прописује санкцију овом наређењу сем оне у § 107 за случај да тужени не наведе који му је сведок болестан или стар да не може доћи суду, јер тада неће моћи на рочишту захтевати да се сведок код куће испита, за тим кад не поднесе у одговору доказе за одбачај и одлагање парнице, јер „иначе неће моћи то на рочишту тражити“. Шта ће дакле постићи туженика, који није ни на тужбу одговорио нити на рочиште дошао? Ако тужилац не тражи да се због тога рочиште одложи (тач. 2 § 137), приступиће се извиђању, и недолазак туженика, који само губи права из § 140, неће ослободити тужиоца да докаже своје наводе, који ту дужност има по општем правилу из § 178 да је парничар дужан доказати збића, на којима своје право оснива. У § 178 истина после овог општег правила додаје се „иначе она (збића), у колико од противне стране буду оспорена, неће се при решавању спора сматрати за истинита“. По овоме би изгледало, аргументом а contrario, да, у колико факта нису оспорена, да ће се за истинита сматрати. И како

туженик није дошао да их оспори, то би се тужиочева факта имала сматрати за истинита, и он би био ослобођен дужности доказивања. Међу тим овако резонување не би било тачно. У нашем поступку нема изричног прописа, да ће се услед недоласка туженика на рочиште тужилачка факта сматрати, без доказивања, за истинита, какви прописи постоје у немачком и аустријском законнику, као што смо горе изложили. Последице недоласка туженика на рочиште специјално регулише § 140, а у њему нема одредбе о томе да ће се услед тога тужилачка факта сматрати за истинита. Парничар је у опште ослобођен да доказује факта ноторна, факта за која постоји законска претпоставка да су истинита (§ 179) и факта која парничарев противник призна пред судом да су истинита (§ 180). Према томе и кад туженик не дође на рочиште остаје у важности правило *actori incumbit probatio* (§ 94 тач. 3.). У осталом да је тужилац дужан убедити суд доказивањем у истинитост својих наведених чињеница, види се и из § 171, по коме „ако која парнична страна на рочиште не дође, суд ће ону која је дошла и дошавше сведоке преслушати и пресуду изрећи“. Ови дошавши сведоци могу бити тужиочеви или туженикови (за случај да се он у одговору на тужбу на њих позвао). Њих ће суд саслушати, и ако која парнична страна, па дакле и туженик, не би на рочиште дошла. Међу тим законодавац не би прописивао да се сведоци у овом случају испитују, да је усвојен систем ослобођења тужиоца од дужности доказивања за случај тужениковог изостанка од рочишта. Зашто би се тужиочеви сведоци саслушавали да потврде наводе тужиоцеве, ако би се ови самим недоласком туженика за истините сматрали? Из свега овога види се, да по нашем законнику недолазак туженика на рочиште значи то исто што и изрично оспоравање тужилачких навода на рочишту, дакле прећутно оспоравање, а чим има оспоравања парничарских навода од стране противника, наводи парничара не сматрају се за истините и он их мора доказати (§ 178).¹

По § 159 „сваком парничару слободно је обстојатељства која је навео попунити, исправити и поткрепити.“ Према томе тужилац може у потврду свога захтева навести нове чињенице и поднети нове доказе на рочишту, на које туженик није дошао.

¹ У овом смислу и одлука Касационог Суда од 19. I. 1909. Бр. 679. В. Никетић, Грађански Судски Поступак, стр. 75.

Те нове наводе и нове доказе суд не може узети у оцену, док се са њима не упозна тужених, коме се на основу начела обостранога саслушања мора дати прилика да се о њима изјасни (§ 161).¹ Он у погледу ових нових навода и доказа не губи ни она права из § 140., јер и да је дошао, положај тужиоцев не би био бољи; рочиште и тада имало би се одложити по захтеву туженика (§§ 160, 137). За то се оно и у овом случају, кад туженик није дошао, има одложити и наведене нове чињенице, као и поднесени нови докази, доставити туженику на одговор у смислу § 104.²

3. Туженик који није био дошао на рочиште, и против кога је пресуда изречена, има по нашем Законику ова средства противу пресуде:

а) Туженик је до дана рочишта или на сам дан рочишта (§ 127.) јавио суду, подносећи доказе или обећавајући заклетву, да услед важних узрока, без своје кривице, не може на рочиште доћи ни пуномоћника послати и тражио одређивање другог рочишта (§ 130.). Ми смо претпоставили у горњим излагањима да суд није овај захтев уважио, него одржао рочиште и пресуду изрекао. Против ове пресуде може туженик изјавити правно средство (§ 133) по прописима, који за то вреде (глава VII и VIII грађ. суд. пост.) и у њему жалити се и противу тога, што му рочиште није продужено. Ако виши суд нађе да је имало места продужењу рочишта, наредиће првостепеном суду да одреди рочиште. У том случају туженик има и она права, која је изгубио био што на раније рочиште није био дошао (§ 140), јер услед оправданог изостанка са рочишта уништава се пресуда и њене последице (§ 141) и ствар се враћа у стање пре рочишта. Он дакле може чинити све оне приговоре, које услед недоласка на раније рочиште није могао чинити, и с обзиром на § 159. може своје наводе поунити, исправити и поткрепити, па и нове доказе поднети, услед којих може доћи до одлагања и овог рочишта у смислу тач. 3 § 137, ако дакле тужитељ неће на њих одмах да одговара. Ако виши суд нађе да је захтев тужеников за одлагање рочишта био неуместан, онда ће оценити да ли је, с об-

¹ У овом смислу и одлука Касационог Суда од 13. марта 1907. Бр. 2684. В. Никетић, Грађански Судски Поступак, стр. 68.

² В. одлуку Касационог Суда од 19. октобра 1905. Бр. 7416, Никетић, стр. 48.

зиром и на правно средство, пресуда на закону основана, и по томе донети о њој своју одлуку. Права која је туженик услед недоласка на рочиште био изгубио, остају у овом случају дефинитивно изгубљена, и ако би се туженик у правном средству хтео користити њима, виши суд то неће узети у обзир. Кад би пак виши суд поништио пресуду нижега суда због таквих погрешака у поступку суда, на које виши суд по службеној дужности има пазити (на пр. ако је рочиште одржано без позива туженика, ако му тужба није била дата на одговор), па се услед тога нареди суђење пред првостепеним судом, онда наравно изостанак туженика са ранијега рочишта не може се узимати у обзир. Приговоре, о којима је реч у § 140, туженик би могао чинити на овом другом рочишту, и ако на ранијем није био.

б) Туженик који је био изостао од рочишта, и против њега је пресуда изречена, није тражио друго рочиште. У овом случају он може у року од 15 дана по пријему пресуде, а по свом избору, или правдати изостанак или противу пресуде правно средство употребити (§ 134). а) Правдање бива на начин прописан у § 135 пред првостепеним судом. Ако суд узроке изостанка с обзиром на поднесене доказе уважи, одредиће друго рочиште, а такође ако туженик положи заклетву да на рочиште није могао доћи у случају кад је заклетву на ту околност досудио туженику, који није могао доказе поднети о томе да је био спречен доћи на рочиште.¹ На овом другом рочишту туженик има, онако исто као што смо видели у случају под а), права на оне приговоре, које раније није могао чинити због изостанка са рочишта. Раније изречена пресуда и њене последице уништавају се (§ 141). Ако туженик не оправда пред судом изостанак или ако досуђену му заклетву

¹ Заклетву своју да без своје кривице није могао доћи на рочиште ни пуномоћника послати парничар има, према §135, да обећа у случају „где није могуће доказе набавити“. То значи да суд има да цени: да ли је парничару било могуће поднети доказ за онај узрок, за који вели да га је спречно доћи на рочиште. Ако суд нађе да је парничар у могућности поднети друго доказно средство за тај узрок, онда му неће заклетву досуђивати. У овом случају суд би имао наредбом да остави парничару рок, у коме има да поднесе доказ за узрок, који га је спречно да на рочиште дође. Ако овај рок протеће и парничар доказ не поднесе, онда изостанак остаје неоправдан, и пресуда се има огласити за извршну у смислу §§ 134 ал. 2, 135 и 136. А ако парничар поднесе доказ, суд ће према њему одлучити да ли је изостанак био оправдан, па ако нађе да јесте, одредиће друго рочиште, а ако нађе да није огласиће пресуду за извршну (§ 136).

не положи, суд ће огласити пресуду за извршну (§ 136.). β) Ако туженик изабере правно средство да војује против судске пресуде, која је донесена и ако он није био на рочишту, онда он не може у правном средству покретати питање о правдању изостанка са рочишта. Употребом правног средства изгубио је право да се користи установом правдања изостанка (ал. 2 § 134). Изостанак његов остао је неоправдан, а тиме је дефинитивно изгубио она права на приговоре из § 140, која се услед изостанка са рочишта губе. Виши суд ће према правном средству оценити колико пресуда иначе одговара закону. Само ако се пресуда поништи са разлога што у поступку суда има погрешака, на које суд по службеној дужности има пазити (на пр. апсолутна надлежност), па се одреди ново рочиште за суђење, може туженик чинити на њему оне приговоре, у погледу којих је био изгубио право да их употреби због недоласка на рочиште (§ 140).¹

Да споменемо још да туженик, који није дошао на рочиште, али је писменим актом чинио употребу од права, о којима је реч у § 140, ипак та права губи, јер је претпоставка за вршење њихово долазак на рочиште, што се види из речи у § 140 „кад тужени не дође губи право.“

Д-р Д. Аранђеловић

¹ По § 290 ако би се имала досудити парничару главна заклетва и он пристане да се закуне, суд ће изрећи пресуду и одмах га заклету. Ако туженик није дошао на рочиште, претпоставља се да тужитељу враћа главну заклетву. Хоће ли суд у овом случају кад тужитељ пристаје да се закуне изрећи пресуду и одмах заклету тужитеља? Мислимо да у оваком случају не треба одмах заклињати тужитеља, него доставити пресуду туженику и чекати петнаест дана после пријема пресуде те да се види да ли ће он у смислу § 134 правдати изостанак са рочишта. Ако би он изостанак оправдао, доћи ће према §§ 136 и 141 до новог рочишта, и онда пресуда може, евентуално, и другачије гласити, те ће заклињање тужитеља бити излишно. Јер ако се тужитељ одмах закуне, а туженик изостанак оправда, онда се може десити да се у новом суђењу утврди неоснованост тужничевог потраживања или да се заклетва има досудити туженику, и онда би имали ситуацију да се тужитељ заклињао да стоји она чињеница, односно чијег непостојања туженик има да положи заклетву. Да оваке ситуације треба избегавати очевидно је.

ИЗ КРИВИЧНОГ И ГРАЂАНСКОГ ПРАВА ЦРНЕ ГОРЕ

1.

Почеци стварања племенске државе у Црној Гори опажају се тек за доба Петра I Светог.

У ово доба не може се говорити о некој организираној државној власти јер, зна се, да Петар I не бјеше поглавар земље на основи неког насљедног права династије Петровића, већ искључиво и једино зато што у оном добу црква бијаше персонификација државне власти те према томе и поглавар бијаше и поглавар земље.

Племена поједина, независно од Петра I, преко својих главара управљаху и владаху.

И ма да не постојаше код племена правне свијести о некој државној централизацији у овом добу, ипак је положај племена у односу на спољну ситуацију и обзиром на тешке прилике у земљи, усљед племенске суревњивости, завађања и сукоба, истина импозирао потребу да се на првом мјесту зближе, сложе и уједине, па тек послвије овога да заједничка воља та добије и санкцију у законским одредбама, које су одговарале правном појимању ондашње средине и које су се сводиле на обим, који су ондашње патријархалне прилике захтијевале.

У овом добу видимо да се хоће једино стварање заједничке цјелине у којој би сваки појединац био подвргнут кривично-правној одговорности која би искључивала и самовољу појединаца и самовољу племена и тако створеним правним поретком створена била и могућност заједничке одбране од сусједних непријатеља.

И зато сви тадашњи извори кривичног права Црне Горе не бјеху ништа друго до ли племенско право које је имало да заштити: живот и имовину човјека и интегритет државног територијума, и које је као такво потврђено и одобрено на скупу главара од 20 јула 1796 године, да одмах иза тога буде и кодификовано 18 октобра 1798 године.

Племенски главари „видећи што Турци христијанског рода непријатељи војску собирају“ једногласно доносе одредбу „законску стегу“, којом се издајници отаџбине предају проклетству и казни „отлучења од чести и поштења“ и која стега не имађаше никакве друге санкције до ли гаранције и све-

чаног обећања главара појединих племена, да ће се ње племена држати и поштовати је. Стега та од 20 јула 1796 год. никаквих других одредаба не доноси.

Ну стега, као да није баш довољну гаранцију интегритету земље давала и Петар I, који ни једног акта није могао провести без споразума и пристанка племенских главара, осјећајући да све његове клетве, проклињања и преклињања на мир и ред не помажу, осјетио је потребу да одредбе из стеге, као и остале „заруке“ и „писма“ које су већ биле донесене (али не и узакоњене), треба кодифицирати, дати форму закона одредбама које су одговарале правној свијести народа и које изискују потребе ондашњег правног поретка. И тако је постао закон Петра I Светог од 18 октобра 1798 године. Морамо одмах истаћи: да је 16 чланова овог закона донесено било прије 17-VIII-1790 год. и да су тога дана ти чланови разгледани и потврђени били, а истовремено уз то донесено осталих 17 чланова (од 16—33). Само те одредбе биле су сабором, договором донесене, али не и узакоњене (vide чл. 16.)

Из законског текста виде се (vide чл. 1.) да је још 1797 год. 6. августа било донесено „писмо“ т.ј. одлука по којој се велеиздаја казни и да је та одлука утврђена законом од 18 октобра 1798 године ergo ушла у закон, узакоњена; види се и то да је била сачињена и нека „зарука“ — одредба, у погледу лопова још 6 августа 1796 године (vide чл. 14) и да је та зарука узакоњена тек 18 октобра 1798 год. „Стега“ пак сама како већ рекосмо донесена је 20 јула 1796 год., а узакоњена је тек 17 августа 1803 год., како је то ниже речено, — када су и све одредбе закона од 18 августа 1798 год. санкционисане и потврђене заједно са „стегом“ том.

Он као поглавар цркве, која у оном добу имађаше пресудну ријеч, уз то још као човјек смјеран, побожан и правичан имађаше збиља лични ауторитет, који му даваше могућности за иницијативу при доношењу општих одредаба управе земљом; али то ни, у колико не значаше још да он сам такве одредбе има доносити, без пристанка племенских представника који се сакупљаху у сабор народни.

Сабор тај не имађаше карактер скупштинне народне, која би са поглаваром земље законе и одлуке доносила; не, то бијаше збор представника народа, који се у име својих племена обвезиваху: да ће у својим племенима, својим личним утицајем

и ауторитетом увијек прибављати поштовање и санкцију, донесеним на збору, опште народним одлукама.

Племенски сепаратизам, овога доба, гдје сваки појединац представља власт за себе, створио је поред необузданог и охолог карактера људи још и једну чудну предрасуду да се појединац никоме не покорава, да се никаквој власти не подвргава, да буде самовољно слободан, јер је најбољи онај, који је у стању да себе никоме не потчини. Потчинити се била је карактеристика млитавих, млаких људи, који не представљају достојног члана друштва

И споразумно донесене одредбе те народу необузданом и самовољном као да не припањаху души и зато се осјећаше потреба да се и закон и стега претресу на заједничком скупу главара, опет поново; да се потврде и да на њих положи заклетву главари народни:

И тако су и стега и закон Петра I претресени, потврђени и на њих заклетву сви главари положили 17 августа 1803 године на Цетињу, којим је актом закон Св. Петра прошао кроз последњу фазу и тако постао опште-народним законом, обавезним за све и свакога и којему су се већ од тада Црногорци покоравали.

И ако се не може рећи да је овај закон продукт вјешта кодификатора ипак се види и зна да је при доношењу овог закона било утицаја страног законодавства који је ван земље дошао и мора се признати да је у оном добу племенских освета закон овај ударио темеље правном поретку друштва Црне Горе, које је иза тога мало по мало добијало све јаче форму једне државне организације, да у добу кнеза Данила постане држава са свима потребним јој атрибутима и да као таква буде третирана и одмах затим и призната.

Дакле прве изворе кривичног права Ц. Горе налазимо у закону Петра I. Светога, који је, како већ рекосмо, донио и узаконио све оне одредбе, које су у правној свијести народа до тада постојале уз оне још — које су прилике и потребе онога доба захтијевале да буду донесене и попуњене и ми о томе закону као таквоме и говоримо.

Закон Св. Петра укида дотадашњу крвну освету, која је родбини убијенога давала право да се сама освети над учиниоцем кривичног дјела или његовом родбином, а тиме самим укинут је и откуп крвоза, гдје се учинилац кривичног дјела новцем

откупљивао. И као што видимо закон је стао на становиште правног начела да сваки учинилац кривичног дјела одговара не појединцу, оштећеноме, већ цијелом друштву, које је кривичним дјелом, као цјелина, погођено — да се кривична дјела прогоне у интересу друштва, а не појединца.

У закону поменутоме првенствено, и скоро једино, мјесто дато је одредбама кривичног права, он је дакле у суштини кривични законик, са по гдјекојом одредбом, која тангира имовинско право.

У самом почетку морамо напоменути да закон доноси одредбе како материјалног тако и формалног права. Он доноси квалификацију дјела и угрожење казном, а уз то још по неки пут и прописе кривично судског поступка сасвим природно, јер се не да свакако очекивати од законодавца из оног доба, при писању закона под оним друштвеним околностима, да донесе закон о кривичном судском поступку одвојено од кривичног закона.

Ма да се на први поглед опажа утицај „прочијех народа отъ свијета“ при доношењу закона ипак он ни по форми ни материјалној страни не задовољава ни најелементарније захтјеве једног кодификаторског рада.

Он предвиђа извјесна кривична дјела, али их не угрожава казном; нека угрожава двјема казнама; понекад препушта судијама одмјерење казне, људима из народа, старјешинама племена — кулук.

Најважнији принцип узаконјени, којим се власт суда и државе ставља изнад власти и самовоље појединца је онај који наређује да оштећени кривичним дјелом појединац не може вршити самовласно освету над учиниоцем кривичног дјела; с друге пак стране он није у праву ни да сам опрашта казну учиниоцу кривичног дјела, учинилац кривичног дјела не може се никаквим благом откупити чл. II., како је то до тада бивало. — Кривична дјела у општем интересу казне се *ex officio*, држава је она која штити појединца од противправних напада, а никако појединац.

Отуда резултирају два створена стања епохалног значаја:

Нестаје *крвне освеште* као оправдане, правно, појаве а с њоме упоредо нестаје и *мирење крвова* (приватно, без интервенције власти).

Закон дозвољава, у извјесним случајевима оштећеноме да прибави задовољење своме праву; али већ сада не као што

је дотада било — самовласно; већ увијек и једино као акт који се врши у форми праведне нужне одбране, у случају противправног напада на живот, имовину, част и слободу. Чл. VIII, X, и XIII.

Околности, које ниште кривично-правне последице познате су закону: малољетни и лищени „чисте свијести и памети“ не казне се — чл. XIV *in fine*.

Само се казне свршена кривична дјела; дјела у покушају не казне се, а саучесник се казни као главни учинилац кривичног дјела и саучесништво се појављује једино у облику прикривања и доцнијег помагања, саучесништва, као учешћа у самој противправној радњи, не постоји. — Чл. IV.

Кривична дјела из нехата предвиђена су; али казна за иста није одмјерена, већ је остављено судији, кнезу села и главару племена да они одмјере казну „да они зло лијече“ — Чл. IX и XXX.

Поврат је познат за крађе, крађе у поврату казне се као квалификована кривична дјела — *смрћу*.

Застару закон не предвиђа. Кривична одговорност кривца престаје смрћу његовом. — Чл. IV и V.

Реторзија је позната у случају увреда и повреда, које се догоде у свађама. — Чл. VI.

Важно је напоменути и знати: Опште околности кривичне одговорности не тичу се свих кривичних дјела, већ само неких, извјесних: саучесништва има код крађе; нехата код убиства и поништаја туђих ствари; праведне нужне одбране код напада на живот, на имовину (крађа) и част (увреда); поврата код крађе; неурачунљивости код крађе.

Закон нема повратне силе за већ учињене кривичне радње.

Изузетак је учињен једино и искључиво за кривична дјела покрађа учињених од 1796 20 јула до 1803 17 августа.

Та се дјела казне по прописима сентенције од 15 августа 1802 год. које су одредбе донесене у чл. XIV. ал. II.

Изузетак је учињен зато што су у оном добу крађе сматране за опште опасне злочине, које је требало најстрожије казнити и прогонити.

Казне, којима су угрожена кривична дјела ове су:

Као главне казне, које се као самосталне, посебне изричу: смртна казна, конфисковање имовине, и затвор.

Лишење звања увијек се досуђује са прогонством.

Прогонство из отаџбине, као забрана повраћаја у отаџбину, главна је казна; док је само протјеривање редовно у вези са споредном казном конфисковања имовине, или лишењем звања. Конфисковање имовине се, према томе, изриче и као главна и као споредна казна.

Кастиг је проклетство и казна која би одговарала губитку грађанске части (*castigo*-казна) и она се изриче као посебна казна или као споредна, по неки пут, уз ону прогонства и лишења звања.

Новчана казна (глоба) је и главна и посебна казна. Смртна казна се извршивала или вјешањем, или убијањем из пушака или каменовањем.

Када се који начин казне употребљавао одлучивао је првенствено морални и религиозни моменат.

За дјела кривична убиства, које је извршено из неморалних побуда смртна казна се извршује вјешањем, јер се „мушкетати“ (убити из пушака) може само јунак, војник, достојан да буде убијен из оружја; жена за убиство мужа казни се смрћу вјешањем, тако исто и убице виђенијих главара, или убице које су извршиле кривично дјело убиства из разбојничких побуда.

Казне те извршују перјаници на за то нарочито одређеним мјестима, обично на скуповима народа, у пазарним данима.

Смртна казна, каменовањем, употребљавана је код најтежих злочина и то само над женскимa нпр. за дјетоубиство. Ова је казна изрицана врло ријетко и како изгледа до тада примјенљивана само над вјештицама женама, које би народ за такве као але, прогласио.

Казна ова трајала је до краја тридесетих година деветнајестог вијека (В. Богишић Н. С. В. стр. 584 и Н. К. 640). У свима осталим случајевима смртна је казна убиством из пушака.

Казна прогонства састојала се у истјеривању из земље, без права на повратак у извјесним случајевима нпр. код одвођења жене и дјевојке; у извјесним пак случајевима је уследило и прогонство цијеле кривчеве породице и родбине нпр. код велеиздаје; иначе је било протјеривање.

Конфисковање имовине било је одузимање цјелокупне имовине на начин да половина исте припадне држави а половина оштећеноме кривичним дјелом лицу као накнада због учињеног кривичног дјела.

Глоба је новчана казна осим случаја када је приватно лице кривичним дјелом материјално оштећено, у последњем

случају појам глобе обухвата и појам новчане казне и појам накнаде штете — и у првом случају се називље *земаљска глоба*, а у другоме *осудбина*.

У закону Св. Петра сусријећемо се врло често са казним појмом кастиг. Изгледало би да је то нека врста главне казне; међутим није тако. Кастиг је по неки пут само казна грађанске части, иначе увијек прост синоним ријечи казна и то она казна, код које се изрицање оставља судијама да они као znalци закона, правде и обичаја, изреку казну, коју нађу за сходно.

Кривична дјела угрожена су овим казнама:

1. Велеиздаја — прогонством кривца и његове породице без права на повратак.

2. Убиство хотимично „без нужде и кривице“ смрћу (вјешањем, каменовањем, стријељањем).

3. Ако је убица утекао сваки Црногорац има право да га убије ако се поврати иначе се казни конфисковањем имовине (пола држави, а пола оштећенима.)

Истом се казном казне и саучесници.

4. Повреде тјелесне у свађи — казне се казном коју судије одмјере.

5. Предумишљајне повреде тјелесне (од силе и опачине) казне се казном коју одмјере судије; ну ако су тешке повреде онда се казне још и глобом, по одмјерењу суда.

6. Повреде квалификоване (камишем, чибуком) казне се новчаном казном, за сваки ударац по 50 цекина.

Код повреда и убистава при одбрани не казни се учинилац.

7. Убиства и повреде из нехата, не казне се; већ се оставља судијама, да ови спор помирително ријеше. Исто то бива и кад ко „убије човјека напасника врх себе.“

8. Одвођење жене или дјевојке казни се прогонством и конфисковањем имања.

9. Свјештеник који вјенчање незаконито изврши казни се лишењем звања и прогонством.

10. Убиство у крађи (извршено над крадљивцем) не казни се.

11. Самовласна наплата дуга казни се глобом и кастигом (казном, коју судије одмјере).

12. Лупеж се казни као и убица (протјеривањем етс.)

13. Свађе судије суде по увиђавности.

14. Мегданџије, који изазивљу на мегдан, казне се кастигом (казном коју судије одмјеравају).

15. Судија, који се покаже да парничну странку пристрасно заступа, казни се прогонством, лишењем звања и кастигом (губитком грађанске части).

16. Судија, који заиште или узме мито кажњава се прогонством из суда (лишењем звања) уз губитак грађанске части.

17. Парничар који обећа или даде мито кажњава се на затвор и то за сваки цекин (4 форинта) неђељу дана затвора — мито се дијели, пола припада држави, а пола се оставља за сока, који прокаже митника.

18. Злонамјерно причићење штете казни се као злочин против мира, и

19. Увреде нанесене судији казне се казном, коју одмјева сами суд.

За доба Петрова насљедника Петра II Његоша не налазимо никаквих нових закона. Владавина његова била је низ војничких и политичких перипетија, борби са Турцима и политичких пертурбација у земљи. Владавина ова учвршћавала је већ ударене темеље правног поретка.

За доба посљедника његовог Данила I осјећа се интензиван рад на организацији државе, која управо тада и добија атрибуте потребне држави.

На свима пољима јавног пословања види се живи рад на реформама. На пољу законодавства нарочито.

Најважнији државни акт књаза Данила је онај када он узаконљује одредбе, којима себе оглашава за сувереног владара, књаза и ствара насљедно право престола.

Закон је донесен 23 априла 1855 год. На њега су се главари заклели, књаз га потписао, а државни секретар премапотписао.

Закон садржи Уставне одредбе земље, одредбе грађанског закона, грађанског и кривичног поступка; али поглавито као и закон Св. Петра, одредбе овог закона су одредбе кривичног законика, сасвим појмљиво, јер је владару потребно било, после стварања прерогатива династији својој, кривичноправним одредбама створити мир и поредак у земљи и тиме осигурати интегритет државе и свој положај као владара.

Законодавац се није задржао само на копирању и преношењу одредаба из закона Св. Петра; не, он је донио и апсолутно нове, дотле непознате одредбе, неке од њих и пот-

пуно модерне (дужност давања данка, увреда величанства итд.)

Да би власт и силу сконцентрисао у једне руке, владара, законодавац је донио одредбе: о једнакости свих пред законом, о неприкосновености владара, о увреди величанства, о праву помиловања, праву азила и слободе вјероисповијести (чл. 1-5, 91 и 92).

Најкарактеристичније новине овог закона су ове:

1. Одредбе које наређују грађанима земље да плаћају државни данак — чиме је омогућена била финансијска моћ државе и њене функције.

2. Одредбе које су се тичале заштите граница земље и по којима се казни сваки онај грађанин који у случају напада на земљу не устане на оружје, исто тако и главар, који народ не би позвао и дигао на одбрану отаџбине — чиме је заштићен интегритет земље.

3. Да би се одржао морал у народу и тиме створила јака и здрава заједница законодавац је донио читав низ одредаба, које казне моралне преступе: *Непоштовање родитеља, непохађање цркве од стране свештеника, сплеткарење чиновника, обешчаићивање дјевојке и удовице, двоженштво, насилно вјенчање.*

Нарочито је у народној свијести остала успомена на ону одредбу по којој је сваки достављач властима против извјесног лица дужан био јавно суочити се са оладнутим и ту доказати истинитост свога тврђења, одредба, која је књаза Данила као човјека строга али правична код народа огласила.

4. Да се утру зли народни обичаји, противни и модерном друштвеном схватању и интересима друштва, он је донио одредбе, по којима се казне ти обичаји:

Послужбица (поновно слављење Крсног Имена), шишање перчина (косе) због жалости, ђеверисање при мегданима, долажење на правду са конопом о врашу, поклич у помоћ на буну и свађе пред црквом и на пазару.

Остала кривична дјела скоро су иста која и у закону Св. Петра. Закон овај не доноси опште одредбе кривично-правне; о покушају и околностима које ниште казну и не говори.

Кривична дјела извршена у пијаном стању казне се половином казне, одређене за дотично дјело — чл. 93. Помагач кривцу да утече казни се као и главни кривац — чл. 22.

Казну смртну каменовањем не познаје, али уводи нову казну батинања (шибикавања) — за лопове.

Кривична дјела ова су:

А) Против живота

1. Убиство хотимично казни се смрћу (стријељањем) — чл. 27; ако је кривац утекао дио његова имања конфискује се у корист државе — чл. 28.

Прикривање убице казни се као и убиство — чл. 29. Ко год. ухвати било убицу било прикривача његова има их право сам убити — чл. 30 и 39.

Убиство у одбрани не повлачи казну — чл. 38 и 34. Одбрана траје само један сат послје против-правног напада, доцније убиство казни се као и остала убиства — чл. 35.

Убиство које изврше изасланици суда герр. власти над лицима која се успротиве власти и стану у одбрану лица које имају изасланици да ухвате — не казни се.

2. Нехатно убиство не казни се, судије суде помирително — чл. 37.

3. Ну ако је извјесно лице рањено само у томе случају извршилац се кажњава плаћањем оштете око лијечења осим случаја повреде ока, ноге или руке, у коме се случају изриче казна предвиђена у чл. 33 — за хотимичну повреду тијела чл. 37.

4. Повреда тјелесна у свађи казни се тамницом или глобом по одмјерењу суда — чл. 31.

5. Предумишљајна повреда тијела казни се двоструком казном — чл. 32.

6. Хотимична повреда од које повријеђени остане сакат у руку или ногу казни се глобом од 100 талира; нехотична повреда глобом од 50 талира — чл. 33.— Ако ли је повреда ока или главе у првом случају 60, а у другом 30 талира и трошкове лијечења.

7. Повреда тјелесна ногом или камишем 50 цекина (100 талира) — чл. 34.

Ако неко покуша њапад па се нападнути одбрани повредивши и нападача нападнути се не казни — чл. 36.

8. Дјетоубиство казни се смрћу — чл. 74.

9. Убиство мужа казни се смрћу на вјешалима — чл. 73.

Муж који убије жену и прељубника у прељуби не одговара кривично — чл. 72.

Убица лупежа не казни се, напротив добија награду од 20 талијера — чл. 79. и 84.

Б) Крађе и пљачке

1. Пљачкање преко државне границе у мирно доба казни се као и крађа обична — чл. 24 и 25.

2. Крађа жене према мужу казни се затвором по одмјерењу суда — трећи пут казни се тјелесно — чл. 77.

3. Крађе до дана проглашења закона казне се накнадом штете, а од тог дана тјелесном казном: за оружје 100 батина; вола и коња 50; улиште 50; бртва 20; крађе из кућа и обора 20.

Казна је искључена код дјецe и лудих — чл. 80.

4. Крађа у цркви казни се смрћу — чл. 81.

5. Крађа џебане (муниције) смрћу — чл. 82.

Крађа трећи пут учињена казни се смрћу — чл. 78.

В) Против реда

1. Свађе на пазарима казне се глобом од 20 талира или тамницом — чл. 85.

2. Свађе пред црквом 25 талира или тамницом — чл. 86.

3. Ђевери при мегданима казне се са 100 талира — чл. 40.

4. Поклич на буну, чија је посљедица убиство казни се смрћу — чл. 94.

5. Опадач лажни, потворник казни се казном, на коју би осуђен био онај против кога се истиче кривично дјело, кад би постојало — чл. 61.

Г) Против имања

1. Нехотичне похаре помирително; хотимичне глобом 10 талира и накнада штете — чл. 83.

2. Убиство животиње казни се глобом од 10 талира и накнада штете. Смије се само пас убити — чл. 42.

3. Злонамјерна паљевина куће казни се смрћу, коју може и оштећени извршити уз то да накнади штету — чл. 41.

Д) Против морала и добрих обичаја.

1. Двоженство казни се прогонством и одузимањем имања — чл. 69; тако и грабљење девојке.

2. Обешчашћење удовице или дјевојке казни се, ако се брак не склопи, 130 талира дјетету (ако га је) дијете добија очин дио. Само ожећени човјек казни се 6 мјесеца затвора и 130 талијера глобе — чл. 71.

3. Ко не поштује родитеље казни се први пут глобом, други пут затвором или тјелесном казном — чл. 58.

4. Главар који утаји глобу казни се губитком службе и петороструком утајеном сумом — чл. 63.

5. Свјештеник који не иде у цркву недјељом казни се лишењем звања — чл. 66.

6. Свјештеник, који вјенчање изврши против воље једног лица лишењем звања — чл. 68.

7. Шишање у жалости казни се новчано са 2 цекина — чл. 89.

8. Ко дође суду на жалбу с објешеним каменом о врату (обичај стари да се добије пут правде и милости) казни се тјелесном казном — чл. 65.

9. Ко слави и послужбицу уз крсно име казни се тамницом и глобом 2 талијера — чл. 88.

Б) Против државе и владара

1. Увреда величанства казни се смрћу — чл. 4.

2. Велеиздаја смрћу, коју свако може извршити — чл. 16.

Саучесник се казни као и велеиздајник — чл. 17.

3. Ко не брани војнички отаџбину казни се припасивањем огребаче (кецеље). — чл. 18.

4. Главар који не позове људе на одбрану земље, казни се смрћу — чл. 19.

5. Ко не даје данак казни се као издајник — чл. 59.

Е) У служби

1. Чиновник пристрасни и који проневјери тајну прогоном и глобом 120 талира — чл. 7.

2. Судија који прими мито лишењем звања и глобом од 120 талира, а митник за сваки 1 цекин недјељу дана затвора — члан 8 и 9.

3. Чиновник који прави мутњу казни се лишењем звања — члан 12.

4. Главар који увриједи човјека казни се глобом 20 талијера — чл. 15.

За владавине последњег владара Црне Горе Николе I немамо никаквих нових извора кривичнога права.

Државни темељи, које је ударио био већ Књаз Данило, за његове владавине дозиђивани су, државна се организација допуњавала и усавршавала и тек 1906. године видимо да се доноси кривични закон, чиста копија истоименог закона Краљевине Србије са свима манама тога изворног закона уз оне још, које је законодавац Црне Горе, лајик у законодавству, појачао тиме што је у врло много случајева смањивао и повећавао угрожавање казном, без да је са том промјеном упоредо мијењао и услове казне, квалификацију дјела и опште основе кривично-правне одговорности.

Александар К. Матановић
великосудија

О ПРИРОДИ ИНТЕРПРЕТАТИВНИХ ЗАКОНА

Овај проблем, логички врло интересантан, практично важан¹ може се решити само водећи обзира строго о природи права. Оно се састоји у томе да ли је интерпретативни закон т. ј. онај закон којим се замењује двосмислен или нејасан закон, одређеним и јасним законом — да ли је такав закон нов или стар. Ово питање је логички врло интересантно по томе, што треба наћи границу докле је један закон, један правни принцип исти, где је граница између једног и другог закона у једној ситуацији, у којој до једног момента један закон има неодређен смисао у практичном примењивању, а од тог момента он добија један одређен смисао. У првом и другом случају међутим закон се односи на исти предмет. У погледу смисла закона дакле има два периода, у погледу предмета који тај закон регулише има само један период. Ово питање је практично врло важно, јер ако је интерпретативни закон стари закон, онда он има повратно дејство, управо закон онако како је сада формулисан, са смислом који му је сада дат има дејство и у прошлости.

Које од ова два решења треба примити? Они који полазе од тога да један закон обележава предмет који он регулише, стоје на гледишту да је то исти закон који је и дотле важио. Они пак који полазе од тога да је у закону битно његова садржина стоје на гледишту да је закон нов. Јер у првом случају, предмет остаје исти; у другом случају смисао је промењен. Дилема између два решења своди се на дилему између гледишта да је битно у закону *предмет* и гледишта да је битно *смисао*. Оно, што један закон чини законом по нашем мишљењу, то је смисао. То се да лако увидети. Замислите само два закона који се односе на исти предмет! Разлика међу њима очевидно је само у томе што је сваки регулисао исти предмет на један одређен начин, другим речима што сваки од њих има свој смисао, различит од смисла другог закона. Наравно, таква два закона не могу да постоје један поред другога, јер правни систем треба да чини један логичан систем, — принцип непротивречности важи и у свету морала па и правних. Кад у једном систему има таква два закона, онда може да важи само један од њих, што се у главном решава према времену, према пра-

¹ Види напомену при крају.

вилу: *prior tempore prior valore*. С друге стране пак сваки закон регулише један одређен предмет: закони се разликују међусобно по томе, што сваки регулише један одређен предмет — два закона о једном предмету могућа су само тако да се међусобно разликују у томе, што је један од њих разрађивање, развијање, детаљисање првога закона; али управо и онда у последњој анализи се открива да се и сам предмет рашчлањава на ситније делове од којих он чини целину. — Закони се у нормалној ситуацији, у једном логичном систему разликују према објекту. Али има ситуација у којима се разликују и према смислу.

— У овој ситуацији закон има један неодређен смисао; само у специалном случају може се двојачко тумачити (јер је могуће да се може на разне, многобројне начине тумачити). И за то што је закон сам по себи неодређен, он се у пракси (од судова) примењује различито. То је већ једна блесна ситуација. У ствари место једног закона има више закона. Закон је у последњој линији нешто фактично: закон је онакав какав се у животу примењује. Може ли неко порећи да судија у таквом случају није радио на основу закона? Он је у границама правног поретка дао једном закону одређен смисао, какав по његовом схватању закон треба да има. Ако је ко крив, крив је законодавац. Људи, чији се спорови решавају како су га судови протумачили, знају само за тај и такав закон како га примењују. Све, дакле, циркулише у *реду*: према томе у једном правном систему. А какав смисао сада у томе *реду* један закон добије, такав је он, а не друкчији. *Фактички смисао* — то је за нас битно.

Али, пошто у ствари закон има два или више смисла, то је створена ситуација која не одговара оном основном услову за један правни поредак, оној потпуној логичности, једноставности, јединству — да влада само један закон и оном највишем модерном принципу једнакости пред законом. Отуда законодавац који бди над целокупним правним системом протестује енергично. Он формулише поново закон да би био јасан, и да би имао фактички један једини смисао. Хоће ли тиме законодавац само да још један пут каже оно исто, што је и први пут *хтео* казати, или што је казао нејасно или можда он хоће и први пут и други пут једно исто. Поћи оваквим путем значи поћи путем фикција. Јер ми не знамо

шта је први пут хтео законодавац: то можемо знати само на основу самог тог закона, међутим он је баш нејасан. Можда би се по мотивима могло погодити шта је он хтео, по ситуацији, по моменту кад је закон стваран — али сви ти путеви нису сигурни, кад би се и узело да је таказ метод тумачења добар (што се иначе спори). Према томе, говорити о вољи законодавца, није потребно, и ако не мора бити увек опасно. Зато је боље свести чињеницу да законодавац формулише стар закон на тај објективни разлог да постоје два закона, и, као што се видело на крају крајева на правни поредак као социални фактички ред, мир. — Прибегавање фикцији јасно се види у речима једног нашег правника (Dr. Л. Марковић): „У суштини пак, као што је већ напред изложено, аутентичним тумачењем закона обично се ствара, али *замисља*, да се само тумачи постојеће право“ (стр. 63, Грађанско право, 1 књига: општи део и стварно право). Чему користи *замислиши* да је нешто како није у ствари, чак супротно ономе што јесте: да је старо оно што је ново? Такву корист не видимо. До каквих штетних последица води стварање фикција, бар у извесним областима права, није потребно у то улазити овде. И у опште све филозофије које покушавају да бране фикције као корисне по човека стоје на врло несигурној подлози.

С тога треба закључити да је интерпретативни закон нов закон и према томе да нема повратне силе. Али, зато баш све правне ситуације створене пре њега, остају под владом закона како је тумачен. Тиме се никако не дира у вредност закона какав је фактички дотле био — јер он је стар, а овај је нов закон.

Наш закључак се слаже са закључком проф. Живојина Перића. Само аргументација не иде до краја. Разлика је у томе, што по његовом схватању закон како је тумачен до доношења интерпретативног закона може се свести на вољу законодавчеву, изражену на посредан начин — јер овде „не казујући отворено своју вољу, опуномоћава судску власт да ту његову вољу изнађе и прокламује“ (стр. 179, Приватно право). Та разлика у крајњој линији долази од разлике у гледиштима о основним питањима државног права. — Разлози су истоветни посредно. По томе, што је закон био нејасан, „дошла је јуриспруденција да га протумачи и усаврши, дајући му оно, што је недостајало — јасност“. Јуриспруденција је на тај начин једна целина са законом, она је што и он... Закон треба

да има један смисао, јер онда је само закон; ако га нема — судови су позвани и принуђени да му даду смисао. Ту се још довољно не наглашава фактичност. — Пошто је закон оно што је изашло из руку јуриспруденције, то интерпретативном закону повратно дејство значило би као да се дало у опште и овом закону — све штетне последице, које се иначе јављају, јављају се и овде: највећа да нема сталности у нашим односима, да нема гаранције да ћемо примити плодове наше активности. — Онај који говори о сталности тековина — тај мисли без сумње на нешто фактично; основ такве фактичке сталности може бити такође само фактичко — то је пак закон. Закон је, дакле, нешто фактичко.¹

Ђорђе Тасић.

ИЗ СУДСКЕ ПРАКСЕ²

VI

Састав судијских колегија ван судија од Николе М. Трпезића

Из низа својих забележака о погрешним применама закона, извлачим један лист, који није само погрешна пракса у примени закона, који, такође, није ни погрешна примена закона, јер и једно и друго су још увек у оквиру закона, већ нешто много јаче. Пример о коме хоћу да дискутујем јесте — *повреда закона*

¹ Они који стоје на гледишту да је интерпретативни закон стар закон, по којима он „не утврђује ново правило, већ само утврђује смисао правила које је већ постојало“, који дакле „објашњава“ и за који употребљавају као zgodан Беконов израз „декларативни“ закон, његову примену сужавају другим правним принципом, принципом ауторитета пресуђене ствари. „Дефинитивне одауке судске донете у размаку између протумаченог закона и закона интерпретативног задржавају сву своју силу, чак и онда кад су противне овом последњем закону“. (J. Barthélemy, De l'interprétation des lois par le législateur — Notes parlementaires, Revue de droit public, t. XXV, Nr. 37, стр. 487). То је ипак уступање за један корак супротној идеји да је интерпретативни закон нов! Али као што гледиште да је интерпретативни закон стар закон у примени уступа супротно гледишту, тако ово гледиште њему: јер постоје и други правни принципи о којима се мора водити рачуна и постоје важни практични разлози. Горња два гледишта дакле у својој примени не морају да се искључују у својој практичној примени како то изгледа на први поглед.

² Под овим називом у првом колу „Архива“ књ. III. објављиване су забелешке г. Трпезића о погрешним применама закона: I Судски увиђај (стр. 167.); II Тужба за уништај јавне продаје непокретности (стр. 248.); III Дежурни судија у првостеленом Београдском Трговачком Суду (стр. 341.); IV О формули извршности судских пресуда и решења (стр. 343.) и V Менични протест (стр. 393). Сада г. Трпезић наставља излагање својих забележака под истом рубриком. Ур.

а у односу према закону, који се повређује, а то нарочито хоћу да акцентирам, мора се сматрати чак и као *груба повреда закона*. Закон, који се повређује то је — *Устав*, а они који га повређују то су један од суверених фактора државе — *судови*.¹

Прилике у којима се чине те повреде Устава бивају при саставу судијских колегијума за извиђања, и суђења и решавања у опште ван судија, управо при замењивању трећег судије у колегијуму лицем које није судија.

Али, ради аргументације и мало јачег утврђивања разлога, који имају до очигледности показати ту повреду Устава, нужно је начинити један увод и, ма у најкраћим потезима, продискутовати само питање о *суду* и *судијама*. Кад се имају јасни и на чисто изведени појмови шта је суд и судија, онда ће бити и јасан појам повреде и њена градација — па степен грубље повреде.

У појму Државе, којим се она манифестује у људском друштву, њена главна карактеристика је сувереност, својство да је највиша власт, да стоји над свима другим властима на територији, која је географски представља као Државу. Тај суверенитет Државе огледа се у трима функцијама државне власти: *законодавној* — *легислативној* — *судској* и *извршној* егzekутивној — која се назива још и управна или административна.²

У питању, које расправљамо, тиче нас се онај део суверене државне власти, који се манифестује у функцији *судске власти*.

Несумњиво, судска власт, као део суверене државне власти, врло је важан фактор у организацији Државе као правне установе.

Правна теорија о Држави има три главна стуба на којима почива: законодавну власт, судство и управну власт. Те три функције су стварно и појам апстрактне речи Држава.

Судство, као делегирана власт, која се чини у име државног поглавара (в. чл. 39, 40. и 146. Устава), има да врши: кривично и грађанско правосуђе, које се назива још и судским правосуђем у ужем смислу (*les juridictions judiciaires*) и административно

¹ Али, не да оправдам судове у овој повреди Устава, већ само да укажем на нехотичност, или управо на нехат, којим се спонтано чине повреде Устава, наводим пример код још старијег фактора државе — законодавне власти — који је, код несрећних ратних прилика, нашавши се у неприлици, такође и с тим учинио повреду Устава, он, који, на првом месту, има да буде његов најчврћи бранилац. Мислим на *Закон о привременом попуњавању чиновничких места за време раша* у оном делу који се односи на судове. У том погледу тај закон је једна најгрубља повреда Устава, које ћемо се такође дотаћи у овом напису.

² Међу писцима *Државног Права* још је спорно питање о тој подели суверене власти у држави. Има писаца, који чине двојну поделу: на *законодавну* и *извршну*, а извршну гранају на *судску* и *управну*. Али, код већине преовлађује тројна подела. И сви наши Устави: и онај од 1869., и од 1888., и од 1901. и од 1903. усвојили су ову тројну поделу суверене власти,

правосуђе (la jurisdiction administrative), које је у свима законодавствима одвојено од судског правосуђа.

По важности својих функција судство је, дакле, орган државне власти, који заузима једно необично значајно место у Држави, јер је онај фактор, који, у сукобу приватно-правних односа има да оствари вољу законодавчеву; другим речима, надлежност је судске власти, да тумачи и примењује на конкретне случајеве законе, које израђује један од чинилаца у суверенитету Државе — законодавна власт — а предаје их судској власти као њене атрибуције.

Из ових кратких напомена принципа на којима почива судство, које су довољне за питање, које се третира, јасна је и сва тежина важности коју судство заузима у правној Држави.

„Правда држи земљу и градове“ јесте класична изрека народа, која, с једне стране, показује узвишеност на коју народ пење правду — судство; а, с друге стране, указује на дубоку свест, велику моћ расуђивања и рашчишћеност народних појмова о држави и људском друштву.

И кад се, по важности, поређују законодавна и судска власт, ма да делови општег појма суверенитета Државе, тешко да не би била претежнија, па по томе и тежа улога судске власти.

Законодавна власт, која, истина, има своју иницијативу, која је покретач и резултанта опште воље, општег значаја и општег карактера, која је дух својега времена, одјек народне воље и људског друштва, које представља — поставља само принципе, одређује начине, путеве по којима се има живети у људској заједници. Законодавна власт представља у неку руку једну вољу, има у себи нечег императивног. Али се служи у својем раду индукцијом: од посебног прилази општем; неодређен број случајева подводи под општа правила.

Судска власт, пак, оскудна у својој вољи, јер је тумач туђе, законодавне; без иницијативе, јер сама собом не може кренути ни у ком циљу док се не затражи њено посредовање, — манифестује се у примењивању општих принципа на поједине, конкретне случајеве; другим речима, конкретне случајеве саображава једној напред изреченој вољи, напред изреченом принципу и правилу. Судска власт представља у неку руку тумача једне опште воље императивног карактера у чији оквир има да увуче сукобе воља појединаца. Она се служи у својем раду дедукцијом: од општег прилази посебном; према напред постављеном правилу чини закључак како се има поступити у конкретном случају.

И компарирајући обе власти, не говорећи о претежности њиховој, већ о тежини улога у којима имају функционисати, свакојако да је улога судске власти тежа, деликатнија, с више напора од законодавне власти. Ако ни по чему другом, оно бар по томе што је увек теже бити тумач туђе воље. Али, под тим не треба разумети и да је под утицајем туђе воље.

На против, одвојеност је потпуна; судска власт је сасвим издвојена од утицаја законодавне и управне власти. Санкција за ту издвојеност је у чл. 146. Устава од 5. јуна 1903., који изречно наређује: „Судови су независни. У изрицању правде они не стоје ни под каквом влашћу, но суде и решавају само по закону. Никаква државна власт, ни законодавна, ни управна не може вршити судске послове, нишпи опет судови могу вршити законодавну или управну власт...“ (види чл. 109. и 110. Устава од 1869., који, у том погледу, има донекле исти смисао, и чл. 147. Устава од 22. децембра 1888. године чији је текст и прешао у Устав од 5. јуна, 1903. године).

Из свега, пак, овога, из разлика ових двеју власти, законодавне и судске, и њихових компарација, могла се уочити сва важност, деликатност и тежина судске власти, односно судова. А тиме је одговорено и на питање у теми шта је суд.

Вероватно, да у овом истом одговору шта је судство и суд лежи и одговор шта је судија, али, ипак, то је питање личности и њим се морамо посебно позабавити.

Горе је акцентирано колика је тежина улоге судске власти. И из те тежине улоге даје се умотрити и важност избора личности, којима се, као органима државне власти и државног суверенитета, има делегирати, предати судска власт те да буду тумачи воље законодавчеве, другим речима да врше грађанско и кривично правосуђе делећи правду у конкретним случајевима. Колико важности и колико одговорности!

Кад се с те тачке гледишта посматра питање значи да је реч о способностима личности, које имају да врше функције судске власти. У способности личности лежи гаранција воље и тежње законодавчеве; у способности личности лежи гаранција правде, која се дели; у способности личности лежи гаранција слободе, части и имовине грађана.

Бити у опште, орган државне власти, ма у којој њеној функцији значи имати, или је, бар, претпоставка, да се има способности бити такав орган. Члан 183. Устава изрично тражи, да се „при постављању чиновника пази на... способност и стручну спрему. За доказивање стручне спреме завешће се поступно државни испити у свима струкама државне службе.“

И то су општи услови о способности сваког српског поданика, који по чл. 182. Устава има права рефлектовати „на сва звања у свима струкама државне службе, ако само испуни оне услове, које закони ишћу.“

Али због важности функција, које судије имају да врше, способности личности имају, поред општих још и специјалне услове.

Ти су услови двојакe природе. Једни, као општи, али не у смислу оних општих услова о којима говори чл. 183. Устава за добијање државне службе у опште, потичу из Устава (чл. 156. Устава), а други, као специјални, потичу из специјалног

Закона за који је Уставом дато овлашћење дате услове пропише (в. чл. 156. Устава у вези са Законом о судијама).

Устав одређује ове услове:

1. *За судије нижих судова:*

- а. држављанство — поданство (чл. 156. Устава);
- б. законске услове специјалног закона (чл. 156. устава);
- в. стручну спрему — правни факултет (чл. 156. у вези чл. 183. Устава);
- г. 25 година старости (чл. 156. Устава); и
- д. да је изабран за судију од нарочито за то одређеног изборног тела (чл. 154. Устава).

2. *За председнике у првостепеним и судије у Апелационом Суду:*

- а. све ове услове у првим трима и последњој тачци за судије нижих судова (чл. 156. Устава);
- б. 30 година старости (чл. 156. Устава);
- в. 5-то годишње службовање као судија првостепеног суда, или као секретар Министарства Правде, или виших судова, или као редован професор права на Универзитету, или 7-мо годишња адвокатска права (чл. 156. Устава);

3. *За председника у Апелационом и председника и чланове у Касац. Суду:*

- а. све оне услове у првим трима и последњој тачци за судије нижих судова (чл. 156. Устава);
- б. 30 година старости (чл. 156. Устава);
- в. 10-то годишње службовање као судија, или као редовни професор права на Универзитету, или као јавни правозаступник, или 5-то годишње службовање као Апелациони Судија, или као председник првостепеног суда, или да се било министром правде (чл. 156. Устава);

Специјални закон, Закон о судијама одређује, пак, ове услове:

- а) све оно што се тражи по Уставу (чл. 1., 2., 3., 12., 13., 14., 16., 17., 18., 19. и 23. зак. о судијама);
- б. полагање државног судијског испита (чл. 1. зак. о судијама). Право на полагање судијског испита условљено је указном тро-годишњом службом или у првостепеним, или вишим судовима или пето-годишњом у другој струци.¹

¹ Овде се намеће питање, да ли је у духу Устава услов: трогодишња, односно пето-годишња указна служба те да се стече право на полагање судијског испита. Може да заведе текст из чл. 156. Устава: „судија може бити... уз друге законске услове за државну службу...“ Међутим, „други законски услови за државну службу“ прописани су у чл. 183., а то су једино: владање, способност и стручна спрема за коју се, по овлашћењу датом у Уставу, имају завести државни испити, и ван тих услова закон о полагању испита не може тражити више но што је у Уставу. — Овој напомени није циљ декларирати се против тога услова, који је само већа гаранција о способности за судијски положај, већ само, да ли је у духу Устава.

Сви ови услови, који потичу из специјалног закона, имају своју санкцију у Уставу, нарочито у чл. 154., 156., 182. и 282.²

Конзеквенце, пак, из свих тих услова су:

1. да су они императивног карактера;
2. пошто потичу из Устава, да су још и уставног карактера, а то ће другим речима рећи, да се ти услови не могу мењати, замењивати и допуњавати на начин како се чини са обичним законима, већ се имају прво учинити промене, замене и допуне у његовом изворнику — Уставу — па тек у тим условима; и
3. да су ти услови апсолутни и релативни, те отуда и судијска способност апсолутна и релативна.

Апсолутна способност судијска састоји се из свих оних услова, који су горе наведени и који су јавно-правног карактера, јер то није прост облигаторни однос, који потиче из приватно-правног уговора, већ однос који потиче из закона те чини саставни део државне организације и по томе јавно-правног карактера.

Релативна способност, или управо релативна неспособност судије састоји се у оскудици ма којег и ма једног од услова који су, као апсолутна судијска способност наведени у уставу и специјалном закону, Закону о судијама и због које оскудице је једно лице апсолутно неспособно бити судија.

Свим овим до сад исцрпљено је све што се, у најкраћим потезима, имало рећи, осем што је суд, судство, шта је и судија.

После овога увода, који је, свакојако, за тему, која се дискутује, био неопходан, може се прећи на саму тему.

(Свршиће се.)

² Осим нарочито наглашених услова има их још неколико, који се тичу моралних и физичких особина, а то су: да нису раније изгубили судијски положај због злочина и преступа, или дисциплинарном пресудом Касац. суда (в. чл. 156. устава и чл. 5. зак. о судијама); да су душевно и физички здрави (чл. 157. Устава и чл. 29. зак. о судијама); и да су мушког пола (агр. чл. 182. Устава „сви српски грађани“, а не и „грађанке“, који израз је неправилан и требало би употребити израз „поданик“ што означава припадност држави, а грађанин је у опште лице које живи на територији једне државе, али не мора бити и поданик те државе). Али, за аргументацију теме, која се пледира, довољни су горе побројани.

Н. М. Т.

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Пољско поморско законодавство

Први поморски закон Пољске Републике о народности пољских бродова што га је донео парламент 28 маја 1920. — чиста је консеквенција установа Версаљског уговора, којом је додељено Пољској право изласка на море. Овај је закон био такође потребан с обзиром на обвезе, које је Пољска предузела на себе у погледу међународне пловидбе

Уговор о миру позвао је у живот „Слободан град Данциг“ (чл. 100). У пркос његовом суверенитету мора он ипак бити везан најтешњим везама са Пољском, с једне стране да се обезбеди Пољској слободна поморска трговина, а с друге стране, да се осигура самоме Данцигу његов економски опстанак. Данциг је већ много пре тога, кроз цели средњи и нови век, био природно везан са Пољском која је сачињавала његово економско залеђе и којој дугује за свој највећи расцвет. Концем XVIII века лишен овог залеђа, у пркос спајању са Немачком брзо је економски пропао, те је у последње доба сачињавао немачку луку трећег или чак четвртог реда.

Основе веза, које имају спајати Данциг и Пољску, одредила је унапред установа 104 члана Версаљског уговора, а детаљне одредбе има обухватити конвенција, коју ће израдити савезничке силе. Према овим основним одредбама Данциг треба да сачињава са Пољском једну царинску унију. Даље, Пољска има право да без икаквог ограничења употребљава све водене путеве, докове, басене и друга поморска уређења, што се налазе на територији Данцига и која су потребна за поморску трговину. Шта више, Пољска као јачи економски фактор, мора се бринути, надзиравати и управљати пловидбом на Висли, и свим комуникационим средствима Данцига. Има најзад право да развије и усаврши све његове водене грађевине. Осим ових привилегија, које су економске природе, обезбеђена је потпуна равноправност пољских грађана и лица пољског порекла са грађанством слободног града Данцига.

То је темељ, на коме Пољска може градити и развијати не само своју прекоморску трговину, него шта више и своју будућу флоту.

С обзиром на то да је Пољска Република добила такође балтичко приморје, малено додуше али са zgodним местима за грађење лука и пристаништа, која би била посве независна од Данцига, — савезничке државе рачунале су са будућом пољском поморском политиком. У члану 16. посебног трактата склопљеног са Пољском у Версаљу 28. јуна 1919. налази се установа у погледу узајамне пловидбе уговарајућих држава. Пољска према овоме трактату узела је на се дужност да ће

поступати са бродовима савезничких држава исто тако, као са властитим народним бродовима. Изузетак је учињен у погледу приморске каботаже, чије је уређење остављено слободној одлуци сваке од свих држава.

Ове дакле међународне установе сачињавају главну правну базу, на темељу које је морала пољска законодавна власт да приступи решењу принципијелног поморског питања, т. ј. народности својих бродова. С тиме су дошле у везу и фактичке околности, које су захтевале брзо решење овог предмета.

Пољско приморје обилато је риболовом, у коју се сврху употребљавају бродови већ прекоморских размера. С риболовом и каботажом стоји у тесној вези пилотажа, осветљење и сигнализација обала, контрола обалског промета и у опште цела поморска полиција. За извршење ових задатака потребни су бродови, те мора се установити њихова народност.

Пољска има доста велику речну морнарицу на свим пловним рекама, а нарочито на Висли, која спаја унутрашњост са Балтиком. Сада је пак ваљало приступити грађењу морске трговачке флоте да се може сходно изградити добивен излаз на море. Први корак к томе учинили су Пољаци из Америке, давши на тај начин почетак пољској трговачкој морнарици. Под пољском заставом плови већ неколико трговачких бродова, а у новије доба и неколико крстарица досуђених Пољској Републици из немачке флоте. Уз то развила се у самој земљи јака акција, да се сакупе средства и организује рад за даље изграђивање пољске флоте.

Закон од 28. маја о. г. представља се као први покушај пољског поморског права, јер решава за сада само једно темељно питање поморског права, то јест установљење народности пољских бродова.

Предметом његових законских уснова су искључиво *поморски бродови* и то: трговачки бродови, особни јахтови, пилотски бродови, бродови за риболов, бродови за спасавање и бродови за службу у пристаништима и обалама.

Питање о народности пољских бродова решено је у смислу општих уснова међународног поморског права. Као одлучујући моменат за установљење народности пољских бродова морало је бити примљено *право својине*, јер Пољска, која до сада нема својих бродоградилшта, није могла да прими као принцип да су пољски бродови само они, који су саграђени на њеној територији. За бродове пољске народности сматрају се дакле бродови, који сачињавају својину: Пољске Републике, пољских грађана и друштава, која имају седиште на пољској територији. Али се сва поморска друштва не сматрају за пољска друштва, него само она у којима иностранни капитал не прелази 40% основног капитала, и у којим иностранци узимају учешћа у истој пропорцији у свим друштвеним одборима. Сем тога, директор друштва мора бити такође пољски држављанин.

Код командитних друштава морају бити сви лично одговорни ортаци пољски грађани. Бродови друштава, који немају ових услова, не могу се дакле сматрати за пољске бродове.

Међународно поморско право даје право свакој држави, да може примити под своју заштиту туђе приватне бродове. Пољска је употребила ову установу, али са извесним ограничењем, на име туђински бродови могу добити пољску народност само онда кад су њихови сопственици пољске народности, премда они тиме не би стекли пољско држављанство. Овај је изузетак учињен са обзиром на Пољаке, који су и сада остали инострани поданици, те су у иностранству основали темељ свог економског живота, а нису у стању да се доселе у Пољску баш с обзиром на неразвијену још поморску трговину и недостатак лука.

Националност бродова губи се у сваком случају, кад се изгубе горњи услови.

Утврђење народности бродова врши се уношењем у списак трговачких поморских бродова. Том приликом установљава се идентичност и порекло дотичног брода, и горе наведени услови о сопственику. Брод који је био пре тога унесен у списак туђе државе, мора пре уписивања и преношења у пољски регистар доказати да је тамо избрисан.

Сваки регистрирани брод добија после тога своју исправу, која пружа доказ: 1) да су испуњени сви услови у погледу народности, 2) да припада пољској трговачкој флоти, 3) да има право да истакне и плови под пољском заставом.

Као даљи карактерни знаци дотичног брода служе: име његово, које мора бити написано на обема странама предњег дела и на крми, а осим тога и ознака његове домаће луке.

Пољским бродовима припада:

- 1) искључиво право каботоже на територијалним пољским водама,
- 2) сва права, која су призната по међународном поморском праву, а нарочито право екстериторијалитета,
- 3) право на заштиту од стране свију пољских власти у иностранству,
- 4) најзад право на економску помоћ од стране пољске владе у смислу постојећих закона.

Из обвеза, које произлазе за власнике бродова који плове под пољском заставом, ваља истакнути дужност држања *пољске посаде*. Најмање $\frac{3}{4}$, како од официра тако и од мр-нара морају бити пољски држављани. Сем тога, код вођења бродарских књига, и код команде мора бити употребљен искључиво пољски језик. Овај пропис искључиво иде за тим, да се што јаче истакне народност сваког трговачког брода. Ова околност уз својину јесу два главна обележје за ознаку националности пољских бродова, нарочито у данашње доба кад

се не може још њихова народност произвести из факта, да су бродови грађени у пољском бродоградилништу и на пољској територији.

Сем горе наведених установа закон овај обухвата тачне одредбе у погледу регистрарања бродова, казнене одредбе за прекршај овог закона, најзад пролазне одредбе.

Извршење овог закона предано је министарству индустрије и трговине и министарству војном.

Д-р Владислав Намисловски

СУДСКА ХРОНИКА

О притварању окривљених војних лица за дело првог бегства у редовном стању из става I. § 64. војног казног законика.

Решењем команданта Н. дивизијске области, редов Н. Н. стављен је под војни суд, с тим да се из притвора брани, за дело првог бегства из команде у редовном стању из става I. § 64. војног казног законика.

Дунавски Дивизијски Војни Суд као надлежан за пресуђење ове кривичне оптуженог редова Н. Н., пресудом својом од 4. септембра ове године, казнио је оптуженог за поменуто дело са четири месеца затвора, од које казне да издржи још два месеца и један дан затвора, пошто му је суд у издржану казну урачунао неправедно одлежани притвор од 5. јула т. г., кога је дана лишен слободе, па до дана пресуде, са разлога: што дело првог бегства у редовном стању не повлачи притвор према § 143. законика о поступку војних судова у кривичним делима, нити је ма чиме утврђено, да се оптужени за време истраге без допуштења власти удалио или покушао удаљити се, да је, дакле, склон бегству.

По жалби војног државног тужиоца, предмет је овај био на расправи код Великог Војног Суда и исти је решењом својим од 24. септембра т. г. оснажио поменуту пресуду Дунавског Дивизијског Војног Суда, као у свему на закону основану.

Моје је мишљење, да је гледиште Дунавског Дивизијског Војног Суда у погледу тумачења § 143. законика о поступку војних судова у кривичним делима и урачунавања, у даном случају, неправедно одлежаног притвора у издржану казну, потпуно правилно и на закону основано.

Према одредбама § 143. закона о поступку војних судова у кривичним делима, *окривљена војна лица за злочина дела бране се увек из притвора, а за преступна дела браниће се из притвора онда, кад преступ повлачи казну већу од две*

године затвора, или кад је исти бешчастећи, или кад би окривљени хтео бежати, или би се удалио без допуштења надлежне власти, ну с тим, да таквим лицима, ако своју кривицу признају, а нису окривљени за злочине, надлежни старешина може дозволити, да се и из слободе бране.

Према оваквом пропису § 143. поменутог законика, за дрво бегство у редовном стању, које се по I. ставу § 64. војног казненог законика казни затвором до две године, окривљени може бити стављен у притвор само онда, ако би хтео бежати или би се удалио без допуштења надлежне власти, а природно је и логично, да се те чињенице не смеју код окривљеног претпостављати и нагађати, већ морају бити истрагом утврђене.

Констатација, пак, о томе мора бити унесена и у решење о стављању под суд и у притвор, и бити образложена, на шта упућује и одлука Касационог Суда Бр. 8801 од 22. августа 1909 год., донета при тумачењу одговарајућих одредаба о употреби притворске мере из општег кривичног судског поступка:

Д. Ј. Антула

О двојаком тумачењу одредаба § III. војног казненог законика

§ III. војног казненог законика, који је унет у главу XV., која носи наслов „О непрописном руковању оружјем или муницијом“, гласи:

„Ко *непажљиво* рукује оружјем или муницијом те повреди кога, казниће се затвором до две године.

Ако је смрт проузрокована, затвором најмање две године“.

Одредбе овог §-а у пракси код наших војних судова двојачко се тумаче. Док једни стоје на гледишту, да примени дотичног законског прописа има места само онда, кад какво војно лице, у служби и вршењу какве војне дужности, *непажљиво* рукује оружјем или муницијом, па кога повреди или му смрт нанесе, а ако то учини ван службе и дужности, да се на њ' имају применити прописи §§. 158 или 180. казненог законика, који говоре о убиству из нехата и нехатној повреди тела, — дотле други сматрају, да на војна лица, за нехотично убиство и нехатну повреду тела, треба увек примењивати §. III. војног казненог законика, без обзира да ли су та дела учињена услед *непажљивог* руковања оружјем или муницијом у служби и у вршењу какве војне дужности или ван истих, само ако су учињена од војних лица према војним лицима, кад у тексту § III. војног казненог законика није унет тај услов — *служба и вршење војне дужности*, као битан елемент тога дела, већ само „*непажљивост*“ у руковању оружјем или муницијом.

Моје је мишљење, да је гледиште ових других правилно и на закону основано, како са њихових горе поменутих разлога, тако и са обзиром на ово што ћу ниже изложити.

Војни законодавац, доносећи у војном казненом законнику одредбе о појединим чисто војничким кривичним делима и њиховом кажњавању, сматрао је за потребно, да у исти унесе и извесна кривична дела из општег казненог законика, дајући им, с обзиром на то, што су од војних лица учињена, као и на већу опасност по ред, морал и дисциплину у војсци, њено одржање и борбену готовост од таквих дела, тежи карактер и угрожавајући их због тога и тежим казнама.

Такав је случај са делима: злочина против војске крађе и т. д., *па и са делима убиства из нехата и нехатне повреде тела*, о којима се говори у § 111. војног казненог законика.

Ова дела, која се по §§ 158. и 180. казненог законика, казне затвором од два месеца до две године, односно затвором до годину дана, по § 111. војног казненог законика казне се затвором најмање две године односно затвором најмање до две године.

Као што се из мере казни, којима су та дела угрожена по војном казненом законнику, види, војни законодавац припремио је тежим казнама та дела учињена од војних лица према војним лицима *с обзиром на могуће чешће случајеве дешавања истих у војсци због сталног руковања војних лица оружјем или муницијом у служби и чешће могуће употребе оружја или муниције од стране војних лица и ван службе*, а с тим и на већу опасност по живот и здравље војних лица због непажљивог руковања оружјем или муницијом.

Најзад, незгодно употребљена реч „*некрописно*“ у наслову главе XV, у коју је унет § 111., која би могла дати повода тумачењу, да „*некрописно*“ у руковању оружјем или муницијом може бити само у служби и при вршењу дужности, не може да се узме у обзир при тумачењу самих одредаба § 111. војног казненог законика, јер се одредбе законске имају да тумаче по употребљеном тексту одредаба а не по тексту наслова главе, у коју су те одредбе унете, као што се то да јасно закључити према одредби § 145. војног казненог законика, која предвиђа *и крађе и ушаје*, док је међутим тај § унет у главу XXIII. која носи наслов „*О крађи*“.

Д. Ј. Антула

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Д-р Леонид Питамиц: *Право и Револуција*. Љубљана 1920. г.

(Српштеак)

У међународним односима од највеће је важности да ли се сматра држава после револуције иста, у међународном смислу, или не. И ако из једне државе постане више њих, какво међународно правно правило имамо за тај случај? Немамо никакво. То би била дужност Лиге Народа да установи општа правила која би важила у таквим случајевима.

Из свега овога видимо да је револуција експеримент чије се последице тешко дају предвидети.

Далеко занимљивије је питање, како би се могла револуција, у правом смислу те речи, односно кршење правног поретка, легализирати по самом том поретку. Ма да на први поглед изгледа немогућно сложити та два појма, то се може извршити на основу антиномије која влада у праву, као и у сваком другом научном систему.

Две стране правног поретка: формална и материјална међу собом се разликују. У материјално право рачунамо она правила, која одређују права и дужности појединаца, не обзирајући се на однос према властима; формално или процесуално право је оно, које се обзире баш на тај однос, које одлучује на који начин и којим органима се у конкретном случају утврђује шта је материјално право.

Посматрано с једне стране, право је текст, који је као и свака друга књига отворена тумачењу сваког појединца. Међутим право без принудне извршне силе, није право. Према томе сама правна наука и мишљења правника не би била право, у ужем смислу те речи. Али ипак научне теорије и мишљења правника утичу на одлуке државних органа, ма да извршење тих мишљења и тих теорија није обавезно од стране државних органа. У праву, више него игде, имамо велики број „лаика“, који лако читају текстове и тумаче их на свој начин. Али то тумачење није аутентично. Правно, обавезну моћ има она интерпретација, која је изречена од зато одређених правних органа. Та лица, или органи, који су одређени да врше интерпретацију права, морају бити строго ограничени, јер онај ко има право тумачења, има моћ над законом. Ничим није загарантовано да он не злоупотреби права дата му интерпретацијом, т. ј. то није загарантовано правним нормама. Ипак постоје друге обавезе, као и пр. моралне врсте (заклетва и т. д.) које не можемо ни у ком случају сматрати као правне норме. Мислило се да се могу прописати правна правила и за интерпретацију, и да је довољно изречно прописано да се право

може тумачити: логички, граматички, историски, по аналогији и т. д. Али се при томе није имало у виду то, да је ономе ко примењује правна правила (нпр. судији) остављено тумачење тако прогумачених правила. Због тога се о тумачењу не могу донети никаква коначна правила.

Са тих разлога је у већини модерних држава судији, или другим државним органима, постављена граница до које се смеју кретати у тумачењу, али не толико у погледу начина, колико у погледу интерпретације. Ту се појављује најпре питање: је ли закон који се тумачи објављен у правном облику? Не у смислу „је ли правно обнародован“ — то би се односило на законитост публикације, — већ у смислу „јесу ли законске одредбе законите.“ То се питање појављује отуда што је закону забрањено тумачење устава. Моћ тумачења закона која је дата државним органима, престаје кад је у питању устав. Судије стоје под законом, а не и под уставом, они законе још могу да тумаче, али не и устав. С тога објект револуције, у техничком смислу, мора бити устав, јер је он та тачка, у којој се стекао правни поредак.

Погледамо ли на државе, у којима је судији остављено да цени уставност закона, он ипак не сме уништити тај закон, већ у конкретном случају извесне одредбе његове сматра да не важе. Ту видимо да судија ипак има да тумачи, али сад не само закон, већ и устав. Њему је над уставом остављена она моћ, која је првим (судијама који су под законом) остављена над законом — право интерпретације. Али та моћ интерпретације устава ограничена је у толико, што судија мора да иде за конкретним случајем, односно за таквим, кад је важност једне законске одлуке доведена у сумњу, и само онда кад је такав случај дошао пред његову јудикатуру. Он не сме тумачити устав кад му се прохте, он нема тако звано право иницијативе, као парламенат. Затим, о тумачењу устава може да расуђује само компетентан суд, а то је у Сједињеним Америчким Државама највиши федерални суд. На тај начин одлука о конкретном случају добија моћ норме. Тако амерички устав донекле зависи од судије. Интерпретација по самом уставу дата је судији за заштиту устава; али тај мач, који му је дат у руке, лако се може обрнути против устава. То не потсећа ни на шта друго, до на у напред легализирану револуцију, у правном смислу те речи. *Легализирана* због тога, што судија по уставу има потпуну слободу интерпретације, *револуција* због тога, што устав кроз судијина уста лако добије други смисао, него што га има по мишљењу људи који нису судије. Отуд се објашњава, да се амерички устав, који је донет, још 1787. год. до данас није ништа мењао. Према потребама мењала се интерпретација, и то је Американцима било довољно. То је могуће у таквим државама где се устав и цео правни поредак ослања на моралну снагу судије и неограничено поверење у њега.

По европским уставима закон је граница до које судија може ићи; преко закона судија не сме прећи, а извршни органи чак ни преко наредбе. По америчком уставу граница судији је устав. Док европски судија има само нека права, догле их амерички има сва. У својој интерпретацији европски судија има логичке границе, амерички нема граница. А у логици разлика између нечег ограниченог и неограниченог је бескрајна. По г. д-р Питамицу ту лежи битност разлике, ту лежи могућност револуције, коју амерички судија лако извршује, јер му је по самом уставу допуштена. Антиномија је, — нешто логички контрадикторно, непојмљиво, — да на једној страни важи текст, на другој пак примењивање тога текста од живих људи, који му лако дају час овај, час онај смисао. Тиме што је амерички устав поверио револуционарну моћ судијама, најбоље је спречио револуцију других каквих људи. Тиме, што је легализирао револуцију, некако редовним путем против саме ње, онемогућио је револуцију против *друштва*. Америчка држава, која је моћ промене устава тумачењем поверила судијама, који су мање подложни партијској диктатури, од извршних и законодавних органа, тим начином се највише приближила Платоновом идеалу државе, у којој би био један краљ - судија. Сам факт да амерички устав већ 130 година није мењан, док се европски уставни сваки час мењају, најбољи је пример за разлику између револуције која се врши путем канцелариског тумачења, и оне, која разорава цео државни организам.

У Европи аутентичну моћ интерпретације устава законодавством има парламенат (ако изоставимо санкцију монарха или председника републике, који без премапотписа одговорног министра не могу ништа да извршују).

По европском систему није предвиђена никаква контрола, да ли се парламенат, при доношењу закона, придржавао устава. Закон, који је проглашен у парламенту важи, био он у складу са уставом или не. Морално је парламенат везан уставом, али правно није, јер нема никакве установе, која би контролисала његов рад. У Европи ауторизовану моћ тумачења устава има парламенат, у Америци судија. То је правно-логична разлика ова два система. Психолошка пак разлика међу њима је у томе, што су у Европи чланови парламента, који имају моћ тумачења устава, увек подложни партиском утицају, јер се у своме раду руководе програмом, често тренутним потребама странке којој припадају, док у Америци устав тумаче независне судије, који се при том руководе општим добром, а не партиским интересима. По г. д-р Питамицу, који претпоставља амерички систем тумачења устава, у европским државама требало би увести неки *уставни суд*, као контролу парламента, који би ценио уставност његових одлука, и који би био независан, нешто као српски Државни Савет, само са широм компетенцијом.

При проучавању сваког правног поретка долазимо до неког органа који има моћ тумачења устава. И баш у томе лежи сав правни значај једне државе: који је тај орган који може да тумачи устав. Ако је то монарх, онда имамо апсолутну монархију; ако је монарх и парламенат, парламентарну монархију или парламентарну републику. Ако је то судска власт — као у Сједињеним Америчким Државама — немамо израз за такву државу, али би се аналого горњој подели могла звати: судска република са подељеном влашћу.

Нарочито место, поред европског и америчког система, заузима систем енглеског права. Енглези су врло просто решили питање устава: они га у опште немају. Револуционар Кромвел издао је 1633. г. тако звани Instrument of Government, али се ни тај устав није одржао. Код Енглеза се уставни закони не разликују од обичних. Код њих је сваки закон, који је примљен у оба дома и поврћен од краља, „позитиван закон“, т. ј. закон у снази. Све што у осталим европским државама садржи т. зв. „устав“, у Енглеској је или ненаписана традиција или позитиван закон. Парламент нема ограничења у доношењу закона, с тога се не може ни говорити о каквој „револуцији парламента“. У опште узев важи оно што одлучи парламент; у конкретном пак случају важи решење судије, који га изриче у последњој инстанцији. Моћ судије је у толико већа, што он суди по обичајном праву. Услед тога при вршењу дужности ових органа не може се појавити питање револуције, јер нема онога, против чега би се дизала револуција: нема Устава. Може бити да ће тај крајње еластични систем не само омогућити, него и извршивати у будуће социјалне револуције без крви.

Резиме студије г. д-р Питамица: У битности правног система лежи антиномија, проузрокована услед дуализма: право као текст право као процес тумачења и извршења тога текста. Али примена писаних норми највише зависи од моралне и правне свести грађана, од тога коме је они поверавају и како се старају за ту примену. И г. д-р Питамиц завршава: нећемо стварати, нећемо делити и нећемо наћи правду, док не буде у нама самима правичности.

Илија А. Пржић

Б Е Л Е Ш К Е

Један помен. — Пре краткога времена, преминуо је у Паризу Г. Ј. Trémeau, пређашњи бележник (notaire), адвокат при Париском Апелационом суду и директор (и администратор) париског часописа за Међународно Приватно Право: „Nouvelle Revue Pratique de Droit international privé.“

Исти часопис основао је пре шестнаест година (1904.) Г. Др. G. Horn адвокат при Апелационом Суду у Паризу. Г. С. Horn је, по народности, Хрват, родом из Осека, и по свршеним правним наукама у Бечу, отишао је у Париз где је такође свршио права и где се је натурализирао као Француз и постао јавни правозаступник. Г. С. Horn је, по том, покренуо горе означени стручни часопис које је уређивао са много знања и успеха. Да додамо да је у години 1907. Г. С. Horn публиковао у Паризу (Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, 20, Rue Soufflot), своју тако документовану књигу: „Le compromis de 1868 entre la Hongrie et la Croatie et celui de 1867 entre l'Autriche et la Hongrie Etude historique et critique“. У овој својој књизи Г. С. Horn бранио је ову исту тему коју и чувени хрватски правник Пливерих (в. његово дело „Beiträge zum ungarisch-kroatischen Bundesrechte“), то јест да је компромис од 8-18. новембра 1868. год. (по н. к.), закључен између Хрватске и Угарске (после компромиса од 1867 год. између Аустрије и Угарске, нагодба о Дуализму), један међународно правни акт, а не акт унутрашњег јавног права Угарске.

У току Великога Рата, Г. С. Horn

је уступио часопис и директорство над њим Г. Ј. Trémeau-у који је умео одржати га на оној висини на коју га је био подигао његов претходник Г. С. Horn. Смрт Г. Ј. Trémeau, који је био један одличан париски адвокат, добар и љубазан човек, јесте један веома тежак губитак за „Nouvelle Revue Pratique de Droit international privé.“ Пок. Г. Ј. Trémeau, пред своју смрт, пренео је часопис на свога вредног сарадника, Г. R. Sancelme-а такође адвоката при Париском Апелационом Суду и licencié ès lettres, а који је дотле био главни редактор (rédacteur en chef) часописа. Ми се надамо да ће Г. R. Sancelme достојно продужити овај научни посао, који су са толико користи по Међународно Приватно Право огривљали Г. С. Horn и Ј. Trémeau и да ће очувати часопису стечену репутацију.

О природи правних феномена. —

У „La Revue mensuelle“ (mars 1920 Genève, p. 301-305) проф. г. Жив. М. Перих публиковао је један интересантан чланак из социјологије права: Des suites unisibles d' un abus de la théorie des analogies.

Проблем и суштина правног феномена је један од најтежих проблема правне филозофије и социологије права и г. Перих у духу својих ранијих правних и социјолошких концепција одређује у овоме чланку концизно и логично карактеристику и суштину социјалних феномена. Социјални феномени имају за њега један мешовит карактер: ти су делом физички и делом спиритуелни зато што је само

биће, које у ствари формира центар социјалних феномена, један мешовит феномен, с једне стране човек је организам и као такав подлежи физичким законима и с друге стране дух и као такав подложан је психичким законима. Тиме констатује факат, да су социјални феномени у суштини психо-физички феномени и да према томе и економским и јуридичким феноменима као деловима социјалних феномена владају већим делом физички и психички закони. Право је најспиритуалнији социјални феномен. И зато што год човек више ради духом, утицај физичких закона све је мањи, човек се све више уздиже изнад материје, престаје бити егоист и постаје алтруиста-спиритуализира се. Противно томе, социјални феномени утолико постају више супстрат физичких закона уколико мање акцетира дух и следствено томе у доба револуција и ратова социјални феномени облаче карактер једне врсте физичких феномена и готово да су ослобођени од свих акција духа. Ратови и револуције смањују спиритуални карактер социјалних феномена и социјални феномени се материјализирају. То је у главном садржина овог занимљивог чланка г. Перифа.

Печалбари, нарочито из околине Пирота. — Питање о печалбарима датира још од пре Кримског рата, али се наша стручна књижевност најне много њиме бавила. Од г. Јеленка Петровића изашла је ових дана из те области књига [47 страна, цена 3.50] под горњим насловом.

После кратког увода у коме је писац изложио опште црте како печалбарства на Балкану, тако и емиграције у Америку, прелази на печалбаре из околине Пирота, а нарочито на оне који иду у Софију да траже рада. Није пропуштена готово

ни једна појезиност која би имала какве везе са печалбарством тих крајева.

На крају писац налази урок печалбарству у пренасељености околине Пирота и удаљености од домаћих центара где би се могло доћи до рада. На основу овога закључује да би се питање печалбарства имало решити колонизацијом по мање насељеним крајевима наше домовине и подизањем локалне индустрије.

Колонизацију би имало извршити Мпн. Агр. Реформе истовремено са колонизацијом добровољаца и др. Што се индустрије тиче, околнина Пирота пружа све услове: радну снагу, [т. ј. саме печалбаре који би тада остали у земљи и њихове жене], сировине, угаљ и водене падове. Могла би се подићи тзв. шварцвалдска индустрија дрвета, затим сираство, текстилна индустрија и ћилимарство.

А. Ристић

Обавезан рад у Бугарској. — У бугарским службеним новинама од 10. Јуна о. г. обнародован је закон о обавезном раду. По овом закону подлеже обавезном раду сви мушкарци и женскиње, први по навршењу 20-те године, а друге по навршењу 16-те године живота. Овај рад обухвата: а) организацију и искоришћавање социјалних снага, да би се подигла производња и опште благостање; б) подизање културе свију грађана, независно од њиховог социјалног и материјалног положаја, одавање на ствари општег друштвеног живота, и развијање љубави према телесном раду; в) морално и економско подизање народа, при чему ће се будити осећање дужности према самом себи и према друштву и при чему ће се поучавати рационалним методама рада у свима гранама народне економије. Радна се снага може употребити у

разним областима економског живота, нарочито на грађење саобраћајних путева, канала, железница, и на одржање саобраћаја, исто тако и на грађење државних и општинских зграда, и на рад по рудницама, радионицама и фабрикама. Замена радне снаге дозвољава се само у случају болести запосленог лица, или кад ово служи у војсци или жандармерији. Време трајања обавезног рада је за мушкарце 12 месеци а за женскиње шест месеца. Одредбама овога закона не подлеже удате жене. За извршење овог закона установљена је једна генерална дирекција и генерална инспекција.

И. А. П.

Друштвени живот. — Социјално-научни часопис. Књига II. Уредник Д-р *Мирко М. Костић*, Београд 1920. стр. 97—270. цена 8 динара.

После извесног застоја због штампарских тешкоћа, изашла је друга књига *Друштвеног живота*. Уређена је врло добро и уреднику могу служити на част чланци који се у њој налазе. У овој књизи изашле су студије г. Ж. М. Перића „Принцип стечених права и социјализација добара“, Д-р Томе Живановића „Карактер филозофије и правне науке, филозофије права и филозофије правних наука“, Д-р Ђ. Тасића „О синдикализму и штрајку чиновника“, Д-р Н. Радојчића „Како је постала Југославија“, Ф. Никића „Рационализам и социјологизам у праву“ и превод Д-р Ф. Опенхајмерове студије „Велики посед и социјално питање.“ Осим тога изашли су прикази г. г. Слободана Јовановића, Д-р Ђ. Тасића и Ф. Никића. Ми препоручујемо овај часопис пажњи наших читалаца.

И. А. П.

Н О В Е К Њ И Г Е

Кумануди Д-р Коста, *Административно право* друго, прегледано издање. Београд 1921. изд. Г. Кона стр. XVI + 280. Цена 25 динара.

Митровић Д-р Чед., *Црквено право*, друго издање Београд 1921 г. изд. Г. Кона стр. XVI + 228. Цена 15 динара.

Нинчић Д-р Момчило, *Историја аграрно-правних односа српских шумака под Турцима*, I део: раније доба. Београд 1920 г. изд. Г. Кона стр. 133. цена 6 динара.

Кривични законик и кривични судски поступак протумачени и објашњени одлукама одељења и опште седнице Касационог Суда, средно Гојко Никетић. Друго поправљено и допуњено издање Београд 1920 г. издање Г. Кона стр. 490 цена 30 динара.

Уредба о накнади штете од 30. јуна 1920. год. са изменама и допунама од 22. октобра 1920. год. и правилник за извршење уредбе о накнади штете од 27. октобра 1920. год. — Београд 1920. Издање Државе Штампарије стр. 82 цена 4 динара.

Уредба о заштити индустријске својине и наредбе о извршењу уредбе. Београд 1920 год. Изд. управе за заштиту индустријске својине. Стр. 132 цена 8 динара.

Исправка

У 4. броју Архива омашком је изостало име г. д-р Драгољуба Аранђеловића у рубрици *Нове књиге*, тако да прва објављена књига треба да гласи: **Живојин М. Перић и Д-р Драгољуб Аранђеловић**, *Грађански судски поступак*. I. део: суђењу I. св. (О Устројству Судава и о њиховој надлежности). Београд 1920. год. стр. 250. цена 15. динара.

ДОДАТАК АРХИВА ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ.

— СЛУЖБЕНА САОПШТЕЊА —

ПРОЈЕКТ ЗАКОНА О УРЕЂЕЊУ И НАДЛЕЖНОСТИ СУДОВА

(Свршетак)

Чл. 56. Наредбе за припремање решавања кога предмета и за достављање судских одлука издаје председник суда, односно председници одељења или онај кога они одреде.

Чл. 57. Који ће судија у коме одељењу радити одређује се коцком сваке године у почетку јануара.

Ако се у току године упразни место једнога судије у коме одељењу, онда нови судија долази на место свога претходника. Ако се упразни по једно или више места у два или више одељења, онда нове судије вуку коцку у које ће одељење доћи.

Ко ће од судија и осталог особља за време судских феерија отпраљвати послове одређује председник.

Чл. 58. Председник је старешина суда. У погледу права и дужности његових и руковођења послова вреде прописи који су у овом закону постављени за председнике окр. судова.

Кад је председник спречен у вршењу дужности, онда га у вршењу дужности старешине суда замењује најстарији председник одељења.

Чл. 59. И за Апелациони Суд у погледу доношења и потписивања одлука вреде прописи, који су о томе постављени у овом закону за окруж. судове.

Председник Апелационог Суда односно председник одељења може одређивати поједине судије, да претходно проуче предмет, који се има решавати и да за седницу спреме писмене реферате. У том случају пре решавања дотичнога предмета прочитаће се реферат.

Чл. 60. Секретар Апелационог Суда може бити онај који има услова за судију окружног суда. Поставља се Краљевим Указом. Плата секретара Апелационог Суда износи....

Године секретарске службе рачунају се као године судијске службе у окружном суду.

Чл. 61. Секретари Апелац. Судова учествују као деловође у седницама Апелац. Суда и израђују решене предмете. Тек у недостатку секретара може се писар узети за деловођу.

Чл. 62. Најстарији секретар Апелац. Суда дужан је старати се, да млађи секретари и остало судско особље, уредно врше судске послове, који су им на рад дати и о свакој неуредности извештавати председника суда. У колико то не би учинили председник суда и председници одељења, он ће додељивати и посао млађим секретарима и осталом судском особљу. Кад је најстарији секретар спречен у вршењу дужности замењује га други по рангу секретар.

Чл. 63. Писари и архивари Апелационих Судова указни су чиновници, са правима и дужностима писара или архивара окружних судова. За писаре у Апелационом Суду постављаће се у првом реду свршени правници. Првенство имају они, који су били бар годину дана писари у среском или окружном суду. Старији практиканти судски имају првенство при постављању за архивара Апелационога Суда.

Чл. 64. Практиканте Апелационог Суда поставља и отпушта председник Апелационог Суда. Они имају у Апелационом Суду права и дужности практиканата окружних судова.

Чл. 65. Служитеље поставља и отпушта председник Апелац. Суда. Посао им одређује председник или онај чиновник кога председник одреди.

VII Касациони Суд

Чл. 66. Над свима окружним и Апелационим Судовима и над Главном Контролом као рачунским судом постоји један Касациони Суд са седиштем у престоници државе.

Чл. 67. Касациони Суд има једног председника, — председника одељења, — судија, потребан број секретара, писара, архивара, практиканата и служитеља.

Чл. 68. Секретар Касационог Суда може бити онај, који има услова за судију окружног суда. Године секретарске службе рачунају се као године судијске службе.

Чл. 69. У погледу постављања, права и дужности секретара Касационог Суда вреде прописи за секретара Апелационих Судова.

Чл. 70. Писарско и архиварско звање у Касац. Суду исто је као и у окружном суду. За писаре постављаће се првенствено свршени правници.

Чл. 71. За писаре и архиваре Касац. Суда у погледу права и дужности вреде прописи о писарима и архиварима у Апелац. Суду.

Чл. 72. Практиканте поставља и отпушта председник Касац. Суда. Они имају права и дужности у Касационом Суду, као и практиканти у окружним судовима.

Чл. 73. Служитеље у Касац. Суду поставља и отпушта председник. Посао им одређује председник или чиновник кога он одреди. Плата им је....

Чл. 74. Председник Касац. Суда је старешина надлештва и као такав стара се, да се послови у Касац. Суду уредно отправљају. Он води преписку са осталим судовима и другим властима. Он има према судском персоналу права, која старешини надлештва припадају. Он дели посао одељењима Касац. Суда и пази да се предмети редом и без одуговлачења решавају.

Чл. 75. Кад је председник спречен у вршењу дужности, његова права и дужности као старешине надлештва припадају најстаријем председнику одељења.

Чл. 76. Председник Суда и председници одељења могу давати појединим судијама редом да размотре акта предмета и да поднесу писмени реферат за седнице. У томе случају пре решавања предмета прочитаће се реферат.

Чл. 77. Касациони Суд ради послове у одељења и у општој седници.

Чл. 78. За пуноважну седницу одељења Касац. Суда, потребно је пет судија (рачунајући и председника суда, односно председника одељења) и деловођа. За деловођу по правилу узима се секретар Касац. Суда, а у недостатку овог писар, свршени правник.

Чл. 79. Ако је један судија у коме одељењу спречен да учествује у суђењу, председник ће одредити секретара који има услова за судију Касац. Суда, да га у суђењу заступи. Кад би у једном одељењу две судије недостојале, да се и са позивањем секретара на суђење не би могло саставити одељење, председник ће одредити на краће време за суђење једног и то најмлађег, судију из ког другог одељења.

Чл. 80. Председник председава и руководи суђењем у једном одељењу, а у осталим председници одељења како извуку коцку.

Чл. 81. Ко ће од судија у коме одељењу радити одређује се коцком сваке године у почетку јануара.

Чл. 82. Ако се у току године упразни место једнога судије у ма коме одељењу, онда нови судија долази на место свога претходника. Ако се упразни по једно или више места у више одељења, онда нове судије вуку коцку у које ће одељење који доћи.

Чл. 83. Касациони Суд решава по већини гласова које прикупља председавајући, почињући од најмлађег судије.

Чл. 84. Судија који је у претходном питању био одвојеног мишљења дужан је ипак и главно питање решавати, а своје одвојено мишљење забележити.

Чл. 85. Решење Касац. Суда потписују све судије, које су у суђењу учествовале и деловођа. Решења која се упућују нижем суду и странкама, потписују председавајући и деловођа.

Чл. 86. Решење Касац. Суда у судским делима носиће натпис: „У име Његовог Величанства Краља С.Х.С.“ На сваком решењу значиће се из кога је одељења и које су судије учествовале у суђењу.

Чл. 87. Кад Касац. Суд из предмета, који из нижих судова пред Касац. Суд дођу, примети хотимичне или из небрежења учињене погрешке кога суда, учиниће томе суду примедбе и Министра Правде о томе известити.

Надлежност (делокруг) Судова

I Општински Судови

Чл. 88. Општински суд је надлежан као суд првога степена за парнице због плаћања у новцу, због израде каквог посла и због покретних ствари, ако вредност спорног предмета не прелази 200 динара, не рачунајући у то споредне тражбине. Општински је суд надлежан и за стављање забране и обуставе на покретним стварима за потраживања, за чије је суђење надлежан. Пред њим се парничари могу и поравнати за та потраживања. Општински суд сам извршује своје пресуде из покретних ствари дужникових.

У надлежност општинског суда не спадају:

1. Парнице које су без обзира на вредност спора стављене у надлежност окружних судова, као и парнице, у којима је закон одредио надлежност кога суда као искључиву;

2. У опште парнице које се тичу наследног права као таквог, као и потраживања, која се оснивају на наследном праву или потичу из породично-правног односа;

3. У опште парнице због трговачких послова, рачунајући ту и меничне спорове;

4. Парнице у опште, које покреће држава или које се покрећу против државе, као и парнице које се покрећу против чиновника због накнаде штете причињене у вршењу службене дужности;

5. Парнице због непокретних добара, без обзира на вредност дотичног добра, било да се тужбом остварује које стварно право на непокретности, било да се тражи пренос непокретног добра у својину или државину.

Чл. 89. Ако је код кога суда покренута парница, која долази у надлежност општинског суда, онда се приговор, да је општински суд надлежан, неће узимати у обзир, ако је тужени пропустио чинити тај приговор у одговору на тужбу.

Чл. 90. У кривичним предметима општински је суд надлежан:

II Срески (градски) Судови

Чл. 91. Срески (градски) суд стварно је надлежан у грађанским предметима за доношење одлука у првом степену:

1. За имовно-правне парнице, чија вредност, без обзира на основ из кога право потиче, не прелази 5000 динара, не рачунајући у то споредна тражења (као интересе, накнаду штете, плодове и т. д.), осем оних који су без обзира на вредност стављене у надлежност окружног суда.

2. За парнице о границама између непокретних добара, без обзира на вредност оспореног комада земљишта;

3. Парнице о државини било покретних било непокретних ствари у случају одузимања и узнемиривања државине, без обзира на вредност ствари.

4. За стављање и скидање средстава обезбеђења; забране, прибелешке (надприбелешке) и обуставе на покретним и непокретним стварима и то: за забрану и обуставу покретности ако тражбина не прелази 5000— динара, а за прибелешку (надприбелешку) и обуставу над непокретном ствари без обзира на износ тражбине. За правдање ових средстава обезбеђења, меродавна је тач. 1. овога члана.

5. За упис интабулација, надинтабулација и њихов испис, без обзира на вредност тражбине. За упис службености стварних и личних и њихов испис. За упис и испис условнога убаштићења и интабулисаног закупа.

6. За потврду преноса непокретних добара без обзира на вредност пренесеног добра.

7. За вођење грунтовних или интабулационих књига.

8. За потврду исправа по правилима у неспорним делима без обзира на вредност и у опште за послове ванпарничне јурисдикције, као и за издавање меничног протеста.

9. За сва старатељска дела над малолетним и пунолетним лицима као и у случају старатељства над имањем.

10. За попис и продају покретних и непокретних добара дужникових у циљу извршења судских одлука и у опште за извршење судских наредба и одлука; за продају непокретних добара ради извршења пресуда општинских судова.

11. За распоред новаца добивених од продатог имања дужниковог, ако није случај продаје добара стецишне масе; за послове, који се специјалним законима ставе у надлежност среских судова.

12. За преглед и доношење одлука у другом и последњем степену у предметима који су расправљени у првом степену од општинских судова.

13. Пред среским судом странке се могу и поравнати у предметима за које је срески суд надлежан.

14. За тужбе због извршене продаје покретности од стране општинских судова.

15. Срески суд решава о сукобу између општинских судова у последњем степену. Он одређује који ће општински суд ствар расправити у случају да је који општински суд спречен.

Чл. 92. У кривичним предметима срески је суд надлежан:

III Окружни Судови

Чл. 93. У делокруг окружног суда као суда првога степена долазе све оне парнице, које нису стављене у надлежност среских судова.

Без обзира на вредност долазе у делокруг окружног суда:

I. Парнице из фидеикомисног односа.

2. Парнице о накнади штете против судија и осталих чиновника, кад штета потиче из службеног рада ових лица.

3. За спорове, којима је предмет накнаде штете од државе.

4. За потврђивање поравнања између странака у предметима за које је окружни суд надлежан.

5. За поступак због поништаја изгубљених, несталих и упропашћених исправа.

6. За отварање, расправљање и скидање стечаја над имовином дужника нетрговаца и за парнице против стечајне масе, без обзира на вредност спорног предмета.

7. За послове, који су специјалним законима стављени у надлежност окружних судова.

8. За стављање и скидање забране и обуставе на покретним стварима а за суме преко 5000— динара.

9. За тужбе због продаје покретних и непокретних ствари извршене од стране среских (градских) судова.

10. Окружни суд решава о сукобу између среских судова у последњем степену. Он одређује, који ће срески суд расправити ствар, ако је један срески суд спречен, да ствар расправи.

11. У опште за све парнице из надлежности трговачкога суда, а у судским подручјима, за која не постоји трговачки суд.

12. За разматрање, по жалбама, одлука изабраних судова без обзира на вредност спора.

13. За одобравање извршења одлука страних судова, надлежан је онај окружни суд, без обзира на вредност досуђе-нога предмета, у чијем се подручју има извршење предузети, а и суд домицила туженика.

У кривичним предметима окружни је суд надлежан:

IV Трговачки Судови

Чл. 94 Трговачки судови за територију за коју постоје надлежни су у првом степену:

1. За спорове из трговачких послова, ако вредност прелази 5.000— динара. Кад је у питању трговачки посао који је само за једну странку трговачки, а за другу није, онда је надлежан за расправу спора и окружни суд.

2. За меничне спорове, ако вредност прелази 5000— динара ма између којих лица.

3. За парнице због заштите или злоупотребе трговачких и индустријских жигова, мустара, модела и патената.

4. За спорове о постојању и раскинућу трговачких, јавних и командитних друштава, и у опште односа који између другара ових друштава у погледу друштвене имовине и другарских права настану.

5. За спорове акционара акционарског друштва противу управе друштва, због неправилности у раду, као и против одлука друштвене скупштине.

6. За потврђивање поравнања између странака у предметима за које је трговачки суд надлежан.

7. За отварање, расправљање и скидање стечаја над трговцима, као и за парнице против стечајне масе над трговцима.

8. За стављање и скидање забране и обуставе на покретним стварима над трговцима, ако тражбина износи више од 5000— динара на износ тражбине. За правдање ових средстава обезбеђења надлежан је трговачки суд, ако је тражбина већа од 5000— динара, иначе срески суд.

9. Да одобрава извршење пресуда страних трговачких судова, без обзира на вредност досуђеног предмета, кад се извршење тражи у подручју трговачког суда.

V Општа правила за стварну надлежност

Чл. 95. На своју стварну надлежност дужан је сваки суд службено пазити. И виши суд, дужан је службено пазити на стварну надлежност нижега суда.

Чл. 96. Стварна надлежност не може се мењати вољом странака. Ипак је допуштено странкама уговорити да им спор за који је надлежан општински суд, пресуди срески суд, као и да спор, за који је надлежан срески суд, пресуди окружни суд.

Чл. 97. Вредност спорног предмета коју је тужилац означио меродавна је за одређивање стварне судске надлежности — у колико није очевидно противна истини или судском познавању ствари — дотле док је туженик не оспори. Овај може то учинити за све време док се парница извиђа пред првостепеним судом, а такође дужан је и првостепени суд испитати вредност спора и огласити се услед тога на основу утврђене вредности евентуално за ненадлежног.

Чл. 98. Кад је у питању стварна службеност, узима се као вредност спора, она сума, која представља увећање вредности повласног добра услед службености. Код личних службености ако је трајање службености тако одређено, да се унапред

зна календарски дан, када би службеност имала почети и престати, онда је меродавна вредност која се добија кад се паушално одреди сума прихода, коју ће ималац службености за време трајања исте од дотичне ствари вршењем службености вероватно имати; ако се на тај начин не може сазнати вредност, онда се сматра, да је спор о непроцењивом предмету. Ако је спор о заложном праву узима се у обзир вредност тражбине, за коју се тврди, да је залогом обезбеђена, а ако је вредност заложене ствари мања од тражбине, онда вредност ствари. У парницама због наследног права, гледа се на вредност заоставштине не одбијајући дугове и терете на њој. У споровима за издржавање, ако се тражи издржавање за одређено време, онда вредност спора представља целокупна сума издржавања за одређено време, а ако се не зна календарски дан престанка издржавања, онда се узима да је спор о непроцењивом предмету.

Чл. 99. За одређивање стварне надлежности меродавна је вредност спорнога предмета у време подизања тужбе. Ако парничар у току парнице повиси тражбину, онда то утиче на стварну надлежност суда, али смањење тражбине не утиче.

Чл. 100. Одлука окружнога суда у главној ствари не може се нападати правним средством са тога разлога, што предмет долази у делокруг среског суда, нити одлука среског суда, са тога разлога што предмет долази у делокруг општинског суда, ако ти приговори нису раније чињени.

Чл. 101. Ако је извршном судском одлуком утврђено, да не постоји стварна надлежност једнога суда по извесном предмету, онда судови, који би се доцније њиме бавили, не могу више ту надлежност негирати.

Чл. 102. Ако би један суд имао да изврши какву радњу, за коју је стварно надлежан, у области другога суда, обрадиће се за извршење радње надлежном суду.

VI Апелациони Судови

Чл. 103. Апелациони Судови надлежни су, у грађанским предметима, да разматрају и суде по пресудама и решењима донесеним у првом степену од стране окружних, среских (градских) и трговачких судова. Пред Апелационим Судом могу странке и поравнање закључити у предметима који су дошли пред Апелациони Суд.

По решењима нижих судова Апелациони Суд одлучује у другом и последњем степену.

Што се тиче решења Апелационог Суда која он доноси у првом степену вреди пропис чл. 105. овог закона.

Одлуке Апелационог Суда у предметима које је расправлио срески (градски) суд извршне су.

Чл. 104. Све сукобе између судова истога реда (среских односно градских, окружних и трговачких) као и сукобе између вишега и нижега суда (срескога односно градскога, окружнога или трговачкога) решава Апелациони Суд у првом и последњем степену.

Тако исто Апелациони Суд расправљаће и сукобе између изабраних и државних судова.

Апелациони Суд одређује који ће срески (градски) односно окружни или трговачки суд правну ствар расправити, ако је који срески (градски) окружни или трговачки суд спречен да ствар расправи.

Чл. . (Кривична надлежност Апелационог Суда).

VII Касациони Суд

Чл. 105. Касациони Суд разматра, у грађанским предметима, пресуде Апелационих Судова, које ови изричу у другом степену, као и решења која је Апелациони Суд донео у првом степену, ако, код тих решења, Грађански Судски Поступак што друго не наређује.

Чл. 106. Касациони Суд не упушта се у оцену фактичких питања. Он својим решењем оснажава или поништава судске одлуке.

Главни задатак је Касационог Суда да мотри да се у земљи материјални и формални закони од стране судова примењују у смислу воље законодавчеве и једнообразно.

Чл. 107. Касациони Суд решава о сукобу између Апелационих Судова. Он одређује који ће Апелациони Суд ствар расправити, ако је који Апелациони Суд спречен да ствар расправи.

Исто тако Касациони Суд решава и о сукобу између судова, ако се судови који у сукоб дођу налазе у подручју разних Апелационих Судова.

Чл. 108. Касациони Суд решава у случају сукоба који би се појавио у погледу суђења између кога суда и осталих земаљских власти. Оваква питања предлаже Касационом Суду онај суд или власт коме је предмет као надлежном достављен, па се и овај суд или власт за надлежног огласи. У случају

присвајања надлежности, онај суд односно власт који, на тражење некога другог суда односно власти да се њима пошље предмет на расправу, то одбијају, дужни ће бити доставити случај Касационом Суду да он сукоб расправи.

Чл. 109. Општа седница Касационога Суда пуноважно је састављена ако је у њој присутно најмање четири петине судија од целокупнога броја судија Касационога Суда рачунајући ту и председника и председнике одељења.

Чл. 110. Општа седница Касационога Суда надлежна је :

1. Да даје своје мишљење о томе, како се има разумети неки законски пропис о коме би се приметило, да се у одељењима Касационога Суда неједнако разуме и тумачи. На овако неједнако тумачење дужни су скренути пажњу председнику Касационога Суда председници одељења и сваки судија.

У таком случају општа седница решиће начелно, како се има разумевати и примењивати тај законски пропис. Оваква решења са раздознама заводиће се код Касационог Суда у нарочиту књигу, са потписом свих судија, који су учествовали у решавању. У исто време Касациони Суд ће обзнанити то своје решење у службеном листу и известити Министра Правде. Ова решења биће обавезна за одељења и општу седницу Касационог Суда све дотле, док не би општа седница састављена из $\frac{4}{5}$ свију судија на два своја састанка са најмање $\frac{3}{4}$ гласова већине гласова донела друкчији закључак за разумевање и примењивање истог законског прописа. Овакав случај дужан ће бити Министар Правде изнети пред прву идућу Народну Скупштину на решење, а дотле се ово друго решење опште седнице не може мењати. Ако се у седници Опште Седнице Касационог Суда не постигне приликом гласања потребан број за одлуку, онда Касациони Суд саопштава Министру Правде сва изнесена мишљења те да се законодавним путем питање расправи.

Књигу за начелна решења у Касационом Суду прописаће Министар Правде.

2. Да даје Министру Правде своје мишљење кад би га затражио Министар по каквом пропису закона или кад сам Касациони Суд по увиђеној потреби буде захтевао да се допуни који закон или да се изда нов закон.

3. Да чини Министру Правде примедбе на какав његов претпис или упуство, за које би налазила да се не слаже са постојећим законима, због чега га не може применити.

4. Да решава оне предмете, у којима нижи суд не би усвојио примедбе, које му је учинило једно одељење Касационога Суда.

Чл. 111. Као одлука опште седнице Касационога Суда сматра се оно за шта је гласала апсолутна већина присутних судија.

У случају равне поделе гласова поступиће се овако:

а) Ако је случај из тач. 1., 2. и 3. Чл. 110. онда се као

одлука опште седнице Касационога Суда сматра мишљење оне стране на којој је председник.

б) Ако је случај из тач. 4. Чл. 110. онда у предметима грађанским, остају у снази примедбе одељења Касационог Суда, а у предметима кривичним остаје у снази она судска одлука која је блажа за оптуженога.

ОДЛУКЕ ОПШТЕ СЕДНИЦЕ КАСАЦИОНОГ СУДА

4. Пропис чл. 17.б Закона о пензионом фонду за удовице и децу умрлих чиновника односи се и на породице учитеља и свештеника, и целокупна пензија, а не само повећање, у том случају пада на терет државне касе.

Господин Министар Правде актом својим од 26. Јула 1919. г. № 9938. представио је Касационом Суду, да су се приликом разматрања предмета тражења пензија породица у рату погинулих, или од рана и болести, добивених у вршењу државне службе, умрлих учитеља приметиле неједнообразне и разноврсне одлуке појединих првостепених судова о примени чл. 17. б. Зак. о пенз. фонду и праву породица учитељских и свештеничких на повећану пензију по поменутом чл. 17 б — па је молио да Касациони Суд у општој својој седници, донесе мишљење о томе: да ли се пропис чл. 17. б Зак. о пензионом фонду за удовице и децу умрлих чиновника, односи и на породице учитеља и свештеника и да ли целокупна пензија у том случају има пасти на терет државне касе или само повећање по чл. 17. б?

Касациони Суд, на основи § 16. Закона о својем устројству, размотрио је ово питање па је нашао :

Сва три Закона о пензијама: Закон о пензији учитељских удовица и њихове деце од 20. априла 1885. године, Закон о фонду за издржавање удовица и деце умрлих свештеника и ђакон источно-православне цркве у Краљевини Србији од 11. марта 1891. год., и Закон о пензионом фонду за удовице и децу умрлих чиновника с последњим изменама и допунама од 27. јануара 1900. год., регулишу једно исто питање: право издржавања удовица и деце умрлих улагача: учитеља, свештеника и чиновника.

У сва три ова Закона у главном спроведени су једни исти принципи. Тако : пензија се добија по решењу надлежних првостепених судова по чл. 13. Зак. учитељског, чл. 26. Зак. свештеничког и чл. 22. Закона чиновничког. Она почиње тећи од дана смрти улагача по чл. 4. Зак. учитељског, чл. 13. Зак. свештеничког и чл. 16. Зак. чиновничког.

Пензија се задобија кад се поднесу у главном једни исти докази предвиђени у чл. 13. Зак. учитељ., чл. 26. Зак. свештен.,

и чл. 24. Зак. чиновничког, а губи се под стицајем извесних услова, који се у главном истоветно набрајају у чл. 9. Зак. учитељ., чл. 37. Зак. свештенич., и чл. 19. Зак. чиновничког.

Усвојена деца умрлих улагача немају права на пензију по чл. 11. Зак. учитељ., чл. 32. Зак. свештеничког и чл. 21. Зак. чиновничког.

За дуг мужевљи и очев не може се ништа од пензије наплаћивати по чл. 8. зак. учит., чл. 31. зак. свешт., и чл. 18. зак. чиновничког.

Ни један од ових фондова не може се употребити ни на који други циљ, осем на овај на који су Законом опредељени по чл. 17. Зак. учитељ., чл. 3. Зак. свештеничког и чл. 2. Зак. чиновничког.

Свима овим пензионим фондовима рукује Управа Фондова под надзором Министарства Трговине и Индустрије, а рачуне прегледа Главна Контрола по чл. 18. Зак. учитељ., чл. 2. Зак. свештеничког и чл. 3. Зак. чиновничког и чл. 15. Закона о уређењу Главне Контроле и т. д.

Нарочито се велика сличност види између Закона о фонду за издржавање удовица и деце умрлих свештеника и ђакона и закона о пенз. фонду за удовице и децу умрлих чиновника, јер се у чл. 2., 4., и 21. Зак. о фонду свештеничком позива изреком на Закон о пенз. фонду чиновничком. Шта више, свештеницима који се налазе у приликама предвиђеним у чл. 21. Зак. о њиховом фонду, допуштено је, да улажу и у фонд чиновнички и да могу задобити обе пензије, и свештеничку и чиновничку.

Одредба за чл. 17. б. Закона о пенз. фонду за удовице и децу умрлих чиновника новијег је датума, од 27. јануара 1900 год. По свом значају она је јавног карактера, донесена у општем интересу.

Дајући право на пензију за пет година више него што се је у фонд улагало, па ако се и са ових пет година немадне пуних десет година, да се узима као да је улагао свих десет, хтело се с једне стране да ода признање породицама оних улагача, који су погинули или били рањени у рату, маневри, потери или на ма каквом другом државном дослу, па од тога умрли, јер су извршили једну дужност јавнога карактера, давши свој живот на општи интерес целе државе.

А тиме, што се оваква пензија скида с пензионог фонда, и пребацује на општи буџет државне касе, с друге стране, хтело се да се овај фонд обезбеди од ризика, јер се пензија у овом случају не издаје у сразмери улагања, а и што овакви случаји могу бити врло чести, као за време последњих ратова, те је законодавац хтео да не излаже опасности ове фондове створене иницијативом и личним уложима.

Према томе, кад се стеку исти услови код породица учитељских и свештеничких предвиђени у чл. 17. б. Зак. о пенз. фонду за удовице и децу умрлих чиновника, Касациони Суд је мишљења да овај принцип, установљен у општем јавном инте-

ресу свих без разлике треба применити, и према породицама учитељским и свештеничким.

Према свему овоме на постављено питање Г. Министра Правде Касациони Суд је мишљења: *да се пропис чл. 17. б Зак. о пенз. фонду за удовице и децу умрлих чиновника односи и на породице учитеља и свештеника и да целокупна пензија у том случају има паси на шерет државне касе, а не само повећање.*

Из опште седнице Касационог Суда од 23. августа 1919. год. № 1719. у Београду.

5. О непротоколисаним фирмама мењачких радњи испитује и утврђује Београдско Пореско Одељење и сваки случај посебице доставља Београдском Трговачком Суду.

Београдско Пореско Одељење представило је Министарству Финансија, да је приликом разреза пореза на мењачке радње примећено, да се многе од ових радњи стављају у просторима који немају истакнуте фирме, и у просторима радња друге бранше, па како има основане сумње, да ове радње немају одобрење за своје стављање и да фирму нису протоколисале, то је исто одељење, актом од 8. јуна о. г. под бр. 1408., а на основу тач. 4. чл. 61. закона о таксама доставило списак ових радња Београдском Трговачком Суду ради извиђања и суђења кривице из чл. 52. закона о таксама, но да је овај суд, актом од 9. јула о. г. бр. 898. тражио од Одељења, да претходно истрагом утврди, која од радња у списку означених није протоколисала фирму, и да за сваку радњу, за коју утврди да фирму није протоколисала поднесе засебну тужбу. На овај акт Трговачког Суда, Београдско Пореско Одељење, актом од 10. јула о. г. под бр. 1759 одговорило је:

1. Да је Суд у смислу тач. 4. чл. 61. закона о таксама једино надлежан за извиђање и ссуду дела из чл. 52. закона о таксама;

2. Да акт Пореског Одељења под бр. 1408 има карактер доставе, што се види из прописа чл. 44. закона о таксама;

3. Законским прописом одељење није позвано, да по овим делима води ма какву истрагу, и да за исга дела подноси засебне тужбе, већ да је учињеном доставом учинио све што се од њега по пропису чл. 44. закона о таксама тражи;

4. Да одељење налази да по свима кривичним предметима из начела континуитета власти претходну и редовну истрагу врши увек иста власт.

Међутим Београдски трговачки суд актом од 14. јула т. г. № 922, како београдско пореско одељење представља, остајући при ранијем свом захтеву и не оспоравајући своју надлежност за извиђање и суђење ових кривица одговорио је: „Кривична радња по чл. 52. закона о таксама, састоји се у томе што неко није протоколисао своју фирму. Према томе

захтев одељења (тужба, достава, представка) има да изложи постојање те радње као и у случају потказивања у чл. 58. закона о таксама Констатовање тога факта ствара обавезу за суд да примени чл. 61 зак о таксама, т. ј. да ту кривицу извиди и пресуди.“

Услед овога Београдско пореско одељење послало је овај предмет Генералној Дирекцији Посредних Пореза Министар. Финансија за расправу овога питања, а Дирекција, сматрајући да се овде појављује случај неједнаке примене и разумевања чл. 61 тач. 4 у вези чл. 52 закона о таксама обратила се Г. Министру Правде с молбом да се у смислу тач. 2 § 16 зак. о Устројству Касационог Суда, од Касационог Суда изиште мишљење о овом законском пропису и његовој примени.

Г. Министар Правде актом од 20 августа о. г. № 18745 доставио је овај случај Касациономе Суду, и тражио мишљење истога о наведеном питању.

Касациони Суд на основи тачке 2 § 16 закона о својем Устојству у општој својој седници проучио је ово питање, па је нашао:

По члану 44 закона о таксама све државне и самоуправне власти и њихови службеници дужни су по свима предметима *на којима раде* да пазе на правилно вршење овога закона. За сваку неуредност или неправилност дужни су поступити по овом закону, ако су надлежни, у противном известити надлежну власт.

За прекршење ове своје дужности државни и самоуправни органи одговорни су по чл. 56. закона о таксама.

Према овоме кад је Београдско пореско одељење радећи на разрезу порезе на мењачке радње, дакле, функционишући по својој надлежности, приметило да многе мењачке радње немају истакнуте фирме, или раде у радњама друге врсте (бранце), а по чл. 2. закона о радњама све радње морају бити означене одговарајућим натписима или својом фирмом, која по чл. 52 закона о таксама, мора бити протоколисана пре почетка обављања саме радње, онда је већ по томе само а баш по наведеном законском пропису ради уверења о плаћеној такси, пореско одељење имало и право и дужност да се увери јесу ли сопственици дотичних мењачких радња исте протоколисали или не, ради чега је имало позвати их да одељењу поднесу доказе о овом протоколисању и о томе их са-слушати. Тек кад би одељење на овај начин утврдило да нека радња није протоколисана имало би даље да по реченом чл. 44. закона о таксама такав случај достави надлежној власти, овде Трговачком суду, који би по тач. 4. чл. 61. закона о таксама имао тада као надлежан предузети извиђање за кривицу из чл. 52. истог закона, па евентуално изрећи и осуду над дотичним сопствеником радње.

А како сваки овакав случај има код суда бити предмет засебног извиђања и суђења, то се по себи разуме да и пореска одељења сваки такав случај имају засебно доставити надлежном суду.

Како, дакле, пореска одељења овде функционишу као власт, по својој службеној дужности, то и по томе њихове доставе суду, да неко није протоколисао фирму своје радње, не могу имати карактер доставе обичног достављача који нема ни права ни могућности да ствар изближе провери, а пореска одељења као и друге власти имају баш дужност по *предметима по којима раде* пазити на правилно вршење закона о таксама и за сваку неуредност или неправилност поступити по закону о таксама, или сама, ако су надтежна, или случај доставити надлежној другој власти. У прилог овоме иде сам текст чл. 44. закона о таксама, јер кад је овим законским прописом свима државним и самоуправним властима стављено у дужност да по *предметима по којима раде* пазе на правилно вршење закона о таксама, и да за сваку неуредност или неправилност поступе по истом закону или саме, ако су надлежне, или да доставе надлежној другој власти, онда већ из те њихове дужности излази као последица, да те власти у пословима које раде, ради утврђења примећене неуредности или неправилности по закону о таксама, морају предузети неко извиђање и оценити јесу ли за даљу радњу надлежне или не, па ако нису да случај доставе надлежној власти на даљи рад.

Према свему изложеном *Београдско Пореско Одељење*, имало је само, где год је приметило да нема истакнуте одговарајуће фирме, или да има основа сумњи да иста није протоколисана, да саслушањем сопственика радње то ближе утврди и сваки такав случај засебно достави Београдском Трговачком Суду на даљи рад по закону, имајући у виду, да је бесправно обављање радње казнимо по чл 154 тач. 1. закона о радњама за што су надлежне полицијске власти по чл. 159 истог закона.

Из опште седнице Касационог Суда Бр. 2095. од 23. августа 1919. године.

УРЕДНИЦИ :

Д-р Чедомиљ Митровић и Д-р Коста Кумануди
Зорина ул. 68. Тел. Бр. 344. Ресавска ул. 35. Тел. Бр. 1024

ВЛАСНИК :

Милић Радовановић
професор на Универзитету.

Штампарија „Мироточиви“, Вука Караџића ул. бр. 26. — Београд.

ГОДИНА II. СВЕСКА 3

ДЕЦЕМБАР 1920

СПИСАК КЊИГА

ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРЕ ТЕЦЕ КОЧА

БЕОГРАД, КНЕЗ МИХАЈЛОВА УЛ. БР. 1

О С К О В А Н А

1901. год.

СА СЕКИМ КАТАЛОГОМ ПРЕСТАЈУ ВАЖНИИ СВЕ РАНИЈЕ ЦЕНЕ.

ANALI PFB | anali.rs

Цене наведене у овом Каталогу, разуму се у динарима,
1— динар = 4— круне.

Све поручбине извршујемо брзо и тачно доплатом,
а ко пошаље новац у напред добија књиге о нашем трошку.

Књижарима и продавцима књига дајемо уобичајени рабат,
а удружењима и јавним библиотекама према споразуму.

Сем књига наведених у овом каталогу, може се преко
нас добити и свака друга књига која се уопште, било ново или
антикварно, може набавити.

ANALI PFB | anali.rs

Модерна штампарија „Вук Караџић“ — Краља Петра 9. — Београд.

Др. ЧЕДОМИР МИТРОВИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

ЦРКВЕНО ПРАВО

кратак преглед
— ДРУГО ИЗДАЊЕ. —
УВОД:

ОПШТЕ ОСНОВЕ И ИЗВОРИ

I ДЕО:

ОРГАНИЗАЦИЈА; УПРАВА; БРАЧНО ПРАВО;
:- ИМОВИНСКО ПРАВО :-

II ДЕО:

ЦРКВА И ДРЖАВА; ИНТЕРКОНФЕСИОНАЛНИ
:- ОДНОСИ :- Дин. 15—

Др. РАДОСЛАВ М. ГРУЊИЋ

Историја Хришћанске Цркве

I

СТАРА И САВРЕМЕНА ХРИШЋАНСКА ПРАВО-
:- СЛАВНА ЦРКВА :- Дин. 15—

II

ПРАВОСЛАВНА СРПСКА ЦРКВА.

Ове су књиге одобрене и препоручене од Ми-
трополитског Савета у Карловцима. Дин. 10—

ЖИВ. М. ПЕРИЋ и

Д-р ДРАГ. АРАНЂЕЛОВИЋ

ГРАЂАНСКИ СУДСКИ ПОСТУПАК

ПРЕДАВАЊА НА ПРАВНИ ФАКУЛТЕТУ

ПРВИ Део

О СУВЕЉУ

ПРВА КЊИГА:

О УСТРОЈСТВУ СУДОВА И ЊИХОВОЈ НАДЛЕЖНОСТИ
Дин. 15

ЖИВ. М. ПЕРИЋ

ЗАДРУЖНО ПРАВО

ПО ГРАЂАНСКОМ ЗАКОНИКУ КРАЉ. СРБИЈЕ

IV

О ДОСТАВЦИ И ПРЕСТАВЦИ ЗАДРУЖЕ
Дин. 25—

ЖИВ. М. ПЕРИЋ

О Уговору о продаји и куповини

Књига прва Дин. 8 50
Књига друга „ 10—

О обавезама купчевим и о престанку уговора о продаји и куповини због неизвршења Дин. 6—

Д-г КОСТА КУМАНУДИ

ред. професор Универзитета

Административно Право Краљевине Србије

Друго прегледано и допуњено издање

Дин. 25—

Д-г ЛАЗАР МАРКОВИЋ

Породично Право

Друга књига
Грађанског Права

Дин 20—

СПАСОЈЕ РАДОИЧИЋ

Основи Трговачког Права

Друго прегледано и допуњено издање

Дин. 25—

ЈОВ. С. МИЛОВАНОВИЋ

Менично Право

Друго издање

Дин. 5—

Ђ. КАРАЈОВАНОВИЋ, адв.

Менично Право

удешено по државном програму за ђаке трговачких
школа у опште

Друго издање.

Дин. 5—

Б. РОБИЧЕК

Закон о Таксама

Објашњен његовим правилником и протумачен одлукама Државног Савета, Касационог Суда, Пореске Управе, Генералне Дирекције Посредних Пореза и упуствима Пореске Управе и Генералне Дирекције Посредних Пореза.

Са предговором

Д-г МОМЧИЛА А. НИНЧИЋА

Са одредбама о таксама из Финансијског Закона и Уредбе о додатцима на скупшћу државних службеника, пензионера и пензионерки и њихове сирочади и четири прегледа: за степене сродства и примере регистравања.

Друго поправљено и допуњено издање

у меком повезу Дин. 30—

у тврдом повезу Дин. 40—

ГОЈКО НИКЕТИЋ

Казнени Законик

И

Кривични Судски Поступак

протумачени и објашњени одлукама Одељења и опште седнице Касационог Суда

друго поправљено и допуњено издање

у меком повезу Дин. 30—

у тврдом повезу Дин. 40—

Д-г ЛАЗАР МАРКОВИЋ

Грађански Законик

Краљевине Србије

Са кратким објашњењем,

друго издање

повезано Дин. 18—

D-г ТОМА ЖИВАНОВИЋ

Казнени Законик
и
Кривични Судски Поступак
Краљевине Србије

С кратким објашњењем (с обзиром на одлуке Касационог Суда)
Друго издање

повезано дин. 18—

ЈОС. К. СТОЈАНОВИЋ

Закон о Општинама

Објашњен Одлукама Држ. Савета и Касац. Суда

додатак:

Закон о окружним, средњим и општинским буџетима;
Закон о општинским ковчевима са, правилима за његово
извршење; Уредба о накнади за њу меанског припреза од
6. Јуна 1840. год. Тожковање Уредбе од 6. Јуна 1840. год.
Уредба о касацијама од 8. Априла 1839.

дин. 12—

D-г ДРАГОЉУБ АРАНЂЕЛОВИЋ

ред. проф. Универзитета

и

D-г ДУШАН М. СУБОТИЋ

судија Касационог Суда

Коментар

Закона о ликвидацији Мораторног Стања

Са текстом Привременог Закона од 24. IV. 1920. текстом
Уредбе о становима од 29. V. 1920., и текстом Уредбе о
правној ликвидацији стања створеног ратом од 21. V.
1920. год.

дин. 12—

D-г ДУШАН М. СУБОТИЋ

Законодавство о Мораторијуму
за Краљевину Србију

1912—1919.

ANALI PFB | anali.rs

дин. 6—

Закон о Шумама

од 30. Марта 1891. год. са изменама и допунама од 2. Августа 1898. год. 26. Јануара 1900. год. 16. Маја 1902. год. и 23. Марта 1903. год.

Протумачен и објашњен одлукама Касационог Суда

Дин. 540

Закон о Штампима

од 12. Јануара 1904. год. — са изменама и допунама од 9. Децембра 1904. год.

Протумачен и објашњен одлукама Касационог Суда

Дин. 3—

Закон

о потпори војних инвалида и породица погинулих, од рана умрлих или несталих војника.

Са уредбом о привременој помоћи инвалидима и породицама палих ратника.

Дин. 4—

Закони о Порезу

1.) Закон о непосредном порезу. 2.) Закон о (пореској управи) пореским одборима и порезницима. 3.) Закон о порезу на ратне добитке.

Дин. 8.—

Привредни Закони

књига прва

1.) Закон о уништавању штетних животиња и биљака и о заштићавању корисних животиња. 2.) Закон о Лову са упутствима за његово извршење. 3.) Закон о риболову са правилником за његово извршење.

Дин. 8.—

Закон

о избору народних посланика за Уставотворну Скупштину Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

са упутствима за председнике бирачких одбора.

Дин. 5—

СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ

Вођи Француске Револуције

МИРАБО — ДИМУРИЈЕ
ДАНТОН — РОБЕСПЈЕР

Дин. 15—

СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ

Светозар Марковић

друго, допуњено издање

Дин. 9—

Нацрт Устава

по предлогу

Стојана М. Протића Министра припреме за Уставотворну
Скупштину

са додатком:

Нацрт Устава израђен од Уставне комисије

Дин. 9—

ЉУБ. СТОЈАНОВИЋ

Републикански Погледи

на неколико савремених питања

Дин. 6—

D-г R. A. Reiss

проф. Универзитета у Лозани

Прилог за Реорганизацију Полиције

Општа организација и старешине. — Кривична Полиција.

— Полиција поретка (униформисана). — Полиција и про-
ституција. — Политичка полиција, Општинска полиција итд.

С француског
М. Ј. Тодосић

Дин. 6—

D-г МИЛЕНКО Р. ВЕСНИЋ

О Друштву Народа

У додатку текст Основног Закона Друштва Народа

Дин. 3—

D-г МИЛОРАД НЕДЕЉКОВИЋ

Увод у Политичку економију

Дин. 5'40

ПАВЛЕ ПОПОВИЋ

Из Књижевности

Из наших народних приповедака. — Прбучавање дубровачке књижевности. — Бранко Радичевић. — Фрања Прешерн. — Матија Бан. — Антун Фабрис. — Урош Тројановић. — Мито Калић. — Алфред Јенсен. — Српска Књижевна Задруга. — Никола Антула.

Дин. 9—

PAVLE POPOVIĆ

Jugoslovenska Književnost (Književnost Srba, Hrvata i Slovenaca) Drugo izdanje

Дин. 10.—

ЈОВАН СКЕРЛИЋ

Историја Нове Српске Књижевности треће од писца припремљено издање

Дин. 15—

ЈОВАН СКЕРЛИЋ

Писци и Књиге III.

Треће издање

Дин. 6—

ЈОВАН СКЕРЛИЋ

Писци и Књиге IV.

Треће издање

Дин. 6—

МАРКО ЦАР

Естетичка Писма

Дин. 9—

СВЕТИСЛАВ ШУМАРЕВИЋ

ANALNUЛ A nali.rs

роман

Дин. 360

Царински Закон

Г. Е. Јосиф-К. Стојановић начел. Минист. Финансија у пензији, Влад. Стојановић шеф одсека и Мил. Соколовић главни секретар Генерал Дирекције Царина, спремили су и дали у штампу „Царински Закон.“ објављен одлукама Државног Савета и расписима Мин. Финансија који данас важе. Коментарски део израђен је врло брижљиво. Сем одлука Држав. Савета и расписа Мин. Финансија цитирани су и одговарајући прописи Царинског Поступка. Уз Закон иде као додатак: Царински Кривични Поступак, Поштанско Царински Поступак и Уредба о Граничној Топли. На овај начин овај Царински Закон биће рачна књига за сваког царинског чиновника и шпедитера; потсетник и упутство за трговца, и најзад закон, без кога не сме бити ни једна адвокатска канцеларија.

Књига ће изићи око 20—25 цртама, табака, биће готова најдаље у месецу јануару 1921 год., а штампаче се мешовито, ћирилицом и латиницом.

Цена књиге у претплате 30 дина.

Цена ван претплате 40 динара.

Др. МОМЧИЛО НИНЧИЋ

Министар Трговине и Индустије

Историја Аграрно-Правних Односа српских тежака под
Турцима.

1 ДЕО

РАНИЈЕ ДОБА

Дин. 6—

БОЖА КНЕЖЕВИЋ

ЗАКОН РЕДА У ИСТОРИЈИ

Дин. 12—

С. М. КУЛБАКИН

проф. Универзитета у Кијеви

КРАТКА СРПСКА ГРАМАТИКА
ЗА РУСЕ

С текстом и предговором

Дин. 8—

привременој помоћи инвалидима и породицама погинулих ратника — — — — —	4—
4. Закон о Штампима — — — — —	3—
5. Привредни Закони књ. прва — — — — —	8—
6. Закон о Избору Народних Посланика са упутствима за председнике бирачких одбора — — —	5—
Јанковић Др. Вел., Уговор о Миру и Наша Оштета Политичка Библиотека св. 2 — — — —	2:40
Јовановић. Алекса С., Историјски Развитак Српске Задруге св. I и II — — — — —	8—
Јовановић Љуб., Побуна у Топлици и Јабланици —	3—
Јовановић, Мих. П., Право Репрезентације у Наслеђу	4—
Јовановић, Слоб., Основи Правне Теорије о Држави	24—
„ „ Политичке и Правне Расправе св. II	8:50
„ „ Светозар Марковић — друго допу- њено издање — — — — —	9—
„ „ Вођи Француске Револуције (Ми- рабо — Димурије — Дантон — Робеспјер) —	15—
Јустинианове Институције, превео с латинског Лујо Бакотић — — — — — 4 — —	9—
Карајовановић, Ђ., Накнада Ратне Штете — —	2:50
„ „ Менично Право — — — —	5—
Касановић, Јосиф, Министарска Одговорност — —	6—
Кистјаковски, А. Ф., Испитивања о Смртној Казни	6—
Костић, Др. Милан, Алкохол, Криминалитет и Право	12—
Марковић Др. Богдан, Капацитет плаћања Бугарске	1.20
„ Др. Бож. Расправе из Кривичног Поступка	6—
„ Др. Лаз. Грађанско Право, књ. II (Поро- дично Право) — — — —	20—
„ „ „ Грађански Законик са кратким објашњењем, повезано — —	18—
„ „ „ Трговачки Законик, Закон о Акц. Друштвима и Закон о Радњама	12—
Миловановић Гргур, О Слободној Штампима Уопште	6—
„ Јов. С., Менично Право—друго издање	5—
Митровић, Др. Чед., Црквено Право — — — —	15—
Недељковић, Др. Мил., Историја Српских Државних Дугова — — — — —	12—
„ „ „ Увод у Политичку Економију	5:50
„ „ „ Наш Валутни Проблем —	1.20
Неколике Мисли о новом Уставу — — — —	1:50

	Динара
Несторовић, Ђ. Б., Правне Расправе и Чланци —	7:50
Никетић Гојко, Одлуке Касационог Суда књ. I —	9:60
„ „ Одлуке Касационог Суд. књ. II —	15:—
„ „ Трговачки Законик и Стецишни По- ступак (протумачени одлукама Касац. Суда) исто, повезано у платну — — — — —	40:—
Нинчић, Др. М., Наше Валутно Питање (Политичка Библиотека св. 4.) — — — — —	2:40
Перић, Жив., Приватно Право — — — — —	10:—
„ „ Задружно Право по Грађ. Законнику књига II — — — — —	6:—
„ „ Задружно Право по Грађ. Законнику Краљ. Србије (О постанку и престанку Задруге)	25:—
Перић, Жив., О уговору о продаји и куповини 1. св.	8:50
„ „ О уговору о продаји и куповини 2. св. (о обавезама купчевим и о престанку уговора о продаји и куповини због неизвршења — —	10:—
Перић, Жив. и Др. Драг. Аранђеловић, Грађански Судски Поступак I део: О Суђењу 1. св. (О Устројству Судова и о Њиховој Надлежности)	15:—
Перић, Жив. и Др. Драг. Аранђеловић, Грађански Судски Поступак II део: О Извршењу Одлука Судских I књига — — — — —	20:—
Перић, Др. Н., Теорија Злоупотребе Права — —	6:—
Петровић, Бранко, Јован Ристић (Биограф. и Мемоар. белешке) — — — — —	6:—
Petronius, Саботажа Правосуђа — — — — —	4:—
Протић, Ст. М., Наша Спољна и Унутрашња Ситуа- ција (Политичка Библиотека св. 3.)	2:50
„ „ „ Нацрт Устава — — — — —	9:—
Радоичић, Сп., Трговачко Право — — — — —	25:—
Reiss D-r R. A., Прилог за реорганизацију полиције	6:—
Спасојевић, Јанко, Црна Гора и Србија — — —	1:20
Стефановић, Ал, Правосуђе у Општинским Судовима	12:—
Стојановић, Јос. К., Закон о Општинама (објашњен Одлукама Држ. Савета и Касац. Суда) — —	12:—
Стојановић, Коста, Говори и Расправе Полит.-Еко- номске св. I, II и III (комилет) — — —	22:50
Стојановић, Љуб., Републикански Погледи на Неко- лико Савремених Питања — — — — —	6:—

	Динара
Стојановић Д-р Ник., Нова Странка — — —	1—
” ” ” Сељачка Демократија — —	2—
Суботић, Душ. М., Законодавство о Мораторијуму за Краљ. Србију 1912. — 1919. — — — —	6—
Тодоровић, Др. М. А., Солун и Балканско питање	1:50
Устав за Краљевину Србију од 2. Јуна 1903. г. —	2:40
Филиповић, Евг., Аграрна Политика — — — —	6—
Христић, М., Србија и Енглеска пре пола века —	7:50

Забавна Књижевност, Историја, Педагогија, Философија, Књижевна Критика и разно:

	Динара
Андрејев, Л., Проклетство Зверз — — — —	1:60
Бајкић, Др. Вел., Критичке Студије о нашим ратовима	3—
Бобрински, Граф. В., Са пута по Југославији — —	1:20
Боп Огист, За Срвском Владом од Ниша до Крфа, превео с француског Душан Л. Ђокић — —	5—
Braunschweig M. & G. Родитељски Дневник, по фран- цуском Влад. Т. Спасојевић — — — —	5—
Wagner Ch., За Велике и за Мале, с француског пре- вео Влад. Т. Спасојевић — — — — —	5—
Валић, Љубиша, Доживљаји Наредника Миладина	6—
Васић, Драг. В., Карактер и Менталитет Једног По- кољења — — — — — — — — —	6—
Винавер, Ст., Варош злих волшебника — песме —	4—
Вогие, М. де, Мртви што говоре — роман у 2 књ. —	16—
Вукотовић, Мил., Сто Басана — — — — —	3:60
Гавриловић, Андра, Историја Српске и Хрватске Књижевности, Покрајинско-Народног Језика —	6—
Историја Српске и Хрватске Књижевности, — Сло- венско-Народног Језика — — — — —	6—
Историја Српске и Хрватске Књижевности — Усме- ног Постања — — — — — — — — —	4:50
Гицики, П., Компас кроз живот — — — — —	5—
Гончаров, И. А., Понор — роман — — — — —	12—
Грегорић, Марко К., Ко је крив? или Андрија Ра- довић, Краљ Никола и добровољци — као робови	3—
Д' Анунцио, Габриел, Невини — роман — превео с талијанског Михаило Добрић — — — —	10—

Дарвин, Шарлес, Порекло Човека, превео Недељко Дивац — — — — — — — — — —	20—
Димитријевић, Др. Влад. У Назаренској Скупштини	1—
” ” Побожни — — — — —	1—
” ” Зборник Проповеди — — — — —	2—
” ” У сјају слободе — — — — —	1—
Ђорђевић, Тих. Р., Македонија — — — — —	8—
Злочин Большевика у Русији — — — — —	120—
Илић Млађи, Вој. Ј. Песме (Песме, Крвави Цветови, Нови Крвави Цветови, Туђински Бисер) — — — — —	840—
Инокостри — Медењак, Драг., Пренорођај Српске Уметности — — — — — — — — — —	250—
Јанковић, Др. Милан, Увод у Педагогику и Општу Методику — — — — — — — — — —	6—
Јерусалем, Вилхем, Увођење у Филозофију — — — — —	20—
” ” ” ” Психологију — — — — —	15—
Јиречек, Конст., Историја Срба I део — — — — —	10—
Јовановић, Др. Вој., Каријера три драме — — — — —	720—
Каћански Стев. Вл. Од Балкана до Адрије — — — — —	360—
Клајић, Гв. М., Тренутна Фотографија — — — — —	3—
Клицин, М., Кратка Историја Срп. Елзаса — — — — —	750—
Компере, Габриел, Херберт Спенсер и научно Ва- спитање — — — — — — — — — —	6—
Косор, Јосип, Бели пламенови — песме — — — — —	4—
Лазаревић, Бранко, Позоришни Живот св. I. — — — — —	750—
Лазаревић, Рад. и Ан. Р. Михајловић, Нови Предавач — — — — —	5—
Ле Бон, Густав, Психолошки Закони Развића Народа — — — — —	5—
Лоранси, де Форнел, Логика општа и примењена са примерима за вежбање у општој логици, превео са француског А. Ст. Јотић — — — — —	6—
Максимовић, С. М., Основи Психологије, Логике и Педагогије — — — — — — — — — —	6—
Максимовић, Ст., Успомене из Окупације — — — — —	450—
Менгер, Антон, Нова Етика — — — — — — — — — —	6—
Милчић Сибе, Књига радости — песме — — — — —	4—
Милошевић, Милош, Општа Културна Педагогика као Наука — — — — — — — — — —	12—
Милошевић, Момчило, Моје царство — песме — — — — —	480—
Мопасан, Ги де, Страх и друге приповетке — — — — —	14—
Мопасан, Ги де, Красни Пријатељ I и II св. — — — — —	12—
Невесински, С Орловских Кршева — — — — — — — — — —	750—
Никац од Ровина, Ђетићи ван Парламента — — — — —	3—

Шумаревић, Свет., Нула — роман — — — —	Динара 3'60
Шруц, Др. А. Етнологија, превео Др. Тих. Ђорђевић	8'—

Географске Карте и Атласи:

Атлас за I раз. сред. школа — — — — —	Динара 10'—
Београд (план Београда) 1:8.000 на основу израде Београдске Општине израдио Ф. Ј. Матић —	2'40
Beograd (plan Beograda) 1:8.000 на osnovu izrade Beogradske Opštine izradio F. J. Matić — —	2'40
Велика Зидна Карта Балканског Полуострва са новим границама, — величина 250 × 200 (прегледана у Географском Заводу Универзитета) на платно са штаповима — пластично израђена у 12 боја — — — — — — — — — —	150'—
(Ова је карта нарочито удешена за основне школе и ниже разреде сред. школа)	
Маринковић, Влад., Карта Краљевине Србије и Црне Горе — — — — — — — — — —	5'—
Маринковић, Влад., Карта Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца — — — — — — — — — —	6'—
Маринковић, Карта Балканског Полуострва — —	6'50
Маринковић, Влад., Карта Европе — — — —	6'—
Џвијић, Др. Јов., Карта Србије и Ц. Горе (до 1912 г.)	2'50

Музикалије:

Бинички, Ст., Марш Краљеве Гарде за гласовир —	Динара 3'60
„ „ Гривна — песма за један глас уз пратњу гласовира — — — — —	4'—
„ „ На Липару — песма за један глас у пратњу гласовира — — — — —	4'—
Ђорђевић Влад. „Школа за виолину“. Свеска I. Пето поправљено и попуњено издање —	10'—
„ „ „Српске народне мелодије“ за мешовити хор — — — — —	2'—
„ „ „Литургија“, недељна или празнична, кад се пева „Блажени“. Српске црквене народне мелодије за мушки хор —	4'50

	Динара
Ђорђевић Влад. „Чужња“. Мазур за гласовир —	2'50
„ „ „Драге успомене“. Валцер за гласовир — — — — —	2'50
„ „ „Три српска кола“, (Гинино, Узданица, Вељино) за гласовир — —	1'50
„ „ „Небо моје...“ за сопран или тенор уз пратњу гласовира — — —	1'50
„ „ „Дилбер Ана“ и „Коће као љубав“, соло уз пратњу гласовира — —	2'50
„ „ „Свађа комшиница“, scherzo за две флауте — — — — —	1'50
„ „ „Српске народне мелодије“, за мешовити или мушки хор. Пет свезака. Свака свеска садржи по 30 мелодија. Цена свакој свесци по — — —	3'—
„ „ „Мешовити и мушкиорови“ Св. I.	3'—
„ „ „Тридесет српских игара“ за виолину	3'—
„ „ „Виолински албум“ — — — —	7'—
„ „ „Збирка одабраних песама“, у један, два, три и четири гласа за школску омладину. Друго издање — — —	10'—
„ „ „Deux marches serbes“, pour piano.	2'50
„ „ „Trente danses serbes“, pour piano. Deuxieme Edition — — — —	7'—
„ „ „Trente-cinq chansons populaires serbes“, pour piano avec chant ad libitum. Deuxieme edition — — —	10'—
Христић, Стеван К., Чучук-Стана — три песме за један глас и пиано-форте — — — — —	5'—
Христић, Stevan K., Četiri pesme — за један глас и пиано-форте — — — — —	5'—
Конјевић, Р., Vilin Veo — романтична опера у три чина за гласовир — — — — —	24'—

Уџбеници за Трговачке Академије и Трговачке Школе

	Динара
Берић, Гр., Француска Читанка — — — — —	8'—
Лајтмановић, Рад., Двојно Књиговодство — — — — —	9'—
Радивојевић, Т., Основи Економске Географије — — — — —	12'—

	Динара
Годоровић, Брам. Б., Наука о трговини — — —	10—
” ” ” Трговачка Рачуница књ. I — — —	10—
” ” ” ” у тврдом повезу	15—
” ” ” Банкарска Рачуница — — —	15—

Књиге за средње школе

	Динара
Но Вештајну, Ботаника за више раз. сред. школа —	7 50
Вулић Др. Н., Латинска Граматика I део — — —	4—
” ” ” Свнтакса за више раз. сред. школа —	4—
” ” ” Латинска Читанка кн. I. — — —	4 50
” ” ” Латинска Читанка књ. II. — — —	4 50
” ” ” Латински Писци (Жор. Непот, Цезар, Федар, Овидије, Ливије, Салустије, Цицерон, Виргилије, Тацит, Хорације) — — — — —	8—
Вулић, Станислав, Историја Српског Народа за сред. и стручне школе, у изводу — — — — —	3—
Грујић, Др. Радослав М., Историја Хришћанске Цркве	15—
” ” ” ” Историја Срп. Прав. Цркве	10—
Доментијан, Протосинђел, Лекције из Св. Писма, пророчке књиге Ст. Завета за VI раз. Богословије	6—
Димитријевић, Жив. Ј., Парни Котлови — — —	7—
Дукић, Мил. Физика за ниже раз. сред. школа —	9—
” ” ” Физика за више раз. сред. школа —	20—
Ђорђевић, П. Ђ. Теорија Књижевности за V. раз. сред. школа — — — — —	10—
Елезовић, Фр., Коментар уз изабрана места из Овидија	3 50
Живановић Јеремија Основи Свнтаксе Срп-Хрв. Језика	3—
Илић Јеврем, А., Руска Граматика за сред. школе четврто издање — — — — —	3 60
Ивковић Милош, Српска Граматика за I раз. сред. шк.	3 50
” ” ” Српска Читанка за I р. сред. школа	9—
Јовановић, Др. В. и М. Ивковић, Српска Читанка за II раз. сред. школа	14—
” ” ” ” ” ” ” Српска Читанка за III раз. сред. школа	14—
” ” ” ” ” ” ” Српска Читанка за IV раз. сред. школа	14—
Карајовановић, Ђ., Менично Право — — —	5—
Лајтмановић, Рад., Двојно Књиговодство — — —	9—
Лалевић, Илија, Кратак Преглед Историје Римске Књижевности за више раз. сред. школа — —	2 50

Малевић, Илија, Упоредна Синтакса Латинске и Српске сложене реченице за више раз. сред. школа	3:—
Лукић Ј., Облици српског Језика — — — — —	3:—
„ „ Синтакса Српског Језика — — — — —	9:—
Мажуранић, Иван, Смрт Смаил-Аге Ченгића на финој хартији — — — — —	6:—
Мајзнер, М. Ј., Корнелије Непот — — — — —	4:—
„ „ Речи и Напомене за XXI књигу Историје Тита Ливија — — — — —	4:—
Малина, Влад., Немачка Граматика I део — — — — —	5:—
Марковић, Др. Сима М., Аритметика за I раз. сред. школа — — — — —	9:—
„ „ „ „ Аритметика за II раз. сред. школа — — — — —	6:—
„ „ „ „ Аритметика за III раз. сред. школа — — — — —	6:—
„ „ „ „ Аритметика за IV раз. сред. школа — — — — —	5:—
Миловановић, Јов. С., Менично Право—друго издање	5:—
Миљковић, Љуб., Зоологија за I раз. осн. школа —	10:—
Миљковић М. Историја Средњег Века — — —	2'50
Мирковић, Јов. Ђ., Школа Певања за I раз. сред.-шк.	4:—
Михаловић, Јеленко. Експериментална Физика за ниже раз. сред. школа — — — — —	9:—
Перовић, Лаз., Југуртин Рат — — — — —	4:—
„ „ Говори Цицеронови против Катилине	4:—
Петковић, Др. Влад., и Мил. К. Петковић, Геологија и Минералологија — — — — —	7:—
Петровић, Настас, Француско-Српски Речник—друго поправљено издање — укоричено — — —	45:—
Пијаде, Давид С., О роду, броју и тачном акцентовању у немачком језику — — — — —	1'50
Поповић, Атанасије, Уџбеник из Гимнастике — —	3'60
Поповић, Павле, Преглед Књижевности (Стара књижевност — Народна Књижевност — Дубровачка Књижевност) — — — — —	14:—
Поповић, Павле, Француска Граматика — — —	3:—
„ „ Француска Читанка — — — — —	4:—
Предић, Стев., Немачка Граматика I и II део — —	9:—
„ „ Немачка Граматика III део: Синтакса	9:—

	Динара
Радивојевић, Т., Основи Земљописа за први разред ср. школа — — — —	4—
„ „ Балканско Полуострво и Земље Срба, Хрвата и Словенаца за други раз. сред. школа	7—
Радивојевић, Т., Земљопис Европе за III раз. с. шк.	
„ „ Земљопис Азије, Африке, Америке, и Аустралије за IV раз. сред. школа — —	
Радивојевић Т., Основи Физичке Географије — —	5—
„ „ Основи Економ. Географије за тргов. академије и Тргов. Школе — — — —	12—
Радоичић, Сп., Трговачко Право — — — —	25—
Речник Француско-Српски, мало издање за школску употребу — — — — — — — —	6.—
Рудаков, А., Наука о Богослужењу Хришћанске Цркве (Црквено Обредословље) за III раз. сред. школа	4—
Скерлић, Др. Јов., Историја нове српске књижевности за више раз. сред. школа — — — — —	15—
Соколов, Дим., Свештена Историја старог савета за I раз. сред. школа — — — —	480
„ „ Свештена Историја новог завета за II раз. сред. школа — — — — — — — —	6—
Станојевић, А. Минералогија за више раз. сред. школа	6—
„ „ Хемија са основима Минералогије за IV раз. сред. школа — — — —	9—
„ „ Геологија за средње школе — —	6—
„ „ Ст., Историја Српског Народа књ. I —	5—
„ „ Историја Српског Народа књ. II —	5—
Старчевић, Т. Ј. Облици Француских Глагола —	160
Станојевић, Љуб., Лекције за II раз. сред. школа	420
„ „ Српска Граматика за III раз. сред. школа — — — — — — — —	420
Тодоровић, Бран. Б., Наука о Трговини — — —	10—
Филарет, Митрополит, Православни Катихизис —	150
„ „ Православни Хришћански Ка- тихизис — превео Бож. Јовановић, прота —	5—
Француска Граматика и Француски Разговори —	3—
Цезар, Кај Јулије, Галски Рат (Commentarii de bello gallico) са латинског превео Лазар Т. Перовић	8—

Књиге за основне школе.

	Динара
Бујанац, М. А., Буквар за I разред основне школе	250
Бујанац, М. А., Читанка за I раз. основ. школе —	3—

Бујанац, М. А., Читанка за II раз. основ. школе —	3.—
Ђукановић Мил. Н. и Ил. Н. Ђукановић, Рачуница и Геометријски Облици за II раз. осн. шк.	
Ђукановић, Мил. Н. и Ил. Н. Ђукановић, Рачуница и Геометријски Облици за III раз. основ. школе	
Ђукановић, Мил. Н. и Ил. Н. Ђукановић, Рачуница и Геометријски Облици за IV раз. осн. шк.	
Илић, Драг. П., Дечје Игре с мелодијама за школску употребу — — — — —	5.—
Илић, Јеврем, А. и Зар. Р. Поповић, Хришћанска Наука за I и II раз. основ. школе — — — —	1.50
Илић, Јеврем А. и Зар. Р. Поповић, Хришћанска Наука за IV раз. основ. школе — — — —	2.50
Илић, Јеврем А. и Зар. П. Поповић, Хришћанска Наука за VI раз. основ. школе — — — —	2.—
Јовић, Мих., Брзоуки Буквар — — — — —	2.50
„ „ Буквар за I раз. основ. шк. ново издање	2.50
„ „ Читанка (Цвеће) за почетнике — —	3.—
„ „ Читанка за II раз. основ. школе — —	3.—
„ „ Читанка за III раз. основ. школе — —	6.—
„ „ Читанка за IV раз. основ. школа — —	6.—
„ „ Српска Историја за IV раз. основ. школе	5.—
Самјић, Жив. П., Поуке из Српског Језика за II раз.	
„ „ П., основ. школе — — — — —	2.50
„ „ П., Поуке из Српскога језика са сли-	
„ „ П., кама за III разред основ. школе —	3.50
„ „ П., Поуке из Српскога Језика за IV разред основ. школе — — — —	3.50
Соколовић, Дим. Ј. и Мах. М. Станојезић, Познава-	
„ „ „ ње Природе за III р. основ. школе	3.50
„ „ „ и Мих. М. Станојезић, Познава-	
„ „ „ ње Природе за IV р. основ. школе	3.50
Соколовић, М., Земљопис за III раз. основ. школе	2.—
„ „ Земљопис за IV раз. основ. школе	3.—
„ „ и Мил. Вукићевић, Историја за III и IV раз. основ. школе — — — — —	3.—
Станковић, М., Рачуница и Геометријски Облици за III раз. основ. школе — друго прерађено издање	3.—
Станковић, М., Рачуница за IV раз. основ. школе — друго прерађено издање — — — —	3.50

Издање Српске Краљевске Академије

Динара

Глас Српске Краљевске Академије 1—86 цена књ. 4. д. ако друкчије није означено.

Споменик Српске Краљевске Академије 1—52 цена књ. 4 дин. ако друкчије није означено, опширан пак садржи Гласа и Споменика шаљем на захтев бесплатно.

Годишњак С. Трг. Академије

Динара

Књига 2—27. Цена 2, 9, 14—16, 18—22, 24—27 по 2 дин; 17 и 23 по 3; осталима по 1 дин.

Српски Етнографски Зборник
Разна етнографска грађа

Књига:

Динара

I (1.) М. Ђ. Милићевић, Живот Срба Сељака —	4—
III (2.) Тодор М. Бушетић и Ст. С. Мокрањец, Српске народне песке и игре, с мелодијама из Левча	4—
XIII (3.) Сима Тројановић, Наше кирџије. — Андрија Јовићевић, Скадарско Језеро и риболов на њему. — Станоје Мијатовић, Народна медицина Срба сељака у Левчу и у Темнићу. — Живко Јоксимовић, Ужичке црпаче. — Вид. Вулетић Вукасовић, Ткање на острву Лопуду — — —	8—
XVI (4.) Владимир Н. Николић, Лужница и Нишава и њихова села. — Др. Јован Ердељановић, Улустава за испитивање народа и народног живота —	12—
XVII (5.) Др. Сима Тројановић, Главни српски жртвени обичаји. — Др. Јован Ердељановић, Постанак племена Писера: — Тод. М. Бушетић Народна медицина Срба сељака у Левчу — —	12—

Насеља српских земаља

Динара

- V (2.) Радомир М. Илић, О Љубићским селима, Риста Т. Николић, Врањска Пчиња. — Љубомир Јовановић, Млава. — Тодор М. Бушетић, Левач. — поп Богдан Лалевић и Иван Протић, Васојевићи у Црногорској граници. — поп Стјепо Трифковић, Вишеградски Стари Влак. — Јевто Дедијер Билећке Рудине. — Риста Т. Николић, Око-

Динара

- лина Београда. — Обрен Ђурић, Козић, Шума, Површ и Зупци у Херцеговини.
- Атлас*, књ. II. Цена (с атласом) — — — — 12—
- VI (3) Риста Т. Николић, Пољаница и Кљисура. — Станоје М. Мијатовић. Темнић. — Светозар Томић, Српска Црна Гора. — Радомир М. Илић, Ибар — поп Богдан Лалевих и Иван Протић, Васојевићи у Турској граници. — Мил. Т. Ракић, Качер.
- Атлас*, књ. III. Цена (с атласом) — — — — 28—
- VIII (4) Др. Јован Ердељановић, Кучи, племе у Црној Гори. — Љубомир Павловић, Колубара и Подгорина.
- Атлас*, књ. V. Цена (с атласом) — — — — 20—
- XI (5) поп Стјепо и † Владимир Трифковићи, Сарајевска околина. — Коста Јовановић, Горње Драгачево.
- Атлас*, књ. V. Цена (с атласом) — — — — 12—
- XII (6) Јефто Дедијер, Херцеговина. — Др. Јов. Ердељановић, Братоножићи.
- Атлас*, књ. VI. Цена (с атласом) — — — — 12—
- XV (7) Тодор Радивојевић, Лепеница. — Андрија Јовићевић, Ријечка нахија (у Црној Гори) — 12—
- XVIII (8) Риста Николић, Крајиште и Власина. — Љуб. Павловић, Антропогеографија Ваљевске Тамнове. — 2 карте 6 скица и 34 фотографија 12—
- XX (9) Маринко Т. Станојевић, Заглавак (тимоч. округ). — Поп Саво Накићеновић, Бока — Боривоје Милојевић, Зађевина и Јадар — — 14—

Обичаји народа српскога

Динара

- VII (1) Станоје М. Мијатовић, Левач и Темнић, — поп Дена Дебељаковић, Косово Поље, — поп Атанасије Петровић, Скопска Црна Гора — 6—
- XIV (2) Др. Тих. Р. Ђорђевић, Српски народни обичаји. — Саватије М. Грбић, — — — — из среза Бељевачког. — Др Тих. Р. Ђорђевић, Грађа за српске народне обичаје из времена прве владе кнеза Милоша — — — — 8—

XIX (3) Сава Милосављевић, Српски народни обичаји из среза хомољског. — Др. Тих. Р. Ђорђевић, Грађа за српске и народне обичаје из времена прве владе кнеза Милоша (II прилог)	Динара 8—
--	--------------

Српске народне игре

IX (1) Др. Тих. Р. Ђорђевић, Српске народне игре. — Лука Грђић Бјелокосић, из Босне и Херцеговине. — Станоје М. Мијатовић Из Левча и Темнића. — Атанасије Петровић, Из Скопске Црне Горе	Динара 4—
--	--------------

Српска народна јела и пића

II (1) Сима Тројановић, Старинска српска јела и пића	Динара 2—
X (2) Станоје М. Мијатовић, Српска народна јела (са прилогом о пићима у Левчу и у Темнићу). — Лука Грђић Бјелокосић, Српска народна јела у Босни и Херцеговини	4—

ЗБОРНИК

За историју, језик и књижевност српског народа

ПРВО ОДЕЉЕЊЕ

(Споменици на српском језику)

Љуб. Стојановић, Стари српски записи и натписи. Књига I/III	Динара 36—
IV Ст. Новаковић, Матије Властара Синтагмат, азбучни зборник византијских црквених државних закона и правила	12—
V Д-р Карло Кадлец, Стјевана Бербеџија Трипартитум словенски превод Ивана Пергошића из године 1544. с објашњењем Пергошићева језика од д-р Ђ. Поливке	8—

ДРУГО ОДЕЉЕЊЕ

(Споменици на туђим језицима)

(Види споменик другог разреда)

Д-р Мих. Гавриловић, Исписи из Париских архива (грађа за историју Првог Српског Устанка)	Динара 12—
--	---------------

(II и III у штампани) — — — — —	Динара
Д-р Владан Ђорђевић, Исписи из Бечких државних архива, у којима су документи из дела „Црна Гора и Аустрија у XVIII веку.“ — — — — —	6.—

Дијалектолошки зборник

I А. Белић, Дијалекти источне и јужне Србије (са две карте) — — — — —	Динара 20.—
II А. Белић, О дијалекатском материјалу О. Брока. — Владан С. Јовановић, Гаврило Стефановић, Венцловић, — Милош Милосављевић, Акценти именица и придева у поцерском говору. — Маринко Станојевић, Северно тимочки дијалект. — Гл. Елезовић, Извештај са дијалектолошког путовања од Вучитрна до Пећи — — — — —	12.—

Посебна издања

Приповетке

II (1) Л. К. Лазаревић, Он зна све. — С. Матавуљ, Ново оружје — — — — —	2.—
---	-----

Науке природне и математичке

IV (1) Јован Жујоваћ, Геологија Србије, део први. Топографска Геологија, — са три карте и два листа скица — — — — —	Динара 14.—
V (2) — — — део друга, еруптивне стене, 6 таблица микроскопских пресека — — — — —	10.—
XVII (3) Ј. Цвијић, Основи за Географију и Геологију Македоније и Старе Србије с проматрањима у јужној Бугарској, Тракији, суседним деловима Мале Азије, Тесалији, Епиру у северној Албанији. Књига прва са 51 географском и геолошком скицом, профилима и фотографијама — — — — —	10.—
XVII (4) Књига друга са 83 географске и геолошке скице, профила и фотографија у тексту и 19 фотографија у прилогу — — — — —	10.—
XIX (5) Књига трећа, са 24 географске и геолошке карте и фотографије изван текста — — — — —	24.—

	Динара
XXVIII (6) Петар П. Јанковић, Историја развитака Нишавске долине. Морфолошка судија. Са скицама и картом — — — — —	4—
XXXI (7) Коста Стојановић, Основи теорије економских вредности — — — — —	4—
XXXIV (8) Мих. Петровић, Елементи математичке феноменологије — — — — —	12—
XXXIX (9) П. С. Павловић, Мекушци из Србије I Сувоземни нужени. — (са две таблице и једном зоографском картом — — — — —	4—

Науке Филозовске и Филолошке

	Динара
III (1) Стојан Новаковић, Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима Легенда о Владимиру и Косари — — — — —	6—
IV (2) Др. Владис Борђевић, Грчка и српска просвета	5—
XIII (3) Никола С. Петровић, Оглед француске библиографије о Србима и Хрватима 1544 до 1900	4—
XV (4) Љуб. Стојановић, Каталог рукописа и старих штампаних књига, збирка Српске Краљевске Академије — — — — —	4—
XX (5) Др. Јован Скерлић, Јаков Игњатовић, Књижевна студија — — — — —	6—
XXIII (6) Павле Поповић, Приповетка о девојци без руку, студије из српске и југословенске књижевности — — — — —	4—
XXX (9) Јован Н. Томић, Историја у народним песмама о Марку Краљевићу. I. Песме о Муси Кесецији и Ђему Брђанину — — — — —	4—
XXXVII (10) Стојан Новаковић, Законски споменици српских држава средњег века — — — — —	20—
XLII (11) А. Белић, Акцентанске студије књ. I. —	4—

Науке Друштвене и Историјске

	Динара
VI (1) Иларион Руварац, Одломци о грофу Ђорђу Бранковићу и Арсенију Црнојевићу, с три излета о такозваној великој сеоби српског народа	4—
VII (2) М. Ђ. Милићевић, Манастир Каленић, задужбина деспота Стефана Лазаревића — —	2—

X (3) Димитрије Руварац, Автобиографија протосин- ђела Кирила Цветковића и његово страдање за православље — — — — —	3—
XI (4) Др. Лујо кнез Војновић, Дубровник и Осман- ско царство. Књига прва (1365—1482) — —	3—
XII (5) Др. Драгиша Мијушковић, Ото Дубислав плем. Пирх, Путовање по Србији у год. 1829 — — Павловић Др. Драга, Србија и српски покрет у јужној Угарској — — — — —	3— 4—
XXV (7) Јован Н. Томић, Црна Гора за Морејског Рата (1684 до 1699) — — — — —	6—
XXVII (8) Јован Н. Томић, Град Клис у 1546 години	4—
XXXII (9) Драг. М. Павловић, Србија за време послед- њег аустријско-турског рата (1788—1792 год.)	8—
XXXIII (10) Др. Јов. Радовић, Гроф Ђорђе Бранко- вић и његово време — — — — —	12—
XXXV (11) Др. Владан Ђорђевић, Црна Гора и Ау- стрија у XVIII веку — — — — —	6—
XXXVI (12) Слободан Јовановић, Уставобранитељи и њихова влада (1838—1858) — — — —	8—
XXXVIII (13) Ст. Ставојевић, Борба за самосталност католичке цркве у Немањићској држави — —	4—
XL (14) Драг. М. Павловић, Покрет у Босни и у Ал- банији противу рефорама Махмуда II. — —	2—
XLI (15) Др. Владан Ђорђевић, Црна Гора и Русија (1784—1814) — — — — —	6—

X

Љуб. Стојановић, Вук. Стеф. Караџић, његов рад на српском језику и правопису — — — —	1—
---	----

Издање Баталакина фонда

Историја Српског Устанка, од Лазара Арсенијевића Баталаке. Део I и II. — — — — —	12—
---	-----

ИЗДАЊЕ ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ

1. Књиге за стручне школе;

	Динара
Богословље догматично 1898 — — — — —	1—
Богословље правосл. пастирско 1874 — — — — —	0:30

2. Књиге за Универзитет:

Администрација Краљ. Србије 1893 — — — — —	1:50
Алгебарска анализа књ. I. II. Нешића — — — — —	4—
Геодезија нижа Андоновића I. II. III. — — — — —	7:50
Геолошко развиће живот. књ. I. II. III. — — — — —	4:50
Геометрија анал. св. I. II. Гавриловића — — — — —	10—
Граматика пољског јез. Р. Кошутића — — — — —	2—
Графичка статика св. I. II. III. — — — — —	9—
Демостенове беседе за венац 1880 — — — — —	0:20
Демостенове филипике и олимп. бес. — — — — —	0:50
Данашње дипл. и конс. право Гершића — — — — —	2—
Држава старога века — — — — —	2—
Електрика од Ст. Марковића — — — — —	2:50
Елементи графичке статике. Текст — — — — —	1—
Елем. граф. стат. Атлас 1891 — — — — —	0:50
Институција рим. права Ђорђевића — — — — —	1:50
Историја опште књижевности књ. I. II. III. — — — — —	2:50
Историја срп. народа књ. I. Срећковића — — — — —	1—
Јавно међународно право 1893 — — — — —	2—
Карст, географска монографија — — — — —	1—
Механика рационална књига I. — — — — —	2—
Механика теор. Клерића I. свеска — — — — —	2—
Механика течних тела Вл. Тодоровића — — — — —	3—
Механика из примењене математи. К. Стојановића 1912	10—
Минерал. I. Геом. Кристалограф 1903 — — — — —	2—
Минералогичка II. 1910 — — — — —	8—
Наука о грађи I. део — — — — —	3—
Нацрт о изв. за грчку и рим. историју — — — — —	1:50
Основи међународног права књ. I. II. — — — — —	5—
О јавном кредиту прев. Сп. Радојчића — — — — —	3:50
Основи електротех. I. књ. прев. Ст. Марк. — — — — —	4:50
Основи Хидротехн. Н. Стаменковића — — — — —	2—
Пандекте или дан. рим. право књ. I. II. III. IV. V.	5—

	Динара
Петрографија Ј. Жујовића I. III. — — — — —	180
Порекло међународног права — — — — —	1—
Преглед геогр. литер. Балк. Полуост. — — — — —	3—
Преглед геогр. литер. Балк. Пол. св. IV. — — — — —	2—
Преглед геогр. литерат. Балк. Пол. св. V. — — — — —	8—
Примери књижев. јез. пољског, Кошут. — — — — —	250
Римско јавно право Милосављевића — — — — —	150
Римско приватно право књ. I. III. — — — — —	3—
Систем приватног грађан. права књ. I. — — — — —	2—
Систем римск. приватног права књ. I. F. Гершић — — — — —	250
Теорија казненог права ср. I. X. — — — — —	5—
Теорија најмањих квадрата 1836 — — — — —	1—
Термодинамика Ст. Марковића св. I. II. — — — — —	250
Увод за изучавање грч. и лат. класика — — — — —	1—
Упуства за квалитативне хем. анализе — — — — —	060
” ” ” ” ” Превод М. Лека — — — — —	1—
Физика експер. Станојевић књ. I. II. — — — — —	15—
Физика, теоријске лекције Марковића I. II. — — — — —	4—
Флора Кнежевине Србије додатак — — — — —	080
Хемијска технологија, I. III. IV. — — — — —	460
Историски преглед српске штампе од Скерлића — — — — —	4—
Југословенска штампа — — — — —	4—

3. Црковне књиге:

	Динара
Ермологија — — — — —	2—
Минеј општи — — — — —	10—
Молитвено пјеније — — — — —	120
Нроскомидија — — — — —	040
Чини поминавјенија Поменик изгинулих у рату мек повез — — — — —	050
Часловац — — — — —	3—

4. Законске књиге:

	Динара
Кривични закон са крив. суд. поступка — — — — —	10—
Уредба о становима — — — — —	150
” ” накнади штете — — — — —	150
Привремени закон о порези на ратне добити — — — — —	050
Привремени закон о ликвидацији мораторног стања — — — — —	150

	Динара:
Краљевина Србија, нови крајеви Б. 1884 — — —	2.—
Кратко упут. за кишомер. станице — — — —	0:50
Метереолошка упуства I. реда — — — — —	0:50
” ” III. ” — — — — —	1:50
Опредељење часа помоћу сунчаника — — — —	1.—
Опредељење страна света — — — — —	0:20
Посматрање слана — — — — —	0:20
Посматрање снежног покривала — — — — —	1.—
Посматрање температуре ваздуха — — — — —	0:30
Парне машине и турбине, — Ј. Стајковића — —	2.—
Парни котлови — Стезовића — — — — —	2.—
Штампарије у Србији у XIX веку — — — —	1:50
Буџет од Др. М. фон Хекела прев. Др. Л. Пачу-а	3.—

„АРХИВ“

за правне и друштвене науке. Орган Правног факултета
Универзитета Београдског.

Уредници: Др. Чедомир Митровић и Др. Коста Кумануди
професори Универзитета.

Садржај Архива је: Административно и Уставно Право; Грађанско Право; Енциклопедија права и обичајно право; Кривично Право; Међународно Право; Црквено Право; Парламентарна Хроника; Судска Хроника; Оцене и прикази; Белешке.

На Архиву сарађују сви професори Правног Факултета Универзитета Београдског и велики део наших виђених правника.

Од Архива имамо још свега по неколико примерака комплетних година и то: IV. V. VI. VII и VIII. год. — Свака година има 12 свезака повезане у 2 књиге и стаје 24.— дин.

АРХИВ излази 25. сваког месеца, у свескама од пет табака и стаје са поштарином:

на пола године (шест свезака) . . . 30 дин.

Претплату ваља слати издавачу:

Књижара Геце Кона 1. Кнез Михаилова 1. Београд.

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОДИНА X. ДРУГО КОЛО.

25. јануара 1921.

КЊИГА I (XVIII) БР. 6.

ФЕДЕРАЛИЗАМ ИЛИ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЈА?

Солидаран рад на стварању југословенске државе, вођен у току рата од стране Српске Владе и Југословенског Одбора, био је праћен живим интересовањем јавнога мњења Енглеске, Француске и Сједињених Држава. У Енглеској и Француској било је старих аустрофила, нарочито у финансијским круговима, који нису веровали у могућност заједничке српско-хрватске државе. Чак и неки наши осведочени пријатељи као Ернест Дени отворено су говорили и писали о југословенском федерализму. Факт да је Црна Гора имала своју засебну државу, такође се наводио као разлог да нова југословенска држава мора бити уређена федералистички.

Сам Југословенски Одбор ставио се од почетка на сасвим друго гледиште. Већ у његовом првом програму, објављеном 1915, искључена је свака федерација, и говори се о једној и јединственој држави. Ипак, ниједан од твораца тога програма није мислио да та једна и јединствена држава ваља да буде уређена централистички. Ти су људи били унитарци, али не централисти, хтели Југославију, а не Велику Србију. Интересантно је поменути да су међу српским политичарима, Г. Стојан Протић и Г. Лазар Марковић увиђали већ тада немогућност централизма.

Два угледна странца Лејонел Кертис и Филип Кер живо су се интересовала за наше будуће уставно уређење. Кертис, писац једне од најбољих књига најновије политичке књижевности енглеске, („Заједница народа“),¹ живео је раније у Кептауну, и кумовао уставу Јужне Африке. Он је дошао до закључка да наша нова држава може напредовати само на основу потпуне једнакости Срба, Хрвата и Словенаца. Сваку је хегемонију ваљало одбацити. За наше прилике није био ни

¹ Lionel Kurtis, *Commonwealth of Nations*.

централизам ни федерализам; требало је тражити средњу линију. Филип Кер, главни уредник часописа *Round Table*, није тада још имао данашњи утицај, јер се није предвиђало да ће он једнога дана постати секретаром Лојда Џорџа. У питању нашег уставног уређења Кер је дошао скоро до истих закључака до којих и Кертис.

Још пре Крфске Декларације, српски посланик у Лондону Г. Јован Јовановић саветовао је Г. Милану Гавриловићу, тадашњем секретару посланства у Лондону, и потписаном писцу овога чланка да приступе прикупљању уставне грађе. Почетком 1917, потписани је био готов са једним нацртом, по коме се наша нова држава имала поделити, на основу географско-економског начела, а не историјског, на десет до дванаест жупанија, од којих би свака бројала од прилике милион душа. По француском обрасцу, те би жупаније носиле имена наших река.

Ова радња Југословенског Одбора продужена је те исте године у Крфу. Чувена 13 тачка Крфске Декларације гласи: „Устав ће дати народу могућност да развија своје посебне енергије у самоуправним јединицама створеним природним, социјалним и економским приликама“. То је значило потпун прекид са прошлосту: историјске јединице имале су се разбити. Историјском државном праву задан је тим смртоносан удар. Треба само поменути да у погледу самоуправних јединица није постојала потпуна сагласност између српских министара и чланова Југословенског Одбора: први су имали на уму нешто налик на српску окружну самоуправу; други су већ тада помишљали на велике покрајине.

Докле је у Крфу побеђивала идеја јединствене државе, дотле се међу нашим исељеницима у Сједињеним Државама јавио сепаратистички покрет који је тежио ка федеративној републици. Наша браћа преко Атлантика били су толико навикли на политичке установе Северне Америке, да Југославију нису могли замислити друкчије уређену него по начелима америчког федерализма.

Они нису водили рачуна да тај федерализам не би одговарао нашим приликама. Треба имати на уму да су амерички савез створиле насеобине, које су у правом смислу биле државе, свака са тачно обележеним границама, и са засебним политичким и управним традицијама. У Југославији пак сасвим је друкчије стање. Ту су само Србија, Црна Гора и Хрватска (ова последња у границама по погодби од 1868) правни суб-

јекти, који би могли одмах ступити као чланови у федерацију. Све друге земље имале би се тек формирати као правни субјекти. Границе појединих држава биле би повод свакојаким споровима, и настала би борба за хегемонију. Осим тога, међу нама је југословенски осећај много јачи него што је у америчким државама био 1777 осећај амерички. Босански, крањски, хрватски и други локални патриотизми нису тако јаки, као што су у време стварања америчке федерације били јаки локални патриотизми у Виргинији, Њу-Јорку, Пенсилванији... Да је осећај народног јединства био јачи међу Американцима, ови би сигурно створили унитарну државу, а не савезну. Уопште, федерација се ствара само онда када је унитарна држава немогућа: ова има неоспорну надмоћност над федерацијом да је једноставнија и простија.

Испрва се у Сједињеним Државама мислило да ће федерална влада бити слабија него владе појединих држава. Али у пракси је испало друкчије. Уопште, федерална држава има тежњу да се претвори у унитарну. Објашњење ове појаве ваља тражити у модерној техници. Железнице, телефони, аероплани, све то неизмерно приближује људе једне другима, — и зато се федерални принцип све више претвара у начело самоуправе.

Главна незгода федерације долази од њене комплицираности. Тешкоћа није у организацији двојног законодавства, него у координацији појединих држава и федерације. Ако дође до сукоба између федерације и појединих држава, како се тај сукоб има решити? Творци Северо-Америчке федерације били су мишљења да над федерацијом и над појединим државама има да стоји устав. Устав је створио суд седморице највиших федералних судија, који је судио у свима случајима сукоба федералних власти и власти појединих држава. У томе суду лежи тежиште целог северо-америчког система. Основно је начело америчке федерације: Закон. Федерално судство, без којег не може бити здравог федерализма, претпоставља веома развијено осећање законитости и веома развијено поштовање судске власти. Та осећања Југословени немају развијена у пуној мери, јер они нису као творци северо-америчког савеза одгајени у англо-сахсонским традицијама слободног грађанског живота. Њихова је политичка историја на жалост сасвим другачија.

Зато не треба ни да мислимо на преношење америчких установа у нашу земљу. Као што је још Токвил рекао за устав Сједињених Држава: „Цела је организација владе вештачка и конвенционална. Било би врло лоше, ако би нешто слично хтео усвојити један народ у коме и најнижи слојеви не би имали темељита знања из политичких наука... Устав је Сједињених Држава као онај сјајани производ човечанске индустрије који даје гласа и богатства своје изналазачу, али је бескористан у туђим рукама“.

Осим тога, Југославији ни њен спољашњи положај не допушта федерализам. Од две савезне државе које постоје у централној Европи, — једна је — Швајцарска — неутралисана држава, — а друга — Немачка — милитаристичка федерација са хегемонијом Пруске. Ни једна ни друга од ове државе не може служити Југославији као образац.

Разлози који говоре противу федерализма не би се могли навести и противу децентрализације, односно самоуправе. Ваља нарочито истаћи, да се свака самоуправа оснива на државном закону. Ако општина, срез, округ, врше какву власт, ту су власт добили од државе. Самоуправа је, у ствари, државна управа, коју не врше државни чиновници него лица изабрана од народа. Њен циљ није да државну управу поцепа, него да обезбеди њено вођење у народном духу.

Разлика се између централизма и децентрализма састоји у овоме. Централизам претпоставља један једини центар државне активности. Децентрализам им допушта неколико, али ти центри нису потпуно самостални, него су сви потчињени једном главном центру. И децентралисана држава мора имати своје средиште, своју главу која одлучује. Центристички режим упоређиван је са једним точком који би био постављен у главном граду. Ко се налази крај тога точка, и ко њега обрће, тај је господар земље. Због тога што је, у централисаног држави, довољно завладати престоницом па постати господар државе, у земљама централизма револуције су доста честе. То се најбоље видело у историји Француске, те отаџбине централизма. Ту је све револуције правио Париз; провинција је просто примала то што би он одлучио. У децентралисаним земљама, где има неколико мањих центара који се одупиру свемоћном утицају главног града, револуцију је теже извести, и зато ту има више услова за миран политички развитак.

Без сумње, има државних послова чије добро вођење иште централизацију. То су они послови који се морају свршавати брзо и по једном плану. Брзина и једнообразност јесу одлике централизма. Централизам је, у колико обезбеђује аутоматско отправљање текућих послова и даје средства за брзо угушење малих нереда, — у колико уједначаје прилике у земљи и у колико стеже постојеће стање у једну чврсту организацију, — централизам је једна конзервативна снага. Али, нека наиђе вихор револуције, одмах ће се видети да тај систем нема праве снаге ни еластичности. Он се скалупио у шаблоне које није способан разбити ни у тренутцима кризе, — и, предајући сву управу бирократији, он је навикао друштво на пасивност, која се показује фатална онда када се ваља борити противу револуције.

Колико је у том погледу боља децентрализација! Она не само не успављује друштвене енергије, него их буди и оживљује. Она не претвара, ради брзе и једнообразне администрације, народ у мртву гомилу без иницијативе, без духа и смелости. Децентралисана држава не дејствује тачно и глатко као један добар механизам; али зато је пуна живота и снаге, као један здрав организам

Богомил Вошњак.

ЗЛОЧИНСТВО КАО СОЦИЈАЛНА ПОЈАВА

— Критичка студија —

(Свршетак)

14. *Кривично дело као антисоцијална појава.* Суштина учења социолошке школе састоји се у томе, што она сматра кривично дело и његовог извршиоца за антисоцијалну појаву. Непотребно је наводним изразима из списка писаца тога правца утврђивати овај факат. У колико је ово схватање тачно са гледишта те школе, у толико је нетачно кад се хоће да пренесе у област казненог права, где оно одводи сасвим погрешном схватању о злочинству и злочинцу.

Ван спора је, да се злочинство може схватити као антисоцијална појава; пример недопуштене утакмице, сукоби између послодаваца и радника и др. која се кривична дела јављају са

једним антисоцијалним карактером имајући за предмет нападе на социјалне интересе. Међутим не може се свако кривично дело схватити као антисоцијални напад, како то чини социолошка школа, пример злочинства против државе: велеиздаја, издаја отаџбине, издаја војних тајни, непријатељске радње против пријатељских држава, која немају ничега заједничког са социјалним интересима. За ове је равнодушно каква ће државна форма постојати, јер овде није у питању понашање — радња — које је управљено против друштва, већ против државних интереса. Ови се интереси несумњиво додирују, али се не поклапају и не могу и не смеју се при постављању научних доктрина идентификовати: једни могу бити повређени без повреде других.

Појам злочинства као антисоцијалне појаве не да се применити ни код још једне велике групе кривичних дела против личности и имовине, јер повреда личности у форми убиства, телесне повреде, лишења слободе и увреде и повреда имовине у форми крађе, утаје и преваре, представља напад на личност и његова правна добра, а не напад на појединца у улози члана друштвене заједнице. Људски живот и правна добра појединца заштићују се ради њега самог. Те се повреде не сматрају као социјално опасне, јер, и ако друштво и држава имају интереса за одржање људског живота и неповредност правних добара, ипак ти интереси стоје у позадини према главном интересу заштите појединца и правних добара као таквих.

Из тога излагања се види, да се злочинство као антисоцијална појава да схватити само код извесног малог броја кривичних дела, злочина из навике учињених, док већи део остаје ван тога појма. До тога погрешног закључка социолошка је школа дошла услед тога што је видевши један део злочинства из навике учињених, као социјално опасан, прошириле тај појам и на сва остала злочинства, огласивши и њих за социјално опасна, ма да та опасност не постоји ни за друштво ни за државу.

15. *Злочинац као антисоцијална појава.* Као што се злочинство не може увек схватити као антисоцијална појава, исто се тако ни злочинац не може тако схватити. Ван спора је, да се злочинац може појављивати као елемент непријатељски расположен према друштву, али се антисоцијална воља не може узети као карактерни знак да је неко лице злочинац. Па чак и онда,

кад је неко извршио какво кривично дело, не може се тврдити да је оно последица антисоцијалне воље, и ако се он због те кривице мора казнити, јер се и најлојалнијем грађанину може да деси, да дође у сукоб са казним законом; случаји изазваних увреда и сл. Злочинац као антисоцијална појава може се схватити само учинилац кривичних дела из навике, коју групу криваца социолошка школа и има у виду, и тај појам погрешно проширује на све кривице. Ван тога не може бити говора о антисоцијалности.

Злочинство и злочинац могу дакле имати антисоцијални карактер, али га не морају имати. Примери практичног живота дају нам доказ о томе, да многи антисоцијални елемент (тврдица — анархист) — још ни издалека не долазе под појам злочинца. Појам антисоцијалности и злочинства не поклапају се, као што то хоће социолошка школа.

Социолошка школа није у стању, да постави границу између радње која се има сматрати за злочинство и оне, која неће бити злочинство, као што не може ни да објасни, зашто се злочинац има казнити и ако код њега не постоји антисоцијална воља и обрнуто зашто се не казни онај код кога постаји та воља и ако није извршио никакво кривично дело.

То долази отуда, што ова школа превиђа факат да (казнено) право и социологија имају разнолико гледиште при оцени људских радња. За право је злочинство једна кривична противправна радња, која чини предмет кажњења, а не антисоцијално понашање; отуда је злочинац повредилац права, који може бити социјално опасан, али то не мора бити; без те повреде права, и ако постоји антисоцијална воља, нема кривичног дела ни злочинства. Ту је психолошка погрешка социјолошке школе, што из постојања самог кривичног дела изводи истовремено и закључак о постојању антисоцијалне воље, јер се то увек, као што је речено, не поклапа, пример кривична дела учињена из часних побуда, која повлаче кажњивост, као правне повреде, без обзира на оскудицу антисоцијалне воље.

16. *Морална и социјална одговорност.* Погрешно је схватање социолошке школе, што стварајући ново казнено право на антисоцијалној вољи, хоће ово да одвоји потпуно од етичне основе, на којој почива старо, садашње, казнено право, које кривичну одговорност поставља на моралну основицу. Пошто

социолози неће да води рачун о кривици, то је сасвим природно, што не воде рачун ни о моралној одговорности, која је, основица кривице, као претпоставке кривичне одговорности. Али пошто ни ново казнено право не може да опстане, без појма одговорности, то они тај појам задржавају, дајући му други садржај. Пошто се злочинство и злочинац имају схватити као антисоцијална појава то се друштво има узети за полазну тачку и на место морала има ступити интерес друштва. Место моралне (кривичне) одговорности, створена је нова социјална одговорност.

Писци новог правца тврде, да ова идеја социјалне одговорности није непозната садашњем праву, јер постоји принудно васпитање малолетника, принудни рад за просјаци и скитнице, и затварање душевно болесних у луднице. Међутим ово је схватање погрешно, како су истакли писци противног правца. Јер принудно васпитање нема за претпоставку одговорност, јер се примењује према неурачунљивим учиниоцима кривичних дела; као што се и затварање душевно болесних учинилаца кривичних дела оснива на њиховој неурачунљивости и показатој опасности; док се затварање скитница и просјака оснива на њиховој правној одговорности, а не антисоцијалној опасности.

Схватању кривичне одговорности као социјалне одговорности противе се разна факта. Социјална одговорност претпоставља повреде социјалних интереса. Међутим ови могу бити неповређени, па ипак да постоји кривична одговорност угрожена казном. Јер чим отпадне могућност, да се злочинство схвати као антисоцијална појава, онда отпада и могућност, да се одговорност за исто схвати као социјална. Као што опет с друге стране могу бити повређени извесни социјални интереси, где би постајала социјална одговорност, па ипак да нема кривичне одговорности, јер нема повреде правне дужности; пример социјалне одговорности виших друштвених класа за бедно стање нижих, где постоји дакле јавно негодовање, можда и општа осуда, али без моралне, кривичне одговорности.

И ако се социјална одговорност срета са правном оне се дакле не поклапају; прва се јавља самостално и независно од правне, казнене; отуда и могућност да постоји и онде где нема казне: социјална одговорност у презирању зеленаша, који није потпао код кривичну одговорност за казну. Као што с друге стране постоји и правна одговорност без социјалне, пример

велеиздаје из узрока националнога ослобођења где се о социјалној одговорности не може говорити; или пример дуела, где на пр. у Немачкој становништво одобрава дуел без обзира на законску забрану и кажњивост.

Разлика између социјалне и правне одговорности постоји и у примени мерила за оцену при утврђивању мере одговорности — ради величине мере казне. За социјалну одговорност је меродаван интензитет противправне воље одн. антисоцијална опасност, док је за правну одговорност меродавна кривица и њена величина испољена у кривичном делу и околностима, које су то дело пратиле, по чему кривица може бити велика а социјална опасност мала и обрнуто, што одводи сувротном кажњавању ако се усвоји једно или друго становиште (правно или социјално). Отуда је немогуће правној казни дати социјални садржај, како то социолози мисле. Казнено правна или кривично правна одговорност није социјална одговорност; она није последица антисоцијалног, већ противправног понашања, без обзира на његову атисоцијалност. Социјална одговорност, коју социолози хоће да уведу у казно право баш хоће да искључи из права ову повреду правне дужности, чиме је природно немогуће казни садашњег права дати садржај социјални. Такво схватање долази услед неразумевања природе кривичне одговорности садашњег права. Садашње право познаје кривицу и кривичну одговорност произашлу из повреде дужности; ново право види антисоцијалну вољу одн. антисоцијалну опасност и социјалну одговорност и без повреде правне дужности. Примена казне истог садржаја за оба схватања није могућна.

У тежњи да се постигне споразум између двеју супротних школа мислило се и на то да се створи једна прелазна периода у том смислу, што би се при оцени кривичне одговорности прво узела у обзир антисоцијална воља, а на другом месту тежина кривичног дела. Међутим ово је гледиште од писаца класичне школе с правом одбачено и таква је периода означена као ера безпринципелне самовоље у правосуђу, која би изазвала негодовање код писаца класичне школе, а не би у основу задовољила писце новог правца. У практичној примени ово не би одвело жељеним резултатима.

Као што је погрешно социолошко схватање у погледу злочинства (кривичног дела) и злочинца (учиниоца кривичног дела) тако је оно погрешно и у погледу казне која има да се

примени: по схватању старе школе према делу (одн. кривцу због дела) а по схватању нове школе према кривцу (због антисоцијалне воље).

Кривац, учинилац дела, његова личност у целини, предмет је казне, према схватању нове школе. Кривично дело не може бити предмет казне, како то узима стара школа, ма да и по њој казну издржава кривац као субјект кривичног дела.

Схватање нове школе погрешно је у томе, што у многим случајима кривичних дела нема разлога да се личност кривчева казни, јер често правна повреда није последица личности кривчеве, већ случајност која се деси и најмарљивијем грађанину, који поштује све законске одредбе. Осуда кривчева због његове радње не може бити увек дакле и осуда његове личности као такве, како хоће нова школа. Не постиже се много тиме што извесни писци новог правца истичу за кажњивост поред захтева антисоцијалности воље и захтев „злочиначке“ воље, који не обухвата целу личност кривчеву, већ само један део. пошто и тај изузети део не може бити предмет казне, јер се антисоцијална воља сама по себи не може узети за предмет кажњења, већ само и једино противправна повреда, т. ј. радња, кривична, којом се повреда причињава.

17. Непотпуност и погрешност социолошког схватања. Непотпуност или погрешност социолошког схватања злочинства као антисоцијалне појаве састоји се принципијелно у томе, што оно, полазећи да пронађе узроке кривичних дела у опште и нацпавши их у социјалним и индивидуалним факторима, овим последњим не придаје никакав значај и по том о њима не води рачун, док првима даје пун значај и о њима једино води рачун. Нова школа истражује код злочинства оно што је типично, а кривац јој је индивидуално равнодушан. Личност кривчева је у толико интересује, у колико се у њој појављују анти-социјални елементи.

Међутим правник, криминалиста старе школе, права које постоји и правног схватања народног, хоће да позна кривично дело и кривца, прво као последицу воље другог, као догађај који је од значаја за право и правни живот. Отуда он истражује индивидуалне узроке кривичног дела у животу, карактеру и мотивима кривчевим и из тих мера и цени величину кривице, кривичну одговорност и меру казне за кривца, због учињеног кривичног дела, све на основици моралној у циљу правичног изједначења првог и другог зла.

Са гледишта социолошког ово лишавање казне етичног карактера одводи тзв. социализирању казне, и оно се као такво може одобрити само у области социологије, докле се у област казненог права ово схватање не може пренети, јер је правна наука, а не социологија, позвана да да појам о злочинству и казни. Правно схватање је противно социолошком; оно хоће да се злочинство схвата као што се и до сада схватало: као кривична противправна радња, против које правни поредак реагира казном, по чему се ова јавља као репресалија за учињено кривично дело, а не превенција ради спречавања кривичних дела. Оно одбија противно схватање злочинства као антисоцијалне појаве, остављајући тај појам социологији у њеној области, у колико се злочинство као и свака друга појава има сматрати за друштвену појаву, без права захтевања да се примени и у области спољног правног живота, за који важе правне норме а не социјалне. Тако се и једино у том смислу злочинство има схватити као социјална појава.

Од писаца класичне школе далеко је помисао да оспоре значај радовима писаца нове школе. Њена је заслуга велика у истраживању узрока кривичних дела у опште, у борби против злочинаца из навике и у тежњи за другим целисходнијим поступањем са несолидним елементима. Али они нису ни покретачи ни једини сарадници на том послу, који им је заједнички са писцима старе школе, пошто им обема у том правцу служи иста руководна идеја. Њима се мора признати извесан јак агитаторски дух, који под видом рефорама хоће да важе као модерни и на тај начин старо право замене новим. Међутим, та се замена не може допустити, јер казнено право мора и даље, саобразно правном схватању, остати на темељима кривице и њене одмазде, при чему му неће остати непозната оцена свих елемената, па и друштвених, који дејствују на криминалитет, али се њима неће дати никад онај значај, који им даје нова школа. Тај агитаторски дух нове школе сасвим је природна појава њених тежња, јер без њега та би школа остала неопажена и без значаја. Оно што постоји чврсто нема потребе за доказивање његовог оправдања. Тако је и са класичном школом заснованом на позитивном законодавству. Она стоји чврсто и нема потребе да доказује умесност постојања садашњих појмова кривице и одмазде. За њу је опасност настала тек онда, кад је нова школа својом научном агитацијом.

у циљу извесних рефорама покушала да постојећу зграду старе школе обори. И даље стара школа не доказује, да су њене научне поставке истините, већ доказује неистинитост, погрешност и недоследност новог учења; она не да да се зграда што постоји руши, не да да се на њој врше поправке, које би симетрију зграде пореметиле и уништиле удобност становања у згради.

18. *Поље заједничких идеја.* Ипак се не може никад оспорити значај новог учења уколико се оно односи на етиологију кривичних дела (истраживање њихових узрока), јер се само тим дубоким изучавањем које је наишло на већу марљивост код присталица нове школе, може доћи до правилног разумевања кривичних дела и њихове репресије и превенције.

Познат је факат из историје казног права, како погрешно схватање узрока кривичних дела одводи и погрешном кажњењу, као што је на пр. био случај са схватањем циља казне застрашења у раније време, где се био потпуно изгубио сваки етички однос између кривице и величине казне, где се сматрало да је свака казна правична, ако она као таква изгледа законодавцу и способна да спречи криминалитет. Страшни су примери за то казне Петра Великог у Русији, као смртна казна за ношење браде и казна батињања у Немачкој за двобој. У том погрешном схватању законодавци су долазили до најстрашнијих казна, што је наравно у науци на крају морало изазвати потребну реакцију и одвести правилнијем схватању.

Историја казног права такође нас учи, да је и схватиње циља казне поправке у прошлости имало својих мана и штетних последица, и да се све заблуде у том правцу нису ни сада савладале, јер се са једним схватањем казног права као праве благодати и измирења не може одржати ни развити државни живот. Та погрешна историска схватања казне и њеног циља била су увек као и сада узрок принципиелно погрешног схватања појма кривице у кривичном делу и појма његове одмазде, коју је правно схватање у свих народа и у свима временима захтевало.

У том правцу ваља истаћи ново схватање писаца старе школе по коме се појам правичности, који захтева одмазду, и појам целисходности т. ј. потребе кажњења ради заштите друштва, даду довести у склад на тај начин, што нови појам правичности захтева одмазду — казну само у случају социјалне

потребе, што ће рећи, да је казна само онда правична кад је корисна, односно казна се изриче по основу правичности ради заштите друштва: где не стоји потреба за ту заштиту, њу правичност и не захтева, противно ранијем схватању старе школе (Кант-овом), које захтева казну у сваком случају, као т. зв. категорички императив.

На тај начин то ново схватање старе школе оправдава установе застарелости, помиловања и условне осуде (у колико ову нови писци старог правца усвајају и прогресивног условног отпуста где корисност захтева да одмазда изостане, јер би њена примена била неправичност.

То је истовремено поље заједничких идеја старе школе подмлађене и нове социолошке школе. По схватању оба правца установе застарелости почива на идеји, да је престала потреба за кажњењем; та је идеја колико казнено-правна толико и социјална: јер друштво не захтева казну ради своје заштите, с тога што је кривица учиниочева заглађена тиме, што је време променило његову личност, које је постало морално друго биће, те нема потребе, да се по истеку дугог времена враћамо на личност са сасвим другим особинама. Слична схватања важе за појмове помиловања и условне осуде, јер се и ту рачуна са променом моралног елемента код кривца, услед чега правичност захтева да казна изостане, јер не само да би казна била безкорисне, већ и штетна: не постоји више потреба за изједначењем, за одмаздом.

Али како установе помиловања, застарелости и условног отпуста нису установе новог, већ старог права, са новим образложењем њиховог значаја у вези са захтевима нове школе, то и даље остаје да важи принцип старе школе, по коме се казна, докле год она тај значај има, мора одмеравати према правичности а не према другим околностима. Из ових изузетних случајева не сме се отићи новом правилу, које би одвело произвољној примени казне и општој несигурности личне слободе. Јер је неправично, да се какав кривац који је учинио какво тешко кривично дело, после кратког времена отпусти у слободу, што је извесна надлежна административна комисија нашла да се он поправио, не водећи рачуна о околностима у времену извршења дела и његовој тежини, док иста комисија нађе, да се други кривац, који је учинио лако кривично дело, задржи доживотно лишен слободе, по томе основу што

се он упорно или осорљиво понаша у заводу. До таквих погрешних схватања долази нова школа услед тога, што она извршним органима за примену казне даје пуномоћије са имагинарним способностима, док истовремено та права одриче судијама, који суде дело и боље познају његове околности. Међутим би требало судију који цени кривично дело, његове околности и кривца, снабдети ширим пуномоћијима, па и оним помиловања за случај где не постоји потреба за кажњеним, кад је правичност не захтева, кад томе неби стајало на путу оправдано схватање, да је помиловање владачево право.

Свакојачко да се појму правичности, како га схвата стара школа не противи кад се при извршењу казне води рачун о моралној поправци кривчевој, јер се на том факту милосрђа оснива установа помиловања. Отуда се старој школи не противи захтев новог правца, по коме се код осуђених кривца у заводима уводи т. зв. деоба у класе с обзиром на поправку осведочену у заводу. Наравно да је овде старој школи стало до стварне моралне поправке, правог моралног преображаја, док се нова школа задовољава пристојним понашањем кривчевим у заводу и његовом прилагођавању односима у којима је, сматрајући наравно погрешно то прилагођавање за социјалну поправку. Заблуда у том правцу јодводи ослобођењу помиловањем и поврату, који нова школа приписује штетном дејству примене казне са циљем старе школе, докле сама није још никако увидела прави узрок поврату и рашћењу криминалитета, који лежи ван казне схваћане као средства одмазде.

19. Рашћење криминалишета. Рашћење криминалитета задавало је још у раније доба бригу криминалистима, али од времена од када је морални друштвени живот узео форме какве ми данас међу државама видимо, и од када је интересовање за ту појаву постало веће, та је брига постала још у толико већа, што су казнени заводи свих држава постали препуни кривца и донекле преовладало мишљење, да је казна таква како се примењује промашила свој циљ.

И овде је нова школа изашла са новим тврђењем да људска слободна воља нема никаквог утицаја на стварање криминалитета, па ни за његово рашћење, противно мишљењу старе школе основане на слободној вољи. Пошто дакле нема слободне воље, не може се говорити ни о кривци те воље нити она може служити за основ и мерило казнене реакције

од стране државе. По том мишљењу злочинство је нужни производ извесних погодаба, као и свака друга људска радња. Отуда је борба против криминалитета могућа само онда ако се правилно пронађу његови узроци.

У својој борби против старе школе нова је истакла и неосновано тврђење, као да је прва противна истраживању ових узрока, што не одговара фактичном стању, јер и она истражује исте узроке, само их делом друкче схваћа.

То разнолико схватање долази као природна последица разилажења двеју поменутих школа у питању постојања слободне воље или њеног искључења тзв. индетерминизам и детерминизам. Стара школа стоји на гледишту индетерминизма т.ј. постојања слободне воље у људским радњама, па и у кривичним делима.

Индетерминизам класичне школе не сме се међутим изједначити са постојањем апсолутне воље, јер таква воља не постоји; он се у области казног права схвата као постојање једне релативне воље, која наравно није потпуно слободна од свих мотива, који дејствују на њу, али код које постоји способност или моћ човекова, да своју одлуку управи једним правилним путем, саобразним законским наређењима не вређајући никакве правне дужности. Таква слобода дакле није безгранична и безусловна, јер зависи од моћи представе и моћи суђења сваког посебног лица, и отуда баш и постоји интерес, да се с обзиром на те две моћи истраже узроци кривичних дела и борбом против њих, средством казне, дејствује на њих и униште нагони и поводи, који одводе извршењу кривичних дела било то репресивно било превентивно уопште.

Проф. *Binding* је лепо приметио, као представник старе школе, да се криминалиста више радује, да спречи кривично дело него да га казни, а тако исто вели и проф. *Gretener* такођер представник старе школе, да је држави и друштву много корисније, да се колико је више могуће отклоне узроци кривичних дела, него што ће се по извршењу њиховом она казнити.

Из тих се навода до очигледности види, да истраживање узрока кривичних дела и његово превентивно спречавање не стоји у супротности са учењем старе школе, и да у том правцу нова школа не може присвајати себи специјалне заслуге и оспоравати их другој школи. Са тога гледишта је сасвим природно, што

стара школа не одбија резултате криминалне статистике, већ се њима користи у оној мери какав значај они имају, ма да им наравно не да значај, који им даје нова школа, на име, да се њима доказује непостојање слободне воље и одговорности, јер та факта резултати криминалне статистике нису у стању да утврде.

20. *Ломброзо и схватање криминалитета.* Привремени преокрет у схватању узрока криминалитета учинио је у праву осамдесетих година прошлога века талијански писац Ломброзо. По његовим научним резултатима злочинац се рађа, он је по себи једна антрополошка особеност, која у данашњем културном друштву представља ниже класе својим атавизмом органских и техничких знакова. Злочинство има једну полазну психолошку тачку, која се налази у животињским нагонима, који привремено могу да се савладају васпитањем, околином, страхом од казне, па се ипак под утицајем тренутних околности понова јављају.¹

Природно је, да је ово схватање Lombroso-во наишло на неодобравање код старих писаца, који су одмах извели закључак, да се сви злочинци имају учинити безопасним, ако се призна као истинит факат да су злочинци једна особеност људског рода, ако они представљају један засебан тип. Том би се закључку и измени целог казненог система имало да приступи, кад би то тврђење Lombrosovo могло да издржи научну критику.

Међутим наука Ломброзова није се могла одржати. Она је имала у себи нечега истинитога, али је већим делом од писаца, који су се њоме бавили одбачена, нарочито у погледу њене претераности, кад је проучавање узрока злочина стављено на ширу основу.

За исправљање науке Ломброзове, као лекара, највећа заслуга припада криминалисти Ferri-у, који је његовој науци дао прави значај и констатовао, да поред злочинца по рођењу постоји и читава група случајних злочинаца, код којих се не налазе органски и психички недостаци, које је Ломброзо констатовао за злочинце у опште. Тако је Ferri дошао до деобе свих криваца у 5 класа: душевно болесне, злочинце по рођењу,

¹ Непотребно је, а и ван обима је ове расправе, овде набрајати знакове и обележја злочиначког стапа, како их је Ломброзо износио. То је у нашој правној литератури већ изнето раније.

случајне злочинце, злочинце из навике и злочинце из какве страсти.

Том корекцијом Ломброзове науке од стране Ferriewe исто-времено је утврђено да поред антрополошких узрока постоје и други фактори, који дејствују на криминалитет. Ти се узроци деле у 3 групе: антрополошке, (индивидуалне, биолошке), физичке (природне, космичне) и социјалне (друштвене). Ову су деобу усвојили и немачки писци заједно са Lisztom на челу.¹

21. *Ближи однос узрока криминалишета.* При томе је од особитога интереса научно утврдити, ако је то могуће, колики је посебице удео ових фактора у извршењу кривичних дела. Корисно је овде истаћи три мишљења: проф. Ferr-a, проф. v. Liszt-a и проф. Aschafenburg-a.

По Ferri-u претежан утицај имају биолошки фактори код рођених злочинаца и душевно болесних, као и код злочинаца из страсти, социјални пак фактори код случајних злочинаца, док на послетку физички фактори код осталих класа злочинаца. Он тврди, да са рашћењем културе социјални фактори добијају претежан утицај, али се ипак не искључују и други фактори. Пошто за социјалне факторе, који дејствују на рашћење и опадање криминалитета може дејствовати законодавац, то он има и да пронађе подесно социјално средство за то дејствовање, и он се нада да ће у будућој социјалистичкој држави ишчезнути оне форме кривичних дела, за које се садашње друштво чини одговорним, али не верује ни сам да ће злочин као такав у свима формама моћи ишчезнути.

По v. Liszt-u претежу у своме значењу такође социјални фактори; индивидуална способност је у ствари такође продукт друштвених односа, који нису дејствовали само на учиниоце кривичних дела, већ и на његове претке. Њему изгледа злочинство као једна социјално патолошка појава, ма да се значај индивидуалних фактора ипак не може сасвим оспорити.

И за Aschaffenburg-a је злочинство социјални феномен; свако време има своје злочине које ствара; али самим тим свако не постаје злочинац, јер су за то потребни и индивидуални услови.

Заједнична је њихова мисао дакле: да је свако злочинство нужан резултат делом урођене делом стечене особености зло-

¹ Немачка се школа обично назива „социолошка“, а Ferri-ева — талијанска „позитивна.“

чинчеве с једне стране и друштвених околности у моменту извршења дела с друге стране. Такво схватање одвело их је искључењу старог појма кривице (Schuld) и усвојењу колективне одговорности друштва за учињена кривична дела.

22. *Методe борбе против криминалисте*. Тиме се долази до питања о методама борбе против криминалитета. Код присталица талијанске и немачке школе влада у томе погледу потпун споразум, да је борба против криминалитета могућа само онда успешно, ако се пронађу и отклоне узроци који га стварају. Али тим тврђењем ова школа (посматрана као целина) није истакла ништа ново, нити оно служи као обележје њених тежња, јер су присталице старе школе давно и давно истакли и признали факат, да је криминалисти далеко више до тога стало, да се фамилијарни и друштвени односи оних класа, из којих се злочинство јавља, поправе и тим отклоне узроци кривичних дела. У томе дакле нема разилажења.

Размимоилажење би имало да изађе из те последице, ако би нова школа из свога тврђења хтела да извуче и логичну последицу, на име, да отпочне безобзирну борбу против криминалитета по сваку цену, и да спречи — и истреби криминалитет. Нова школа наравно не сме ту борбу у том размеру да отпочне, је не би остварила спречавање и истребљење криминалитета, ради чега би јој борба била целисходна. Она је уверена, као и стара школа, да се криминалитет не може ни спречити ни истребити (да се може на њ само утицати), и да безобзирна борба свим средствима против њега не би била целисходна, јер не стоји у сразмери са тежином кривичних дела, нити њиховом социјалном опасношћу.

Услед тога целокупна научна дискусија нове школе остала је без стварног резултата, јер се наука и законодавац још увек налазе пред истим питањем: како се има поступити у конкретном случају са злочинцем, колико је оправдана казна и како се она има примењивати.

Нова школа прелази преко овог питања и отпочиње теоријску борбу против злочинца, с наглашењем, да су се у тој борби пронашла нова схватања узрока кривичних дела и да предстоје нови изгледи за борбу против њих, док нас стварност учи сасвим о противном: т. ј. да се овде тиче само једне времене струје, која има да пропадне.

И за нову школу, као и за стару остаје дакле, поред свега њиховог разилажења заједничка полазна тачка у факту

постојања извесног кривичног дела. Без њега не може бити говора о специјалном поступању према каквом лицу, схватило се то поступање као казна у смислу одмазде, правичне награде за учињено зло, или као мера сигурности ради заштите друштва.

Пошто је кривично дело полазна тачка, и пошто је борба против социјалних узрока кривичних дела опште и генералне природе, то се против учинилаца кривичних дела *in concreto* мора водити лична борба. Отуда је казнено правна реакција нове школе управљена против личних фактора злочинчевих. То је управо обележје новог правца, јер чим је извршено извесно кривично дело, то је друштву стало до тога да се такав напад више не понови, дакле да се отклони нова опасност. По њој се ова опасност налази у самој личности кривчевој, а не у извршеном делу, које служи само као симптом антисоцијалне воље у опште; основ тој реакцији служи дакле испољена опасност кривчева за друштвену заједницу.

23. Мере заштите против опасних елемената. Овакво схватање одводи закључку потребе организације самосталног система мера заштите против социјално опасних елемената.

Такав систем *Aschaffenburg* и препоручује. Он вели: „У колико је избор средстава већи у толико је лакше за сваког онога који је опасан за јавну сигурност наћи подесно средство и прилагодити га у сваком погледу личности. Једино постигнути успех одлучује, да ли је изабрано подесно средство или није, не сме се устручавати, да се друго средство покуша, ако једно није било подесно“.

Овакво схватање нам показује, да је злочинство лишено своје првобитне основице: кривице због повреде дужности, и да се посматра објективно као опасан акт, услед чега не може бити разликовања између радње здравих и душевно болесних лица, урачунљивих и неурачунљивих, и према томе специфична природа казне се мења: она постаје мера сигурности или заштите, која се може применити према сваком учиниоцу кривичног дела, без обзира на његову урачунљивост. Индивидуално осведочена опасност сматра се као социјална опасност, која одводи потреби заштите мерама сигурности, без обзира на то како ће се те мере звати: казном или друкче.

Међу представницима новог правца најдоследнији је проф. *Aschaffenburg*. Он посматра ствари са психијатријског гледишта и изводи закључке без обзира на друга факта. Он у борби

против свих злочинаца полази од исте формуле: прилагођавање социјалне репресије личности, без обзира да ли је личност душевно оболела или не. Његов је захтев: накнадно васпитање и онеспособљење непоправљивих злочинаца из навике, што ће рећи прилагођавање поправљивих и искључење из друштва непоправљивих у смислу Дарвинове теорије.

Ferri и *v. Liszt* не иду до краја са *Aschaffenburg*-ом, јер су они по струци правници и политичари и с тога воде рачун, ипак и у извесној мери, о фактима који владају садашњошћу и отуда баш у њиховој науци више недоследности па и супротности, јер се као практични правници нису могли ни сами помирити са свима претераностима нове школе, које би одвеле банкротству казненог права старог правца, о коме су банкротству баш они неумесно говорили мислећи, да ће својим компромисним предлозима створити ново право.

Ferri сматра казну као израз универзалног закона о самоодржању; није кривица друштва што се налази у положају, да мисли на своје одржање; отуда апсолутна потреба за њену примену: она је данас акт одбране, и као такав има исти смисао, схватио се као репресија или превенција. По његовом схватању казна у садашњем смислу промашила је циљ, јер не служи социјалној одбрани и с тога је он напушта као казну одмазде и бола, већ је схвата као одбрану репресивну и превентивну, која је оправдана према опасним лицима свих врста, које је он поделио у пет врста. Као што је поменуто та деоба нема практичног значаја, јер и сам *Ferri* признаје, да између рођеног злочинца и случајног, као и између осталих класа постоји само разлика степена и начина, да се у практичном животу чисти типови не налазе и да их прелазни ступњи онемогућавају. Тиме је несумњиво доказано, да принцип деобе криваца у класе, којим хоће да се замени принцип индивидуалисања (старе школе) у практичном извођењу не води никаквом резултату због немогућности објективног утврђења типа којој класи припада, као и немогућности утврђења нарочите опште казне за посебне класе.

24. *Стари и нови смисао казне.* Тежња нове школе, да од казне репресије за учињено дело створи казну превенције ради спречавања извршења новог дела одводи стварању једног новог појма казне као казне заштите, која садржи у себи дупла обележја: и казну и заштиту т.ј. с једне стране зло у старом смислу и меру

сигурности у новом смислу. Ван спора је, да се казна у старом смислу сматра као једно апсолутно зло, док мера сигурности у новом смислу не треба да буде то зло или у колико је могуће мање, чиме се истовремено тврди, да и мере сигурности у суштини представљају зло, казну. По том новом схватању, на место досадашњих казних завода (за лишење слободе) треба да се подигну заводи за чување и васпитање чија организација по могућству има да представља пријатељски тон према кривцима, који имају да се поправе, а тон милосрђа према непоправљивим. Овакве тежње дале су повода основаној критици од стране противног правца, да тврди да овај систем мање, баш том организацијом, служи заштити друштва, но садашњи систем одмазде са његовим казним заводима, јер би он управ у пракси одвео нежељеним резултатима. У погледу непоправљивих кривца он одводи захтеву њиховог потпуног уништења, пошто су се показали као неподесни за прилагођавање друштвеној средини, чиме се потпуно занемарује значај и обим њихове кривце испољене у кривичном делу, теже или блаже природе, која сама по себи такво уништење не захтева и не одобрава.

Задатак судије новог правца не састоји се више у утврђењу величине кривце, тежине кривичног дела и одмеравању одговарајуће казне. И ако ново право остаје при старим одредбама кривичних дела, у колико их не модификује, ипак му оне служе само као граница његове делатности, и у тим границама задатак судији ће се састојати у истраживању и утврђењу степена антисоцијалности и поновног прилагођења личности друштвеној средини; он има анатомски, физиолошки, психијатријски да проучи кривца као и његово целокупно развиће; ово истраживање има да се сведе на то, да се утврди постојање могућности за социјално прилагођење.

То схватање дакле одводи стварању једног новог закона, и новог права, које нема ничега заједничког са старим законом и правом у погледу садржине. Њима може остати само име заједничко, али је немогуће нове идеје метути у старе формуле. Законодавац мора или остати при старом или прићи новом гледишту, ако има за то храбрости, али је споразум између та два правца како научно тако и практични немогућ.

25. *Научни компромис по v. Liszt-у.* Истина има преставника новог правца, међу њима нарочито проф. v. Liszt, који

верују у тај компромис. Он вели, да за криминалног политичара будућности остају да постоје и даље појмови закона и казне неоспорени (unantastbar). Ово је тешко разумети у вези са његовим тврђењем на другом месту, да се тим појмовима има дати нови садржај, по чему логично излази да ти појмови не остају неоспорни — необорени.

v. Liszt вели даље, да ће правници и даље моћи вршити свој занат на стари начин. Тако као професори права они ће и даље излагати правна правила у логичној методи и поучавати ђаке у томе систему. Као судије они ће у конкретном случају примењивати правно правило, и на констатована обележја кривичног дела примењивати казну као правну последицу. То што су правници досад радили радиће и даље. То неће моћи изменити никаква криминална политика ни њена социолошка основа.

Ово v. Liszt-ово тврђење стоји у сукобу такође као и претходно јер ако правници као професори права и судије и даље остану да уче и извршују казнено право по старом начину („in alter Weise“ — како вели v. Liszt) онда је логично свака реформа, коју он замишља немогућа, јер само учење и извршење права по новом начину може праву дати нови садржај и нове појмове. Напослетку целокупно ново учење своди се на то, да се са старим схватањима (т. ј. тзв. „alten Überlieferungen,“ како то Немци веле) једном прекине. А како ће се прекинути, ако се задрже стари појмови злочинства и казне и ако о њима професори права буду давали ђацима ову науку као до сада и ако их судије буду и даље у истом смислу примењивали? Овде је логика напустила своје место у новом учењу.

Са овим својим учењем v. Liszt стоји још и даље у супротности кад даље на једном месту тврди, да он поздравља социјалистички правац у опште, а у казненом праву специјално. Он вели изрично ово: „Ја поздрављам овај покрет; ја бих га чак и тада поздрављао, кад би он до ђавола однео Казнени Закон заједно са његовим објашњаваоцима и примењивачима.“ Колико мало поштовања ова реченица садржи према целокупном правничном сталежу научњака професора и судија у германском царству, коме је намењена, излишно је истицати. Али нам она до очигледности излаже сукоб у коме се v. Liszt налази, кад жели да ново казнено право које он инагурише предаје у руке тим професорима и судијама, које шаље до ђавола,

26. *Закључак.* Срећа је мјеутим за казнене законике свих држава и њихове тумаче — професоре — и примениоце — судије, што сам v. Liszt не верује, да ће тај нови социјалистички правац, и кад буде постигао своју социјалистичку државу поцепати казнене законик, већ је напротив убеђен, да ће и тој држави бити потребна казна, па ма слика криминалитета, условљена новим социјалистичким режимом, била и друкчија, Тамо ће професори и судије моћи срећом и даље да живе. v. Liszt свршује своју мисао овим речима: „Појмови злочинства и казне остаће да постоје у пркос свима променама нашег правног живота — као неопходно потребни и са њима и казнено право“.

То је оно што и ми верујемо, и зашто се боримо остајући у старим идејама. Само ми верујемо и у нешто друго, што v. Liszt не верује а то је, да „ново“ право неће бити никадрођено, јер му оскудева потребно семе за зачеће. Кад се једном буде све озбиљно проучило и проценило, што је изнео нови правац, онда ће се видети, да се из тога материјала не да сазидати нова кућа и да би било неразумно порушити стару удобну зграду и остати на пољу изложен свима елементарним непогодама. Оно што је немогуће не треба желети ни тражити. Проф. Kramer, и ако пристајица новог правца, и који је као лекар-психијатра против сваког казног права, ипак вели: „Не могу се брегови померити и не може се немогуће тражити,“ мислећи тиме на даље постојање старог — садашњег казног права.

Д-р Д. М. Суботић,

МЕНИЧНА НЕСПОСОБНОСТ СЕЉАКА

Једна од главних одлика меничне обавезе јесте менична строгост. Она је двојаке природе: формална и материјална. Формална строгост менична додуше модификована је у модерном праву јер се она данас састоји у кратком поступку са неуредним дужником док је у ранијим временима — у средњем веку па и доцније до после половине XIX века — била управљена и против саме личности меничног дужника (он је био и затворен све дотле док не плати дуг било он, било неки други за његов рачун). Материјална менична строгост међутим са-

састоји се у одрицању права меничном дужнику, да чини притежатељу менице ма какве приговоре, који се њега лично не тичу или му нису морали бити познати у времену стицања својине. И један и други облик меничне строгости наводио је неке законодавце на размишљање: да ли свим класама друштвеним треба дати пасивну меничну способност т. ј. квалификацију, да могу себе менично обавезати. На ово размишљање гонила их је зла последица меничне неуредности, која може имати одјека у народној привреди и друштвеном животу. Па и сама идеја заштите необавештених у друштву скретала је пажњу државе на потребу искључења извесних редова друштвених из могућности да се менично обавезу. Али, као што је напред поменуто, ово је питање интересовало само неке законодавце, док су остали били равнодушни према разлици у погледу строгости између грађанске и меничне обавезе, другим речима, они у строгости меничног дуга нису гледали за дужника никакву већу опасност од оне, коју ствара грађански дуг. Ово у толико мање што је телесна-принуда дужника ради наплате дуга била укинута. С тога су они постављали као правило: да су менично правно способна сва она лица којима је призната способност, да се могу грађанско-правно обавезивати. Тако по чл. 1. немачког меничног закона (Allgem. d. Wechselordnung) „менично је способан сваки, који се може уговорима обавезивати.“ Исто ово правило поставили су и талијански, швајцарски, енглески и угарски законодавац.¹ Сви они не двоје пасивну меничну способност од способности обавезивања по општем праву.

Напротив, друга група законодаваца у коју спадају француски, руски, српски и аустријски налазили су разлога, да одрекну извесним лицима у друштву могућност, да на себе приме меничну обавезу. Тако француски законодавац није поставио неко опште правило о способности меничној, већ предвиђа случајеве кад менична обавеза неће важити као таква за обавезаног. Члан 113. Code de commerce (1807), оглашава меничне обавезе жена и девојака, ако се трговином не баве, за проста обећања плаћања. Побуда за доношење ове одлуке лежала је поглавито у незгоди, коју је собом доносила евентуална лична принуда (la contrainte par corp) ради наплате

¹ Vidari Corso di Diritto commerciale VII.

меничног дуга.¹ Друштвени положај жене, према схватању законодавцем, изискивао је, да се жене односно девојке, које се нису трговини посветиле, поштеде од сваке зле последице и друштвене и породичне, које собом доноси могуће затварање због неплаћеног меничног дуга (укинато у Фрацуској 22 јула 1867 год.). Она пак женска лица, која су се трговини одала остала су као менично способна, јер се не да замислити вођење трговине без права на служење меницом у свима њеним привредним улогама. Што се пак тиче малолетника нетрговаца, којима француски законодавац такође одузима меничну способност обвезивања (art 114.) разлог је онај исти, који је играо улогу и у цивилном праву при доношењу сличне одредбе.

У Аустрији и ако грађанско-правно способни менично правно су неспособни обвезивати се како непосредно тако и посредно (преко заступника) прави активни пензионисани официри и војска под заставом. У ове пак не треба рачунати: резервне официре као и оне у активи, који имају само обележја официрска: аудитор и војни лекари, даље официре у оставци и резервне, који су на вежбу позвани.² У бившој аустријској монархији углед официрског кора, који је био највећа узданица династије Хабзбурга, ваљало је заштитити од лакомисленог задуживања официре, којима је грозио притвор за дуг (Personalarrest). У времену, када је овај закон донесен (1852.) у Аустрији је још увек постојао поступак апшења неуредног меничног дужника, и он је укинут тек маја месеца 1867. год. Као што се из овога види разлог је и овде био онај исти, који је француског законодавца навео, да сачува извесне категорије женских лица од строгости поступања са меничним дужником.

У Србији, законодавац и ако је дао у § 76 Трговачког законика допуштење „сваком Србину“ да се може менично обвезивати, ипак је одмах у идућем § 77 учинио изузећа за више редова у друштву. Тако малолетнике и удате жене обележио је као условно способне т. ј. ако им дотично менично обвезивање одобри законом обележено лице. Само сељаци и војници под заставом, прости или са чиновима до потпоручника, немају никакву меничну способност и они се не могу ни непосредно ни посредно обвезивати. Као што се види наш

¹ Namur: Code de commerce стр 286.

² Caustein: Lehrbuch d. Wechselrechts стр. 107.

је законодавац најдаље отишао у тежњи, да сачува људе од строгости меничне; ниједно напред наведено законодавство није правило толика изузећа од пасивне меничне способности. Од интереса је, какви су разлози утицали на ову обимност горње одредбе. Одмах ћемо рећи, да онај разлог притварања за дуг, који је диктовао другим законодавцима одрицање меничне способности извесним лицима, у нас није играо улогу при доношењу Трговачког Законика. Није играо улогу из простог разлога што у нас није ни завођено поступање против личности због неплаћеног дуга. Кнежева наредба од 20 аер. 1836. год. предвиђа апшење за дуг само ако дужник нема имања „и то му је казна за продржљиво задуживање његово, а у исто време побуђење к старању, да дуг свој *после ауса* плати.“ „Ако пак дужник има имања, он се неће апсити већ ће му се имање на добеш продати и дуг исплатити.“ И доцнија два закона о грађ. суд. поступку (први од 12. фебр. 1860 — 17 дана доцније од Трг. Зак. — други од 1865 год.) оба млађа по датуму од Трг. Законика не знају за апшење због дуга као средство, које води принудној наплати. Притвор дужника заведен је као средство обезбеђења и допушта се само онда, кад дужник нема имања или кад се основана сумња докаже, да се дужник крије или спрема да бега или је већ у бегству, а у намери да осујети наплату дуга. Остају према томе социјални, породични и привредно-политички разлози као покретачи нашег законодавца, да толиким лицима одрече меничну способност.

Што се тиче самих малолетника, они се као остала лица са њима изједначена, не могу ни цивилно па *ipso facto* ни менично обвезивати без прописног одобрења а и из разлога што немају довољно развијену свест о правним пословима. Овај мотив напротив не би се могао ни у ком случају узети и код удате жене којој се такође тражи одобрење и то мужевљево на сваку меничну обавезу. Још мање би се могао узети разлог субординације пола, јер пунолетна девојка и удова имају меничну способност, из чега се суди, да нема социјалне потиштености женских лица ни сматрање истих за вечите малолетнике. Неоспорно је, да је главну улогу у решењу овог питања играо разлог одржања жениног имања, које може бити уништено задуживањима жениним, а оно служи као економска подлога брачне заједнице. Жена не тражећи дозволу од свога мужа за меничне обавезе, могла би доћи у неизгладиву

несугласицу са својим супругом, коме не може бити свеједно да ли је жена одржала или лакомисленим и наивним уплитањем у меничне дугове упропастила своје имање, а тиме можда просперитет целе породице довела у питање. Код забране војницима сталног кадра и чиновима нижим од потпоручника да се менично обавезују, разлог се може тражити једино у тежњи законодавчевој, да се одржи што бољи ред и преданост послу који их је прикупио под заставу.

У нашем позитивном праву најинтересантнији је случај одузимање меничне способности земљорадницима. Он је осамљен пример старања трговачког законодавства о сеоском стаљежу. Али одмах морамо приметити, да поменута одредба § 77 Трг. Зак. није први израз државне бриге, да се спречи стварање бескућника на селу. Наша државна управа дала је још врло рано леп пример у овом погледу наредбом кнежевом од 29 маја 1836. год. која гласи: „да би се предупредила бједност и пропаст многих породица услед задуживања, која се по том не могу исплатити, наређујемо, да се у варошима кућа у којој породица обитава а у селима кућа и баштина, два вола и једна крава не могу заложити, како би жена и деца, ако све друго имање пропадне, имали бар крова над главом. .“ У овој одредби, која је најстарија на свету (три године старија од оне за најстарију проглашене у Тексасу, која је имала да сачува добегле банкроте из Сев. Америке од гоњења кредитора¹⁾) дала је државна управа доказа о својој свести одржаја интересаната квиритарне својине. Наивни мотив „да би жена и деца бар крова над главом имали“ био је наведен као најразумљивији свима и свакоме васпитаном у осећајима хуманизма. Доцније, потребе кредита измениле су горњу одредбу за колико се односи на варошке куће, али је међутим проширена у колико се односи на сељака (в. § 471. Грађ. Пост.). И тако данас кад бацимо поглед на наше законодавство видимо, да је држава необично бринула о одржају земљорадничког стаљежа као главног чиниоца нашег друштва и најбољег социјалног поузданика.

Док су предње наведене одредбе из цитиране наредбе имале за циљ, да очувају сељаку један минимум за егзистенцију према ондашњем схватању, дотле је Тргов. Законик хтео да сачува земљорадника од опасности уопште, коју собом доноси

¹⁾ P. Burebu, Le homestead.

строгост меничне обавезе. Он је дакле хтео не само, да сељак под заштитом Уредбе, 1836 г. не постане пролетер одвећ и да не буде осиромашаван уопште употребом једног тако опасног кредитног средства, каква је меница особито с обзиром на, у оно време, веома распрострањено зеленаштво у земљи. Појава зеленашења у нашем народу врло је старог датума. Она је изгледа онолико исто стара, колико и реконструкција наше државе.¹ Зеленашење као средство за брзо обогаћење, јављало се и јавља се још увек у временима несређених друштвених прилика, а нарочито после ратова, те није чудо што се и код нас јављало. Изван сваке је сумње, да је и ова околност упућивала законодавца, да земљорадницима одрекне могућност меничног кредита; јер би зеленаш кредитор увек умео, да искористи меничну строгост против дужника сеоског, који само у извесно доба године долази до новаца; свака би пролонгација менице са удешеним роком у недоба имала скупо стати земљорадника.

Да видимо ко све улази у земљораднички сталеж према појму нашег позитивног трговачког права. Цитирана одредба даје следећи одговор: „сељаци, који се ратарским послом занимају“. Из овога излази да је за појам земљорадника, коме Трговачки Законик одриче меничну способност обвезивања потребно: 1. да дотично лице на селу живи, пошто се само оно може назвати сељаком и 2. да се бави обделавањем земље. Према овоме под горњу одредбу не би се могла подвести она лица, која се баве ратарством, али не живе на селу већ у вароши или варошици. Овај је елеменат другаче схваћен у закону о грађ. пост. судском. По § 471 под 4^a пом. зак. земљоделац је и онај, који живи у вароши само ако се земљоделством занима ну под условом: да му је то главно занимање. Како је појам земљорадника ужи по Трг. законнику него по Закону о грађ. суд. поступку то се лица, која се ратарским послом занимају, баш да би им овај и главан био, могу менично обвезивати ако само не живе на селу већ у вароши. Проширени појам земљорадника по наведеном параграфу закона о поступку има значај заштите свих лица која се земљорадњом

¹ Још 1830. год. одлучено је, да се дају зајмови из државне готовине „јер је обичан интерес 12%“ (Мита Петровић: Финанс, и Установе обн. Србије) па и давање зајмова из Фондова (пре постанка Управе Фондова) и оснивање окружних штедионица 1871 има за циљ сузбијање зеленаштва,

баве, па и оних у вароши ако им је земљорадња главно занимање. Свима овим лицима не може се за дуг продати последњих пет дана ораће земље, кућа са зградама и плац до једног дана орања. Према реченоме разлика у појмовима земљорадника између трговачког законодавства и закона о извршењима имаће за последицу: да се варошанин земљоделац, коме је земљорадња главно занимање може менично обвезати, само се та обавеза неће моћи реализовати из његовог имања напред наведеног, те ће за толико мање његова меница уживати кредит. Други елеменат из трговачко-правног појма земљорадника јесте занимање ратарским послом, под којим треба разумети све гране земљорада на име не само пољопривреду, већ и сточарство, шумарство, пчеларство, виноградарство, риболов, ит.д. На први поглед чини се, да је жељени појам сасвим јасно обележен са овом кратком дефиницијом: „сељаци који се ратарским послом занимају“. Али у томе и лежи узрок свега неуспеха ове тенденције законодавчеве у заштити земљорадника од меничног обвезивања. На селу живе и обрадом земље занимају се и таква лица, која се не могу убрајати у земљораднике по напред обележеном појму, а да се не дође у сукоб са економно-политичким начелима. Такви су сеоске занатлије, кафеције, механције, дућанције и извозници. Очигледно је, да обрада земље за њих може бити сасвим споредно занимање, те би им забрана употребе менице кочила привредну делатност. Остало је дакле релативно схватање ко је земљорадник као једино правилно и тако се усвојило тумачење: да је земљорадник онај, који на селу живи а поглавито се земљорадом занима. Чим је питање дошло у овај колосек обилажењу законодавчеве намере тешко се могло стати на пут. Сваки сељак, који се, ма у којој мери бавио занатом или трговањем, могао је удесити, да буде третиран као менично способан и ако су разни расписи и одлуке министарске указивали „на главно и стално занимање“ као карактерну црту занатлије на селу у смислу трговачког права (Одлука Пор. Управе од 21-^{II}-1898 Пр. Бр. 1900.). Жеља многих сељака, да се разноврсном шпекулацијом обогате наводила их је чак и на протоколисање фирми у циљу узимања на себе квалитета трговца, како би могли кредит на меницу добијати. Уверење о протоколацији фирме прилагођено је уз меницу код зајмодавца најчешће каквог зеленаша, који се јављао у лицу неког имућног човека или каквог паланачког

новчаног завода. Министарство народне привреде и министар правде покушавали су да ово спрече. Министар Правде чинио је кораке код судова, да не врше протоколисање фирми ником, па дакле ни сељацима, док уз пријаву не приложи уверење Мин. нар. привреде да имају услове за самостално вођење трговачких послова у смислу еснафске уредбе (Расписи мин. правде од 15/1 1896, № 135; од 21/VIII 1896, № 7212 и од 6/VI 1900 № 7033).

Ова улога контролисања коме треба допустити протоколисање фирме а у циљу да се спречи сељацима, да се менично задужују, прешла је са доношењем Закона о радњама (1911 год.) на Трговачку одн. Занатлијску комору. По чл. 5. ко жели упражњавати ма какву радњу, дужан је претходно обратити се дотичној комори са доказима, да има све законске услове за то. У колико се ова одредба односи на занате дотично лице мора претходно положити прописни мајсторски испит, Код трговине међутим врата су остала широм отворена, захваљујући принципу слободног трговања, који је поменути закон усвојио, јер су за постајање трговцем остали општи услови: „свако пунолетно и за пунолетно проглашено лице без разлике пола, које може слободно располагати својом имовином“. Трговачка комора дакле цениће на основи постојећих закона и расписа — а то су они о којима смо напред говорили — да ли треба дати неком уверење, да може протоколисати фирму. Судови пак ово уверење одн. дозволу за отварање радње сматрају као правни услов за протоколисање фирме и никоме пријаву за ово протоколисање не примају, док не приложи и дозволу од коморе.

И ако је овим учињен један корак унапред, да се спречи сељацима протоколисање фирме, јер комора може не дати дозволу за отварање радње, а суд без ове неће протоколисати — ипак изгледа: да пракса није остварила очекивања у овом правцу. У осталом и пре доношења овог закона о радњама увиђало се, да су ове правне мере илузорне да се сељачки сталез сачува од несолидног кредита, који му се најопасније може понудити на меницу. Економски политичари пошли су правилнијим путем да се ово спречи, наиме организацијом здравог кредита за сељаке. Почетак у овом правцу обележава оснивање окружних штедионица, а доцније и земљорадничких задруга; па и преуређење Управе Фондова имало је за циљ,

да се олакша сељаку добијање кредита. Ово је била друга мера очигледно природнија и успешнија, да се сељак сачува од пролетерства, у који може пасти узимањем зеленашких зајмова било ради праве земљорадничке потребе било ради спекулација. Како је земљораднику међутим потребна баш као таквом ради развића земљорадње једна врста кредита и како је била недовољна делатност у правцу пружања сељацима јевтиних зајмова, то је се пришло здруженој употреби и правних и економно-политичких мера, да би се с једне стране одговорило социјалној заштити земљорадника а с друге економском побољшању његовом. Ово је ставио себи у задатак привремени закон о ликвидацији мораторног стања од 1920. год (види чл 42. чл. 43. и чл. 44.). Он с једне стране предвиђа оснивање Земљорадничке Банке, као установе која ће, претпоставља се, задовољити у пуној мери потребу кредита, који је сељаку потребан. С друге пак стране поменути закон устаје најригорозније против употребе менице од стране сељака и то на два начина: прво он наређује да: „од дана кад Земљорадничка Банка почне свој рад потписи земљорадника на меници неће имати никакву вредност и њина обвезивања по меници неће за њих вредети ни као обична грађанска обавеза“, друго, овај закон детаљно предвиђа ко се све има сматрати за земљорадника — не дакле једном општом дефиницијом као раније.

Као што се из реченога види, од оног дана кад се поменута банка отвори никакву меничну обавезу неће моћи сељак узети на себе. Њему је и до тог дана забрањено, да се менично обавезује (§ 77 Трг. Зак.), само је разлика у последицама правним у случају прекорачења законских наредба. Према Трговачком Законику обавеза по меници, коју сељак начини нема меничне важности, али је се у случају принудне наплате дуга овај могао утерати на путу грађанско-правног процеса при чему ће меница евентуално моћи служити као почетак писменог доказа. По новом Привременом закону о ликвидацији мораторног стања не само да се менично писмено неће моћи употребити као доказно средство у спору већ у опште поверилац по меници неће моћи уз припомоћ власти реализати своју тражбину. Чл. 42. пом. закона казни зајмодавца јер му одриче помоћ власти. У целом нашем приватно правном законодавству ово је најгрубље третирани случај при чему се не прави никакав изузетак у олакшицу повериоца.

Нешто слично налазимо код давања зајмова малолетницима и женама без прописног одобрења али уз специјалну критику. Тако кад се на пр. малолетнику да зајам гледа се да ли га је он на корист своју употребио и да ли се малолетник није издавао за пунолетног, јер тада законодавац узима повериоца у заштиту. Овде међутим кад поверилац да сељаку зајам на меницу нема заштите. Аналогија се међутим не би овде могла применити, јер је цитирана одредба у очигледној супротности са усвојеним принципима у Грађ. Законику и има за задатак, да дефинитивно раскине везу између зајмодавца на меницу и сељака. Повод за овакву преку меру дала је бездушност зајмодавца. Да би сељака, меничног дужника што боље о року уцељивали уплitalи су они зајмотражиоца и у кривично дело. Наиме кад сељак поднесе меницу на есконт поверилац-зеленаш пристане да му да̑ паре, разуме се зеленашки зајам, али под условом: да ту пред њим потпише (фалсификује) на поднетој меници потпис кога грађанина у улози јемца за акцептанта; или да својом руком испод свог имена потпише *трговац*. На тај начин зајмодавац се осигуравао, да ће дужник *и без помоћи* власти о року платити суму иначе ће кривично одговарати за фалсификат одн. превару. Уз ово иде не ретко још један начин зеленашења. Штедионица пристаје, да есконтује меницу али ако њу жирира још „тај и тај“. Ова личност је, разуме се, јатак штедионице и он за потпис тражи опет свој провизион по 30 до 40 од сто у специјалној меници. Овако увлетен сељак — менични дужник ако о року не успе платити мора је заменити новом меницом, разуме се са повећаном сумом. Није ретко да се дуг за две године од неколико стотина динара попне на неколико хиљада динара.¹

Да предња наредба међутим не би прошла трагом наредбе из § 77 Трг. Зак. члан 43. и 44. пом. привр. Закона постарао се, да што је могуће детаљније опише ко је све земљорадник проширујући то објашњење и на § 471 Грађ. Суд. Пост. Он обухвата и земљораднике на селу и земљораднике у вароши — истичући као захтев: да сами или са породицом обрађују земљу и у *главном* од тога себе и породицу издржавају. Да

¹ Ове сам податке добио од судија средњих судова, који су огромну праксу по овим питањима имали. Они тврде да се 90% од паланачких завода овим пословима баве.

не би пак било пометње због оних који се поред земљорада и занатима и трговином баве пом. члан 43. наређује: да се у селима као земљорадници морају сматрати они, који се одају 1) повременој трговини (почесној спекулацији, повременом извозу, печењу цигала, пекмеза и т. д.); 2) сталним занатима (терзијски, абациски, зидарски и т. д.) али се тиме баве покрај обраде земље; и 3) они, који су чак и фирму протоколисали или извадили механско-кафанско право ако се нису одали овим пословима као главним занимањима. У варошима међутим имају се сматрати као земљорадници само они ратари који се баве повременом трговином; они други, који се баве стално неким занатима или су протоколисали фирму, макар да се нису ни одали у истини трговини имају се искључити из појма земљорадника и према томе могу се менично обавезивати. Овако се има ценити и кад дође у питање заштита Homestead-a т. ј. куће и окућнице и осталог што се сељаку не може за дуг продати. Остала лица, која на селу или у варошима живе и имају зиратне земље али на овој изводе послове из области повеће привреде или су по занимању чиновници, државни службеници, свештеници, лекари и друга лица, која ни по општем појму нису земљорадници, могу се менично правно обавезивати, јер њих пом. закон (чл. 43. in fine) изрично искључује из појма земљорадника.

Ове одредбе, уз мало бољу обраду, могле би издржати критику са гледишта социјално-политичке целисходности нарочито у овом времену болесних друштвених покрета, али са гледишта народно економске употребе менице врло су незгодне. Наше законодавство у погледу меничног права веома је нејасно и застарело и одавно је на дневном реду да се измени. Њени многобројни захтеви, којих има десет¹ за формалност основног уговора о издању, спутавају употребу и циркулацију менице, њену дакле главну особину папира на наредбу. Нема сумње, да ће предњи прописи само сметати правој природи менице. Од употребе њене биће искључени и сви они, који се ратарством занимају макар да у вароши живе, јер релативност схватања ко је земљорадник није сасвим напуштена у цитираном приврем. Закону о ликвидацији мораторног стања. Зајмодавци ће избегавати да на меницу дају кредит свима ратарима у вароши и варошици јер неће бити сигурни, како ће

¹ Десети је у Закону о таксама чл. 34.

суд дотичног меничног обвезника ценити. Менице, које носе потписе оваквих лица, као и оних са села, тешко ће ко примати у циркулацији. Па и иначе ово ће удити нашој меници у међународном саобраћају ма како она носила иначе сигурне потписе, били сељаци или не, јер се несолидни, евентуалном спору изложени папери не трпе у трговини, а нарочито у међународном трговачком саобраћају.

Велизар Митровић

ИЗ КРИВИЧНОГ И ГРАЂАНСКОГ ПРАВА ЦРНЕ ГОРЕ

II

Прелазимо на дно грађанског права, у којему ћемо тангирати области реалног, наслеђног и породичног права.

Као што смо казали: у првим почетцима стварања државе у Црној Гори сва пажња управљајућих чиниоца земље сконцентрисана је била једино и искључиво на одбрани земље од најезде непријатеља и на учвршћивању правног поретка у земљи, у циљу стварања народне одбране.

Под тим и таквим приликама, природно је, да је друштвени поредак требало осигурати и обезбједити кривично-правним одредбама и прописима и сву пажњу њима поклонити; без да се икаква скоро пажња поклања грађанско-правним односима и одредбама које би регулисале те односе. Зато се у првим данима племенске државе сви приватно-правни односи своде на најпримитивније, најпотребније и најобичније форме.

Племенски сепаратизам створно је јаз у приватно-правним, имовинским односима појединих Племена.

Свако Племо, састављено из неколико Братстава (скуп неколико Породица разних, које од једног претка произлазе) имало је тачно одређене територијалне границе своје, са тачно одређеном имовином, која је била својина Племена и повреда права те својине, врло често је изазивала и оружане сукобе међу појединим Племенима Црне Горе.

У самом племену поједина Братства имају своју братственичку имовину; повреда које је такође забрањена, као што је забрањена и повреда имовине појединих породица или Задруга у једном Братству.

Појам својине у првим данима племенске организације везан је био не за личност поједину толико колико је скуп личности везаних родственичким везама и називаним *Задругама*, *Кућама*.

Задруге имају своју заједничку имовину, свака независна једна од друге у Братству једноме, и само на заједничку

(комунску) имовину братственичку имале су право све Задруге из Братства (на *пашњаке, дубраве, забране и ублове*).

Исто тако бива и у односима појединих Братстава спрам Племена.

И односи ови и овакви стварали су обичајно имовинско право Црне Горе (које је тако само у једном облику додирнуто било приликом кодифицирања под Петром I Светим) и код оноликих обзира, који су вођени били о поједином Племену у погледу на друга Племена, Братству у погледу Братства и Кућама у погледу Кућа (све из разлога одржавања заједничке цјелине ради што јаче и моћније организације силе против непријатеља земље) створен је код народа један правни појам, који му је потребан а уз то и сасвим правичан изгледао, појам: да се и право влаштине појединца има ограничити у интересу опште цјелине на начин да појединац *jus abutandi* имаде само и једино под извесним условима, који ограничавају то његово право.

Појединац приликом отуђивања извјесних ствари ограничен је био у толико у колико није могао превијети, уступити своје влаштинско право свакоме коме би он то хтио; већ је морао понудити претходно уступање то нарочитим, одређеним лицима па тек, ако би та лица одбила употребу свог права, овда је појединцу стајало на вољу да право то пренесе на кога он жели.

Ограничење тог права влаштине звало се *право прече куиње*.

Постајак тог права је моралног а затим и економског значаја: сваки појединац има дужност да при продаји своје имовине понуди то право својим братственицима, а затим сељанима (међашима и немеђашима) и осталим племеницима. Морални и родственички односи појединцу су импозирали дужност да створи прилике свакоме своје крвноме сроднику у Кући, Братству и Племену, да ови могу његово добро купити како се не би дала прилика иноплеменику, туђинцу, странцу да он дође у састав појединог племена и тиме повриједи и загрози моралну хармонију родственичке цјелине; економски пак моменат, који је много важнији од првога, налагао је ту дужност свакоме појединцу за то: да не би економска добра прелазила ван грвница најшире родственичке јединице, Племена, да би така добра остала у Кући, Братству и Племену, да задружни живот сачуван и ојачан буде, да имовина појединог од тих правних лица буде у цјелини, нераздјељена, очувана и да тиме економско благостање заштићено буде Братству, Племену.

Посљедњи, економски моменат баш зато је и захтијевао само то да се то право конзервирања племенске имовине ограничи и задржи на непокретним добрима, како би непокретна добра јединога Племена остала томе Племену.

И отуда је право прече купње признато само на непокретним добрима.

Уз то право прече купње признато је само у куповини — продаји а никако пак при уговору промјене, јер у случају промјене претпоставља се увијек као битни карактер њен: размјена, давање за извјесну непокретност друге непокретности уз новчани прид, који не може достигати вриједност прве непокретности и пошто су те промјене могле бити једино и само међу лицима, која су на једној ужој територијалној јединици општини, селу, племену, то онда није било никакве опасности од тога да ће иноплеменик доћи и вршити промјену (за своје добро) у туђем племену те зато није обичај народни ни требао да приликом промјена ограничава право уступања.

О праву прече купње говорићемо мало доцније, сада говоримо о другим врстама права, која су укоријењена у ствари — онаквим какве се те врсте права појављују прије кодифицирања имовинског права, за вријеме трајања, обичајног, написаног имовног права Црне Горе.

Када су и који облици имовинског права постојали и како су се појављивали и развијали тешко је утврдити, јер о обичајном праву Ц. Горе врло се мало ичега налази у старим архивама земље. Сетенције (пресуде и одлуке) о тим односима бивале су задржане код појединих људи и породица, и све оно што се је затекло у доба кодификаторског рада Валтазара Богшића све је он то, скоро, прикупио, прегледао и собом однио, у намери да кодифицира цијело грађанско право земље а не само један дио тога права као што је било у ствари при доношењу „Општег имовинског закона“.

Најездом Турака натјерани Црногорци збјегли су се и збили у црногорске планине, јер ту им унеколико осигурани бијаху одбрана и опстанак.

При доласку своје наилазили су на пусте ненасељене крајеве и постепено их заузимали, крчили, обрађивали и узрађивали — по појединим породицама и братствима која су се увијек заједно кретала, задржавала и насељавала.

И свака Породица, Братство и Племе створили су и своју имовину и своје унутрашње уређење и своје односе спрам других Племена, консервирајући строго своја предања, своје обичаје, име породице и свога домаћег заштитника патрона (Славу, Крсно Име) и отуда ћете и данас видјети у Црној Гори да свака старија Породица у Црној Гори зна своје порекло, одакле су јој претци дошли, које су им Породице своје и сродне у крајевима из којих су се доселиле, све оне и у Ц. Гори као и оне у првобитној постојбини славе исту Славу и презивају се истим породичним именом.

И ту у тим односима налазимо постанак и карактер Куће (задруге у Ц. Гори), постојањем које се правдају и сви они обичајни односи који су везани за право својине.

Имовина свакоме зајемчена је — похара, узурпирање својине, сметање посједа казнило се, сваки противан поступак

имао је за последицу врло често и оружану интервенцију Братстава и Племена.

Заузимањем незаузетих земаља у посјед имало је за последицу да непокретна имовина једна прелази у влаштину посједника. Одређени број година, за које би вријеме извјесно лице државином стекло право својине, неодређен је био; потребно је било само да неко земљу држи „од давнина“, колико је пак то вријеме „од давнина“ обичајним правом није било одмјерено ни регулисано.

Интересантно је напоменути да у првим почетцима обичајно право Црне Горе не прави разлику праву између државине (*possessio*) и влаштине (*dominium*); народ под појмом влаштине подразумјева само неко тврђе, јаче право својинско него ли је то случај код посједовања и ништа више.

Народ претпоставља да је државина исто што и својина и да је незаконито посједовање, па било то као право посједа или влаштине, без важности.

Чим се дошло до појма заштите својине одмах је самим тим заштићено било право државних посесора над ствари.

Обичајно право не даје практичног значаја појединој ствари на покретне и непокретне. Непокретне ствари (само!) Кућа никада, осим крајних случајева, неће отуђити, док такав случај није са покретностима, јер покретности не представљају ствари везане за кућну заједницу, институцију која има да остане што очуванија, што јача.

Одредаба о зломисленој и незломисленој државини обичајно право првих времена не познаје, јер зломислена државина била је равна незаконито стеченој влаштини и она је била ништавна, без правног дјјства.

Све сасвим разумљиво када се зна да појам правни државине у обичајима није ни познат био, те нису ни одредбе ни односи у погледу на државину могле установљене и донесене бити.

Влаштина код непокретности стиче се понајвише куповином и промјеном и за добијање права власништва није потребна никаква нарочита форма — довољна је исплата куповине послје учинене погодбе да влаштина пријеђе на извесно лице. Потврда судска (тапџа) појављује се тек доцније у новијем, модернијем добу, као услов за стицање права влаштине — када влаштина прелази на извјесно лице потврдом купопродајног уговора од стране власти (код куповине и продаје etc.) — карактеристика доба када већ бијаху формиране и организоване јавне власти. *Ossuratio* (присвајање) непокретних добара познато је. Извјесно лице, братственик, понекад и небратственик ако дође на пуну земљу, гдје нико не живи, (ако доказа нема да је та земља поједине куће или човјека) *ipso facto* та земља остаје у влаштину окупатора.

Одржаја (*usucapio*) који би био везан за одређени број година не познаје обичајно право, јер свака незломислена

посесија (која је уосталом равна влаштини) ако остане несметана од трећих лица ствара дефинитивно право влаштине; само је за такву посесију потребно да она буде „од давнина“; ипак свака узурпирана посесија могла је ускраћена бити, чим власник покаже своје право влаштине. Сваки *прирастак* (*accessio*) к туђој земљи припада власнику земље, *ријечни напови* (*alludio*) припадају власнику наповљене земље, а *отргнути комад земље* (*avulsio*) остаје власнику земље од које се комад отргнуо.

Рађање новог острва у ријеци (*insula in flumine*) и стварање *пресахле рјечине* (*alveus derelictus*) дају право, у случају једнаког удаљења од обије обале, да земљиште дијеле по пола власници сусједних земаља, иначе припада власнику земљишта којему је ближа половина ријеке на којој се земљиште налази.

Ако неко *сагради што на туђој земљи* *bonafide* грађевни материјал може увијек власник узети *натраг* (*aedificatio*).

Посијаних усјева на туђој земљи, *bona fide*, плодови се дијеле на пола међу усјевачем и власником земље (*Vide* Богичић Зборник стр. 419 — противно одредбама писаног Имовинског Закона!)

Право прече купње, обичајним правом, загарантовано је одређеним лицима (и звало се *право пријекупа*). Продавац извјесне непокретности има да понуди *близику, све рођаке, аштим сусједи*. Под којим ће условима и на који начин извршено бити то ограничење отуђења права влаштинског било је безначајно, захтијевало се само да извршено буде.

Усавршавање живота и социјалних односа међу људима и право пријекупа прошло је кроз многе фазе док је дошло до форме права прече купње (права кодификованог са тачно означеним, битним карактерним одлукама), о чему ћемо накнадно говорити.

Стацање влаштине на покретним стварима извршено је предајом простој ствари, нарочитог симболичког неког знака није потребно.

Закопано благо (*thesaurum*) познато је, оно припада власнику земље (јер није дозвољено без питања власника земље на овој благо тражити) ако га власник нађе; иначе власник дијели благо са находоцем.

Изгубљена ствар нарочиту је заштиту уживала. Морални моменат је превладао. Ко нађе туђу ствар дужан је у мјесту да тражи власника да му каже *биљегу* (знак) ствари. Не нађе ли власника тада ствар даје свјештенику, који ствар сглашава са олгара.

Ко нађе на својој земљи *пуђе животиње* не задржава их за себе, већ их пријављује властима. Пчелу нема право „ушкати“ (хватати) и за себе задржати.

Сувласништво (*Condominium*) нарочито је познат у Црној Гори јер Куће, цијелу своју имовину непокретну сматрају као сувласништво, реално неподијељено, коју сваки члан ужива,

не крњећи права осталих сувласника и оно се зове *заједничка кућна својина*.

Непокретна имовина међу појединим власницима подијељена је била (ради уштеде у земљишту) врло ријетко остављеним повећим простором земљишта (*раздјелом*, *ледином*, *мршињом*), већ увијек скоро побиијеним камењем (*киљани*), које границе строго сваки поштује, јер границе помијерати највећи је гријех и срамота.

Уписа у баиштинске књиге и ограничења уписаних непокретности обичајно право не познаје; властнина је одређивана границама а њих је сваки човјек знао и познавао тачно.

Сервитутна (Servitus) обичајно право познаје и они имају у Црној Гори баш нарочитог практичног значаја, обзиром на заједнички, скупни живот појединих задругара и задруга. Сервитуте је стварала узајамна потреба међусобних односа. Познати су и законски и уговорни сервитути. Прве зову *пOMEђашка угођба* а друге *пOMEђашко послужје*. Ако међу сусједима нијесу тачно земљишне границе одобрене, сусјед сваки има права да тражи *границење* које мора други сусјед примити.

Гране дрвета превјешене над сусједовом земљом—*правјеса*, дужан је сусјед трпјети; али му остаје право да их бере, ради тога што гране те заклањају својом запремином да сунце не грије земљиште, чија се плодност тиме умађава.

Дрво на граници између двеју земаља заједничка је властнина пOMEђаша а род дијеле по пола и ни један без обостраног пристаика не смије *дрво посјећи*.

Право *пролазиња* (Servitus itineris) познато је. Когод нема пута до своје земље има право да пријеђе преко туђе земље *ијешче* и на *коњу* али *не и колима* (свакако зато што је било мало кола).

Ако сусјед има на својој земљи велику воду сви сељани имају право *напоја*, (servitus pecoris ad aquam adpulsus) на малој води само сусједи. У случају суше напој стоке забрањени се може.

Право испаше (Servitus pascuae) непознато је свакако зато што су братства, села и племена имала мјеста заједничке испаше.

Право *наслањање зграде на туђи зид* (servitus oneri ferrendi) познато је и у томе случају половину вриједности зида плаћа наслањалац и уз то јамчи за жљебове воде и сваки други квар, који би отуда настао.

Залогу покретних и непокретних ствари познавало је најстарије обичајно право и зове прву *Залоза* а другу *Подлога*. Покретна ствар предаје се у руке узимаоцу залозе, и *он се може њоме служити* (нпр. во или коњ), одјелом се никада није злоупотребио јер је било стидно.

Непокретности се дају у подлог обичним означањем и изјавом пред свједоцима, јер у оно доба није било хипотекарних књига, у које би добро уписано било, и њима се посесор

може служити и корист водити али (ако је земља) само овако: да власник земље земљу обрађује а $\frac{1}{3}$ или $\frac{1}{4}$ прихода даје лицу коме је земља подложена. (Сасвим друкчије од доцније посталог, и кодифинованог у Имовинском Закону, обичајног права, које је и код осталих врста права реалног доцније модификовано, као што ћемо мало доцније видети). Врсту Залога непокретности у којој би непокретност остала и у државину власника и на уживање (*Зистава*) не познаје старије обичајно право, свакако зато што није ни покретна ни могућа била та форма залог, јер интабулационих књига у којима би добро било уписано, није постојало, а карактер залога схваћан је код народа увијек као право на употребу и приходавање од ствари макар и дјеломично (*Подлог*).

Напоменули смо развој обичајног права у старијем добу за владавине Петра I. Светог и његова насљедника Петра II., под којим је већ стваран подлог и основ за постанак државе. Доцније и обичајно право морало се модификовати и мијењати, према наступјелим новим приликама.

Под књазом Данилом I., који је створио модерну државу обичајно право је (како ћемо видјети) добило своје нарочите изражене форме тако да је могло и кодификовано бити једним дијелом. А практични, модернији живот код Црногораца за владавине књаза Николе I. (прво доба), захтијевао је да разрађене већ форме реалног права обичајног пређу и кроз последњу фазу измјена и у многоме од првобитних форма да одступе, тако да их при писању Имовинског Закона видимо измијењене а уз то и прилагођене модерном животу.

Јер не да се спорити да је законодавац В. Богишић хтио и желио не да кодифицира обичајно право земље, колико да уједначи и помири принципе обичајног права Ц. Горе са принципима римског и модерног права наиме: не да напише закон из обичаја народних већ више да натура, донесе модерни грађански закон, у којему ће дати мјеста само једва видно неким случајевима из покрајинског, обичајног права (већином породичног и стварног).

Он је хтио закон који ће глорификовати и Црну Гору, као напредну модерну земљу и себе као законодавца, више научника него ли практичара.

Отуда и она чудна појава да је породично право једва и додирнуо а да насљедно право ни такнуо није, тако да данас за Ц. Гору немате ни породичног ни насљедног права кодификованог; већ се морало у јуриспуденцији судској приступати мјерама да судије и странке саслушавају *сигуре* и ако *нешколване* људе, који су као неки мађноничари обичајног права, чувари знања тог права као неку монополисану тајну, коју други не могу знати и коју не они собом у гроб однијети као што су је однијели многи од њих (стари сенатори, судије Велског Суда, и други).

И отуда данас жалосна појава да у пресудама судова видите једну несталну, неодређену и несигурну праксу, у којој сваки суд и сваки судија има своје лично искуство у обичајном праву, које они и примјењују. Отуда она разноликост у изрицању правде и разна правна становишта код правника Црне Горе.

Све то доказује да једанпут озбиљно и темељито треба прикупити цијелу ову научну богату грађу, написати закон грађански и дати могућности да се и у Црној Гори изриче једна те иста правда на цијелој територији Покрајине.

* * *

Закон Св. Петра само у једној својој одредби тангира имовинско право-стварно. Чл. 15 предвиђа право прече купње и признаје првенство рођацима и сусједима (имовине). Пошто понуди рођака и „мергинаше“, и они не употребе своје право, има право продавац продати непокретне ствари коме год хоће у „своме селу и племену“.

Закон прописује и форму у којој се има акт понуде извршити. Понуда се врши пред свједоцима. Сама продаја врши се писмено (*књига*) пред три поштена човјека. На исправи се има потписати писац, свједоци и ознака мјеста и дана. Неписмени се закршћају. — Novum којег није познавао обичајно право.

Законом Књаза Данила загарантовано је изрично право својине. У закону (чл. 5) предвиђене су одредбе о праву прече купње, ушле исто онако, као и у закону Светога Петра. Других каквих одредаба из стварног права не налазимо у Закону Даниловом и обичајно право овога доба, увелико модифицирано и различно од старијег обичајног права, није кодификовано.

По обичајима тима већ се и судило, јер за доба књаза Данила и судство (сенат) је било постављено на извјесан правни, и ако примитивни, темељ и обичаји народни добијали су у судским одлукама своју коначну и сталну форму. Судска пракса обичајно право увела је у одређену систему и пракса та која је утврђена била, донесена и санкционисана од највишег правосудног тијела Сената добила је у цијелој земљи право грађанства — по њој се стално судило и пракса та давала је могућности доцнијем законодавцу да, без повећих тешкоћа, за кодификовање сабере и спреми одредбе обичајног права, које би, у цијелој земљи, одговарале духу народном и менталитету људи.

Д-р В. Богишић познати правник као министар правде у Црној Гори приступио је прикупљању обичајног права и на предлог ондашњег Књаза Николе I узео на себе дужност састављања и писања грађанског закона за Црну Гору.

Богишић је дуго година провео на спремању закона и тек 1888 год. 25 марта прво издање „Општег Имовинског Закона“ угледало је свијета.

Указ, којим је пропраћена појава закона, јасно нам говори о побудама законодавца за доношење закона.

Он истиче „опште признање“ независности Црне Горе, рад на пољу културе и привреде под владавином књаза Николе, доношење модерних уредаба у управи земље и као посљедицу потреба новог друштва и живота истиче доношење грађанског закона, који ће дати полета економском напретку земље, признајући да се законодавац у раду руководио законодавним радњама других образованих држава и податцима науке.

Говори о самом законописцу Богишићу којему је „Прејасна Императорска Круна брацке Нам велике Русије“ заповиједила да ову легислативну радњу изврши. И пошто су закон *претледали и домаћи и страни ауторизирани* то је закон и донесен.

Друго издање је публицирано 14 јануара 1898 године и оно је посљедица свестраног рада на исправљању, расматрању и прегледу првога издања. Материјалног права одредбе остале су исте; измијењена је само стилизација и дато одредбама појединим детаљније и савршеније објашњење.

Понављамо и овдје, наше већ истакнуто, мишљење: да је законодавац Оп. Имовинског Закона при његовом доношењу више руковођен био политичким обзирима него ли осјећајем потребе народне за један такав закон.

То усталом потврђује јасно и указ којим је публикован закон. Књазу Николи као да потребно бијаше да појавом модерног грађанског закона име његово и Црне Горе буде чувено у иностранству, као владара савременог једне модерне државе.

И ма колико да се говорило и писало о епохалном значају тога закона, ипак наше је скромно мишљење (до којег смо дошли, посматрајући у судској пракси примјену тога закона и одредбе његове) да је ипак овај закон далеко од тога да се савршеним назове.

Признајемо да је писан народним, течним и разумљивим језиком са правном терминологијом, најбољом, која се могла наћи у духу народном; да су законске норме изричне и јасне и да је закон чак и теориским објашњавањем, појединих правних појмова пропраћен.

Али исто тако одмах ћемо истаћи да је он у главном основан на принципима грађанског законодавства средње и западне Европе и да му је за основицу служио поглавито француски Code Civil са врло малим додацима домаћег, обичајног права. Јер главно поље на коме обичајно право почива, поље наследног и породичног права, остало је скоро необрађено.

Никаве обраде обичајног права, осим изузетка са Кућом, у закону не видимо — видимо, као што рекосмо, модерне одредбе грађанског закона уведене и узаконене у Ц. Гори.

Законодавац који је судију — и поред донешеног грађанског закона земље — оставио да читаве деценије лута и помоћу личног искуства и испитивањем старих људи из народа, пронађе норме обичајног права није модеран законодавац. Ми мислимо да би већа корист била да тај закон 1888 г. није ни донесен, *јер већ 1906 год. и даље морао би донесен бити за земљу потпуни грађански закон*, онда када су и остали закони (кривични, трговачки, мјенјични, о чиновницима и т. д.) донесени били. Стварно право, које за моменат претресамо, узаконено је из обичајног права; али на начин да је сам Богишић у њему одступао и од обичаја и од принципа, које је сабрао и написао био (из обичајног права), директним опћењем с народом у своје познатом Зборнику.

Изгледа да је Богишић, осјећајући се јединим у земљи ауторитетом правним, покушао да сам на своју руку донесе извјесне одредбе које нијесу постојале у обичајном праву земље и да је он извјесне правне теже проблеме сам тумачио на свој начин, без да се потрудио те да им дода објашњења, која је у обичајима народним нашао.

Почетак закона говори о општим одредбама (тумачењу, аналогји, реципроцитету итд.).

Интересантна је одредба по којој иностранца у Ц. Гори не може бити власником непокретности, осим случаја нарочитог владарева одобрења или међународног реципроцитета (чл. 63 и 64).

Доноси одредбе модерне о државини и поставља тачну разлику између ње и влаштине (непознату обичајном праву).

Право влаштине над непокретностима стијече се уписом у баштинске књиге и потврдом у суду формалног уговора. Закон доноси детаљне одредбе о начину те потврде судске.

Право пријекупа назива *право прече купње* и дужност продавца да понуди продајно добро простире се на братственике првих VI пасова; затим међаше истосељане; затим све сељане немеђаше; међаше другосељане и најпослије остале племенике (који се сви зову *ближика*). Код вишине ближика продавцу стоји на вољу коме да добро уступи. Ако је добро раздјељиво то продавац може да не допусти надметање већ ако се не погоде добро сви купци дијеле на једнаке дјелове. Ако су помеђаша узимају сразмерно према дужини границе са њиховом земљом.

Одредбе о том праву детаљно доноси. О понуди, протесту због непонућања, легитимације говори читав један дио закона (47—64). Право братственика иде по степену сродства до VI кољена; братственик истог степена а међаш има најпрече право (49). Сувластници, који су у кући, имају првенство пред својим ближиком, *ако је ствар нераздјељива*, ако ли је *дјељива* долазе послје братственика првих VI пасова (107) (изузетак).

Уговорено право прекупа даје право извјесном лицу да првенствено пред својим ближиком може непокретност откупити

(255). Право то траје само 50 година, највише (256). Ако рок није одређен траје 30 година (256). Продавцу, који понуди продају, ближика, има ближика одмах да даде одговор. Ако је одсутан ближика продавац његовом замјенику даје рок од 8 дана. Ако нема заступника или заступник одбија губи се право прече купње. (53)

По истеку 6 мјесеци послје понуде мора опет поново нуђење бити (53).

Кад се добро продаје судом треба мјесец дана прије продају огласити у цијелом племену, са потребним назначењем и позивом. Ближика има и тада право прече купње (под истим условима цијене!) Иначе продаја нема важности. (55,56)

Ближика не може употребити то своје право у случају промјене (*араме*) и дара. Сваки зломислени поступак повлачи ништавност посла (у одређеном року) и накнаду штете (57—59).

Жалба о праву прече купње застарује за недељу дана од *када сазнаје за уговор* интересент. Ну послје истека од 1 мјесец дана, од дана кад је добро судом потврђено (случај само ако је судом потврђено!) свака жалба застарује, па макар кад дознао за продају ималац тог права. (60) Само у случају зломислене преваре рок је 1 година дана од дана потврде. (60)

Другосељанин и *другоплеменик*, који купи неко добро *само онда* постаје удиоником у Комуни (заједници) сеоско-племенској ако је цијело добро продавчево купио и продавац се иселио и уз то још ако се он (купац) ту населио и узео на себе све јавне терете (општинске и државне) (61).

Но ако је продавац нудио сву близину па она није хтјела добро купити онда купац и ако не би живио на купљеном добру има право комуна; али само ако је примио на себе јавне терете. (62).

Закон познаје одредбе о *зидану и сађењу*, о *прираслу без човјечјег дјела* и оне су одредбе обичајног права (поменута већ) са малом измјеном (35-44).

Одржај непокретности такође познаје; он је условљен 10-то годишњом државином *bona fide* и на закониту темељу стеченом (45).

Државина 30-годишња *bona fide* и без законита темеља (46)

Скидање влаштине над непокретностима бива без судске потпоре само ако добро пријеђе неким другим начином, *осим уговора* (наслједством, диобом, пресудом и т. д.) (27)

Влаштина над покретним стварима стиче се предајом (*traditio*). Традиција није потребна у случају кад се не стиче влаштина уговором, као и за непокретности (65)

Послана ствар власништво је купца тек кад му у руке дође (66)

О *преокретају*, *помјеси* и *спојидби* ствари говори закон (68-73); о

заузећу пустих ствари такође (77-78), као и о *изгубље-*

ним стварима и нађеном благу (79-90) придржавајући се увелико (поменутог већ) обичајног права.

Одржај за мокрешне ствари је 5 година на законитом темељу стечена државина и bona fide; иначе без законита темеља 15 године (91, 92).

Власнички преузан закон познаје, зломислени купац враћа ствар без накнаде и штету намирује (100).

Куповина на јавном мјесту незломислена је и власник може ствар добити али тако ако само намири купцу куповну цијену (101) и то све док је одржајем не стече.

Сувлаштина претпоставља сва права и терете уживања и одржавања ствари. (103) Дноба је дозвољена само у згодно вријеме и ако се ствар може дијелити без повеликог крњења њене вриједности иначе суд одлучује коме ће припасти влаштина, уз накнаду повчану осталих сувласника (109).

Помеђашки угодба је законски сервитут и има облике: *Граничења; Превјесе, Дрвеша граничног, Жила од дрвећа; Пролажења; Воде; Навијања; о Потоцима и силакама; Зидану; Зиду граничном; Трошном здању* (110-143).

— *Помеђашко послужеје* је уговорни сервитут и он се стијече за 15 год. државина bona fide и justus titulus иначе без законита титулуса 30 година, и оно престаје у случају напуштања тога права за вријеме од 20 година (144-155).

Уживање је облик најширег користовања стварју. Ако му је основ уговор то да постане реално право треба да буде у суду потврђено (156).

Залого се стиче предајом покретне ствари, којом се дужитељ не може служити осим случаја нарочите дозволе. Плодове узима дужитељ, али само у отплату дуга. Залого се не може задржати у влаштину, за продају је увијек потребна интервенција суда.

Подлог је давање непокретности дужитељу да из ње користи види и ужива је, вадећи плодове на име отплате дуга. Дужитељ мора годину дана унапријед (путем суда) извршити ренунцијацију подлога дужнику и тек послје тога тражити код суда продају добра и намир дуга из продајне цијене.

Застава је давање непокретних добара дужнику само у упис, а никако у посјед и уживање. Застављеним добром може власник потпуно располагати, уписани терет (интабулација) везана је с добром.

Сви ови облици стварног права само су додирнути, ради прегледа, јер на принципима модерног грађанског законодавства почивају и оснивају се и јер је о њима, у колико су се налазили у обичајном праву земље већ говорено на своме мјесту.

Као што видјесмо Имов. Закон стао је више на темељу европског модерног права него и обичајног, провинцијалног права.

ПАРЛАМЕНТАРНА ХРОНИКА

Привремени пословник за Уставотворну Скупштину.

1. — Члан 121 закона од 3 септембра 1920 о избору народних посланика за Уставотворну Скупштину предвидео је да ће се, путем Краљеве уредбе, издати привремени пословник за Уставотворну Скупштину. Пословник је тај издан 8 децембра 1920. Питање се поставља, да ли и колико тај пословник везује Уставотворну Скупштину?

2. — У ово време када је Устав Краљевине Србије пре-стао да важи, а Устав Државе СХС још није издан, — и када се, поред тога, почела да губи свака разлика између закона и уредбе, — спорна питања да ли један акт државне власти важи, јављају се на сваком кораку. У овој оскудици Устава, и са помућеним појмовима о законитости, преко је потребно при расправљању тих спорних питања вратити се на основна начела сувремене правне државе, која су код нас почела да се заборављају. Тако, на пр., када је реч о скупштинском пословнику, ваља се на ново сетити овога што следује:

(1) Свака Скупштина, не само уставотворна него и обична, има права да сама себи пропише пословник. Ово њено право може бити ограничено само у толико у колико би извесни прописи пословника, због своје изузетне важности, били унапред утврђени Уставом, одн. законом. Ако се Скупштини, као што каже *Есмен*, не би допустило да прописује сама себи пословник, она не би била у стању вршити своје функције (функционисање сваке организоване власти бива по тачно одређеном поступку). У самоме праву Скупштине да врши своје функције, подразумева се и њено право да одреди начин на који ће те функције вршити.

(2) У оним земљама где би, по изузетку, цео пословник био прописан законом, као што је био случај у Србији под Уставом од 1903, никоја власт не би имала могућности нате-рати Скупштину на поштовање тога пословника. Опште је примљено правило да сва питања која се тичу примене пословника, расправља сама Скупштина као своју унутрашњу ствар, у коју се никоја друга власт не сме мешати. Према томе, и онда када пословник није дело саме Скупштине, него јој је наметнут законом, она је увек у стању да му путем аутономног тумачења да какав хоће смисао.

3. — Да ли пословник од 8 децембра везује Уставотворну Скупштину, зависи од правног карактера тога акта. Ако има карактер уставног или законског прописа, пословник тај везује УС; иначе, не. Члан 121 ИЗ, на основу кога је децембарски

¹ Скраћења. — УС — Уставотворна Скупштина; ИЗ — Изборни Закон од 3 септембра 1920.

пословник издан гласи: „Овлашћује се Министарски Савет да у споразуму са одбором за изборни закон пропише *путем Краљеве Уредбе* привремени пословник за Уставотворну Скупштину“. Узгред буди речено, ова је редакција, с формално правног гледишта, чиста бесмислица. На издавање Краљеве уредбе може се овластити само Краљ, — а никако Министарски Савет и један парламентарни одбор. Рећи, да ће Министарски Савет и један парламентарни одбор донети о једном предмету Краљеву уредбу, има исто толико смисла колико рећи да ће Министарски Савет и један парламентарни одбор донети о једном предмету решење Касационог Суда. И за то, када је дошло време да се на основу члана 121 изда привремени пословник путем Краљеве уредбе, ту уредбу није издао Министарски Савет са парламентарним одбором, него ју је издао Краљ, као једина власт надлежна за издавање Краљевих уредаба. Очеvidно је да један пословник који није издан ни путем уставног ни путем законског наређења, него путем Краљеве уредбе, не може везивати УС. Ово питање о важности пословника не стоји ни у каквој вези са питањем о суверености УС. Не треба рећи: ако се узме да је УС суверена, њу не везује децембарски пословник; ако се узме да је несуверена, он је везује. Била суверена била не суверена, УС не може бити везана једним пословником који је издан путем Краљеве уредбе. Не само сувереност Уставотворне Скупштине, него самосталност сваке Скупштине према владоцу претпоставља, да је Скупштина сама господар свога пословника, и да јој овај не може бити наметнут од владоца. Шта би, доиста, било са њеном самосталношћу, ако би од владоца зависило како ће она решавати о законодавним предлозима, да ли ће, на пр. решавати о њима члан по члан, или en bloc... Кад би једном добио право да прописује Скупштини начин њеног решавања, владалац би имао могућности да утиче и на резултат њенога решавања. Због тога ни један државно-правни писац, чак ни у предатној Немачкој, није смео тврдити да скупштински пословник може бити прописан Краљевом уредбом.

4. — То није смео да тврди нико ни код нас. У место да доказују да је децембарски пословник могао бити издан путем уредбе, браниоци тога пословника доказују нешто сасвим друго, — на име, да је уредба о томе пословнику издана на основу законског овлашћења (чл. 121 ИЗ), и да, следствено, везује Уставотворну Скупштину, као што би је сваки други закон везивао. Оставимо на страну питање, да ли УС може бити везана обичним законом; узмимо да имамо посла с обичном скупштином, и поставимо питање овако, да ли за обичну Скупштину једна уредба донета на основу законског овлашћења може имати исту снагу као закон? Треба пре свега утврдити следеће: (1) Уредбе, чак и на основу законског овлашћења донете, немају формалну снагу закона: т.ј. по својој садржини

оне могу бити закон, али не и по свом правном дејству. Ово је слабије него правно дејство закона; уредбе су подређене закону; зато је и могуће говорити о незаконитости уредаба. Ово би било апсурдно, када би уредбе по својој дејству биле законодавни акт: као што каже *Ориу*, онда се не би могло говорити о незаконитости уредаба, као што се не може говорити ни о незаконитости закона. Подређеност уредбе закону најјасније се види по томе што се уредбом не може укинути закон, и што за судове уредба вреди само у толико у колико се слаже са законом. (2) У извесним државама, по изузетку, могу се издавати уредбе које имају формалну снагу закона, које могу укидати законе, и вреде код судова као и закони. Али, код ових је уредаба карактеристично то, да само *привремено* имају снагу закона. Издање по хитној државној потреби, у одсуству парламента, оне важе само до састанка парламента, који има да реши да ли ће оне остати и даље у важности, или ће бити укинуте. Другим речима, те уредбе важе за поданике, за административне власти и за судове, али не важе и за парламент, који је слободан да их прими или одбаци. У кратко, уредба или нема снагу закона никако, или, ако је има, она је има за свакога, само не за парламент. Како се онда може тврдити да уредба о децембарском пословнику везује Уставотворну Скупштину као закон? Каже се, она је издана на основу законског овлашћења... Али уредбе са привременом снагом закона издају се обично на основу *уставног* овлашћења: опет зато оне немају за парламент снагу закона, Модерна правна држава почива на начелу надмоћности закона. Та надмоћност претпоставља да је закон старији од уредбе, и да парламенту не може бити наметнуто са снагом закона ништа што је владалац без њега издао.

5. — У духу ових општих начела треба схватити и правни карактер децембарског пословника. Он, у најбољу руку, може имати карактер привременог закона, што значи, да се за његову важност мора тражити да га и парламент накнадно одобри.

Интересантно је да ни сами творци децембарског пословника нису мислили другачије: они су били много скромнији него његови доцији браниоци, који су му приписивали снагу закона. У члану 121 ИЗ стоји да ће пословник који Краљ буде издао својом уредбом за УС, важити само дотле докле га сама Уставотворна Скупштина „не измени или други не донесе.“ У вези с тиме и чл. 105 децембарског пословника каже: „Пословник Уставотворне Скупштине може се мењати скупштинском резолуцијом.“ Закон се не може мењати резолуцијом, него само законом; према томе је јасно да ни децембарски пословник који је УС власна, у свако доба, променити својом резолуцијом, нема за њу ону обавезну снагу коју би један закон имао.

6. — Али, ако децембарски пословник нема снагу закона, питање се поставља да ли он у опште има какву важност.

Могућна су два мишљења. (1) УС има, истина, права да децембарски пословник промени, али докле то не учини, тај пословник важи за њу. (2) Децембарски пословник не важи, истина, за УС, али, како свака скупштина има права да сама себи пропише пословник, то ни Уставотворној Скупштини ништа не смета да, путем своје резолуције, накнадно усвоји децембарски пословник. — Разлика између ова два мишљења изгледа нам више формална него стварна. По првом мишљењу, пословник важи докле га Скупштина изречно не укине; по другој, важи тек ако га она изречно усвоји. Али, и у једном и у другом случају, његова се важност оснива само на њеној вољи. Јер, и онда ако пословник важи докле га Скупштина изречно не укине, он важи само зато што га скупштина није хтела укинути, — важи, дакле, зато што га је она усвојила, — ако не изрично, а оно прећутно. По првом мишљењу, скупштинско усвајање пословника може бити не само изрично него и прећутно, — а по другој може бити само изрично. Цео се спор, дакле, своди на спор о форми у којој има да буде донета скупштинска одлука о децембарском пословнику. Ако би се овај спор хтео решити по општим начелима, требало би узети да децембарски пословник може бити усвојен и прећутним начином. Када се, једном, утврди право Скупштине, да сама себи даје пословник, онда из тога даље изилази да Скупштина има сама да одреди и начин на који ће то учинити. Она може израдити сасвим нов пословник, а може одлучити да усвоји један већ израђени пословник (на пр. привремено Народно Представништво усвојило је пословник српске Народне Скупштине). У овом другом случају, она може формалним начином усвојити један већ израђени пословник, а може га усвојити и тако, што би без формалне одлуке узела по њему да ради.

6. — Много је важније ово питање. Децембарски пословник не веже, истина, Уставотворну Скупштину, али она не може донети о њему никакво решење, — ни оно којим га усваја ни оно којим га одбацује, — пре него би се конституисала, јер тек пошто се конституише, она добија способност решавања. На тај начин долази се до закључка да децембарски пословник ипак веже Уставотворну Скупштину бар до њенога конституисања. Јер, она истина има права да тај пословник одмах одбаци, али то право не може употребити одмах, него тек после свога конституисања.

Ово нам гледиште изгледа са свим погрешно. Не може се тврдити да Скупштина нема способност решавања све докле се не конституише. Скупштина конституише сама себе; конституише се својим властитим решењем, и зато не би се могла конституисати никада, ако већ пре свога конституисања не би имала способност решавања. Колико је ово тачно, види се по томе што, пре свога конституисања, Скупштина бира

верификациони одбор, и на основу његовог извештаја оснажава, односно поништава посланичке изборе. Све су то без сумње акти решавања. Допуштено би било тврдити само то, да Скупштина, докле се не конституише, не може решавати ни о чем другом него о своје конституисању. То је нешто сасвим друго него тврдити, да до свога конституисања Скупштина у опште нема способност решавања.

Према томе, када је реч о издавању пословника пре конституисања Уставотворне Скупштине, питање се своди на то, да ли издавање пословника спада у акте конституисања или не. Пословник, у ствари, није ништа друго него скупштински поступак; скупштинско конституисање има да се изврши „по поступку“, као и остали њени акти; то се потврђује и тиме, што у свима пословницима има читав одељак који говори о конституисању. На случај, дакле, да се једна Скупштина састане без напред утврђеног пословника, она би, пре свога конституисања, морала утврдити свој пословник, јер, иначе, не би знала на какав начин има да се конституише. Тај би пословник могао бити привремен; могао би се односити само на конституисање; али тек неко би парче пословника морало постојати, да би се конституисање могло извршити. На основу тога што, логички, конституисање Скупштине претпоставља један утврђени пословник, могло би се рећи, да за једну Скупштину која би се састала без пословника, издавање пословника спада у акте конституисања.

Треба замислити случај да за Уставотворну Скупштину није био напред спремљен никакав пословник; на пр. у изборном закону није било никоме стављено у дужност да пословник Уставотворне Скупштине напред изради. У том случају, УС морала би, хтела не хтела, да пре свега другога изради свој пословник, јер без пословника не би могла ништа почети. Једна УС која се састала с једним напред израђеним пословником, али који за њу правно не важи, налази се *правно* у истом положају у коме и једна УС која би се састала без напред утврђеног пословника. Њен је положај само *de facto* бољи: она не мора свој пословник израђивати, него може одмах усвојити тај већ израђени пословник, који, истина, нема правне важности, али коме она сама може ту важност накнадно дати.

7. — Какво је било држање наше УС према децембарском пословнику? Представници појединих парламентарних група протестовали су противу тога пословника као наметнутог; шефови група, у поверљивим разговорима, утврдили су потребу његове промене, али формално скупштинско решење којим се децембарски пословник било прима било одбацује, није донето. С друге стране, УС је, од првога тренутка, радила по томе пословнику, и цело њено конституисање извршено је по његовим прописима. На основу тога могло би се закључити, да је УС прећутним начином ипак усвојила де-

децембарски пословник. Њу ништа није спречавало да одмах, на првом састанку, донесе резолуцију да се приступи изradi новог пословника, и да се до његове израде обустави сваки даљи рад. Таква резолуција не само није била донета, него чак ни предлог у томе смислу није био учињен. То значи, да је УС налазила да је децембарски пословник такав да га она бар привремено може примити. У сваком акту који је по његовим прописима донела, подразумевало се и њено решење да те прописе усвоји, — и на тај начин децембарски пословник постао је њено дело. Да је она одрекла примену тога пословника, па Влада оспорила важност те њене одлуке, могло би бити говора о наметању децембарског пословника. Овако, мора се узети да је УС примила тај пословник, истина прећутним, али ипак зато драговољним начином.

Слободан Јовановић.

ИЗ СУДСКЕ ПРАКСЕ

IV

Састав судијских колегија ван судија

од Николе М. Трпивића

(Свршетак)

У чл. 151. Устава изречно се вели: „За изрицање правде у судовима *морају бити најмање три судије*. — Само за предмете мале важности, кривичне и грађанске, може се законом завести суд у коме ће судити један судија“.

Теме, која се дискутује, тиче се само онај део овог уставног наређења, који се односи на састав колегијума у судовима.

Тај део, пак, уставног наређења императивно наређује колегијум од *три судије* за вршење грађанског и кривичног правосуђа.

Tres faciunt collegium је принцип који датира из најдаљих времена. Тај се принцип налази још у римском судству и он је, из давнине, провођен кроз организације судова у свих народа, док није допро до данашњег дана. У нашем законодавству налазе му се трагови још у Законику Стефана Душана. Тај се траг јасно види у члановима 162, 163, 171, 172, 178, 179 и 183. поменутог Законика. У новјем законодавству, на почетку оснивања српске државе, такође налазимо трага овога принципа у Уставу од 10. децембра, 1838. године, тако званом Турском Уставу. Члан 33. тога Устава говори о саставу суда и израз је поменутог принципа. Најзад, тај је принцип спроведен и у модерном српском законодавству. Устави: од

1869. г., чл. 114.; од 22. децембра 1888. г., чл. 152.; од 6. априла 1901. год.; и данашњи од 5. јуна, 1903. год., чл. 151. санкционисали су поменуто правно начело колегије од три судије.

Циљ колегија је и јасан и очевидан. Колегијална суђења су гаранција за добро правосуђе, јер садрже у себи:

а. *дискусију*, која спорна питања расветљује, те их на тај начин саображава духу и смислу воље законодавчеве;

б. *ривалишет*, јер потстиче и изазива јачање правничке спреме упућујући увек на читање и усавршавање у правним наукама држећи судију непрестано аи *соигант* науци;

в. *контролу*, јер не допушта предвиђање закона и истицање воље над законом;

г. *савесност*, јер не дозвољава посртање, и одмах га обелодањује; и најзад,

д. *усавршавање*, јер међусобним утицајем, дужим радом, поред јаких правних снага и правичних назора и погледа на поједине принципе законске и најслабије судије усавршавају се.

Та садржина колегијалног суђења и учинила је те му је корен у далекој давнини и нема изгледа да ће га будућност уништити. Оно је најбоље јемство за добро судство, гаранција за правосуђе и гаранција за част, имовину и слободу грађана.

Али, та садржина колегијалног суђења има још и једну нарочиту своју особину, коју смо оставили да акцентирамо напоследку, ма да је она најглавнија и ма да на њој лежи тежиште ове наше теме.

Та нарочита особина колегијалног суђења садржи, дакле, још и

а. *одређен број*, као скуп лица — collegium — која су потребна за изрицање правде у судовима.

б. *Квалификацију тих лица*, т. ј. да су судије: — лица нарочито стручно спремна и с испуњеним условима прописаним у уставу и специјалном закону да могу ту функцију вршити.

Добре особине колегијалног суђења, суђења од више лица, мало час су наглашене и јасно је до очигледности колико су она корисна по солидност правосуђа. (Број не мора бити ограничен само на три лица, може их бити и више, н. пр. број лица у вишим судовима: Апелационом и Касационом Суду, код којих је колегијум састављен од пет лица, — § 8. устрој. Апелац. Суда и § 13. устрој. Касац. Суда).

Али, та добра особина колегијалног суђења има свог дејства, само је тада у својој пуној снази, ако је резултат и другог чиниоца њене садржине: — састављене од квалификованих лица, која чине њен скуп и која су од ње нераздвојна.

Та квалификација лица, пак, која сачињавају колегијум јесте једна *нарочита особина* тих лица да су: *судије*.

Горе су изложени услови под којима се постаје — судијом; и ти су услови апсолутни, неизмењиви и недошунљиви.

Али, у допуни свих тих услова има још један последњи услов, који смо у расправљању ове теме такође оставили на-
послетку.

Сви услови, и по уставу и по специјалном закону, могу бити испуњени: имати и поданство, и стручну спрему и године ставости, и положен судијски испит, и т. д., и т. д. — па ипак, немати услов за судију. — А у чему је тај последњи услов? — Тај последњи услов је: — *биши и постављен за судију*.

Члан 154. Устава изрично вели: „Све судије поставља Краљ.“ Дакле, ваља бити *наименован за судију*. Сви испуњени услови имају добити санкцију, а она се добија *наименовањем, постављањем за судију*. Тек тада су, дакле, испуњени сви услови, који се траже за судију; тек тада се, дакле, постаје судијом; тек тада је испуњена садржина колегијалног суђења од три, односно пет судија; и тек тада је испуњено и императивно наређење чл. 151. Устава по коме „за изрицање правде у судовима морају бити најмање три односно пет судија.“

Резиме је, дакле, свега досањег, да је за добро судство, за солидно правосуђе, за изруцање правде у судовима потребно: *колегијално суђење од лица која имају све квалификације за судију и која су наименована за судију*.

Из свега, опет, до сад реченог јасно се види, да се колегијуми за суђења не могу попуњавати лицима ван судија; другим речима, да се трећи судија (resp. пети код виших судова) не може заменити трећим лицем које није судија. Та се замена не може учинити, јер је апсолутно противан и Уставу и специјалном закону, Закону о судијама.

Осим аргументације, која је до сад изнесена за утврђивање разлога у тврђењу, да се ван судија не могу другим лицима попуњавати колегијуми за суђења, и којима апсолутно не може бити приговора, може се принети још аргумената, који ће те разлоге, саме по себи довољно јаке, осветлити с једне друге стране.

По § 6. закона о чинов. грађ. реда прави се разлика између заклетве, коју полажу административни чиновници свију струка и заклетве, коју полажу судије. Заклетва административних чиновника носи у себи неку врсту апсолутне потчињености истављајући над њима претпостављене више власти (arg.: „...да ћу дужност моју по законима и законим *наредбама претпостављених ми власти тачно и савесно отправљати*“), док судијска заклетва зна над собом само једног управљача, једног чиниоца коме одговара — закон (arg.: „да ћу дужност моју тачно и савесно извршивати и да ћу се при изрицању правде, без обзира на лице *једино закона придржавати*“).

По § 12. зак. о чинов. грађ. реда „надлежно отпуштене *налоге својих старијих* дужан је чиновник испуњавати у ком случају *одговорност пада на старијера*, који заповеда“, док се

„судијама *неможе никакав налог издаши* како ће дело решити или пресудити“, и ако би судија „по части суђења, по препоруци чијој, па ма и веће своје власти, противно закону реши и пресуди какво дело, да се казни заточењем од две до пет година“, — § 109. казненог законика.

Сви ови прописи законски, дакле, издвајају судије од других државних чиновника и третирају их са свим с друге тачке гледишта: у једном погледу обезбеђују их од „налога претпостављених власти (в. §§ 6. и 12. зак. о чин. грађ. реда), а у другом припређују чак и строгом казном ако би се повели за налозима тих „претпостављених власти“ (в. § 109. казненог законика).

Према томе, дакле, код оволиких аргумената, питање је, да ли је могуће у колегијуму трећег, герс. петог судију заменили лицем из § 13. зак. о устрој. првост. судова: секретаром или писаром, који је само свршени правник и има 25 година; или лицем из § 10. устрој. Апелац. суда: секретаром (за којега се не вели ни да мора бити правник), који има 30 година; или лицем из § 13. устрој. Касац. суда: секретаром, „који има својства за судију условљена“?

Одговор је негативан: — судија у колегијуму за суђења и решавања апсолутно се не може замењивати лицем, који није судија чак и да има сва својства за судију, јер нема *наименовања и судијске заклетве*. Најмање, пак, може се заменити лицем, које је само свршени правник и има прописане године, јер у том случају су најмањи услови за судију: ни положени испит, ни, можда, чак право да се тај испит полага.

Позивање на прописе закона о устројству првостепених и виших судова најмање има места, јер ни прописи не важе: прво, по општем начелу *Lex posterior derogat priori*; друго по самом Уставу, чл. 202. (в. Устав од 1869 г., чл. 132; од 1888 год. чл. 204. и од 1901 год.), по коме, од дана обнародовања Устава губе „важност... сви закони и наредбе у *колико би биле противне Уставу*“. Ново уставно наређење, као последњи аргумент, који акцентирамо, најјасније утврђује: *да се у колегијумима за суђења и решавања не може трећи, resp. пети судија, замењивати лицем, које није судија.*

И по томе *повреда* је устава кад се трећи, resp. пети судија, у колегијумима за суђења и решавања, замењује лицем које није судија, а та је повреда још и *груба* за то што је пракса смела с ума изречено наређење устава у чл. 202. по коме *губе важност сви закони и наредбе, које су противне уставу.*

И, што је најгоре, ова се повреда повлачи више од пола века и толико се у њу уживело, да је, тешко и најлибералније духове вратити са странпутице на прави пут. Неосетно, повратити везивањем закона један за други, њим, управо, недовођењем у везу и хармонију законских прописа једног

с другим, увукла се погрешка у праксу, предавала с генерације на генерацију, с њом срашћивала, у њој се учвршћивала, а на тај начин, нечујно, мукло, нехотично, учинила се — повреда устава, коју је и подржавала и — законодавна власт.

Али, није се зауставило на тој, у неку руку, традиционалној повреди устава. Пошло се и даље. Тако, по *Закону о привременом поуњавању чиновничких места за време раша*, донетим ван земље, у Солуну, 31. октобра. 1916 године, створена трећа врста судија (прво једна по Уставу и Закону о судијама; друга по Закону о устрој. првостепених и виших судова), тако зване *привремене судије*. По чл. 1. и 2. тога закона, Министар Правде, по саслушању Министарског Савета, краљевским указом, може поставити за судију свакога „који има сведоџбу да је редовно свршио правни факултет“, без обзира чак и на држављанство-поданство. Дакле, не траже се друге квалификације осем да је редовно свршен правни факултет.

Тај закон, може бити, донекле, могао би и имати своје оправдање кад би му основица била она, која је и свима законима и уредбама у новоослобођеним и присаједињеним областима после ратова из 1912. и 1913. године. Али, није тако. Тај закон распрострео се на целу територију, не само Краљевине Србије, у њеним мајушним границама, под којима разумемо оне пре ратова из 1912. и 1913. године. већ и на територије после тих ратова, па и на територије, које би се постепено обухватиле у ратовима 1914.—1919. год.

За аргументацију повреде устава оваквим законом и његовом садржином, потребно је опет вратити се на извесне основне појмове о држави.

У разноврсним функцијама државе, које се манифестују у три типична облика њеног суверенитета: законодавну, судску и извршну власт, законодавна је она, која има да формулише општа правила за људску заједницу, која у скупу чини државу, другим речима да доноси и прописује — законе. Издавање, пак, закона разликује се: на уставне и обичне законе. Уставни закони су они, који своја основна и принципијелна наређења црпе из устава и само их детаљније разрађују у посебном закону; корен им је, дакле, у једном ранијем закону-уставу, обични закони су самониклог карактера; без раније истакнутог принципа; они имају нешто од спонтане природе; нешто што није раније решено, те да му се само детаљнише облик и процедура, већ стварање нових општих правила. Уставни закони разликују се од обичних само с формалне стране а не и са материјалне; разликују се, дакле, по начину постајања. Док се обичан закон може укинути истим начином којим је постао, докле укидање уставног закона потребује савсим другом процедуром; — он може бити укинут тек кад се његов изворник — устав — укине. За укидање, пак, устава прописана је нарочита процедура и нарочити законодавни

орган, који га може укинути. Устав је, дакле, можда баш, не и сасвим тачно, али у неку руку закон над законом и наређења, односно закони, који потичу из њега не могу бити укинути док се он не промени, као што се не могу доносити ни нови закони, који би били у контрадикцији, противности са њим.

У правној теорији о држави овако се гледа на то питање и на овај се начин оно третира.

Према томе, дакле, ово је најеклатантнији аргуменат повреде устава солунским *Законом о привременом попуњавању чиновничких места за време рата*, од 31. октобра, 1916. год., бар у оном његовом пространству којим је захватио и територије Краљевине Србије пре ратова од 1912. и 1913. године.

Да завршимо.

У једном делу ове теме утврђено је: да су наређења законска, ако се сматра да она још постоје, о Замени Судија у Колегијуму лицима која нису судије, прво, *противна* уставу, јер он изрично тражи, да су лица у колегијуму судије, те се, по томе, не могу чинити те замене; друго, да су та наређења *укичуша* самим уставом, јер је Устав *изрично* и *имењашивно* наредио, да „сви закони и наредбе, у колико би биле противне Уставу“ губе силу и важност, те се ни по томе не могу чини те замене у колегијуму.

Из овога, пак, истиче логична последица, да замене, које се чине у Колегијуму, само су *повреде устава*

У другом делу теме такође је утврђено, да је *Закон о привременом попуњавању чиновничких места за време рата* *противан* уставу, те по томе не може постати ни Колегијум у коме би трећи судија био попуњен судијом по том закону, или, што би још горе било, цео Колегијум био састављен из таквих судија.

И из овога истиче логична последица, да би такође била само повреда устава Колегијум у којем би се нашао један судија с квалификацијама само по поменутом закону, или цео Колегијум састављен од свих судија таквих квалификација.

Правно је начело, да кад се појаве два закона, један виши — Устав и други нижи — обичан закон, на судовима је дужност претпоставити виши основни закон — Устав нижем, обичном закону.

После свега овога, на судовима је, и вишим-и нижим, да исправе једну погрешну праксу, која је годинама наносила повреде Уставу и која се спреми, на даље повреде постављањем судија по повредема закону.

Dixi.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Из литературе о ратним финансијама. — *J. Riesser*, *Finanzielle Kriegsbereitschaft und Kriegsführung*, 2. изд. 1913. француски превод са предговором *A. Sayons-a* 1916; — *G. Jèze*, *Les Finances de guerre de l'Angleterre*, I-IV 1915—1917; *de la France*, I-II, 1915—1918; — *A. Manes*, *Staatsbankrotte*, 1918, 2. издање 1919; — *Fr. Bendixen*, *Kriegsanleihen und Finanznot*, 1919.

Из многобројне, управо непрегледне литературе о ратним финансијама приказујемо само неколико карактеристичних дела, која се могу логично груписати око једне теме: којим начином да се подмире трошкови рата? Ово је питање постављено још пре почетка Светскога Рата; Рисерова књига и литература у њој наведена показују са колико је методичности и журбе оно расправљано у Немачкој неколико година раније, тако да смо ми *данас* тек изненађени оним позитивним рачуњанем са једним великим предстојећим ратом и припремањем његовим од стране Немачке у свима, па и најситнијим финансиским детаљима. Рат је учинио тај проблем далеко већим и тежим, у колико су ратни трошкови расли и прелазили *сва* очекивања и предвиђања. Његовим се решавањем муче отада сви државници и научни радници. Но врхунац своје величине и опасност достиже овај проблем завршетком рата, када су се сви трошкови тачно сабрали, и кад су се као нека фантастична неман наднели над исцрпеле народне привреде европских држава и притисли их свом својом ужасном тежином. Престрављеним народима поставља се свуда једно једино ледено и мрачно питање: *шта сад?*, на које се, код већине континенталних држава, не сме још ни да покуша одговор. И у тој утучености духова, која је наравно највећа код побеђених народа, оних који имају још и ратну оштету да плаћају, засветлуцала је бојажљиво са дна провалије једна идеја, као фосфорна светлост са гомиле трулежи: *банкротирајмо!* Т. ј. прогласимо све државне дугове за неважеће, па шта коме бог да....

Ову идеју имао је крабрости први да изустити немачки економист *А. Манес*, својом књигом „*Staatsbankrotte*“ у првом издању 1918 нешто завијеније, а у другом 1919 много јасније. Књига је направила сензацију и добила је много похвала са највиших научних места у Немачкој. „Тема је осветљена са многобројних страна, вели проф. Шанц у своме угледном часопису „*Finanz-Archiv*“ (1. св. за 1919); ванредно нас добро обавештава о литератури и разним гледиштима која су се појавила око сваког специалног питања; богат материјал изнет је пред нас на прегледан начин, тако да ми имамо пред собом

управо уџбеник патологије државног кредита. “И безброј других не мање похвалних приказа, у свима стручним часописима и дневним листовима. Но изгледа по свему, да није само исцрпна обрада ове теме изазвала овако многобројне и једнодушне похвале, већ и она решеност да се искаже једном она реч што многим одавно већ лебди на уснама. „*Ово ће дело бити ме-родаван вођ*,” вели проф. Stier-Somlo у листу *Tag* од 14.-I. 1919.

Шта садржи у себи то дело, чиме је оно тако задобило своје читаоце? На првом месту тиме, што историским податцима показује да је државно банкротство једна веома честа појава. „Нема скоро ни једне веће државе која није приступила бар једном банкротству; а многе су га доживеле и више пута“. Тако су на пр. банкротирале (под банкротством се разуме тотално или и делимично неизвршење обвеза једне државе према својим повериоцима, отворено или у завијеној форми, изрично објављено или ћутке учињено): *Француска* од XVI до XIX века просечно једном сваког века; у XIX веку *Пруска* 1807, 1813; *Аустрија* 1802, 1805/6, 1811, 1816, 1868; *Холандија* 1814; *Швајцерија* 1820, 1831, 1834, 1851, 1867, 1872, 1882; *Грчка* 1826, 1893; *Португалија* 1837, 1852, 1892; *Русија* 1839; *Турска* 1875, 1876, 1881; *Египат* 1876; у *Сев. Америци* 12 држава Уније; у *Јужној Америци* **све** државе, и то по више пута; у почетку 1916 од 61 стране државе чије се обвезнице котирају на Лондонској берзи, 11 су делимично а 15 потпуно обуставиле плаћања. (Стр. 11—15). Разуме се, после овог приказа читалац постаје према идеји државног банкротства помирљивији, и лакше још прилази ближе. Манес онда искоришћује психолошки момент и иде даље, наводећи Адама Смита: „Ако су државни дугови нагомилани већ до извесне велике висине, онда се не може, мислим, навести ни један једини пример њихове потпуне исправне исплате. Олакшање јавних терета, ако је гдегод постигнуто, могло се постићи само банкротством, често јавним, увек пак стварним, ма да често у виду присилних накнада“ (*Wealth of Nations*, 5 књ. 3 гл.; код Манеса стр. 17). Тако је било код Грка и Римљана у Старом Веку, тако је било кроз цео Средњи Веку у свима државама, а сво горња таблица показује да та појава и данас траје. Нема ту и утехе: „Државно банкротство није увек што и упропашћивање државе, често је оно спас државе, њено оживљавање... Нема скоро ни једне државе која није приступила бар једном банкротству, а многе су га доживеле и више пута; а ипак бујно напредни државни кредит [свуда у свету] доказује најбоље, да му та банкротства нису сметала нити га убила (стр. 14—14)... Онда, заиста, — закључак се намеће сам. До душе, Манес не извлачи овај закључак изричито; чак, бојећи се наглог изласка пред публику са одређеним предлогом, он (у предговору 1. издња и X одељку 2. издања) заматава мало своје напоре; завршетак књиге је нарочито један неразмрси-

галиматијас, пун патриотских декламација, из кога сваки може по својој личној укусу, извести закључак какав хоће. Но пажљивијег читаоца то неће збунити.

Уосталом, и сам Манес узима у другом издању одлучнији став и вели, да се „сад не мора имати више толико обзира на цензуру, као за време рата, кад се прво издање појавило“ (предговор, стр. 5), и онда одмах, на истом месту, програматички наставља даље: „Данас се изјашњују чак и све немачке новине, од крајње деснице до крајње левице, да је немачко државно банкротство неизбежно, ако би паклени услови Версаљски, које би било бласфемија назвати условима мира, били примљени без знатнијих измена“. — До душе, државно банкротство упропашћује масу људи, који су у слепој вери или патриотском заносу поверавали држави своје капитале и своје уштеђевине. Али... то је случај више силе, следе неумитне судбине. „Сувише се често посматра банкротство само са приватно-привредног гледишта, са кога је оно заиста страшно и за осуду. Али не треба никад изгубити из вида да је банкротство један *државни акт*, који у извесном смислу има исто значење као и објава рата или закључење мира; и као што се не може истим начином оцењивати убиство човека у миру и убијање људи у маси за време рата, тако се исто између приватног и јавног банкротства мора правити разлика.“ (Стр. 88 другог издања). Државно банкротство је стицај случаја више силе, и по томе оно излази изван круга морала; оно настаје као што се руши кућа, по законима механике. То је тачно. Али — зар се ипак не може поставити и питање одговорности у односу на инжењере и градитеље, који су кућу рђаво сазидали, сувише оптеретили зидове и темеље?

Манес осећа да је немогуће избећи ово питање, па се принуђеним на ову констатацију: „Немачка је рачунала са победом, и своје је ратне финансије без резерве подешавала са рачуном на победу... При томе се још рачунало, несрећом, на кратко трајање рата; а кад нам је овај, у погледу времена и материјално, израстао преко главе, показивало се све више и више да ми за њега нисмо дорасли.... Пошто нам је победа сасвим ускраћена, ми смо тим самим кажњени страшније но што се може замислити...“ (стр. 233 другог издања). — Ово горко признање садржи пуну и праву истину, која се може и другим документима доказати. Француски научар *G. Jèze*, у својој изванредно лепој и благородној књизи о ратним финансијама своје отаџбине, чини оштре прекоре француској што 1914—1917 није чинила скоро никакве напоре у правцу установљавања нових пореза, као што су то чиниле нарочито Енглеска и Сј. Државе Сев. Америке, већ је прибегавала емисијама папирног новца и државних зајмова. Он је тада још, за време вођења рата, тврдио, да то није политика какву сме

водити једна увиђавна држава, и баш је нагласио, да изузетак од такве политике чини једино Немачка, која је терете рата пренела поглавито на ратне зајмове. Али то је менталитет пруско-немачки: они сматрају рат као *националну индустрију*. Тако је још *K. Dietzel* (*Das System der Statsanleihen im Zusammenhange der Volkswirtschaft betrachtet*, 1855, страна 11—15) развио идеју, да се трошкови офензивног рата могу сматрати као државни пласмани (инвестиције у подужећа): они могу послужити стицању погодних територија, са великим природним богатством; отварању пијаца за домаћу индустрију; уништењу или слабљењу опасних економских такмаца, и т. д.

Трошкови ратова 1864, 1866. и 1870-71 били су затим заиста и покривени искључиво ратним зајмовима — и све је било добро. У тим идејама, они су и сад срачунавали да трошкови рата падну искључиво на терет побеђених. (*Jéze*, op. cit. II, стр. 8—11). И сам берлински професор Рисер у својем поменутом делу, и ако је препоручивао да се по могућству, а по угледу на Енглеску у прошлим ратовима, један део ($\frac{1}{3}$) и сад подмири порезима. завршује своја расматрања (стр. 215 франц. издања) уверењем, да ће немачки народ *победоносно* завршити рат који буде дошао, и, *ствар исто шако важна, да ће умети извући све користи које отуда произлазе*. — Несумњиво је дакле да су Немци рачунали *искључиво* са тиме, да на основу своје победе пребаце све терете рата на своје побеђене противнике — о томе има још безброј доказа (в. н. пр. завршетак предговора *A Sayons*-овог поменутог Рисеровом делу); зато су они „привремено“ покривани папирним новцем (= принудни зајам) и емисијама добровољних добровољних зајмова свих врсти и типова. Тајмо финансирање рата у очекивању победе и ратног плена, назвао је Лојд Џорџ у свом чувеном буџетском говору од 4. маја 1915¹ „*мостом од харшије*.“ Његова су се предвиђања пророчки испунила, и тај се мост заиста срушио; Немци нису могли преко њега прећи здрави и читави.

Интересантно је држање Енглеске и Америке у питању финансирања рата. Обе ове земље биле су потпуно уверене да ће победити; управо, обе су биле чврсто решене да дотле ратују док не победе, Па ипак, *ни једног тренутка*, оне нису правиле рачун да ратне трошкове превале на побеђене. Изгледа да је практични англосаксонски дух увидео од првог тренутка, да ће се до победе доћи тек потпуним економским изнуравањем непријатеља, после дуготрајне борбе, и да тако смрвљен непријатељ неће бити у стању да подмири и победиоцеле ратне трошкове. Зато је Енглеска (а тако доцније и Америка) одмах још у почетку рата поставила строга одређена финансијска

¹ Наведен у целини код *Jéze-a*, op. cit. de l'Angleterre 1-er supplement 1915, стр. 39-56.

план: морамо бити начисто с тим да ћемо своје ратне трошкове имати да носимо ми сами; и те трошкове треба да поднесе ова наша, данашња генерација: другим речима, трошкови рата морају се покрити *поглавиш*о порезама, а у крајњем случају зајмовима краћег рока (никако не вечитим рентгама), да се трошкови не би пребацивали на будуће генерације: не зна се шта носи будућност, и онда, „пaс свакоји нек своје време носи“.

Још 17. новембра 1914. изјавио је Лојд Џорџ у Доњем Дому, да се ради финансирања рата морају увести нови, тешки порези; не пристати на то, већ зајмовима преваљивати терете на далеку будућност, био би „*кројњи кукавичлук финансиски*“. Вођа опозиције, Чемберлен, потпуно је одобрио ту политику и изјавио од своје стране, да би свака друга политика значила оскудицу патриотизма и разборитости; „то би било избегавање наших дужности наспрам генерација која за нама долазе исто онако, као кад бисмо одбили да вршимо своју дужност на бојном пољу“. То је гледиште једнодушно прихватила и сва дневна и сва стручна штампа: (Многобројни примериу, op. cit. de France, II, стр. 148—150). Енглези су тако увек и у прошлости радили. „За време Наполеонових ратова, рекао је Л. Џорџ у своме споменутом буџетском говору, наши су претци имали да реше овакав проблем, и они су га мушки решили. Они су почели рат са порезом која је одговарала седмом делу народног дохотка. После су прешли на шести, па, како се рат продужавао, на пети, па на четврти део; а на крају су се оптеретили порезом до износа две седмине свога дохотка. Ето шта су радили наши претци да би поднели континентални рат“. (loc. cit., стр. 56). — Човека обузима страхопштовање пред оваквом одлучношћу и оваквој трезвености. Енглези су гледали истини право у очи, и никад је нису крили од свог пука. Зато су они после рата тако сигурним кораком и усправним ходом нагло пошли санирању својих финансија, остављајући у том погледу далеко иза себе све европске народе, и ако су и они страховито финансиски били исцрпели: победници, они нису ни за тренутак правили комбинације с ратном оштетом, већ су се ослонили само на себе и своју чврсту вољу.

Енглески се народ показао као највећи политички и финансиски геније у историји човечанства. Он стоји џиновски велики усред осталих европских држава, слаба духа и слабе воље, чак и у победи. У колико ли се тек он налази на вишем положају према Немачкој, која је чисто хазардерски, дакле сасвим недржавнички, водила овај велики светски рат, и војнички, и дипломатски, и финансиски! И као што је хазардерски спекулисано искључиво на случај победе, тако се сад хазардерски и слободушно тражи излаз из слома. Један такав потез био би и државно банкротство, како га предлаже

Манес, па — „куд пукне да пукне“, и шта коме Бог да. Сличан је и предлог *Бендикселов*,¹⁾ који је такође нашао много присталица, да се одштампа толико новчаница (дакле преко две стотине милијарди марака!) колико треба да се исплате сви државни дугови немачки [у земљи, наравно]; то, вели он, правно може да се учини, јер се Немачка обвезала (тако пише на државним обвезницама) да својим повериоцима врати извесну суму *марака*; а марка је оно што држава каже да је марка (по *Кнарр*-овој теорији: в. *Die Staatliche Theorie des Geldes*, 2. издање 1918), па дакле и свака новчаница коју држава штампа, ма у ком броју. Ако при том куповна вредност новчане јединице много опадне, тако да повериоци у ствари добију натраг суме са хиљаду пута смањеном реалном вредности, то је случај „стицаја прилика“; „више силе“, за који нико није одговоран по Манесовој теорији.

До сада није Немачка одлучила којим путем управо да пође. Пустила се недавно, ради испитивања јавног мишљења, вест — убрзо демантована — о државном банкротству. Размишља се и о једном великом принудном зајму, упоредо са извесном порезом на имање (*Vermögensabgabe, Reichsnotopfer*). Но у међувремену, док се неодлучно размишља и чека, машина за израду новчаница ради непрекидно даље и баца месечно око 3 милијарде нових марака на пијацу; контингент у оптицају прешао је 84 милијарде марака, поред знатне суме меница и бонова државне благајне (*B. A. Lansburgh, Die Finanznot in Deutschland, N. Fr. Presse 31.-XII. 1920*).

Изгледа дакле, да Немачка још није нашла довољно моралне снаге, после разочарања које јој је пораз донео, да одлучно пође јединим путем којим се финансије могу средити, путем којим је Енглеска пошла и већ далеко одмакла: жртвама, великим сопственим жртвама. Она се колеба и неодлучно стоји још увек на папирном мосту који се одавно већ почео рушити и тонути, да је вода чак до гуше онима који на њему стоје.

Енглеска је у погледу финансиске политике један велики пример. Немачка други. Њихов случај треба добро имати пред очима, и поучити се њиховим искуством. Ово сад о нама говорим.

Д-р Милорад Недељковић

проф. П. авног Факултета у Суботици.

¹⁾ *Kriegsanteihen und Finanznot 1919; vstni, Geld und Kapital 1920.* (дело посвећено *Кнарру*).

БЕЛЕШКЕ

Јеленко Петровић. Спољна трговина Краљевине С.Х.С. — Београд 1921 стр. 24. Цена 3.50 дин. У своме концизном раду г. Петровић излаже стање наше спољне трговине у 1919 и 1920 години (до октобра месеца закључно). Ове две године спољне трговине наше нове државе биле су ненормалне у сваком погледу. Наша трговинска политика за то време била је у знаку ограничавања. Услед разних околности, нестаљности трговинске политике, рђавог саобраћаја и др., наш је извоз био мањи него што је требало, те нам је и трговински биланс био пасиван. Г. Петровић износи многе необјављене статистичке податке. Могло би се можда дискутовати о закључцима које г. Петровић изводи али у сваком случају овај рад пружа исцрпан статистички преглед целокупног кретања наше спољне трговине, до чега је данас тешко доћи, те ће с те стране бити од користи свима онима који проучавају економско стање наше земље за време првих година њеног уједињења.

И. А. П.

Обавеза рада у Немачкој. — Као што је познато, пре извесног времена установљена је обавеза рада у Бугарској. И у Немачкој такође постоји пројекат закона о томе. При томе се нарочито има у виду васпитни и социјални моменат. Радна снага, која би се добила овим законом, употребља би се на општу корист. Предвиђа се да и женске буду употребљене, нарочито при незв болесника и другим социјалним установама.

Судови ви младеж у Холандији. — Према једном владином предлогу

од марта пр. год. донет је у Холандији закон, којим се уводе судови за младеж и надзор над малолетнима. Тај закон предвиђа, да се извесно дете, које се огрешило о закон, може подвргнути принудном васпитању од стране власти. Старање о васпитању поверено је суду, јер само овај даје довољно гаранције да ће бити непристрасан. Сем тога, суд задржава надзор над онима који су подвргнути том васпитању, да би могао, у случају потребе, скратити или продужити време, за које ће дете бити под надзором, или да би по потреби наредио, да се упути у какав завод.

Предвиђа се и установљавање нарочитих судија за младеж којима је стављено у надлежност не само васпитање и подвргавање једног детета под надзор власти, него и узимање деце испод родитељске власти, ако је то потребно. Исти судија је најзад надлежан и за кривице малолетника, у чему је могућа апелата на његове одлуке.

Један технички парламент у Италији. — У Италији је спремљен пројекат, по коме би се установио један технички парламент, који би се састојао од више од 150 чланова, пропорционално бираних од послодаваца и радника. Овај технички парламент би, поред права саветовања, имао право законодавства у погледу уређења рада и положаја радника. Он би оцењивао правне прописе који засецају у област рада и давзо би своје савете у питањима односа између послодаваца и радника. — Парламент би се делио на две секције: индустријско-трговачку и пољопривредну. Најзад, он би имао један ста-

лан одбор за извршење привремених радова око закона, за контролисање његовог извођења као и за израду одредаба о примени радничког законодавства. **Љ. В. Д.**

Д-р Ђорђе Тасић — *Проблем оправдања државе. Докторска теза.* Београд 1920, стр. 91. — На правном факултету београдског Универзитета ретко се појављују докторске тезе, јер се за рад ове врсте траже строго научне квалификације. Теза г. Тасића је по обилности идеја и важности проблемз, кога он са толико правне и социјолошке ерудиције развија, без сумње прва међу првима. И поред своје теоретске стране теза г. Тасића има и своју практичну важност јер пре свега расправља основни и животни проблем државног права уопште и има своју нарочиту методолошку, важност у колико је више рађена социјолошко-правним методом него ли формалистичко-формалним методом (Kelsen). И г. Тасић, да би правилно поставио проблем оправдања државе морао је, да претходно да анализу појма права и државе и њиховог узајамног односа. Проблем оправдања државе нарочито је данас интересантан у периоди непре-

станих штрајкова и толиких државних принудних гестова, јер се на крају крајева код свију нас поставља питање: од куда то, да држава може и *правно* и *социјално* да врши принуду над својим грађанима и да стално прокламује: тако ја заповедам? Г. Тасић стоји на становишту социјолошког схватања права насупрот рационалистичко-формалистичком појимању права и доказује „да је држава једна страна социјалног живота; централизовани социјални живот. Она је друштво, које је добило једну нарочиту форму и нарочита средства“. По њему држава је ред Она има да служи култури и да спроведе принцип рада. Тим задатком држава и оправдава своју принудну организацију над својим грађанима. Г. Тасић одбацује као нетачне солидаристичке и индивидуалистичке теорије о оправдању државе и ступа у једну врло интересантну дискусију са социјалистичким (марксистичким) схватањем државе. Теза Г. Тасића и по својој научној изрази и по актуелности и важности овог основног државно-правног проблема, заслужује нарочиту пажњу. **Ф. Н.**

Н О В Е К Њ И Г Е

Живојин М. Перић, *Принцип сачених права и социјализација добара.* Оштампано из „Друштвеног Живота“, Београд 1920 г. стр. 20. Цена?

— *Le délit de rébellion en droit pénal serbe et français*, оштампано из *Revue Générale du Droit, de la Législation, et de la Jurisprudence.* Paris 1921 стр. 19. Цена?

Д-р Ђорђе Тасић, *Проблем оправдања државе.* Докторска теза. Београд 1920. год. стр. 92. Цена?

Иван В. Субботић, *Анализа система клаузула о држављанству у Уговорима о Миру са Аустријом и са Угарском.* Оштампано из „Архива за правне и друштвене науке.“ Београд 1920. стр. 16. Цена?

Стојан М. Протић, *Уочи Уставотворне Скупштине*, чланци оштампани из *Самоуправе*, Београд 1920. изд. књиж. Геце Кона, стр. 88. Цена 5 дин.

Јеленко Петровић, *Сиољна Трговина Краљевине СХС.* (прештампано из „Великог Трговинског Календара“ за 1921) Београд 1921. стр. 24. Цена 3 динара

Д-р Милан Лазаревић, *Кратак преглед наше индустрије* (прештампано из „Великог Трговинског Календара“ за 1921.) Београд 1921 стр. 21. Цена 4 дин.

ДОДАТАК АРХИВА ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ.

— СЛУЖБЕНА САОПШТЕЊА —

ПРОЈЕКАТ ЗАКОНА О УРЕЂЕЊУ СУДОВА.¹

1. Поротни судови.

§ 1. Код окружних судова се састају периодично за претрес и одлуку по кривичним предметима поротни судови.

§ 2. Састав и надлежност поротних судова и поступак код истих одредиће се законом о пороти.

2. Судска надлежност у кривичним делима.

§ 1. Срески судови су у кривичним предметима надлежни:

1. за све иступе из Кривичног Законика;

2. за све иступе и преступе из других закона сем у њима одређених изузетака и бесчастећих преступа;

3. за преступе из Кривичног Законика, за које су прописани затвор до једне године или новчана казна или и једно и друго, изузимајући бесчастеће преступе;

4. за остале преступе из Кривичног Законика, за које је то у овоме прописано.

§ 2. Окружни судови су у кривичним предметима надлежни:

1. за све злочине, изузимајући оне, за које су по закону о пороти надлежни поротни судови;

2. за преступе из Кривичног Законика, за које нису надлежни срески судови, за све бесчастеће преступе из других закона као и за остале преступе из ових закона, за које је то у њима прописано.

3. Државно тужиштво.

§ 1. Код судова постоји државно тужиштво, и то:

1. Код среских срески државни тужилац и један његов заступник;

2. Код окружних окружни државни тужилац и два његова заступника;

3. Код Апелационих апелациони државни тужилац и три или по потреби и више његових заступника;

§ 2. Државно тужиштво у кривичним предметима подиже јавне тужбе и чини што је у Законику о кривичном судском поступку прописано да би се по подигнутој тужби

¹ Овај други део пројекта са мотивима за пројекат о државном тужиштву израдио је г. Д-р Тома Живановић, професор Универзитета, члан комисије. Утврђење дефинитивног текста пројекта закона о уређењу судова извршиће се према решењу г. Министра Правде у пленарним седницама Сталног Законодавног Савета.

дошло до правилне судске одлуке; води сѐм тога надзор да се судске одлуке тачно извршују.

У грађанским и трговачким предметима се стара у слушајевима у закону одређеним и на начин у закону прописан, да се јавни интереси заштите.

У местима са трговачким судом дужност државног тужиоца код истога врши државно тужиоштво код окружног односно варошког суда.

Државном се тужиоштву могу законом доделити и друге дужности.

§ 3. За касационог, апелационог и окружног државног тужиоца могу бити постављени они, који испуњују услове за судију првог нижег суда. Они имају ранг и плату судија суда, при коме су.

За њихове заступнике могу бити постављени они, који испуњују услове за државног тужиоца код првог нижег суда. Они имају ранг и плату судија првог нижег суда.

За среског државног тужиоца могу бити постављени дипломирани правници са две године судске или три административне службе као и они, који су провели осам година као полицијски чиновници. Први имају ранг и плату среског судије, а други ранг и плату секретара окружног суда.

За заступника среског државног тужиоца могу бити постављени дипломирани правници као и они, који су провели пет година као полицијски чиновници. Први имају ранг и плату секретара окружног суда, а други ранг и плату секретара среског суда.

§ 4. Државни тужиоци и њихови заступници постављају се указом на предлог Министра Правде.

Они се могу у свако време сменити на исти начин, али само премештајем у друго државно тужиоштво истог реда или више, а касациони државни тужилац и његови заступници постављењем, први за апелационог, други за окружног судију са судијском платом, односно стављањем на расположење до упражњења првог судијског места.

§ 5. Државни тужиоци и њихови заступници су независни од судова у својим службеним радњама. Но ови имају право да их оптужују Министру Правде или претпостављеном државном тужиоцу за повреде службених и опште чиновничких дужности.

§ 6. Државни тужиоци и њихови заступници не могу вршити судске послове, нити се може њима поверити службени надзор над судијама и осталим судским особљем.

§ 7. Право руководства, надзора и дисциплинског кажњавања припада:

1. Министру Правде над свима државним тужиоцима и њиховим заступницима.

2. Окружним државним тужиоцима над среским њихове области, апелационим над окружним њихове области.

§ 8. Заступници државних тужилаца стоје под руководством, надзором и дисциплинском влашћу ових.

Они су помоћници државних тужилаца и као такви вршиће оне службене послове, које им исти одреде; али су, кад дејствују као њихови заступници, овлашћени на све њихове службене радње без обавезе да покажу особену наредбу.

Државни тужиоци ће једнога од њих одредити за свог заменика, ако су на одсуству или су ма чиме спречени у вршењу дужности. Но по годинама тужилачке и заступничке службе у државним тужиоштвима најстарији заступник замењиваће по службеној дужности спреченог државног тужиоца.

§ 9. Ако су државни тужилац и његови заступници привремено спречени у вршењу своје дужности замењује их у случају опасности у одлагању један судија одређен од председника дотичног суда, односно од старешине среског суда.

§ 10. Стварна (§ 2) и месна надлежност државних тужиоштва одређује се стварном и месном надлежношћу дотичних судова. Но у случају опасности у одлагању дужни су и ненадлежни државни тужиоци да изврше оне службене радње, које се имају да предузму у њиховој области.

§ 11. Сукоб надлежности између државних тужиоштва решава прво заједничко претпостављено им државно тужиоштво.

§ 12. Касациони, апелациони и окружни државни тужиоци имају право да код сваког суда своје области сами изврше службене радње државног тужиоштва или да исте повере коме другоме месту месно надлежном државном тужиоцу.

§ 13. Окружни и срески начелници и њихови помоћници и председници општина и њихови заступници су у својој области помоћни органи државног тужиоштва и као такви ће извршивати службене наредбе истога. Тако исто су среска државна тужиоштва помоћни органи окружних државних тужиоштва (§ 7 т. 2).

§ 14. Државно тужиоштво ће имати потребан број писара и практиканата, а касационо, апелационо и окружно и потребан број секретара. Они ће стајати под руководством, надзором и дисциплинском влашћу државног тужиоца.

О условима и начину постављења као и о плати овог помоћног особља и служитеља важе прописи о судским секретарима, писарима, практикантима и служитељима.

Мотиви уз пројекат о државном тужиоштву.

I. 1. Пошто право на казну припада држави, у колико је она носилац *извршне* власти, намеће се само собом установљење једног нарочитог државног органа, који ће имати за дужност старање о остварењу државног права на казну. Тај би орган имао према томе да по прибављењу доказа подиже

јавне тужбе, да ове заступа пред судом, кад их налази за основане, како би се дошло до праведне судске одлуке, и да се евентуално стара о правилном извршењу исте.

Такав је орган установљен у француском кривичном судском поступку од 1808. под именом *ministère public*. Уређење ове установе је прописано у закону од 1810. Она је била брзо примљена у Немачкој под именом државног тужиоштва (*Staatsanwaltschaft*), а после и у другим државама под истим именом. Постоји и у областима наше државе уједињеним са Србијом и Црном Гором под именом *државно одветништво*.

2. Установа државног тужиоштва је дакле по свом постанку *кривично-процесуалне* природе. Али се је у Француској њена надлежност распрострла у извесној мери и на *приватно-правне* предмете, у колико је у питању заштита јавних интереса у истима, н. пр. код брака.¹ То проширење је примљено и у другим државама, у већем или мањем обиму, што важи и за поменуте крајеве наше државе.²

3. У § 2. пројекта предвиђа се државно тужиоштво као установа првенствено кривично-процесуалне природе. Но додељује јој се надлежност и у приватно-правним предметима, у колико је у питању заштита јавних интереса; а оставља се дотичним законима да одреде обим те надлежности. Државно тужиоштво се појављује дакле према § 2. пројекта као заштитник државних интереса и чувар закона у правосуђу.

Но допушта се у истом §-у, да се законом доделе државном тужиоштву и друге дужности, које наравно не би биле у опреци са природом његових послова. Тако могло би му се ставити у дужност достављање судских позива као и судских аката вишем суду по употреби правних средстава.

II. 1. У Француској државни тужиоци постоје код судова свију степена, али као *засебно* надлештво само код Касационог Суда и код апелационих и окружних судова.³ У §§ 1. и 4. пројекта се међутим као у Немачкој уводе државна тужиоштва као засебна надлештва и код средских судова. То је учињено зато, што само лица, којима је то искључиви посао, могу правилно вршити дужности државног тужиоштва, као и зато, што ће средски судови у нас за разлику од Француске бити надлежни поред иступа и за велики број *преступа* због нужности, да се и на ове примени кратки поступак за иступе. Исти овај разлог говори и за потребу, да се звање државних тужилаца и њихових заступника не поверава привремено су-

¹ *B. Garsonnet*, Précis de procédure civile, 5. изд., Paris, 1904, 43.

² *B. Dr. Nikola Ogorelica*, Kazneno procesualno pravo, Zagreb, 1899, 205.

³ *B. Garraud*, Précis de droit criminel, 1912, Paris, 545 — У Хрватској нема у опште државног тужиоштва код котарских (средских) судова, јер се поступак за иступе заснива на инквизиторском начелу. *B. Ogorelica*: 209. Ово се наравно не може примити, јер: 1) средски судови ће бити надлежни и за преступе; 2) и за саме иступе се инквизиторски поступак мора одбацити као противан начелу материалне истине.

дијама ни код средских државних тужиоштва, већ да то буду нарочити указни чиновници, као што је прописано у § 4. пројекта.¹

2. Државна тужиоштва називају се у § 1. сходно називу суда, при коме су, касационо, апелационо, окружно и средско. Суд сваког степена има по једног државног тужиоца са једним или са више заступника. Они сачињавају чланове државног тужиоштва. Поред њих постоји према чл. 14. пројекта при сваком државном тужиоштву помоћно особље истог, писари, секретари и практиканти. Ови наравно нису чланови или заступници државног тужиоштва, већ само чиновници, односно службеници истога.

III. Из тога што су државни тужиоци и њихови заступници органи *извршне* власти, проистиче неколико последица у погледу организације државног тужиоштва:²

1. Они не могу уживати привилегију *независности* додељену судијама. Зато се у § 4. пројекта даје право Министру Правде, да може увек сменили државне тужиоце и њихове заступнике. Али да би се добило спремно особље за државна тужиоштва, учињен је у истом §-у један изузетак од закона о чиновницима у њихову корист. На име они се могу сменили само на начин прописан у чл. 2. овог §-а: Они су *покрешни*, али не (за разлику од француског и немачког система) *опозивљиви*, изузимајући касационе државне тужиоце и њихове заступнике.

2. Државно тужиоштво мора бити *независно* од судова као и ови од њега. То је формулисано у §§ 5. и 6. пројекта. Државно тужиоштво је дакле државна власт *координирана* судовима, т. зв. *правосудна административна власт* (Justizverwaltungsbehörde).³

У кривичном поступку оно се појављује према суду као процесни субјекат. У каквом ће се пак односу оно налазити према оптуженоме, да ли као равноправна странка или, по француском, неоснованом систему, као над њиме стојећа власт, има се регулисати у кривичном судском поступку.⁴

Изузетно се у § 5. даје судовима право оптужбе државних тужилаца и њихових заступника Министру Правде или претпостављеном државном тужиоцу, да би се отклониле евентуалне по судски рад штетне последице бирократског, неколегијалног уређења државног тужиоштва (в. З.) Обрнуто се не може допустити, противно француском систему, с обзиром на принцип судијске независности.⁵

¹ Уп. *Birkmeyer*, Deutsches Strafprozessrecht, 1898, 315-316 ва Немачку.

² Уп. *Garraud*, 544-545, *Birkmeyer*, 307 и 314, *Ogorelica*, 206, *Garsonnet*, 39 и сл, *Ullmann Lehrbuch des deutschen Strafprozessrechts*, München, 1893, 229, *Laborde*, Précis de droit pénal, 1911, 495 и сл.

³ Уп. *Birkmeyer* 314, *Ullmann* 229.

⁴ Уп. *Birkmeyer* 308 и 369.

⁵ Уп. *Birkmeyer* 317, *Ogorelica* 206, 217, *Ullmann* 226, *Garraud* 548.

3. Државно тужиоштво мора бити монократски или бюрократски, неколегиално уређена власт. Оно мора дакле бити строго централизирано надлештво са једним шефом, у коме је концентрисана сва власт државног тужиоштва (т. зв. јединство дирекције). Тај шеф је државни тужилац. Ово је т. зв. *принцип јединства* или *једноставне централизације*.¹ У Француској је изражен у формули: *le ministère public est un et indivisible*.² Овај принцип је изражен у § § 1, 7, 8. и 12. пројекта.

Принцип јединства има следеће консеквенције у погледу организације државног тужиоштва:

а) Заступници државног тужиоца нису равноправни с овим, већ су под његовим руководством, надзором и дисциплинском влашћу. Према томе они не решавају с њиме колегиално о пословима државног тужиоштва, већ су дужни да извршују његове наредбе као потчињени. Они немају дакле сопствену власт, већ само делегирану.³ Ово је исказано у § 8 пројекта

б) Функција државног тужиоштва мора бити *недељива* (принцип *недељивости*), т. ј. сваки члан државног тужиоштва је способан за вршење свију послова државног тужиоштва, и кад врши ма који, он репрезентира цело државно тужиоштво. Зато одговара принципу јединства да су заступници државног тужиоца, кад као такви дејствују, овлашћени *споља* на све његове службене радње *без потребе да покажу особени налог*. Наредбе државног тужиоца тичу се дакле само унутарње службе, те ако заступник ради противно, одговараће дисциплински, али радње од њега извршене нису неважеће.⁴ То је исказано у § 8. пројекта.

в) Државни тужиоци нижег степена потчињени су државним тужиоцима вишег степена, и зато мора да стоје у погледу вршења службених послова под руководством, надзором и дисциплинском влашћу њиховом и Министра Правде.⁵ То је исказано у § 7. пројекта.

г) Из принципа јединства проистиче најзад безусловно право *деволуције*, т. ј. право претпостављеног државног тужиоца да сам изврши службене радње потчињеног државног тужиоца код свију судова своје области, као и безусловно право *супституције*, т. ј. право да исте повери коме другом државном тужиоцу место месно надлежном. Ово право он има у погледу свију послова поверених потчињеном државном тужиоштву и у сваком стадијуму и моменту поступка. Тиме

¹ Уп. *Birkmayer* 317, *Ogorelica* 206, 207, *Ullmann* 06, *Garraud* 548.

² *B, Laborde* 196, — *Laborde*, сматра (тако и *Ogorelica* 206, 207) за разлику од неких других, да су јединство (*unité*) и недељивост (*indivisibilité*) два засебна упоредна карактера државног тужиоштва, и заиста тако излази из поменуте формуле. У ствари међутим логички недељивост је само консеквенца јединства (в. б).

³ Уп. *Laborde* 196.

⁴ Уп. *Birkmeyer* 320, *Ullmann* 327, *Laborde* 50¹.

⁵ Уп. *Laborde* 500, *Garraud* 542.

се омогућава, да се за поједине предмете изабере најпогоднија личност и да се одстране конфликти између упутства претпостављеног и личног уверења потчињеног.¹ Ово право је дато у § 12. пројекта.

4. Државни тужиоци и њихови заступници не могу вршити судске послове, јер судије мора да су независне од извршне власти.² То је формулисано у § 6. пројекта.

С друге стране такође ни судијама се не може поверити вршење послова државног тужиоштва у случају спречености његових органа, јер органи државног тужиоштва мора да су зависни од извршне власти. То је формулисано у § 9. пројекта у форми једног изузетка. На име судијама се поверавају службене радње државног тужиоштва само онда, ако су државни тужиоци и њихови заступници привремено спречени и постоји *опасност у одлагању*. У случају опасности у одлагању нешто се мора жртвовати, и очигледно је, да то мора бити принцип зависности органа државног тужиоштва од извршне власти.

IV. С обзиром на природу послова државног тужиоца и његовог заступника исти се могу поверити само лицима са стручном правном спремом. Зато се у § 3. пројекта тражи од њих да имају услове за *судије*. Изузетно се, с обзиром на евентуални недостатак таквих лица као и с обзиром на лакшу природу предмета у надлежности средњих судова, у истом §-у не тражи за средње државне тужиоце и њихове заступнике испуњавање услова за судију. Допушта се чак постављење на та места полицијских чиновника без стручне правне спреме с обзиром на то, што су они према § 13. помоћни органи државног тужиоштва.

Но да би се државним тужиоцима и њиховим заступницима дала извесна накнада за зависност од извршне власти, у § 3. је прописано, да су њихов ранг и плата равни рангу и плати судија у суду, при коме су, дакле виши су од ранга и плата судија, чије услове испуњују. Тако исто учињена је у истом §-у једна привилегија у корист средњих државних тужилаца и њихових заступника.

V. Из заједнице задатка државних тужиоштва и судова, при којима су, проистиче нужност, да се *стварна* и *месна* (као и лична) надлежност државног тужиоштва одређује стварном и месном надлежношћу судова, код којих постоје. Њима се може дакле доделити надлежност само за оне предмете, за које су стварно и месно надлежни дотични судови. То је прописано у § 10. пројекта. Ближе опредељење о њиховој стварној и месној надлежности мора се наравно оставити дотичним поступцима.

¹ Уп. *Ullmann* 227.

² Уп. *Vidal Cours de droit criminel*, 1906, 731 и 848, *Ullmann* 229.

Само се за случај *опасности у одлагању* наређује у истом §-у ненадлежном државном тужиоцу извршење службених радњи, које се има да изврше у његовој области. Без значаја је, да ли је само месно или стварно ненадлежан.¹

VI. Окружни и срески начелници и њихови помоћници и председници општина и њихови заступници оглашују се у § 13. као *помоћни органи* државног тужиоштва. На име саставни део функције подизања јавне тужбе од стране државног тужиоштва је припрема материјала потребног за утврђење постојања кривичног дела и кривца и према томе за доношење одлуке о подизању или неподизању тужбе. Овај посао је по својој садржини *полицијске* природе и означава се као судска полиција (*police judiciaire*).² Ради обављања овог посла државни тужиоци морају имати потребне помоћне органе и за то су најподеснији поменути јавни службеници, органи *административне* полиције. У истом циљу морају се огласити среска државна тужиоштва као помоћни органи *окружног* државног тужиоштва, и то је учињено такође у § 13. пројекта.

VII. У § 11. пројекта прописано је, да сукоб надлежности решава прво заједничко претпостављено државно тужиоштво. Овако је прописано зато, што државно тужиоштво почива на принципу јединства (в. III.), те право руководства припада вишем државном тужиоцу, а то у овом случају може бити само онај, који је *заједнички* претпостављени за државна тужиоштва у сукобу.

РАД МИНИСТАРСТВА ПРАВДЕ на изједначењу закона судске струке.

I. Рад на изједначењу законика и закона који долазе у надлежност Министарства Правде покренут је решењима Министра правде од јула 1919 г. бр. 12490 и 1. августа 1919 год. бр. 12487. Овим одлукама одређене су две уже комисије за

¹ *Birkmeyer* (321) узима, да је по § 144 немачког зак. о устр. суд. потребно, да је он стварно надлежан, и ако се то не каже у поменутом §-у. То се, вели, очигледно претпоставља у овом §-у. Очигледно је међутим, да се овако једно значајно ограничење обима примене овог §-а не може претпостављати. Сем тога то је ограничење неосновано, јер би имало штетних последица по правосуђе у случајевима опасности у одлагању. Уп. и *Ullmann* 225, *Kries* 199. Овај последњи критикује редакцију §-а 144. немач. зак. о устр. судова, којој наша одговара. Треба, вели, рећи: „месна надлежност државног тужиоштва одређује се *прописима*, који су меродавни за надлежност судова“, јер се судови баве кривичним предметима само по подизању тужбе, која припада државном тужиоштву, те је месна надлежност овога „времено и логички ранија“. У ствари међутим не види се разлика између његове и законске редакције.

² Уп. *Garraud* 729, *Birkmeyer* 309

израду предлога Законика: првим решењем комисија за предлоге Грађанског и Трговачког Законика, а другим комисија за предлоге Казненог Законика, Законика о кривичном судском поступку, Закона о пороти и других закона споредног криминалног законодавства у опште.

Побуде за одређивање ових комисија у томе су, да се, у интересу јединства наше Државе и учвршћења правног поретка у њој, и ради једнаке правде за све грађане, што пре изврши унификација најглавнијих законика. Комисијама је остављена потребна слобода у раду, а стављено им је у дужност да упореде све разне законике у Краљевини и на основу њихова проучавања израде законске пројекте, користећи се, по потреби, страним законодавством па и стручњацима. За чланове прве комисије одређени су г. г. д-р Драгољуб Аранђеловић, професор Београд. Универзитета; Ђорђе Несторовић, бивши судија Касационог Суда, а сада Држав. Саветник у пензији, и д-р Лазар Марковић, професор Београд. Универзитета. Другу комисију сачињавали су: г. г. Михаило П. Јовановић, председник Касационог Суда; Марко С. Ђуричић, Државни Саветник; д-р Милутин Миљковић, бивши судија Апелационог Суда а сада професор правног факултета у Суботици, и д-р Душан М. Суботић, бивши председник Првостеп. Београдског Трговачког Суда, а сада судија Касационог Суда. У решењима се предвиђају и шире комисије за преглед израђених пројеката и утврђивање њиховог дефинитивног текста.

Но рад ових комисија био је застао. Због тога а како је после одређења тих комисија Уредбом о уређењу Министарства Правде установљен Стални Законодавни Савет Министарства Правде, са својим одсецима, доцније су поједини одсеци Савета претресли питање о изједначењу нашега законодавства у училили Министарству Правде предлоге у томе погледу.

Тако, приватно-правни одсек Савета, у акту свом бр. 27633/1920 г., саопштио је Министарству Правде ове своје одлуке:

1. Одсек би могао дати своје мишљење о организацији судова у Краљевини тек када се упозна детаљније са уређењем и надлежношћу судова у осталим покрајинама Краљевине ван Србије. У начелу, треба извести јединствену организацију судова и њихове надлежности у целој земљи и у главном треба усвојити организацију и надлежност судова која у осталим покрајинама Краљевства постоји и по којој би требало увести и среске судове, са кривичном и грађанском надлежношћу, чега није било у Србији. Чим се са уређењем судова у осталим крајевима упозна, одсек би приступио изради предлога о томе.

2. Треба израдити један Законик о грађанском судском поступку за целу земљу, на основи предлога тога Законика који је израдила једна комисија у Нишу 1915 год. Овај би предлог требало прерадити с погледом на увођење среских

судова, који би имали грађанску и кривичну јурисдикцију, што данас нема у Србији.

3. За основицу Грађанског Законика треба за сада узети Грађански Законик који важи у Хрватској, Далмацији, Словеначкој и неким деловима Војводине и, субвендијерно, у Босни и Херцеговини, са изузетком наследнога и породичнога права, о чему би требало донети нарочите законске одредбе.

4. Закон о стечају већ је готов и може се, с незнатним изменама имајући у виду нову судску организацију и нови Грађански Судски Поступак, поднети на озакоњење.

5. Трговачки Законик и Менични Законик такође су израђени и могли би се у свему усвојити, само би требало још једном прегледати партију о акционарским друштвима.

По овом акту приватно-правног одсека, Министар правде донео је одлуку од 33. јула 1920 г. бр. 27653, да Стални Законодавни Савет прикупи сав потребан материјал и да на основу њега изради предлог закона о организацији судске власти за целу Државу; и да приватно-правни одсек предузме израду Грађанског Законика и Законика о грађанском судском поступку у смислу својих наведених предлога.

Исто тако и кривично-правни одсек Савета, у акту бр. 27654/1920 г., поднео је Министру правде свој предлог о унификацији нашег казненог законодавства. Одсек је мишљења, да је један једини правни поредак услов за постојање државног јединства. Јединствена држава треба да има и једно једино приватно и кривично законодавство ма на којој основици она уређена била. Постојање више казних законика у једној истој држави могло би се, када не бисмо водили рачуна о наведеном разлогу, правдати само разноликошћу потреба становништва разних покрајина, а ова разноликост у ствари не постоји пошто становништво сачињава један једини народ и те су потребе у свих народа на Европском Континенту, с малим изузетцима, истоветне.

Односно начина извођења унификације законодавства, одсек је мишљења да се за основу рада узме Србијански Казнени Законик као најбољи Казнени Законик у нашој Краљевини и Хрватски Законик о кривичном судском поступку, који спада у најбоље Европске Кривичне Судске Поступке, и да се они према садашњим потребама у неколико прераде. Истина у Србији је отпочео рад на реформи кривичног законодавства још 1908 године, али тај рад није свршен и рађено је с погледом на прилике у Србији. И кад би било могућност и да се израђени пројекти без потребне прераде набрзо дефинитивно сврше и тако добију нови Законници за целу земљу, потребан би био дужи рок по публикацији њиховој, но у случају ако би се радило онако како одсек предлаже, а то би било на штету изједначења законодавства и државног јединства.

По овом предлогу, Министар правде донео је одлуку 30. јула 1910 год. бр. 27654, да кривично-правни одсек Савета

предузме израду Законика о кривичном судском поступку у смислу свога предлога, а при изради предлога Казненог Законика да узме за базу израђени предлог Казненог Законика за Краљевину Србију.

II. Актом од 4 августа 1920 год. бр. 27972, г. Аранђеловић, професор Београд. Универзитета, члан приватно-правног одсека, поднео је Министру правде предлог о уређењу и надлежности судови, који је он израдио, наводећи, да је при томе послу водио рачуна како о садашњој организацији судова у Србији, тако и о оној у осталим крајевима Краљевине. У пројекту, вели, недостају одредбе о надлежности судова за вршење кривичног правосуђа и о државном тужиштву, које ће партије израдити члан кривично-правног одсека Савета г. д-р Тома Живановић, професор Београд. Универзитета. По одлуци Министра правде, овај пројект достављен је, на преглед и извештај, г.г. Живојину Перићу, професору Београд. Универзитета, и г. Михаилу Тадићу, председнику Првост. суда за град Београд.

Доцније, актом од 6 децембра 1920 год. бр. 48,185, г. Драг. Аранђеловић поднео је Министру правде понова предлог закона о уређењу и надлежности судова, који су прегледали и г.г. Перић и Тадић и на чији су се текст сагласили сва тројица. Да би се убрзао посао око дефинитивне израде предлога, молио је да га прегледа и учини своје примедбе члан приватно-правног одсека Савета г. Ђорђе Несторовић. То је учињено и г. Несторовић је поднео Министру правде своје примедбе на пројект.

Актом од 10. јануара о. г. бр. 715 и г. д-р Тома Живановић поднео је Министру правде предлог Закона о државном тужиштву, с мотивима, и о надлежности судској у кривичним предметима, што је саставни део предлога Закона о уређењу и надлежности судова.

III. Кривично правни одсек упутио је Министру правде 7 децембра 1920 године (бр. 48280) акт ове садржине:

Господине Министре,

Кривично-правни одсек Сталног Законодавног Савета примио је к знању Ваше решење од 30.-VI. тек. год. Бр. 27654, којим сте му ставили у задатак израду пројекта казненог законика и крив. суд. поступка.

Пошто су сад сви чланови на окупу, одсек је на седници од 28. септембра тек. год., пре него ће отпочети сам посао, претресао нека претходна питања и извршио поделу посла, о чему има част поднети Вам следећи извештај.

Пре свега јавило се питање: да ли ће сви чланови кривичног одсека учествовати у изради ових пројеката, и у чему ће се састојати њихово учешће. Ово се питање појављује с тога, што је Вашим решењем израда пројеката стављена у дужност одсеку, који је опет састављен из чланова из Београда и из чланова ван Београда.

С обзиром на природу посла као и на начин на који се он свуда ради, одсек сматра да прву основу или предпројекат имају израдити чланови из Београда, и то: г. г. М. Ђуричић, М. П. Јовановић, д-р Б. Марковић, д-р Н. Огорелица, д-р Д. Суботић, д-р Т. Живановић и проф. М. Чубински, који је Вашим решем постављен за члана комисије за израду пројекта казненог законика. Кад ова основа буде готова, она ће се претресати у широј комисији, у коју поред чланова из Београда улазе и чланови одсека ван Београда. Резултат такога рада биће пројекат који се Вашим решењем тражи.

После овога су чланови одсека из Београда извршили поделу посла, да би успешније и брже био свршен.

Израду пројекта Казненог Законика узели су на себе г. г. М. Ђуричић, М. Јовановић, Д. Суботић, Т. Живановић и М. Чубински. Од њих ће г. г. Т. Живановић и М. Чубински прегледати и радити општи део, а остали чланови ове уже комисије радиће специјални део пројекта казненог законика. Пројекат крив. суд. поступка узели су г. г. Б. Марковић и Н. Огорелица.

Свесни замашаја, тежине и озбиљности посла, чланови одсека који ће радити прву основу пројекта, на седници од 28. септембра т. г., претресли су и питање: на шта треба обратити нарочиту пажњу у овоме послу, па да се од унификације овога законодавства постигну жељени резултати. И ако ће за базу служити пројекат казненог законика Краљевине Србије и Хрватски законик о крив. суд. поступку, посао се не сме никако схватити као просто преправљање и дотеривање. Без доброг познавања казненог законодавства у свима крајевима нове нам Отаџбине, не да се ни замислити да ће нови пројекти одговорити потребама свих тих крајева. Сад су у примени шест разних законодавстава, од којих је свако мање или више оставио дубље трагове у правној свести народа. Има, према томе, и таквих правних схватања у народу, која ће нови пројекти морати примити, и ако она не одговарају захтевима савремене науке. Овако ће бити и овако ће се морати радити нарочито сад, кад се приступа првој унификацији, и кад још нема једне правне свести у свима деловима народа. Зато ће овај посао трајати нешто дуже него што на први поглед изгледа, али се интензивнијим радом може и то накнадити.

Достављајући Вам горњи извештај, Одсек Вас моли, Госнодине Министре, да примите уверење о његовом поштовању

Председник Одсека,
М. С. Ђуричић.

По овом извештају кривично-правног одсека Министар правде донео је овакву одлуку:

МИНИСТАРСТВО ПРАВДЕ

Бр. 48280

7. децембра 1920. год.

Београд.

И поред тога што сам рад да се што пре приступи изради пројеката о којима је реч у овом извештају и ценим готовост са којом кривично-правни одсек Сталног Законодавног Савета томе послу приступа, ипак не могу да се сложим са кривично-правним одсеком у погледу начина рада.

У своме извештају кривично-правни одсек и сам констатује да је при изради пројеката потребно добро познавање казног законодавства у свима крајевима нове нам Отаџбине и да су сва поједина законодавства оставила дубље трагове у свести народа, тако да ће нови пројекти морати примити нека од таквих правних схватања у народу и ако она не одговарају савременој науци. Слажући се с овом констатацијом, ја држим да би о поједином законодавству, о пракси судској, о правној свести народа најбоље могли да даду податке правници из дотичних покрајина. То би и убрзало посао и могло да утиче на правилност рада. Стални Законодавни Савет изабрао је за израду предпројеката најпризнатије и на томе послу већ опробане правнике, али ту нису ушли правници из свију крајева наше државе, те да познавајући сваки од њих законодавство и прилике свога краја, својим знањем и искуством припомогну, да се пројекти што боље и брже израде. Њихова је сарадња корисна још у почетку посла, при одређивању плана рада и изради предпројекта законика, који постављају темељ овом озбиљном послу, а да и не истичем политички моменат о коме се при изради овог посла мора водити рачуна. На заједничком послу нашем треба заједнички и да радимо и да сваки допринесе за општу ствар колико год може.

Са ових разлога, одлучио сам, да кривично-правни одсек Сталног Законодавног Савета позове одмах, поред својих чланова из Београда, и све чланове своје ван Београда, а на име: г. г. д-р Степана Посиловића, председника Касационога Суда у пензији из Загреба; д-р Јосипа Шиловића, професора Загребачког Универзитета, и д-р Метода Доленца, професора Љубљанског Универзитета, те да се заједнички договоре и донесу одлуку о начину рада на пројектима, шта ће ко на овом послу радити и ко ће све од њих и на који начин узети удела у изради предпројекта Законика.

Ову моју одлуку саопштити кривично-правном одсеку Сталног Законодавног Савета.

8. децембра 1920. г.
у Београду.Министар правде,
М. Н. Трифковић.

Решењем од 8 децембра 1920 год. бр. 49.973, Министар правде је, са истих, наведених, разлога, одлучио да и у изради предлога Грађанског и Трговачког Законика и Законика о

грађанском судском поступку узму учешћа како чланови приватно-правног одсека С. З. Савета у Београду тако и чланови ван Београда.

IV. За овим је Министар правде, одлукама од 15. децембра 1920 год. бр. 49.733 и 15. децембра 1920 год. бр. 49.734, решио, да наведене предлоге Законика, када их кривично-правни и приватно-правни одсек Савета буду израдили, претресе и утврди њихов дефинитивни текст шира комисија, састављена из стручних лица из свију крајева Краљевине, јер ће поједини од њих најбоље знати законодавства и правну свест народа свога краја. У те шире комисије (има их две) имају да уђу чланови Сталног Законодавног Савета из Београда и ван њега;¹ три професора Универзитета, које делегирају, сваки по једног, Универзитети: Београдски, Загребачки и Љубљански, и још по један судија и по један адвокат из Хрватске, Словеначке, Војводине, Босне и Херцеговине, Црне Горе и Далмације, које имају да изберу највиши судови за те покрајине.

V. Односно предлога Закона о организацији и надлежности судова, Министар правде, одлуком од 14. децембра 1920 год. бр. 49.735, решио је, да се предлог овога закона (који су редактори његови већ израдили) претресе у приватно-правном и кривично-правном одсеку С. З. Савета, пошто се предлог односи и на грађанско и на кривично правосуђе. Када одсеци буду готови са својим радом, онда ће се предлог изнети пред једну ширу комисију, на претрес и утврђење његовог дефинитивног текста, у коју ће комисију ући стручна лица из свију крајева Краљевине. У ту комисију улазе сви члаови Сталног Законодавног Савета, из Београда и ван њега, а како у Савету нема и представника из Војводине, Босне и Херцеговине, Далмације и Црне Горе, то имају највиши судови тих крајева да одреде по једног члана за ову комисију. Поред тога, у комисију имају да уђу још: г.г. д-р Михаило Полићевић, Министар на расположењу; д-р Иван Веселиновић, адвокат из Вел. Кикинде; д-р Жарко Миладиновић, адвокат из Митровице; д-р Милан Сршкић, адвокат из Сарајева, и Милосав Рајчевић, адвокат из Пећи.

VI. Решењем Министра правде од 16. децембра 1920 г. бр. 49.918, одређена је комисија за израду предлога Закона о судијама Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Ову комисију састављају г.г. д-р Михаило Полићевић, Министар на расположењу; Слободан Јовановић, професор Београдског Универзитета; Милорад Д. Поповић и Димитрије Богдановић, судије Касационог Суда; Никола Трпезић, председник Првостепеног београд. суда за округ београдски, а осем тога још по један судија из Хрватске, Словеначке, Војводине, Босне и Херце-

¹ Стакни Законодавни Савет има сада свега 30. сталних чланова. Он се дели на три одсека: приватно-правни, кривично-правни и јавно-правни, и у сваком је одсеку по 10 чланова. Осим тога постоји и Ужи Одбор Савета, који сачињавају три његова члана.

говине, Црне Горе и Далмације, које изаберу највиши судови за те покрајине.

VII. Решењем Министра правде од 16. децембра 1920 г. бр. 49917, а одређена је, једновремено кад и за предлог Закона о судијама, и једна комисија за израду предлога Закона о адвокатима. У ову комисију улазе: г. г. д-р Михаило Полићевић, д-р Коста Кумануди, професор београдског Универзитета; д-р Василије Јовановић, адвокат из Београда; д-р Милан Рајц, адвокат из Загреба; д-р Иван Тавчар, адвокат из Љубљане; д-р Иван Веселиновић, адвокат из Велике Кикинде; д-р Влада Андрић, адвокат из Сарајева; д-р Никола Суботић, адвокат из Шибеника, и Милосав Рајчевић, адвокат у Пећи. Осем тога, у комисију улазе још по један судија из Србије, Хрватске, Словеначке, Војводине, Босне и Херцеговине, Црне Горе и Далмације, које изберу највиши судови тих појединих покрајина.

VIII. Према наведеним одлукама Министра Правде (III) и приватно-правни и кривично-правни одсек Савета одржали су већ своју пленарну седницу.

Приватно-правни одсек имао је седницу 15. јануара о. г. На седници су били сви његови стални чланови: из Београда: г. г. Ђорђе Б. Несторовић, државни саветник у пензији; Живојин Перић, д-р Драгољуб Аранђеловић, д-р Лазар Марковић и Живан Сцасојевић, професори Београдског Универзитета; Михаило Тадић, председник Првостепеног суда за град Београд, и Добривоје С. Петковић, адвокат. Поред тога, дошли су били и стални чланови ван Београда: г. г. д-р Иван Мауровић, професор Грађанског Права на Загребачком Универзитету; д-р Гојимир Крек, професор Љубљанског Универзитета, и д-р Хуго Верк, одвјетник из Загреба. На овој седници, после веће дискусије, у којој су живље учествовали и г. г. чланови са стране а г. д-р Верк прочитао још и један свој исцрпан реферат о стању законодавства у појединим покрајинама Краљевине, приватно-правни одсек донео је ове одлуке:

1. Да се израђени законски предлог о уређењу и надлежности судова у што краћем року пошаље свима члановима прив.-прав. одсека на критику.

2. Да се за основицу рада на предпредлогу Законика о грађанском судском поступку прими већ у Србији израђен предпредлог тога Законика од 15. јуна 1915. године, који се има што скорије послати свима члановима одсека на оцену и критичке напомене, имајући нарочито при томе у виду законе у појединим покрајинама.

3. Да се за основицу рада на предпредлозима Трговачког и Меничног Законика узму већ израђени пројекти у Србији 1912 године, који се такође имају послати на оцену свима члановима одсека.

4. Да се за основицу рада на Грађанском Законику узме Хрватски Грађански Законик од 1852. године, са изменама и додацима који су споменути у Уводном Патенту, с тим да се

у томе законуку учине измене и допуне које захтевају данашње друштвене потребе и досадашња изузетна регулисања појединих институција у појединим крајевима наше земље.

Кривично-правни одсек одржао је тако исто своју пленарну седницу 17. јануара о. г. Присутни су били сви стални чланови одсека. Из Београда су били: г. г. Марко Ђуричић, председник Државног Савета у пенсији и адвокат; Михаило П. Јовановић, председник касационог Суда у пенсији; д-р Божа Марковић и д-р Тома Живановић, професори Београдског Универзитета; д-р Душан Суботић, судија Касационог Суда, и г. д-р Никола Огорелица, врховни надзорник свих казнионица. Осем тога био је још и професор права г. Чубински. Са стране су дошли такође сви стални чланови одсека: г. г. д-р Степан Посиловић, председник у пенсији Стола Седморице у Загребу; д-р Јосип Шиловић, професор Казненог Права на Загребачком Универзитету; д-р Метод Доленц, професор права на Љубљанском Универзитету, и д-р Милутин Миљковић, професор правног факултета у Суботици. На овој седници свестрано је претресено питање на који се начин предлози имају радити и утврђен је план рада. Одсек је донео једногласно одлуку, по предлогу г. професора д-ра Шиловића, да оба пројекта — и Казненог Законика и Законика о кривичном судском поступку — раде само чланови Одсека из Београда, због нужности да се редактори пројекта често састају у циљу измене мисли и довођења у склад својих посебних радова. По тој одлуци, пројект Казненог Законика радиће: г. г. М. Ђуричић, Мих. Јовановић, д-р Т. Живановић и д-р Д. Суботић, а пројект Законика о кривичном судском поступку г. г. д-р Б. Марковић и д-р Н. Огорелица. У изради Казненог Законика учествоваће и г. професор Чубински. Но, да би пројекти били дело свију чланова Одсека, нарочито и оних ван Београда, одлучено је, такође по предлогу г. проф. д-ра Шиловића, да се сви чланови Одсека састају у Београду три последња дана сваког месеца ради претреса израђених делова пројеката.

IX. Предлог закона о уређењу и надлежности судова, још није претресен у заједничкој седници приватно-правног и кривично-правног одсека (V). Комисије за израду предлога Закона о судијама и Закона о адвокатима још нису потпуно формиране, те зато још нису отпочеле свој рад.

Министарство Правде, 22. јануара 1921, бр. 3296.

начелник Министарства Правде,
Сава М. Шапчанин.

УРЕДНИЦИ :

Д-р Чедомиљ Митровић и Д-р Коста Кумануди
Зорина ул. 68. Тел. Бр. 344. Ресавска ул. 35. Тел. Бр. 1024

ВЛАСНИК :

Милић Радовановић
професор на Универзитету.

Штампарија „Мироточиви“, Вука Караџића-ул. бр. 26. — Београд.